LUND UNIVERSITY

Universitetsreformer och värnandet av ämnen och ämnesfördjupning

Nilsson, Kjell

Published in:
Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund – en vital 50-åring. En jubileumsskrift

2015

Link to publication

Citation for published version (APA):
Nilsson, K. (2015). Universitetsreformer och värnandet av ämnen och ämnesfördjupning. I G. Andersson, & M. Jerneck (Red.), *Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund – en vital 50-åring. En jubileumsskrift* (s. 106-113). Samhällsvetenskapliga fakulteten, Lunds universitet.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund – en vital 50-åring

En jubileumsskrift

Redaktörer
Gunnar Andersson & Magnus Jerneck

Utgivare
Samhällsvetenskapliga fakulteten
Lunds Universitet
221 00 Lund

© Respektive författare 2015

Grafisk formgivning: Sven Eighteen
Foto: Christer Lindberg
Tryck: Media-Tryck, Lund 2015

ISBN 978-91-7623-359-7

Innehållsförteckning

Förord 9

Fakulteteten – siffror, tendenser och konflikter

Samhällsvetenskapliga fakulteten och de ekonomiska ämnena – en komplicerad relation
HANS MODIG 13

Institutioner, avdelningar och anställda
GUNNAR ANDERSSON 28

Femtio år av ständig förändring – i samhälle och vetenskap
ANN-KATRIN BÄCKLUND 42

Fakulteten var redan delad
SUNE SUNESSON 58

Fakultetsledning, administration och lokaler
MALOU ENGBERG DE CARVALHO, MAGNUS JERNECK, KERSTIN LINDBOM, HANS MODIG, PAULA UDDMAN & OLOF WÄRNERYD 64

Tid och akademisk tidsanda – en personlig betraktelse
OLOF WÄRNERYD 78

Något om studentgruppens utveckling före och efter delningen
OLOF NELSSON 94

Universitetsreformer och värnandet av ämnen och ämnesfördjupning
KJELL NILSSON 106

När, var och hur hittade genusperspektiv in i fakulteten?
En titt på doktorsavhandlingar genom åren
ROSMARI ELIASSON-LAPPALAINEN 122

Var är brudarna?
GUNILLA JARLBRO 138

Fakultetens biblioteksverksamhet 1999–2015
KARIN JÖNSSON 148

”Verkligheten saknar akademiska visitkort”
Johan Åkerman och samhällsvetenskapen
BENNY CARLSON 152

Disciplinära erfarenheter

Sociologin i Lund under 1960-talet – expansion, växtvärk, omvandling
GUNNAR OLOFSSON 167

Lundapsykologins första femtio år inom samhällsvetenskaplig fakultet
STEFAN JERN, SATYA MURTI MAINI, JARL RISBERG & OLOF RYDÉN 185

Från självständig högskola till etablerad universitetsinstitution
Socialhögskolans inträde i Samhällsvetenskapliga fakulteten
PER GUNNAR EDEBALK 199

Socialt arbete – vetenskap
SUNE SUNESSON 209

Ett ämne blir till
HÅKAN HYDÉN 223

Ett spöke reser sig över akademin: feministisk teori!!
SARA GOODMAN, DIANA MULINARI & JENS RYDSTRÖM 238

Från nybyggaranda till kreativ ordning?
CHRISTER ELDH & MAGNUS JIRSTRÖM 249

Framväxten av strategisk kommunikation – att bygga en ny institution
JESPER FALKHEIMER, MATS HEIDE, CHARLOTTE SIMONSSON &
ÅSA THELANDER 270

Gränslöshet och klusterbildningar

Tvärvetenskap och samhällsvetenskap – mot en gränsöverskridande fakultet?
MATS BENNER 281

Tvärvetenskap – ”Nej, ers majestät, det är en revolution”
HERVÉ CORVELLEC & RICHARD EK 291

Vad kan man lära sig av KEFU? Externa intressenter, interna gränser, outnyttjad potential?
HÅKAN MAGNUSSON 301

Freds- och konfliktforskning i Lund: litet ämne om stora frågor
WILHELM AGRELL 315

Statistikämnets hemvist vid Lunds universitet genom tiderna
BJÖRN HOLMQUIST 317

Den internationella utblicken

Utvecklingsstudier – samarbete på tvären
FRANZ-MICHAEL RUNDQUIST & STAFFAN LINDBERG 329

Från det lokala till det globala
En personlig betraktelse
CHRISTER JÖNSSON 358

Det krävande utbildningsuppdraget

Professionsutbildning: Att omsätta abstrakt kunskap konkret i handling
HELENE LAHTI EDMARK & KERSTIN SVENSSON 379

Professionsutbildningar idag och i framtiden
MARTIN WOLGAST 389

Pedagogisk akademi vid samhällsvetenskapliga fakulteten
BRITTA LILJEGREN 396

Lärarskap som klokskap
BJÖRN BADERSTEN 414

Studenterna mobiliserar

Anekdoter från samhällsvetarkåren 1997–1999
ANNA NILSSON 433

Hur kårobligatoriet föll och Samhällsvetarkåren landade
JENNY POBIEGA 439

Forskare i praktiken – ad utrumque?

Samhällsvetenskapens avtryck
MARCUS KNUTAGÅRD & ANNA ANGELIN 445

Akademin och aktivismen: samhällsvetarens politiska engagemang
TINA ASKANIUS 466

Freds- och konfliktforskning: omtvistad policyrelevans?
KARIN AGGESTAM 477

Tredje uppgiften och samhällsvetenskapens nytta
ÅSA KNAGGÅRD 485

Framåtblickar

Akademiskt ledarskap i brytningstid
CHARLOTTE SIMONSSON 499

«Fremtid kan umulig komme»
Rettssosiologiens fortid, nåtid og fremtid
IDA NAFSTAD 511

Whither the Social Sciences? On Excellence, Rankings, and other Trifles
BARBARA SCHULTE 528

Big data, small data och etik i internetforskningen: utmaningar för samhällsvetenskapen
NILS GUSTAFSSON 540

Genusvetenskapens framtid – en kritisk betraktelse
KERSTIN SANDELL 548

Ett eldprov för varje fakultet: Om samhällsvetenskap i en varmare värld
ANDREAS MALM 562

Om tvekan på trappans första steg
Postdoktorala bakåt- och framåtblickar
SARA ELDÉN 580

Forskare utan gränser
GUNNAR TÖRNQVIST 593

Referenser 612

Författarpresentationer 643

Förord

Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet har just passerat de femtio och det vill vi gärna uppmärksamma med en rejäl jubileumsbok. Ett drygt sjuttiotal, alla med anknytning till fakulteten, har varit engagerade. De 46 männen och 29 kvinnorna representerar ett brett utsnitt av både ämnen, forskningsinriktningar och vetenskapliga positioner. Åldersmässigt är spridningen stor. Några har varit med från allra första början, redan då fakulteten var ny, andra är fortfarande unga i karriären. Några har eller har haft ledande positioner, andra inte. Männen dominerar i de högre åldrarna, kvinnorna i de yngre. Ingen har varit svårövertalad.

Sammantaget representerar de över fyrtio kapitlen i boken en bred palett av genrer och inriktningar. Somliga är redogörelser och analyser av olika slags utvecklingsförlopp, andra är kritiska eller personliga betraktelser över akademin och dess villkor. Vissa har ett historiskt perspektiv, återigen andra är framåtblickande. Hur gick det till, vilka var konflikterna, vem var de pådrivande? Och hur vill vi att samhällsforskningen skall se ut i framtiden? Vilka är förutsättningarna för samarbeten över disciplingränserna? Hur ser traditionerna ut? Och hur bygger man upp nya ämnen och institutioner? Det är några av de frågor som återkommer. Fram träder bilden av en fakultet som ridit ut kriser och en samhällsvetenskap som växer i volym och ambition. Intrycket är att jubilaren är vid god vigör och att vi i fakulteten kan se tiden an med tillförsikt.

Ett särskilt tack vill vi rikta till alla de personer som i ett tidigt skede ställde upp för samtal och reflektion. Vi vill också uppmärksamma Christer Lindberg, som på ett kongenialt sätt fångat fakultetens miljöer och byggnader i en svit av vackra bilder. Joshua Alvarez har satt och redigerat boken och varit beredd att arbeta med kort varsel och på udda tider – något vi uppskattat, i synnerhet nära deadline. Mediatryck, genom Johan Albertén, har lagt sista handen vid boken.

God läslust!

Lund den 27 april 2015
Gunnar Andersson & Magnus Jerneck

Fakulteteten – siffror, tendenser och konflikter

Samhällsvetenskapliga fakulteten och de ekonomiska ämnena – en komplicerad relation

Hans Modig

Riksdagen beslöt att inrätta samhällsvetenskapliga fakulteter vid landets universitet fr.o.m. 1 juli 1964. Till grund för beslutet låg regeringens proposition nr 50 1963/64 samt förslag från 1955 års universitetsutredning. Motiveringen var dels att det redan hade inrättats särskilda licentiand- och doktorandstipendier för samhällsvetenskapliga ämnen, dels att det fanns ett särskilt samhällsvetenskapligt forskningsråd. Grundläggande var bedömningen att behovet av samhällsvetenskapligt utbildad arbetskraft skulle öka och likaså behovet av samhällsvetenskaplig forskning. En svårighet vid fattandet av detta beslut var vad den samhällsvetenskapliga fakulteten skulle omfatta ämnesmässigt. Vid denna tid fram till in på 1990-talet var det riksdagen som beslöt vilka fakulteter som skulle finnas vid universiteten. Det var ett axiom att ett ämne som definierats som samhällsvetenskapligt skulle vara det vid samtliga universitet. Lokala avvikelser tilläts inte.

Perioden 1950–1990 var en period i svensk politik med stark tilltro till storskaliga lösningar på nationell nivå. Det gällde utbyggnaden och driften av infrastruktur som elkraft, väg- och järnvägsväsendet. Det gällde i allra högsta grad på skolans område med införandet av ”enhetsskola” (sedermera benämnd grundskolan), en enhetlig gymnasieskola (så småningom 3-årig gymnasieskola), och en organisation för all postgymnasial utbildning i den nya högskolan 1977.

De beslut som fattades gällde oftast lika för alla berörda enheter i landet trots att förhållandena var olika. Gamla strukturer lokalt kom emellanåt att ligga kvar länge. Exempel på detta finns i de samhällsvetenskapliga fakulteternas historia. Fakulteternas utveckling vid universiteten i Lund och Göteborg skiljer sig från den i Uppsala och Stockholm.

Lund och Uppsala var de gamla riksuniversiteten. Göteborg hade till 1954 och Stockholm till 1960 från staten fristående högskolor. Göteborgs högskola förstatligades 1954 och blev Göteborgs universitet. Stockholms högskola förstatligades 1960 och blev Stockholms universitet.

I Göteborg fanns därtill en fristående handelshögskola från 1923. Den förstatligades 1961 men förblev då en fristående statlig enhet skild från universitetet enligt det avtal som skrivits.

Vid Uppsala och Stockholms universitet fanns ingen tradition av näringslivsinriktad ekonomisk utbildning av den typ som handelshögskolorna i Stockholm och Göteborg representerade. Den förste professorn i företagsekonomi i Uppsala 1959 ville också att företagsekonomi skulle vara ett humanistiskt ämne bland andra. I Skåne fanns dock starkt intresse för en handelshögskola, som kan spåras tillbaka till 1920-talet.[1]

Jag skildrar utvecklingen nedan med utvecklingen i Lund som exempel och summerar med en kort jämförelse mellan de fyra.

SAMHÄLLSVETENSKAPLIG FAKULTET VID LUNDS UNIVERSITET

Förslaget om att inrätta en samhällsvetenskaplig fakultet vid Lunds universitet år 1964 mottogs med blandade känslor av olika intressenter inom universitetet. I den remissomgång som föregick regeringens proposition och riksdagens beslut argumenterade universitetets styrelse – det större konsistoriet – emot förslaget och avstyrkte inrättande. Motståndet inom universitetet fanns i den historiska-filosofiska sektionen, den ekonomiska fakulteten, som hade skapats tre år tidigare, EFSIL (ekonomiska fakultetens studentkår i Lund) samt hos enskilda professorer. Det fanns olika bevekelsegrunder för ställningstagandet.

SITUATIONEN VID LUNDS UNIVERSITET OMKRING 1960

Det hände mycket i Lund runt 1960. Mycket var knutet till förslagen som kom från 1955 års universitetsutredning. Denna utredning som under 8 år sammanlagt lämnade 7 betänkanden kom i hög grad att påverka universitetets utveckling. Utredningen bestod av 5 personer med Torgny Segerstedt, Uppsala universitets rektor, som ordförande från 1957.
Utredningens sjätte betänkande innehöll förslag till utbyggnad av framför allt de tekniska och ekonomiska utbildningarna, vilket för Lunds del innebar inrättandet av den tekniska högskolan och förslag om att starta civilekonomutbildning vid universitetet inom ramen för en ekonomisk fakultet. Riksdagen fattade beslut om detta 1960.

Ett förslag om en handelshögskola i Malmö hade väckts av Malmö stad i en skrivelse till Handelsdepartementet i juni 1958. Men en utredning

rörande en handelshögskola i södra Sverige gjordes också av Skånes handelskammare, Lunds universitet och Lunds studentkår. En kontrovers uppstod inom kommittén om handelshögskolans lokalisering. En ledamot hävdade att han redan 1946 argumenterat för skapandet av en handelshögskola i Malmö. Den förste professorn i företagsekonomi i Lund Nils Västhagen argumenterade i sin installationsföreläsning för en tredje handelshögskola i Sverige. Utredningens förslag 1959 kom att ligga till grund för universitetsutredningens förslag och riksdagens beslut 1960.

Den nya utbildningen invigdes under stor pompa den 12 september 1961 i närvaro av kung Gustaf VI Adolf, landshövdingen och universitetskanslern. 100 studenter togs in på denna spärrade utbildning. Utbildningen hade i hög grad det skånska näringslivets stöd. I det fakultetsråd som tillsattes av Kungl. Maj:t var Ruben Rausing ordförande och Ernst Wehtje vice ordförande. Den ekonomiska fakulteten hade vid tillkomsten en enda egen professor, nämligen professorn i företagsekonomi sedan 1958 Nils Västhagen[2]

Företagsekonomisk utbildning var något av en främmande fågel i universitetsvärlden. Det fanns två handelshögskolor i landet – båda med en från staten fristående ställning. Det var Handelshögskolan i Stockholm och Handelshögskolan i Göteborg. Universiteten i Uppsala och Stockholm hade professorer i företagsekonomi 1958 men ingen rätt att utbilda civilekonomer.

FÖRSLAGET ATT BILDA EN SAMHÄLLSVETENSKAPLIG OCH FÖRETAGSVETENSKAPLIG FAKULTET.

I sitt sjunde och sista betänkande förde 1955 års universitetsutredning ett längre resonemang om för- och nackdelar med att inrätta en samhällsvetenskaplig fakultet vid universiteten. Nackdelen var svårigheten att göra ämnesavgränsningar. Fördelen var framför allt att de samhällsvetenskapliga ämnena tenderade att bli flera och större. Den humanistiska fakulteten blev helt enkelt för stor.

Till utredningen hade insänts en skrivelse den 29 maj 1962 från professorerna vid Lunds universitet *G. Arvidsson, O. Bjurling, G. Carlsson, T. Hägerstrand, C.-E. Quensel, N. Stjernquist* och *N. Västhagen,*" vilka [hemställde], att utredningen ville överväga en fastare organisation av den samhällsvetenskapliga ämnesgruppen vid Lunds Universitet i form av en särskild samhällsvetenskaplig sektion, eventuellt såsom en övergångsform

till en blivande samhällsvetenskaplig fakultet". Skrivelsen argumenterade för en särskild samhällsvetenskaplig sektion/fakultet vid sidan av den ekonomiska fakulteten. Undertecknarna ansåg inte heller att pedagogik och psykologi borde ingå.

Lite syrligt påpekade utredningen som svar att det självfallet vore i och för sig fullt tänkbart att inom ramen för ett universitet upprätta flera samhällsvetenskapliga fakulteter eller sektioner, t.ex. en för civilekonom utbildningen, en för den samhällsvetenskapliga utbildningen och en för utbildningen av psykologer. Men eftersom flera av de samhällsvetenskapliga ämnena ingår som betydelsefulla beståndsdelar i två eller flera av samhällsvetenskapliga examina ansågs denna uppdelning inte lämplig. "Under sådana omständigheter ter det sig för utredningen såsom den mest praktiska lösningen att vid vart och ett av universiteten i Uppsala, Lund, Göteborg och Stockholm upprätta *en* fakultet eller sektion för de samhällsvetenskapliga ämnena med uppgift att ansvara för samtliga där förekommande samhällsvetenskapliga utbildningslinjer. En sådan lösning innebär för Lunds universitets vidkommande, att den nybildade ekonomiska fakulteten där utvidgas och ges ansvar även för annan samhällsvetenskaplig utbildning än civilekonomutbildningen".[3]

LUNDS UNIVERSITETS REMISSVAR

Våren 1963 sändes 1955 års universitetsutrednings sjunde betänkande ut på remiss. Det var ett synnerligen omfattande betänkande på över 500 sidor som innehöll förslag om universitetssfärens hela organisation inklusive förslag till förvaltningsorganisation. Remissvaren blev därför också långa.

Den humanistiska fakulteten ansåg inte att det fanns vetenskapliga skäl för att bilda en samhällsvetenskaplig fakultet. Det borde kunna gå med en samhällsvetenskaplig sektion.[4]

Professorn i psykologi Gudmund Smith ansåg att psykologi borde tillhöra matematisk-naturvetenskapliga fakulteten.[5]

Den ekonomiska fakulteten inlämnade ett yttrande på 17 sidor undertecknat av dekanus Nils Västhagen. Hans argumentation gick ut på att om utredningens förslag genomfördes skulle den samhälls- och företagsvetenskapliga fakulteten i Lund få helt annan karaktär än vid universiteten i Stockholm och Uppsala. I Lund skulle fakulteten svara för utbildning av såväl civilekonomer som samhällsvetare. Men ingen

civilekonomutbildning skulle finnas vid universiteten i Uppsala och Stockholm.

I Göteborg skulle fakulteten heta samhällsvetenskaplig fakultet. Handelshögskolan där som just förstatligats skulle fortsatt vara fristående.

Den ekonomiska fakulteten menade att det var utomordentligt viktigt för samverkan med näringslivet att den ekonomiska fakulteten behölls och helst bytte namn till Handelshögskolan i Lund. Det krävdes en handelshögskola med egen identitet i universitetssammanhanget. Näringslivet pläderade för att det var skillnad på att utbilda civilekonomer och ekonomer för förvaltning mm. Det krävdes även en egen identitet för att vinna erkännande bland andra handelshögskolor i Sverige och i Norden.

Det var också viktigt att fakultetsrådet för den ekonomiska fakulteten bevarades.[6]

Det större konsistoriets yttrande var på 30 sidor. I likhet med humanistiska och ekonomiska fakulteterna avstyrkte konsistoriet förslaget och förordade att den ekonomiska fakulteten skulle bibehållas i varje fall tills vidare samt att den samhällsvetenskapliga ämnesgruppen och ämnena pedagogik och psykologi skulle brytas ut till en självständig samhällsvetenskaplig fakultet.

Konsistoriet använde sig av den argumentation som fanns i yttranden från den humanistiska och framför allt den ekonomiska fakulteten. För det första skulle genom förslaget all civilekonomutbildning i landet utom i Lund ske vid fristående handelshögskolor. För det andra skulle det för utbildningen i Lund bli svårt att samverka nära med näringslivet och med andra handelshögskolor i Norden. För det tredje skulle nog näringslivets stöd till civilekonomutbildningen svikta.[7]

Även studenterna var engagerade. EFSIL (Ekonomiska fakultetens studentkår i Lund) och studentkårens studieråd protesterade mot bildandet av en samhällsvetenskaplig fakultet genom att uppvakta ecklesiastikministern och riksdagsmän samt genom skrivelse till statsutskottet.[8]

RIKSDAGENS BESLUT

I proposition nr 50 vid riksmötet 1963/64 föreslog ecklesiastikministern Ragnar Edenman inrättandet av samhällsvetenskapliga fakulteter vid universiteten i Uppsala, Stockholm, Göteborg och Lund. Ministern strök alltså ner det ursprungliga namnet samhällsvetenskaplig och företagsvetenskaplig fakultet till samhällsvetenskaplig fakultet.[9] Detta blev även riksdagens beslut.

SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FAKULTETENS FÖRSTA SAMMANTRÄDE

Den 13 maj 1964 sammankallades den samhällsvetenskapliga fakulteten till ett första sammanträde. Kallade var ordinarie professorer och universitetslektorer i ämnena ekonomisk geografi, ekonomisk historia, företagsekonomi, handelsrätt, geografi särskilt kulturgeografi med ekonomisk geografi, nationalekonomi, pedagogik och pedagogisk psykologi, psykologi, sociologi, statistik och statskunskap. Kallade var 14 professorer och 11 universitetslektorer. 21 var närvarande. På föredragningslistan stod endast att välja dekanus och prodekanus. Professorn i företagsekonomi Nils Västhagen valdes med 19 röster. Professor Curt Kihlstedt erhöll 1 röst och 1 röst var blank. Till prodekan valdes professor Carl-Erik Quensel.[10]

FORTSATT GNISSEL

1964 år universitetsreform var omfattande. Självfallet tar det tid för en ny organisation att fungera. Den nya organisationen skulle sättas i sjön samtidigt som studentexpansionen inom framför allt samhällsvetenskapliga ämnen var extremt stark. Det var en organisation med växtvärk.

EFSIL skrev i brev till Ruben Rausing och klagade sin nöd. Man talade om statsmakternas uppenbara nonchalans mot civilekonomutbildningen i Lund.

– Examensbestämmelserna hade ändrats av ecklesiastikdepartementet utan hörande av utbildningen.

– Genom beslutet om samhällsvetenskaplig fakultet stod civilekonomutbildningen utan tydlig ledning, utan samordning mellan i examen ingående ämnen och utan naturlig kontaktkälla mellan undervisning och näringsliv.

– Ett nytt fakultetsråd hade inte tillsatts trots att det uttryckligen beslutats att ett sådant skulle finnas.

– Slutligen var resurstilldelningen bedrövlig.

Den 13 april 1965 utsågs fakultetsrådet för ekonomutbildning för en ny tre årsperiod (dvs. ett års försening). Den 5 juli 1965 lämnade fakultetsrådet en femsidig skrivelse undertecknad av Ruben Rausing till universitetskanslern. ”Fakultetsrådet hade nämligen kommit till den bestämda uppfattningen att utbildningen sådan denna å senare tid bedrivits, icke är

tillfredställande. Inte minst för den studerande ungdomens skull är det nödvändigt att undervisningen i Lund blir likvärdig med den, som bedrivs vid handelshögskolorna i Stockholm och Göteborg."

Problemen var brist på kvalificerade lärare och det stora antalet studenter i företagsekonomi samt ingen direkt ledningsorganisation.

En särskild fakultetssektion för ekonomutbildningen hade föreslagits Kungl. Maj:t men det blev avslag på denna framställan i november 1964.

Fakultetsrådet föreslog att spärr skulle införas i företagsekonomi.[11]

Någon spärr blev det inte.

Antagning till den spärrade delen av ekonomutbildning upphörde 1968 (dvs. till den utbildning som drivits av den ekonomiska fakulteten sedan 1961).

EKONOMUTBILDNING I NY FORM

På nationell nivå hände motstridiga ting 1968. Den mycket starka ökningen av antalet studenter under 1960-talet särskilt i samhällsvetenskapliga ämnen och humaniora parad med dålig genomströmning ledde till att en arbetsgrupp tillsattes inom universitetskanslersämbetet UKÄ (UKAS). Den arbetade snabbt och förordade ett system med 35 fasta utbildningslinjer med successiva val inom de filosofiska fakulteterna. Förslaget som kom samma år som studentrevolten innebar våldsamma protester. Det omarbetades inom ecklesiastikdepartementet, där Olof Palme var departementschef. Därav namnet PUKAS-systemet med 18 numrerade utbildningslinjer inom de filosofiska fakulteterna. Riksdagen fattade beslut och nyordningen infördes från 1969.

I PUKAS fanns en linje 6, som ersatte den tidigare ekonomutbildningen. Linjens uppläggning och innehåll för denna som för alla andra linjer, var beslutad på nationell nivå och gällde lika för alla utbildningsanstalter inkl. de nybildade universitetsfilialerna.

För att klara samordning och administration för utbildningslinjerna tillsattes tjänster som utbildningsledare – en sorts linjestudierektorer. Vid Göteborgs universitet fick ekonomutbildningen en egen utbildningsledare. I Lund, Stockholm och Uppsala hade utbildningsledaren för linje 6 även samordningsansvar för övrig icke beteendevetenskaplig utbildning inom fakulteten. Det krav på ledning för utbildningen som fakultetsrådet för den ekonomiska utbildningen i Lund efterlyst tillgodosågs därmed till någon liten del.

I samband med UKAS/PUKAS tillsattes en ny utredning rörande den högre utbildningens organisation. Den bestod av ordförande och tre generaldirektörer. Utredningen tog sig namnet U68. Denna utredning som hade nationell samordning och likriktning som ledstjärna kom med en rad betänkanden. Slutligen kom förslaget som ledde till 1977 års högskolereform. Den innebar att högskolan kom att omfatta all postgymnasial utbildning och att högskolan totaldimensionerades. De fria studierna begränsades. Universitetet fick sig tilldelat antal studieplatser och resurser per linje i ett detaljreglerat system. Utbildning och forskning skiljdes åt. För grundutbildningen inrättades linjenämnder.[12]

För den samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund blev det fem linjenämnder, varav en för ekonom- och ADB-utbildningarna. Ekonomutbildningen fick därmed i alla fall på papperet ett eget ledningsorgan.[13]

1977 års högskolereform ledde till en stark ökning av administrationen som en effekt av decentralisering och ett omfattande nämndsystem. Vid Lunds universitet hösten 1977 fanns ca 90 nämnder och styrelser och därtill ca 150 institutionsstyrelser. Totalt var ca 2000 ledamöter engagerade. I det uppföljningsprogram som UHÄ ledde, konstaterades ganska snart att den nationella likriktningen drivits för långt och att organisationen blivit för otymplig. Från universiteten klagades det mest på att utbildning och forskning skiljts åt i skilda organ.[14]

Lättnaden var därför stor när regeringen i proposition hösten 1983 föreslog lättnader och möjlighet till anpassning till lokala behov och önskemål.[15]

I Lund ledde detta till ett utredningsuppdrag från universitetsstyrelsen till rektorsämbetet om Lunds universitets organisation. I direktiven uppmärksammades ett förslag om ett ekonomicentrum men enligt PM hade detta begrepp inte fått någon entydig definition. ”Ibland betyder ekonomicentrum en byggnad dit institutioner engagerade i ekonomutbildningen lokaliseras. Ibland avses verksamhetens innehåll, d.v.s. samordning av institutionernas verksamhet i utbildningen”. Rektorsämbetet förde samtal med många intressenter inom och utom den samhällsvetenskapliga fakulteten, men kunde i PM konstatera att opinionen var splittrad. Gehör för ett starkt och självständigt ekonomicentrum fanns enbart inom företagsekonomi och nationalekonomi. En klar majoritet var emot en uppdelning av den samhällsvetenskapliga fakulteten.

Rektorsämbetets förslag till lokalnämnden var emellertid att ekonomutbildningen borde koncentreras till Sparta-området. ”I en viss mening

innebär förslaget att ett ekonomicentrum bildas. Därtill kommer att en sådan lokalisering ger utvecklingsmöjligheter för framtiden. Genom att de beteendevetenskapliga institutionerna samlas inom kvarteret Paradis uppnås ett annat väsentligt syfte."[16]

EKONOMUTBILDNINGEN I SVERIGE

Under 1970-talet växte ekonomutbildningen (till juli 1977 linje 6a, därefter ekonomlinjen) till den kvantitativt största utbildningen i landet. Den fick också en hel del kritik. Bl.a. ansågs utbildningen för kort. UHÄ fick i uppdrag att utreda samhällsvetenskapliga utbildningar i den s k AU-utredningen, där bl.a. ekonomlinjen ingick. I expertgruppen för ekonomlinjen ingick bl.a universitetslektor Lars O Andersson (LOA) Lund, professor Sten Jönsson Göteborg och jag själv (då utbildningsledare för ekonomutbildningarna i Uppsala). Förslaget som sedermera genomfördes innebar att utbildningen delades upp i ett basblock omfattande 4 terminer och fördjupningsalternativ som omfattade 3 terminer. Detta var ett sätt att försöka knyta de nya högskolorna till universiteten. För Lunds del gällde det främst ekonomutbildningen vid Högskolan i Kristianstad.[17]

Men i utredningen fördes också diskussioner om hur utbildningarna institutionellt skulle organiseras. Man laborerade en hel del med "school-modellen". Göteborgs universitet fick i uppdrag att pröva school-modellen på ekonomutbildningen och därigenom återskapa en sorts handelshögskola där, men benämningen var det långa ordet linjeinstitutionsorganisationen.

I Göteborg hade Handelshögskolan lagts ned som fristående organisatorisk enhet 1971. Verksamheten hade inlemmats i den samhällsvetenskapliga fakulteten inom Göteborgs universitet. Under 1970-talet fanns inte så stor förståelse för handelshögskoletanken inom fakulteten eller universitetet. Det blåste ju vänstervindar vid denna tid.

Lund fick av AU-utredningen i uppdrag att göra försök med samverkan med näringslivet (fadderföretag).

I Göteborg hade med school-modellen såtts ett frö för handelshögskoletanken men det fanns starkt internt motstånd.

School-modellen övergavs rätt snart till förmån för tanken på en för det ekonomiska området vid Göteborgs universitet egen utbildnings- och forskningsnämnd, som universiteten fick rätt att inrätta fr-o-m 1 juli 1984. Med rektors utslagsröst i universitetsstyrelsen blev det också resultatet.

Benämningen blev ekonomiska utbildnings- och forskningsnämnden, som 1986 ändrades till Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.

I sydsvenska medier framförde Lunda professorerna Ingemar Ståhl och Curt Kihlstedt tankar på ett ekonomicentrum liknande Göteborgs och inom universitetets ram. Bl.a. skulle möjligheterna att knyta till sig resurser utifrån öka med en sådan organisation[18]

I Lund hände inte så mycket mer på det organisatoriska planet just då, men så mycket mer på lokalsidan. År 1984 blev det klart att Crafoordska stiftelsen var villig att finansiera nya byggnader för ekonomiämnena. Sammanlagt 87 mkr donerades för byggandet av Holger Crafoords ekonomicentrum I, II och III1984–97.[19]

Ekonomutbildningen kom därigenom att bli mera konkret. Skapandet av institutet för ekonomisk forskning var nästa steg för att skapa sammanhållning mellan de ekonomiska ämnena. Ekonomstudenterna strävade också efter att skapa en identitet för sin utbildning. Kåren hade behållit det gamla namnet EFSIL (ekonomiska fakultetens studentkår i Lund). Medlemsantalet hade sjunkit till ca 225 år 1981 men steg till 1100 år 1988. Bidragande orsak var framför allt de aktiviteter t.ex. i form av arbetsmarknadsdagar som kåren med stor framgång arrangerade. Men formellt fanns inte ännu begreppet Ekonomihögskolan.[20]

NY HÖGSKOLEREFORM 1993

Högskolereformen 1993 innebar en stark decentralisering och delegering av beslut från riksnivån till universitetsstyrelsenivån. För grundutbildningen infördes ett budgetsystem grundat på antal studenter, prestationer och prislappar. För forskning/forskarutbildning behölls den gamla fördelningen per fakultet och lärosäte med den ändringen att det nu blev tvärtom först tilldelning per lärosäte och i den en uppdelning på den av statsmakten fastställda fakultetsindelningen. Fakulteten blev alltså underordnad universitetsstyrelsenivån men fortfarande knuten till riksnivån. Universitetet hade inte själv befogenhet att ändra fakultetsindelningen.[21] Det var inte en fråga Lunds universitet ”ägde”. Inom Lunds universitet skedde emellertid en betydande delegation av ärenden och beslut till fakultetsnivån. På fakultetskansliet hanterades t.ex. all löneutbetalning. T o m pensionsfrågor sköttes där.

Reformen 1993 aktualiserade emellertid organisatoriska förändringar inom Lunds universitet. Bl.a. aktualiserades frågan om en tydligare

organisation för ekonomisk utbildning. En debatt hade påbörjats redan året innan med förslag om en fristående handelshögskola eller en tydligare identitet som i Göteborg.[22] Det uppdrogs åt den samhällsvetenskapliga fakultetsstyrelsen att utreda frågan och att lägga förslag till universitetsstyrelsen. I sin bakgrundsteckning konstaterade universitetsstyrelsen att det saknades förutsättningar för att inrätta en fristående ekonomisk fakultet inom Lunds universitet, eller en sektion inom den nuvarande fakulteten. ”Genom en rekonstruktion av ekonomihögskolan bör däremot en samlad organisation för ekonomisk utbildning och forskning kunna skapas.” Innebörden blev att det inrättades en särskild styrelse – Ekonomihögskolans styrelse – som på delegation från den samhällsvetenskapliga fakultetsstyrelsen erhöll programansvar för de ekonomiska utbildningsprogrammen och systemvetenskap. De ekonomiska besluten för hela fakulteten fattades av samhällsvetenskapliga fakultetsstyrelsen. Medlen fördelades direkt till resp. institution. Ekonomihögskolan blev ett organisatoriskt begrepp men styrelsen gavs begränsat ekonomiskt manöverutrymme.

Under 1990-talet gjordes mycket för att skapa en egen identitet för Ekonomihögskolan. Viktigast var sannolikt lokalerna – särskilt med ekonomicentrum III, som gav fina undervisningslokaler, fakultetsrum och kanslilokaler.

Hösten 1999 aktualiserade Ekonomihögskolans styrelse på nytt Ekonomihögskolans organisatoriska ställning och förordade att Ekonomihögskolan skulle bli en sektion inom den samhällsvetenskapliga fakulteten. Förslaget ledde till diskussioner och remisser under våren 2000. Inom samhällsvetenskapliga fakultetsstyrelsen var oenigheten stor. Det remissvar till universitetsstyrelsen som fakultetsstyrelsen tog ställning till röstades igenom med röstsiffrorna 7 mot 5. Universitetsstyrelsen fattade beslut i september år 2000. Beslutet innebar att Ekonomihögskolan fortsatt skulle vara en organisation inom samhällsvetenskaplig fakultet men det var ett steg på vägen för Ekonomihögskolan att bli sin egen med de ekonomiska institutionerna inordnade i Ekonomihögskolan.

Den stora förändringen var att resurser till Ekonomihögskolan såväl för forskning (fakultetsanslaget) som all grundutbildning skulle föras direkt från universitetsstyrelsen till Ekonomihögskolans styrelse och att resurser för den övriga delen av den samhällsvetenskapliga fakulteten till den samhällsvetenskapliga fakultetsstyrelsen. Beslutet innebar också att Ekonomihögskolan fick en egen lärarförslagnämnd.

En effekt av universitetsstyrelsebeslutet blev alltså att Ekonomihögskolans styrelse skulle fatta beslut om resursfördelning för institutioner inom Ekonomihögskolan och den samhällsvetenskapliga fakultetsstyrelsen för övriga delen av fakulteten. Men eftersom Ekonomihögskolan var en del av den samhällsvetenskapliga fakulteten hade Ekonomihögskolan valda ledamöter i den samhällsvetenskapliga fakultetsstyrelsen som kunde påverka fakultetsstyrelsebesluten, medan samhällsvetenskapliga fakultetsstyrelsen inte kunde påverka beslut i Ekonomihögskolan.

Detta höll inte länge. Våren 2003 var det dags igen. En ny utredning gjordes som remitterades till fakulteternas institutioner och studentkårerna. Det fanns tre förslag att ta ställning till

1. en återgång till förhållandena före år 2000
2. en delning av fakulteten
3. bibehållande av den gällande organisationen med smärre justeringar.

En överväldigande majoritet av institutionerna var för en uppdelning. I det gemensamma yttrandet från pedagogik, psykologi och sociologi uttrycks förhoppningen att universitetsstyrelsen beaktar att den kvarvarande delen av fakulteten nu är i stort behov av en gemensam utveckling. ”Istället för att tillbakavisa ekonomihögskolans strävan ser vi en möjlighet för institutionsgruppen att med en delad fakultet stärka vi-känslan, få tydligare och bättre förutsättningar för en positiv gemensam verksamhetsutveckling”.[23]

Beslutet blev att Ekonomihögskolan skiljdes från den samhällsvetenskapliga fakulteten fr.o.m. 1 januari 2004. 40 års debatt hade därmed fått sitt slut.

SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FAKULTETEN I LUND, GÖTEBORG, STOCKHOLM OCH UPPSALA.

Med 50 års perspektiv kan det vara av intresse att se hur utvecklingen för den samhällsvetenskapliga fakulteten artat sig vid de fyra universitet, där den inrättades 1964.

Man kan konstatera att utvecklingen med hänsyn till de ekonomiska ämnena varit ganska likartad i Lund och Göteborg. Men fakultetens utveckling har också varit likartad i Uppsala och Stockholm fast på ett omvänt sätt.

I Göteborg fanns en fristående handelshögskola från 1923. Den ingick inte i den samhällsvetenskapliga fakultet, som bildades vid Göteborgs

universitet 1964. Det var först 1971, då handelshögskolan upphörde som fristående enhet, som dess institutioner sammanfördes med sina motsvarigheter vid den samhällsvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs universitet.

Den gamla handelshögskolan i Göteborg hade stark förankring i det västsvenska näringslivet. Näringslivet spelade också en aktiv roll för att återuppväcka den gamla handelshögskolan som näringslivsanknuten högskola eller som alternativ att starta en egen fristående handelshögskola på nytt.

År 1986 fanns handelshögskolan på nytt nu som organisatorisk enhet (sektion) underställd samhällsvetenskapliga fakulteten.

Från 1999 hade Handelshögskolan en egen fakultetsnämnd och blev därmed ”på riktigt” en fakultet. Detta berodde på att riksdagen från detta år hade beslutat att forskning och forskarutbildning inte längre skulle organiseras i fakulteter på riksnivå utan i vetenskapsområden. Enligt högskoleförordningen blev dessa – ett samhällsvetenskapligt-humanistiskt, ett medicinskt, ett naturvetenskapligt och ett tekniskt. Universiteten ”ägde” därmed själva organisationsfrågan under vetenskapsområden.[24]

I Lund fanns ingen handelshögskola. Men från näringslivet hade frågan om en sådan väckts i slutet av 1950-talet. Resultatet blev inrättandet av den ekonomiska fakulteten från 1961. I likhet med handelshögskolan i Göteborg hade den ekonomiska fakulteten stark uppbackning från det omgivande näringslivet. Inviten från ecklesiastikminister Edenman 1964 att utvidga den ekonomiska fakulteten vid Lunds universitet till att omfatta övriga samhällsvetenskapliga ämnen väckte ingen anklang i Skåne.

Vid universiteten i Uppsala och Stockholm fanns ingen näringslivsanknuten utbildning av den typ som handelshögskolorna representerade. Där fanns inte heller uppbackning från näringslivet som i Skåne och på västkusten. I Stockholm fanns ju dessutom den fristående Handelshögskolan från 1909.

Universiteten i Uppsala och Stockholm har i stort sett behållit samma struktur för sin samhällsvetenskapliga fakultet som vid bildandet 1964. I Uppsala och Stockholm kom hotet mot det bestående från det motsatta hållet.

I Uppsala föreslog universitetets rektor 1998 att universitetet skulle organiseras i tre lika stora vetenskapsområden som därmed skulle harmoniera med forskningsrådens organisation och anslagstilldelningen för forskning/forskarutbildning. Det skulle därtill underlätta

kommunikationen mellan rektor och verksamheten eftersom de vicerektorer som skulle utses som ordförande för resp. område skulle ingå i universitetets ledning.

Mot detta förslag blev det starka protester särskilt från samhällsvetenskaplig fakultet. Den konkreta effekten för den samhällsvetenskapliga fakulteten skulle bli att den skulle ingå i ett humanistiskt-samhällsvetenskapligt område som skulle omfatta teologisk och juridisk fakultet, den humanistiska fakultetens två sektioner och den samhällsvetenskapliga fakulteten. Fakulteterna kunde inte alls tänka sig detta. Fakultetsbegreppet var heligt.

Resultatet blev en kompromisslösning. Det inrättades tre vetenskapsområden varav ett för det humanistiskt-samhällsvetenskapliga vetenskapsområdet. Men därunder behölls fakultetsnivån med autonoma fakultetsnämnder varav en skulle vara den samhällsvetenskapliga. Till följd av detta fick det humanistiskt-samhällsvetenskapliga området en ny flernivåproblematik, som inte alltid varit så lätt att hantera.[25]

Stockholms universitet följde några år senare Uppsalas exempel.

Det paradoxala har därmed inträffat att den samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund och Göteborg delats medan den samhällsvetenskapliga fakulteten i Uppsala och Stockholm ingår i en mer omfattande gemenskap mellan fakultetsnivån och universitetsledningen. Alltså rörelser i helt olika riktning.

Noter

1. SOU 2008:104, Självständiga lärosäten, s. 58. Bedoire, Fredric mfl: Stockholm university, a history, s.53. Lindberg, Bo mfl: Göteborgs universitets historia II, s.7ff Ett brev i Handelshögskolans i Stockholm arkiv visar att tanken på en sydsvensk högskola fanns redan 1924. Engwall, Lars: Mercury meets Minerva, s. 45 not 40.

2. Malmö stads framställning om en handelshögskola i Malmö 13/6 1958. SOU 1963:9, bil 1. Fyrtio år av ekonomer från Lund s. 9 och 24. Lunds universitets årsberättelse 1961 avd. 21. Protokoll fört vid sammanträde med fakultetsrådet för ekonomutbildning vid den ekonomiska fakulteten vid universitetet i Lund lördagen 8 april 1961. Engwall, Lars: Mercury meets Minerva, s. 34

3. SOU 1963:9

4. Protokoll fört vid humanistiska fakultetens sammanträde i Lund 17 april 1963

5. skrivelse till Humanistiska fakulteten från Gudmund Smith 11 april 1963

6. Ekonomiska fakultetens yttrande 30 april 1963. Ett särskilt yttrande lämnades även av professor Guy Arvidsson 29 april 1963

7. Det större konsistoriets yttrande maj 1963. Konsistorieprotokollen 1963.

8. Fyrtio år av ekonomer från Lund sid 81.

9. Kungl.Maj:ts proposition 1963/64:50

10. Protokoll fört vid samhällsvetenskaplig fakulteten 13 maj 1964

11. EFSIL till Ruben Rausing 22 april 1965. Fakultetsrådet för ekonomutbildning till universitetskanslersämbetet (undertecknat av ordföranden Ruben Rausing) 5 juli 1965. Den ekonomiska fakultetens fakultetsråd upplöstes inte när den samhällsvetenskapliga fakulteten bildades.

12. Rapport 2006:3R.Högre utbildning och forskning 1945–2005, s. 10 ff (högskoleverket

13. Högre utbildning och forskning 1945–2005, Högskoleverket rapport 2006:3R, s. 10 ff. Högskolan i Sydsverige: Person och adresskatalog

14. Andrén, Carl-Gustaf: ”Visioner, vägval och verkligheter”, s. 86

15. Prop 1983/84:52. Om vissa högskoleorganisatoriska frågor

16. Universitetsstyrelsens protokoll 1983-12-18: Redovisning av arbete med universitetets institutionella organisation, lokalfrågor mm (G. Angsmark)

17. Ekonomlinjen, förvaltningslinjen och linjen för personal- och arbetslivsfrågor: UHÄ-rapport 1981:24

18. Rosengren, Lage: Handelshögskolan vid Göteborgs universitet s. 111ff

19. www.crafoordska stiftelsen. Holger Crafoord, filantropen

20. Fyrtio år av ekonomer från Lund, s. 14, 41f, 80f

21. SOU 1996:21: Reform och förändring (RUT 93, s. 67 f och 77 f

22. Universitetsstyrelsens protokoll 1 juni 1993 § 42 bilaga. Organisation av ekonomisk utbildning och forskning. Fyrtio år av ekonomer från Lund, s. 15 f

23. Universitetsstyrelsens protokoll 2003-09-24 § 45 bil

24. Högskolelagen 2 kap 5§, Högskoleförordningen 3 kap 1§

25. PM, Peter Liljenstolpe: Samhällsvetenskapliga fakulteten 1964–2004 (odat.). Balkéus-Blom, Mattias m.fl.: Ledarskap i förändring. Rektorsperioden 1997–2006, s. 15, s. 104f

Institutioner, avdelningar och anställda

Gunnar Andersson

Jag ska i detta bidrag redovisa resultaten av en högst elementär genomgång av de institutioner och avdelningar som ingått i fakulteten under våra första 50 år. Till min hjälp har jag haft underlag som på ett tidstypiskt sätt uttrycker förändringen: Detaljerade ämnesvisa, men ganska förrädiska adresskataloger i början och en på fakulteten baserad personalstatistik i det webbaserade uppföljningsverktyget KUBEN för det avslutande 2014. Jag har således gått igenom adresskatalogerna för 1964, 1974, 1984 och 1995. Dessutom har jag haft tillgång till fakultetens årsredovisningar med personalstatistik för 2004 och 2014. Med hjälp av dessa dokument spårar jag förändringar i fakultetens ämnes- och institutionsvisa sammansättning såväl som försöker ge en övergripande bild av de anställda på fakulteten.

Adresskatalogerna innehåller namn och titlar på personer. Det säger ingenting om graden av anställning. De är också opålitliga i den meningen att det saknas en hel del personer som var sysselsatta, främst handlar det om forskningsassistenter, men man redovisar inte heller i de första utvalda åren vilka som var forskarstuderande, d.v.s. innehavare av doktorand- eller licentiandstipendium.[1]

När jag diskuterar fakultetens sammansättning behandlar jag de organisatoriska avtrycken, dvs. de förändringar som går att utläsa genom att nya ämnen och/eller institutioner dyker upp. Det är s a s effekterna av den dynamik som funnits och finns på vår fakultet sedan starten. Dessa förändringar är troligen alltid frukten av envist arbete och inte sällan hårda akademiska duster – med befintliga discipliner, om inriktningen, om vetenskapligheten, etc. Vi kan uppleva en del av detta i de olika berättelser om ämnenas och institutionernas framväxt som beskrivs i denna volym. Ibland finns det på raderna, oftare kan vi ana att det finns mer av konkurrens, motsättningar, tuffa strider, bitterhet och andra starka känslor mellan raderna.

Nästintill alla helt nya ämnen, avknoppningar eller institutioner tycks följa ett karriärmönster som grovt sett börjar med att någon eldsjäl eller akademisk entreprenör presenterar en ämnesinriktning i kursens eller

seminariets form. Det är med andra ord utbildning i ämnet som nästan uteslutande kommer först, skapar fokus och ger energi. Därefter följer forskning i ett senare, ibland långt senare, skede. Den banbrytande delkursen växer till en hel A-nivå som blir till B-nivå och senare C-nivå, kandidatnivå blir magister- eller mastersnivå. Och slutligen hägrar det stora erkännandet: forskarutbildningsnivå. Och därmed tilldelning av fakultetsmedel, tillsättning av en professur, doktorander. På denna avdelningsnivå kan man vila ut, konsolidera det vetenskapliga fältet och de ekonomiska och organisatoriska förutsättningarna för att kanske göra den sista och avgörande attacken: skicka in begäran om att bilda en *egen* institution.

I de berättelser vi får ta del i denna volym, framgår att man inte måste genomgå alla stegen i denna karriär på samma sätt, i samma ordning eller ens genomgå dem alla. Så skulle Socialhögskolan t.ex. som etablerat institut inlemmas i universitetet och vår fakultet samtidigt som man skulle definiera och få acceptans för det helt nya ämnet socialt arbete i både undervisning och forskning.[2] Det är dock intressant att jämföra de äldsta – t.ex. Psykologi och Rättssociologi – med de allra senaste – Service Management & Strategisk kommunikation – när det gäller dessa tillblivelsehistorier. Utbildningens centrala position som en meningsskapande och verksam nod för etableringen är uppenbar.

När jag redovisar personalstatistiken har jag delat upp fakulteten i två huvudkategorier: De ekonomiska ämnena och de samhällsvetenskapliga. Jag kallar dem anspråkslöst för ekonomerna och samhällsvetarna utan att därmed vilja påstå att ekonomerna inte skulle vara samhällsvetare eller att samhällsvetare inte kan vara djupt engagerade i ekonomi. Dessa två huvudkategorier underlättar framställningen, finns ju från början och sett från vår nuvarande tidshorisont vet vi ju att denna indelning är mycket förutseende.

Innan jag gör nedslag i historien vart tionde år, vill jag presentera en översiktlig bild av utvecklingen på följande sätt, se tabell 1, följande sida.

EKONOMI

1964	*1974*	*1984*	*1994*	*2004*	*2014*
Ek Historia	Ek Historia	Ek Historia	Ek Historia	EHL	EHL
Företagsek	Företagsek	Företagsek	Företagsek		
Handelsrätt	Handelsrätt	Handelsrätt	Handelsrätt		
Int ekonomi	Nationalek	Info-ADB	Forskpol		
Nationalek I	Statistik	Nationalek	Info-ADB		
Nationalek II		Statistik	Nationalek		
Statistik			Statistik		

SAMHÄLLSVETENSKAP

1964	*1974*	*1984*	*1994*	*2004*	*2014*
Geo ssk k & ek	Betvet instgrp	Kult & Ek geo	Kult & Ek geo	Genusvetenskap	Genusvetenskap
Pedagogik	Geo instgrp	Pedagogik	Pedagogik	Kult & Ek geo	Kult & Ek geo
Psykologi	Ped Lund	Psykologi (PI)	Psykologi (PI)	Pedagogik	*Humanekologi*
Sociologi	Ped LHS	Rättssociologi	Sociologi	Psykologi (IP)	Medie & Kom
Statsvetenskap	Psykologi (PI)	Socialhögskola	*Freds & Konfl*	Sociologi	Psykologi (IP)
	Rättsoc Sem	Sociologi	*Medie & Kom*	*Freds & Konfl*	Rättssociologi
	Sociologi	*Infoteknik*	*Rättssociologi*	*Medie & Kom*	Service Mgmt
	Statsvetenskap	*Socantropologi*	Socantropologi	*Rättssociologi*	Sociologi
		Statsvetenskap	Socialhögskolan	*Socialantropolog*	*Pedagogik*
		Tillämpad psy	Statsvetenskap	Socialhögskolan	*Socialantropologi*
			Tillämpad psy	Statsvetenskap	Socialhögskolan
					Strategisk kom
					Statsvetenskap
					Freds & Konfl

	1964	*1974*	*1984*	*1994*	*2004*	*2014*
Inst:	12	12	14	14	7	10
Avdeln:	0	1	2	4	4	4
Ämnen:	12	12	16	18	11	14

Tabell 1.

Kommentar till tabellen: Institutioner/ämnen presenteras i bokstavsordning, avdelningar är skrivna i kursiv och nyheter är särskilt markerade.

SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FAKULTETEN 1964

När fakulteten skapas på hösten 1964 består den av 12 institutioner. Som Hans Modig framhåller i sitt kapitel, så har då en utförlig diskussion förts

och remisser skrivits. Några fundamentala motsättningar som kommer att följa oss genom åren har också visat sig i de texter som de då ledande professorerna skrev. De ekonomiska ämnena hade velat ha en handelshögskola och den psykologiska institutionen hade velat tillhöra den medicinska fakulteten. Så blev det inte. Åtminstone inte då.

De ingående institutionerna hade 1964 en särskild karaktär som i en rad avseenden skiljer dem från våra nuvarande institutioner. Det fanns oftast endast en (man) professor och/eller preceptor,[3] någon eller några docenter, kanske en forskarassistent, få lektorer, någon eller några extra lektorer och så en mängd biträdande lärare, amanuenser och assistenter. Utöver den numera okända titeln preceptor, kan man också hitta idag udda titlar som t ex. vik. assistent och räknebiträde.

Vid etablerandet 1964 ingick följande 12 ämnen/institutioner:

Ekonomer	*Samhällsvetare*
Ekonomisk Historia	Geografi ssk kultur- och ekonomisk geografi
Företagsekonomi	Pedagogik
Handelsrätt	Psykologi
Internationell ekonomi	Sociologi
Nationalekonomi I & II	Statsvetenskap
Statistik	

Tabell 2. Ingående institutioner/ämnen vid starten 1964.

Ekonomerna bestod 1964 av sex ämnen. Det är en samling ekonomiska institutioner som vi idag kan känna igen, även om vi noterar att den nationalekonomiska institutionen då ännu inte funnit sin nuvarande form. Bland samhällsvetarna finns fem ämnen/institutioner: Geografi ssk kulturgeografi med ekonomisk geografi, Pedagogik, Psykologi, Sociologi och Statsvetenskap.

På Geografiska institutionen fanns vid denna tid tre inriktningar och avdelningar, varav den ena – Naturgeografi – tillhörde naturvetenskapliga fakulteten. De andra två känner vi igen. Kulturgeografi respektive ekonomisk geografi. Psykologi hette alltså Psykologiska Institutionen (PI) på den tiden, vilket alltså inte ska förväxlas med nuvarande Institutionen för Psykologi (IP) som ju är en fusion som skapats långt senare.

Vid starten 1964 var antalet anställda akademiker 232 personer, 205 män och 27 kvinnor.[4] De var mycket jämt fördelade mellan ekonomer och samhällsvetare. Redan från början finns en skillnad mellan enheterna när det gäller könssammansättning.

Ekonomerna har vid start 4 kvinnor (3%), samhällsvetarna 23 kvinnor (20%). Ser vi på de mer kvalificerade positionerna, så är emellertid skillnaderna försvinnande liten. Inga kvinnliga professorer, lektorer eller forskarassistenter hos ekonomerna och endast en lektor bland samhällsvetarna. De akademiska kvinnorna finns alltså på de lägre positionerna – bitr. lärare, assistent, amanuens och extra lärare.[5]

Mäter vi storlek på institution i antalet anställda, dominerar företagsekonomi bland ekonomerna, där finns 64 män och 2 kvinnor redovisade. Inte minst har man en hög andel extra lärare, vilka troligen i huvudsak utgjordes av undervisningskunniga ekonomer från näringsliv och offentlig förvaltning. Nationalekonomi redovisar 16 män och 0 kvinnor, Statistik 21 män och 2 kvinnor (amanuenser).

Samhällsvetarna är vid denna tid relativt jämstora. Pedagogik har 27, psykologi 23, sociologi 27 och statsvetenskap 24. Geografi ssk kulturgeografi med ekonomisk geografi är lite mindre och har 13 anställda. Av samhällsvetarnas 23 kvinnor är 11 förtecknade i pedagogik. Den enda kvinnliga (extra)lektorn är sociolog.

På institutionerna bestod vid denna tid TA-personalen av kansli- och kontorsbiträden, vaktmästare, kartbiträden och institutionstekniker anställda för att sköta administration och skötsel och tillsyn av lokaler och teknisk utrustning. 1964 redovisas 28 personer och även dessa är jämt fördelade mellan ekonomer (13) och samhällsvetare (15). Kvinnorna är sekreterare och männen är vaktmästare och institutionstekniker.

SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FAKULTETEN 1974

När fakulteten fyller 10 år har en rad saker hänt. Som Gunnar Olofsson målande beskriver med exemplet sociologi har den första gigantiska studentexpansionen passerat och lagt sig, 300-årsjubiléet firats, 68-revolutionen planat ut och mängden av tillfälligt anställda till stor del försvunnit. 1970-talet präglas snarare av att studentantalet minskar eller förblir oförändrat.[6]

De ekonomiska ämnena är nu på plats, men när det gäller samhällsvetarna så redovisas Geografi som Geografisk institutionsgrupp, men består liksom tidigare i huvudsak av kultur- respektive ekonomisk geografi. På liknande sätt finns sedan 1970 en Beteendevetenskaplig institutionsgrupp med psykologer, pedagoger och sociologer. De undervisar på det relativt nystartade psykologprogrammet, men tillhör sina respektive ämnen och

institutioner.[7] Och vi har två pedagogiska enheter: Pedagogik i Lund samt Pedagogik LHS, dvs. Lärarhögskolan i Malmö.[8] Utöver detta, så har den Rättssociologiska institutionen skapats (1972). I adresskatalogen redovisas ämnet fortfarande under rubriken ”Rättssociologiska seminariet”, vilket var den ursprungliga beteckningen vid introduktionen av ämnet.[9]

Bland de anställda börjar vi ana konturerna av de titlar och tjänster som många av oss upplever som naturliga och självklara. Betydande förändringar har skett när det gäller fördelningen av befattningar. Antalet akademiker har ökat till totalt 314, 263 män och 51 kvinnor. Antalet professorer har fördubblats, 13 ekonomer och 12 samhällsvetare, samtliga män. Samtidigt har antalet lektorer ökat markant – 108 lektorer, varav 8 är kvinnor. De lägre positionerna utgör fortfarande en stor andel och framförallt bland samhällsvetarna har befattningen forskningsassistent etablerats på allvar. Antalet forskarassistenter har ökat från 7 (män) till 15, varav 4 är kvinnor, vilket tillsammans med professorsökningen antyder en relativt stor förstärkning av forskningen.

Bland ekonomerna är det främst ekonomisk historia, handelsrätt och nationalekonomi som vuxit väsentligt samtidigt som företagsekonomi minskat i antal, vilket förmodligen främst förklaras av inrättande av lektorat på bekostnad av bitr. lärare och extralärare.

Bland samhällsvetarna är det geografer och pedagoger som vuxit mest, medan sociologer, statsvetare och psykologer tillsatt en rad lektorat och därmed reducerat de lägre positionerna radikalt.

TA-personalen har också ökat betydligt, från 28 personer 1964 till 72 personer 1974, 16 män och 56 kvinnor. Antalet sekreterare har mer än fördubblats samtidigt som den nya kategorin studievägledare gjort entré med 5 män och 10 kvinnor.

SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FAKULTETEN 1984

Ett decennium senare har det nya ämnet Informationsbehandling-ADB börjat etablera sig bland de ekonomiska ämnena. Det började som en liten avdelning inom Naturvetenskaplig fakultet, men kommer att expandera inom dåvarande Sam Fak samtidigt som den datoriserade världen börjar bli en påtaglig realitet i våra alltmer virtuella liv.

Bland samhällsvetarna kan vi nu konstatera att KEG är etablerat, dvs. den nuvarande organisationsbeteckningen har funnit sin plats. Pedagogik LHS har lämnat fakulteten (1977) i samband med högskolereformen och

Socialhögskolan har kommit till. P G Edebalk ger i sitt bidrag en inträngande beskrivning av hur det var att utifrån komma in i fakulteten på universitetet med ett nytt ämne och Sune Sunesson reflekterar över hur socialt arbete etablerades som en ny forskningsdisciplin.[10] Socialhögskolans inkorporering i fakulteten var givetvis en stor händelse, men det finns flera att redovisa.

Den tidigare nämnda Beteendevetenskapliga Institutionsgruppen har nu också fått bilda en ny institution: Institutionen för tillämpad psykologi (ITP, 1979). Denna nya institution har sin bas på utbildningssidan genom psykologprogrammet, men profilerar sig också i sin forskningsinriktning åt olika professionella fält med olika sociala praktiker. Fakulteten har därmed två psykologiinstitutioner vilka redan från början har olika positioner och fortsatt kommer att inta sådana. En stor del av de psykologiska institutionernas historia skildras i Stefan Jerns, m. fl. kapitel.

På sociologiska institutionen har det vid den här tiden skapats enheter för Socialantropologi (SAN) och Informationsteknik. I det här fallet rör det sig om en intern, närmast organisk framväxt ur den rika flora av specialkurser som sociologiinstitutionen sedan länge erbjudit inom ramen för sociologi. Nu har dessa ämnen utkristalliserats och kommit att växa i bredd och djup.

Sammantaget består nu fakulteten av 14 institutioner och 2 avdelningar – inalles 16 ämnen – och börjar nu närma sig sin hittills största spännvidd mätt med dessa mått.

Fakulteten har alltså genomgått ytterligare en kraftig expansion. Hela fakulteten omfattar nu 460 akademiska befattningar, 342 män (74 %) och 118 kvinnor (26 %). Denna ökning sker främst bland samhällsvetarna som gått från 165 till 279 anställda akademiker i någon form. Bland samhällsvetarna har ju Socialhögskolan och Institutionen för tillämpad psykologi tillkommit, men Sociologiska institutionen har också expanderat kraftigt. Även bland ekonomerna finns en viss ökning – Informationsbehandling ADB har ju tillkommit – men i övrigt är förändringarna marginella.

Antalet professorer är i det närmaste detsamma som 1974 (28) och fortfarande nästan uteslutande män. Enda undantaget är sociologen Ulla Bondesson som fått professorstjänsten i rättssociologi, men som kort efter tillträdet valt att vara tjänstledig för en tjänst i Köpenhamn. Fakulteten har också 18 forskarassistenter varav 28 % är kvinnor. Antalet lektorer har också fortsatt att öka (154) och det finns nu 28 lektorat som innehas av kvinnor (18 %).

Tre nya befattningar redovisas. Dels är det ”forskare” och ”forskarstuderande”, dels är det ”adjunkt”. I de två förstnämnda fallen är det samhällsvetarna som lanserar dessa befattningar. Forskningsassistent är emellertid fortfarande frekvent, men amanuenserna är detta år nästan helt eliminerade (4).

TA-personalen har också ökat i omfattning och utgör nu en skara på 118 personer. Olika slag av sekreterare dominerar fortfarande (71). Även nu märks organisatoriska förändringar i befattningarna. ”Datorarbetare” (FEK) dyker upp för första gången, liksom bibliotekarier på institutionsnivå (4). Vidare redovisas lokalvårdare (12)

SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FAKULTETEN 1995

Bland ekonomerna har Forskningspolitiska institutet nu tillkommit. Institutet grundas redan 1966 - då som forskningspolitiska programmet – av Stevan Dedijer. 1979 byter det namn och hamnar samtidigt under rektorsämbetet. 1986 inrättades den första professuren i ämnet med Jon Sigurdson som första innehavare. Fr.o.m. 1990 tillhör det fakulteten.

Bland samhällsvetarna har det inte heller hänt så mycket. Det är väl snarare konsolidering som gällt under decenniet som gått. De förändringar som står ut kan organisatoriskt knytas till sociologen. Här har Freds- och konfliktkunskap återigen (?) blivit en liten men egen avdelning.[11] Den lilla institutionen Rättssociologi har också blivit en avdelning (1991) på Sociologen, vilket är en konsekvens av att fakultetens ledning beslutat att den dåvarande institutionens svårigheter och problem varit för stora under en tid. Medie- och kommunikationsvetenskap (f.d. Informationsteknik) och socialantropologi har fått status av forskarutbildningsämnen, vilket på den tiden innebar fakultetsmedel till en professur och några doktorander. Sociologiska institutionen består organisatoriskt under en period alltså av fem (5) ämnen, varav fyra med forskarutbildning och därmed rätt att examineras med egen ämnesriktning. Tidigare kunde man lägga fram avhandlingar inom sina respektive ämnen, men man disputerade i ämnet sociologi.[12]

Den samhällsvetenskapliga fakulteten hade 1995 18 ämnen – 14 institutioner och 4 avdelningar, vilket är dess största värde på den skalan.

Detta år har vi flest antal redovisade akademiska befattningar på fakulteten någonsin, 643 personer – 425 män och 218 kvinnor. Ekonomer (300) och samhällsvetare (343) är ungefär lika många. Av dessa utgör

201 doktorander, 111 män och 90 kvinnor, vilka alltså nu tydliggörs i redovisningen.

Antalet professorer har nu ökat till 42 och 12 % av dem är kvinnor och vi har 18 forskarassistenter, varav 3 är kvinnor (samhällsvetare). Lektorerna har ökat igen – från 154 till 219 vilket främst har skett bland ekonomerna. Av fakultetens alla lektorer är 25 % nu kvinnor. Amanuenserna, som såg ut att försvinna 1984, är tillbaka och utgör 52 stycken, främst bland samhällsvetare (42).

TA-personalen har minskat från 118 personer till 88 personer. Antalet sekreterare har gått ner från 71 till 59 personer, men minskningen förklaras också av att inga studievägledare redovisas. De redovisas detta år som adjunkter, vilket innebär att minskningen är relativt marginell.

SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FAKULTETEN 2004

När vi passerat oron över alla de datorhaverier som vi tvingats förebygga inför det stora millennieskiftet, den uppumpade IT-bubblan spruckit och sikten börjat att klarna närmar vi oss det betydelsefulla året 2004. En tid före har fakulteten medvetet beslutat om sin största förändring, dvs. vi har nått den historiska tidpunkt då fakulteten genomför delningen. De ekonomiska ämnena bildade (äntligen?) Ekonomihögskolan fullt ut – de hade ju sannerligen kämpat för detta. Som tidigare nämnts, så fanns denna önskan redan innan Samhällsvetenskapliga fakulteten tillkom. Nu, efter drygt 40 år, kunde den planen sättas i verket genom att samhällsvetargruppen helt enkelt bidrog med att uppmana till denna organisatoriska skilsmässa, vilken rektor Göran Bexell beviljade.

Som Sune Sunesson så tydligt visar, hade denna skilsmässa varit noga förberedd och egentligen kunnat genomföras flera år tidigare, men alla betydelsefulla parter var inte mogna för detta beslut förrän nu. Det fanns skepsis – både inom den blivande EHL och resterande samhällsvetenskaplig fakultet. Troligen var det också så att uppdelningen i de två kategorier som jag hittills konsekvent använt inte heller var självskriven. Den kunde ha utfallit annorlunda, åtminstone på marginalen.

Antalet institutioner halverades, 14 blev 7, och vi tappade samtidigt sju ämnen, men den fakultet som delades hade också redan tidigare genomgått några stora förändringar.

Den nya institutionen för Genusvetenskap hade introducerats (2002). Genusvetenskapen hade ju som forskningsinriktning existerat på vår

fakultet under annat namn sedan starten, skulle man kunna säga. Vi är ju samtida med jämlikhetsdiskursen och genderdiskursen – samtidigt som vi utan tvekan varit en av dess relativt framgångsrika konstruktörer. Tar vi del av en av våra stora pionjärers, Rosmari Eliasson Lappalainens, kapitel i denna volym, så får vi en tydlig uppfattning om genusvetenskapens förankring mätt via avhandlingar under de 50 åren.

Länge fanns alltså genusvetenskapen inbyggd i våra ämnen och organisatoriskt i våra institutioner. Och också utanför dessa, främst i Forum för kvinnliga forskare och Kvinnovetenskaplig Tidskrift, i gemensamma mer eller mindre tvärvetenskapliga eller flervetenskapliga forskningsprojekt och mer uttalade politiska projekt.[13]

En annan stor och genomgripande förändring var fusionen mellan dåvarande PI och ITP, dvs. de två psykologiska institutionerna med sina olika forskningsinriktningar, olika huvudspår när det gäller utbildning och därmed relativt olika akademiska kulturer överhuvudtaget. Det var en fusion som fakulteten drivit och som också hade föregåtts av en rad olika både ekonomiska och arbetsmiljömässiga problem och svårigheter,[14] men där majoriteten av medarbetarna på respektive institution till sist fann denna lösning attraktiv. Vid tidpunkten för fakultetens delning var emellertid den nya institutionen redan välfungerande och axlade med lätthet sin del av ansvaret för att fakultetsdelningen skulle genomföras och löpa utan stora friktioner.

Första året som delad fakultet är antalet redovisade anställda naturligtvis betydligt lägre, både vad gäller akademiska positioner som för TA-personal. Jämför vi emellertid samhällsvetare 2004 med *samhällsvetare* 1995, så finns även då en minskning – från 343 till 280 personer. Huvudförklaringen står troligen att finna i underlaget, dvs. nu har vi inte längre tillgång till adresskataloger där varje individ som var knuten till institutionerna redovisas.[15] Bland TA-personalen kan vi notera en knapp ökning – från 41 till 48 personer, men den skillnaden beror bl. a. på att studievägledare nu igen finns med i redovisningen som studievägledare.

Antalet professorer har nu ökat från 22 till 40, varav 25 % är kvinnor, vilket i huvudsak beror på professorsreformen. Antalet lektorer är detsamma, men andelen kvinnor har ökat från 27 % till 39 %. Bitr. lektor är en ny kategori och det är 3 kvinnor som 2004 har dem. Forskarassistenterna har minskat från 15 till 6 (2 män och 4 kvinnor). Även antalet doktorander har minskat, från 114 till 94 (33 % män och 67 % kvinnor). Antalet adjunkter är detsamma (27), men befattningarna forskningsassistent (1), assistent (0) och amanuens (4) är mycket få.

Vi ser alltså konturerna av en betydligt tydligare personalpolitik där visstidsanställningar blir mer sällsynta, även om redovisningen troligen inte riktigt fångar den verklighet som förmodligen parallellt står att finna.

Bland TA-personalen på institutionerna finns nu en rik flora av administrativa befattningar: Högskolesekreterare, byråsekreterare, institutionssekreterare, byrådirektör, administrativ chef, ekonom, ekonomihandläggare. Dessa utgör de yttre bevisen för en organisatorisk strävan att professionalisera administrationen. Även ekonomen är nu synliggjord. Vaktmästaren har nu, utöver institutionstekniker, forskningsingenjör och datatekniker, också kompletterats med intendent.

Samtidigt som en smidig skilsmässa från ekonomerna genomfördes under året lades grunden för den nya samhällsvetenskapliga fakulteten och en rad förnyelseinitiativ inom utbildning och forskning vidtogs. Skapandet av Graduate School var kanske det tydligaste uttrycket för denna förändring och pekade på ett tätare samarbete mellan ämnena.[16]

SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FAKULTETEN 2014

Tioårsperioden fram till 2014 har präglats av dynamik, tillväxt och konsolidering. Vi går alltså in i perioden med 7 institutioner och 4 avdelningar, dvs. elva (11) ämnen, men vi går ur den med 10 institutioner och 4 avdelningar, d.v.s. fjorton (14) ämnen. Till detta kommer expansion inom flera av de tidigare ingående ämnena. Summan av dessa förändringar är bl.a. att vi vid periodens slut har samma stora utbildningsuppdrag (liksom LTH nästan 6 000 studieplatser) som vi hade före delningen.[17]

Två helt nya institutioner har tillkommit under perioden: Service Management (ISM) och Strategisk Kommunikation (ISK), båda belägna på Campus i Helsingborg. Service Management började som program runt millennieskiftet, framdrivet av LU:s dåvarande ledning och några framgångsrika entreprenörer företrädesvis tillhörande ämnen inom vår ursprungliga fakultet.[18] Efter ett idogt arbete blev ISM en institution 2003 och erhöll forskarutbildningsstatus 2005. Idag är institutionen redan en betydelsefull utbildningskraft och de första doktorerna har försvarat sina avhandlingar.

Det senaste tillskottet, ISK, är också en produkt av strävsamt arbete med utgångspunkt i utbildningen.[19] Grundarna har här en gemensam bas: de ingick alla i den mycket framgångsrika kohort av doktorander som dåvarande MKV skickligt fick fram på 90-talet. Via programutbildningar

har de med små resurser tillsammans lyckats bygga upp en helt ny institution kring betydelsen av strategisk kommunikation. Tillsvidare delar de forskarutbildning med Medie- och kommunikationsvetenskap, men de hoppas att snart ha hela arsenalen på plats under eget tak.

Tidigt under perioden gjordes också andra justeringar av organisationen. Redan 2004 diskuterades Freds & konflikts vara eller inte vara på Sociologen. Efter att noga ha övervägt vad som skulle kunna vara utvecklande för det lilla ämnet, beslöt dåvarande ledning för sociologen att erbjuda statsvetarna att ta över värdskapet 2005. Här fanns redan entusiastiska medarbetare (Karin Aggestam) och det fanns möjligheter för nestorn Vilhelm Agrell att ansluta.[20]

Långt senare (2009) mottog Kulturgeografi med ekonomisk geografi (KEG) det nya ämnet Humanekologi . De kom från HT-området och har sedan dessa varit en avdelning inom KEG.

Under 2005 framförde både Medie- och Kommunikationsvetenskap (MKV) och Rättssociologi (RÄS) att de ville lämna Sociologen. Det var förslag som föll i god jord på Sociologen. Fakultetens dåvarande ledning var också positiv till denna förändring, men ansåg inte att någon av avdelningarna var mogna för att bilda egen institution. MKV och journalistutbildningen gick ihop med två ämnen inom HT-området, Mediehistoria och Retorik, i en ny institutionsbildning med namnet Institutionen för kommunikation och medier. MKV kopplades därmed organisatoriskt till två fakulteter, vilket inte har varit alltigenom lätt att hantera under perioden. Rättssociologi blev organisatoriskt placerade direkt under fakulteten fram tills att de fick möjlighet att återigen bilda egen institution 2011.[21]

Under 2005 lämnar alltså Freds & konflikt Sociologen, 1 januari 2006 lämnar därefter både MKV och RÄS och Sociologiska institutionen består 2006-2008 av ämnena sociologi och socialantropologi, en konstellation som är relativt vanlig internationellt. Denna tillvaro blir emellertid kort. Tidigt 2009 aviserar fakultetsledningen att Sociologiska institutionen ska göra sig beredda att ta emot Pedagogiska institutionen som bedömdes ha få möjligheter att på egen hand rekonstruera sin verksamhet. Hösten 2009 flyttade en reducerad pedagogisk institution till Sociologen både bokstavligt och organisatoriskt och är sedan dess en avdelning där. Historien upprepade sig alltså ytterligare en gång och Sociologen får väl mot bakgrund av den sammanlagda redogörelsen betraktas som fakultetens mest besökta hållplats för ämnen och institutioner längs den akademiska vägen.

Mellan 2004 och 2014 växer fakulteten när ISM, ISK och Humanekologiska avdelningen inkorporeras. Det märks också när det gäller antalet anställda i de akademiska befattningarna. Vi är nu 546 personer, vilket troligen står sig väl med den tidigare toppnoteringen 1995 med tanke på underlagets skiftande beskaffenhet.

Antalet professorer har nu nästan fördubblats igen – från 40 till 77 – och andelen kvinnor är 30 %. Andelen lektorer har också mer än fördubblats – från 104 till 225 och nu är för första gången andelen kvinnor (53 %) större än andelen män (47 %). Kvinnorna dominerar också inom kategorin adjunkter (73 %). Forskarassistenterna har fortsatt ersatts av bitr. lektorer och postdok-tjänster och vi har 12 respektive 7 sådana tjänster vilka innehas av en majoritet kvinnor (57 %). Totalt har vi också ökat antalet doktorander från 94 till 137, varav 67 % är kvinnor.

Tillväxten märks också när det gäller TA-personalen. Antalet anställda har ökat från 48 till 85, exklusive till kansliet centraliserade funktioner som Institutionsservice och trots att datatekniker, lokalvårdare såväl som vaktmästare numera i huvudsak utgör tjänster som köps av LDC respektive den centrala serviceenheten.

Befattningarna är andra än 2004 efter de administrativa förändringar som genomförts. De flesta tidigare sekreterarbefattningarna heter nu något med ”administratör” eller ”koordinator” och vi har fått kommunikatörer och webbredaktörer i ett system som samverkar på institutionerna, samverkar med kansliets motsvarande befattningar och interagerar med studenter och andra betydelsefulla grupper i och utanför våra institutioner.

Noter

1. Se Gunnar Olofssons kapitel.
2. Se Per Gunnar Edebalks och Sune Sunessons kapitel *Socialt arbete – vetenskap*.
3. 1947 införd titel för forskare vid humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen med tjänsteställning närmast under professor.
4. Statistik över anställda fördelade på institution, yrkeskategorier och kön samt sammanfattad för fakulteten finns på www.sam.lu.se
5. Se också Gunilla Jarlbros kapitel.
6. Se Olof Nelssons kapitel.

7. Se Stefan Jerns m.fl. kapitel.

8. I statistiken har Ped LHS som bara tillfälligt var på besök eliminerats. Likaså särredovisas inte de som dubbelbokförts på Beteendevetenskapliga institutionsgruppen.

9. Se Håkan Hydéns kapitel.

10. Se Sunessons kapitel *Socialt arbete – vetenskap*.

11. Se Karin Aggestams och Vilhelm Agrells kapitel.

12. Vilket alltså betyder att en rad avhandlingar i SAN, MKV och RÄS kan finnas både i avhandlingslistor för sociologi och i dessa ämnens egna listor.

13. I Sara Goodmans m.fl. kapitel behandlas detta utförligt.

14. Se Stefan Jerns m.fl. kapitel.

15. Dessutom saknas nog en del anställda på externa medel.

16. Se Sune Sunessons kapitel *Fakulteten var redan delad*

17. Se vidare Ann-Katrin Bäcklunds kapitel.

18. I Christer Eldhs och Magnus Jirströms kapitel behandlas detta utförligt.

19. Se Jesper Falkheimers m.fl. kapitel.

20. Se Karin Aggestams, Vilhelm Agrells och Christer Jönssons kapitel.

21. Se Håkan Hydéns kapitel.

Femtio år av ständig förändring – i samhälle och vetenskap

Ann-Katrin Bäcklund

Det finns en bild av universitet som konservativa och trögrörliga. Denna föreställning skymtar ofta fram i möte med människor utanför akademin. Men jag möter den även som en del av vår självuppfattning. Föreställningen om akademin som oföränderlig är snarare en vanföreställning, som sannolikt kommer sig av att universitet som institution har en lång historia och att intresset för vissa ämnesområden är bestående genom århundraden.

Även om universitetets yttre form till synes år densamma så är dess inre utvecklig allt annat än stillastående och det gäller i synnerhet samhällsvetenskaperna. Ju mer man lär känna samhällsvetenskapliga fakultetens verksamhet desto mer flexibel och föränderlig framstår den. Om man iakttar de förändringar som skett under loppet av 50 korta år så framträder en process i ständigt accelererande rörelse. Förändringsbenägenheten vad gäller organisation, ämnen, utbildningar och forskningsområden är så dramatisk att man rent av borde ställa frågan om en sådan förändringstakt är av godo.

FÖRÄNDRAD ORGANISATION

I kommande kapitel ges initierade beskrivningar av organisatoriska *separationer*, *nyetableringar* och *fusioner*. Den mest omfattande separationen som skett är den mellan ekonomiska och övriga samhällsvetenskapliga ämnen. Separationer inom fakulteten åtföljs av lika frekventa nyetableringar. Utbrytning och nyetablering av ämnen har skett med särskilt intensiv dynamik i och omkring sociologiämnet. Lika vanligt är det med fusioner där tidigare fristående institutioner som t.ex. Socialhögskolan,[1] Service Management och Strategisk kommunikation har inlemmats i fakulteten eller hur självständiga (ensamma) ämnen har migrerat från andra fakulteter till institutioner inom vår fakultet. Med undantag av Ekonomihögskolans utbrytning har den dominerande organisatoriska riktningen varit att institutioner och ämnen kommer till fakulteten, inte lämnar den.

Energin i den dynamiska organisationsutveckling som skett emanerar ur två, skilda motiv för strategiskt agerande inom organisationer. Det ena utgörs av en intensiv längtan efter särskiljande, att bygga en egen domän vid sidan av den stora organisationen, där frihetsgraderna inledningsvis är större för den nya gruppen, eller åtminstone för dess ledare. Det andra sättet är den lika starka, men ofta mindre synliga, strävan efter samarbete och integrering runt ett nytt perspektiv. Båda motiven har resulterat i nybildning av institutioner. Om utbrytning av forskargrupper inom sociologi som bildat egna ämnen[2] är exempel på den första typen av process så är institutioner som Genusvetenskap och Service management (ISM) exempel på den andra.[3] Där har man under sina tematiska områden valt att samla människor med kunskap från olika discipliner. Personalen på ISM representerar idag närmare 10 olika discipliner med ursprung i fyra olika fakulteter.

Efter 50 turbulenta år av omorganisering kan man därför konstatera att vi idag har 12 forskarutbildningsämnen men att bara 5 av dem (statsvetenskap, sociologi, pedagogik, kulturgeografi och psykologi) tillhör den grupp som ursprungligen konstituerade fakulteten 1964. Det går att beskriva fakultetens ämnes- och institutionsuppdelning som fragmenterad och modebetonad eller som en funktionell anpassning till forskningens och samhällets behov. Sant är att de ursprungliga disciplinerna har tvingats dela utrymme och inflytande inom fakulteten med de nytillkomna, vilket fungerat förvånansvärt väl.

Antalet hade kunnat vara oändligt många fler om fakultetsledningar inte hade avvisat de allra flesta försök att upprätta nya discipliner. En fakultetsledning huvuduppgift är att samla och samverka för att uppnå effektivitet och styrka i fakultetens agerande såväl internt som bland ständigt rivaliserande fakulteter och i kommunikation med externa aktörer.

Samverkan och nära samarbete mellan fakultetens institutioner har varit utmärkande för arbetet under senare år. Som medarbetare eller prefekt är man inte längre inlåst i de möjligheter den egna institutionen erbjuder. Det har skett en helt avgörande kulturförändring inom fakulteten där vi, för det mesta, driver utveckling tillsammans – inom utbildning, forskning, forskarutbildning, bibliotek, ekonomi och administration. Det har visserligen resulterat i en ökande mängd arbets- och ledningsgrupper där alla institutioner är representerade och det kostar mötestid. Men när fler medarbetare engagerar sig i ledningsarbete skapas nya initiativ som kommer fler till del.

Det finns ett antal faktorer som har haft betydelse för utvecklingen av en samverkande fakultetskultur. Ökade krav på excellent arbete inom forskning, utbildning och administration parat med strama ekonomiska villkor är en drivkraft av piskande karaktär. Men där har även funnits morötter. Av central betydelse har varit att institutionerna utvecklat så många gemensamma program, inte minst de internationella masterutbildningarna där lärare från olika discipliner arbetar inom samma kurser. Programutbildningar kräver en ledningsgrupp och i dessa möts man över institutionsgränser. Det är inte omöjligt att möten i sådana ledningsgrupper har givit upphov till mer tvärdisciplinär forskning än alla riktade initiativ för gränsöverskridande samverkan.

På samma sätt har institutionsservice, som ursprungligen startade för att serva små institutioner med ekonomi och personalfrågor, haft en betydande kunskapsöverförande effekt. Vårt gemensamma bibliotek är ett annat exempel på hur önskan att finna effektiva lösningar har resulterat i en kompetens- och servicenivå som vida överstiger vad de mindre institutionsbiblioteken hade möjlighet att utveckla. Trots initialt motstånd vågar jag påstå att alla idag är nöjda – inte minst studenterna.

Samarbete och i synnerhet gemensamma organ har naturligtvis inte skapats utan motstånd och kritik, ibland har det t.o.m. varit starkt, men riktningen går entydigt mot samarbete och ingen prefekt eller studierektor är längre helt ensam i sina ibland utsatta positioner. Prefekter och studierektorer är också de som främst har drivit fram den utveckling som tagit oss från en kultur av primärt revirbevakande till samarbetande institutioner. Ett konkret bevis är den modell för fördelning av fakultetsmedel som fakulteten numera tillämpar.

Organisatoriska och storleksmässiga förändringar av verksamheten är lätta att synliggöra, som att antalet professorer sedan starten har mer än fyrdubblats.[4] Den numerära expansionen av utbildning och forskning är omfattande, men den innehållsmässiga förändringen är sannolikt större.

FÖRÄNDRAD UTBILDNING OCH UNDERVISNING

Utbildningar kan se förrädiskt oföränderliga ut. Grundkurs i exempelvis psykologi eller statsvetenskap heter likadant årtionde efter årtionde. Men bakom beteckningarna återfinns inte mycket som är detsamma. År 2007 gjordes genomgripande förändringar av utbildningen, alla utbildningsplaner, alla kurser gicks igenom utifrån ett nytt studentfokuserat perspektiv.

Processen kan beskrivas som att vi gick från ett lärarperspektiv på undervisning (vi förmedlar vår kunskap) till ett studentperspektiv (vad ska studenten lära sig och hur kan vi försäkra oss om att det sker). Begrepp som lärandemål och progression var sannolikt de mest frekvent använda orden på fakulteten under 2007.

Med det studentfokuserade perspektivet har även följt en förändrad syn på lärarrollen, en roll som idag är långt mer förpliktigande än den en gång var. Det har alltid funnits goda lärare, men många lägger idag en helt annan kraft på att utveckla sin pedagogiska kompetens och de pedagogiska instrumenten. Den nya synen på undervisning och lärande manifesteras i kravet på att alla lärare ska ha högskolepedagogisk utbildning och att fakulteten sedan 2011 har en Pedagogisk Akademi där lärare blir medlemmar på basis av sina pedagogiska meriter. Som medlem av Akademin kan man antingen vara *meriterad* eller *excellent*. Den senare titeln är den pedagogiska motsvarigheten till den forskningsbaserade docenttiteln.[5]

Genom lärarnas kontinuerliga kontakter med fältet identifierar vi ofta tidigt behov av ny eller förändrad utbildning. Men utvecklingstakten bestäms av studenterna. Deras intresse kan vara svagt även då arbetsmarknaden signalerar efterfrågan. Ett exempel är Samhällsplanerarprogrammet som vi under lång tid ville introducera. Men arbete med samhällsplanering uppfattades av1990-talets studenter som synnerligen oattraktivt och vi tvingades vänta med utlysningen. Först med genomslaget för projekt som Hammarby sjöstad, Västra hamnen och gentrifiering av innerstäder förstod studenter att en utbildning inom ”urban and regional planning” skulle kunna öppna vägen till intressanta jobb. I väntan på studenternas intresse tvingas vi ofta att ställa program i ”stand by läge”. Men om studenternas avvaktande attityd är negativ är faktiskt svårt att veta. Möjligen är de bättre än vi på att identifiera den optimala tidpunkten för förändring.

Men klart är att på relativt få årtionden har det skett en markant kulturförändring även inom utbildning och undervisning – en utveckling som drivits fram i samspel mellan studenter, lärare och bibliotekarier.

FÖRÄNDRAD FORSKNING

Fakultetens 12 forskarutbildningsämnen utgör en kombination av klassiska discipliner och unga flervetenskapliga ämnen. Inte heller de gamla disciplinerna har särskilt stora likheter med sig själva för 25 eller 50 år sedan.[6]

Forskning som en självklar och nödvändig del av arbetet präglar verksamheten. Vår förmåga att attrahera externa medel har ökat, trots hårdnande konkurrens, vilket tillskrivs ett medvetet och strukturerat arbete med forsknings- och ansökningsfrågor. Framgångsrik forskning vilar på en kombination av kompetenta individer och stimulerande forskningsmiljö. Under senare år har ett stort antal nyanställningar gjorts. Aktiv och utåtriktad rekrytering har resulterat i högt söktryck till alla typer av tjänster från doktorand- till professorstjänster.

Från att forskning i hög grad har varit den enskildes angelägenhet, tas idag ett mer kollektivt ansvar och forskare ges stöd i arbetet med ansökningar, publikationer och deltagande i internationella forskningssammanhang. Utvecklingen har gått från att bedriva forskning individuellt till forskning i grupp. De kollegor man har nära samarbete med finns minst lika ofta på ett annat universitet som på samma institution.[7]

Samförfattande ökar och många har bytt publiceringsspråk till engelska. En tredjedel av alla avhandlingar baseras på artiklar i internationella tidskrifter, flest inom psykologi och kultur- och ekonomisk geografi, men de återfinns inom alla discipliner. Man kan också se en tydlig förskjutning i fokus, från svenska till internationella förhållanden. Förändringen är så markant att vi riskerar att sakna forskningsbaserad kunskap om svenska förhållanden. Vår forskning är internationell, men våra forskningsobjekt varken kan eller bör vara helt internationella. På LUs topplista av mest nedladdade forskningspublikationer återfinns alltid avhandlingar från Socialhögskolan, skrivna på svenska. Det är en tydlig anvisning om vilken forskningsbredd som förväntas och efterfrågas av oss.

Genomslaget av vår forskning har ökat både i forskarsamhället och i media. Från och med 2014 försöker vi mäta omfattningen. Institutionerna rapporterar 119 partnerskap i internationella forskningsprojekt, 53 invitationer som keynote speaker vid större internationella konferenser och 19 arrangerade konferenser. Genomslag i media har ännu inte mätts, men att SR just utrustat en studio på Eden indikerar något om den frekvens med vilken våra forskare medverkar i media.

INTERNATIONALISERING

Internationaliseringen av verksamhetens alla delar har kommit gradvis men är genomgripande, för att inte säga revolutionerande. Fakultetens forskare har kraftigt ökat sitt deltagande i det internationella forskarsamfundet via

publicering, och partnerskap i forskningsprojekt. Så sent som på 70-talet gjorde inte ens en framgångsrik professor mer än ett par besök på universitet utanför Europa under hela sin karriär. Idag förväntas doktorander delta i internationella konferenser redan första året av sin utbildning.

För våra studenter finns fler möjligheter att förlägga någon termin av sina studier utomlands än de har möjlighet att ta tillvara. Och vill man inte åka ut i världen så kommer världen till oss. Utländska studenter har möjliggjort att vi idag kan erbjuda verkligt globala klassrum. Vi var tidigt ute med engelskspråkiga program och det gav resultat.[8] Antalet utomeuropeiska studenter har inte minskat trots införande av avgifter.

Många lärare som anställts under de senaste åren kommer från anställningar på andra svenska eller utländska lärosäten.[9] Till dessa ska läggas ett stort antal doktorander med grundexamen från utländska lärosäten. Vi har rekryterat mer internationell personal under några få år på 2000-talet än vi gjort under övriga 40 år. Både anställda och studenter har idag en global arbetsmarknad. Våra alumner återfinns på alla kontinenter och Bryssel är en lika självklar arbetsmarknad som Stockholm.

MED BLICK MOT FRAMTIDEN

Vår omvärld ser i ökande grad universiteten som motor för innovation och tillväxt i en snäv betydelse. I Lissabonstrategin utgör universiteten kärnförutsättningen för EUs utveckling till ”den mest konkurrenskraftiga kunskapsbaserade ekonomin i världen”.[10] Andra kontinenter hotar västvärldens ekonomiska tillväxt och politiker såväl i EU som i det regionala näringslivet hoppas att universiteten ska bidra till att lösa problemet. Universiteten har förändrats från att vara en ganska tillbakadragen verksamhet för relativt få akademiker till att placeras i centrum av den politiska agendan.

Universitet och högskolor utgör en betydande samhällssektor, den har flest anställda av alla statliga verksamheter, disponerar en stor andel statliga medel och ansvarar för att utbilda cirka hälften av alla unga människor i en årskull. Då är det logiskt att man önskar ”fakturera” oss för dessa stora investeringar, där politik, näringsliv och medborgare kräver utdelning i form av spårbara effekter av vår verksamhet. Mängden utvärderingar ökar och har en tydlig markering i riktning av nytta. I ett aktuellt förslag ska universitet och högskolor redovisa effekterna av sina samverkansaktiviteter.[11]

För samhälls- och beteendevetare är samverkan med aktörer inom politik och offentlig förvaltning en självklar del av arbetet. Vi har lång erfarenhet av arbete med utredning och kunskapsunderlag till stat, kommuner och landsting. Under senare år har det även skapats fler samverkansrelationer till privata och ideella verksamheter.[12] Vår fakultet är ett levande bevis för en stark ambition att vara en integrerad del av samhällsutvecklingen.

Vad vi skulle önska är att staten har förtroende för att vi ägnar oss åt rätt saker istället för att urholka vår tid för arbete med forskning, utbildning och samverkan. Om det inte sker en radikal och överraskande omsvängning hos statsmakterna så kommer vi i den nära framtiden att se ökade krav på rapportering och arbete med utvärdering.

Vi kan alltså konstatera att vad vi studerar, vad vi producerar och hur vi finansierar hela tiden förändras. Jag håller det inte för otroligt att vi skulle vinna en jämförelse av förändringstakt med t ex Volvo personvagnar. Utvecklingsdynamiken inom industriell produktion och forskning/utbildning har dessutom förbluffande många likheter. Liksom industriproduktion genomsyras även vår verksamhet av ökad produktionstakt, ökad innovationstakt, ökad standardisering, ökad kvalitetskontroll, ökad marknadsföring av varumärke och ökad internationalisering av personal, komponenter och marknader. Det vilar ett tungt ansvar på oss inom akademin att vi inte också börjar ”*producera bilar*”.

Vad är ett universitet? I stunder av självförtroende säger vi att med forskning skapar vi nya möjligheter, med undervisning skapar vi nya människor. Man kan också beskriva det som att vårt arbete bidrar till den intellektuella tonen och analysförmågan i hela samhället vilket skapar förutsättning för utveckling och förändring.

Teorier och modeller bör ha en viss varaktighet, om inte, så är de inte värda sin status som teoribildning. Men frågeställningar och angreppssätt bör ständigt utvecklas och gärna vara radikalt nya. I perspektiv kan man tycka att vi som forskande och utbildande institution generellt har varit mycket följsam (anpasslig) till samhällets utveckling, till studenters arbetsmarknad och forskningsfinansiärers önskemål. Det är gott nog – men nästa steg i framgången vore kanske att använda tiden för fakultetsfinansierad forskning till verkligt radikalt tänkande. Fakultetens fortlevnad som institution för kritisk grundforskning och utbildning under de nästa femtio åren kommer att kräva ännu mer nytänkande och akademiskt egensinne.

Noter

1. Se PG Edebalks och Falkheimers m.fl. bidrag i denna volym.
2. Se Gunnar Anderssons kapitel.
3. Framväxten av Genus och Service Management beskrivs i Goodman m.fl. respektive Eldh & Jirström.
4. Höstterminen 1964 fanns det 15 professurer vid den nybildade samhällsvetenskapliga fakulteten; alla män. I november 2014 fanns 65 professorer på lönelistan. Därtill kommer arbetande men oavlönade emeriti. Sammantaget rör det sig om 77 män och 23 kvinnor. Kvinnorna utgör i dag 30 % av professorskåren vid Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund. För fler detaljer, se Gunnar Anderssons redogörelse, liksom Gunilla Jarlbros bidrag.
5. Framväxten av den Pedagogiska Akademin beskrivs utförligt i Britta Liljegrens bidrag.
6. Se t.ex. Aggestam, Hydén, Jern m.fl., Jönsson och Olofsson i denna volym.
7. Detta framgår tydligt av Törnqvists kapitel.
8. Det första engelskspråkiga programmet, Master in European Affairs, startade 1994. Det följdes av fler och idag ges 14 program på engelska.
9. Av 94 personer som anställdes på akademiska tjänster2009–2012 (ej doktorander) kom 50 % direkt från anställning på annat lärosäte, 37 % hade doktorsexamen från annat lärosäte än Lund.
10. EC (2000) The Lisbon Strategy for Growth and Jobs.
11. Vetenskapsrådet (2014) Forskningskvalitetsutvärdering i Sverige – FOKUS.
12. Se t.ex. Angelin & Knutagård i denna volym.

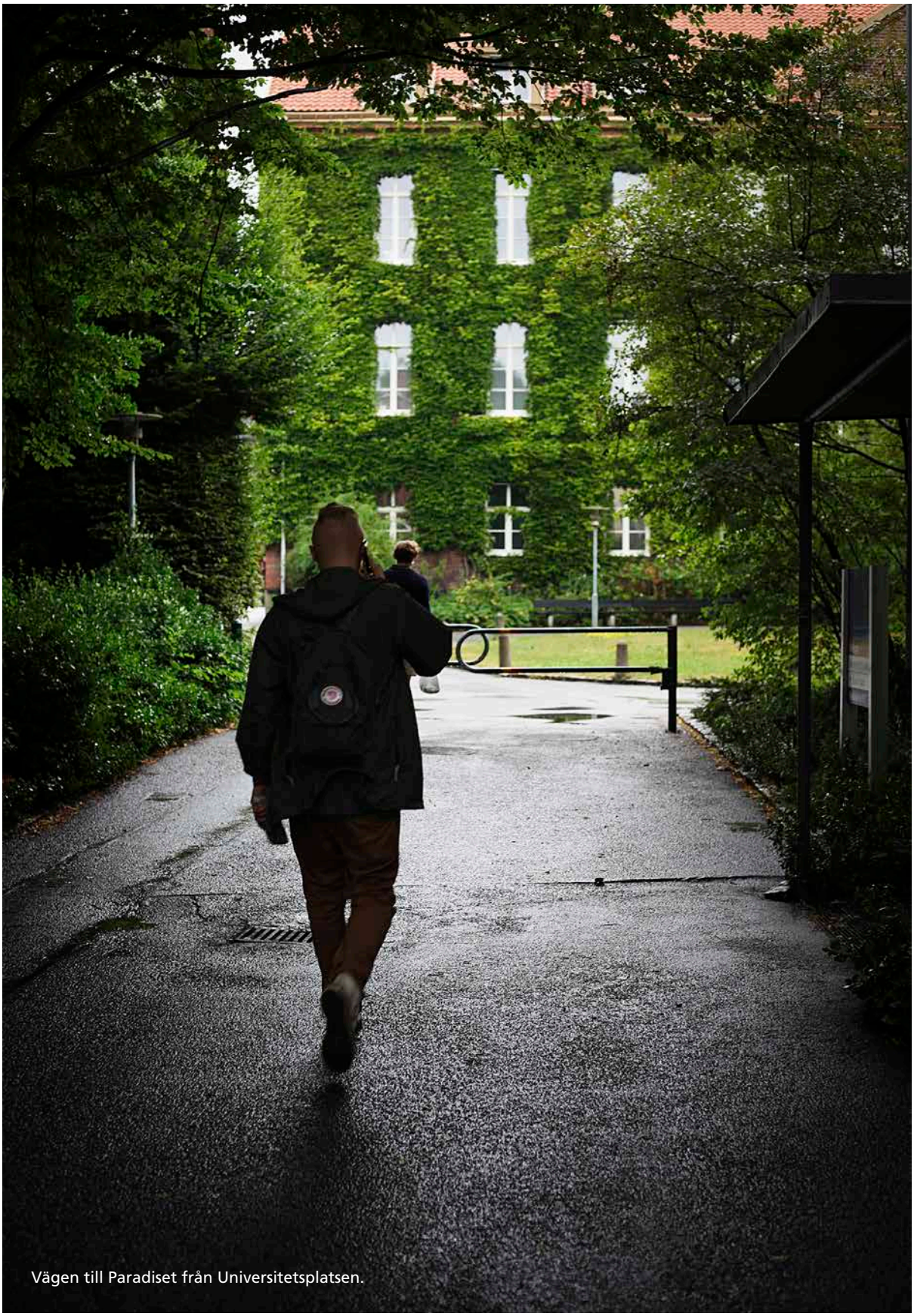

Vägen till Paradiset från Universitetsplatsen.

Vägen till Paradiset via valvet.

Eden.

Lexis Papper i Kapellet.

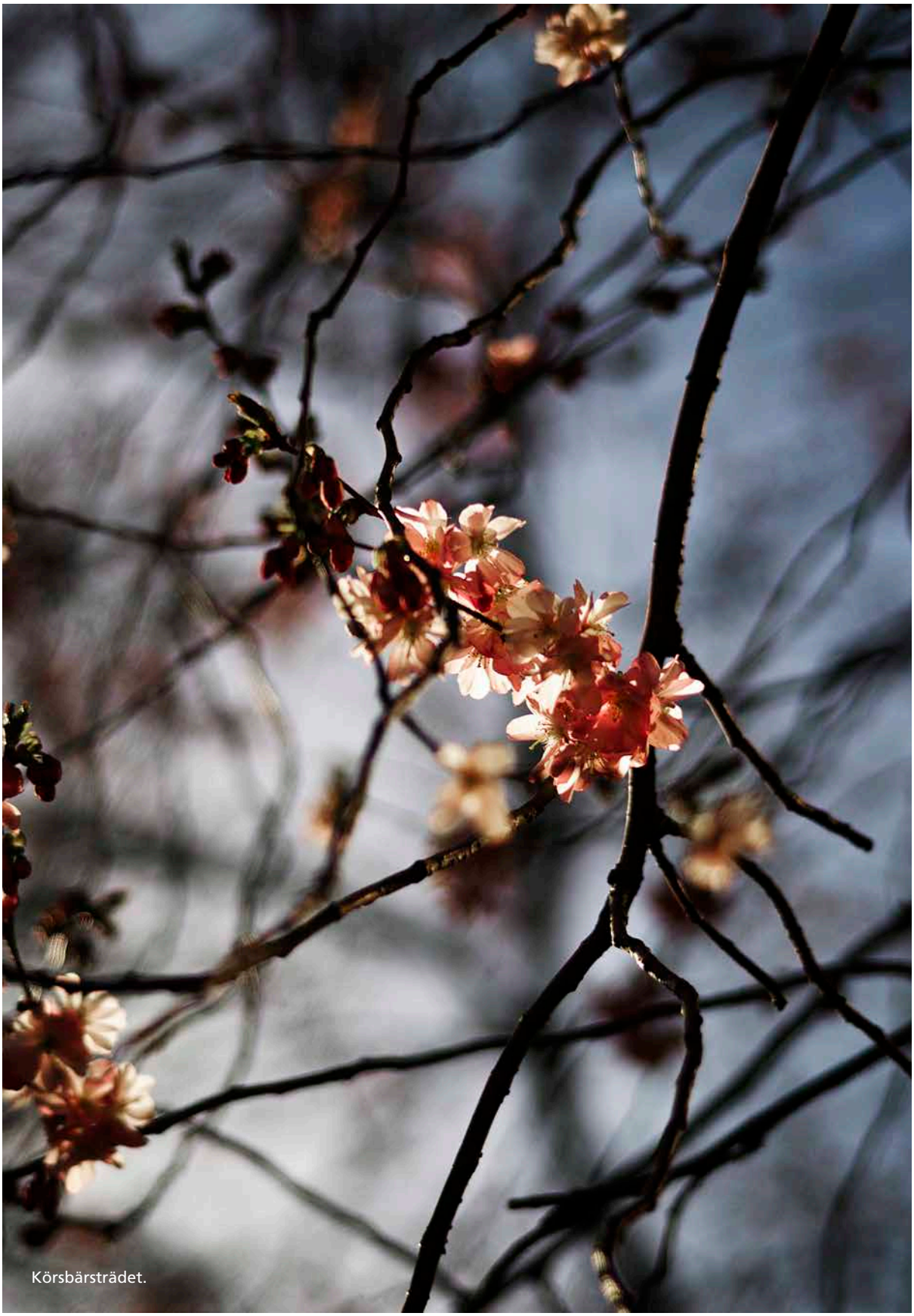

Körsbärsträdet.

Parken mot Sandgatan.

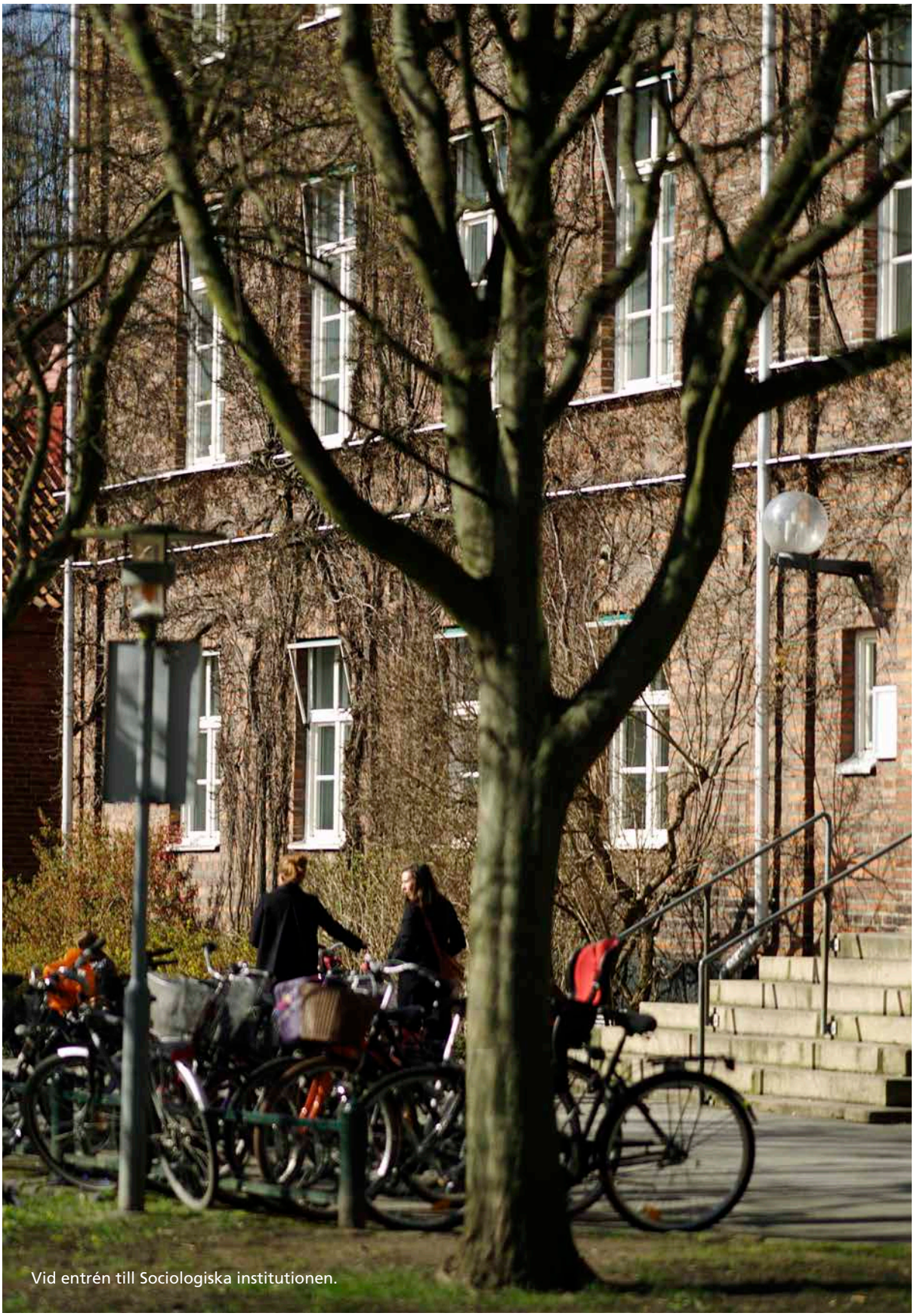

Vid entrén till Sociologiska institutionen.

Under körsbärsträdet.

Fakulteten var redan delad

Sune Sunesson

Samhällsvetenskapliga fakulteten delades från och med 1 januari 2004. De två delarna, (Nya) Samhällsvetenskapliga fakulteten och Ekonomihögskolan blev två stora fakulteter, var och en med en imponerande del av universitetets grundutbildning, men en relativt liten del av forskningen och forskarutbildningen.

Varför skedde då den här uppdelningen? Om den som skrev detta vore en person som inte alls var med om förändringen, och inte upplevt den som en viktig episod i sitt yrkesliv – alltså en person med distans till vad han skrev om – kunde man tänka sig ett försök till en strukturerad förklaring av händelseförloppet.

Låt oss pröva det ändå, fast den som skriver inte alls är opartisk, även om jag sedan några år inte ens är anställd vid fakulteten.

EXTERNA-INTERNA KRAFTER PÅVERKAR EN FÖRÄNDRING

Under lång tid hade det – som framgår av tidigare kapitel[1] – funnits idéer om en ”ekonomisk fakultet” eller en ekonomisk högskola vid Lunds universitet. Ett ”handelshögskoleideal” hade påverkat de ledande företrädarna för företagsekonomi och även, men i mindre mån nationalekonomi. Men vilka skulle vara med i handelshögskolan? Hur skulle man få med sig ekonomisk historia, handelsrätt, kanske statistik i ett sådant projekt? En första nyckel blev samlokaliseringen till Sparta-Ideonområdet i samband med bygget av Ekonomicentrum. En annan var kopplingen till det ekonomiska forskningsinstitutet vars ledning generöst deltog i förenhetligandet av det som skulle komma att bli Ekonomihögskolan. En tredje var ideologiskt-mobiliserande: bl.a. Allan Malm lanserade idén att Ekonomihögskolan måste vara ”självständig” för att utbildningen skulle kunna ackrediteras av en internationell business school-organisation.

Därtill kommer de externa krafter som man fått med sig under olika perioder av ekonomiinstitutionernas historia. Jag vet inte hur många bankdirektörer som under de här åren, 2000–2002, satt på våra styrelsemöten och pläderade för Ekonomihögskolans och därmed ”näringslivets” intresse av

att etablera en modern konkurrenskraftig handelshögskola. Till och med en ökänd corporate raider som Ulf Lindén engagerades och fick propagera för sin Business School. Relationerna mellan ekonomerna och det lokala ”näringslivet” var naturligtvis äldre än så, det framgår av tidigare kapitel.

När jag tillträdde som prodekan med särskilt ansvar för forskning och forskarutbildning i januari 2000 märkte jag ganska snart att fakulteten redan hade en helt annan organisation än vad som framgick av officiella dokument. Göte Hansson, professor i internationell ekonomi, blev då dekanus för samhällsvetenskapliga fakulteten efter många år som prodekan, och tycktes ha ett slags kvardröjande förhoppning om en enda sammanhållen fakultet. Det var förgäves. I och med Lars-Göran Stenelos avgång slutade kollegorna på Ekonomihögskolan att bry sig om vad vi nere på södra universitetsområdet pratade om. Ekonomihögskolans institutioner höll ihop, och hade gott skydd av sin omgivning. Universitetets rektor kom från en av Ekonomihögskolans institutioner, och även om hon knappast gick i bräschen för förändringen, motarbetade hon den inte.

Redan i fakultetens budget för 2001 erkändes officiellt en entitet vid namn ”samhällsvetenskapliga institutionsgruppen”, alltså allt utom Ekonomihögskolan. Det blev klart att den gruppen gick man inte med i frivilligt, utan den blev man tilldelad. Där fanns inte den strävan till enhet som ekonomerna visade. Socialhögskolan, psykologiinstitutionen, pedagogik och för det mesta sociologi ville nog samarbeta med varandra och med de andra institutionerna utanför Ekonomihögskolan. Statsvetarna ville inte acceptera den reella splittringen så som den såg ut, och framförallt inte det överväldigande inflytande som företagsekonomerna fick i Ekonomihögskolan. De kunde heller inte se något verkligt skäl till uppdelningen, som stred mot hela idén om ”Politisk ekonomi”, en av samhällsvetenskapens klassiska utgångspunkter. Geograferna var internt delade (kulturgeografi och ekonomisk geografi).

Trots allt jag skrivit och trott om organisationer tenderade jag att hamna i en överrationalistisk pose: Jag ansåg inte att det fanns några vetenskapliga eller forskningsstrategiska skäl till denna uppdelning, som dessutom stred mot allt vad man vet om produktiva vetenskapliga miljöer. Så, där satt jag med min vetenskapsuppfattning. Jag talade för vad jag uppfattade som hela fakultetens och hela universitetets intresse, men Ulf Lindén visste ändå vad ”näringslivet” ville och det innefattade inte att lyssna på oss.

Jag anser fortfarande att uppdelningen gjorde utan vetenskapliga skäl, och utan skäl som har att göra med universitets utbildningsintressen, även om jag idag ser att resultatet blivit betydligt bättre än jag fruktade 2001.

Vår nya fakultetsledning fick naturligtvis problem. För att tala på ett av mina språk: vi mötte *uppgiftsosäkerhet* i organisationen. Fakultetsledningen kämpade med rader av reformer under denna period. Det gällde både ekonomin, där alla försök att lägga sig i Ekonomihögskolans institutioner avvisades, och forskarutbildningen. Nu vill jag göra klart att flera av institutionerna vid denna tid hade hamnat i ett läge där anslagen till forskning och forskarutbildning dels inte växte efter behoven, men dels också användes på ett ogenomtänkt sätt. Här utmärkte sig inte alls Ekonomihögskolan som helhet. För institutionsgruppen såg framtiden inte lovande ut när jag kom in i arbetet. Vi hade en tjänstestruktur i forskning och forskarutbildning där pengarna bara räckte till professorerna och de allt dyrare doktoranderna. I vissa ämnen hade det inte anställts en forskarassistent på över fem år. De nya doktorerna erbjöds ingen framtid, och rekrytering utifrån på post.doc nivån var omöjlig. Fortfarande trodde institutionsledningarna att det var god ekonomi att till varje pris hålla uppe ett högt doktorandantal och hög doktorsexamination.

Vid denna tid hade dåvarande prorektor Arne Ardeberg lanserat ett stort systematiskt arbete för att se över forskarutbildningen vid universitetet. Här ingick direkt studiesociala delar (anställning vs utbildningsbidrag, och efterlevnadsgraden när det gällde stipendieförbudet), och frågor som avsåg rättigheter för de forskarstuderande, men också andra omdiskuterade delar, som den obligatoriska utbildningen för handledare. Som Fo/Fu-prodekan var jag naturligtvis ledamot i Arnes centrala arbetsgrupp, och därmed utsedd evangelist för alla slags idéer om kvalitetsansvar, kvalitetsgrupper och kvalitetsråd för forskarutbildning, samtidigt som jag var ordförande i docenturnämnden och i lärarförslagsnämnden. Det blev svårt. Försöken att få med Ekonomihögskolan i gemensamma åtgärder, inte minst det då för tiden så älskade ”kvalitetsarbetet”, bemöttes ofta med överseende mummel. Ekonomihögskolan hade redan klarat av allt, varför ska vi sitta här… Men vissa funktioner var ändå gemensamma, vilket ledde till gnissel. Samtidigt motarbetades vi av några av ”institutionsgruppens” institutioner som inte heller ville diskutera hur de skötte de studiesociala åtagandena (läs försörjning) i forskarutbildningen.

Diskussioner om forskningsstrategi och samarbete var svåra, inte bara där de skulle inkludera ekonomihögskolan, utan oftast rådde den stämning som Werner Herzogs filmhjälte uttryckte som ”Jeder für sich, und Gott gegen alle”.

Vi skulle också administrera befordringsreformen, utan pengar, men med ansvaret att förklara för olyckliga nybefordrade att de inte skulle få någon ändrad tjänstgöring, samt att trösta dem som nekats befordran.

Efter några år (2003) kunde vi lansera ett seminarium där representanter för olika institutioner (motvilligt också ett par ekonomer efter personliga interventioner från Göte Hansson) presenterade sitt ämne i ljuset av Gulbenkiankommitténs ”Öppna samhällsvetenskaperna!” (1999). Fakultetsboken ”Diskussioner om samhällsvetenskap” (2004) var ett resultat av seminariet.

Grundutbildningsärendena gick hela tiden bra. Paula Uddman, min medprodekan, hade sedan gammalt goda kontakter på studierektorsnivå, och lyckades få igång samarbete i båda delarna av fakulteten. I sanningens namn ska sägas att mycket blev lättare i och med att Tarmo Haavisto blev kanslichef på fakulteten. Han hjälpte mig, Paula och kansliet med många svåra problem och bidrog till att vi ändå lyckades med vissa saker – t.ex. att psykoterapiutbildningen (som lagts ned av medicinska fakulteten)[2] kunde återupptas, en stor framgång för fakulteten.

Under 2003 fick Ekonomihögskolan i praktiken alla rättigheter som fakultet utom själva namnet.

Så bildades den nuvarande samhällsvetenskapliga fakulteten.

2004 – bara att sätta igång

I december 2003 kunde vi börja planera för fakultetsstarten efter ett år av väntan. Jag var vald och utsedd till dekan, och ännu en ny kanslichef (Torun Forslid) var på plats. Torun och jag hade fått nya P900telefoner, och vi lade glatt upp ritningarna för invigningsfesten i januari 2004. Festen gick bra, bilderna i LUM visade glad stämning. Vi var igång.

Vad var det då som vi måste göra? Utom att vi skulle hålla reda på pengar och uppdrag i allmänhet (och ta hand om några tidigare satta surdegar, som Thorsen-professuren i hypnologi och parapsykologi) var det några stora frågor som dominerade perspektivet.

Det var främst Bolognaprocessen med alla sina förgreningar (internationalisering, Graduate School), det var fördelningen och användningen av fakultetsmedel, och det var att komma tillrätta med fakultetens inre organisation och institutionsuppdelning.

Om vi börjar med fakultetens inre arbete: En enkel men viktig åtgärd var ändringen av fakultetens prefektmöten, efter idéer från Torun, som chockerades av hur bortkastade och dumma de verkade när hon kom in i verksamheten i slutet av 2003. Från att ha varit dekanmonologer om vad Rektor sagt och vad som diskuterats i dekanrådet skulle vi istället försöka

utveckla dem till interna arbetsmöten med en viss ledningsfunktion, just för att föra samman institutionerna och öka förmågan att bilda ad hoc-arbetsgrupper mellan institutionerna.

När vi sedan undersökte institutionernas ekonomihantering, och dessutom fick nya små enheter efter sociologiska institutionens officiella splittring (rättssociologi, media- och kommunikationsvetenskap) blev det klart att ekonomi och personalärenden var dåligt ordnade på flera ställen och mycket väl skulle kunna skötas gemensamt för flera små enheter. Så kom ”Institutionsservice” till, efter ytterligare en bra idé från Torun.

Det nya samarbetet blev en mycket stor tillgång i Bolognaarbetet,[3] som kom att ta upp en stor del av vårt och universitetets arbete fram till sommaren 2007. Institutionerna lyckades också med det vi då bara hade vågat hoppas – de kunde samarbeta om utbildningar på avancerad nivå och om Masterprogram på engelska för internationella studenter. Kjell Nilsson gjorde ett stort jobb med detta, tillsammans med Paula Uddman och kanslicheferna, först Torun och från 2006 Malou Engberg de Carvalho.[4]

Det är märkligt att en gigantisk apparat som Bolognaprocessen ändå var, har lämnat så svaga minnen efter sig. Ja – utbytbarhet, jämförbarhet, kompatibilitet, det tar man väl för givet, nu kanske det till och med är något man kräver. Men vad blev det annars av allt? Alla dessa möten, detta eviga tjat om betyg (hette det ECTS?), har det fått en sådan betydelse som alla trodde då? Det skulle vara intressant att få den saken belyst, så här i backspegeln. Jag är övertygad om att betydelsen för oss, i fakulteten, var att man i hela organisationen fick mer förståelse för vad grannämnena håller på med. Graduate School-satsningen var betydelsefull för lärarna och studenterna på högre nivåer. För lärarna var det och är det främst en tillgång i vår professionsutveckling.

Den tredje stora arbetsuppgiften vi hade att ta itu med var fördelningen av resurser för forskning och forskarutbildning i fakulteten. Som jag redan antytt var den fördelningsmodell fakulteten arbetade med – och som institutionerna mot bättre vetande anpassade sig efter – föråldrad och oanvändbar. Det här var något som Tarmo Haavisto hade upptäckt redan under sin första vecka som kanslichef, när vi satte oss ned och började räkna. Först långt senare lyckades vi ändra den, så att vi kunde möjliggöra fria pengar i fakulteten som ”seed money” (ett annat ord från den tiden), och kunde hjälpa institutionerna att anställa unga forskare på rekryteringstjänster. Det här är egentligen det jag är mest nöjd med av det jag drev och lyckades ändra under min dekantid. Det var förknippat med andra bra saker som hände,

inte minst att de interna ansökningarna om anslag så ofta var kopplade till samarbete mellan institutioner, först och främst kontakterna geografi-sociologi-statsvetenskap, som var omfattande redan 2004. Det här gjorde det också lättare att samarbeta med LUCSUS och Service Management om forskarutbildning, och att i lärarförslagsnämnden kämpa för rekrytering av utländska sökande med ”tvärämnesmeriter”. Det var också mot den bakgrunden och genom att hänvisa till sådana erfarenheter vi kunde bjuda in avdelningen för humanekologi till fakulteten, och ungefär samtidigt öppna upp för att inkludera service management i vår fakultet.

LÄRDOMAR?

När jag började skriva det här såg jag ”uppdelningen”, ”splittringen” som det viktigaste att skriva om, och jag upptäckte till min – och andras – förvåning att jag var så arg när jag skrev om det. Nu är jag redan mindre arg, men naturligtvis är fakultetsuppdelningen 2000–2003 ett exempel på en misskött organisationsförändring. Ingen organisationsledning tog något ansvar, ingen bottom-up process inleddes vid något moment i utvecklingen, och diskussionen om och inblicken i förändringsprocessen uteblev. Vi gled isär, skulle man kunna säga om man vill använda en banal samlevnadsmetafor.

Utvecklingen därefter – i den nya fakulteten – var däremot full av intressanta lärdomar. Jag tänker inte berätta mer om detta just nu. Den levda historien behöver både samtalspartners och motståndarargument för att bli angelägen och intressant för någon annan än den som skriver. Det är lättare för mig att konstatera att den samhällsvetenskapliga fakultet Lunds universitet har idag är framstående nu och lovande inför framtiden.

Noter

1. Se Hans Modigs bidrag i denna volym.
2. Jfr. Jern m.fl. i denna volym.
3. Se Kjell Nilssons kapitel.
4. Se Engberg de Carvalhos mf.l. kapitel.

Fakultetsledning, administration och lokaler

Malou Engberg de Carvalho, Magnus Jerneck, Kerstin Lindbom, Hans Modig, Paula Uddman & Olof Wärneryd

LOKALERNA – VAR HÖLL MAN HUS?

Vid starten 1964 rymdes inte mindre än sju av fakultetens institutioner, nämligen företagsekonomi, internationell ekonomi, nationalekonomi I och II, statistik, sociologi och statskunskap[1] i Gamla seminariet på Getingevägen 8. Sociologi hade dessutom några rum på Stora Magle kyrkogata. Kulturgeografi och ekonomisk geografi höll till på Sölvegatan 13 och ekonomisk historia hade sin vackra villa på Finngatan 16. Handelsrätt låg i anslutning till Juridicum på Allhelgona kyrkogata. Pedagogik hade lokaler i Kungshuset med filialer på Bredgatan och Stora Södergatan. Slutligen hade psykologi en central placering på Mårtenstorget 13.

Över de gångna decennierna har emellertid de flesta institutionerna flyttat några gånger och efterhand fått bättre och för tiden mer ändamålsenliga lokaler. De ekonomiska ämnena har samlats till Holger Crafoords ekonomicentrum dit också informationsbehandling/ADB och handelsrätt flyttade. Sedan mitten av 80-talet är merparten av de samhällsvetenskapliga institutionerna samlade i kvarteret Paradis. De f.d. sjukhusbyggnaderna har byggts om och renoverats i omgångar sedan slutet av 70-talet. Det är företrädesvis de beteendevetenskapliga ämnena som har haft sin tidiga hemvist där. Eden byggdes 1984 och gav då även plats till statsvetare och jurister. Kansliet flyttade in till Eden först när juristerna lämnade 1996.

Utanför kvarteret låg Socialhögskolans lokaler på Bredgatan 13 och kulturgeografi och ekonomisk geografi, som fanns utspridda i fyra olika hus på Sölvegatan, bl.a. i den vackra patriciervillan den s.k. Carlquistska villan, Sölvegatan 6. Socialhögskolan är fortfarande kvar på Bredgatan. De har i decennier varit trångbodda och personalens arbetsplatser finns spridda i flera hus. Förberedelser pågår för att Socialhögskolan ska ta över ”Gamla köket”, som teologerna lämnat, i den norra delen av kvarteret. Kulturgeografi och ekonomisk geografi inryms sedan början av 2000-talet i Geocentrum I. Sedan 2009 har fakulteten två institutioner på Campus Helsingborg.[2]

Gamla barnsjukhuset, en av de vackraste byggnaderna i kvarteret, togs över av det nybildade social- och beteendevetenskapliga biblioteket 1999 några år efter att juristerna flyttat ut. Nu rymmer huset fakultetens samlade biblioteksverksamhet: Samhällsvetenskapliga fakultetens bibliotek.[3]

Den universitetsgemensamma förvaltningen valde att lämna Gamla kirurgen 2012 och därmed fick fakulteten tillgång till ytterligare en byggnad. Kansliet som under 15 år haft sin placering i Eden flyttade dit. Några av de gamla sjukhussalarna i Gamla kirurgen används som kontorslandskap medan andra på nytt fungerar som lärosalar som på 1970- och 1980-talen.

Lokaler – vart är vi på väg?

Lokalfrågan är högprioriterad för fakulteten. Nya tider ställer nya krav på standard och utformning, inte minst gäller det behov av studiemiljöer. Den fina parkmiljön med byggminnesmärkta byggnader ger fantastiska förutsättningar för ett campus men innebär också begränsningar. Edens renovering 2013 var ett första resultat av det pågående arbetet för att omvandla kvarteret Paradis till modernt campus med attraktiva lokaler, med god arbetsmiljö både för studenter och anställda. Den genomgripande renoveringen av Eden öppnade upp huset, ytor frigjordes för studiemiljöer och vi fick ett café med mötesplatser för studenterna. Ett välkommet tillskott men långt ifrån tillräckligt.

Samhällsvetenskapliga fakulteten har det bästa läget i Lund men flera av byggnaderna har aldrig anspassats till vad ett modernt universitet behöver. Eden är ett undantag. Fakulteten har under flera år arbetat för att kunna bygga ett nytt modernt samhällsvetenskapligt centrum i kvarteret – där studenter, forskare och allmänhet kan mötas. Ett samhällsvetenskapligt centrum kommer att ge fakulteten ett ansikte utåt och erbjuda en entré till fakultetens verksamheter. Visionen är att skapa en öppen samhällsvetenskaplig arena med en flexibel lärande- och en forskningsmiljö som inbjuder till samverkan. En arbetsplats inte bara för studenter och forskare – utan även ett forum för allmänhet och alumni där fakulteten kan inbjuda till *Debatt i Lund* m.m.[4] Biblioteket och ett café kommer att utgöra husets nav.

SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FAKULTETSKANSLIET

Professorn och företagsekonomen Nils Västhagen var den samhällsvetenskapliga fakultetens förste dekanus.[5] Till sin hjälp hade han 1:e

byråsekreterare Göran Melander[6] och kontoristen Brita Mannersten. Kansliet var beläget på Kyrkogatan 19, 3 vån, där institutionen för konstvetenskap i många år hade bedrivit delar av sin verksamhet. I övrigt sköttes fakultetens administration av universitetets utbildningsbyrå. Chef för utbildningsbyrån var då professorn i teologi, sedermera universitetsrektorn och universitetskanslern Carl-Gustaf Andrén. 1967 ersattes han av Gunnar Bergendahl, senare rektor för Lärarhögskolan i Malmö.

Tjänstemännen vid utbildningsbyrån var oftast inte fast knutna till någon speciell fakultet utan delade på arbetsuppgifterna som fakultetssekreterare. Det är därför inte helt lätt att avgöra, vem som under dessa första år fungerade som stöd för just den samhällsvetenskapliga fakulteten. Vi vet dock att Elisabeth Ljunge var en av de första sekreterarna på utbildningsbyrån som var knuten till administrationen av den samhällsvetenskapliga utbildningsnämnden, som hade ansvar för fakultetens grundutbildning.

I samband med UKAS-betänkandet från Universitetskanslerämbetet 1968 om förändrad studieordning inom högre utbildning inrättades vid landets fem universitet nya tjänster som utbildningsledare vid de filosofiska fakulteterna.[7] Funktionerna knöts till en början administrativt till universitetets utbildningsbyrå. För att komma ifråga för en sådan tjänst måste man ha anställning som lärare vid universitetet inom något av fakultetens ämnen. Det ansågs angeläget att kunna föra ihop institutionerna och förvaltningen och säkra den för kansliet viktiga institutionsanknytningen.[8]

Kerstin Lindbom, som kom från en lärartjänst på psykologiska institutionen blev 1970 utbildningsledare för de beteendevetenskapliga ämnena. Redan ett år tidigare hade statistikern Göran Angsmark fått tjänsten som utbildningsledare för de samhällsvetenskapliga och ekonomiska ämnena. Angsmark övergick senare (1977) till en tjänst som akademisekreterare vid rektors kansli; Kerstin Lindbom blev då samtidigt det nyinrättade, fristående kansliets första chef.

Ett fristående kansli bildas

1977, då Lunds universitet som det enda lärosätet i Sverige inrättade förvaltningsnämnder[9] och den samhällsvetenskapliga utbildningsnämnden ersattes av ett antal linjenämnder, samlades administrationen för det samhällsvetenskapliga området i ett från centraladministrationen vid Lunds universitet fristående kansli. Utöver förvaltningsnämnderna där lärare och studenter men också företrädare för arbetslivet satt med, och som innebar

”en extra nivå i hierarkin”,[10] inrättades också s.k. fakultetsnämnder. I och med denna nyordning försvann den enhet benämnd *fakulteten,* som samtliga professorer hade ingått i.[11] I fakultetsnämnden satt förutom dekanus och prodekanus ett begränsat antal valda representanter för institutionerna men också för doktoranderna. Fakultetsnämndens främsta uppgift var att sköta forskning och forskarutbildning.

Under en period, från 1977 och fram till 1984, hade kansliet emellertid också ansvar för nämndena inom den juridiska fakulteten. Skälet var att samhällsvetarna delade förvaltningsnämnd med juristerna. Kerstin Engstrand, utbildad jurist, var sekreterare för den juridiska utbildningen och tillhörde samtidigt det samhällsvetenskapliga kansliet. Dekanus Lennart Jörberg, ekonomisk historia, fungerade både som ordförande för förvaltningsnämnden och fakultetsnämnden.

Det skulle dröja ända till 1993 innan fakultetsstyrelsen, i linje med universitets långtgående decentraliseringsambition,[12] fick ett samlat ansvar för både grundutbildning och forskning/forskarutbildning, något som stärkte fakultetsnivån ytterligare. Under tiden då grundutbildningen inom det samhällsvetenskapliga området fortfarande hanterades av den samhällsvetenskapliga utbildningsnämnden respektive av de senare linjenämnderna och av förvaltningsnämnd II var många av fakultetens lärare engagerade där. Bland dessa kan nämnas: kulturgeografen Olof Nordström, sociologen och prefekten Rune Persson, företagsekonomen Lars Olof Andersson, i vardagslag kallad LOA, och Rune Bunte från ekonomisk historia. Samtliga dessa fanns med i nämndernas arbete under lång tid. Även statsvetaren Paula Uddman, som sedan blev prodekan, hade flera uppdrag. Uddman var ordförande i den samhällsvetenskapliga linjenämnden som hanterade samhällsvetarlinjen och fristående kurser i bl.a. statsvetenskap och sociologi och satt även i P-linjens linjenämnd när det programmet byggdes. Professorn i handelsrätt Boel Flodgren var ordförande; en annan färgstark ledamot var pedagogen Daniel Kallos, som sedan flyttade till en professur i Umeå.

Till skillnad från t.ex. Uppsala, där den centrala förvaltningen skötte de administrativa kanslifunktionerna och där kanslichefen stundtals kunde hamna i lojalitetskonflikter mellan beslutsnivåerna, har Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund sedan reformen 1977 haft en egen, självständig kanslistab; det har heller knappast rått någon tvekan om var lojaliteten skulle ligga: kanslichefen arbetade – och arbetar än i dag – för fakulteten på dekanens uppdrag.[13]

Kanslichefen var föredragande i fakultetens viktiga tjänsteförslagsnämnd. Som ansvarig för protokoll och hantering av sökandes skrifter fungerade först Greta Jonsson under många år och senare Gunborg Bengtsson. Båda blev kansliet trogna till sin pensionering. Lars Andrae, som hade ett förflutet på utbildningsdepartementet, var budgethandläggare under lång tid och jobbade i par med Britt-Marie Eriksson. Övriga tjänstemännen på kansliet kom även vid den här tiden ofta direkt från institutionerna. Som fakultetssekreterare tjänstgjorde t.ex. Urban Svahn och Ulf Westerlund, båda statsvetare, den senare även disputerad, samt Sten Wennerström från ekonomisk historia. Som ny utbildningsledare för samhällsvetenskaperna efter Göran Angsmark fungerade docenten och kulturgeografen Knut Norborg, som kom från en tjänst som universitetslektor vid högskolan i Växjö.

Den mångåriga traditionen att rekrytera fakultetskansliets personal primärt från de samhällsvetenskapliga och beteendevetenskapliga institutionerna upphörde i och med tillsättningen av de nya kanslicheferna 2004. Men redan ett drygt decennium tidigare hade traditionen att bara anställa i Lund utbildade kanslipersoner brutits, om än tillfälligt.

Personskiften

1992, efter fem år som kanslichef för det samhällsvetenskapliga området, lämnade Kerstin Lindbom chefskapet för en nybildad enhet med ansvar för samtliga studentfrågor inom universitetet, den s.k. Studerandeenheten. Med följde Lars Andrae som biträdande enhetschef. Lindbom hade då, om man också räknar in tiden som utbildningsledare, verkat under fem dekaner och fem prodekaner. Efter ett kort interregnum[14] fick kansliet en ny chef i uppsaliensaren Hans Modig, som började sin tjänst i Lund i juni 1993. Modig var både akademiskt och administrativt välmeriterad; han var docent i ekonomisk historia och kom ursprungligen från en utbildningsledartjänst inom det samhällsvetenskapliga området i Uppsala, men hade innan han kom till Lund också de facto tjänstgjort som chef för samhällsvetarnas kansli.

Under 1990-talet stabiliserades den nya organisationen med en gemensam fakultetsstyrelse och ledningsgrupper för utbildningslinjerna. Ett sammanhållande kitt blev studierektorsmötena och internaten. Decentraliseringen, som pågått sedan Westlings tid som rektor, hade vid den här tiden nått vägs ände. På 1990-talet handlades pensionsfrågor på kanslinivå, något tjänstemännen inte hade kompetens för. Därtill var

ärendena mycket få. Även löneutbetalningarna för hela fakulteten hanterades på fakultetskansliet. När det universitetsgemensamma lönekontoret skapades blev det en lättnad för alla parter.

Efter att Modig 2001 efter åtta år lämnat samhällsvetarna för posten som akademisekreterare vid rektorsämbetet – han följde i realiteten Angsmark i spåren – gick fakulteten in i en period med kortare kanslichefsanställningar.

Tarmo Haavisto från nationalekonomiska institutionen efterträdde Modig men lämnade posten i samband med att Ekonomihögskolan blev egen fakultet efter delningen 2004 och rekryterades, liksom sin företrädare Kerstin Lindbom, som chef för Studerandeenheten vid den gemensamma förvaltningen.

Delningen av fakultetskansliet skedde inte samtidigt som delningen av fakulteten. Förändringen skedde gradvis, inte abrupt, men återspeglar de underliggande, centrifugala krafter, som slutligen ledde fram till ekonomernas definitiva uppbrott. En första administrativ kanslifunktion med placering på Holger Crafoords Ekonomicentrum kom redan 1993 och avsåg utbildningsfrågor. Därefter byggdes administrationen successivt ut på ekonomicentrum och en administrativ chef tillsattes 2001. De nya kanslicheferna rekryterades internt från kanslierna när väl delningen var ett faktum. Torun Forslid blev chef för samhällsvetenskapliga fakultetens kansli och Mattias Brattström blev den första kanslichefen på Ekonomihögskolan.

Torun Forslid satt endast i två år och valde sedan att gå över till naturvetenskapliga fakulteten, i samma funktion. Hennes efterträdare, Malou Engberg de Carvalho, har tjänstgjort desto längre. Hon tillträdde som kanslichef våren 2006 och innehar fortfarande denna befattning. Engberg de Carvalho, som har en lång tjänstgöring inom universitetet, rekryterades direkt från planeringsavdelningen vid centrala förvaltningen där hon var controller för verksamhetsuppföljning.

Ser man till antalet kvinnor och män som har haft tjänsten som samhällsvetarnas kanslichef har kvinnorna hittills varit i majoritet. Det skall i det här sammanhanget också nämnas att humanisternas nuvarande kanslichef Gunnel Holm var vikarierande kanslichef under nio månader 2000 när Hans Modig var tjänstledig för ett utredningsuppdrag för utbildningsdepartementet där Modig tog över som huvudsekreterare i en utredning om högskolans styrning, SOU 2000:82.

Mot bakgrund av befordringsmönstret för de tidigare kanslicheferna och chefstjänstemännen vid Samhällsvetenskapliga fakulteten finns det

nog visst fog för påståendet att kansliet fungerat som en plattform för de ledande befattningshavarna i deras fortsatta chefskarriärer vid Lunds universitet.

Personalstyrkan

Vid nystarten 2004 hade det samhällsvetenskapliga fakultetskansliet sex anställda, inklusive kanslichefen. Organisationen har sedan dess växt med fyra-fem anställda[15] men alltjämt är kansliet universitetets minsta, relativt omsättning, antal anställda och studentvolym. En utökning med en fakultetskoordinator gjordes i samband med att samhällsvetarna 2009 tog över de verksamheter som styrelsen för Campus Helsingborg haft det samlade ansvaret för. Under tioårsperioden 2004–2014 har fakultetens totala omsättning ökat från 368 miljoner till 594 miljoner kronor, d.v.s. med 62 %. För att hantera denna expansion, kombinerat med nya och högre ställda krav på administrationen på fakultetsnivå, har det varit – och är fortfarande – nödvändigt att ständigt prioritera och effektivisera arbetet. Trycket på administrationen på fakultets- och universitetsgemensam nivå ökade rejält när universitetet på Göran Bexells tid (2003–2008) fick vicerektorer med egna ansvarområden och idéer. Under senare år har den höga ambitionsnivån hos universitetsledningen ställt nya krav ute i organisationen.

Generationsväxlingen inom kansliet har varit total och i början av 2010 pensionerades den sista ”trotjänaren”, fakultetsekonomen Britt-Marie Eriksson. En ny generation välutbildade tjänstemän sköter idag kanslifunktionen. Fortfarande är fakultetens nämnder och råd, där flera har representation från alla institutioner, en viktig sammanhållande faktor, men de har kompletterats med nya nätverk för *alla* olika administrativa personalkategorierna på institutionerna, utöver de viktiga nätverken för prefekter och studierektorer. Via nätverken, för exempelvis ekonomer, webbredaktörer och personalvetare, underlättas kompetensöverföringen från kansliet och erfarenhetsutbytet mellan institutionerna, och det ger möjlighet att effektivisera genom att införa gemensamma arbetssätt på fakultetens institutioner. Alla medarbetare i kansliet har egna ansvarsområden och de gamla titlarna har försvunnit och ersatts av nya som t.ex. informationsansvarig, internationell koordinator, rekryteringsansvarig, personalansvarig, fakultetskoordinator. En titel som har fått en renässans är ”utbildningsledare” som nu återfinns på de flesta fakultetskanslier.

Samhällsvetenskapliga fakultetskansliet är dock större som arbetsplats

än vad man i förstone skulle tro eftersom det utöver kanslifunktionen också inrymmer två fakultetsgemensamma, administrativa avdelningar, *Graduate School* och *Institutionsservice*. Verksamheter som till sin natur snarare tillhör institutionsnivån.

Inom Graduate School[16] organiseras sedan 2007 fakultetens institutionsövergripande och tvärvetenskapliga program och kurser på avancerad nivå. Utbildningsadministrationen utgör en egen avdelning inom kansliet med tre administratörer och leds av en studierektor, för närvarande Mikael Sundström från statsvetenskapliga institutionen. Graduate School samordnar också andra aktiviteter för fakulteten som exempelvis *Graduation Ceremony* för masterstudenter som tar examen och en gemensam *Master's Thesis Conference*.

Institutionsservice är en egen avdelning inom kansliet som hanterar budget, bokslut samt ekonomi- och personaladministration för flera av fakultetens institutioner och enheter, inkl. kanslidelens löpande ekonomi- och personaladministration. Avdelningen startade i liten skala 2006/2007 med Sofie Magnusson som ensam ekonom. Efterhand har avdelningen expanderat till sex anställda ekonomer, personalvetare och ekonomiassistenter och servar ett antal institutioner på fakulteten. Institutionsservice fyller en funktion för samtliga institutioner och fakultetskansliet genom att ge uppbackning vid sjukdom och personalförändringar. Genom denna support blir fakulteten mindre sårbar i viktiga administrativa processer.

Dekanerna – den politiska ledningen

Hur många dekaner har passerat revy sedan fakulteten bildades 1964? Och vilka ämnen har de tillhört? Och var kommer de ifrån? Har de alla utbildats i Lund? Under de drygt femtio år som samhällsvetenskapliga fakulteten existerat har elva dekaner och tretton prodekaner,[17] samt två vicedekaner suttit i ledningen för fakulteten. Några har haft båda huvudposterna – dock icke samtidigt! Förutom Västhagen, som endast var verksam under en tvåårsperiod (1964–65), och som avgick vid pensioneringen, har flertalet dekaner haft mandatperioder om tre år.[18] Flera har dessutom först varit prodekaner innan de tagit steget upp till den högsta nivån – det gäller statsvetarna Nils Stjernquist (en period) och Lars-Göran Stenelo (två perioder), liksom statistikern Carl-Erik Quensel (en period), företagsekonomen Curt Kihlstedt (en period), professorn i handelsrätt Axel Adlercreutz (en period), nationalekonomen Göte Hansson (tre perioder, varav den första var fyraårig) samt professorn i socialt arbete, Sune Sunesson (två

perioder, varav den sista var ettårig). Personer som endast varit prodekaner eller vicedekaner är pedagogen Sven Edlund, kulturgeografen Olof Nordström, psykologerna Gudmund Smith och Britta Liljegren, liksom statsvetarna Paula Uddman och Ole Elgström.

Hur ser dekanernas bildningsgång ut? Det absolut största flertalet har både utbildats i och gjort karriär i Lund. Undantagen är Curt Kihlstedt, som kom från Handelshögskolan i Stockholm, Olof Wärneryd som har sin bakgrund i Göteborg och kulturgeografiska institutionen där, samt Sune Sunesson, disputerad vid Stockholms universitet.[19] Man bör till skaran även räkna den nuvarande prodekanen Christofer Edling, som liksom Sunesson har en avhandling i sociologi från Stockholm.

En sorts naturlig rotationsprincip mellan ämnena har tillämpats, men inte fullt ut. Institutionerna är trots allt ojämnt representerade när det gäller att besätta dekanatet; det är t.ex. noterbart att sociologi, liksom pedagogik, aldrig haft en dekanus och det är först från och med 2015 som en sociolog, den från Stockholm via Bremen rekryterade Christofer Edling (2011), fått uppdraget som prodekan. Möjligen skulle man kunna hävda att sociologi varit representerat indirekt genom Sune Sunesson, som visserligen kom från Socialhögskolan när han gick in i fakultetsledningen, men som är sociolog i botten och som var verksam vid sociologen i Lund när han blev professor i socialt arbete. I övrigt har alla de ursprungliga institutionerna vid fakultetens bildande vid någon tidpunkt innehaft något av dekan- eller prodekanämbetena.

Den grupp som dominerar är statsvetarna. De har varit dekaner under sexton år och prodekaner under drygt tjugo av de femtio år som förflutit sedan fakulteten bildades. Ser man till individerna, intar Nils Stjernquist och hans efterträdare som professor Lars-Göran Stenelo en särställning. Stjernquist var prodekan i tre år, dekan i sex år och universitetsrektor i tre (1980–83). Stenelo hade centrala ledningsfunktioner i fakulteten under drygt ett och ett halvt decennium, med sina sex år som prodekan och tio efterföljande år som dekan. Hans ämbetsperiod sammanföll med de reformer i början av 1990-talet som ytterligare stärkte fakultetsnivån vid Lunds universitet. Stenelos andreman och parhäst var hela tiden Göte Hansson, som sedan själv blev dekan under fyra år (2000–2003; 3+1 år) och som var med om att fatta det definitiva, men oundvikliga och för somliga smärtsamma och andra välkomna beslutet om en delning av fakulteten.

Sune Sunesson tog 2004 över dekanatet tillsammans med prodekanen Paula Uddman; de valdes för en tvåårsperiod, men blev sedan omvalda

för ytterligare en mandatperiod. Sunesson och Uddman hade båda varit prodekaner under Hansson och hade haft det besvärliga jobbet att hantera konsekvenserna av den splittring av fakulteten som då redan var ett faktum.[20] Nu var de beredda att fullt ut ta hand om den delen av fakulteten, ibland kallad ”rest-fakulteten”, som var kvar sedan ekonomerna slutligen lämnat.[21] Uddman, som ansvarade för utbildningsfrågorna, var under 2000–2003, som en av två prodekaner, även vice ordförande i fakultetsstyrelsen och därmed ställföreträdare för dekanus Göte Hansson och var under sex år lärarrepresentant i universitetsstyrelsen (2001–2006). Hon är således ett gott exempel på den framskjutna position, statsvetarna lyckats inta under åren. Elgströms två perioder som prodekan motsäger inte bilden. På det sättet kan man säga att den över 30 år långa och obrutna statsvetarsvit, som innebär att det hela tiden funnits en statsvetare i ledning för fakulteten och som inleddes med Lars-Göran Stenelo som prodekan 1984, först kom till ända 2015.

Sunesson med sina erfarenheter av att leda fakulteten framstår som en annan tydlig gestalt. Hans inträde i fakultetsledningen representerade också en historiskt avgörande händelse – det var första gången som Socialhögskolan fick en representation på toppnivå sedan man knutits till fakulteten (1977).[22] Sunesson var också den förste som regelbundet börjad kommunicera med fakultetens anställda genom s.k. dekanbrev. De innehöll inte bara information om vad som senast timats på den universitetspolitiska fronten utan rymde också utförliga beskrivningar av hur gråmesarna och sparvarna utanför dekanfönstret uppförde sig, både under och efter parningen. Dessa ornitologiska betraktelser var minst lika efterlängtade som de övriga budskapen och kunde förstås läsas metaforiskt. Numera meddelar sig dekanen på både svenska och engelska, en nödvändighet med tanke på verksamhetens internationalisering.

Jämsides statsvetarna har vi kulturgeograferna med sina sexton dekanår. Även här kan man tala om att under lång tid sig befinna sig i centrala maktgrupperingar på universitetet. Olof Wärneryd, som redan efter några år efter sin ankomst till Lund blev vald till dekan, satt i tre omgångar (1980–1990) och var ordförande för samhällsvetenskapliga områdesstyrelsen 1983–1991.[23] Under sin långa mandatperiod var Wärneryd engagerad även i ett stort antal andra organ vid universitet.[24]

Kulturgeografen Ann-Katrin Bäcklund (2009–) är nu inne på sin tredje mandatperiod. Hon är fakultetens första kvinna på posten. Bäcklund disputerade vid LU men har under längre perioder innehaft tjänster vid andra

lärosäten, främst på Köpenhamns universitet. Även hon är ledamot av universitetsstyrelsen (2013–). Sitter hon tiden ut går geograferna om statsvetarna. Däremot är kulturgeograferna fortfarande kraftigt underrepresenterade när det gäller uppdraget som prodekan.

Fakulteten har alltid strävat efter att ha en så liten ledningsgrupp som möjligt, vilket den också har i jämförelse med andra fakulteter på Lunds universitet. Men som följd av ökade krav från statsmakter och från studenter om utbildningskvalitet och pedagogisk utveckling utökades den akademiska ledningen med en vicedekan med särskilt ansvar för utbildningsfrågor. Den första vicedekanen vid fakulteten med just detta uppdrag var Britta Liljegren (2010–2011). Hennes första uppgift blev att utforma och sjösätta fakultetens Pedagogiska Akademi.[25] Lena Eskilsson, service management, tog över som vicedekan med ansvar för grundutbildningen 2012 och är nu inne på sin andra mandatperiod.

Det finns en stark press på fakultetsledningar att utöka området för vilka frågor och styrorgan de ska engagera sig i. Önskemålen kommer inifrån fakulteten men framförallt från universitetsgemensam nivå. Motivet anges ofta som att det kollegiala inflytandet behöver stärkas. Kraven kan hanteras genom att öka antalet dekaner eller vidga omfattningen av dekanuppdraget. Båda dessa sätt har tillämpats under senare mandatperioder. En tredje möjlighet vore att lämna fler frågor och ansvarsområden till tjänstemännen.

Nedanstående lista visar vilka som innehaft dekanus- och prodekanusämbetena samt kanslichefsposten, eller varit utbildningsledare respektive sekreterare för fakultetsnämnden sedan 1964.

SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FAKULTETENS LEDNING 1964–2015

Period	*Dekanus*	*Prodekanus*	*Fakultetssekreterare*
1964–1965	Nils Västhagen (Företagsekonomi)	Carl-Erik Quensel (Statistik)	Göran Melander
1965–1967	Carl-Erik Quensel	Nils Stjernquist (Statskunskap)	Göran Melander
1967–1969	Nils Stjernquist	Sven Edlund (Pedagogik)	Jill Falk
	Dekanus	*Prodekanus*	*Utbildningsledare*
1969–1971	Nils Stjernquist	Curt Kihlstedt (Företagsekonomi)	Göran Angsmark Kerstin Lindbom
1971–1974	Curt Kihlstedt	Axel Adlercreutz (Handelsrätt)	Göran Angsmark Kerstin Lindbom
1974–1977	Axel Adlercreutz	Olof Nordström (Kulturgeografi)	Göran Angsmark Kerstin Lindbom
	Dekanus	*Prodekanus*	*Kanslichef*
1977–1980	Lennart Jörberg (Ekonomisk historia)	Gudmund Smith (Psykologi)	Kerstin Lindbom
1980–1984	Olof Wärneryd (Kulturgeografi)	Gudmund Smith	Kerstin Lindbom
1984–1987	Olof Wärneryd	Lars-Göran Stenelo (Statsvetenskap)	Kerstin Lindbom
1987–1990	Olof Wärneryd	Lars-Göran Stenelo	Kerstin Lindbom
1990–1994	Lars-Göran Stenelo	Göte Hansson (Nationalekonomi)	Kerstin Lindbom Knut Norborg Hans Modig
1994–1997[26]	Lars-Göran Stenelo	Göte Hansson	Hans Modig
1997–1999	Lars-Göran Stenelo	Göte Hansson	Hans Modig
2000–2002	Göte Hansson	Paula Uddman (Statsvetenskap) Sune Sunesson (Socialt arbete)	Hans Modig Gunnel Holm Tarmo Haavisto
2003	Göte Hansson	Paula Uddman Sune Sunesson	Tarmo Haavisto
2004–2005	Sune Sunesson	Paula Uddman	Torun Forslid
2006–2008	Sune Sunesson	Paula Uddman	Malou Engberg de Carvalho
2009–2011	Ann-Katrin Bäcklund (Kulturgeografi)	Ole Elgström (Statsvetenskap)	Malou Engberg de Carvalho
2012–2014	Ann-Katrin Bäcklund	Ole Elgström	Malou Engberg de Carvalho
2015–	Ann-Katrin Bäcklund	Christofer Edling (Sociologi)	Malou Engberg de Carvalho

Noter

1. I Lund bytte Statskunskapen namn till Statsvetenskap 1985. Se Magnus Jerneck, 2010. ”Ett förbund och dess jubileum”, i Magnus Jerneck & Björn Badersten (red) *Kontraster och nyanser. Svensk statsvetenskap i brytningstid*. Statsvetenskaplig Tidskrift, årg. 112, no 5.

2. Se Falkheimer m.fl. samt Eldh & Jirström och Andersson.

3. I Karin Jönssons kapitel beskrivs bibliotekets verksamhet.

4. Jfr. Wärneryd.

5. Se Hans Modigs bidrag i denna volym.

6. Melander blev sedermera professor vid Raoul Wallenberg institutet för mänskliga rättigheter och humanitär rätt vid Lunds universitet.

7. De tre då gällande fakulteterna var den humanistiska, den samhällsvetenskapliga och den matematisk-naturvetenskapliga. Idag måste man lägga till den ekonomiska, i alla fall i Lund, där också promotionen av doktorer efter avlagda prov följer denna indelning. Som promotor för de filosofiska fakulteterna har man ansvar för alla fyra fakulteterna, en nog så krävande uppgift. Se Wärneryd.

8. Professorn i statskunskap Nils Stjernquist var en av de drivande krafterna bakom denna ordning.

9. Se Hans Modigs uppsats ”Att leda den samhällsvetenskapliga fakulteten”, i Christer Jönsson & Magnus Jerneck (red) (2006) *I ledande ställning. Vänbok till Lars-Göran Stenelo*. Lund: Studentlitteratur, s. 112–113.

10. Ibid.

11. Se t.ex. Hans Modigs kapitel i denna volym.

12. Rektor Håkan Westlings och universitetsstyrelsens ambitioner under 1980-talet var att decentralisera så mycket som möjligt till fakulteterna och institutionerna.

13. Hans Modig ”Att leda den samhällsvetenskapliga fakulteten”, i Christer Jönsson & Magnus Jerneck (red) (2006) *I ledande ställning. Vänbok till Lars-Göran Stenelo*. Lund: Studentlitteratur, s. 112–113.

14. Utbildningsledaren Knut Norborg gick in som vikarierande kanslichef.

15. Kansliet använder projektanställningar när det krävs större tillfälliga arbetsinsatser. Vid behov anlitas också studentmedarbetare.

16. Se Kjell Nilssons Kapitel.

17. Vi räknar in även den relativt nyvalde prodekanen i statistiken.

18. Wärneryds, liksom Stenelos första mandatperiod, var dock fyra år: 1980–84 respektive 1990–1994.

19. Se Lars-Olof Andersson ”Vad var det katten släpade in?”, i Rolf Lindroth, Kjell Åke Modéer & Stig Persson (red) (2005) *Under Lundagårds kronor*, Sjätte samlingen. Lund: Akademiska Föreningens förlag.

    Sune Sunesson ”Sociologi i kris – ja tack!”, i Gunnar Andersson, Thomas Brante & Christofer Edling (red) (2014). *Det personliga är sociologiskt. 14 professorer om svensk sociologi*. Specialnummer av Sociologisk Forskning. Stockholm: Liber, s. 115–130.

20. Se Sune Sunessons kapitel *Fakulteten var redan delad*.

21. Se Modigs bidrag och Sune Sunessons kapitel ”Fakulteten var redan delad”.

22. Se PG Edebalks kapitel i denna volym.

23. Lennart Jörberg, Wärneryds företrädare som dekan, var kvar som ordförande för Samhällsvetenskapliga områdesstyrelsen 1980–1983. Se Wärneryds kapitel.

24. En mer detaljerad redogörelse finns i Wärneryds kapitel *Tid och akademisk tidsanda – en personlig betraktelse*.

25. Se Liljegrens kapitel.

26. Mandatperioderna fram till 1997 följde läsåret.

Tid och akademisk tidsanda – en personlig betraktelse

Olof Wärneryd

Som akademiker är jag ungefär jämngammal med de samhällsvetenskapliga fakulteterna. Före deras tillkomst kom jag som geograf att några år först tillhöra den naturvetenskapliga fakulteten och sedan den humanistiska fakulteten vid Göteborgs universitet, där jag verkade fram till år 1974. I Lund efterträdde jag Torsten Hägerstrand, som redan vid denna tid hade nått världsrykte och hedrats med en personlig professur inrättad av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Min professur fick benämningen kulturgeografi.

Dessa rader skall ses som en personlig betraktelse som visar de första decennierna, framför allt 1980-talet, av den samhällsvetenskapliga fakultetens femtioåriga historia. Högst sannolikt utgörs eventuella läsare av personer som till ca nittiofem procent antingen ännu inte fötts eller var alltför unga för att minnas denna tid. Men utan ett historiskt perspektiv kan vi varken förstå vår egen tid eller finna trender, skeenden, konstanter för att hjälpligt ana vad framtiden har att bjuda.

Över de femtio åren vi famnar råder ett symbiotiskt förhållande mellan det föränderliga samhället och framväxten och omdaningen av de skilda samhällsvetenskaperna. I ljuset av dessa förändringar är det både lätt och utmanande att fascineras av tidsandor, hur de kan identifieras och etiketteras och hur samhället och dess medborgare som helheter eller som delar interagerar inom ramen för dessa tidsandor.

Allt har en historia, så även samhällsvetenskaperna. Alla förändringar har sina rötter och ett arv på gott och ont. Mycket av vad som sker i vår dagliga tillvaro är resultat av de små stegens beslut. Beroende på konjunkturer och efterfrågan på vad man vill veta för tillfället om samhället och dess medborgare växlar intresset för våra ämnen. Att jämföra ansökningstrycket ger kanske en rättvisande bild av den totalt sett mycket stora mängden sökande till skilda samhällsvetenskaper.

ATT VÄLJAS TILL DEKANUS – EN UTMANING

Även om jag som biträdande professor i Göteborg satt i fakulteten och bland annat upplevde den inte helt konfliktfria sammanslagningen mellan Göteborgs handelshögskola och den samhällsvetenskapliga fakulteten vid universitetet var mina erfarenheter av fakultetsarbete försumbara. Att redan efter några år i Lund övertalas av nestorn i fakulteten, Nils Stjernquist, att ställa upp som dekanus kändes därför hedrande, utmanande och något skrämmande.

I maj 1980 samlades fakultetskollegiet – ett något udda organ i universitetets historia – för att välja dekanus och prodekanus. Förslag på kandidater hade tagits fram av en valberedning och alla fakultetens lärare/forskare hade möjlighet att pricka för tänkbara kandidater. Så väl som valet var förberett rådde inga delade meningar om vilka som skulle väljas. Med en något darrande stämma tackade jag för förtroendet och tackade min företrädare i ämbetet, Lennart Jörberg (ekonomisk historia) för hans insatser under den tidigare treårsperioden. Jörberg stannade dock kvar som ordförande för samhällsvetenskapliga områdesstyrelsen under ytterligare tre år (1980–1983).

År 1983 övertog jag även denna ordförandepost och satt kvar till 1990. Jag kom också att representera verksamheten i sin helhet i universitetets styrelse (1983–1991) under Håkan Westlings tid som rektor för Lunds universitet. Övriga representanter för verksamheten var Ove Pettersson, efterträdd av Bertil Törnell för LTH och Gunnar Bergendahl för Lärarhögskolan. Jag satt också med i det tunga budgetutskottet.

Westlings tid som rektor kännetecknades av ett innovativt klimat, då många idéer om ett dynamiskt universitet genomfördes. Dekanerna fick ta ansvar för en del av denna nydaningsverksamhet. Jag var under olika år på 1980-talet ordförande för datornämnden, internationaliseringsrådet, en core curriculum kurs och senare för det nystartade Rådet för hälso- och sjukvårdsforskning i södra högskoleregionen. Lunds universitet blev år 1984 också första universitet utanför USA som fick benämningen ”Apple University”, då Kjell Åke Modéer och Skotte Mårtensson som kursledare för en UHÄ-kurs vid MIT i Boston lyckades övertala Steve Jobs att de fick ta med sig två MacIntosh (ryggsäckmodellen på 1 kb). Ett resultat av det blev att vi efterfrågades att berätta om hur man blir ett ”Apple University”. Själv föreläste jag i Pisa för ca tusen italienska akademiker. En stor händelse var när Steve Jobs besökte universitet år 1985. I helikopter

från Sturup och det egna jetplanet landade han på Svaneholms gräsmatta inför våra och Rutger Mackleans ögon.

Under min tid som dekanus behöll jag mitt tjänsterum i Carlquistska villan, ett magnifikt rum på 45 kvadratmeter och nära fyra meter i tak. Där avhölls i stort sett alla utskottsmöten, andra sammanträden m.m. Utländska gäster imponerades storligen av att dekanus hade hela sitt kansli samlat i denna fantastiska villa. En villfarelse de fick leva med!

UNIVERSITETSUTBYGGNAD OCH ORGANISATORISKA FÖRÄNDRINGAR

Åren efter andra världskriget kom att leda till en uppgörelse med bristerna i det svenska samhället i allmänhet och inom den högre utbildningen i synnerhet. Den politiska viljan att satsa på den högre utbildningen var sval, men röster främst inom den akademiska världen höjdes för att något måste ske. En universitetsutredning tillsattes 1945 och inom den arbetade en särskild socialvetenskaplig kommitté med uppdraget att identifiera samhällsutvecklingens behov av forskning och utbildning. Utredningen fastlade också att samhällsvetenskaplig forskning skall kunna ingå ”som ett led i förverkligandet av folkstyrelsens principer”. Samhällsnyttan framstår där som mycket angelägen.

Att de stora ungdomskullarna från 1940-talets babyboom skulle komma att kräva större tillgång till högre utbildning bidrog också till att ökade resurser avsattes, inte minst till nya tjänster och utökad undervisning. Flera nya professurer inrättades och en ny lärartjänst, universitetslektor, med fokus på undervisning skapades. Enligt den klassiska akademiska modellen var professorn den ende som gav föreläsningar och höll i seminarier. Vanligtvis möttes studenterna och professorn ett par timmar i veckan. Genom att inrätta denna nya tjänst ville statsmakterna att studenterna skulle få mer undervisningstid. Även forskningsanslagen fick del av denna expansiva politik. Det dröjde dock till slutet av 1950-talet och till i början av 1960-talet, innan insatserna kom i gång på allvar.

Behovet av en samhällsvetenskaplig fakultet hade diskuterats länge. Namnfrågan var något oklar och även vilka discipliner som skulle inordnas i denna fakultet blev en het fråga. Utträdet ur den humanistiska fakultetsgruppen motiverades främst av alltmer accentuerade olikheter i sättet att studera samhällsförändringar. Under 1950- och 1960-talen låg inom samhällsvetenskaperna tonvikten på att studera det samtida samhället

med ökat bruk av teorier och kvantitativa modeller. De humanistiska ämnena höll företrädesvis fast vid och vidareutvecklade en mer berättande och verbal analys av orsakssammanhang i förfluten tid. Det rådde – och råder än i dag – dock ingen definitiv skiljelinje mellan de två ämnessfärerna. Gemensamt är människan som alltings mått, enskilt eller kollektivt. De sammanhang, som flätar mänskligt liv till vävar av beslut och skeenden i tid och rum, ger grunden för studier och analyser. Skilda perspektiv, filosofiskt, socialt, historiskt, ekonomiskt, politiskt, geografiskt, vidgar bilden av människan som handlande varelse med avsikter och mål som främsta drivkrafter. I denna väv finner humaniora och samhällsvetenskap sina kulturer. Det är inte en utan flera.

DEN FÖRSTA TIDEN – UPPTAKTEN I LUND

När den samhällsvetenskaplig fakultet vid Lunds universitet inrättades 1964[1] var tretton av femton befintliga professurer besatta: Guy Arvidsson hade stolen i nationalekonomi,[2] Oskar Bjurling i ekonomisk historia, Gösta Carlsson i sociologi,[3] Sven Edlund i pedagogik och pedagogisk psykologi, Olof Henell i företagsekonomi, Torsten Hägerstrand i geografi, ssk kulturgeografi med ekonomisk geografi, Edgar Kant i ekonomisk geografi, Curt Kihlstedt i företagsekonomi, Carl-Erik Quensel i statistik,[4] Gudmund Smith i psykologi, Nils Stjernqvist i statsvetenskap,[5] Lennart Vahlén i handelsrätt med beskattningsrätt och Nils Västhagen i företagsekonomi. En tjänst i nationalekonomi I och en i internationell ekonomi saknade innehavare. Vid lärarhögskolan i Malmö hade Åke Bjerstedt professuren i praktisk pedagogik.

Det fanns då också två forskartjänster i form av extra precepturer, en sedan länge försvunnen akademisk titel.[6] Innehavarna var statsvetaren Per-Erik Back, som så småningom lämnade Lund och blev professor vid det nystartade universitetet i Umeå och pedagogen Ebbe Lindell vid lärarhögskolan i Malmö.

Sammanlagt fanns 25 universitetslektorer vid Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund vid terminsstarten hösten 1964.[7] Fjorton av dem hade docentkompetens.[8] Bland dessa lektorer kan nämnas företagsekonomerna Lars Olof Andersson, eller LOA, Sigurd Hansson och Göran Widebäck, psykologerna Karl-Erik Berhagen, Ingvar Bokander och Lennart Holmberg, pedagogerna Rune Flinck och Per Anders Westrin, kulturgeografen Olof Nordström, som fick det första lektoratet och som sedan blev

mycket aktiv i fakulteten[9] och sociologen Rune Persson, också fakultetsaktiv och sedermera legendarisk prefekt. Dessutom fanns särskilda docenttjänster. De var åtta till antalet och var avsedda för forskning och sågs därför som meriteringstjänster för professur. Ekonomhistorikern Lennart Jörberg och statsvetaren Torbjörn Vallinder tillhörde denna skara. På fakulteten fanns vid den här tiden dessutom inte mindre än 35 biträdande lärare, liksom fyra forskarassistenter. En av dem var Jörn Svensson, ekonom-historiker och senare profilerad riksdagsledamot för vänsterpartiet.

Sammantaget måste man säga att fakulteten vid bildandet hade en mångsidig skara lärare och forskare att tillgå. Många av 1964 års män – för det var bara män[10] – skulle komma att verka länge inom universitetet. Flera av dem var fullt aktiva 20–30 år senare.

Det är intressant att notera att denna den första gruppen lärare och forskare inte bara bedrev forskning och undervisning, utan också i flera fall ägnade sig åt institutionsbyggande för att säkra framtiden. Att institutionerna blivit allt viktigare som miljöer visas av att lärar- och forskarstaben vid fakulteten växt relativt kontinuerligt.[11] Flera av de tidiga pionjärerna åtog sig olika former av ledningsuppdrag, som t.ex. prefekter och/eller dekaner eller blev redaktörer för tidskrifter.[12] En blev sedermera rektor.

Av de 19 personer som läsåret 1964/65 tog högre examen i form av licentiatexamen och doktorsgrad, återfanns flera senare i framträdande positioner. Det fanns också ett inflöde utifrån, både före och efter fakultetens bildande. 1967 kom t.ex. den unge – och än idag verksamme – ekonomisk-geografen Gunnar Törnqvist ner från Stockholm som ny professor.[13] Företagsekonomen Curt Kihlstedt var också från Stockholm.

Själv kom jag till Lund när den nya fakulteten hade gått in på sitt andra decennium och kunde femton år senare, som dekan, notera att antalet professorer mer än fördubblats och att det vid fakulteten dessutom verkade en handfull utomstående forskare som adjungerade professorer.[14] Expansionen av högskolelektoraten var närmast lavinartad – antalet uppgick omkring 1990 till drygt 160. Dessutom fanns det ett 30-tal forskarassistenter och ett motsvarande antal adjunkter, samt diverse assistenter och amanuenser. Tillflödet underifrån var gott: antalet registrerade i forskarutbildningen var nu uppe i 692, varav drygt hälften, 388, var kvinnor. Antalet doktorsexamina var stabilt. Fördelat på kön var det 17 män och 6 kvinnor. Motsvarande siffra för licentiatexamina var tre kvinnor och tre män.[15]

OLIKA TIDSANDOR PRÄGLAR SAMHÄLLSVETENSKAPERNAS UTVECKLING

Under de förflutna femtio åren har åtskilligt förändrats, såväl i det svenska samhället som inom de samhällsvetenskapliga disciplinerna.

Inom samtliga discipliner har skett betydande expansion med framför allt tillkomst av skilda mer specialiserade forsknings- och utbildningsområden. Samhällets efterfrågan på mer och ny kunskap försköt också successivt de vetenskapliga disciplinernas ianspråktagande för att ge beslutsunderlag till såväl politiska sfären, offentlig verksamhet som privata näringslivet. I grova drag fick vi följande disciplinutveckling under fakultetens tre första decennier.

Efter andra världskriget krävdes betydande insatser för att rusta upp Sverige rent fysiskt. Den ökande inflyttningen till städerna blev en utgångspunkt för att bygga fler och bättre bostäder, vägar, skolor m.m. Kunskap om befolkning, bebyggelse, näringsliv och transporter efterfrågades. Den offentliga sektorn på kommunal, regional och nationell nivå visade på betydande geografiska skillnader. Bland annat geografer hade instrumenten och lyhörda företrädare för att kunna svara upp mot politikernas och administratörernas efterfrågan. Under ca tio år ställdes detta ämnes utbildning om från en lärarinriktad geografi till en tillämpad samhällsgeografi med starkt engagemang i den fysiska samhällsplaneringen.

I mitten av 1960-talet försköts tonvikten. Fokus på samhällets fysiska uppbyggnad ansågs ha åsidosatt människorna. Inte minst den amerikanske ekonomen, John Galbraith, hävdade med emfas behovet av att också studera människornas avsevärda skillnader i livskvalitet och levnadsförhållanden. FN lade i början av 1960-talet fram en deklaration, i vilken medlemsländerna uppmanades att mäta samhällsutvecklingen även i dessa termer. Beteendevetare, främst sociologer fick sitt enorma genombrott, inte enbart som 1968s orosstiftare, utan med många tongivande forskare och professorer rekryterades tusentals studenter till detta ämne. Det nyvaknande intresset för miljöfrågor jämte studentoroligheterna 1968 och några år framåt bidrog också till ändrat fokus. Från mitten av 1960-talet och under hela 1970-talet dominerade sociologiämnet. Det fanns starka krafter för att skilja ut en beteendevetenskaplig fakultet.

På 1980-talet kom följande fråga att ställas: ”Du kan inte bara lita på att samhället skall ta hand om dig och din försörjning. Tro på dig själv. Bli din egen entreprenör”. Nationalekonomerna som behärskade mycket av den allmänna samhällsdebatten hade i detta sammanhang ett

tolkningsföreträde få kunde konkurrera med. Men så kommer företagsekonomi in. Både i fakulteten och i forskningsrådssammanhang lyste motsättningarna mellan dessa två ekonomiområden igenom. Företagsekonomi blev dock bara på några år ett av de populäraste ämnesområdena och institutionen växte snabbt till den största institutionen inom fakulteten.

Ett utmärkande drag för samhällsvetenskaperna var också att en allt större andel av institutionernas resurser började komma från andra källor än riksstatsanslagen. Ett nytt fenomen hade därmed börjat göra sig gällande, nämligen det att finansieringen av forskare hade blivit möjlig genom externa medel. Vid samhällsvetenskapliga fanns det i skiftet 1989/90 ett 90-tal personer med den typen av försörjning. Förhållandena var dock i början 1980-talet synnerligen olika på institutionerna. På Sociologiska institutionen, liksom hos statsvetarna fanns en tradition att söka externa medel. Även Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi erhöll tidigt externa medel.

Tillkomsten av Riksbankens jubileumsfond kom från mitten av 1960-talet att betyda enormt mycket för samhällsvetenskapernas utveckling. År 1966 tilldelades de två kulturgeografiska institutionerna i Göteborg och Lund en miljon kronor (i dagens penningvärde drygt nio miljoner kronor) till projektet ”Urbaniseringsprocessen”. Statsvetarnas mycket omfattande kommunforskningsprogram 1960-talet hade också stöd från Jubileumsfonden, liksom efterkommande projekt och program. Även Maktutredningen kom att betyda mycket för ämnets utveckling men ledde inte minst i Lund till ett fördjupat samarbete mellan forskare inom statsvetenskap och nationalekonomi. Statsvetenskap blev känt och kom att rekrytera mycket begåvade studenter, vilka många nått höga poster både i den offentliga sektorn och inom den privata sfären. Tyngdpunkten på internationell politik har blivit ett kännemärke för Lund.[16] Idag är statsvetare i ropet. Inte en dag utan att någon statsvetare lämnar sin analys av vad som sker i den politiska världen. Rekryteringen är sällsynt god och en bred arbetsmarknad väntar.

Redan vid inrättandet av samhällsvetenskapliga fakulteten var studentantalet i stigande. Den samhällsvetenskapliga fakultetens tillväxt sammanföll till stora delar med det ökade studentantalet, som började växa redan på 1960-talets mitt.[17] T.ex. hade sociologiska institutionen ca 400 studenter höstterminen 1965. Höstterminen 1964 var totalt 1390 studenter, varav 339 kvinnliga, inskrivna vid fakulteten. Cirka hälften, 669 (223 kvinnliga), inskrevs som nya denna höst. Under fakultetens första år,

1964/65, avlade 126 studenter lägre examen. 25 år senare utnyttjades vid höstterminens start drygt 3000 årsstudieplatser (motsvarande drygt 6000 studerande på läsårsbasis), varav ca 53 procent utgjordes av kvinnliga studerande. Antalet uttagna examina på linjerna uppgick i slutet av 1980-talet till 694, därtill kom 119 fil kand-examina på fristående kurser.[18]

Med samhällsvetenskapernas utveckling och snabba tillväxt och innan linjesystemet låste ämneskombinationerna år 1977[19] går det att följa hur de studerande ganska fritt kunde välja kurser över ämnes- och fakultetsgränser. Under 1950- och 1960-talen första hälft blev med kulturgeografi och ekonomisk geografi som exempel anknytning till arkitektur, stadsplanering och trafik- och transportteknik vanligt. Allt färre studerande valde att kombinera med historia, språk och biologi/kemi. I stället ingick matematik och statistik fr.a. i kombinationer med ekonomi, statsvetenskap och informationsbehandling/ADB.

När beteendevetenskaperna expanderade på 1960-talet, växte intresset för vetenskapsteori, idé- och lärdomshistoria, filosofi, antropologi m.fl. humanistiska ämnen. För balans i studiet och analysen av samhället ställdes marxistisk analys mot den rådande positivistiska åskådningen. Teknik och även delar av naturvetenskapen ansågs stå kapitalismen alltför nära.

Linjekonstruktionen kom till stora delar att omöjliggöra fria val av ämneskombinationer. Fristående kurser blev i många fall räddningen för ämnen utanför de alltmer etablerade linjerna eller programmen. Det dröjer till in på 1990-talet, innan nya program inrättas som ger möjligheter att kombinera ämnen över fakultetsgränser t ex ekonomi och teknik. Men även språk ökar i kombinationer med ekonomi och andra samhällsvetenskaper. Globalisering och internationalisering styr också alltmer uppbyggnaden av linje- och programutbudet genom s.k. area studies knutna till särskilda centrumbildningar.

Vid 1980-talets slut fylls platserna på alla linjer och på de flesta fristående kurser, dock med stor översökning i de mest eftertraktade ämnena, företagsekonomi, nationalekonomi, psykologi. En permanent stor efterfrågan har också informationsteknik, vilket ämne ses som ett komplement till de olika samhällsvetenskapliga sakområdena och som en sluss ut i förvärvslivet.

Apropå studenter och tidsanda: vi kan konstatera att deras medbestämmande i institutionernas verksamhet var föga utvecklat för femtio år sedan, när fakulteten var ung. Situationen ser radikalt annorlunda ut i dag. Redan när samhällsvetarkåren bildads för tjugo år sedan hade stora steg tagits.[20]

EN UTDÖD TIDSANDA?

Jag kom att som lärare och forskare uppleva 1968 och den s.k. studentrevolten. (Inom parentes kan jag nämna att jag vistades i Paris i juni 1968, då studenter stred på barrikaderna och vi förbjöds att söka oss ned till Quartier Latin. Jag satt flera år som svensk representant med i en kommitté inom OECD som sysslade med urbana modeller).

Kulturgeografi var i början av sin uppbyggnad år 1968 och våra studenter hörde inte till de mest aggressiva. Som i Lund ledde sociologerna i Göteborg angreppen på auktoriteter med mycket långvariga förhandlingar om studiernas innehåll, litteraturlistor, tentamensformer m.m. På Chalmers där jag också undervisade ledde arkitekturstudenterna upproret. Mer är en gång kunde man bli avbruten av ganska häftiga påhopp för att i föreläsningen ansågs gå kapitalets vägar. Ett definitivt utslag av 1968 var att den ofta ende professorn i ett ämne fick se sin makt kraftigt beskuren. Detta sker också samtidigt att tjänster som universitetslektorer tillkom med oftast mycket kompetenta innehavare dessutom inte sällan knappt utslagna i konkurrensen till professurer.

EN TIDSANDA FÖR STYRNING AV ÄMNESVAL OCH ÖKAD GENOMSTRÖMNING

Med 68 och de reformer som följde försvann, anser jag, en första del av den akademiska friheten. Uppstyrning och kvantitativa mätningar av studieresultaten tog sin början. Krav på ökad genomströmning ställdes. Det stelbenta linjesystemet där varje ämne slogs om att få mesta möjliga poäng kom delvis att dämpa ämnesutvecklingen fr.a. för de ämnen som motades ut från scenen. Fristående kurser skulle bli räddningsplankan! Nog uppstod en form av interregnum för framför allt små ämnen. Lärdomarna från dessa år har väl dock lett till uppluckring av stelheten i linjer och vi ser idag många exempel på mycket framgångsrika projekt över både ämnes- och fakultetsgränser. Idag kanske det har gått för långt med mer eller mindre framtvingade samarbetsprojekt. Forskningens djup och behov av egen disciplinutveckling skjuts åt sidan av beviljande penningorgan. Samhällsrelevans är ordet med ökad sysselsättning som mål.

TRADITIONELLA TIDSANDOR

Med dekanusämbetet följer en mängd stimulerande och angelägna representationsuppdrag. Ett av de mer traditionella uppdragen är att promovera

färdiga doktorer efter avlagda prov, jubeldoktorer och hedersdoktorer. Vid två tillfällen fick jag detta hedersuppdrag, 1983 och 1987. Bördan för de filosofiska fakulteternas promotor var mycket stor, då samtliga tre fakulteter, humanistiska, naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga ingick med ca 150 doktorer, 5–10 jubeldoktorer och ca 5 hedersdoktorer.[21] Att läsa in latinet var en prövning.

Ett sätt att skapa status kring sin verksamhet är att regelbundet utse viktiga forskare och praktiker, gärna med internationell bakgrund, till hedersdoktorer vid fakulteten. Med hedersdoktorsinstitutionen har fakulteten under årens lopp kunnat hedra ett drygt sjuttiotal betydelsefulla personer, som antingen genom framstående vetenskapliga insatser bidragit till fakultetens vetenskapliga nydaning eller genom generösa donationer, annat stöd och annan hjälp främjat fakultetens verksamhet både vad gäller grundutbildning och forskning. Bland dessa kan nämnas forskare som West Churchman, Signe Höjer, Vilhelm Aubert, Reimer Jensen, William R. Mead, Peter Hall, Herbert Simon, Henry Mintzberg, Immanuel Wallerstein, Alexander George, Margareta Dahlberg, Alf Carling, Philip Zimbardo, Cynthia Enloe och företagare och politiker som Ingvar Kamprad, Ingvar Carlsson, Hans Cavalli Björkman, m fl.[22]

EN TILLÅTANDE TIDSANDA – PLATS FÖR PROFILER?

I kretsen av lärare/forskare vid Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund finns många som bidragit till att visa samhällsvetenskapernas viktiga roll i kartläggning och analys av skeenden i samtiden. Flera av de tidigare pionjärerna var profiler. Till de mest erkända forskarna, inte minst internationellt, hör, som tidigare nämnts, Torsten Hägerstrand, kulturgeograf, som i mer än 60 år publicerade innovativa och tankeväckande idéer om samhällsutveckling, miljö och teknik. Nils Stjernqvist, nestor inom statsvetenskap, bistod i mer fem decennier riksdag och regeringar i arbetet med grundlagarnas text och tolkningar av denna. Stjernqvist blev sedermera, liksom brodern Per och fadern Martin P:son Nilsson, också rektor för Lunds Universitet och var under många år aktiv i fakultetspolitiken. En tredje profil var hedersdoktorn Stefan Dedijer, jugoslavisk fysiker med ett fascinerande brokigt liv bakom sig och outtröttlig förespråkare för nödvändig forskning om teknik, länderutveckling och industrispionage.[23] Joachim Israel, den dynamiske sociologen och herostratiskt berömde debattören, gav lundainstitutionen ett ansikte inom sociologin, men han

kom också att under sin aktiva tid orsaka åtskillig turbulens i den akademiska världen. Han tillgodoräknas inte mindre än tre Lex Israel, vilka i tur och ordning gällde borttagandet av examinator som ensam ansvarig för betyg på avhandling, ändring av sammansättningen av betygsnämnd till majoritet för medlemmar utanför den berörda institutionen och slutligen förbud att låta avgående professor ingå sakkunniggrupp!

På sin tid rönte naturligtvis dessa händelser stor uppmärksamhet, men i efterhand kan vi konstatera att de förändringar som vidtogs skapade en god ordning som gynnat vår forskarutbildning och varit till stor hjälp vid tillsättningsärenden.

Ett intressant livsöde hade Edgar Kant, ekonomisk geograf vid Tartu Universitet och rektor där under den tyska ockupationen 1940–43. När ryssarna återtog Estland tvingades Kant att omedelbart lämna Tartu. I en liten motorbåt tog han sig över till Gotland 1943 för att efter en tids internering hamna i Lund, där han knöts till Geografiska institutionen. Han var en mycket erkänd forskare och hans arbeten väckte berättigad uppmärksamhet i Europa. I Lund kom han att bidra till utveckling av vad som kom att benämnas ”Lundaskolan”, i vilken bl a Hägerstrand var e n frontfigur. Kant upprätthöll den första professuren i ekonomisk geografi som inrättades 1963 vid den ekonomiska fakulteten.

Listan över bemärkta profiler kan dock göras längre. Hit kan definitivt räknas den dynamiske nationalekonomen Ingemar Ståhl, psykologerna Gudmund Smith och Ulf Kragh,[24] statsvetaren HF Petersson,[25] liksom sociologerna Håkan Wiberg[26] och Johan Asplund.[27] På grund av den totala övervikten för män vid den här tiden blir det hart när omöjligt att peka ut några framträdande kvinnor i den första kretsen av pionjärer och institutionsbyggare. Så småningom skall dock detta ändras. En av de vägröjande kvinnorna är sociologen och sedermera professorn vid Socialhögskolan Rosmari Eliasson-Lappalainen, som var den första kvinnan som disputerade på fakulteten (1971) och som gjort karriär som forskare både utanför och innanför universitetet.[28] Idag har kvinnorna, efter att ha varit i minoritet, trängt fram på bred front! Det är dock fortfarande en bit kvar innan man kan tala om ett jämställt universitet.[29]

TID FÖR INTERNATIONALISERING – ATT VIDGA LÄRARNAS HORISONT

1980-talets aktuella frågor knöt i ökad utsträckning an till internationalisering

och miljö. Så är det fortfarande. I början av 1970-talet hade UHÄ tillsatt en utredning om internationalisering av universitetens utbildning och forskning. Den leddes av den tidigare SACO-chefen, Bertil Östergren. Han konstaterade en skrämmande avsaknad av både internationella inslag i universitetsutbildningen och i forskarnas utlandserfarenhet. En modell som Skolöverstyrelsen använt i flera år och som innebar att medel avsattes till besök och några veckors vistelse i företrädesvis ett utvecklingsland för lärare på gymnasiet och högstadiet borde kunna tillämpas även på universitetsnivån.

År 1974 ägde den första resan för universitetslärare rum till Kenya. Målsättningen för detta första u-landsseminarium var inte bara att bidra till undervisningens internationalisering utan också att minska etnocentrismen i universitetsutbildningen och att bidra till en fruktbar integration mellan olika discipliner. Resan leddes av mig och Mats Kihlberg från SIDA med biträde av Reinhold Castensson, Lund. Tjugofyra universitetslektorer från Göteborg och Umeå i ämnena kultgeografi med ekonomisk geografi, nationalekonomi, sociologi och statsvetenskap ingick i gruppen. Bland deltagarna kan nämnas Dan Brännström, statsvetare och sedermera direktör för Riksbankens jubileumsfond, Sören Holmberg, statsvetenskap, Göteborg, Bertil Holmlund, nationalekonom, Umeå, Sven Ove Johansson, sociolog, Göteborg, och senare rektor för Högskolan i Halmstad, Per Anders Örtendahl, nationalekonom och senare bland annat generaldirektör för Vägverket. Enda kvinnliga deltagare var Aleksandra Åhlund, sociolog, Umeå. Från Lund deltog Leif Johansson, statsvetenskap.

Vid Lunds universitet togs första steget tre år senare, i februari 1977, då representanter för olika ämnen och fakulteter samlades till en internationaliseringsdag. På den samhällsvetenskapliga fakulteten var förhållandena mycket skiftande. Några institutioner, bland annat kulturgeografi och ekonomisk geografi, nationalekonomi och sociologi, bedrev sedan länge både forskning och undervisning främst inriktat på uländer. Ulandskursen blev ett resultat av dessa engagemang och har under nära femtio år fyllt upp sina platser.[30] I statsvetenskap fanns det sedan länge en internationell profil och flera av lärarna hade erfarenhet av längre vistelser i utlandet, främst vid amerikanska universitet.[31]

I övrigt var det under1970-talet och en bit in på 1980-talet mycket dåligt beställt med universitetslärarnas internationella utblickar och kontakter vid fakulteten. Lennart Jörberg, professor i ekonomisk historia och dekanus under slutet av 70-talet, genomförde en första internationaliseringsresa för en mindre grupp utbildningsansvariga inom

samhällsvetenskapliga fakulteten. Gruppen besökte bl.a. några universitet i Californien och Atlanta, där han varit gästprofessor under ett antal år.

Universitetsstyrelsen inrättade i början av 1980-talet en internationaliseringsgrupp med mig som ordförande. En utredning om läget på universitetet lades fram 1985. Förhållandena var synnerligen varierande inom universitetet, konstaterade det och för att stimulera intresset avsatte styrelsen vissa medel för fakulteterna och institutionerna att söka. Samhällsvetenskapliga fakulteten tog genom fakultetens kanslichef, Kerstin Lindbom, ett initiativ att söka pengar för ett projekt för universitetslektorerna. Dessa resor gick bl.a. till europeiska storstäder som Berlin, Wien och Budapest. Andra resor, och då med delar av fakultetsledningen, gick till Asien. 1989 genomfördes en resa till Singapore och Japan. I denna resa deltog bl.a. dekanerna Olof Wärneryd och Lars-Göran Stenelo,[32] professor Lennart Svensson, pedagogik och docenten i företagsekonomi. Magnus Lagnevik, tillika prefekt för den största institutionen i fakulteten. Ibland var besöken att betrakta som en uppföljning av de kontakter rektor tidigare haft. Så småningom började också studenterna resa ut på allvar genom olika utbytesprogram, samtidigt som de utländska studentkullarna i Lund växte.

TIDSANDA FÖR DET ÖPPNA UNIVERSITETET – SPRIDA FORSKNINGENS RESULTAT

Att göra fakulteten och dess forskning känd ledde till tillkomsten av Samhällsvetenskapens Dag. Inspiration till detta erhölls från Medicinska fakulteten som under många år genomfört Forskningens dag. Den första Samhällsvetenskapens dag ägde rum den 11 maj 1984 i universitetets aula och temat var ”Är universiteten en bra forskningsmiljö?” I panelen deltog direktören för Riksbankens Jubileumsfond, Nils-Erik Svensson, professorerna Per-Erik Back (statsvetenskap), Gudmund Smith (psykologi), Ingemar Ståhl (nationalekonomi) och Gunnar Törnqvist (ekonomisk geografi). Ordförande var dekanus Olof Wärneryd. Nils Stjernqvists stipendium delades ut för första gången och gick till Magnus Jerneck (statsvetenskap) och Makarna Siegvalds stipendium tilldelades Hans Bengtsson (psykologi). Några nyblivna docenter presenterade sin forskning: Claes-Peter Appel (psykologi), Hans Nissen (informationsbehandling/ADB), Anna-Lisa Thelander (sociologi), Göran Skogh (rättsekonomi) och Erik Wallin (kulturgeografi). Ca 150 åhörare lyssnade.

Den första Samhällsvetenskapens Dag utföll mycket väl och det beslöts att en sådan dag skulle hållas årligen under april eller maj månad. Det gjorde man också mycket riktigt under de kommande 25 åren, fram till 2009, då temat, som blev det sista, var *Välfärd i rörelse. Om makten över staden och försörjningen*. Vid varje tillfälle engagerades forskare från olika miljöer och ofta bjöds det in utomstående journalister och forskare som moderatorer och debattörer. De många evenemangen handlade om en uppsjö av ämnen, allt från människans olika möten med miljön, vården, medierna, politikerna och byråkraterna till globalisering, politisk makt, storföretagande, skatter, arbetslöshet, välstånd, handel och kriser. Val av tematik är tidstypiskt i den meningen att det återspeglar de vetenskapliga och samhälleliga debatterna under olika perioder. Sentida rubriker som *Barnens bästa – retorik eller verklighet*? (2005), *Mat som lockelse* (2006), eller *Konflikter kring vatten* (2008) bär syn för sägen, men säger också något om bredden i fakultetens forskning.[33] 2010 startade efterföljaren *Debatt i Lund*, som går av stapeln på kvällstid. Ett tjugotal debatter har hittills hållits.

Även för övrigt har fakulteten varit framgångsrik i att föra ut forskningens resultat och att engagera forskare till möten sig emellan och med samhället utanför universitetet. Sedan slutet på 1970-talet anordnar t.ex. nationalekonomiska institutionen det s.k. ”Arne Ryde-symposiet”, som årligen samlar ekonomer från hela världen kring ett gemensamt aktuellt problem. Crafoorddagarna, som tillkom i samband med att Holger Crafoords ekonomicentrum invigdes, har blivit ett årligen återkommande evenemang. Samhällsvetenskapernas insatser vid bildandet av KEFU (Kommunalekonomisk forskning och utbildning)[34] och HSF (Rådet för hälso- och sjukvårdsforskning i södra högskoleregionen) har också haft stor betydelse för att knyta samman samhälle och universitet.

TID FÖR ATT ANDAS

Tjugofem år har gått sedan jag lämnade dekanusämbetet. Minnena har bleknat och mycket har fallit helt i glömska. 1980-talet blev ett intensivt decennium med dagar fyllda av möten, uppvaktningar, enskilda samtal, representation, resor och interfolierat i alla dessa uppgifter att läsa och hålla koll på hundratals bruna kuvert, vars innehåll kunde vara mer eller mindre inspirerande. En ledamot i fakultetsnämnden kom ofta till mötet med flera bruna kuvert för olika sammanträden under dagen. När han lämnade vårt möte, innan vi avslutat, passerades papperskorgen som fick

motta dagens handlingar. Efter ca en kvart kom han tillbaka och bad om ursäkt för intrånget, men han hade råkat kasta fel kuvert!

Det finns åtskilligt mer att redovisa från de tio åren. Inte minst tänker jag på alla lojala och kunniga medarbetare som jag lärde känna. Och utan den erfarenhet och de initierade kunskaper de två prodekanerna, Gudmund Smith och Lars-Göran Stenelo, generöst lät mig få del av hade dekanusämbetet blivit nog så arbetsamt och ensamt. Allt stöd, alla sakkunniga diskussioner, alla underlag för beslut och alla väl förberedda sammanträden som fakultetens kansli med Kerstin Lindbom och Knut Norborg i spetsen underlättade i högsta grad mitt ämbete. Vi hade roligt också!

Det tog en viss tid att varva ner och att dämpa andhämtningen efter de tio dynamiska åren. En ny hederssyssla väntade dock, inspector för Västgöta Nation. Också tio intensiva år som jag skrivit om i andra sammanhang.

Noter

1. Se Hans Modigs kapitel för en utförlig redogörelse av förloppet.
2. I Benny Carlssons kapitel om Johan Åkerman figurerar även Guy Arvidsson.
3. Se Gunnar Olofsons kapitel.
4. Se Björn Holmquist i denna volym.
5. Se Christer Jönssons kapitel.
6. Se Gunnar Anderssons kapitel. Titeln preceptor ändrades 1969 till biträdande professor och 1979 till professor.
7. Se Gunnar Anderssons kapitel för en betydligt mer detaljerad redogörelse.
8. I dag, 2015 finns det 68 docenter på fakulteten: 36 män och 32 kvinnor. För en förteckning över samtliga utsedda docenter vid fakulteten sedan begynnelsen, se hemsidan: http://www.sam.lu.se
9. Se Malou Engberg de Carvalhos m.fl. kapitel.
10. Miljön skulle ganska så länge förbli mansdominerad. Se Gunilla Jarlbros och Rosmari Eliasson-Lappalainens bidrag.
11. För en mer utförlig redovisning hänvisar vi till Gunnar Andersson kapitel.
12. Torbjörn Vallinder var mångårig redaktör för Statsvetenskaplig Tidskrift, utgiven

av Fahlbeckska Stiftelsen i Lund och en mötesplats för de samhällsvetenskapliga ämnena. Se t.ex. Benny Carlssons bidrag i denna volym.

13. Se Törnqvist kapitel i denna bok.

14. För en förteckning över samtliga av dagens professorer hänvisas till fakultetens hemsida, http://www.sam.lu.se

15. För en förteckning över alla avhandlingar som har lagts fram i fakulteten sedan 1964 hänvisas till http://www.sam.lu.se

16. Jfr. Christer Jönssons kapitel.

17. Jfr. Olofssons kapitel.

18. För utförliga sifferredovisningar, bl.a. på tio-årsbasis, se Nelssons och Jarlbros kapitel.

19. Se Kjell Nilssons och Olof Nelssons bidrag.

20. Se Anna Nilssons och Jenny Pobiegas respektive bidrag.

21. I dag har man som promotor även ansvar för den ekonomiska fakulteten.

22. För en komplett förteckning över hedersdoktorer sedan 1964 hänvisar jag till fakultetens hemsida: http://www.sam.lu.se

23. Som ett kuriosum kan nämnas att Dedijer fick ett extra år som docent tack vare att han var född i den julianska kalendern. Genom att Jugoslavien inte gick över till den gregorianska kalendern förrän år 1917 fick han tillgodoräkna sig den senareläggning av födelsedatum från juni till juli månad som denna övergång innebar!

24. Se t.ex. Jern m.fl. i denna bok.

25. Se Christer Jönssons bidrag.

26. Agrell i denna volym.

27. Se Sara Eldéns betraktelse.

28. Se bl.a. Eliasson-Lappalainens kapitel i denna volym.

29. Jfr. Jarlbros kapitel.

30. Se Rundquist & Lindberg i denna volym.

31. Christer Jönsson beskriver detta utförligt i sitt kapitel.

32. Se Malou Engberg de Carvalhos m.fl. kapitel om fakulteten och fakultetskansliet.

33. En förteckning över Samhällsvetenskapens Dag 1984–2009 finns att tillgå på Samhällsvetenskapliga fakultetens hemsida; http://www.sam.lu.se

34. Se Håkan Magnussons kapitel.

Något om studentgruppens utveckling före och efter delningen

Olof Nelsson

När samhällsvetenskapliga fakulteten inrättades 1964, som en avknoppning från den historisk-filosofiska sektionen inom filosofisk fakultet, läste 3800 studenter samhällsvetenskapliga ämnen.[1] Lunds universitet var då inne i en kraftig expansionsfas. Tio år tidigare uppgick antalet studenter vid *hela* universitetet till totalt 4000. Studentantalet fortsatte att växa under 60-talet. Kulmen inom samhällsvetenskapen uppnåddes jubileumsåret 1968, med 8500 studenter.[2] När fakulteten etablerades utgjorde samhällsvetarna nästan 35 % av alla aktiva studenter vid Lunds Universitet och hösten 1968 var de drygt 41 %. Andra fakulteter hade också fortsatt att växa, men inte lika kraftigt.

Efter 1970 påbörjades en allmän nedgång i studentantalet, en nedgång som varade decenniet ut.[3] Inom Samhällsvetenskapliga fakulteten var nedgången 20 %.[4] Främst demografiska faktorer och brist på arbeten för den växande akademikergruppen låg bakom.

I nedanstående diagram kan vi följa de inledande årens generella utveckling för Lunds universitet som en helhet såväl som för den samhällsvetenskapliga fakulteten. Lunds tekniska högskola (LTH) med dess teknologer knöts till universitetet 1969.

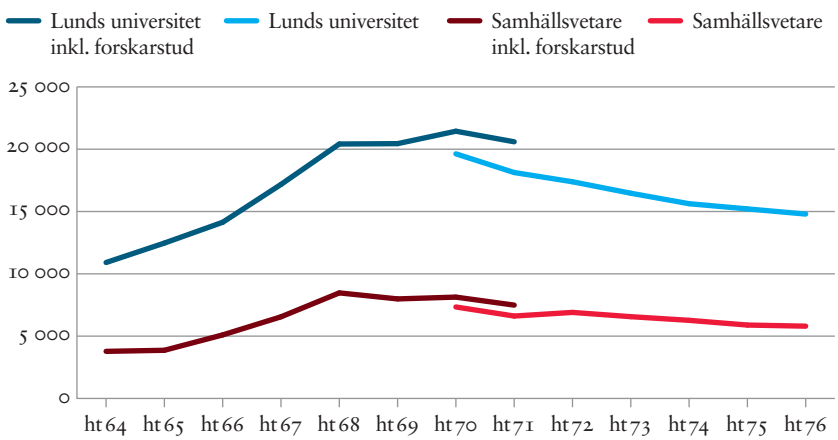

Figur 1. Antal aktiva studenter ht 1964–ht 1976 (inkl. forskarstuderande).

Före 1969 läste studenterna betyg i olika ämnen. Genom 1969 års studieordning infördes istället ett poängsystem med studiekurser om 5–60 poäng (där varje poäng ansågs motsvara ungefär en veckas studier). Utbildningen organiserades i linjer med riksgiltiga normalstudieplaner. Här återfanns bl.a. spärrad[5] psykologlinje och ekonomlinje samt utbildningslinjen för offentlig förvaltning. De enstaka kurserna fortfor att vara den dominerande studieformen inom fakulteten.[6] Högskolereformen 1977 accentuerade ytterligare linje-/programstudierna medan huvuddelen av studenterna ändå fortsatte att läsa på fristående kurser.

Denna reform innebar också att ett integrerat universitetet skapades. Det skedde genom att Lärarhögskolan och de konstnärliga utbildningarna i Malmö liksom Sjukgymnastinstitutet införlivades med Lunds universitet. Socialhögskolan i Lund knöts samtidigt till Samhällsvetenskapliga fakulteten. Program som tillkom var Samhällsvetarlinjen med möjlighet till fördjupning inom de samhällsvetenskapliga ämnena och Beteendevetenskapliga linjen, som sedermera omvandlats till Program för personal- och arbetslivsfrågor.

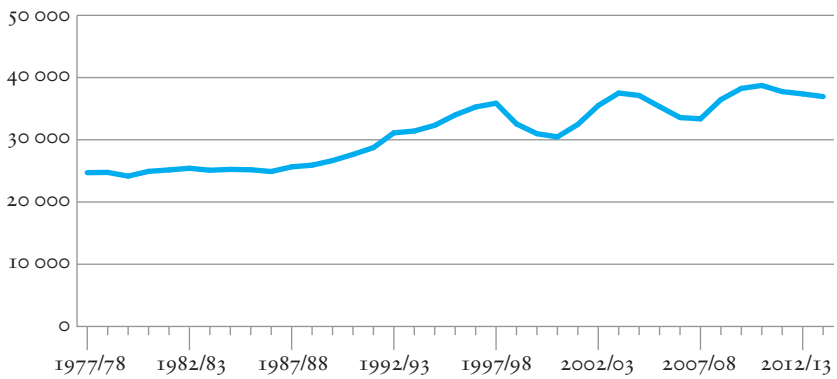

Figur 2. Antal aktiva studenter vid Lunds universitet 1977/78–2013/14.[7]

Under 80-talet är studentantalet stabilt men börjar öka runt decennieskiftet 1989/90. Utbyggnaden på nationell nivå fortsätter sedan fram till 2010, med en viss försvagning i mitten på 00-talet. Lunds universitet drabbades också av en nedgång i studentantalet strax före sekelskiftet. Denna hänger främst samman med att Lärarhögskolan och Odontologiska fakulteten i Malmö då övergick till den nybildade Malmö Högskola, men är också en följd av en anpassning av utbildningsvolymen till uppdraget från regeringen, som i korthet gick ut på att minska ”överproduktionen”.

STUDENTANTALET VID SAMHÄLLSVETENSKAPLIG FAKULTET – FRISTÅENDE KURSER OCH PROGRAM

I detta avsnitt tecknas konturerna av studentantalets utveckling vid fakulteten under perioden. De organisatoriska förändringar som skett sedan 1964 skapar i detta sammanhang en del problem när det gäller redovisningen. Jag har valt att i möjligaste mån ta min utgångspunkt i de institutioner, som fakulteten består av idag och försöker ge en bild av hur dessa delar utvecklats över åren. Det innebär att de ekonomiska ämnena är med fram till 90-talet. Därefter har de särredovisats i den interna statistiken. Socialhögskolan ingick inte före 1977, men dess studenter redovisas här ändå. Utbildningarna i Service Management och Strategisk Kommunikation i Helsingborg redovisas här inom samhällsvetenskaplig fakultet trots att de organisatoriskt inte fördes dit förrän 2005 respektive 2012.

Med dessa utgångspunkter redovisas i nedanstående diagram den generella utvecklingen vid fakulteten.

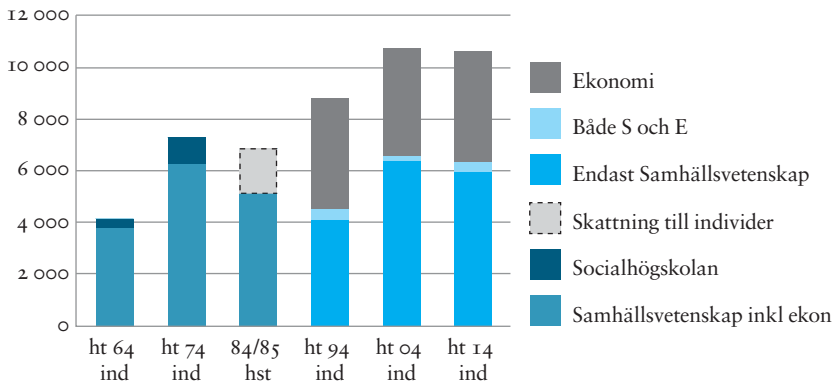

Figur 3. Antalet aktiva studerande i samhällsvetenskap i 10-årsintervall höstarna 1964–2014.[8]

Samhällsvetenskapliga studier innebar länge att studierna bedrevs inom vad som kallades fristående kurser. På 60-talet gavs i huvudsak en grundkurs per ämne. Därefter har kursutbudet utvidgats genom diversifiering. Under 70-talet tillkom ett antal yrkesinriktade kurser, t.ex. i Administrativ teknik, Hälso- och sjukvårdsadministration, Socialpolitik, Undervisningsteknologi och U-landsfrågor med biståndsteknik. Utvecklingen representerade en allmän trend: kurser av den typen utvecklades också inom ekonomi och humaniora.[9]

Efter 1977 tillkom många kurser med mer begränsat omfång, 5–10 poäng, vissa riktade till särskilda yrkesgrupper, medan andra var mer allmänt orienterande. Medan några ämnen bara hade en eller två startkurser, som t.ex. var fallet med informationsteknik, psykologi, socialantropologi och statskunskap, hade andra ett helt batteri av kurser på nybörjarnivå; här finner vi ämnen som rättssociologi, samhällsgeografi, pedagogik och sociologi. I t.ex. ett litet ämne som rättssociologi fanns förutom den allmänna kursen (1–20 p) också flera olika fempoängskurser i *t.ex. rättens roll i socialpolitiken* och *kvinnans rättsliga och sociala ställning*. I psykologi skedde differentieringen av kurserna istället på påbyggnadsnivån.[10]

Det samhällsvetenskapliga kursutbudet har fortsatt att förändras, men i varierande riktning. Inom några ämnen har utbudet reducerats, t.ex. rättssociologi medan det i andra diversifierats ytterligare t.ex. psykologi och socialantropologi.[11]

Studenterna på Socialhögskolan har nästan genomgående gått programutbildningar. I övrigt är det främst utbildningarna till psykolog, och senare psykoterapeut, som utgjort rena yrkesprogram.[12] 1984–2004 var antalet program inom fakulteten (exkl. ekonomi) 9–11 stycken. Förutom tidigare nämnda hade bl.a. ett Pol. mag program tillkommit. Efter Bolognareformen 2007 har många program utvecklats. Antalet som leder till yrkesexamen är oförändrat tre, men det finns nu 13 program på grundnivå och hela 23 på mastersnivå; två tredjedelar av dessa är på engelska. Många mastersprogram utgör utifrån en gemensam bas en fördjupning i något av de samhällsvetenskapliga huvudområdena – t.ex. Kulturgeografi, Media- och kommunikationsvetenskap, Pedagogik, Socialt arbete, Sociologi och Statsvetenskap.[13]

Den expansion som startade under senare delen av 80-talet har resulterat i att den dåvarande Samhällsvetenskapliga fakulteten (som även inkluderade EHL) nu har lika stor del av universitetets utbildning som när fakulteten grundades 1964, d.v.s. 35 %. Ekonomerna borträknade är det 21 % som studerar vid samhällsvetenskaplig fakultet.

Nedan redovisas hur de samhällsvetenskapliga studenterna (exkl. EHL) fördelar sig på program resp. fristående kurser.[14] Som framgår har studier på fristående kurser dominerat fram till Bologna reformen 2007.

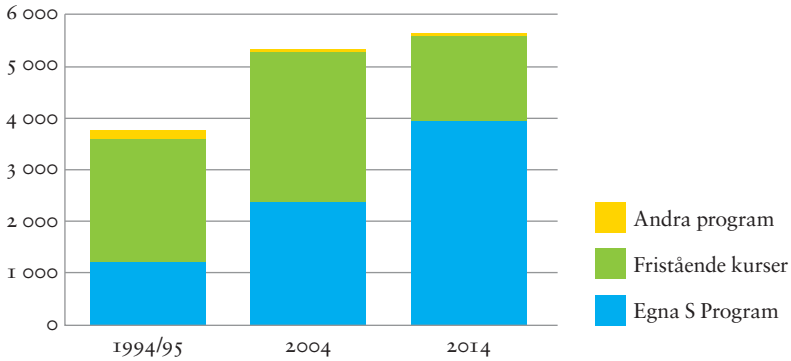

Figur 4. Samhällsvetenskapliga helårsstudenter fördelade på program och fristående kurser 1994–2014.

Under samma period fördelade sig EHL:s studenter på följande sätt:

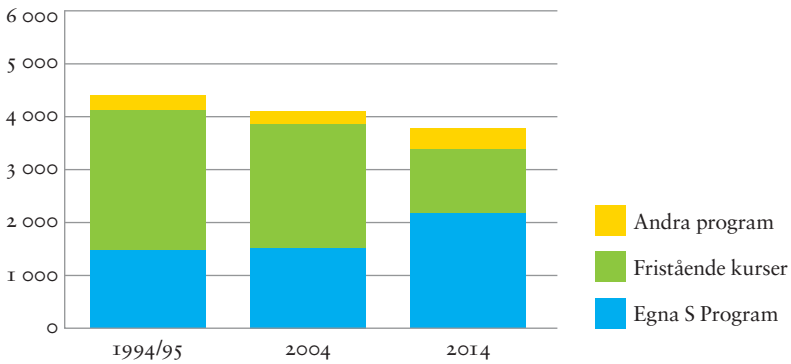

Figur 5. EHL:s helårsstudenter fördelade på program och fristående kurser 1994–2014

De senaste två decennierna har utbildningsvolymen på de samhällsvetenskapliga institutionerna (exkl. EHL) ökat med cirka 40 %, främst genom att programstudierna mer än fördubblats samtidigt som studierna på fristående kurser är i avtagande. Ämnena som nu ingår i EHL har de senaste tjugo åren minskat sin utbildningsvolym. Liksom inom samhällsvetenskap är det de fristående kurserna som fått stryka på foten till förmån för programstudierna.

När studentunderlaget har sviktat har nya utbildningar, kurser och studieformer utvecklats.

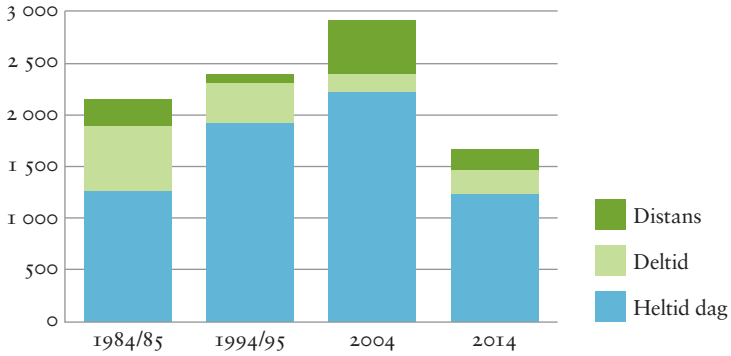

Figur 6. Undervisningsformer och studietakt på fristående kurser, samhällsvetenskaplig fakultet 1984/85–2014.

1984/85 bedrevs över 40 % av studierna på fristående kurser på deltid eller distans (29 % resp. 12 %).[15] Trots utbyggnaden av utbildningarna i början på 90-talet minskade kurserna på deltid och på distans. När regeringen satsade särskilda medel på utvecklingen av nya kurser på IT-distans i mitten på 00-talet fick detta ett tydligt genomslag, medan den övriga deltidsutbildningen fortsatte att minska. Vi vet att programutbildningarna i dagsläget har ökat på bekostnad av de fristående kurserna, men vi kan också konstatera att deltids- och distansstudenterna sammantaget numera bara utgör en fjärdedel av studenterna på dessa fristående kurser.

STUDENTANTALET VID SAMHÄLLSVETENSKAPLIG FAKULTET – KVINNOR OCH MÄN

Vi har möjlighet att följa utvecklingen av andelen kvinnor och män som studerat vid fakulteten sedan starten.

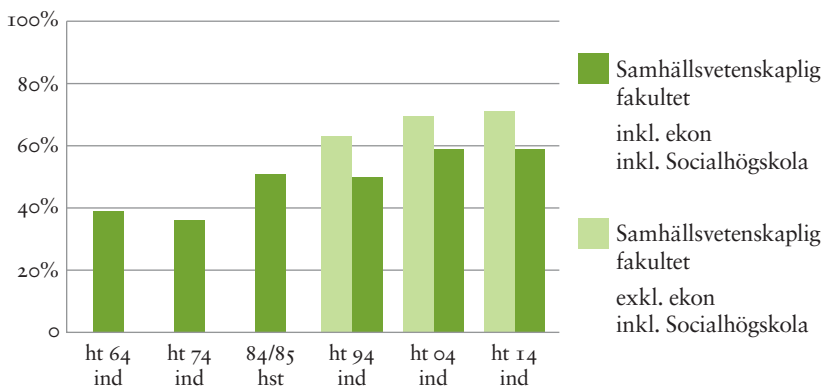

Figur 7. Andel kvinnor bland studenterna ht 1964–ht 2014.

Andelen kvinnor är idag densamma, oberoende om man ser till antalet individer eller helårsstudenter. Män och kvinnor läser alltså ungefär lika många poäng per person. Som framgår av diagrammet, så ökar andelen kvinnor väsentligt mellan 1974 och 1984, vilket till stor del kan förklaras av att Socialhögskolan inkorporerades i fakulteten 1977. När EHL lämnade samhällsvetenskapliga 2004 steg andelen kvinnor ytterligare, eftersom männen är i majoritet på EHLs utbildningar. Samhällsvetenskaplig fakultet rekryterar 2014 71 % kvinnor vilket innebär att den könsmässiga sammansättningen är den mest skeva inom hela Lunds universitet. LTHs snedrekrytering är i detta avseende något lägre, men i motsatt riktning; där är det 66 % män. Som jämförelse kan noteras att universitetet sammantaget har en relativt jämn könsbalans när det gäller rekryteringen, 53 % kvinnor och 47 % män. Policymässigt ska fördelningen män/kvinnor inom Lunds universitet helst ligga inom intervallet 40 %–60 %.

Kvinnornas andel har alltså fördubblats under den aktuella perioden, från 35 % 1964 till 71 % 2014. Dels beror detta på nämnda organisatoriska förändringar, dels på att Service Management och Strategisk Kommunikation tillkommit. Dessa nya ämnen har t.o.m. en större andel kvinnor än de redan etablerade. Dessutom har kvinnor i allt högre grad valt att bedriva universitetsstudier. Vart männen tar vägen och hur de ska lockas till fakulteten, tycks vara en fråga att i framtiden diskutera.

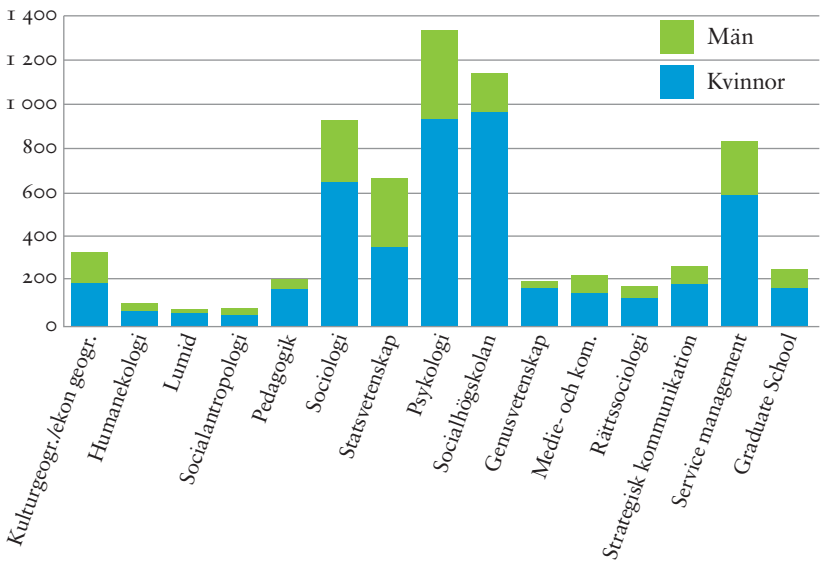

Figur 8. Antal aktiva studenter på resp. institution/ämne ht 2014 fördelade på kön.[16]

Antalet aktiva individer ger en god bild av utbildningens omfattning. Mätt i helårsstudenter är dock Socialhögskolan större än psykologi, följd av Service management, statsvetenskap och sociologi.

2014 är kvinnor mest överrepresenterade på program (73 %) och deltids- och distanskurser (68 %), men andelen kvinnor på fristående kurser på heltid är något lägre (64 %). Andelen kvinnor är högre på yrkesprogrammen (81 %) än på kandidat- (71 %) och de allmänna masterprogrammen (67 %). Mindre än 15 % av studenterna är män på program som Equality and Diversity Management (genusvetenskap) och motsvarande mastersprogram. På grundnivå är andelen kvinnor lägst på Kandidatprogram i Logistics inom Service Management (49 %). På masternivå är det programmen i Global Studies och European Affairs som har den jämnaste könsfördelning, med 52 respektive 53 % kvinnor. På masterprogrammen i samhällsgeografi, socialantropologi och statsvetenskap är endast 44, 47 respektive 44 % kvinnor. På programmen på grundnivå är – förstås – studenterna överlag (23 år) yngre än de på mastersnivå (27 år) i genomsnitt. Genomsnittligt yngst är studenterna i Freds och Konflikt (drygt 20 år). Under 23 år är också studenterna på politices kandidatprogram, samhällsplanering – urban och regional utveckling, service management och Equality and Diversity Management, medan studenterna på programmet för personal- och arbetslivsfrågor är något äldre. Äldst är studenterna på psykoterapeutprogram (47 år). På de fristående kurserna är studenternas medelålder 27 år, yngst är de i genusvetenskap och service management (24 år), och äldst på Socialhögskolan (38 år).

STUDENTERNAS SOCIALA BAKGRUND

Den sociala snedrekryteringen till Lunds universitet är påtaglig jämfört med andra lärosäten. En högre andel av ungdomarna som påbörjar studier här har högutbildade föräldrar (mer än treårig högskoleutbildning). Detta gäller såväl program som fristående kurser. De senaste tio åren har andelen från sådana hem vid Lunds universitet ökat från 42 % till 53 %, medan motsvarande uppgifter för hela landet varit 29 % till 37 %.[17] De äldre nybörjarna har oftare en mer varierad bakgrund. En granskning av uppgifter från 2004[18] visade en stor variation i rekryteringen till program inom universitetet. Inom samhällsvetenskap utmärkte sig psykolog- och pol.mag. programmen för extra hög andel nybörjare från hem med minst treårig universitetsutbildning. Bara på tre program var akademikerbarn underrepresenterade. Två av dem fanns inom samhällsvetenskap och det gällde socionomprogrammet och programmet för fritidsarbete och fritidskultur (numera nedlagt). Förläggningen av utbildningar till Helsingborg

(och Landskrona) tycktes bädda för bredare rekrytering. Hela 66 % av samhällsvetarna runt 2009 hade vuxit upp i hem med någon form av högskoleerfarenhet. De fristående kurserna inom samhällsvetenskap har jämfört med övriga fakulteter/områden en något bredare rekrytering. I den senaste Studentbarometern i samhällsvetenskap bekräftas denna bild. Till socionomprogrammet, särskilt i Helsingborg, och psykoterapeutprogrammet, med äldre nybörjare, kommer oftare studenter från hem utan akademisk bakgrund.[19]

För 10 år sedan var omkring 15 % av hela högskolans nybörjare antingen födda utomlands eller hade utländska föräldrar (internationella studenter ingår inte i dessa grupper). Nu har andelen i riket ökat till 19 %. Samtidigt har andelen nybörjare med utländsk bakgrund vid Lunds universitet bara ökat några enstaka procentenheter till 15 %, d.v.s. riksnivån för 10 år sedan (se fotnot 14). De lokala uppgifterna om nybörjarna på socionomutbildningen visar att rekryteringen ligger på genomsnittsnivå för hela universitetet vad gäller utländsk bakgrund, medan psykologutbildningen i mycket begränsad utsträckning hade sådan bakgrund, vilket också tycktes gälla för pol.mag.- och personal- och arbetslivsprogrammen, där mindre än 10 % hade annat modersmål än svenska. Kursstudenter på sociologiska institutionen tycks i högre grad ha utländsk bakgrund än övriga institutioner (fotnot 19). Noteras bör att ungdomar med utländsk bakgrund i nästan lika hög utsträckning som övriga studenter kommer från hem med högskoleerfarenhet. Den sociala bakgrunden är alltså mer avgörande för valet av högre utbildning än den etniska härkomsten (se fotnot 18).

INTERNATIONELLT UTBYTE

Allt fler internationella studenter söker sig till Lunds universitet och de samhällsvetenskapliga institutionerna. Det senaste decenniet har samtidigt studentutbytet ökat generellt, och de inresande studenterna är nu fler än de utresande. De utbytesstudenter som bara läser de kurser som är avsedda för utbytesstudenter inom fakulteten har dock minskat. Efter Bolognareformen återfinns istället de internationella studenterna i huvudsak på de engelskspråkiga mastersprogrammen, men också på kandidatprogrammet i utvecklingsstudier, Bachelor in Development Studies (BIDS).

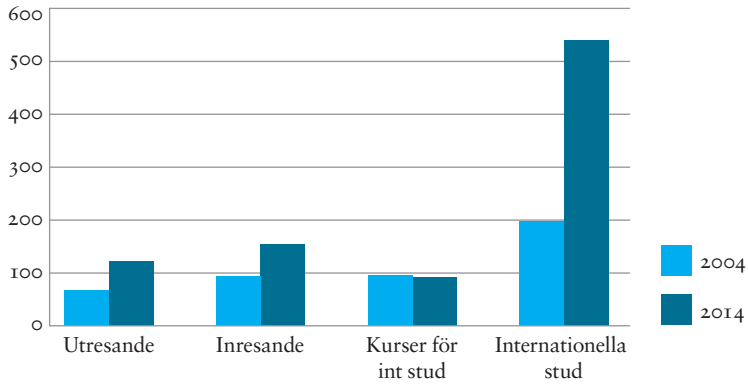

Figur 9. Internationellt utbyte, kurser för internationella studenter och internationella studenter ht 2004 och ht 2014. Antal individer.

Som framgår finns en obalans i sammansättningen av studenter. I universitetets strategiska plan för 2012–2016 (sid. 11) står bl.a. följande: ”*Mångfald bland studenter och anställda är en förutsättning för att skapa hög kvalitet i universitetets alla verksamheter*”.

En breddning har tydligt skett vad gäller internationella studenter, men dessa kommer liksom övriga studenter vanligen från hem med högskoleerfarenhet. En jämnare könsfördelning på flertalet program och kurser bör eftersträvas vilket betyder att fler män behöver rekryteras, särskilt till de utbildningar där de snarast lyser med sin frånvaro. Fler äldre studerande kan vara ett annat sätt att bredda mångfalden inom fakulteten, vilket också kan tillföra ytterligare nya perspektiv.

Noter

1. Weibull Jörgen 1968, Lunds universitets historia IV. 1868 – 1968 CWK Gleerup Lund.
2. Se vidare Gunnar Olofssons bidrag i denna volym.
3. SCB 1975, Högskolestatistik I Nyinskrivna, närvarande och examinerade vid universitet och högskolor 1962/63–1971/72. Pm från SCB Nr 1975:2, Mars 1975. Tabell 11. Närvarande studerande vid universitet och högskolor fördelade efter läroanstalt, studieinriktning och kön.
4. SCB 1980, Utbildningsstatistisk årsbok 1979. Sveriges officiella statistik, SCB, Stockholm. Tabell 8 A.12 Bruttoantalet närvarande studerande vid universitet och högskolor fördelade efter studieinriktning, läroanstalt och kön.

5. Vilket innebar att endast en mindre grupp välmeriterade studenter kom in på utbildningen.

6. Lunds universitet 1974, Lunds universitets katalog. Läsåret 1974/75. 1. Undervisning Examination.

7. SCB 2014, www.scb.se/UF0205 http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Utbildning-och-forskning/Hogskolevasende/Studenter-och-examina-i-hogskoleutbildning-pa-grundniva-och-avancerad-niva. Registrerade studenter läsåren 1977/78–2013/14 efter universitet/högskola och kön.

8. Uppgifter avseende 1964 är hämtade ur *SCB 1975, Högskolestatistik I Nyinskrivna, närvarande och examinerade vid universitet och högskolor 1962/63–1971/72. PM från SCB Nr 1975:2, Mars 1975*. Tabell 11. Närvarande studerande vid universitet och högskolor fördelade efter läroanstalt, studieinriktning och kön. Inkl. forskarstuderande. (661 studenter på spärrad ekonomutbildning har här förts till Samhällsvetenskaplig fakultet.

   Uppgifter avseende 1974/75 är hämtade ur *SCB 1980, Utbildningsstatistisk årsbok 1979. Sveriges officiella statistik, SCB, Stockholm 1980*. Tabell 8 A.12 Bruttoantalet närvarande studerande vid universitet och högskolor fördelade efter studieinriktning, läroanstalt och kön höstterminerna 1970–1976.

   Uppgifter avseende 1984/85 är hämtade ur *Lunds universitet 1985, Årskrönika läsåret 1984/85*. Särtryck ur LUM 14/85. Individuppgifter saknas, men har uppskattats utifrån antalet helårsstudenter.

   Uppgifter avseende 1994/95, 2004 resp. 2014 är hämtade ur Lunds universitet, Ladoks låsta årsfiler för läsåret 1994/95 (9495F), kalenderåret 2004 (2004X) och kalenderåret 2014 (2014S).

   Ladok-databaserna som legat till grund för årsredovisningarna resp. år. Utresande utbytesstudenter och uppdragsutbildning är exkluderade. Uppgifterna avser studenter på samhällsvetenskapliga institutioner.

9. Lunds universitet 1974, Lunds Universitets katalog. Läsåret 1974/75. 1. Undervisning Examination. .

10. Styrelsen för Lund/Malmö högskoleregion 1984, Kurskatalog HT '84. Södra högskoleregionen., Lund.

11. I Lunds universitet 1994, Anmälningskatalog Lunds universitet. Kurser. Höstterminen 1994.

    II Lunds universitet 2004, Anmälan till kurser vid Lunds universitet. Anmälningskatalog hösten 2004.

    III Samhällsvetenskapliga fakulteten 2014, http://www.sam.lu.se/utbildning/hitta-utbildning/fristaende-kurser-pa-grund-och-avancerad-niva.

12. Se Martin Wolgasts och Helene Lahti Edmarks & Kerstin Svenssons bidrag i denna volym.

13. Se fotnot 11:III.

14. Informationen är hämtad ur de databaser som legat till grund för årsredovisningarna för respektive år.

15. Lunds universitet 1985, Årskrönika läsåret 1984/85. Särtryck ur LUM 14/85.

16. Uppgifter avser helårsstudenter på vårterminen 2014 + höstterminen 2014 exkl. utresande utbytesstudenter och uppdragsutbildning.

17. Universitetskanslersämbetet 2014, http://uka.se/statistikuppfoljning/statistikdatabasomhogskolan/nyckeltal/.

18. Nelsson Olof 2004, Utgångsläget för breddad rekrytering till Lunds universitet. En statistisk genomgång. Utvärderingsenheten Rapport nr 2004:230. Lunds universitet.

19. Holmström Ola 2010, Student- och lärarbarometern Samhällsvetenskap. Utvärdering. Rapport 2010: 263. Lunds universitet.

Universitetsreformer och värnandet av ämnen och ämnesfördjupning

Kjell Nilsson

Inom den samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund har värnandet om ämnena och fördjupning inom de olika ämnena varit ett utmärkande drag i fakultetspolitiken Detta försvar (av ämnena) omfattar inte bara de traditionella ämnesdisciplinerna utan även flervetenskapliga discipliner som t.ex. socialt arbete och service management. Vad det har handlat om är att samhällsvetenskapliga utbildningar ska innehålla en fördjupning motsvarande ett visst antal poäng inom ett huvudämne och därmed ha en koppling till fakultetens forskarutbildningsämnen.

Fakulteten har vidhållit den här politiken även under perioder då den statliga politiken gått i en helt annan riktning och försvaret av ämnena har då haft karaktären av en akademisk motståndskamp. Detta gällde i högsta grad de första åren efter genomförandet av 1977 års högskolereform, som för samhällsvetenskaplig del innebar att ämnesexamina skulle ersattas av yrkesinriktade linjeutbildningar och kurser i ämnena bara skulle fungera som fort- och vidareutbildningskurser.

Sedan slutet av 1960-talet har tre stora universitetsreformer genomförts - högskolereformen 1977, den nya examensordningen 1993 och Bolognareformen 2007, som alla hade stor betydelse för ämnenas ställning i utbildningssystemet.

FÖRSPELET TILL HÖGSKOLEREFORMEN 1977[1]

1966 tillsattes en arbetsgrupp som fick namnet UKAS, Universitetskanslersämbetets arbetsgrupp för fasta studiegångar, som 1968 presenterade förslag som innebar att alla studier inom de humanistiska, samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga fakulteterna skulle organiseras i 35 olika utbildningslinjer och att UKÄ skulle fastställa alla utbildningsplaner och även kursplaner för de ingående kurserna. Förslaget ledde till kraftiga protester inom universitetsvärlden och var en bidragande orsak till kårhusockupationen i Stockholm 1968.

Ett modifierat förslag (PUKAS) där det lokala inflytandet över innehållet var större och omfattade 18 utbildningslinjer genomfördes 1969. UKÄ fastställde normalstudieplaner för alla kurser och det tidigare betygssystemet (ett, två och tre betyg) ersattes av ett poängsystem. Examensordningen ändrades också 1969, bland annat togs kravet på ämnesfördjupning för kandidatexamen bort så att det endast krävdes studier omfattande 120 poäng (3 år) oavsett nivå. En ordning som skulle gälla fram till 1986 då krav på ämnesfördjupning återinfördes.[2] Traditionen med 60 poäng i ett ämne var nog ändå ganska stark fram till 1977 då filosofie kandidatexamen avskaffades.

Det ökade antalet studenter inom de filosofiska fakulteterna (humanistisk, samhällsvetenskaplig och matematisk-naturvetenskaplig) ledde till att en ny utredning (U68) tillsattes med uppgift att se över hela den eftergymnasiala utbildningen. Förslagen från U68 lade grunden till 1977 års högskolereform som innebar en genomgripande förändring av den grundläggande högskoleutbildningen.

HÖGSKOLEREFORMEN 1977

Högskolereformen 1977 innebar att ett stort antal eftergymnasiala utbildningar som tidigare inte tillhört universiteteten blev högskoleutbildningar, t.ex. lärar- och förskollärarutbildning, vårdutbildning, konstnärlig utbildning och utbildning vid socialhögskolorna. Filosofie kandidatexamen avskaffades och ersattes av ett utbildningsbevis med en examensbenämning kopplad till respektive utbildningsinriktning.

Reformen innebar vidare att utbildningen även inom de traditionella filosofiska fakulteterna organiserades i yrkesinriktade utbildningslinjer kopplade till fem olika yrkesutbildningssektorer:

– Teknisk yrkesutbildning

– Administrativ, ekonomisk och social yrkesutbildning

– Vårdyrkesutbildning

– Utbildning för undervisningsyrken

– Utbildning för kultur- och informationsyrken

Varje yrkesutbildningssektor innehöll allmänna utbildningslinjer som var centralt reglerade av Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ). Högskolorna kunde också inrätta lokala linjer, men även dessa skulle

vara riktade mot ett speciellt yrkesområde. Lokalt kunde man också erbjuda enstaka (fristående) kurser för fort- och vidareutbildning. För varje utbildningslinje inrättades en linjenämnd, bestående av en tredjedel lärarrepresentanter, en tredjedel studeranderepresentanter och en tredjedel yrkeslivsrepresentanter.

Medel fördelades till universitet och högskolor genom tre olika anslag, fakultetsanslag för forsknings och forskarutbildning, sektorsanslag för de allmänna centralt bestämda yrkesutbildningslinjerna och ett särskilt anslag för lokala och individuella linjer och enstaka kurser (det så kallade LIE-anslaget) som fördelades av de nyinrättade regionstyrelserna till regionens högskolor fram till regionstyrelsernas avskaffande 1988. LIE-anslaget kom att spela en viktig roll som instrument i institutionernas och fakultetens kamp för att bevara de akademiska ämnena i det här nya yrkeslinjelandskapet. Försvaret av ämnena inkluderade även att i förhållande till de centralt inrättade utbildningsplanerna i så stor utsträckning som möjligt ge ämnena en plats i de olika utbildningslinjerna.

LINJESYSTEMET EFTER AU-UTREDNINGEN

I samband med högskolereformen 1977 tillsatte UHÄ en arbetsgrupp för att se över de administrativa utbildningarna inom de samhällsvetenskapliga fakulteterna, den så kallade AU-utredningen. Utredningens slutbetänkande lades fram 1981[3] och riksdagen beslutade 1983 att inrätta tre nya yrkesutbildningslinjer för olika delar av arbetsmarknaden: ekonomlinjen, förvaltningslinjen och linjen för personal- och arbetslivsfrågor (P-linjen).

De flesta institutionerna inom vår fakultet var involverade i utformandet av det konkreta innehållet i de här linjeutbildningarna. Även om den huvudsakliga inriktningen var fastslagen i de centrala utbildningsplanerna fanns det mycket att slåss om lokalt, t.ex. vad gäller poängfördelning mellan ämnen och hur utbildningarna skulle organiseras.

Den största konflikten inom fakulteten när det gäller utbildningarnas organisation berörde förvaltningslinjen, som Per Gunnar Edebalk skriver om mer utförligt i ett annat kapitel. På ett principiellt plan berörde motsättningen *förvaltningslinjens* organisation, om den skulle ledas av en linjeinstitution eller om de olika ingående ämnesinstitutionerna (med en värdinstitution) skulle ha detta ansvar, men den berörde även de övriga utbildningslinjerna i och med att det i samband med AU-utredningen diskuterades att generellt bilda linjeinstitutioner för de olika utbildningarna.

I värnandet om ämnena avvisade de flesta inom fakulteten bildandet av linjeinstitutioner.

Vad som ansågs ligga i vågskålen var inte enbart de här tre linjeutbildningarnas organisation utan över huvud taget ämnenas framtid. Högskolereformen hade ju som utgångspunkt att reducera ämneskurserna till fort- och vidareutbildningskurser vilket också innebar att man förordade en omorganisering av de samhällsvetenskapliga forskarutbildningarna. Det man tänkte sig var att forskarutbildning skulle kopplas till de olika utbildningslinjerna, dvs. ekonomi, förvaltning och personal- och arbetslivsfrågor.

Det inrättades i början av 1980-talet också professurer i socialt arbete och förvaltningsforskning. Professuren i förvaltningsforskning förlades till statsvetenskapliga institutionen som en del av ämnet statsvetenskap[4] medan professuren i socialt arbete även lade grunden för en forskarutbildning i socialt arbete.[5] En arbetsgrupp för forskning och forskarutbildning inom personal- och arbetslivsfrågor föreslog även professurer kopplade till P-linjen.[6] Några sådana kom dock aldrig till stånd, kanske på grund av bristande institutionell förankring inom samhällsvetenskapliga fakulteter med starka ämnesinstitutioner. Men så sent som 2004 förordade en bedömargrupp i en utvärdering av P-programmet att det anvisas särskilda medel för professurer, post doc-tjänster och forskningsprogram inom det här området.[7]

När det gäller kursinnehållet i de nya utbildningslinjerna så lyckades man ganska väl med att försvara ämnenas ställning. Det man gjorde var att konstruera utbildningar som i formell mening uppfyllde kraven på yrkesinriktning samtidigt som man lade tonvikt på att uppfylla de akademiska ämneskraven så att en slutförd utbildning också gav behörighet till forskarutbildning. Förvaltningslinjen och P-linjen bestod av ett basblock på 80 poäng och en fördjupningsdel på 60 poäng, vilket gjorde det möjligt att utforma olika valbara fördjupningar kopplade till ämnesstudier i några av de ämnen som ingick i utbildningen. Dock fanns en del svårigheter de första åren när det gäller P-linjen, vars basblock innehöll många ämnen med ganska begränsat antal poäng för varje enskilt ämne. Något som efter några år ändrades i riktning mot färre ämnen och fler poäng per ämne.

I samband med högskolereformen 1977 skapades också två utbildningslinjer för humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen som inte var direkt anpassade eller anpassningsbara till en specifik arbetsmarknad, kulturvetarlinjen och samhällsvetarlinjen. Samhällsvetarlinjen som var på

120 poäng startade redan hösten 1977 i Lund och bestod av en introduktionstermin, ett valfritt samhällsvetenskapligt ämne omfattande 60 poäng, samt ytterligare 40 poäng inom det samhällsvetenskapliga området – där 20 poäng kunde utgöras av ett ämnesövergripande projektarbete. Den här utbildningen som till största delen var uppbyggd av traditionella ämnen utgjorde också ett visst värn för fakultetens ämnen, även om antagningen liksom för andra utbildningslinjer var begränsad och reglerad centralt.

Under linjesystemets glansdagar förde fakulteten också en politik, med hjälp av LIE-anslagen, för att stödja de enstaka kurserna som var basen för många av ämnesinstitutionerna. Så även under den svåraste tiden för ämnena och ämnesinstitutionerna under 1980-talet lyckades man bevara dem mer eller mindre intakta.

VINDEN VÄNDER OCH LINJESYSTEMET AVSKAFFAS

Under slutet av 1980-talet minskade statens detaljstyrning och högskolorna fick ökad möjlighet att lokalt besluta om medelsanvändningen. De centrala utbildningsplanerna avskaffades 1988, liksom regionstyrelserna som fördelade LIE-anslagen. Systemet med planeringsramar fanns dock kvar tills den nya universitetsreformen trädde i kraft 1993.

Under andra halvan av 1980-talet framfördes också kraftig kritik mot den så kallade sektorsforskningen som utgick från olika myndigheters behov och som kan sägas vara samma andas barn inom forskningen som linjesystemet inom utbildningen. Den här kritiken bidrog till att undergräva idén om ett universitetssystem baserat på yrkesinriktade utbildningar kopplade till sektorsinriktad och avnämarstyrd forskning.[8]

Redan 1986 återinfördes examensbenämningen filosofie kandidatexamen. Utbildningsministern ansåg att det var önskvärt att öka möjligheterna att läsa individuella studieprogram och av kvalitetsskäl ge utökat utrymme för fördjupningsstudier inom linjerna. Kravet för kandidatexamen blev minst 120 poäng och fördjupning i huvudämnet på 60-poängsnivån och ett självständigt arbete om minst 10 poäng.[9] Kravet på ämnesfördjupning som avskaffades 1969 återkommer alltså efter 20 år med rakt motsatt politik när det gäller ämnenas ställning i universitetsutbildningen.

1988 tillsatte UHÄ en arbetsgrupp för att utarbeta ett förslag till ny examensordning. Förslaget som presenterades 1991 var att det skulle finnas två generella examina, kandidatexamen på 120 poäng och två typer av magisterexamen på 160 poäng (ämnesmagister och breddmagister).

Examenskraven för kandidatexamen var likalydande som för den kandidatexamen som infördes 1986, där kravet på fördjupning i ett huvudämne med ett examensarbete på 10 poäng också utgjorde kravet på särskild behörighet till forskarutbildning. Ämnesmagistern byggde också på ämnesfördjupning, där 80 poäng av de 160 skulle vara inom ett huvudämne varav ett examensarbete på 20 poäng.

I en departementspromemoria 1992 föreslogs att linjesystemet skulle avskaffas och istället ersättas av en central examensordning (Ds 1992:1). Vid den här tiden fanns det 128 allmänna utbildningslinjer som var inrättade av riksdagen, så ett avskaffande av linjesystemet var en dramatisk förändring. Enligt promemorian hade erfarenheterna från H77 visat att yrkesinriktade linjer inte var lämpliga för all högskoleutbildning, framför allt inte för de tidigare filosofiska fakulteterna.

Den universitetsreform som blev resultatet 1993 innebar att linjesystemet avskaffades och ersattes med en examensordning, med dels generella examina (kandidatexamen, magisterexamen och högskoleexamen) och dels mer specialiserade yrkesexamina.

Reformen innebar också ett förändrat resurstilldelningssystem, baserat på antal studenter och studentprestationer och med olika prislappar för olika utbildningsområden. För den samhällsvetenskapliga fakulteten innebar det nya tilldelningssystemet en ekonomisk förstärkning av ämnena genom att resurser överfördes från de nedlagda utbildningslinjerna till de ämnesbaserade generella examina.

BOLOGNAREFORMEN

2007 genomfördes ytterligare en stor universitetsreform, den så kallade Bolognareformen. Till skillnad från tidigare utbildningsreformer initierades Bolognareformen utanför landet, av fyra europeiska utbildningsministrar som ville harmonisera utbildningsstrukturen i Europa och som sedan bekräftades av Bolognaöverenskommelsen 1999 som undertecknades av 31 utbildningsministrar och hade stöd av den europeiska rektorskonferensen.[10] Med Bolognaprocessen har universitetspolitiken gått från att vara nationell till att bli europeisk och internationell, även om den fortfarande formellt och juridiskt är en nationalstatlig angelägenhet. Syftet med reformen var att förstärka utbildningssamarbetet inom Europa genom att bland annat skapa internationellt jämförbara examina, vilket skulle främja rörligheten mellan ländernas utbildningssystem och arbetsmarknad. De

tre övergripande målen som de uttrycks i Bolognadeklarationen från 1999 är att: främja rörlighet; främja anställningsbarhet; och att främja Europas konkurrenskraft som utbildningskontinent.

För svensk del har Bolognareformen inneburit att vi infört en tvåårig masterexamen som vi inte haft tidigare. Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund ställdes genom reformen inför problemet att möjliggöra masterexamina i samtliga våra ämnen, även mindre ämnen med begränsade resurser och få studenter på den här nivån. Lösningen blev utvecklande och ämnesackreditering av institutionsövergripande och flervetenskapliga masterprogram och kurser, så att studenter kan erhålla en masterexamen i sitt ämne genom att kombinera kurser på den egna institutionen med t.ex. metodkurser inom fakultetens Graduate School som organiserar de fakultetsgemensamma programmen och kurserna på avancerad nivå.

Masterprogrammen inom fakulteten är visserligen inrättade som program, men i sin konstruktion bygger de på de principer som infördes med examensordningen 1993, med generella examina där det ingår fördjupning i ett huvudämne i examenskraven. Något som gäller även för de institutionsövergripande gemensamma programmen. Det nya är att vi nu ger tvååriga internationella masterprogram på engelska, har ett nytt poängsystem (30 istället för 20 per termin) och utformar utbildnings- och kursplaner på likartat sätt som övriga Europa, dock utan centralstyrning av innehållet som på linjesystemets tid och mer med fokus på internationellt gångbara examina och mobilitet än snäv arbetsmarknadsanpassning i anställningsbarhetens namn.[11]

Vid genomförandet av Bolognasystemet var det inte självklart för alla att de nya masterutbildningarna skulle ge examen i ämnena. Den dåvarande prorektorn på Lunds Universitet tyckte att vi inom samhällsvetenskaplig fakultet var konservativa som höll fast vid ämnena i våra examina och inom humanistiska fakulteten utvecklade man t.ex. masterprogram som inte gav någon ämnesexamen. Vid bolognareformens genomförande tillhörde humanekologi humanistiska fakulteten och var då inget huvudämne i masterexamen. Så när de flyttade över till samhällsvetenskapliga fakulteten fick vi återupprätta humanekologi som examensämne inom deras masterprogram. I samband med Bolognareformens genomförande hade vi stöd för vår politik i den dåvarande rektorn Göran Bexells inriktningsbeslut att alla masterutbildningar också skulle ge behörighet till en forskarutbildning.

Den samhällsvetenskapliga fakulteten verkar under sina första 50 år ha klarat av att värna sina ämnen och då också examinas koppling till forskning och forskarutbildning, även om det ibland blåst rejäl politisk motvind.

Noter

1. Redogörelsen nedan bygger på Högskoleverkets rapport 2006:3 R *Högre utbildning och forskning 1945-2005*.
2. Utbildningsdepartementet (2003) *Magisterexamen i internationell belysning*. Ds 2003:4
3. UHÄ (1981) *Ekonomlinjen, förvaltningslinjen, linjen för personal- och arbetslivsfrågor: slutbetänkande från AU-gruppen*. UHÄ-rapport 1981:23.
4. Den förste innehavaren blev Lennart Lundquist, som disputerat på institutionen men sedan, under lång tid, verkat som professor i Danmark.
5. Se Sune Sunessons kapitel *Socialt arbete – vetenskap*.
6. UHÄ (1982) *Personal- och arbetslivsfrågor: förslag till förstärkt tjänsteorganisation. Universitets- och högskoleämbetet*. Arbetsgruppen för forskning och forskarutbildning inom personal och arbetslivsfrågor. UHÄ-rapport 1982:19.
7. Högskoleverket (2004) *Utvärdering av personal- och arbetslivsprogrammen vid svenska universitet och högskolor*. Högskoleverket 2004: 28 R.
8. Premfors, Rune (1986) *Svensk forskningspolitik*. Studentlitteratur.
9. Utbildningsdepartementet (2003) *Magisterexamen i internationell belysning*. Ds 2003:4.
10. Starten av Bolognarprocessen kan dateras till den 25 maj 1998 då utbildningsministrarna från Frankrike, Italien, Storbritannien och Tyskland undertecknade den så kallade Sorbonnedeklarationen i Paris.
11. Olof Nelsson visar i sitt bidrag också att internationella studenter nu i första hand återfinns på fakultetens internationella program snarare än på kurser speciellt avsedda för utbytesstudenter.

Utsikt från Samhällsvetenskapliga fakultetens bibliotek.

Samvetet.

Gången mellan Gamla Kirurgen och M-huset.

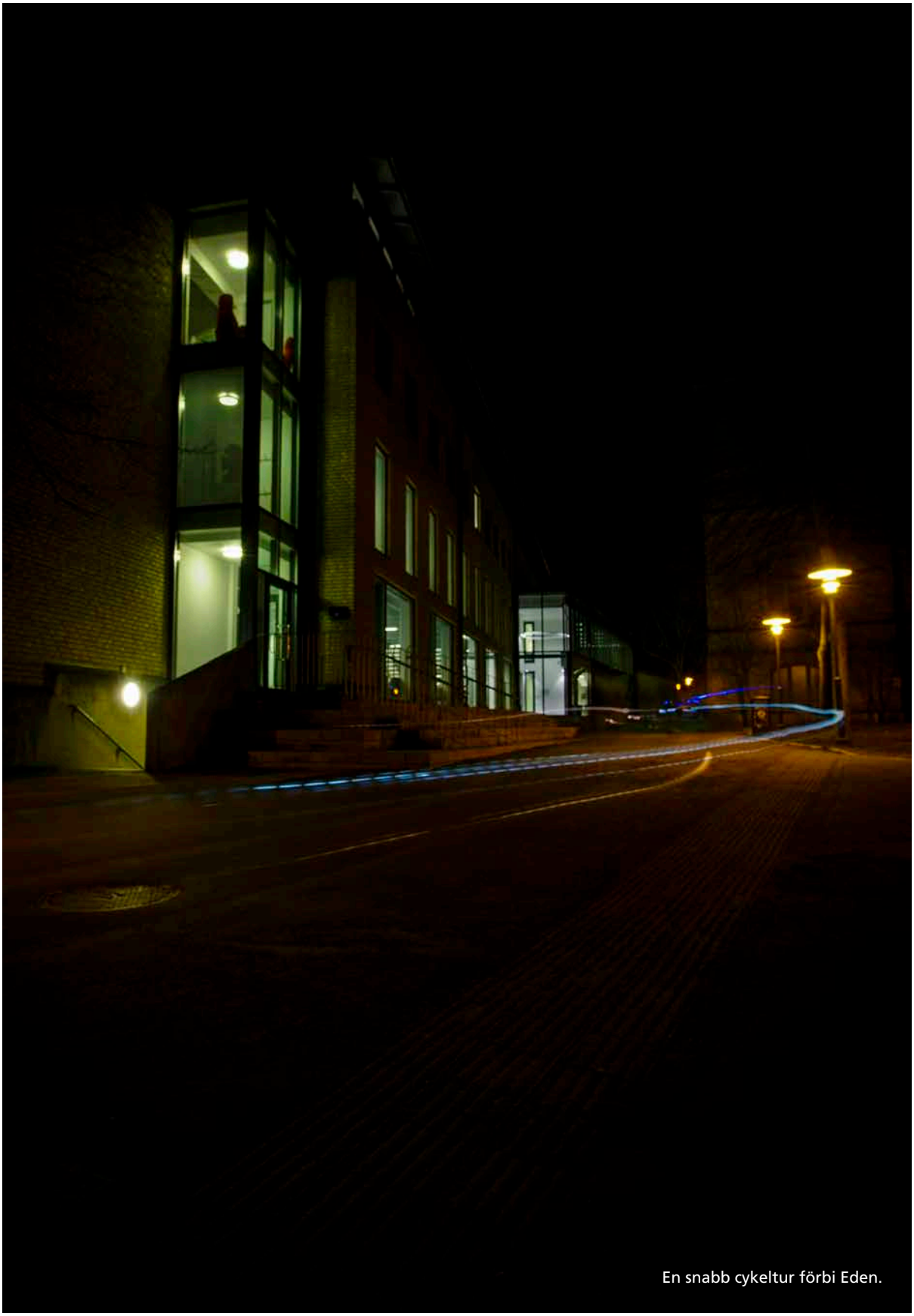

En snabb cykeltur förbi Eden.

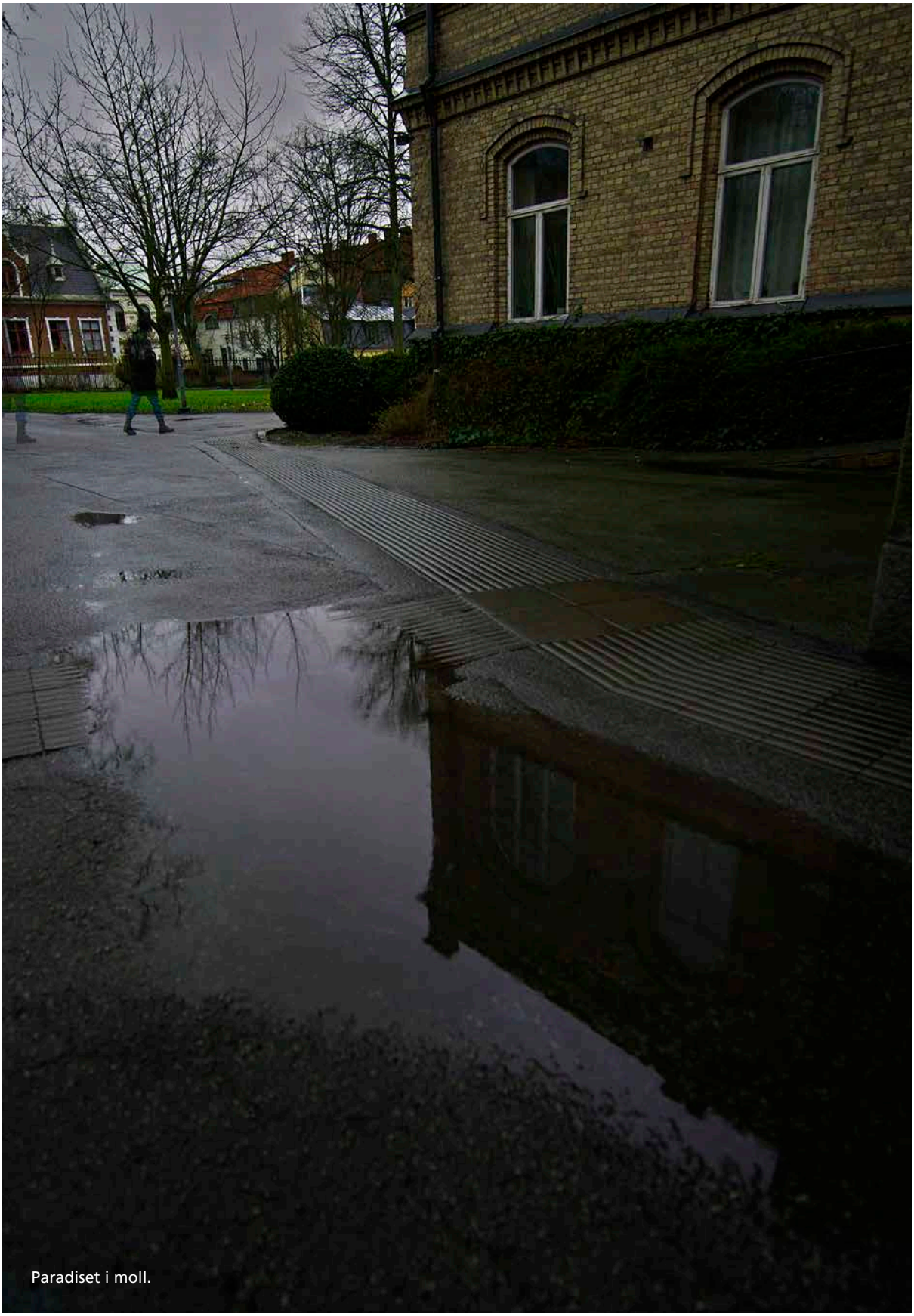

Paradiset i moll.

Valvet.

Några studenter försöker höja stämningen.

Andra klottrar att de har fått nog. Studenter eller lärare?

När, var och hur hittade genusperspektiv in i fakulteten?
En titt på doktorsavhandlingar genom åren

Rosmari Eliasson-Lappalainen

Vad jag ombetts att göra som ett bidrag till denna jubileumsbok är att kasta ett öga på samhällsvetenskapliga doktorsavhandlingar utifrån frågan: hur ser det ut med genusperspektiv i det sammanhanget?

Vad som i sin barndom (1970-tal) betecknades kvinnoforskning, kvinnovetenskap eller feministisk forskning, och som ville synliggöra kvinnors liv, villkor och arbete, omfattade även jämställdhetsforskning. Efter hand har beteckningen genusforskning blivit allt vanligare och kommit att omfatta även mansforskning och queerforskning. Som jag förstår nuläget har poststrukturalistisk teori (eller postmodernism) och intersektionalitet (samverkan mellan genus, etnicitet, ålder, kön) blivit viktiga inslag i sentida genusvetenskap och feministisk teori.

För att positionera mig lite så är det så att jag känner mig ganska hemmastadd i de tidigaste faserna av denna historia, men saknar insiderkunskap om de senare turerna och begreppsbildningen inom det som hunnit bli ett eget ämne, genusvetenskap. Någon initierad bild av hur det artat sig för genusperspektiv vid vår fakultet kan jag inte ge, och det ingår heller inte i min uppgift.

”Beställningen” löd ungefär: ge en översikt över avhandlingar som anlagt ett genusperspektiv, åtföljt av tipset att gå till databasen GENA vid Göteborgs universitet.[1] Databasen innehåller referenser med ämnesord/sökord (och under senare år även abstracts) till samtliga svenska doktorsavhandlingar inom *kvinno-mans- och genusforskning*. Detta från 1960 och framåt, vilket alltså täcker våra nu firade 50 år.

Databasen GENA verkar tillförlitlig. Den tycks heltäckande vad gäller doktorsavhandlingar där det (i titel eller ämnesord) finns ett tydligt genusperspektiv – eller vad vi idag talar om som ett sådant. Och även om jag inte är särskilt hemtam i databassökningar så verkade den här lätthanterlig. Så jag sa OK, jag försöker mig på att skapa en överblick – en ytlig, som förmodligen innehåller missar, brister och feltolkningar. [2]

Stundtals har jag svurit och stönat över rotandet i databasen, men måste tillstå att det är lätt att bli (intill sömnlöshet) fångad av gnetandet, när man väl börjat.

Först när jag tyckte mig vara klar med detta manus, hade jag nöjet att möta en forskare som verkligen tagit detta med titlar och sökord på allvar, nämligen statsvetaren Leif Johansson. Det var han som låg bakom att det här hamnat i mitt knä och som givit tipset om databasen GENA. Jag visste emellertid inte att han själv genomfört en riktigt gedigen analys baserad på (769!) titlar till doktorsavhandlingar i statsvetenskap under 120 år.[3] Leif Johansson vill inte ”lägga bort titlarna”. Han menar att de är ”kronan på verket” och att de bär på ett informativt värde. Titlarna och sökorden ska kunna säga något väsentligt med sina mer eller mindre innovativa begrepp och utifrån om titlarna innehåller t.ex. frågetecken, eller ord som ”är” och ”bör”. Man kan också utifrån begreppsanvändningen, med Leif Johanssons uttryck, fråga sig: ”Finns det fångar i fritänkandets korridorer?” Jag insåg att jag verkligen inte utnyttjat potentialen i mitt material, att jag kunde gjort lite mer avancerade sökningar än mina amatörmässiga – och att detta gott kunde hållit mig fångad någon månad till.[4] Men det får bli en annan gång.

ÖVERSIKT, DECENNIUM FÖR DECENNIUM

I min överblick förlitar jag mig alltså helt på GENA och gör en fyrkantig periodisering där jag helt enkelt tar decennium för decennium, aningen mer detaljerat för de tidigaste (kanske glömda?) avhandlingarna och för ”debutanter” i olika ämnen, mer svepande efter hand. I första hand vill jag helt enkelt (och kvantitativt) visa ”var”, ”när” och ”hur mycket” av genusperspektiv som syns i doktorsavhandlingarna vid våra samhällsvetenskapliga institutioner. I den mån det är möjligt vill jag se om det går att urskilja några skiftningar i perspektiven.

I fortsättningen använder jag samlingsbeteckningen ”genusperspektiv” även då avhandlingsförfattarna inte införlivat begreppet genus i sin vokabulär, kanske avser biologiskt kön, och endast räknar med två sådana.

1960-talet

Först ville jag kolla hur det över huvud taget såg ut med genusperspektiv i avhandlingar under det första i GENA kartlagda decenniet (1960–69) och sökte på *alla* universitet och discipliner i Sverige. Under detta årtionde har fem avhandlingar placerat sig i databasen, varav fyra vid humanistisk eller teologisk fakultet. Där finns Gunnar Qvists avhandling ”Kvinnofrågan i Sverige 1809–1846” (1960, historia, Göteborg) och Karin Westman Bergs ”Studier i C.J. L. Almqvists kvinnouppfattning” (1962, litteraturvetenskap,

Uppsala) samt Eva Åsbrinks ”Studier i den svenska kyrkans syn på kvinnans ställning i samhället åren 1809–1866” (1962, teologi, Lund) och Ulf Boétius’ ”Strindberg och kvinnofrågan till och med ’Giftas I’” (1969, litteraturvetenskap, Stockholm). Där finns också en samhällsvetare, nämligen Hans Berglind som år 1969 disputerade i sociologi i Stockholm, på en avhandling om gifta sjuksköterskors val mellan hem och yrke, och som tio år senare blev en av de första professorerna i socialt arbete.

Så åter till Lund, som det ju ska handla om här.

Genusperspektiv i Lund

Den första avhandling från Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund som registrerats i databasen GENA kom år 1971. Den lades fram vid sociologiska institutionen och den råkar vara min egen. Det visste jag inte – kul med databaser.

Först en sammanställning över vid vilka av fakultetens många institutioner jag funnit doktorsavhandlingar som registrerats i databasen.[5] Jag har noterat antal avhandlingar samt året för den först och senast framlagda.

Ämne/ institution	*antal avhandlingar*	*första avhandling*	*senaste avhandling*
Sociologi, inkl rättsociologi och socialantropologi	37	1971	2012
Pedagogik	15	1980	2007
Psykologi	9	1983	2008
Socialt arbete*	6	2000	2009
Statsvetenskap	4	1997	2001
Kulturgeografi	4	1990	2012
Genusvetenskap*	3	2011	2014
Ekonomisk historia**	3	1995	2003
Nationalekonomi**	1	1996	1996

*Forskarutbildningen i Socialt arbete startade 1985, i Genusvetenskap 2006.
** Dessa ämnen tillhör från 2004 annan fakultet, Ekonomihögskolan.

Tabell 1. Doktorsavhandlingar (summa 82) vid Samhällsvetenskapliga fakulteten, LU som finns registrerade i databasen GENA 1960–(oktober) 2014.

Som synes leder sociologiska institutionen ligan, såväl med sina 37 genuspräglade doktorsavhandlingar som med att ha varit först ute, och har därtill hållit fanan högt under senare år (med tre avhandlingar under år 2012).

Sociologin är också lite avvikande i den meningen att drygt en fjärdedel av avhandlingarna har manliga författare. Liknande gäller även psykologin (tre av nio avhandlingar har manliga författare), medan endast en av de femton avhandlingarna i pedagogik producerats av manlig doktorand, liksom en av de tre i ekonomisk historia och den i nationalekonomi. De i övriga ämnen sammanlagt 17 avhandlingarna har samtliga kvinnliga författare.

Jag noterar detta eftersom kvinnodominansen i publikationer med denna inriktning gäller överlag, vilket knappast är förvånande med tanke på att den växte fram ur kvinnliga forskares kritik av den dittillsvarande vetenskapens blindhet för att det finns kvinnor på jorden. Eller som Karin Widerberg uttryckte saken i ett argt inlägg vid en sociologkonferens, där hon faktiskt lyckades skaka om (eller åtminstone reta upp) några av våra där närvarande mest etablerade vetenskapsmän: ”I de vetenskapliga teorierna är kvinnors situation och villkor ännu osynligare än i ’verkligheten’.”[6]

Som jag minns den replikväxling som följde avfärdade Göran Therborn inledningsvis, lite raljant, kritiken och talade om det där med att det finns (minst) två kön närmast som en trivselfaktor (att livet skulle varit tråkigare annars), men som oväsentligt för samhällsvetenskaplig teori. Han menade att vad vetenskapen påvisat är könsneutrala regelbundenheter, men tog ändå kritiken på allvar och tillstod ungefär, att vi nog har missat det där; att en ”glömd dimension finns, nämligen mäns och kvinnors olika *upplevelser* av dessa betingelser och regelbundenheter ” (min kursiv). Han avslutade: ”Den ’glömda dimensionen’ i samhällsförståelsen kan inte längre glömmas.”[7] Kanske en god förutsägelse?

Min överblick kommer inte att ge svar på frågan om hur långt erkännandet och synliggörandet av att vi människor har olika kön har trängt in i de övergripande teorierna, men det kan kanske ändå bli lite kul att se i vad mån ”kön” och ”genus” i fakultetens doktorsavhandlingar blivit en något mer betydelsefull sak att ta hänsyn till i forskningen, än som en variabel bland andra.

1970-tal i Lund

Om vi stannar vid 1970-talet så har vi vid samhällsvetenskaplig fakultet endast fyra avhandlingar, alla framlagda vid sociologiska institutionen. I

databasen finns inga abstracts för dessa tidiga avhandlingar, men jag skriver ut titlarna, som ändå säger något:

– Rosmari Eliasson (1971): Könsdifferenser i sexuellt beteende och attityder till sexualitet.
– Ann-Mari Sellerberg (1973): Kvinnorna på den svenska arbetsmarknaden under 1900-talet. En sociologisk analys av kvinnors underordnade position i arbetslivet.
– Anita Dahlgren (1977): Två världar: om skillnader mellan unga kvinnors och unga mäns verklighetssyn.
– Karin Widerberg (1978): Kvinnans rättsliga och sociala ställning i Sverige 1750–1976. (rättssociologi)

Pionjärgärningen tycks mig bestå i att dessa fyra avhandlingsförfattare helt enkelt uppmärksammar att det finns ett ”andra kön”. Avhandlingarna studerar antingen skillnader mellan (unga) människor av manligt och kvinnligt kön (i attityder, verklighetssyn, beteende) eller kvinnors särskilda och underordnade position.

Jag tror att dessa fyra första författare använde sig av ganska så traditionella och då etablerade forskningsmetoder (både kvalitativa och kvantitativa) och teoretiska referensramar. Hos ett par av oss torde en del marxistisk teori ha sipprat in i begreppsapparaten, medan ett språkbruk präglat av feministisk teoribildning nog kom senare.

Bland ämnesorden återkommer: attityder, könsroller, könsolikhet, klasstillhörighet, social ställning.

1980-tal

Under 1980-talet kom de tre första avhandlingarna i pedagogik och den första i psykologi, Margot Bengtsson, 1983: ”Föräldraidentifikation hos kvinnliga naturvetare och humanister”. Vid sociologiska institutionen ökade takten och sex avhandlingar lades fram, varav de tre första skrevs av manliga författare.

Förra decenniets ämnesord (som jag omväxlande kallar sökord, nyckelord, stickord) som attityder, könsroller, klasstillhörighet återkommer, men nu dyker även könsidentitet och feminism upp bland ämnesorden.

Den första avhandlingen i pedagogik (Lena-Pia Lindholm, 1980) handlar om skolelevers syn på jämställdhet mellan könen, i den andra dyker begreppet ”feministiskt perspektiv” upp i titeln: ”Att förändra könsroller: ett feministiskt perspektiv på diskussionen om könsroller på dagis”

(Marie-Louise Annerblom, 1983). Den tredje (Beate Lundbergh, 1986) heter ”Kom ihåg att du är underlägsen!” och studerar 1800-tals litteratur om pedagogik för borgarflickor; hur den ”kvinnliga naturen” betraktades, syftet med utbildningen osv.

Den första 80-tals avhandlingen vid sociologen ”Hausfrauenarbeit und Entfremdung” (Michael Pfister, 1980) placerar sig inom den marxistiska referensram där det fördes en ganska så långdragen ”hemarbetsdebatt”. Eftersom jag deltog på ett hörn vågar jag påstå att den debatten handlade om att forskare med ett feministiskt anslag ville kritisera och (inifrån) påverka marxistisk teoribildning så att den kom att omfatta även ”kvinnors domäner”/den reproduktiva sfären. De två nästa sociologiska avhandlingarna hade också de manliga författare: ”Könshandelns främjare och profitörer: om förhållandet mellan hallick och prostituerad” (Sven-Axel Månsson, 1981) och ”Längtan och livsform: homosexuellas situation i ett heterosexuellt samhälle” (Per-Arne Håkansson 1987).

Nästa avhandling vid sociologen ”Beyond silence: middle-aged women in the 1970's” (Johanna Esseveld, 1988), innehåller en feministisk kritik av samhällsvetenskapens dåvarande teorier, metoder och epistemelogi och vill ge röst åt kvinnor som tystats i traditionell vetenskap (enligt abstract). I nästa avhandling i sociologi, ”Veckotidningsnovellen 1950–75” (Britt Louise Wersäll, 1989) återkom det ”gamla” könsrollsbegreppet, medan decenniets sista avhandling ”Women and time” (Karen Davies, 1989) förde in en annan slags skillnad mellan könen än vad tidigare jämförelser gjort, nämligen tanken om att kvinnors vardag och (omsorgs)arbete kräver en annan tidsuppfattning än vad vi talar om som ”klocktid”.

1990-tal

Sociologen accelererar med 11 avhandlingar, pedagogik levererar sex och psykologi fyra. Den första i kulturgeografi kom 1990 och den första i statsvetenskap 1997. Under detta årtionde kom även en första avhandling med genusperspektiv i ekonomisk historia och en i nationalekonomi.

Debutanterna först, i kronologisk ordning. I den första, Tora Fribergs (1990) i kulturgeografi ”Kvinnors vardag: om kvinnors arbete och liv: anpassningsstrategier i tid och rum” ligger, liksom i några av de tidigare, fokus på kvinnors vardag. I ekonomisk historia kom Lars Svensson (1995) med en avhandling om löneskillnader mellan könen, arbetsmarknads- och arbetsgivarpolitik. Även i nationalekonomi har vi en manlig författare, Kristian Bolin (1996) med ”An economic analysis of marriage

and divorse", där också jämställdhet tillhör nyckelorden. I statsvetenskap handlade den första avhandling som placerat sig i databasen GENA (Annica Kronsell, 1997) om EU, makt och miljöfrågor, där vi finner "feminism" och "feministisk teori" bland sökorden. Detta senare gäller också flera av de 11 avhandlingarna vid sociologiska institutionen, men bara för en av de fyra avhandlingarna i psykologi och inte för någon av de sex i pedagogik.

I psykologi handlar två av de fyra avhandlingarna om arbetslivet, organisationsutveckling, jämställdhet, chefskap och genusarbetsdelning, de andra två om kvinnor i narkotikamissbruk respektive äldre mäns och kvinnors hälsa, nätverk och välbefinnande.

Fyra av de sex avhandlingarna i pedagogik har ett historiskt anslag i studier som berör kvinnors utbildning och professionalisering, en behandlar attitydförändringar under sjuksköterskeutbildningen, en kvinnliga rektorers ledarstil. Sökorden är av typ kvinnodominerade yrken, attityder, professionalisering.

Vad som svepande kan sägas om de 11 avhandlingarna som lades fram vid sociologiska institutionen är att fyra av dem handlade om förhållanden i andra länder, Nigeria, Nicaragua, USA och Island. Två av dessa behandlar, i likhet med ytterligare två sociologiavhandlingar, vad jag uppfattar som ett nyintroducerat tema, nämligen reproduktion i betydelsen moderskap och havandeskap. Detta ur olika vinklar, såsom konstgjord befruktning (Janine Marie Morgall, 1991), havandeskapspenning, ur rättsligt och socialpolitiskt perspektiv (Sven-Erik Olsson 1993, rättssociologi), moderskap under revolutionära förhållanden i Nicaragua (Diana Mulinari, 1995) och ensamstående mödrars situation i USA (Thomas Knoll, 1995). Ett par avhandlingar fokuserar kvinnors lönearbete och ställning på arbetsmarknaden, arbetsförhållanden och könsdiskriminering (Yvonne Due Billing, 1991) och kvinnliga fackföreningar på Island (Gubjörg Linda Rafnsdóttir, 1995). Ett par intresserar sig för offentlig vård och omsorg, som rättvisa i barnomsorgen (Astrid Schlytter, 1993, rättssociologi) och kvinnors lönearbete i denna välfärdssektor där begreppet "omsorg" så småningom kommer att bli centralt (Agneta Franssén, 1997: "Omsorg i tanke och handling: en studie av kvinnors arbete i vården").

Vad gäller det sist sagda råkar jag vara tillräckligt initierad för att inse att min kära databas GENA inte har röntgenblick, och att en avhandling kan vara genomsyrad av kvinnoperspektiv utan att bli registrerad i databasen, om detta inte framgår av titel eller sökord. Detta gäller i hög grad

en avhandling som lades fram år 1995 i mitt eget ämne, socialt arbete. Den första kvinna som disputerade i det ämnet i Lund (efter en ganska så grabbig uppstart av ämnet) var Marta Szebehely. Avhandlingen som hette ”Vardagens organisering. Om vårdbiträden och gamla i hemtjänsten”, handlade om kvinnligt lönearbete och var impregnerad av perspektiv och begrepp som utvecklats inom den tidiga kvinnoforskningen.[8]

Ursäkta utvikningen, men någon personlig parentes måste jag kosta på mig för att orka ge mig in på 2000-talet.

2000-tal

År 2000 kom den första avhandling som registrerats i databasen GENA från det relativt unga forskningsämnet socialt arbete och under detta första årtionde på 2000-talet kom ytterligare fem i socialt arbete, alla skrivna av kvinnor.

Som jag gjort ovan nämner jag debutanterna först. Den första avhandlingen i ämnet socialt arbete som hamnade i GENA skrevs av Ingrid Nilsson Motevasel (2000): ”Män, kvinnor och omsorg”. (En mycket bra titel om man vill hamna i databasen GENA.) Några av de andra fem avhandlingarna i socialt arbete hade redan i titeln också de ett tydligt anslag av genusperspektiv, som ”Skapande av femininitet”. Bland sökorden finns moderskap och faderskap, manlighet och kvinnlighet (i t.ex. forskning om missbruksbehandling). Här kom också en av de få avhandlingar som fokuserar män och deras situation (Maria Bangura Arvidsson, 2003: ”Ifrågasatta fäder”).

Vid sociologiska institutionen lades under detta decennium 10 avhandlingar fram, varav en i socialantropologi. Fyra har skrivits av manliga författare, så de manliga doktoranderna har här hängt med in på 2000-talet.

Tre av avhandlingarna i sociologi har tydlig anknytning till sentida feministisk teori med stickord som intersektionalitet, poststrukturalism eller queerteori (två av dessa med manliga författare). Sex av avhandlingarna ger inga sådana stickord, även om begreppet genus förekommer i en av dem (då i ”genusarbetsdelning”, där vi tidigare antagligen skulle sagt könsarbetsdelning).

I pedagogik kom sex avhandlingar, samtliga med kvinnliga författare, varav endast en antyder anknytning till feministisk teori, medan titlar och ämnesorden för de övriga är mer ”traditionella”, som jämställdhet, könssegregering, könsrollstänkande, kvinnodominerade yrken, klasstillhörighet. En av dem (Margareta Havung, 2000) ställer män i centrum, i en studie av män i kvinnodominerade yrken (förskollärare).

I psykologi lades fyra avhandlingar fram, varav två av manliga författare. Bland sökorden finns könsolikheter, könsdiskriminering och jämställdhet.

I statsvetenskap kom tre avhandlingar av kvinnliga författare. En av dem använder feministisk teori i studiet av internationella relationer, i en finns feminism och kvinnorörelser som dimension i studier av samhällsförändringar och en fokuserar svarta kvinnors osynlighet på politiska arenor.

Vid Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi lades två avhandlingar fram. Feminism bland sökorden tycks mig här avse en aspekt av de studerade fenomenen (som jämställdhetssträvanden i afrikanskt land och kvinnors strategier vid arbetslöshet), snarare än teoretisk referensram.

Medan ekonomisk historia ännu tillhörde samhällsvetenskapliga fakulteten kom två avhandlingar där begreppen genus och genusarbetsdelning finns i titel och/eller sökord (i studier av kvinnors utbildning och arbetsmarknad.) Liksom i flera tidigare nämnda avhandlingar, förefaller genus användas som synonymt med kön.

År 2010–2014

Så har vi det senaste knappt halva decenniet kvar. Från och med år 2010 har det i databasen GENA inte registrerats några fler avhandlingar i pedagogik, psykologi, socialt arbete eller statsvetenskap. Det har tillkommit en i kulturgeografi och sex i sociologi (varav en i rättsociologi) samt de första tre i genusvetenskap, vars forskarutbildning startade först hösten 2006. Jag sparar dem till sist.

Den avhandling som kom i kulturgeografi ger (för en studie i Uganda) liknande sökord som de ovan nämnda i detta ämne: genus, genusarbetsdelning, jämställdhet, ekonomisk ställning.

Vid sociologen är under dessa år kvinnliga författare ensamma på plan. Fyra av dem ger bland ämnesorden feministisk teori, en också intersektionalitet, medan två använder begrepp som genusarbetsdelning och könsegregering samt genus och könselektiva aborter (i Kina).

I genusvetenskap kom de första två avhandlingarna 2011 och nästa 2014. Jag namngav de tidigaste avhandlingarna och gör detsamma med de allra senaste, de i Genusvetenskap:

– Maja Sager (2011) Everyday clandestiny: experiences on the margins of citizenship and migration policies.
– Mia Liinasson (2011) Feminism and the academy: exploring the politics of institutionalization in gender studies in Sweden.
– Anna Lööv (2014) Maskulinitet i feminismens tjänst: dragkingande som praktik, politik och begär.

Titlarna svarar ganska väl mot en vanlig föreställning om utvecklingstendenser inom genusvetenskapen, med feminism, intersektionalitet, postkolonialism samt queerteori och transvestism bland sökorden. I den första används begreppet ”gendered experience” (av att leva som papperslös), vilket jag förmodar här är ett mer teoriimpregnerat begrepp än när tidigare avhandlingar talat om t.ex. ”genusarbetsdelning”.

SUMMERING

Denna genomgång decennium för decennium ger en föga överblickbar bild. Men någonstans skulle jag ju börja för att själv skaffa mig en aning om de olika ämnenas aktivitet på denna arena. Kanske kan jag bota på det hela lite genom att göra ett par försök att summera. Först utifrån vanliga begrepp i titlar och sökord, som säger något lite om perspektiv och teoretiska referensramar.[9]

Begreppsanvändning

Könsroller var ett ganska vanligt begrepp i början, men inte efter år 2000. Ett vanligare sökord fram till sekelskiftet var *könsolikheter* och *könsdifferenser,* som förekom fram till 2008 (sammanlagt i ett 10-tal avhandlingar). Men under tidigt 2000-tal börjar begreppet *genus* ersätta ”kön”. Det förekommer som sökord i 18 avhandlingar, inklusive sammanställningar som genusdifferenser och genusarbetsdelning. Som sökord dyker begreppet genus upp första gången 1999 i en avhandling i psykologi (Tuija Muhonen: Kvinnor, karriär och familj) och år 2000 finns ”genusperspektiv” i undertiteln till en avhandling (om förskolan) i pedagogik (Annika Månsson: Möten som formar).

Feministisk teori är också vanligt bland sökorden. Det finns i ett 10-tal avhandlingar från 1998, och blir vanligare på 2010-talet, då i några fall i kombination med intersektionalitet, poststrukturalism och även postkolonialism.

Vanligare ämnesord är emellertid *jämställdhet*, som fördelar sig ganska jämnt över tiden, från 1980 till 2012. Faktiskt i en accelererande takt, med vad jag får till fem avhandlingar före sekelskiftet och nio därefter.

Mycket tyder på att det bredvid de förskjutningar i teoretiska perspektiv och (åtminstone begreppsanvändning) som ägt rum, så finns det en ganska stabil fåra där det handlar om orättvisor och ojämlikheter könen emellan.

Fenomen i fokus

I mitt andra försök till summering placerar jag in avhandlingarna utifrån deras fokus i en studerad verklighet och har sorterat i följande kategorier:[10]

- Kvinnors vardag och arbete, erfarenheter, sociala ställning, kvinnohistoria
- Båda könen, olikheter eller relationer könen emellan
- Jämställdhet, i utbildning, arbetsliv, ekonomi (inkl genusarbetsdelning, könsdiskriminering)
- Mäns situation och manlighet
- Homosexualitet, transvestism (HBTQ)
- Övrigt (avhandlingar som jag inte förmår placera in i dessa fack)

För att få något tidsperspektiv i bilden så har jag dragit ett streck vid sekelskiftet.

	T o m 1999	*fr om 2000*
Kvinnor	24 (62 %)	16 (37 %)
Båda könen	8 (21 %)	12 (28 %)
Jämställdhet	5 (13 %)	9 (21 %)
Män	–	3 (7 %)
Homo och trans	1 (2, 5 %)	2 (5 %)
Övrigt	1 (2,5 %)	1 (2 %)
Summa	39	43

Tabell 2. Antal avhandlingar före och fr o m sekelskiftet, efter deras studieobjekt.

Som synes är rangordningen mellan de olika blickfången densamma under båda perioderna, men det har skett en förskjutning från studier där kvinnor ensamma har huvudrollen, mot studier som omfattar båda könen. Detta i studier antingen av skillnader i sådant som erfarenheter och upplevelser eller av relationer könen emellan. Därtill kommer jämställdhetsforskning som ”mäter” skillnader i villkor, vad gäller ekonomi, ställning på arbetsmarknad, i utbildning osv.

Män och manlighet har huvudroll i två avhandlingar (som män i kvinnodominerade yrken och som ”ifrågasatta fäder”) och mera av en biroll i en, där olika slags (rysk) manlighet är en studerad dimension i en studie som handlar om internationella förhandlingar.

Nästan hälften av samtliga avhandlingar under perioden (40 av 82) belyser kvinnors erfarenheter, deras vardag och villkor. Även jämställdhetsforskning har vanligen tagit avspark i frågan om kvinnors missgynnade ställning, liksom en stor del av den forskning som belyser skillnader och relationer mellan könen (underordning, kvinnomisshandel). Vilket innebär att merparten av de 74 avhandlingar, som jag lagt under kategorierna ”kvinnor”, ”båda könen” och ”jämställdhetsforskning”, mycket väl skulle kunna betecknas som kvinno- och jämställdhetsforskning i den mening som tidiga kvinnoforskare kämpade för.

REFLEXION

Den tidiga kvinnovetenskapens ambitioner var, att genom att lyfta in kvinnorna i forskningens blickfång, både *komplettera* och *korrigera* den dittillsvarande vetenskapens samhälls- och människoförståelse.

Det handlade då om en kritik mot dåtida vetenskap och ett ifrågasättande av allmängiltigheten hos den kunskap som producerats nästan uteslutande av män. Det hade ju dröjt innan kvinnor över huvud taget släpptes in i akademin och i Sverige fick de först 1873 rätt att doktorera (dvs. genomgå fullständig akademisk utbildning, utom i teologi). De första kvinnorna som disputerade höll sig till etablerade forskningsområden. Det var inte lätt att tillhöra det kvinnliga könet i dåtidens akademi.[11] Att dessutom försöka forska om ”kvinnofrågor” hade nog vid denna tid varit som rena självmordet. Men så där 100 år senare började kvinnliga forskare formulera sin kritik av vetenskapens blindhet för det faktum att jorden inte befolkades enbart av män. Dessa kvinnoforskningens pionjärer ville inte bara, i empirisk forskning, synliggöra kvinnors liv och arbete. De ville att den samhällsvetenskapliga *analysen* skulle inbegripa även kvinnors erfarenheter och sociala situation, arbetsdelningen mellan könen och dominansförhållanden mellan män och kvinnor.

Det stråk i den tidiga kvinnoforskningen som betecknades jämställdhetsforskning, godtog antagligen i stort sett våra biologiska kön som utgångspunkt för jämförelser. Och som jag väl antytt i genomgången ovan anar jag att ibland så fortfarande är fallet, även om det betecknas ”genusskillnader”.

Begreppet ”genus” uppfattar jag som en markering av betraktandet av kön som något socialt konstruerat och mer komplext än det biologiskt givna. I min världsbild finns det första kraftfulla bidraget till det synsättet

i Simone de Beauvoirs *Det andra könet*.[12] Detta sätt att se har naturligtvis från tidigt funnits med som ett stråk i kvinnoforskningen, ibland i kontrovers med ”särartsperspektiv”, där kvinnor tillskrivs – i sitt biologiska kön inneboende – andra (och gärna lite bättre), egenskaper än män. Den vanliga förekomsten av begreppet genus i avhandlingarna, tyder på att ”det sociala könet” vunnit teoretisk mark i förhållande till det biologiska.

Begreppet genus vidgade perspektiven, så att det blev fullt möjligt att under den etiketten också ställa frågor kring hur ”manlighet” skapas och kring lite mer flytande könsidentiteter. Det är ett framsteg, tycker jag. Visserligen är det bara ett par avhandlingar under den här epoken som fokuserar män, deras situation och identitet. Men förvisso ger de studierna ändå lite sprickor i fasaden, där mannen inte längre framträder som ett (överlägset) neutrum. Detta i relief mot århundrades, tidigare vetenskap där, som det brukar sägas, människan var liktydigt med mannen.

Mitt intryck av denna ytliga genomgång är att det bredaste spåret i de avhandlingar det här handlar om behållit i vart fall den tidiga kvinnoforskningens kompletterande syfte och fortsatt att, i stort sett, arbeta med inom samhällsvetenskapen befintliga metoder och teorier, naturligtvis med influenser av inom kvinnovetenskapen framväxande teori- och begreppsbildning.

Bredvid denna tradition tycks finnas ett (smalare) stråk av genusvetenskap, med ”egen” teori- och begreppsutveckling, där feministisk teori utvecklats och vunnit mark, men där just kvinnor och deras liv och arbete, inte längre står helt i centrum.

I det allra första numret av *Kvinnovetenskaplig tidskrift* skrev en av den skandinaviska kvinnoforskningens förgrundsgestalter, Harriet Holter:[13]

> ”Med kvinnoforskning menas här i stort sett sådan samhällsvetenskaplig verksamhet som har till uttalad avsikt att belysa, förstå och förklara kvinnors ekonomiska, sociala, kulturella och psykologiska situation, på ett systematiskt sätt.” Hon tillägger att forskningen ditintills ”generellt har varit mansforskning” och: ”Själva frånvaron av en kvinnoforskning – i stort sett – inom de etablerade vetenskaperna visar i dagens situation på en diskriminering av kvinnorna. Dessutom har vetenskapen som bekant öppet använts till att framställa kvinnan som en mindervärdig varelse jämfört med mannen, eller till att rättfärdiga kvinnornas underlägsna ställning i samhället.”[14]

Mer än 30 år senare skriver en annan av de norska pionjärerna, Kari Wærness irriterat om att begreppet ”kvinnoforskning”, som redan från början hade svårt att bli accepterat i akademin, efter hand och gradvis

försvunnit ur språkbruket. I Sverige har det ersatts av genusforskning (i Norge med kjønnsforskning). Detta samtidigt som benämningen mansforskning blivit acceptabelt. Kari Wærness vill att beteckningarna kvinnoforskning och jämställdhetsforskning, bredvid genus/kjønnsforskning, ska komma till ”heder og verdighet” igen.[15]

Jo, jag kan nog hålla med. Om inte för annat så för att det skulle underlättat för mig i min genomgång att direkt kunna se vad forskningen handlar om. Ibland förstår jag inte riktigt varför det heter ”genus”, när forskaren förmodligen helt enkelt utgått från hur människorna könsbestämts i folkbokföringen eller själva kryssat för Man/Kvinna i formulär av något slag. Kvinnor utgör ju ändå fortfarande hälften av mänskligheten och i den absoluta merparten av publikationerna i den här kollektionen av avhandlingar har faktiskt kvinnor eller ojämlikheter mellan könen stått i fokus. Att det alltjämnt i stor utsträckning handlar om ”kvinnoforskning” har emellertid i viss mån ”beslöjats” i sentida språkbruk.

Att komma in forskningen med ”kvinnoperspektiv” bemöttes på sin/min tid som en uppstudsig provokation och viljan att utveckla kvinnoforskningen var något som på många håll mötte kompakt motstånd. Av denna genomgång att döma har emellertid kvinnoperspektiv efter hand, i våra olika samhällsvetenskapliga ämnen, kommit att betraktas som något helt rumsrent, om än i någon mån under täckmantel ”genusforskning”.

Noter

1. Databasen GENA produceras av *KvinnSam* i samarbete med *Nationella sekretariatet för genusforskning* och innehåller mer än 1000 avhandlingar från 1960 och framåt, varav 213 (i oktober 2014) kan lokaliseras till Lunds universitet, och drygt 80 till Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund. Man söker efter universitet/högskola, disciplin och år.

2. Jag vill tacka Gunborg Bengtsson, som hjälpt mig att orientera mig vad gäller olika ämnen och deras institutionstillhörighet. Gunborg har efter ett par decennier som byråsekreterare vid fakulteten god överblick och hon har också misstänkt luckor i min genomgång, menat att det ”borde” finnas genusperspektiv i avhandlingar här eller där. Det gör det kanske också, men databasen GENA har inte givit några träffar.

3. Johansson 2010.

4. En liten sensmoral: möten över ämnesgränserna är alltför sällsynta, men kan avslöja gemensamma erfarenheter och egenheter – och väcka slumrande intressen till liv. Jag vill varmt tacka Leif Johansson för nogsam läsning av mitt manus, och även för alla tips om hur jag skulle kunnat gå vidare. Om inte klockan varit fem i tolv, vad gällde dead-line.

5. Jag kan ha missat någon och ber om ursäkt i så fall. En osäkerhetskälla är att det är lite oklart med olika forskningsområdens institutionstillhörighet och beteckningar, jämfört med databasens kategorisering. Rättssociologi ger t.ex. inga träffar, men jag återfinner fyra avhandlingar i rättssociologi under ämnet sociologi. En avhandling (2002) som också lagts fram vid sociologiska institutionen finner jag däremot inte där, utan vid sökning på kulturantropologi/socialantropologi. De ämnen som sedan 2004 tillhör Ekonomihögskolan har jag inkluderat med avhandlingar som tillkom dessförinnan, då de tillhörde Samhällsvetenskapliga fakulteten.

6. Widerberg 1981, s.4.

7. Therborn 1981, s. 46 och Eliasson-Lappalainen 2007, s. 130–32.

8. I mina ögon lade Marta Szebehelys avhandling grunden för en omfattande forskning som kommit att utvecklas till ett eget forskningsområde, omsorgsforskning, där omsorgsbegreppet är slitstarkt förankrat i tidig kvinnovetenskap och feministisk begrepps- och teoribildning.

9. Vad jag gjort efter Leif Johanssons handledning om hur man hanterar databaser är att jag kollat om mina amatörmässiga ingångar svarar hyggligt mot vad lite mer avancerade skulle givit. Lite avvikelser blir det om jag går in och kollar alla avhandlingar där ett visst sökord (t.ex. genus eller jämställdhet) förekommer, jämfört med mitt mer manuella tillvägagångssätt. En förklaring till de små skillnaderna tycks vara att om begreppet finns redan i titeln så finns det inte nödvändigtvis också bland sökorden.

10. Ett par avhandlingar är svårplacerade i denna kategorisering då de studerar andra fenomen och inte har genus eller kön i fokus, men om t.ex. ”manlighet” eller ”kvinnorörelse” finns bland sökorden så har jag gått på det. Två klarar jag inte att placera i de av mig konstruerade fållorna, utan lägger dem som ”övrigt”: en i statsvetenskap om EU och en i genusvetenskap, den som handlar om ämnets institutionalisering och konstruktionen av feministisk kunskap under den processen.

11. Det finns många ingående och gripande skildringar från denna tid, några har jag refererat till i en text under frågan ”När blev det normalt att vara kvinna – i akademin och teorin?”, Eliasson-Lappalainen 2007.

12. De Beauvoir 1973 och 1976, originalutgåva 1949.

13. Harriet Holter var för övrigt fakultetsopponent när jag disputerade år 1971, och bidrog i hög grad till att jag efter disputationen publicerade en del texter med ett betydligt mer medvetet och artikulerat ”kvinnoperspektiv” än vad som fanns i mitt räknestycke till avhandling.

14. Holter 1980, s. 8.

15. Wærness 2013, s.174–75.

Var är brudarna?

Gunilla Jarlbro

Att fylla 50 år är att vara vid livets höjdpunkt, åtminstone om man är människa. Att fylla 50 år som en fakultet vid ett universitet som grundades år 1666 innebär nog fortfarande att man är ung. Slår man i synonymboken finner man att vara ung är att vara av ringa ålder men man är också fräsch, vital och tidig samtidigt som man är omogen, barnslig, oerfaren och outvecklad. Jag föredrar synonymerna som konnoterar positivt i detta sammanhang, d.v.s. vital och tidig.

Hur tidig och vital har då denna 50-åring varit när det gäller jämställdhetsfrågan som den kan avläsas i befintlig personalstatistik[1] under fem decennier? Det är om detta föreliggande kapitel ska handla om.

1964

Vad hände då i Sverige och i övriga världen och på vår fakultet år 1964? Sverige fick fint besök detta år, bl.a. Beatles kom till Sverige för andra gången och även dåvarande Sovjetunionens regeringschef Nikita Chrusjtjov besökte oss och hann med att ro med Tage Erlander i ekan vid Harpsund och ta sig en svängom på Skansen. Allt detta innan han avsattes som ledare och ersattes av en ”trojka”. 1964 fick Jean – Paul Sartre nobelpriset i litteratur som han tackade nej till, vilket självfallet väckte upprörda känslor i det svenska folkhemmet.

Vad hände då detta år inom jämställdhetsområdet? Detta år godkändes P-pillret i Sverige och ansågs som ett viktigt steg för jämställdhet och kvinnors sexuella frihet. Detta kan ses i ljuset av att ett år senare kriminaliseras våldtäkt inom äktenskapet (SCB). Men långt ifrån alla var glada över det nya preventivmedlet. I Dagens Nyheter den 26 februari 2014 refereras Robert W Kistner, doktor vid Harvard universitet, som skrev i tidningen Ladies Home Journal: ”Många kvinnor känner sig sexuellt frigjorda av p-pillrena. Men en del män känner sig förslavade. Det är som att deras manlighet och självförtroende hotas.” Han varnade också för att ”om kvinnor intar den dominanta rollen i sexualakten eller blir det minsta djuriska” kan männen bli impotenta.[2]

Nu när kvinnor inte längre behövde bli oönskat gravida skulle nog andelen kvinnor på arbetsmarknaden och universiteten öka trodde man. Någon jämställdhetsrevolution vid Samhällsvetenskapliga fakultet gick dessvärre inte att avläsa. Vår fakultet var i princip totalt enkönad vid starten. 100 procent av professorerna var män och 97 procent av lektorerna var män. De relativt få kvinnor som fanns anställda detta år var antingen sekreterare, assistenter eller amanuenser. Det bör dock påpekas att även bland assistenter och amanuenser var det en stark manlig dominans (81 respektive 82 procent män).

Vår fakultet föddes fyra år innan 68-års rörelsen och den radikalisering som rörelsen innebar inom en rad olika samhällssektorer. Innan vi studerar fakultetens personalstatistik för år 1974 kan det vara på plats att nämna att det var i början av 1970-talet som den nya kvinnorörelsen fick fotfäste i Sverige. Rörelsen kom något tidigare i framförallt USA, dvs. under senare hälften av 1960-talet.[3] Framväxten av kvinnorörelser under dessa decennier hänger delvis ihop med tidsperiodens allmänna politiska radikalisering. Många kvinnor menade att klassbegreppet var otillräckligt när det gällde att förklara och förstå förtryck i samhället, och könsrelationerna kom därför att sättas under lupp. Det bör dock poängteras att under 1970-talet införa könsbegreppet parallellt med klassbegreppet inom den politiska vänstern inte på något sätt var självklart utan tvärtom en källa till åtskilliga konflikter mellan manliga och kvinnliga vänsteraktivister. Thorgren (2003) diskuterar detta på ett ytterst målande sätt i sin bok om Grupp 8.

Låt oss nu se om samhällets radikalisering och den sk. andra vågens kvinnorörelse satte några avtryck på vår fakultet.

1974

1970-talet kännetecknades av såväl reformarbete som förslag inom jämställdhetsområdet och ibland kommer hjälpen även från oväntat håll. Sålunda ställde Gösta Bohman dåvarande Moderaternas partiledare följande motion i Riksdagen 1974:

> Trots detta mer än hundraåriga reformarbete förekommer i dagens samhälle många inslag av en bristande jämställdhet mellan könen, ett förhållande som har sin grund i slentrian och nedärvda fördomar. Det är omöjligt att bestrida att biologiska skillnader föreligger mellan könen och att detta påverkar beteendemönster och val av arbetsuppgifter. Tvärsäkra påståenden om att rent genetiskt betingade psykiska skillnader absolut

> inte föreligger förefaller numera att avvisas av vetenskapen. Det är emellertid inte denna fråga debatten bör handla om utan i stället problemet att undvika att de olikheter som faktiskt föreligger förstärks och leder till en ojämställdhet, som inskränker individernas (mäns och kvinnors) frihet att utifrån sina egna önskningar och förutsättningar forma sitt liv.
>
> En stor mängd samhällsinsatser påverkar såväl mannens som kvinnans status i positiv eller negativ riktning; könsrollsfrågan måste därför alltid tas med i beräkningen vid det reformarbete som ständigt pågår inom t. ex. utbildnings-, arbetsmarknads-, familje-, social- och skattepolitiken.[4]

Kvinnors sysselsättningsgrad ökade också kraftigt under 1970-talet. Mellan 1970 och 1980 steg den från 59 till 75 procent. Under dessa år infördes även flera reformer som gjorde det möjligt för kvinnor att arbeta utanför hemmet. T. ex. 1971 avskaffades sambeskattningen och 1974 ersatte föräldraförsäkringen den tidigare moderskapsförsäkringen, vilket innebar att män fick samma rätt som kvinnor att vårda barn. Samma år blev det blev även olagligt att avskeda någon på grund av graviditet.[5]

Låt oss då studera hur könsfördelningen ser ut detta reformernas årtionde på vår fakultet. Dessvärre är fortfarande samtliga professorer män men vi kan se en ökning av andelen kvinnliga lektorer som nu är 7 procent (tio år tidigare var siffran ynka 3 procent).

Kvinnornas andel på fakulteten har alltså ökat och tjänstetiteln assistent får enligt SCB:s definition sägas vara i balans, såtillvida att 60 procent är män och 40 procent kvinnor. Detta år ökar också andelen kvinnor bland personalgruppen biträdande lärare (28 procent). Vilka arbetsuppgifter som ingick för en biträdande lärare låter jag vara osagt. Fortfarande är det, vilket kanske inte förvånar, kvinnor som innehar sekreterarpositionen.

Med en generös tolkning av våra siffror kan vi konstatera att kvinnorna börjar komma in på fakulteten, men de innehar i universitetshierarkin de lägsta positionerna.

I slutet av detta decennium närmare bestämt 1979 instiftades lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet som innebar ett förbud mot könsdiskriminering. Låt oss därför hoppa över till nästa årtionde och studera om vi kan se någon radikal förändring i könsfördelningen bland de anställda.

1984

Året 1984 är för mig och många andra envist förknippat med George Orwells roman med samma namn. Och riktigt så illa blev det kanske inte detta år ändå? Bröderna Herrey´s vinner Eurovision Song Contest

i Luxenburg med låten Diggiloo Diggiley och de där gyllne skorna. Och såväl Gunde Svan som Tomas Wassberg fick faktiskt guld, dock inte i form av skor utan medalj vid olympiska vinterspelen i Sarajevo. Och detta magiska år föddes även Mark Zuckerberg en av medgrundarna till Facebook. Med stor sannolikhet var det många kvinnor som detta år genomförde oerhörda bedrifter. Dessvärre lyser de med sin avsaknad i våra historiebeskrivningar.

På jämställdhetsfronten var det aktivitet – i alla fall i form av pappersdokument och läpparnas bekännelse – och detta år kom Förordning (1984:803) om jämställdhet i statlig verksamhet och i 3 paragrafen kan man läsa följande:

> 3 § När myndigheten skall ge någon ett uppdrag, skall den se till att det finns personer av båda könen att välja mellan, om det kan ske inom ramen för sakliga urvalsgrunder.
>
> När myndigheten skall föreslå någon till ett uppdrag, skall den föreslå en person av vartdera könet, om det kan ske inom ramen för sakliga urvalsgrunder.

Reformarbetet under detta årtionde bestod vidare av att vi 1980 fick en lag mot könsdiskriminering i arbetslivet och att äktamakeprövning för studiemedel avskaffas.

I kommuner och landsting träffas ett jämställdhetsavtal. Inom den statliga sektorn kom det först 1984. 1980 får Grundskolan en ny läroplan där det står att skolan ska verka för jämställdhet. 1982 kom vidare ett förbud mot pornografiska framställningar på offentlig plats och ATP-poäng för vård av barn under 3 år i hemmet. Detta år tilldelas även statliga bidrag till kvinnoorganisationer. Vidare får vi en ny namnlag, såtillvida att vid giftermål får kvinnan och mannen välja vems efternamn de vill ha.

Låts oss då se om denna reformvilja under 1980-talet även avspeglar sig inom vår fakultet. Tyvärr är det bara att konstatera att kvinnornas intåg i akademin inte går med blixtens hastighet, inte vid vår fakultet eller vid andra fakulteter inom vårt lärosäte. Fortfarande är 0 kvinnor professor och endast 18 procent av lektorerna är kvinnor – långt, långt ifrån balans alltså. Kvinnorna är även under detta årtionde amanuenser (50 %) eller biträdande lärare/adjunkter (35 %). Fortfarande återfinns kvinnorna i de sk. lägre positionerna inom fakulteten. Men något kanske börjar hända för detta år visar vår personalstatistik att hela 28 procent av de forskarstuderande är kvinnor, så låt oss vända blad och se om detta avspeglar sig i personalstatistiken tio år senare.

1995

År 1995 blir Sverige medlem i EU. Samma år vid FN:s fjärde kvinnokonferens i Beijing antas en deklaration och en handlingsplan för jämställdhetsarbete. Av särskilt intresse för undertecknad är att det var först detta år som FN erkände att den bristande kvinnorepresentationen i medierna kunde ha betydelse för kvinnors strävan efter ett jämställt liv. Detta erkännande manifesterades i att medierna som ett analysområde fick ett eget utrymme under Pekingkonferensen samma år.[6]

Detta år kom även den s.k. pappamånaden, dvs. en månad av föräldraförsäkringen reserveras för fadern och kan inte överlåtas liksom en lag om registrering av partnerskap.

Inom akademin var det livligt värre för detta år inrättades de s.k. Thamprofessurerna. I mitten av 1990-talet bestod Sveriges professorskår till 93 procent av män. Den folkpartistiska utbildningsminister Carl Tham i den sittande borgerliga regeringen beslutade att ta krafttag mot den skeva könsfördelningen och inrättade ett 30-tal professorstjänster för underrepresenterat kön, Intentionen med denna satsning var att de kvinnliga professorerna dels skulle agera förebilder och stödja kvinnliga studenter och doktorander i deras arbete, dels utmana den manliga hegemonin inom sina respektive forskningsområden. Debatten låt inte vänta på sig och de s.k. Thamprofessorerna kallades allt möjligt, bl. a. För EPA-professorer,[7] och många professorer menade att nu räckte det att vara kvinna för att bli professor.[8] Lunds universitet fick tre av dessa professurer och flera texter har skrivits om denna satsning.[9] Oavsett vilka åsikter man har om denna regeringssatsning kan vi konstatera att dåvarande utbildningsminister Tham starkt bidrog till att debatten om bristen på kvinnliga professorer intensifierades och att många lärosäten i landet, även Lund kom att börja sätta mål för att öka jämställdheten vid professorstillsättningar.

Hur såg det då ut i vår unga och vitala fakultet år 1995. Bra får vi nog säga, fast med viss ironi. Bra om vi jämför med tidigare årtionden och bra om vi jämför med nationella siffror för hela 12 procent av vår fakultets professorer är nu kvinnor. Från 0 till 12 på tio år är nog hyfsat bra, men självfallet inte tillräckligt. På lektorssidan går det långsammare och detta år är en fjärdedel av lektorerna kvinnor. Fortfarande har de kvinnliga medarbetarna vid fakulteten underordnande positioner, dvs. deras tjänstetitlar är assistenter, sekreterare, adjunkter och amanuenser.

Fast nu börjar det även hända något! För detta år är hela 45 procent av våra doktorander kvinnor. Det ska bli spännande att se vilka positioner de erhåller ett decennium senare. Så låt oss studera år 2004.

2004

Det 2000 årtiondet började dramatiskt såväl i Sverige som annorstädes. Sommaren 2001 var det toppmöte i Göteborg som utlöste våldsamma kraveller när människor demonstrerade mot världens orättvisor. Det hela kom att benämnas Göteborgskravallerna. Några månader senare fick vi med bestörtning uppleva 11 september attackerna i New York och oktober samma år inledde USA med allierade en invasion i Afghanistan.

2002 kom begreppet hedersmord på allas läppar i samband med att den unga kurdiska kvinnan Fadime Sahindal mördades av sin pappa för att hon vägrat gifta sig med sin kusin.

2003 inleddes Irakkriget och efter ett par veckor föll regeringen i Bagdad. Samma år precis innan vi svenskar skulle folkomrösta om Sverige skulle införa Euron eller inte, mördades dåvarande utrikesministern Anna Lindh.

2004 skakades Sverige av det första av de s.k. Knutbymorden, där grymma mord hade skett inom en extremkristen organisation och året avslutades med tsunamikatastrofen i Thailand där tusentals svenskar firade sin julledighet och där över 500 av dem omkom.

En tuff början på 2000-talet får man nog säga. På jämställdhetsområdet var det också aktivitet, dock inte katastrofala, och nya utredningar genomfördes och politiska mål sattes. Och den svenska jämställdhetspolitiken beskrevs så här:

> Det övergripande målet för svensk jämställdhetspolitik är att kvinnor och män ska ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom livets alla områden. Det innebär bland annat:
>
> – en jämn fördelning av makt och inflytande
>
> – samma möjligheter till ekonomiskt oberoende
>
> – lika villkor och förutsättningar i fråga om företagande, arbete, arbetsvillkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet
>
> – lika tillgång till utbildning och möjligheter till utveckling av personliga ambitioner, intressen och talanger
>
> – delat ansvar för hem och barn
>
> – frihet från könsrelaterat våld.

> Under mandatperioden (2002–2006) vill regeringen särskilt fokusera på följande områden:
>
> – representation; jämn fördelning av makt och inflytande,
>
> – lika lön för lika och likvärdigt arbete,
>
> – mäns våld mot kvinnor; prostitution och handel
>
> – med kvinnor för sexuella ändamål,
>
> – män och jämställdhet samt
>
> – sexualisering av det offentliga rummet.[10]

Den offentliga statistiken (SCB 2004) från detta år visar tydligt att vi fortfarande i Sverige har en starkt segregerad arbetsmarknad. I jämställda yrken arbetade 1970 sju procent av alla förvärvsarbetande kvinnor och 4 procent av alla förvärvsarbetande män och 2003 var motsvarande andel 14 procent för kvinnor och 13 procent för män. Vid denna tidpunkt är endast tre yrken jämställda, dvs. 40–60 procent av vardera könet. De jämställda yrkena är *Gymnasielärare i allmänna ämnen* med 58 procent kvinnor och 42 procent män, *Kockar och kokerskor* och *Revisorer m.fl.* båda med 56 procent kvinnor och 44 procent män. Det är bara att konstatera att våra universitetsyrken inte är med i denna grupp.

2004 kom ett delbetänkande *Den könande förskolan – om betydelse av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete.* (Delbetänkande av Delegationen för jämställdhet i förskolan SOU 2004:115) och genuspedagogik blev ett hett ämne. Kanske var avsikten med detta betänkande att börjar man i tid så får vi kanske på sikt bukt med den könssegregerade arbetsmarknaden. Genuspedagogik och genuspedagoger blev ett hett debattämne och tongångarna gick höga och många debattörer menade att staten nu skulle utplåna könsskillnader. Och detta var flera år innan det lilla pronomenet *hen* blev en mediestorm. Men detta får vi diskutera i en annan publikation.

Hur var nu tillståndet inom akademin enligt befintlig statistik? Totalt i landet var 14 procent av landets professorer kvinnor, men vi hade hos oss på vår fakultet hela 25 procent kvinnor – kanske inte världsbäst och värt medalj, men absolut inte sämst i klassen.

Avseende lektorer var vi också lite bättre än riksgenomsnittet och lektor får nog sägas vare en yrkeskategori hos oss som är i balans. Hela 39 procent av lektorerna är kvinnor detta år, vilket kan jämföras med riksiffran som är 32 procent.

Det går alltså sakta framåt och snart, kanske snart måste det märkas att vi har så stor andel kvinnor som är doktorander. 2004 är hela 66 procent av fakultetens doktorander kvinnor.

2014

2009 trädde den nya diskrimineringslagen i kraft och nya diskrimineringsgrunder kom att gälla bl.a könsöverskridande identitet eller uttryck och ålder. Jämställdhetslagen upphörde då att gälla och en ny myndighet, Diskrimineringsombudsmannen, DO ersatte JämO. Denna nya lagstiftning förändrade givetvis arbetet vid akademin och så även för vår fakultet. Nya diskrimineringsgrunder skulle tas hänsyn till och nya policydokument skulle tas fram. Utan att ha empiriska belägg vill jag nog påstå att denna nya lagstiftning och en ändrad tågordning i olika grupper och nämnder tolkades av många som att jämställdhetsfrågan i allmänhet och inom vår fakultet i synnerhet nu var avklarad.

Dessvärre visar den senaste jämställdhetsstatistiken från SCB (2014) att så är inte fallet. Mycket återstår att göra, såväl i landet i stort som vid akademin och vid samhällsvetenskapliga fakulteten. Bland annat så är det endast 25 procent av männen som tar ut dagar av föräldrapenning. 2012 finns endast 14 procent av kvinnorna och 13 procent av männen i yrken med jämn könsfördelning, dvs. den könssegregerade arbetsmarknaden kvarstår och fortfarande tjänar männen mer än kvinnor fast de utför samma arbete. 1994 var kvinnors lön i procent av mäns 84 och 2012 var den 86 procent.

Rubriken till detta kapitel heter Var är brudarna? Och det är bara att konstatera att det finns gott om dem inom studentkollektivet. 2013 utexaminerades 47 000 kvinnor och 27 000 män från högskolan. Könsfördelningen bland studentkollektivet har i stort sett varit densamma under många år, dvs. att allt fler kvinnor än män har högskoleutbildning (se Olof Nelssons kapitel i denna publikation). Vid vår fakultet är hela 71 procent av studenterna kvinnor, vilket innebär att vi nog bör fråga oss: var är grabbarna? Denna siffra kan jämföras med Lunds universitets sammantagna siffror där proportionerna är 53 procent kvinnor och 47 procent män.

Att en stor andel av alla dessa kvinnor fortsätter på en inslagen akademisk bana kan vi avläsa genom att år 2014 var 64 procent av vår fakultets doktorander kvinnor. En andel som har hållit i sig över en tioårsperiod. Den kvinnliga dominansen på forskarutbildningsnivån under

ett antal decennier tycks dessvärre inte avspegla sig på professorsnivån. Fortfarande är det endast en knapp tredjedel av fakultetens professorer som är kvinnor (motsvarande siffra för riket är 24 procent). Lektorerna är dock detta år i balans, såtillvida att 53 procent är kvinnor och 47 procent män (motsvarande siffra för riket är 50 procent). Det har gått framåt, men inte särskilt fort.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Hur vital har då denna 50-åring varit avseende jämställdhet? Ja, för det första kan vi konstatera att fakulteten började för 50 år sedan som en totalt manlig arbetsplats, kvinnorna fanns i princip inte alls förutom på vissa administrativa tjänster såsom sekreterare. Sakta, men med en snigels hastighet, börjar kvinnor komma in som lektorer på fakulteten runt 1970-talet. Då utgör kvinnorna en tiondel av lektorerna för att 2014 utgöra 53 procent av samma tjänstekategori. Detta är tjusigt och yrkeskategorin är i balans, men kanske ändå lite konstigt för det borde kanske vara obalans till männens nackdel. Tio år tidigare var hela 66 procent av fakultetens doktorander kvinnor och den fråga som man fortfarande kan ställa sig är: vart tog de vägen?

Det har tagit vår fakultet 50 år för att nå upp till 30 procent kvinnor i professorsställning. Under två decennier var professorsjobbet total enkönat på vår fakultet. Att ändra förlegade maktstrukturer tar tid och kan även av många upplevas som smärtsamt. Och fortfarande måste vi ställa frågan – varför avspeglas inte den kvinnliga dominansen bland studerade på såväl grund- som forskarnivå sig i tillsättningen av högre tjänster inom akademin?

Kanske är det dags att under de kommande fakultetsåren gå från policydokumentens era till att kraftfullt implementera jämställdhet och på allvar diskutera vad det är för hinder och motstånd som måste forceras om vi ska få en fakultet i könsbalans när det gäller tjänstetillsättningar.

Noter

1. Alla personalstatisk har docent Gunnar Andersson varit behjälplig och tagit fram. Tack Gunnar!
2. DN 20140226
3. Nicholson 1997.
4. Riksdagen Mot. 1974: 558.
5. http://www.ekonomifakta.se/sv/Fakta/Arbetsmarknad/Jamstalldhet/Kvinnor-pa-arbetsmarknaden/
6. Se bl.a. Jarlbro 2006.
7. EPA var ett svenskt lågprisvaruhus under 1960-talet.
8. Överklagandenämnden vid Göteborgs universitet vände sig till EG-domstolen sedan ett tillsättningsärende överklagats av en manlig sökande. Man ville få svar på om den svenska lagstiftningen strider mot EG-rätten, vilket domstolen alltså ansåg att den gjorde.
9. Se bl.a. Lundberg 2005; Widerberg 2006.
10. ”Jämt och ständigt”. Regeringens skrivelse till Riksdagen om Regeringens handlingsplan för jämställdhetspolitiken. Skr 2002/2003:140.

Fakultetens biblioteksverksamhet 1999–2015

Karin Jönsson

PG Edebalk beskriver i sitt kapitel om Socialhögskolan hur planerna på fakultetens gemensamma bibliotek tar form under 1990-talet och hur institutionerna för pedagogik, psykologi, tillämpad psykologi, sociologi och socialt arbete flyttar samman sina institutionsbibliotek i Social- och beteendevetenskapliga biblioteket i Gamla barnsjukhuset. Dessa planer sammanfaller i tid med en av den dåvarande rektorn, Boel Flodgren, initierad biblioteksutredning som 2001 resulterar i en radikalt förändrad och decentraliserad biblioteksorganisation för Lunds universitet.[1] I korthet innebar denna nyordning att fakulteterna får fakultetsbibliotek och att de från Universitetsbiblioteket tar över ansvaret för personal och verksamhet på institutionsbiblioteken, som under åren vuxit sig starka.

Social- och beteendevetenskapliga biblioteket invigs under högtidliga former 15 januari 1999 i närvaro av dåvarande rektor Boel Flodgren och universitetsbibliotekarie Göran Gellerstam. Gamla barnsjukhuset från 1899 hade då genomgått en varsam renovering under arkitekt Lars Weséns ledning. Huset blev byggnadsminnesmärkt 1974 och har exteriört kvar mycket av sin tidiga 1900-talsprägel och även om inredningen är modern ger de långa korridorerna lokalerna en omisskännlig prägel av sjukhusmiljö. Högt i tak och höga, spröjsade fönster ger ett sagolikt ljusflöde i alla rum.

Tiden som följer präglas av entusiasm och framåtanda. Med dåvarande bibliotekschef Catta Torhell läggs grunden för en utåtriktad och utvecklingsinriktad biblioteksverksamhet i nära samarbete med fakultetens utbildning och forskning.[2]

Många av de funktioner som tidigare tillhandahållits av Universitetsbiblioteket flyttar ut på fakultetsbiblioteken: tidskriftsprenumerationer, fjärrlån, förvärv och katalogisering för att nämna några. Som kuriosa och i syfte att belysa medie-och informationsutvecklingen i ett (kort) 15-årsperspektiv kan här nämnas att Social- och beteendevetenskapliga biblioteket i början av 2000-talet har ca 500 löpande prenumerationer på tryckta tidskrifter. Idag är antalet nere i knappt 100 medan övriga tidskrifter har övergått i elektroniskt format. Dessa siffror får här symbolisera hur ett

föränderligt informationslandskap under en relativt kort tidsperiod påverkat tillgången på och spridandet av information och hur detta sedan kommit att påverka bibliotekens uppdrag och roll. Idag utgörs hälften av informationskällorna inom samhällsvetenskaperna av elektroniska resurser medan den resterande hälften fortfarande erbjuds i tryckt form. Den tryckta boken behåller en stark ställning både hos studenter och forskare inom samhällsvetenskap, även om e-boken är på stark frammarsch, medan tidskriftsartiklar förutsätts vara tillgängliga i digital form.

Det digitala biblioteket har utvecklats vidare sedan starten. Verktygen har skiftat genom åren (t.ex. Mitt Kursbibliotek har övergått i ämnesguider) men fokus har ständigt legat på att lyfta fram och göra bibliotekets resurser tillgängliga genom text, film och chatt. Webben är en självklar del av kommunikationen med våra användare, inte minst de som befinner sig utanför Lund och studerar eller gör fältarbeten på distans.

Under 1990- och första hälften av 2000-talet ökar antalet studenter vid fakulteten och utbildningsformerna reformeras i riktning från *teaching* till *learning*. Komplexiteten i det digitala medie- och informationslandskapet ställer ökade krav på både studenter och forskare att självständigt och källkritiskt kunna söka information. I detta sammanhang växer bibliotekens vägledande roll fram. I samband med Bolognaprocessens genomförande tar Social- och beteendevetenskapliga biblioteket initiativ till att lärandemål för informationskompetens införs i institutionernas utbildningar, något som befäster bibliotekets roll som en viktig pedagogisk resurs. Närheten till institutionerna och lärarna gör dialog och samarbete över professionsgränserna möjlig och det är här, i de korta kommunikationsvägarna, som fakultetsbibliotekens styrka ligger.

Det digitala informationslandskapet har också påverkat forskarnas publiceringsprocesser genom att alternativa publiceringsformer vuxit fram. Biblioteket har tagit en aktiv roll och ger stöd och information till forskarna om hur de kan öka spridningen av sina forskningsresultat genom open access- och parallellpubliceringsmöjligheter. Genom bibliotekets medverkan i fakultetens doktorandkurs Kickstart to Academic Life integreras inslag av *information management,* d.v.s. informationssökning, referenshanteringsprogram och bibliometri, i de moment som handlar om själva publiceringsprocessen.

Genom detta utvecklingsarbete har fakultetsbiblioteket blivit en väl integrerad samarbetspartner i frågor som rör fakultetens utbildning och forskning. I bibliotekets egen styrelse sitter institutionernas prefekter med

prodekanen som ordförande, vilket ger institutionerna stort inflytande över inriktningen. Det som beskrivs här visar på en rörelse från en mer traditionell biblioteksroll, med tonvikt på införskaffande och registrering, till en roll som sätter tillgängliggörande och tillhandahållande av tjänster för forskning och utbildning i centrum. Denna omorientering startade redan 1999 i samband med invigningen av Social- och beteendevetenskapliga biblioteket och på den vägen har vi fortsatt!

Förändringstakten inom biblioteksverksamheten är hög: ny teknik och ett informationslandskap i ständig förändring för med sig efterfrågan på nya tjänster, ny kompetens och nya samarbetsformer. Detta leder med tiden fram till att de mindre institutionsbiblioteken inom fakulteten, med sina begränsade personalresurser och öppethållandetider, efterhand känner ett behov av att integreras i det gemensamma fakultetsbiblioteket. I samband med att Centrum för Genusvetenskap, nuvarande genusvetenskapliga institutionen, lämnar Magle Stora kyrkogata 2007 och flyttar in i Gamla Polikliniken i Paradisområdet överförs bibliotekets samlingar till Social- och beteendevetenskapliga biblioteket. Statsvetenskapliga institutionens bibliotek, ett av de större institutionsbiblioteken inom fakulteten, inlemmades organisatoriskt 2008. I och med det byter Social- och beteendevetenskapliga biblioteket också namn, till nuvarande Samhällsvetenskapliga fakultetens bibliotek (sambib). I samband med evakueringen av Eden 2012 inför den omfattande renoveringen av huset överförs de fysiska samlingarna till sambib. 2011 väljer Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi samt humanekologiska avdelningen att lämna Geobiblioteket på Sölvegatan som de delar med naturvetarna, för att ingå i Samhällsvetenskapliga fakultetens bibliotek.

2009 beslutar universitetet att all utbildnings- och forskningsverksamhet vid Campus Helsingborg ska ligga inom fakulteterna. Därmed blir det nödvändigt att finna en tillhörighet för biblioteket som är placerat där. Efter utredning av frågan beslutar förvaltningschef Susanne Kristensson att Samhällsvetenskapliga fakulteten blir ny huvudman för hela dess personal, och att Campusbiblioteket från och med 2013 också blir organisatoriskt en del av Samhällsvetenskapliga fakultetens bibliotek. Campusbibliotekets uppdrag sträcker sig emellertid utanför den samhällsvetenskapliga fakultetens domäner – det har skyldighet att även ge service åt de *andra* fakulteterna vid Campus Helsingborg.

Hur står sig bibliotekslokalerna i Gamla barnsjukhuset 15 år efter invigningen? Lokalerna är fortfarande oöverträffat ljusa och vackra, om

än med visst slitage – inte ens det finaste hus undgår tidens tand. Den norra flygeln som tidigare var till bredden fylld med tidskriftshyllor är numera en inredd studiemiljö med läsplatser. Södra flygeln, som tidigare var en vilsam miljö för tidskriftsläsning, är inredd med datorarbetsplatser. Biblioteksverksamheten är sedan länge mycket trångbodd, både för personal och för studenter, och lokalerna uppfyller inte behoven av en funktionell och flexibel studiemiljö enligt dagens standard. Grupprum saknas och de långa sjukhuskorridorerna med sina slutna rum inbjuder inte till informella samtal och möten. De gamla lasarettsmiljöerna är helt enkelt – naturligt nog – inte utformade efter dagens pedagogiska ideal.

Det fysiska (och virtuella) biblioteksrummet är fortsatt en viktig plats för lärande. Ett nytt studiecentrum måste byggas där fakultetens gemensamma bibliotek bildar ett sammanhållande nav inom fakulteten, precis som PG Edebalk önskade sig vid tillblivelsen av det som en gång var Social- och beteendevetenskapliga biblioteket. Förverkligandet av denna vision avhandlas en smula i kapitlet om Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet.[3]

Noter

1. *Utvärdering av biblioteksverksamheten vid Lunds universitet,* 1999. Utredningen gjordes av Terje Höiseth, Luleå tekniska universitet och Richard G. Heseltine, University of Hull.

2. Catta Torhell var chef för Social- och beteendevetenskapliga biblioteket åren 1999–2006. Hon är idag överbibliotekarie vid Linnéuniversitetet.

3. Se kapitlet *Fakultetsledning, administration och lokaler av* Malou Engberg de Carvalho m.fl.

”Verkligheten saknar akademiska visitkort” Johan Åkerman och samhällsvetenskapen[1]

Benny Carlson

De mest framträdande svenska nationalekonomerna under 1900-talets drygt första hälft – Knut Wicksell, Gustav Cassel, Eli Heckscher, Gunnar Myrdal och Bertil Ohlin – var alla ekonomiska teoretiker av världsklass. Men de var mer än så. De var samhällsvetare som brottades med frågor av imponerande djup i tiden och bredd i rummet; betänk exempelvis Heckschers arbeten om merkantilismen och Sveriges ekonomiska historia eller Myrdals arbeten om det amerikanska rasdilemmat och fattigdomen i Sydasien. Meningarna bland ekonomerna om fördelarna med att organisera den samhällsvetenskapliga forskningen och undervisningen i en egen fakultet var emellertid delade. Ohlin och Myrdal motionerade vid riksdagarna 1938 och 1939 om utredning av den samhällsvetenskapliga organisationen vid statsuniversiteten. Eli Heckscher var föga trakterad av tanken på samhällsvetenskapliga fakulteter.

I Lund hette professorn i nationalekonomi åren 1943–61 Johan Åkerman. Han hade sedan början av 1930-talet verkat som docent i nationalekonomi och ekonomisk statistik vid filosofiska fakulteten. Professuren i nationalekonomi *och* finansrätt vid juridiska fakulteten upprätthölls av Erik Lindahl. När denne 1942 utnämndes till professor i Uppsala blev Åkerman kallad till en för de juridiska och filosofiska fakulteterna gemensam professur i nationalekonomi *med* finansrätt (betydelsen av det senare ämnet tonades alltså ner). Arrangemanget innebar att professuren i nationalekonomi ”de facto överflyttades till filosofiska fakulteten”.[2] Fyra år senare, 1947, flyttades den även formellt varvid Åkerman grundade nationalekonomiska institutionen. I *Lunds universitets historia* skriver Jörgen Weibull följande om Åkerman och fakultetsfrågan:

> Efter andra världskriget återupptogs diskussionen om en uppdelning av den filosofiska fakulteten samt en indelning i sektioner av de sålunda föreslagna nya fakulteterna. Först aktualiserades därvid frågan om en särskild samhällsvetenskaplig fakultet eller sektion. Initiativet kom dels från professorn i nationalekonomi med finansrätt i Lund, Johan Åkerman, dels från studenternas egna organisationer. I en rad artiklar i tidningar

och facktidskrifter framträdde Johan Åkerman som en energisk förespråkare för en samhällsvetenskaplig fakultet och underströk den betydelse en sådan skulle få både för grundforskning och för en mera målinriktad forskning inom detta område.[3]

Åkermans kampanj pågick under 1930-, 40- och 50-talen. Syftet i detta kapitel är att ge en antydan om hans bevekelsegrunder och argument.[4] Den process som så småningom ledde till inrättandet av samhällsvetenskapliga fakulteter vid de svenska universiteten är lång och snårig där olika utredningar och beredningar presenterade en rad förslag om hur forskning, undervisning och examination skulle organiseras. Det finns i detta korta kapitel ingen anledning att rekapitulera turerna i den processen. [5] Ambitionen är endast att presentera de principiella skäl Åkerman anförde för att koordinera samhällsvetenskaplig forskning och undervisning vid svenska universitet. Tonvikten kommer att ligga på argument med bäring på forskning.

Åkermans bakgrund och hållning

Låt oss börja med en snabb personteckning som bakgrund till Åkermans engagemang i frågan.

Som ung student vid Handelshögskolan i Stockholm åren 1916–18 påverkades han av sina lärare i nationalekonomi Eli Heckscher och Sven Brisman men också av Cassel och Wicksell, särskilt den sistnämnde. Under studier vid Harvard Business School i Boston åren 1919–20 stötte Åkerman på *Theory of Business Enterprise* (1904) av den amerikanska institutionalismens profet Thorstein Veblen, liksom arbeten av Veblens efterföljare Wesley Mitchell. Redan dessförinnan hade han stiftat bekantskap med *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung* (1911) av Joseph Schumpeter.[6] Med sådana inspiratörer i ryggen – Veblen och Schumpeter kan närmast betecknas som universalgenier – är det lätt att förstå att Åkerman som forskare kom att anlägga ett brett samhällsvetenskapligt blickfält.[7]

Åkerman blev landets enda jämte Myrdal uttalade institutionalist och till skillnad från Myrdal hade han inga problem med att erkänna betydelsen av inflytandet från storheter som Veblen och Mitchell.[8] Hans hållning överensstämmer på åtskilliga punkter med de grundläggande institutionalistiska teserna. I staccato: Den statiska och mekaniska jämviktsteorin bör ersättas med en dynamisk teori om evolutionära processer. Ekonomin kan inte studeras isolerad från andra sidor av tillvaron, varför ekonomen

bör arbeta i tvärvetenskaplig anda. Den ortodoxa teorins individualpsykologiska utgångspunkt – individen som rationell nyttomaximerare – bör ersättas av en socialpsykologisk – individen som motiverad av såväl egenintresse som altruism. Den evolutionära processen handlar inte om osynliga händer som leder individer i harmoniska banor utan om individer och organiserade intressen som omväxlande konkurrerar/kolliderar och samverkar. Vanor och kollektiva kontrollmekanismer – institutioner – utvecklas för att underlätta aktörernas val och minska risken för konflikter. Tekniskt framåtskridande samspelar med – och driver ofta på – institutionell förändring. Gapet mellan deduktion (teori) och induktion (empiri) måste minskas även om det aldrig kan överbryggas. Här kommer Åkermans begrepp ”kalkylmodell” och ”kausalanalys” in i bilden. En annan av Åkermans käpphästar handlar om det liberala samhället med fri konkurrens (X-samhället) och den rena planekonomin (Y-samhället) och behovet av att bestämma det studerade faktiska samhället på X/Y-skalan.[9]

Åkerman var emellertid knappast någon renodlad veblenian. ”Åkerman ansågs vara institutionalist, men det märkte vi hans elever inte så mycket av”, erinrar sig Lars Werin. Enligt Werin betonade Åkerman ”ofta och starkt den walrasianska jämviktsteorins betydelse”.[10]

När Åkerman 1982 gick ur tiden konstaterade några av hans andra vänner och tidigare studenter att hans gärning byggt på två fundament: ”Det ena var ett livligt intresse för kunskapsteoretiska problem och det andra den starka betoningen av att nationalekonomi är en samhällsvetenskap.”[11]

Låt oss efter detta försök att fånga Åkerman i ett nötskal vända blad i några av hans skrifter och artiklar om hur samhällsvetenskaplig forskning och undervisning bör organiseras.

FILOSOFI SOM ORIENTERINGSPOL

I ett föredrag inför Vetenskapssocieteten i Lund 1934 gav Åkerman ”Några synpunkter på nationalekonomiens ställning till angränsande vetenskaper”, närmare bestämt historia, statskunskap, statistik, matematik och filosofi. Han kom också in på sociologin:

> Det är icke bara frågan om en ny rubrik, som redan förut kommit till användning i den ej lika förnämt klingande men reellt minst lika användbara formen samhällsvetenskap. Det finnes allt skäl att understryka nödvändigheten av en ökad koordination av de skilda forskningsgrenarna under en gemensam målsättande och ledande disciplin, men denna skall icke vara en

> sammanfattande rubrik över de skilda grenarna inom den ”sociala fysiologien” utan en sammanhållande kunskapsteoretisk, idéanalytisk principvetenskap. Filosofien i ordets *vidaste* mening utgör alltså den pol, mot vilken de skilda forskningsriktningarna böra vara orienterade och *därigenom* även orienterade inbördes. – För att åstadkomma nya forskningsresultat, vilka länge kunna tjäna till byggnadsstenar i den vetenskapliga konstruktionen, måste forskaren specialisera sig. Men denna önskvärda och självvalda ensidighet bör nödvändigtvis på principernas område anknytas till hela samhällsvetenskapen och därigenom inpassas i ett allmänt sammanhang.[12]

Åkermans fortsatta inlägg i dessa frågor publicerades i huvudsak i Statsvetenskaplig Tidskrift och Ekonomisk Tidskrift. I ett långt inlägg 1938 förklarade han ”att den klippa på vilken den socialvetenskapliga organisationen strandat är ingenting mindre än fakultetsindelningen: å ena sidan nationalekonomiens väsensfrämmande ställning inom den juridiska fakulteten, å andra sidan den humanistiska sektionens förening av heterogena discipliner, varigenom språkliga och historiska ämnen sammanförts med i vidaste mening socialvetenskapliga”.[13]

EN SAMHÄLLSVETENSKAPLIG FAKULTET

Några år senare hamrade Åkerman ut sina synpunkter i artikeln ”En samhällsvetenskaplig fakultet” sedan Sveriges förenade studentkårer antagit en resolution om att de samhällsvetenskapliga ämnena borde ligga under en gemensam fakultet. Han menade att bristen på koordination mellan samhällsvetenskaperna samt bristen på lärare, forskningsinstitutioner och bibliotek innebar en ödesdiger svaghet i svenskt universitetsväsen, förorsakad av ämnenas traditionella inriktning och inordning, konservatismen vid universiteten och statsmakternas njugghet.[14]

Vilka ämnen skulle ingå i den nya fakulteten? Först och främst huvudämnena i den statsvetenskapliga examen: nationalekonomi, statistik och statkunskap. Därutöver praktisk filosofi (”en sammanhållande länk mellan de övriga disciplinerna”), nya tidens historia, politisk och ekonomisk geografi samt sociologi. Sammanlagt skulle det handla om åtta professurer (nationalekonomi skulle ha två) och därtill tre lärarbefattningar – i matematik, psykologi och företagsekonomi. Som föregångare på den anvisade vägen framhöll Åkerman Stockholms högskolas socialvetenskapliga institut och Fahlbeckska stiftelsen vid Lunds universitet.[15] I omvärlden fanns förebilder som School of public administration vid Harvard, London School of Economics och Institut für Weltwirtschaft i Kiel.[16]

Det grundläggande argumentet för ett samhällsvetenskapligt angreppssätt formulerades av Åkerman i termer som få om ens några samhällsvetenskapliga fakulteter lyckats leva upp till:

> Det fundamentala i den samhällsvetenskapliga frågeställningen är det faktum, att samhällsföreteelserna icke låta sig sorteras, så att de kunna förses med etiketter, som hänvisa varje fråga till ekonomisk, statistisk, förvaltningsrättslig eller annan expertis. Arbetslöshetsfrågan, befolkningsfrågan, förhållandet mellan statsdrift och enskild drift, kommunikationsproblemen – alla sådana spörsmål äro konstitutivt sammansatta. Det är först vid samtidigt penetrerande analys från sociologiska, ekonomiska, politiska, statistiska, administrativa synpunkter, som interdependensen klarlägges och mål-medels-schemat kan uppgöras. [---] Kongresser och föreningssammanträden, i vilka de skilda ämnesrepresentanterna deltaga, kunna visserligen i sin mån bidraga till ett dylikt samarbete. Men endast den *kontinuerlig*a kontakten inom en samhällsvetenskaplig fakultet, med därav följande möjligheter att från skilda synpunkter genomdiskutera teoretiska eller politiska samhällsproblem, kan giva forskningen den önskade syntetiska inriktningen.[17]

Åkerman menade rent av att man vid varje universitet borde inrätta en för alla samhällsvetenskaper gemensam institution med bibliotek och han avslutade med följande salva: ”Det fordras djärva grepp för att föra den svenska samhällsvetenskapliga organisationen upp till övriga kulturländers nivå.”[18]

FORSKNINGSRÅD INGET ALTERNATIV

Ett kommittéförslag 1944 om inrättande av ett socialvetenskapligt forskningsråd fick Åkerman att på nytt fatta pennan. Han framhöll frånvaron av samhällsvetenskapliga fakulteter som ”en av den svenska högre undervisningens och forskningens svåraste brister”. Som bromsklossar identifierade han hämmande traditioner, myndigheternas bristande kontakt med frågorna, politiska motsättningar och konkurrens i stället för samverkan mellan de samhällsvetenskapliga disciplinerna.[19] Kommittén, under Eli Heckschers ordförandeskap, hade kommit fram till att ett forskningsråd bättre än enskilda fakulteter kunde ge en överblick av landets samhällsvetenskapliga forskning. Åkerman inlade veto:

> Vi stöta återigen på denna uppfattning, att den centrala ”överblicken” över forskningen är viktigare än forskningen själv med dess samarbete mellan de skilda samhällsvetenskaperna inom universiteten och högskolorna, d.v.s. inom ramen av samhällsvetenskapliga fakulteter. En sådan uppfattning kan ej försvaras. *Det samhällsvetenskapliga forskningsrådet är icke*

ett alternativ utan – riktigt utformat – ett mycket värdefullt komplement till de samhällsvetenskapliga fakulteterna.[20]

ARGUMENT FÖR OCH EMOT

När Åkerman 1946 sökte överblicka de föregående tio årens utredningar om samhällsvetenskapen fann han resultatet nedslående. Återigen radade han upp stötestenar: Politiska motsättningar, begränsade anslag under kriget, fokusering på detaljfrågor i stället för på principfrågor, bristande koordinering mellan och bemanning av kommittéerna, avskärmning från andra ”kulturländer”, att den gamla ämnesorganisationen ”legat som en död hand över många försök till nyskapelser”, det obestämda förhållandet mellan rätts- och samhällsvetenskap, att utredarna främst beaktat de juridiska utbildningarna och socialinstituten medan de samhällsvetenskapliga ämnena vid universiteten satts på undantag.[21]

Åkerman redovisade fyra skäl mot samhällsvetenskapliga fakulteter och reste motargument:[22]

1. Fakulteten skulle få alltför få lärostolar. Motargument: Med två professorer i nationalekonomi och en i vardera statistik, statskunskap, sociologi, praktisk filosofi och socialpsykologi samt lärare (blivande professorer) i modern politisk och ekonomisk historia, ekonomisk geografi och företagsekonomi skulle en samhällsvetenskaplig fakultet bli lika stor som de juridiska och teologiska fakulteterna.

2. De samhällsvetenskapliga ämnena bör inte avgränsas från filosofiska fakultetens professorer i historia, geografi, pedagogik och teoretisk filosofi. Motargument: Det finns i rådande fakultetssystem kontakter kors och tvärs utan att det för den skull förts fram krav på slopande av systemet.

3. Den juridiska fakulteten bör inte isoleras från samhällsforskningen. Motargument: Med professuren i nationalekonomi och finansrätt och en ny professur i socialpolitik och socialrätt, samt adjungering av dessa professorer vid den samhällsvetenskapliga fakulteten, blir juridikens krav på kontakt med samhällsvetenskaperna tillgodosett.

4. Om den humanistiska sektionen ombildas till fakultet bestående av en historisk-filosofisk och en språklig sektion kan samhällsvetenskaperna ingå i den förra sektionen. Motargument: Sektionen skulle bestå av två disparata delar, den historiska och den samhällsvetenskapliga.

Åkerman levererade dessutom ”konstruktiva argument” för en samhällsvetenskaplig fakultet: Den skulle betyda mycket för såväl grundforskningen, eftersom verkligheten inte är uppspaltad efter akademiska ämnen, som ”målforskningen”, eftersom ställningstaganden i praktiska frågor skulle bli mer verklighetstrogna. Studenterna på området skulle få samma fördelar som studenterna vid juridiska fakulteter och tekniska högskolor. En ”fast gemensam ram” och ett gemensamt bibliotek skulle hindra tillkomsten av ”ensidiga, smalspåriga specialister” och en bättre organisering förkorta studietiderna. Ämnesrepresentanterna skulle få lättare att göra sina röster hörda vid behandlingen av anslag till de samhällsvetenskapliga ämnena.[23]

Åkerman avslutade med att rikta en retorisk fråga till de samhällsvetare som starkast motsatt sig planerna på samhällsvetenskapliga fakulteter, Georg Andrén, Gösta Bagge och Eli Heckscher: ”Är det alldeles säkert att alla de krafter inom samhällsvetenskapens och administrationens område, som i samtliga kulturländer utom Sverige genomfört upprättande av samhällsvetenskapliga fakulteter, misstagit sig?”[24]

I ytterligare en artikel om det samhällsvetenskapliga forskningsrådet gjorde Åkerman förtröstansfullt gällande att det pågick en generationskamp inom samhällsvetenskapen: ”I en sådan kamp mellan en äldre och en yngre generation är utgången given.”[25]

”VERKLIGHETEN SAKNAR AKADEMISKA VISITKORT”

Nästa tyngre inlägg från Åkerman kom i en artikel i Ekonomisk Tidskrift 1953. Här hävdade han att ”de centrala mot andra vetenskaper klart avgränsade studierna visa en snabbt fallande avkastning”. Sådana studier skar av ”kausala sammanhang”; de blev kanske logiskt uppställda men behandlade ”ett fiktivt problem på grund av den konstlade begränsningen”. Det blev allt tydligare ”att verkligheten saknar akademiska visitkort”. ”Det gemensamma för de samhällsvetenskapliga ämnena är att de gälla vår tid och väsentligen industriella nationer: det är frågan om *industrialismens samhälle*.”[26] Åkerman sammanfattade sina slutsatser i fyra punkter:[27]

1. Acceptera att verkligheten är utan ämnesetiketter.

2. Samtliga samhällsvetenskapliga ämnen med undantag för den ekonomiska och sociala politiken är deskriptiva och inte normativa.

3. Samtliga problem är lokaliserade i tid och rum; det går inte att fastslå några alltidgiltiga lagar.

4. Det väsentliga i den integrerade samhällsforskningen är en sammanställning av skilda metoder, varigenom analysen berikas.

STATISKA TYSKAR, DYNAMISKA BRITTER

Ett par år senare pekade Åkerman återigen ut hinder på ”vägen till samhällsvetenskapernas tidsenliga organisation”, bland annat framväxten av handelshögskolor och socialinstitut som förespeglade att frågan fått sin lösning. Det hade enligt Åkerman pågått en mer eller mindre omedveten dragkamp mellan två motsatta system: det tyska, där samhällsvetenskaperna sorterar under juridiska fakulteter och med en statisk syn på samhället, och det engelska, med utbildning av tjänstemän i samhällsvetenskapliga fakulteter och ett dynamiskt synsätt. I Sverige hade man emellertid, ”som vanligt i vårt land”, inte velat vidkännas ”beroendet av de riktningsbestämmande ideologierna i de stora kulturländerna”.[28]

Den samhällsvetenskapliga sektionen eller fakulteten borde, hette det, omfatta professorer i sociologi, kulturgeografi, statistik, statskunskap, nationalekonomi och företagsekonomi samt en preceptor i vardera rättskunskap och modern historia. Samtliga dessa ämnen skulle vara obligatoriska i den samhällsvetenskapliga examen (pol mag). Ett samhällsvetenskapligt seminarium skulle möjliggöra samarbete mellan disciplinerna.[29]

En proposition om den juridiska och samhällsvetenskapliga utbildningen 1957 innehöll enligt Åkerman ett kardinalfel: man hade inte tillfogat ”slutstenen”, den samhällsvetenskapliga fakulteten. Han kom också in på ämnet ekonomisk historia, som borde ha en egen professur: ”Frågan är bara om icke ekonomisk historia snarare hör hemma i den historisk-filosofiska sektionen, ty ämnet ger ekonomiska aspekter på hela det historiska förloppet och utgör alltså ett viktigt komplement till historieämnet, medan samhällsvetenskaperna som regel stanna inom industrialismens epok och för det mesta behandla nuläget.”[30]

ARVET EFTER ÅKERMAN

Arvet efter Åkerman förvaltades efter hans pensionering av de nationalekonomer, politiker och administratörer han fostrat och påverkat.

Det handlar om namn som Ingvar Carlsson, Erik Dahmén, Åke Elmér, Bengt Höglund, Börje Kragh, Karl Gustav Landgren, Bertil Ohlsson, Sven Rydenfelt, Björn Thalberg, Lars Werin, Bengt Christer Ysander. Att Åkerman satt rejält avtryck på sina studenter framgår av att en särskild ”Johanniterorden” i många år var verksam i Stockholm.[31] Den av Åkermans elever som efterträdde honom som professor i Lund, Guy Arvidsson, tycks emellertid inte ha varit någon ”johannit”. Enligt muntlig tradition på nationalekonomiska institutionen ska Arvidsson ha rensat ut Åkermans böcker från nationalekonomiska biblioteket och skickat dem till ekonomisk historia.[32] Om så skedde är tveksamt men Åkerman blev under alla förhållanden en av inspirationskällorna till den strukturanalytiska tradition som från 1970-talet och framåt utvecklades av Olle Krantz, Carl-Axel Nilsson och Lennart Schön vid ekonomisk-historiska institutionen i Lund.[33]

Intervjuad av Lars Jonung 1979 kunde Åkerman också med viss besvikelse konstatera att den skriftserie han startat, ”Samhällsvetenskapliga studier”, efter hans pensionering ersatts med en rent ”ekonomisk” serie.[34]

De samhällsvetenskapliga fakulteterna blev verklighet 1964 men resultatet blev inte vad Åkerman hoppats på. Han konstaterade i efterhand att ”den samhällsvetenskapliga integrationen [gick] förlorad – de vattentäta skotten mellan de skilda samhällsvetenskaperna har ytterligare förstärkts”.[35] Ekonomiämnena i Lund bildade dessutom 2004, dryga 20 år efter Åkermans död, en egen fakultet. Specialiseringen drevs och drivs allt längre och det handlar inte bara om skott mellan ämnen utan också inom ett och samma ämne. En effekt av specialiseringen har dessutom blivit att de akademiska ekonomerna i allt mindre utsträckning deltar i samhällsdebatten.[36] Åkermans dröm om forskning utan akademiska visitkort blev aldrig mer än – en dröm.

Noter

1. Jag är tacksam för tips och synpunkter från Lars och Christina Jonung samt Lars Werin.

2. Weibull, Jörgen, 1968. *Lunds universitets historia IV: 1868–1969*. Lund: CWK Gleerup, s. 262.

3. Ibid., s. 289.

4. Det material som används begränsas till tidskriftsartiklar och småskrifter. Att botanisera bland tidningsartiklar skulle föra för långt. Beträffande Åkermans publikationer, se Mjøset, Lars, 1997. ”Johan Åkerman: Bibliografi 1919–1979”, i Carlson, Benny & Höglund, Bengt (red), *Johan Åkerman i blickfältet: Åtta perspektiv på en 100-åring*. Lund: Institutet för ekonomisk forskning.

5. För en mer utförlig diskussion, se Hans Modigs bidrag i denna volym.

6. Carlson, Benny, 1997. ”Ung man blir konjunkturforskare” i Carlson & Höglund (red), *Johan Åkerman i blickfältet*.

7. Åkerman skriver i sina memoarer att Wicksell, Schumpeter och Veblen ”utövade stort inflytande på min forskning”. Se Åkerman, Johan, 1997. *En samhällsforskares minnesbilder*. Lund: institutet för ekonomisk forskning, s. 68.

8. Hodgson, Geoffrey, 1997. “Institutionalismus: Nationale Schulen oder internationale Strömungen?”, i Mjøset, Lars (red), *Johan Åkermans ‘Das Problem der sozialöknomischen Synthese’. Vademecum zu einem Klassiker des Skandinavischen Institutionalismus*. Düsseldorf: Verlag Wirtschaft und Finanzen, s. 121, 124.

9. Jag sammanfattar här punkterna i Carlson, Benny, 1999. ”The institutional ideas virus: the case of Johan Åkerman”, *European Journal of the History of Economic Thought*, 6 (1), som i huvudsak bygger på Åkerman, Johan, 1939/1944. *Ekonomisk teori I och II*. Lund: CWK Gleerup. Åkerman påpekar i sina memoarer (s. 92) att *Ekonomisk teori I–II* innehåller de flesta begrepp som förknippas med hans namn: ”totalitetsbegrepp, dualismerna kausalanalys/kalkylmodell, struktur/konjunktur, mikro-makrorelation, X- och Y-samhälle samt kumulativ kausalitet, strukturindikatorer, strukturgränser, de dominanta aktiviteternas lag och blickfält”.

10. E-post från Lars Werin till författaren 2015-03-30. Werin noterar också att utvecklingen av rättsekonomi överbryggat gapet mellan juridik och ekonomi, vilket inte var så lätt för Åkerman att förutse.

11. Höglund, Bengt, Rydenfelt, Sven & Thalberg, Björn, 1982. ”Johan Åkerman död: Forskade enligt teorin nationalekonomi är samhällsvetenskap”, *Svenska Dagbladet* 16 juli. Åkermans studenter och vänner har i flera andra sammanhang gjort minnesteckningar av sin vördade lärare. Se t.ex. Höglund, Bengt, 1993. ”Hågkomster från Lund”, i Siven, Claes-Henrik (red), *22 ekonomiska essäer tillägnade Lars Werin*. Stockholm: SNS; Thalberg, Björn, 1983. ”Johan Åkerman”, *Vetenskapssocieteten i Lund årsbok 1983*. Lund: Vetenskapssocieteten i Lund; Dahmén, Erik, 2014. ”Johan Åkerman”, i Jonung, Christina & Ståhlberg, Ann-Charlotte (red), *Svenska nationalekonomer under 400 år*. Stockholm: Dialogos. Dahmén, Höglund och Thalberg medverkar också med kapitel om Åkerman i Carlson & Höglund, *Johan Åkerman i blickfältet*.

12. Åkerman, Johan, 1934. ”Några synpunkter på nationalekonomiens ställning till angränsande vetenskaper”, *Vetenskapssocieteten i Lund årsbok 1934*. Lund: Vetenskapssocieteten i Lund, s. 31.

13. Åkerman, Johan, 1938. ”Statsvetenskaplig examen: mål och medel”, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 41 (5), s. 395.

14. Åkerman, Johan, 1943. ”En samhällsvetenskaplig fakultet”, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 46 (2), s. 97–99.

15. Stiftelsen bildades 1918 av Pontus Fahlbeck, professor i statskunskap och mångårig redaktör för Statsvetenskaplig Tidskrift. Den ämnesmässiga sammansättningen av stiftelsens kollegium anges utförligt i gåvobrevet. Stiftelsen är än i dag huvudman för Statsvetenskaplig Tidskrift. Se Strödda meddelanden, 1918. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 21 (4), s. 233–240.

16. Åkerman, ”En statsvetenskaplig fakultet”, s. 97, 100–102, 104.

17. Ibid., s. 105–106.

18. Ibid., s. 112.

19. Åkerman, Johan, 1944. *Samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Nordiska Bokhandeln, s. 1–2.

20. Ibid., s. 10.

21. Åkerman, Johan, 1946. ”Den samhällsvetenskapliga organisationen”, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 49 (3), s. 219–20.

22. Ibid., s. 224–225.

23. Ibid., s. 225–227.

24. Ibid., s. 226.

25. Åkerman, Johan, 1947. ”Det samhällsvetenskapliga forskningsrådet”, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 50 (1), s. 2.

26. Åkerman, Johan, 1953. ”Samhällsvetenskapliga forskningsuppgifter”, *Ekonomisk Tidskrift*, 55 (2), s. 73. Se även Åkerman, Johan, 1953. ”Samhällsvetenskaplig utbildning”, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 56 (4).

27. Åkerman, ”Samhällsvetenskapliga forskningsuppgifter”, s. 79–80.

28. Åkerman, Johan, 1955. ”Samhällsvetenskaplig examen och sektion”, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 58 (1), s. 23–25.

29. Ibid., s. 36–37. De ämnen som tänktes ingå i den samhällsvetenskapliga fakulteten varierade som framgått något över tid; bland annat försvann den tidigare så viktiga praktiska filosofin ur bilden.

30. Åkerman, Johan, 1957. ”Samhällsvetenskaplig utbildning”, *Ekonomisk Tidskrift*, 59 (1), s. 77, 79.

31. Initiativtagare var Arthur Sarman, VD i PK-banken.

32. I ett porträtt av Arvidsson heter det att han ersatte ”olika idiosynkratiska ansatser” med standardteorier och ”rensade ut gamla avhandlingar ur biblioteket”. Se Andersson, Roland & Ståhl, Ingemar, 2014. ”Guy Arvidsson”, i Jonung & Ståhlberg (red), *Svenska nationalekonomer under 400 år*, s. 467, 474.

33. Pålsson Syll, Lars, *Den strukturanalytiska traditionen: En studie i ekonomisk teori- och metodutveckling i Sverige*. Lund: Studentlitteratur 1997.

34. Jonung, Lars, 1979. ”Intervju med Johan Åkerman”, Verksamhetsberättelse 1978/79. Nationalekonomiska institutionen vid Lunds universitet.

35. Åkerman, *En samhällsforskares minnesbilder*, s. 94. Åkerman trodde dock, när han skrev sina memoarer i mitten av 1970-talet, att ”[d]enna trångsyn kommer säkerligen att skjutas åt sidan”.

36. Lundahl, Mats, 2015. ”En förlorad tradition? Nationalekonomernas roll i samhällsdebatten förr och nu”, *Ekonomisk Debatt*, 43 (2).

Disciplinära erfarenheter

Sociologin i Lund under 1960-talet – expansion, växtvärk, omvandling[1]

Gunnar Olofsson

Från 1960 till 1968 femdubblades antalet studenter vid de filosofiska fakulteterna i Lund.[2] Denna expansion blev särskilt märkbar för de samhällsvetenskapliga ämnena. Ett ämne som i särskilt hög grad kom att härbergera ett snabbt växande antal studenter var sociologi.

Kapitlet skildrar den sociologiska institutionen från några olika perspektiv. Först ges en kort skiss av hur de svenska universiteten hanterade den kraftiga ökningen av studentantalet under 1960-talet och av vad som var sociologiämnets särskilda förutsättningar för att växa under denna period. Sedan följer ett resonemang om de som läste ämnet och varför de gjorde det. Jag beskriver kort mina studier på ett-, två- och trebetygsnivån hösten 1962 till och med hösten 1963. Därefter går jag igenom de 127 personer som anställdes som lärare vid institutionen 1959–1976, från professorn, via lektorerna till amanuenserna. Till sist skildrar jag hur denna grupp sociologers senare livsbanor gestaltades, inom och utanför akademin.

BAKGRUND OCH SITUATION

Jag kom till Lund och började studera sociologi höstterminen 1962 och upplevde den expansion, växtvärk och omvandling som präglades Lunds universitet och särskilt då dess samhällsvetenskapliga del under 1960-talet. Efter att ha tagit två betyg i ämnet under läsåret 1962/63 blev jag anställd som andra amanuens från sommaren 1963 och fortsatte då att läsa ”trean” hösten 1963.[3]

Jag kom således in i ämnet i dess mest expansiva fas. Våren 1958 fanns det två (2) personer som i universitetskatalogen definierades som anställda i ämnet sociologi; åtta år senare var vi fyrtiofyra (44).[4] I andra ämnen var tillväxten långsammare. Antalet anställda i ett stort läroverkslärarämne som Nordiska språk var 11 år 1958 och det ”bara” fördubblades till 22 på åtta år.

Hur hanterade universitetet studenttillströmningen?

Antalet studenter som sökte sig till universitetet ökade mycket snabbt under 1960-talet. Utvecklingen var densamma i många länder. Den skall jag inte närmare beskriva och analysera här. Däremot vill jag lyfta fram några av de förutsättningar som fanns, och som också skapades under denna tid, som ledde till att expansionen i särskilt hög grad kom att kanaliseras till de samhälls- och beteendevetenskapliga ämnena.

En del eftertraktade utbildningar hade ett starkt begränsat upptag vid denna tid; de var spärrade och krävde höga studentbetyg och att man valt vissa kurser på bestämda gymnasielinjer. Det gällde främst de s.k. ”prestigeutbildningarna”[5] som återfanns vid den medicinska fakulteten, de tekniska högskolorna och de övriga fackhögskolorna, alltifrån sjukgymnast- och gymnastiklärarutbildningarna till tandläkarhögskolorna. Sociologi var ett ämne vars tillväxt gynnades av prestigeutbildningarnas spärrar på två sätt. Det var för det första ett fritt tillträde till studier i ämnet. För det andra var det ett av de ämnen med vars hjälp man kunde komplettera sina meriter för att sedan kunna komma in på en spärrad utbildning.

Av särskild betydelse för de utbildningar och ämnen som inte hade ett spärrat tillträde var den s.k. ”automatiken” dvs. den budgettekniska ordning som gjorde att ett ämne fick medel efter hur många studenter som registrerade sig för att läsa det. En stor ökning av antalet studenter ledde därmed till en snabb ökning av antalet lärare och hjälplärare.

Nya kategorier av universitetslärare hade tillkommit för att kunna bemästra den stora expansionen av antalet studenter. Först inrättades tjänster som universitetslektor, med en omfattande undervisningsskyldighet (så småningom 400 katedertimmar per å) och i en del fall också universitetsadjunkter (från 1965), en kategori som hade än fler undervisningstimmar (mer än 600). Kraven på att bli universitetslektor sattes lägre än för professorer eller docenttjänster – disputation plus undervisningserfarenhet skulle vara nog.

Det fanns från början ganska få fasta universitetslektorat vid Lunds universitet. Sociologiämnet använde sig flitigt av möjligheten att förordna filosofie licentiater som extra universitetslektorer. Det var en enkel och smidig process som i praktiken hanterades inom institutionen.

Deltidstjänster som amanuens (förste, andre och tredje) och assistent fanns i tjänsterepertoaren och institutionerna kunde snabbt öka eller minska deras antal efter behov.[6]

VAD GYNNADE SOCIOLOGINS EXPANSION UNDER 1960-TALET?

Budgetautomatiken och tillkomsten av de nya lärartjänsterna – särskilt då de extra universitetslektoraten – gynnade de ämnen som hade ett högt och stigande antal studenter. Sociologiämnet hade en extra fördel genom att det hade en bra ersättning per student – prislapp med dagens terminologi – då det var klassificerat som ett ”halvlaborativt” ämne, i linje med t.ex. psykologi. Ämnets undervisning innehöll moment som rymde olika slags övningar, såsom fältarbeten, exkursioner och laborationer. Det betydde att man både kunde och behövde anställa många amanuenser och assistenter som fungerade som hjälplärare. Dessa var lätta att rekrytera bland ämnets mera försigkomna studenter.[7]

Vidare var en termins studier i sociologi ett obligatoriskt inslag i både psykolog- och socionomutbildningen. Psykologistudenterna följde undervisningen vid institutionen medan socionomstudenterna fick sin sociologiundervisning av lärare som var anställda vid socialhögskolan; dessa lärare var utbildade sociologer.[8] Ämnet kunde också tas in som ett tlllvalsämne i en pol.mag. examen och i vissa inriktningar inom juristexamen.[9]

Vilka läste sociologi – och varför

Varför studerade man sociologi på 1960-talet? Det fanns några tydliga motiv.

För en del var det ett nödvändigt inslag i det program eller den yrkesutbildning de gick på. Det gällde till exempel för dem som skulle bli socionomer och psykologer.

Många läste sociologi för att de ville – och behövde – komplettera sina studentbetyg för att komma in på spärrade utbildningar. Sociologi var ett accepterat ämne för komplettander. Ett par betyg i sociologi kunde hjälpa den som ville bli gymnastikdirektör eller läkare, tandläkare eller jägmästare, att komma in på dessa spärrade utbildningar. En fil.kand. -examen i den osannolika kombinationen genetik och sociologi öppnade dörren till läkarutbildningen, även för den med det uslaste studentbetyg.

En tredje grupp läste sociologi för att det skulle passa in i en kandidatexamen eller som ett ämne i en pol.mag.[10] En del läste ämnet ”för att något skulle man börja med”. Och så fanns det en med denna delvis besläktad grupp, de som läste ämnet av nyfikenhet och intresse – och jag var en av dessa, en av de inte alltför många.

Ämnets moderna karaktär, de valmöjligheter som gavs för olika specialinriktningar ökade också dess attraktivitet. Under senare dalen av

1960-talet tillkom också dess rykte som ett ämne med teoretisk bredd och en utveckling av nya metoder – och inte minst som ett ämne för unga radikaler.

Ämnets breda karaktär – bindestreckssociologin

Det fanns i den tidens grundläggande läroböcker en strävan att framställa att i princip varje samhällsfenomen kunde läggas under den sociologiska luppen. Det gällde t.ex. den ambitiösa grundboken ”Svensk samhällstruktur i sociologisk belysning” som skrivits av den första och kanske allra mest den andra generationens svenska sociologer, dvs. de forskare som kom att prägla ämnets institutioner i Sverige från mitten av 1950-talet fram till 1970-talet. I den boken finns en rad ambitiösa presentationer av ett stort antal samhälleliga fält, från boende, befolkning och arbetsliv till religion, massmedia och brottslighet.En annan mer teoretiskt präglad grundbok under 1960-talets första hälft var Lundberg, Schrag & Larsens *Sociology*. Även i denna bok fanns en systematisk avprickning av en rad samhällsområden och samhällsproblem som alla kunde analyseras sociologiskt.

Undervisningen i ämnet gjorde också en poäng av den stora bredden, genom att av de fyra kurser som en termin rymde var det en kurs som studenterna själva kunde välja, en för ettbetygskursen och en annan för tvåbetygskursen. Själv valde jag först industrisociologi och sedan massmedia. Senare kom jag själv att undervisa i specialiteter som politisk sociologi och ekonomisk sociologi utifrån den systematiska smörgårdsbordsfilosofi som präglade uppläggningen av studierna i ämnet. Denna inbyggda valfrihet användes som argument för att attrahera studenter – och bara det faktum att själv få välja en delkurs var ett bra argument för att välja sociologi. Denna uppläggning av ämnets undervisning och dess olika forskningsinriktningar gjorde att det föll sig naturligt för många att driva den områdesmässiga specialiseringen vidare. Området och fältet blev för många på sikt mera centralt än det som fanns av ämnesspecifik teori och metod. Från bindestreckssociologin låg vägen öppen för att forma nya vetenskapliga specialområden och på sikt också discipliner.

ATT BÖRJA LÄSA SOCIOLOGI I LUND HÖSTEN 1962

Jag började läsa sociologi hösten 1962. Det var då nytt som universitetsämne, bara 15 år gammalt. Torgny Segerstedt hade tillträtt en sociologiprofessur i Uppsala 1947 och Bertil Pfannenstill hade börjat undervisa

i ämnet i Lund från 1948.[11] Under 1950-talet formades och utbildades flera av de lärare jag kom att möta under 1960-talets första år – Harald Swedner, Rune Persson m.fl. Den första generationen lundasociologer hade ofta också studerat (praktisk) filosofi, psykologi och statistik. Gösta Carlsson, som kom från Stockholm, blev den förste professorn i ämnet (1958) efter att ha fått tjänsten som preceptor 1956.

Hur uppfattade jag sociologin när jag kom till Lund 1962? Ämnet var i kontrast till historia och statsvetenskap öppet för såväl aktuella som socialt låga problem som tidigare inte ansetts värdiga för vetenskaplig forskning. Ämnet var också metodologiskt friare och bredare – såväl observationer, samtal och intervjuer med människor, som postenkäter var givna och uppskattade kunskapskällor. I andra ämnen var de förkättrade intervjuerna ingen aktuell metod. De betraktas ofta som ovetenskapliga. Idag är intervjun som en vetenskaplig metod för att samla in kunskap erkänd bland historiker (”muntlig historia”) och statsvetare (till att börja med som ”elitintervjuer”).

Sociologin gav, när jag mötte den, ett *analytiskt utanför/utifrån- perspektiv* på samhället. Den gjorde det bl.a. genom att explicit hävda att samhällets kärna och viktigaste institutioner inte bara var de formella institutionerna, utan i mycket hög grad var de informella, vilket konkret innebar att dess grundläggande strukturer kunde finnas i det sociala livets säregna och myllrande mångfald.

Det som tilltalade mig var kombinationen av ämnets teoretiska, metodiska och empiriska bredd, att man som student fick välja vissa kursmoment efter intresse (valfrihet), att ämnet hade ett brett och folkligt tilltal – det var inte bara höga och allvarliga ämnen utan också problem som sprang ur det moderna vardagslivets komplexitet, inklusive låga och populära ämnen (brottslighet respektive fritid). Det var ett modernt ämne som riktade sig mot det nutida samhället – här fanns inga medeltida handskrifter, inga tomtar och troll, inte bondesamhällets traditioner.

En amerikansk sociologi

I Lund var ämnet vid den här tiden tydligt format av den amerikanska sociologin. De lokala stjärnorna från Uppsala och Stockholm hade inte stigit upp över horisonten – böcker skrivna av Torgny Segerstedt och Gunnar Boalt fanns inte på några kurslistor.

George Lundbergs positivistiskt förhoppningsfulla sociologi präglade den grundbok som inledde studiet (Lundberg, Schrag & Larsen,

Sociology). Med en cigarill i handen föreläste fil.lic. Sigfrid Malmberg[12] utan manus på teman från Lundbergs lärobok.[13] Han tog ett exempel från morgonens utgåva av *Sydsvenska Dagbladet*. Utifrån det förklarade han ett begrepp eller ett resonemang från läroboken. Med den pedagogiken som grund blev det tydligt att begreppen och deras empiriska exemplifikationer inte var ett och det samma.[14]

Centrala sociologiska begrepp fick i läroboken utförliga exempel från det amerikanska samhället. Det var inte kulturella minoriteter som samer eller romer som presenterades. Det var Amish-folket som med sina bredbrättiga hattar och hästkärror fick illustrera den kulturella särartens speciella logik och fungera som exempel på sub- och kontrakulturernas starka kraft. Det bidrog också till att understryka distansen mellan begrepp och empiriska exempel. Sociologin kom därmed genom sin amerikanska orientering paradoxalt nog att visa samhällsbyggnadens villkorlighet och tillfällighet. Om man kunde begripa ett samhälle som det svenska genom att lära sig de generella principerna från litteratur som handlade om det amerikanska samhället blev den sociala villkorligheten faktiskt uppenbar. Socialantropologi ingick i grundkursen och gav oss en förståelse av att världen kunde se mycket annorlunda ut.[15]

Nästa steg i utbildningen, tvåbetygskursen, inleddes med George Homans arbete om *The human group*, en skickligt genomförd sekundäranalys av ett antal sociologiska och socialantropologiska arbeten. Det var så jag fick upp ögonen för Hawthorne-experimenten och det slags industrisociologi som byggde vidare på dem, inkl. den som ledde fram till human relationsskolan, med dess betoning av skillnaden mellan formella och informella grupper.[16] Herbert Hymans *Survey design and analysis* var en central metodbok på andra terminen. Jag läste och tog djupa intryck av Emile Durkheims bok om sociologins metodregler.

Den första kärnan i mitt sociologiska habitus blev den amerikanska sociologins dåvarande huvudfåra. Den förmedlades på trebetygsnivån både av en lärobok i funktionalistisk sociologi, Harry Johnsons *Sociology,* och av Robert K. Mertons magnifika och inflytelserika *Social theory and social structure,* med dess analys av anomiteorin, förståelsen av den politiska maskinen i USA som ett sätt att inkludera invandrargrupperna i det amerikanska samhället; ett exempel på ”latent funktion” (dvs. en funktion som en given institution fyller utan att det öppet sägs) och inte minst kapitlen om vetenskapssociologi. Det var en radikal funktionalism, omöjlig att enkelt inordna i konservativ retorik. Den betydde mycket för att konsolidera

mitt första sociologiska habitus. På trebetygsnivån vidgades perspektiven ytterligare, till exempel genom Lipset & Smelsers samling av centrala uppsatser från 1950-talet (*Sociology: the progress of a decade)*. I trebetygskursens metoddel läste vi Lazarsfeld & Rosenbergs *The Language of social research*. Den flankerades av John Madges bok om *The Origins of scientific sociology*, med dess noggranna dissekering av tolv berömda monografier och skolbildningar, alltifrån Durkheims bok om *Självmordet*, via Thomas och Znanieckis arbete om *The Polish Peasant* och Hawthornestudierna (ännu en gång!) om amerikansk industri från 1930-talet, via Kinseys undersökning av amerikanska sexualvanor till Stouffers arbete om *The American Soldier.*

Gösta Carlsson hade en serie intressanta föreläsningar kring Leon Festingers teori om den kognitiva dissonansen. Långt senare kom jag att återvända till Festingers modell i ett försök att tillämpa den på analysen av ideologisk förändring (i *Sociologisk Forskning* 1985).

En del av metodkursen på tvåbetygsnivån var ett obligatoriskt deltagande i ett fältarbete. Där skulle varje student göra ett ganska stort antal (ca 15) besöksintervjuer. Jag gjorde mina intervjuer i Malmö inom ett projekt om rattonykterhet, ett projekt som drevs av Hans Klette.

Den ansvarige metodläraren, Rune Persson, beskrev denna påtvingade vidgning av de studerandes sociala erfarenheter som en viktig del av utbildningen, som ett sätt ”att lära ’prostadöttrarna’ hur samhället verkligen ser ut”, med hans pregnanta formulering. Han tänkte inte minst på de välartade psykologi-studenterna som läste sociologi som en del av sin psykologexamen. Men den urbana misären var okänd även för mig. Detta fältarbete gav mig inblick i en rad sociala miljöer som jag inte hade mött under min lantliga uppväxt.

På trebetygsnivån ingick en veckas studier med observation och intervjuer av det politiska livet i Ystad, en slags längre, sammanhållen metodlaboration. Det blev många intervjuer med lokala politiker och en kartläggning av olika organisationer inom det civila samhället i Ystad. Det var en del av Rune Perssons långsiktiga projekt inom politisk sociologi och fältarbetet var väl strukturerat. Hela gruppen bodde i Ystad under denna vecka, inklusive kursens lärare.

Dessa praktiska metodövningar på såväl två- som trebetygsnivån var viktiga erfarenheter för en blivande sociolog. På dessa sätt samlade vi in våra egna data – de problem och de fördelar som är en del av insamling och systematisering av egna data var viktiga att erfara och de gav oss en

bas för att värdera hur andra sociologers forskning gått till – och vad den därmed kunde bidra med.

På egen hand tillägnade jag mig Erich Fromms texter om den unge Marx, Marx själv, alienationsproblematiken via Robert Blauner m.m. Särskilt C.Wright Mills blev viktig, såväl *The Sociological Imagination* som hans böcker om makteliten och tjänstemännen i USA (*The Power Elite* respektive *White Collar*). Och så upptäckten av Levi-Strauss' fascinerande lilla bok om totemismen. Bengt Gesser rådde mig att läsa Thomas Kuhns och Derek Solla Price böcker om vetenskapliga revolutioner och vetenskapens tillväxt.

Med Homans bok i bagaget läste och fängslades jag av Sverre Lysgaards bok om *Arbeiderkollektivet*. Den lyfte fram den tunga insikten att socialitet och starka sociala band inte främst utvecklas i fritt valda sammanhang utan uppkommer som reaktioner på de tvingande gemenskaperna – från familjen och släkten, via grannskapet till värnpliktens och industriarbetets världar. Temat i Lysgaards bok, industriarbetarnas underordning, blev en bro mellan sociologin och mitt politiskt-intellektuella engagemang.

HUR MÅNGA VAR SOCIOLOGERNA UNDER DET "LÅNGA SEXTIOTALET"?

Här ovan har jag kort skisserat lite av vad sociologin kunde erbjuda den som läste den i början och mitten av 1960-talet, dvs. vid den tid då den samhällsvetenskapliga fakulteten formades och blev den institutionella ramen för ett antal ämnen som tidigare ingått i den humanistiska fakulteten.

På annat håll i denna skrift finns det statistiska uppgifter om såväl antalet studenter som antalet lärare vid de olika institutionerna inom fakulteten.[17] I denna del av mitt kapitel skall jag mera i detalj beskriva hur antalet som var anställda som lärare och hjälplärare vid den sociologiska institutionen utvecklades under perioden 1959–1976. Jag vill försöka fånga en del av de strömmar som tog vägen genom ämnet. Utifrån en lista över alla de som någon gång under åren 1959 till 1976 varit anställda av institutionen kan vi se ett flöde av människor som kom och stannade, sådana som kom och gick, eller de som kom och gick vidare.

Om vi först utgår från fakultetens egen statistik över antalet anställda för åren 1964 och 1974 så ser det ut som om utvecklingen vid institutionen var ganska stillsam och rätlinjig. Se tabell 1.

	1964			1974	
	Män	*Kvinnor*		*Män*	*Kvinnor*
Prof	1	0	Prof	2	0
Lek	6	1	Lek	9	3
FO-ass	1	0	FO-ass	1	2
Bitr lärare	0	1	Forskningsass	0	0
Assistenter	3	1	Assistenter	0	0
Amanuenser	10	3	Amanuenser	5	1
Summa	21	6	Summa	17	6

Tabell 1. Antal anställda vid sociologiska institutionen 1964 och 1974, enligt fakultetens statistik.

I tabellen ovan har jag hämtat uppgifterna om antalet anställda vid Sociologiska institutionen från fakultetens officiella personalstatistik. Det ser inte ut att ha hänt så mycket under de här tio åren. En viss akademisk förtätning har skett, personalen har i genomsnitt lite mer kompetens – lektorerna och forskarassistenterna har blivit fler, medan amanuenserna och assistenterna har blivit färre. Men dessa siffror berättar bara en liten del av institutionens och ämnets utveckling och förändring under den här perioden.

Ett dramatiskt 1960-tal

Ser vi till hur antalet personer som var knutna till den sociologiska institutionen förändrades år från år blir bilden en annan och mera dramatisk.

Jag har gått igenom de förteckningar över den anställda personalen som listas i universitetets kataloger från 1959 t.o.m. 1976.[18] Dessa personalförteckningar tar upp de personer som har haft någon form av *lärartjänst* vid institutionen.

Det är flera grupper av människor som under dessa år var knutna till den sociologiska institutionen som inte ryms inom de här tjänstekategorierna, men som ända i högsta grad var aktiva. Och då tänker jag inte främst på den stora mängd av studenter som passerade igenom institutionen, läste ämnet, tog sina betyg och skrev sina uppsatser.

Det är två väsentliga kategorier som saknas. För de första de som bedrev licentiand- och senare doktorandstudier och som då finansierades av olika slags stipendier.[19] När jag ställde samman ett excel-ark med alla personer

som förtecknades som knutna till institutionen utifrån uppgifterna i universitetskatalogerna försvann bekanta namn under ett par år för att senare återkomma. I många fall hade de under tiden haft licentiand- eller doktorandstipendium. Men de som *enbart* haft stipendier under den period jag kartlagt finns inte med i katalogerna och saknas därför i materialet.

En andra viktig grupp som saknas i tjänsteförteckningarna är de forskningsbiträden och forskningsassistenter som arbetade i de olika projekt som drevs av forskare och lärare vid institutionen. Det var inte minst alla de som under 1960- och 1970-talen arbetade på något av de många projekt som Harald Swedner organiserade. Det rörde sig om en rad stora projekt med socialpolitisk inriktning (t.ex. Östergårdsprojektet), kultursociologiska projekt (bl.a. kring teater och teaterpublik), samt om bebyggelse och segregation, skolor, invandring och migration. Sådana externt finansierade forskningsprojekt var en viktig del av verksamheten vid institutionen och de blev med tiden allt viktigare. Det var tidvis en stor grupp personer, tydligt förankrade på institutionen, nära knutna till forskningsledaren och närvarande i dess korridorer och tjänsterum, men i mindre mån som deltagare på de allmänna seminarierna och i doktorandkurserna.

Utifrån uppgifterna i universitetskatalogerna har jag samlat alla som någon gång var upptagen som *anställd lär*are vid sociologiska institutionen i ett excel-ark. De uppgifter som ingår är namn, födelseår och vilken typ av anställning respektive person haft för vart och ett av åren (Figur 1).

Vi får då följande resultat för åren 1959–1976.

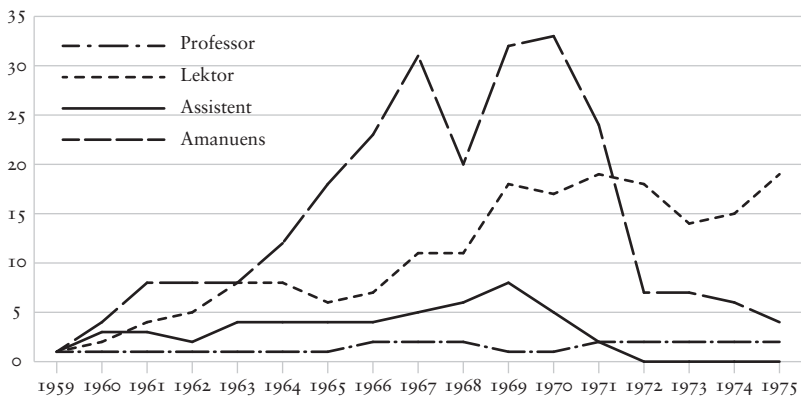

Figur 1. Antal anställda vid Sociologiska instruktionen 1959–1976.
Källa: Universitetskatalogen

Under flera år i mitten och slutet av 1960-talet var antalet amanuenser och assistenter mycket stort – mellan 25 och 40 stycken. Antalet lektorer – och då inräknar jag här de extra universitetslektorerna – ökade successivt och stadigt under denna period, en ökning som blev bestående i motsats till amanuensernas uppgång och fall.

I början av perioden var de allra flesta extra lektorer filosofie licentiater. Under 1960-talet och fram till 1973 var det många som en tog en fil.lic. i sociologi, dvs. under en examensordning som gjorde att en sådan licentiatexamen jämställdes med den nya doktorsexamen. Åtskilliga av dem som sedan burit upp institutionens undervisning och forskning fick lektorstjänster utifrån sin fil.lic. och kunde sedan meritera sig som docenter.[20]

Mot slutet av perioden ökade antalet som hade tjänst som forskarassistent eller hade blivit docenter påtagligt. Vid mitten av 1970-talet hade ämnet i den meningen vetenskapligt konsoliderats.

DE KOM, DE PASSERADE, DE STANNADE, DE GICK VIDARE

Listan över alla de som i någon period varit fast eller tillfälligt anställda under ämnets formativa period rymmer totalt 127 personer, som är upptagna som knutna till institutionen något år mellan 1959 och 1976. Det är givetvis främst inom gruppen av de deltidsanställda som rörelserna in och ut är mest påtagliga. Många var anställda som amanuenser en kortare tid. En del valde andra studiebanor eller fick jobb utanför akademin. Andra stannade kvar vid institutionen och universitetet och i många fall blev de senare doktorander, med eller utan studiestöd.

Lundasociologernas livsbanor- tre olika flöden.

För det första kan vi identifiera en grupp som stannat kvar i ämnet sociologi, vid institutionen i Lund eller på annat håll.

För det andra en grupp som med en sociologisk examen i bagaget kommit att medverka till att upprätta nya discpliner och studiefält, eller att träda in i sådana fält som redan etablerats. Det gäller för flera av de sociologer som fanns vid institutionen under första delen an 1960-talket. Harald Swedner blev senare en av de första professorerna i ämnet socialt arbete (Göteborg). Samma väg och in i samma ämne följde senare Rosmari Elaisson-Lappalianen som professor i Lund efter en mångskiftande bana. Samma väg tog Sven-Axel Månsson, som blev först docent (i Lund) och sedan professor i socialt arbete i Göteborg. Göran

Gustafsson blev tidigt professor i religionssociologi vid den teologiska fakulteten i Lund, Ulla Bondesson blev professor i kriminologi vid Köpenhamns universitet efter en kort vända på den rättssociologiska institutionen i Lund. Karl Erik Rosengren hade efter licentiatexamen i litteraturhistoria fått söka sig till sociologiämnet för att kunna lägga fram sin doktorsavhandling om det litteratära systemet. Han kom därefter att bygga upp massmedieforskningen i Lund som professor i Medie- och kommunikationsvetenskap.

Den jugoslaviske fysikern Stevan Dedijer gled en tid omkring i institutionens korridorer för att därifrån gå vidare till Forskningspolitiska institutet och lägga grunden till ämnet forskningspolitik, ett ämne och ett institut/institution som senare kommit att härbergera flera disputerade sociologer (Anders Granberg, Richard Stankiewicz och inte minst Mats Benner). Håkan Wiberg kom från filosofin och matematiken och gick vidare till freds- och konfliktforskning i Köpenhamn efter en period som professor i sociologi i Lund.

Går vi en smula längre fram i tiden så har en rad av dem som disputerade i Lund i ämnet sociologi kommit att blir professorer i andra ämnen, och i ett antal fall också vara med om att bygga upp nya forskningsområden och discipliner. Bland dem som kom in i ämnet under tiden fram till mitten av 1970-talet gäller detta för Boel Berner (som varit ledande i tillblivelsen av temat teknik och samhälle vid Linköpings universitet); Björn Fryklund inom IMER-området samt Staf Callewaert som kring sig utvecklade en stark utbildningssociologisk miljö inom pedagogikämnet i Köpenhamn. En period var Astrid Norberg amanuens i sociologi. Hon kom sedan att spela en central roll för att etablera vårdvetenskap som akademisk disciplin i Sverige. Håkan Hvitfeldt blev massmediaprofessor i Göteborg.[21]

Många andra inom denna kohort Lundasociologer har varit ledande inom olika specialområden inom ämnet ram – Bengt Furåker som professor i arbetsmarknadsforskning vid sociologiska institutionen i Göteborg; Göran Djurfeldt och Staffan Lindberg som professorer inom utvecklingsforskning vid Sociologiska institutionen i Lund och varit betydelsefulla grundare av utbildnings- och forskarnätverket SASNET medan Anna Lisa Lindén (Thelander) varit professor vid Sociologiska institutionen i Lund med inriktning mot fält som bebyggelse, miljöpåverkan och hållbar utveckling och aktiv i uppbygganden av en samhällsvetenskaplig miljö- och klimatforskning.

Några gick vidare …

Och för det tredje finns det en stor grupp som efter en period som anställd vid Sociologiska institutionen funnit andra livsbanor och arbeten. Det gäller inte minst den rad av unga sociologer som ett eller ett par år under sin studietid varit amanuenser eller assistenter. Riksdagsledamöter blev Britta Bergström och Per Gahrton; Alhadi Khalaf och Filipe Faria kom att spela ledande politiska roller i sina hemländer; tjänstemän i EU-kommissionen blev exempelvis Heimo Claasen och Filipe Faria. Ledamöter av EU-parlamentet blev Per Gahrton och Herman Schmid. Ambassadörer för sitt hemland blev Billy Modise. Stig Fredriksson blev knuten till *Jönköpingsposten* och chef för Herenco; här bidrog nog ingiftet i ägarfamiljen Hamrin. Christian Andersson har varit både diplomat och radiojournalist, chef för EU-parlamentets kontor i Sverige for att till sist återvända till akademin som journalistiklektor vid Södertörns högskola. Chef för AMS och senare landshövding blev Göte Bernhardsson och Levi Svenningson blev en hög funktionär inom LO och departementen. I båda dessa fall var de politiska meriterna väl så viktiga som de akademiska.

… medan andra fortsatte

En betydande grupp av de som verkade som amanuenser och assistenter under den tid jag granskat har fortsatt på den sociologiska forskar- och lärarbanan, mer eller mindre framgångsrika. Flera fick tjänst i Danmark eller Norge. Staf Callewaert, först i Aalborg, sedan i Köpenhamn; Lennart Rosenlund i Stavanger; Carl-Ivar Carlin fick jobb i Odense; Ingmar Böök, Robin Cheesman och Herman Schmid kom till Roskilde Universitetscenter medan Göran Djurfeldt och Gunnar Olofsson sökte sig till Köpenhamns universitet i början av 1970-talet. Eva-Stina Bengtsson (Lyon) flyttade till London och South Bank University.

Många bland de som var anställda under senare delen av 1960-talet och början av 1970-talet har på olika sätt genom sin forskning breddat, fördjupat och skapat nya betydande forskningsfält inom sociologiämnet som professorer i ämnet. Vi kan här nämna Bengt Gesser, Göran Therborn, Ann-Mari Sellerberg, Thomas Brante, Margarerta Bertilsson och Gunnar Olofsson – utöver alla tidigare nämnda.[22]

De som i egenskap av studenter i sociologi valde att fördjupa sina studier i ämnet fram till en doktorsexamen blev i många fall betydelsefulla för det unga ämnets innehåll, breddning och fördjupning. Ämnets tidiga öppenhet för nya forskningsinriktningar, och för nya empiriska fält, har

utgjort en grund för både en intern konsolidering och samtidigt en utveckling av nya forskningsfält och discipliner.

TILL SIST

En tidig internationell profil

När jag gick igenom universitetskatalogerna och de uppgifter de hade om de samhällsvetenskapliga institutionerna var det mycket påtagligt att den sociologiska institutionen avvek från de andra i ett särskilt avseende – öppenheten för att anställa hjälplärare och lärare som kom från länder i andra världsdelar. Sociologiska institutionen svarade för en klar majoritet av dessa lärare inom fakulteten. Jag har nämnt Billy Modise men vi kan också lägga till namn som William Ogionwo, Chudi Nwabachili, Chagan Lalloo, Alhadi Khalaf, Ndidi Chibogu, Awad Abdallah m.fl. Det var således inte först med den latinamerikanska exilens inflöde under 1970-talets senare del som institutionen fick en internationell prägel – den fanns där redan under 1960-talet, då den representerades av personer från europeiska länder och länder i södra och östra Afrika samt mellanöstern.

Expansionens följder

Det stora inflödet av både studenter och lärare under de första tio–femton åren till den sociologiska institutionen gav institutionen en storlek och akademisk täthet som ledde till att påfallande många av dem som kom in i ämnet och blev anställda under denna tid kom att fortsätta som lärare och forskare hade framgång på den akademiska banan. Det gäller inte bara de som stannade kvar i Lund och inom ämnet. Många sökte sig till andra universitet, i Sverige, i Norden eller i övriga Europa och länder i andra världsdelar. Ämnets vittfamnande karaktär – bindestreckssociologin! – kom att bli gynnsamt för att formera nya specialiteter och nya discipliner.

****

I det här kapitlet har jag visat på några viktiga utvecklingslinjer för lundasociologerna. Hur sociologin i Lund kom att förändras i och med denna expansion och rekrytering, innehållsligt, metodiskt och teoretiskt, behandlas inte här. Men det vore intressant om någon tog sig an den frågan liksom även av hur det har gått för de generationer av lundasociologer som tillkommit från mitten av 1970-talet fram till idag.

Noter

1. Tack till Anna Lisa Lindén, Göran Gustafsson, Ingrid Jönsson, Sven Marke och Gunnar Andersson för synpunkter och uppslag.

2. Gesser 1971.

3. Göran Gustafsson, sedermera professor i religionssociologi i Lund, berättar att han blev anställd som amanuens efter att ha tagit två betyg i ämnet vt 1960. Kravet var att han skulle fortsätta att läsa trebetygskursen. (Intervju 8.12.2014)

4. I realiteten var det åtskilligt fler som var knutna till institutionen vid bägge tillfällena. Stipendiater, timanställda, för projekt anställda forskningsassistenter m.fl. räknades inte in i de lärarkategorier som universitetskatalogen tog upp. Se vidare nedan.

5. Gesser 1971.

6. Från mitten av 1960-talet planerades utbygganden av universitetsfilialer, vilka också inrättades från 1967. Lund fick en filial i Växjö. Hit skulle en del av grundutbildningen kunna förläggas och här experimenterades mycket med yrkesinriktade utbildningar redan från början. Sociologi var ett av de ämnen som från början gavs i Växjö. Av de som var anställda i Lund flyttade flera till filialen och senare högskolan i Växjö – exempelvis Arnold Mullaert, Dahn Sturesson, Sven Windahl och Göran Jense.

7. Magnus Söderström, tidigare rektor vid Växjö universitet, beskrev målande hur han blev anställd vid Pedagogiska institutionen i Uppsala. När terminens kull av trebetygsstudenter fått sina betyg så tillfrågades de av institutionens studierektor om de villa bli anställda. Den som fått spets (VG) i betyget kunde bli assistent, den som fått en slät trea (G) kunde bli amanuens.

8. Arne Ekdal, Sven Marke, Göran Gustafsson, Anna Lisa Thelander (Lindén) m.fl.: jag hade själv tjänstgöring där ett år i början av 1970-talet.

9. Under slutet av 1960-talet ökade efterfrågan på sociologiundervisning bland olika yrkesgrupper på andra orter i regionen. I samarbete med Kursverksamheten, TBV och ABF gav institutionens lärare utbildning i sociologi (ett betyg, dvs. första terminens kurs) på flera orter, exempelvis Malmö, Kristianstad, Helsingborg, Växjö, Jönköping etc.

10. De som valde att läsa de externa kurserna på olika orter i regionen (se not 7 ovan), ville ofta komplettera en utbildning man redan hade. När det nya undervisningsämnet Socialkunskap inrättades på gymnasiet valde exempelvis många lärare att komplettera sin lärarutbildning med ett betyg i sociologi. Sociologi med socialpolitik blev senare en obligatorisk kurs för blivande gymnasielärare i samhällskunskap och socialkunskap.

11. Jfr. Larsson 2001.

12. Malmberg hade gett ut ett litet kompendium om sociologins historia.

13. Men det som verkligen satte sig i mitt minne och det råd jag omedelbart följde var detta yttrande: ”Det är bra att ni läser kurslitteraturen, men det blir inget av er om ni inte läser minst lika mycket till.” Det rådet följde jag. När jag försökt förmedla detta vidare till senare generationer av studenter jag föreläst för eller i samband med doktorandkurser jag gett, har det inte alltid mötts av entusiasm.

14. Några år senare gjorde den engelske sociologen Tom Bottomore ett försök att avanglifiera en grundläggande sociologisk lärobok, när han i sin *Sociology – an introduction* från 1964 försökte förfrämliga och förallmänliga sociologins grundbegrepp för de anglosaxiska studenterna genom att ständigt ge exempel från det indiska samhället.

15. Det var t.ex. implikationen av Margeret Meads lilla bok om *Manligt, Kvinnligt mänskligt* med dess tydliga budskap att könens dominans och underordning i olika samhällen inte var evig och för alltid given.

16. Men också en god grund för senare års skepsis mot och kritiska hållning till human relation-skolan i arbetssociologin.

17. Se www.sam.lu.se och Olof Nelssons kapitel.

18. Jag har utgått från de kataloger som avser antingen höstterminen varje år, fram t.o.m. 1966, och under den senare delen av perioden avsåg läsåret. Fr.o.m. 1976 blev denna personalkatalog årlig och gällde kalenderårsvis.

19. De som hade s.k. lektorstimmar utöver sitt stipendium finns i några fall medtagna i katalogerna. De har dock inte inräknats i de olika tjänstekategorierna.

20. Det gäller för exempelvis Rune Persson, Göran Lindberg, Anna Lisa Lindén (Thelander), Bengt Gesser och Alhadi Khalaf. Tre av de som tog en gammal fil. lic. gick vidare till doktorsgraden: Ulla Bondesson, Göran Gustafsson och Göran Therborn.

21. Många något yngre lundasociologer har kommit att verka i och övergå till andra discpliner eller varit med om att bygga upp sådana. Det gäller till exempel Tomas Peterson och idrottsvetenskap, Ingrid Sahlin har gått till socialt arbete medan genusvetenskapen har blivit Diana Mulinaris fält. Till forskningspolitiken Mats Benner, till folkhälsovetenskapen Lone Scocozza och Anders Persson till utbildningsvetenskapen.

22. Flera andra lundasociologer har blivit professorer i ämnet. En av dem som under tiden 1958–1976 inte finns upptagna i katalogen är till exempel Ingrid Jönsson (då forskningsassistent på olika projekt). De som enbart hade utbildningsbidrag, läste på studielån, eller var forskningsassistenter finns inte upptagna i källan. Bland markanta namn som något senare kom till Sociologiska institutionen och sedan disputerade där kan nämnas Johanna Esseveld och Ron Eyerman.

För den som vill veta mer:

Lunds universitet. Sociologiska institutionen (1997). *Årsbok. 1996, Från seminarium till storinstitution – sociologi i Lund 1947–1997*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet. Minnesbilder och personliga anekdoter från olika tidsperioder.

I antologin *Det personliga är sociologiskt* (Liber 2014), samanställd av Gunnar Andersson, Thomas Brante och Christofer Edling finns minnesbilder från denna epok hos de författare som var knutna till institutionen under den tid som denna essä berör: Boel Berner, Margareta Bertilsson, Thomas Brante, Rosmari Eliasson Lappalainen, Bengt Furåker, Staffan Lindberg, Gunnar Olofsson och Göran Therborn. (Johanna Esseveld kom lite senare till Lund.)

Lundapsykologins första femtio år inom samhällsvetenskaplig fakultet

Stefan Jern, Satya Murti Maini, Jarl Risberg & Olof Rydén

Författarna till denna text är tillräckligt gamla för att som novischer ha fått ståtliga studentbrev undertecknade av Rector Magnificus och prydda av Humanistiska Fakultetens blå stämpel. Till denna fakultet hörde nämligen Psykologiska institutionen sedan den tillkommit genom skilsmässan från pedagogiken 1957. Pedagogiken hade i sin tur avsöndrats från filosofin så sent som 1912. Efter tjänstgöring som amanuenser, assistenter och extralektorer fortsatte vi på olika vägar i den akademiska karriären. Två blev professorer och två docenter/lektorer och en ur vardera gruppen verkade som prefekter vid institutionen. Vår framställning bygger i första hand på egna minnesbilder och är således diskutabel ur strikt källkritisk synpunkt. Framställningen färgas också av att vi samtliga hade Gudmund Smith som handledare under våra forskarutbildningar och präglas säkert av hans syn på fakultets- och samarbetsfrågor. I möjligaste mån har vi dock strävat efter att stämma av det bedrägliga minnet mot de få skriftliga källor som finns tillgängliga. För generös fackhistorisk hjälp där minnet svikit oss tackar vi också idéhistorikern, professor Ingemar Nilsson vid Göteborgs universitet.

PSYKOLOGINS STÄLLNINGSTAGANDEN TILL FAKULTETSTILLHÖRIGHET

Psykologiämnets historia i Lund inleddes inom pedagogiken med minnesforskaren Axel Herrlin som upprätthöll professuren mellan 1912 och 1935. Han följdes av John Landqvist (1935–1946), Herman Siegvald (1947–1960), Gudmund Smith (1960–1986), Ola Svenson (1987–1993), Carl Martin Allwood (1998–2008) och Sverker Sikström (2011–). En andra professur tillkom i och med Ulf Kraghs tillträde i tillämpad psykologi 1977, den tredje i personlighetspsykologi med Hans Sjöbäck (1977/1979–1990) och Olof Rydén (1993–2004). Den fjärde inrättades i samarbete med Med.fak. i neuropsykologi och innehades av Jarl Risberg (1992–2006). Slutligen inrättades en professur i

arbets- och organisationspsykolog 1998 med Curt R. Johansson som förste innehavare.

Som framgår av ovanstående korta professorshistorik kan den akademiska psykologin förefalla att, under de 50 år som behandlas här, ha varit en angelägenhet enbart för män, och så har det också varit vad gäller högre tjänster. Det kan därför vara på sin plats att lyfta fram att den första kvinnan som disputerade inom psykologi i Lund, Karin Aronsson (1978), kom att verka som professor i Linköping. Hon har nu följts av andra som Jitka Lindén (1979), Gunvor Andersson (1984), Aki Johanson (1991), Ingegerd Carlsson (1992), Karin Stjernqvist 1992), Mona Eklund (1996) och Tuija Muhonen (1999), vilka samtliga nu är professorer. Psykologins enda ordinarie kvinnliga prefekt under perioden var Jitka Lindén (2000–2006) och den enda kvinnan på dekannivån var Britta Liljegren, vicedekan 2010–2011. Självklart, och beklagligtvis, återstår mycket att göra när det gäller rimlig könsmässig balans för forskare och lärare inom psykologiämnet i Lund.

Psykologin var således en del av pedagogikämnet inom humanistiska fakulteten. Först 1957 blev ämnet självständigt i egen institution, med Gudmund Smith som förste professor från 1960, men fortfarande inom samma fakultet. Frågan om psykologins fakultetstillhörighet avgjordes då genom historiska band och utan problematisering; psykologin betraktades av den närmaste omgivningen som en humanistisk disciplin med sina djupaste rötter i filosofin. Detta skulle dock ganska snart komma att ifrågasättas av den nytillträdde professorn, som i grunden var biolog med starka naturvetenskapliga intressen. Ämnets experimentella inriktning gjorde det också till en udda medlem i humanistfamiljen, liksom senare bland samhällsvetarna dit ämnet fördes vid den nya fakultetens tillkomst 1964.

Många, både de med intresse för biologiskt orienterad psykologi och de experimentellt orienterade, kände sig inte hemma i samhällsvetenskapliga fakulteten. Hur kom det sig? Under 1960- och 1970-talen var ämnesföreträdaren den som hade mest att säga till om när det gällde tillhörighet, anställning, valet av forskningsområden etc. Att psykologin först separerade sig från filosofi och sedan från pedagogik var en mognadsprocess för ämnet. Psykologin har ju ofta beskrivits som en vetenskap med ett långt förflutet och en kort historia. Gudmund Smith hade preferenser för biologisk psykologi och han samarbetade nära med Medicinska fakulteten, d.v.s. psykiatrin. Han ansåg, att psykologi som ett laborativt och experimentellt ämne naturligen hörde hemma i den medicinska familjen. Vi som

socialiserades i hans anda ansåg, att om vi flyttade till Med. Fak. skulle vi kunna profilera oss som naturvetenskapliga och behålla den s.k. laborativa tilldelning vi erhöll för undervisning av studenter på grundutbildningsnivå. Ytterligare argument var institutionens forskning inom bl.a. etologi, neuropsykologi och psykiatri. Denna tilldelning av extra medel p.g.a. ämnets laborativa karaktär var en nagel i ögat för i synnerhet sociologins och ekonomins styrelser. Det framhölls ofta att psykologin inte borde ha den särställning som vi hade. Med psykologprogrammet, som byggdes upp under perioden 1970 till 1979, blossade det åter upp diskussioner om denna tilldelning. Som tur var, lyckades vi behålla den till psykologprogrammet, men tyvärr inte till de fristående kurserna.

Diskussionen om en egen fakultet

Inom institutionen diskuterades under 1970-talet att man skulle försöka skapa en egen psykologisk fakultet. Den person, som lyckades bilda världens första psykologiska fakultet i Bergen, var Bjørn Christiansen med understöd av Hallgrim Kløve. Den senare var Nordens första professor i neuropsykologi och Jarl Risbergs fakultetsopponent 1973. Gudmund Smith träffade Kløve i samband med disputationen och blev kanske då inspirerad att göra ett försök att skapa en psykologisk fakultet i Lund, i likhet med vad som hade planerats i Bergen sedan starten av psykologutbildningen där 1964. Detta var önsketänkande från vår sida och misslyckades som bekant. Fakulteten och universitetsstyrelsen hade troligen inte gått med på en sådan begäran om utträde och bildande av en psykologisk fakultet. Det gick ju inte bättre för professor och prefekt Lars-Göran Nilsson, som senare gjorde ett seriöst försök att skapa en sådan fakultet vid Stockholms universitet.

SAMARBETET INOM FAKULTETEN

Psykologutbildningen kräver en egen organisation och institutionen delas

Beteendevetenskapliga institutionsgruppen (BIG) skapades 1970. Liknande enheter inrättades ungefär samtidigt på de flesta övriga universitetsorter som bedrev psykologutbildning i Sverige. Det gjordes för att ge psykologprogrammet en stabil bas och ökad autonomi samt för att integrera psykologi, sociologi och pedagogik inom en sammanhållen utbildning med tydlig tillämpningsinriktning. BIG styrdes av representanter från dessa tre huvudämnen och prefekterna från institutionerna turades om som prefekt

och föreståndare. Genom BIG:s tillkomst blev det möjligt att behålla den laborativa tilldelningen, medan sociologin och pedagogiken behöll samma tilldelning som tidigare. Detta återspeglades i att studenter hade mycket fler lärartimmar i psykologi än i de två andra ämnena samt avsevärt mycket mer handledning, laborationer och övningar. Genom BIG lyckades psykologin få nya tjänster och med tiden en professur i klinisk psykologi.

Ur BIG skapades 1979 Institutionen för tillämpad psykologi, ITP. Då inrättades en professur och en forskarassistenttjänst i tillämpad psykologi, med första innehavarna Ulf Kragh respektive Alf Nilsson. Den senare efterträdde Kragh 1986, men nu i ämnet klinisk psykologi. Alf Nilsson spelade en central roll för den kliniska forskning som kom att bedrivas inom den unga institutionen. Vidare kunde man erhålla mer resurser till kliniska lärare och lektorer som hade psykologlegitimation. Man kan säga att ITP ansåg sig vara tillämpad och utbildningsorienterad medan Psykologiska institutionen (PI) sågs som mer akademisk och forskningsorienterad. Denna tillskrivning av sociala identiteter hade kanske någon grund, men var, som sådana ”vi-och-dom”-bilder ofta blir, i grunden starkt överdriven. Med forskarutbildning var ITP också akademisk samtidigt som det inte saknades lärare med psykologlegitimation på PI. De kulturella skillnader, som ändå upplevdes mellan en utbildningskultur och en forskningskultur, skulle med tiden visa sig få tämligen destruktiva följder.

Kris och utveckling på Psykologiska institutionen

PI drabbades mot slutet av 1980-talet av stora ekonomiska underskott och arbetsmiljöproblem. Fakulteten utsåg sin utbildningsledare Kerstin Lindbom som prefekt under perioden mars–september 1990. Denna ”tvångsförvaltning” utgjorde ett avsteg från principen om kollegialt ledarskap och är nog tämligen unik. Från och med oktober 1990 fick vi anstränga oss för att få budgeten i balans samt arbeta vidare med arbetsmiljön. Den sammanhållande kraften i detta arbete kom att bli prefekten Satya Murti Maini. När vi närmade oss millennieskiftet hade institutionen inte bara lyckats med att reda ut budgetproblemen utan också ackumulerat en ansenlig summa som myndighetskapital. Institutionen hade också flera professurer (Psykologi, Personlighetspsykologi, Neuropsykologi, samt Arbets- och organisationspsykologi). Antalet doktorandtjänster ökades markant och rekryteringen till grundutbildningen var mycket tillfredställande. Från att lektorer undervisade heltid lyckades PI ge alla lektorer tid för forskning genom minskning av katederundervisning till 80 %, d.v.s.

20 % forskning och kompetensutveckling ingick i tjänsten. Att lektorer skulle bedriva både undervisning och forskning var i själva verket stadgat från tjänsternas tillkomst i slutet av 1950-talet, men hade långt ifrån förverkligats i praktiken på särskilt många institutioner. Med andra ord fick studenterna både på grund- och forskarutbildningsnivå fler kompetenta lärare med stor bredd i psykologins olika områden. Under den här tiden fick institutionen mycket uppmuntran och stöd från fakulteten.

Psykoterapeututbildningen

Under det sena 1980-talet fördes diskussioner om en psykoterapeututbildning i Lund. ITP och PI agerade gemensamt för en sådan utbildning. Trots goda argument och stöd från vår fakultet fick psykiatrin ansvaret och startade denna påbyggnadsutbildning i Malmö, inledningsvis med samarbete med ITP. Psykologer var den yrkesgrupp som användes mest inom den nya psykoterapiutbildningen. Utbildningen hade en gren för dynamisk psykoterapi och en för familjeterapi. Vidare arrangerades en barnterapiutbildning (dynamisk) och två handledarutbildningar i psykoterapi.

I slutet av 1990-talet fick Med. Fak. ekonomiska problem samtidigt som man planerade att inrätta en apotekarutbildning som krävde finansiering ”inom ramen”. Då aktualiserades en nedläggning av psykoterapeututbildningen och man gjorde uppehåll med antagning av nya studenter. Det låg något både ironiskt och symboliskt i att psykoterapi skulle ersättas av farmaci! På nytt agerade psykologi i Lund för att ta tillbaka utbildningen, som borde ha placerats hos oss från början. Vi hade även denna gång fakultetens stöd. Det blev möjligt att starta psykoterapeututbildning i Lund vid den nya institutionen, Institutionen för psykologi, ht-2002.

Initialt fanns ambitionen att ha en psykodynamiskt orienterad utbildning och en familjeterapiutbildning liksom tidigare. Men ett ökat intresse för kognitiv terapi och kognitiv beteendeterapi gjorde att den nya utbildningen (60 poäng) redan från starten ht-2002 fick tre inriktningar. Modellen med tre utbildningsgrenar har vidareutvecklats och visat sig mycket välfungerande med ett stort söktryck av studerande. Mats Fridell var den första studierektorn.

Förhållandet mellan Institutionen för tillämpad psykologi och Psykologiska institutionen samt samgåendet mellan syskoninstitutionerna

Sedan fakulteten under flera år arbetat för att förenkla sin struktur genom att minska antalet organisatoriska enheter, uppmanade den som ett led

i detta arbete institutionerna för psykologi och tillämpad psykologi att inleda ett samarbete i syfte att gå samman. Till fakultetens beslut bidrog också att man ansåg att det inom ITP fanns brister, bl.a. vad gällde arbetsförhållandena. Idéerna mötte inledningsvis föga gehör. Det kärva beskedet från fakultetsstyrelsen i slutet av 90-talet blev att om detta inte gjordes med de två institutionernas medverkan, så skulle det genomföras genom ett tvingande beslut på det sätt fakulteten fann bäst.

Initiativet var alltså denna gång fakultetens. Vi fick extra medel för en utredning om en eventuell sammanslagning. En grupp bestående av två representanter från vardera ITP och PI samt studentrepresentanter skulle undersöka samgående och komma med sin rapport. Gruppen var enig i sina slutsatser och förordade en sammanslagning. Ett av huvudargumenten i gruppens förslag utgick från att studenterna skulle gynnas av en sammanslagning. På grundutbildningen skulle det bli en större pool av lärare och forskare, som skulle kunna ge studenterna valmöjligheter för handledning samt frihet att välja uppsatsämnen inom ett bredare spektrum. Samma skulle gälla för doktoranderna. Den kritiska massan för bildandet av grupper inom psykologins delområden skulle bli större och skapa forskningsmiljöer till gagn för doktoranderna och för hela ämnet. Tanken om att utveckla avdelningsorganisationen, som redan funnits vid psykologiska institutionen i en mer lös form med fyra avdelningar, fördes in i den nya institutionen, Institutionen för psykologi, och sex avdelningar skapades (Arbets- och organisationspsykologi, Klinisk psykologi, Kognitiv psykologi, Neuropsykologi, Personlighetspsykologi och Utvecklingspsykologi). Avdelningarna återspeglade kompetenser och intressen vid de tidigare institutionerna och spelade en viktig roll i den fortsatta utvecklingen av forskning och undervisning i psykologi. Utrymme gavs också att verka inom mer informella nätverk.

Sammanslagningen genomfördes under åren 1998 och 1999 under ledning av prefekten Olof Rydén med åtskillig möda på grund av en inledande tveksamhet från många anställda och även öppet motstånd i några fall. Det blev tydligt att de skilda subkulturer, som hade utvecklats under den förhållandevis korta tid som förflutit sedan institutionen delats i två delar, nu lett till en djup klyfta mellan syskoninstitutionerna. Det gällde allt från vetenskapssyn till hur man beräknade lektorstimmar; man hade olika åsikter om huruvida ämnet bottnade i forskning eller i praktik, om betydelsen av att arbeta ”intuitivt” eller i ”elfenbenstorn”, för att nämna några av de mer städade uttrycken för vad ”de andra” höll på med. De

skillnader som uppdagades i hur institutionerna administrerades, trots att de hade att följa samma regelapparat och tillhörde samma fakultet, var häpnadsväckande.

Först vid den formella sammanslagningen år 2000, när det var möjligt att överblicka hela situationen, uppenbarades att institutionens ekonomi befann sig i ett närmast fritt fall. Hårda krav på besparingar från fakultetens sida följde. Krisen från 1980-talets Psykologiska institution upprepade sig dock inte och fakulteten behövde inte ingripa. De gemensamma krafterna hos lärarna och administrationen i den nya institutionen lyckades reda ut situationen och ett nytt överskott kunde skapas inom fem år. Detta användes bland annat till att tillsätta några av landets första biträdande lektorer. Med detta lades grund för den kommande generationsväxlingen då institutionens många 40-talister skulle gå i pension. Viktiga personer i denna process var byrådirektören Birgitta Abdon, som professionaliserade och styrde upp budgetarbetet, samt prefekten Jitka Lindén, som lyckades leda institutionen bort från att driva olika grupperingars särintressen till att arbeta för helheten. Även studierektorn Britta Liljegrens insatser för att utveckla psykologprogrammet bör nämnas i detta sammanhang.

IP idag är fakultetens största institution, fungerar väl och kännetecknas av stor mångsidighet i såväl forskning som tillämpning, något som rimmar väl med Gudmund Smiths programförklaring när ämnet först blev självständigt.

Samarbete med pedagoger, sociologer och andra inom fakulteten

När den statliga psykologutbildningskommittén under ledning av pedagogikprofessorn Kjell Härnqvist överlämnade sitt förslag till regeringen 1955 föreslogs en kompromiss, som innebar att psykologer skulle läsa psykologi, pedagogik och sociologi på kandidatnivå och därefter antingen licentiera i psykologi *eller* i pedagogik istället för att, som ursprungligen krävdes av landets psykologiprofessorer, antingen disputera eller licentiera i psykologi. Denna ordning kom att bestå under perioden 1958 till 1972, då en modernare psykologutbildning genomfördes med en tvåårig, tillämpad psykologexamen som ersättning för licentiatexamen. Delvis av historiska skäl behölls dock stora inslag av pedagogik och sociologi i kandidatdelen av utbildningen. Pedagogerna tog hand om inlärnings- och utvecklingspsykologin samt intelligenstestningarnas metodik och teori under ett år medan sociologerna förväntades bidra med undervisning i

huvudsakligen socialpsykologi under ett halvår, d.v.s. samma volym som tidigare. I den nya sammanhållna utbildningen inom ITP:s ram blev med tiden samarbetet emellanåt komplicerat, då psykologerna ville styra kursinnehållet starkare än de andra två beteendevetenskapliga institutionerna kunde acceptera. Som ett resultat kom framförallt det pedagogiska bidraget till psykologutbildningen att successivt fasas ut och i stort sett helt försvinna kring 2010. Den processen upplevdes troligen som mest smärtsam inom den pedagogiska institutionen, som ju kort därefter upphörde att existera. Samarbetet med sociologerna fortsätter dock ungefär som tidigare och sker ju också inom det beteendevetenskapliga programmet som ”ägs” av Institutionen för psykologi, men som även baseras på och kan inriktas mot sociologi och pedagogik. Psykologutbildningen kräver också utbildning i bl.a. hälso- och sjukvårdslagstiftning, social-, förvaltnings- och arbetsrätt samt sekretsslagstiftning, vilket har kunnat ordnas inom fakulteten genom ett långvarigt och av de blivande psykologerna mycket uppskattat samarbete med rättssociologerna, som bidrar med undervisning och träning inom dessa områden.

Samarbetena gäller inte endast utbildning utan också forskning. Sedan 2007 pågår ett samarbete mellan psykologi och statsvetenskap inom ramen för det tvärvetenskapliga nätverket Political Psychology Group som initierats av professor Catarina Kinnvall vid Statsvetenskapliga institutionen. Förutom seminarieverksamheten deltar representanter av bägge institutionerna i gemensamma projekt finansierade av bland annat Vetenskapsrådet. Frågor rörande psykologiska förklaringar till politiskt deltagande, framför allt i protester, utgör ett aktuellt exempel. Ett aktuellt forskningssamarbete pågår även vid Campus Helsingborg inom områdena risk- och prestationspsykologi samt arbetsorganisation.

Biblioteksfrågan

Från Psykologiska institutionens tillkomst fanns ett institutionsbibliotek. Det sköttes av någon yngre lärare som med hjälp av en arkivarbetare och UB ansvarade för inköp av böcker, tidskrifter, test o.s.v.. Under lång tid var detta en uppgift som var mycket populär, eftersom den medförde riklig nedsättning av undervisningsskyldigheten samtidigt som den inte var särskilt tidskrävande. Återkravsverksamheten i förhållande till mera seniora lärare och forskare var däremot ofta en delikat och ibland svårlöst uppgift. Mot slutet av 1980-talet skapades det nya pedagogisk-psykologiska biblioteket och en bibliotekarie, som skötte allt på ett professionellt sätt,

anställdes. Under 1990-talet slogs detta bibliotek ihop med Sociologens och Socialhögskolans. Detta större bibliotek var till stort gagn för studenterna, som fick ett ordentligt och för alla lätt tillgängligt beteendevetenskapligt bibliotek. Denna förändring påverkades av den decentralisering som UB hade påbörjat. Man kan säga att skapandet av biblioteket främst syftade till att underlätta för studenterna genom att ha allt lokaliserat på ett ställe. Fakulteten var mycket positivt inställd till våra strävanden att få ett gemensamt bibliotek, som idag har vuxit till sig och blivit Samhällsvetenskapliga fakultetens bibliotek.[1]

Samarbete över fakultetsgränserna

Samarbetet över fakultetsgränser var, som tidigare antytts, något som Psykologiska institutionen inledde under 1960- och 1970-talen. Vi hade doktorander och licentiander som var knutna till Teknisk fakultet (Miljöpsykologi), Medicinsk fakultetet (Neurologi, Hygien, Öron-Näsa-Hals) och Naturvetenskaplig fakultet (Zoologi). Fakulteten hjälpte till att skapa professorstjänster i neuropsykologi (Jarl Risberg) och miljöpsykologi (Rickard Küller). Vi fick t.ex. finansiering för 20 % av professorstjänsten i neuropsykologi från fakulteten. Adjungerade professurer tillkom i arbetspsykologi (Göran Ekvall och Claes Edlund) och i gerontologi (Bo Hagberg). På grund av finansieringsproblem kom hela kostnaden för några av dessa professurer att läggas över på institutionen, varför de drogs in på initiativ av IP under 2000-talets första decennium. Livaktiga och engagerade fakultetsöverskridande samarbeten har också förekommit kring utbildning av logopeder, sjukgymnaster, odontologer, jurister och tekniker och på senare år inom ramen för Arbetsmiljöhögskolan. Inom psykologutbildningen har undervisningen i psykiatri och farmakologi också lett till fruktbara samarbeten med institutioner inom Med. Fak. Även inom dessa områden uppmuntrade fakulteten till samarbete över ämnes- och fakultetsgränserna.

Psykiatri

I och med att Gudmund Smith tillträdde professuren i psykologi 1960 initierades en rad samarbeten med discipliner utanför den egna fakulteten. Ett sådant samarbete hade de facto redan inletts och gavs ett tydligt uttryck vid själva installationsakten i Universitetets aula där Smith höll sin installationsföreläsning tillsammans med en annan nytillträdande professor, psykiatern Eberhard Nyman. De valde att markera sina

gemensamma intressen genom att stå bredvid varandra och i sina anföranden ge exempel på hur forskning i deras respektive ämnen kunde komplettera varandra genom att närma sig besläktade problem från skilda perspektiv och med olika metoder. I en uppmärksammad artikel i Sydsvenska Dagbladet argumenterade Gudmund Smith senare för att psykologiämnet rätteligen borde överföras till Medicinska fakulteten. Denna inledande markering ledde också till många gemensamma projekt och en rik produktion av vetenskapliga arbeten av Smith och Nyman och därefter av en lång rad medarbetare från Psykologiska institutionen och psykiatrin, både forskare och yrkesverksamma psykiatriker och psykologer, knutna till S:t Lars eller till Psykiatriska institutionen vid Universitetssjukhuset i Lund. ”Forskarvinden” på Institutionen för vuxenpsykiatri på Sölvegatan blev ett välkänt begrepp och alla på Psykologiska institutionen kände till att Gudmund Smith tillbringade förmiddagarna där och då högst ovilligt befattade sig med annat än forskning. Därtill var Centrala Psykologlaboratoriet vid Lunds lasarett, som leddes av chefpsykologen Gunnar Jonsson, en resurs för hela lasarettet men främst för psykiatrin, som servades med diagnostisk och efterhand även med terapeutisk kompetens. Utöver denna huvuduppgift kom laboratoriet också att bli en robust bas för både praktisk utbildning av blivande psykologer och ett praktiknära forskningslaboratorium, som ofta utnyttjades av studenter och forskare från IP och ITP. Med stöd av vår fakultet placerades där från och med 1981 en klinisk lärartjänst på lektorsnivå, som samfinansierades av ITP och psykiatrin. Uppgiften var att handleda psykologer som gjorde kandidat- och PTP-tjänstgöring inom psykiatrin samt att medverka i blivande läkares psykiatriutbildning. Läraren förväntades också delta i det kliniska arbetet, samt att i mån av tid bedriva egen forskning.

Zoologi

Gudmund Smiths förankring i ett biologiskt perspektiv på psykologin hade säkerligen sin grund i att han som student bl. a. läste botanik och hela sitt liv var ivrig botanist och fågelskådare. Få känner till att han 1948 kom ut med en samling essäer, ”Utsikter”, där han skildrar upplevelser i den skånska naturen med den eminenta stilkonst, som senare präglade även hans vetenskapliga produktion. Som docent besökte han Konrad Lorenz på Max Planck Institutet i Seewiesen för att ta del av dennes 1973 nobelprisbelönade forskning kring djurs beteende. Lorenz besökte i sin

tur Psykologiska institutionen hösten 1969 och åhörde välvilligt tillsammans med sin hustru en rad redovisningar av studenter, som i hans anda studerade fåglars och fiskars beteende. En etologisk era på institutionen inleddes med Mats Nyströms doktorsavhandling 1972 om instinktivt beteende hos måsfåglar och Olof Rydéns studier av hur talgoxar från kläckningen reagerar på artspecifika läten, och därefter, i samarbete med Hans Bengtsson, hur föräldrarna till hålhäckande tättingar fördelar mat inom kullen. Sammanlagt fem disputationer där djur var studieobjekt producerades under 1970- och 1980-talen. En etologisk avdelning inrättades med en livlig seminarieverksamhet och en etologikurs gavs på doktorandnivå, där förutom studenter från institutioner även medicinare och zoologer deltog. Verksamheten klingade av efterhand som medarbetarna sökte sig till andra, besläktade delområden av psykologin. Några av institutionens etologer medverkade dock långt därefter i betygsnämnder vid disputationer på zoologiska, sedermera zooekologiska institutionen, ett bevis så gott som något på släktskapen mellan våra kunskapsområden.

Neurofysiologi och neuropsykologi

Under 1960 och 1970-talen stod inte biologisk psykologi och neuropsykologi högt i kurs inom den internationella psykologiska forskarvärlden. Många såg hjärnan som en svart låda i vilken aktiviteter föregick, som inte hade något med psykologi att göra. Gudmund Smith och många av de andra forskarna vid PI gick mot strömmen och var helhjärtat positiva och stöttade en gryende neuropsykologiska forskning, som leddes av Jarl Risberg. Inom ramen för denna forskning byggdes det upp avancerade laborativa verksamheter för avbildning av hjärnans funktion, först inom neurofysiologi och senare inom psykiatri och psykogeriatrik. Under 1980- och 90-talen försvarades ett stort antal doktorsavhandlingar, som belyste flera av de forskningsområden som sedan länge intresserat forskare vid PI, exempelvis kreativitet, ångest och förändringar av kognition och personlighet vid olika hjärnsjukdomar. Disputanderna hade ofta haft handledare från båda fakulteterna. Det goda fakultetssamarbetet befästes ytterligare när Sveriges första professur i neuropsykologi, som kom att innehas av Jarl Risberg, samfinansierades år 1992.

Juridik

Statens råd för samhällsforskning anordnade 1963 och 1964 två vittnespsykologiska symposier med medverkan av psykologer och jurister.

Det senare av dessa avhölls på Grand Hotell i Lund och utvecklades till ett turbulent möte mellan Gudmund Smith och Arne Trankell, vilka var djupt oeniga om hur man skulle arbeta med vittnespsykologiska analyser. Här lades grunden för något som sedan kom att kallas Lunda- respektive Stockholmsskolan. Inspirerade av Gudmund Smith fortsatte två psykologilektorer, Satya Murti Maini och Egil Ruth, med vittnespsykologisk verksamhet. Arbetet bedrev de som sakkunniga, förordnade av rätten för att bedöma tillförlitlighet av vittnesmål av barn utsatta för sexuella övergrepp. Ibland anlitades de även för bedömningar av vuxnas utsagor. De hade en dynamisk, utvecklingspsykologisk och personlighetspsykologisk utgångspunkt. Detta till skillnad från Stockholmsskolans angreppssätt, som fokuserade på utsageanalyser med en hermeneutisk orientering. Verksamheten utvidgades till kurser i vittnespsykologi för domare, poliser och åklagare. Vidare samarbetade Psykologiska institutionen med Juridiska fakultetens institutioner och tillhandahöll kurser i vittnespsykologi för juridikstuderande.

Konst- och litteraturhistoria

Att ett naturvetenskapligt och ett humanistiskt synsätt inte är oförenliga kan tyckas självklart för den akademiskt oförvillade – ”Det finns inga enkla svar” var titeln på en av Gudmund Smiths böcker (2011). Denna inställning tog sig i slutet av 1960-talet uttryck i ett samarbete med professor Sven Sandström på Konstvetenskapliga institutionen i deras gemensamma intresse för perceptionsprocesser och upplevelser vid betraktande av konst. Ett annat, närbesläktat samarbete utvecklades med Ingvar Holm på Litteraturvetenskapliga institutionen kring upplevelse av litteratur.

Bland humanisterna var alltså konstvetaren Sven Sandström drivande med Gudmund Smith som främste företrädare för psykologin. Intresset för att studera konst under dess tillblivelse hade Sven Sandström ärvt av sin föregångare Ragnar Josefsson, när denne under många år byggde upp Skissernas museum. Att även upplevelsen av konst kan ses som en skapelseprocess, en perceptgenes, som i inledningsskedet är omedveten för betraktaren, var Smiths bidrag i deras samarbete, som inom psykologin kom att generera en licentiat- och en doktorsavhandling 1984.

På den litteraturvetenskapliga sidan var, förutom Holm, Louise Vinge engagerad en kortare tid, medan ämnesföreträdaren Carl Fehrman ställde sig kritiskt avvisande till ”mätningar” inom humaniora. Hans kollega Staffan Björk uppmuntrade däremot projektet. I arbetet medverkade också

Stefan Jern vid Psykologiska institutionen samt kreativitetsforskarna Bertil Nordbeck och Satya Murti Maini med metodutveckling. Samarbetet bedrevs inom ramen för och med stöd av Vetenskapssocieteten i Lund och resulterade på psykologisidan i en trebetygsuppsats 1967 och en licentiatavhandling 1971, båda med inriktning på upplevelse av lyrik. Arbetet fick ingen fortsättning inom psykologin men drevs vidare inom konstvetenskap. Sven Sandström, som under resans gång skaffat sig en gedigen beteendevetenskaplig kompetens även genom kontakter med sociologer, drev arbetet vidare i nya former. En intressant koppling var att Sandström också i mitten av 1970-talet kom att samarbeta med Carl-Axel Acking vid Tekniska högskolan i ett tidigt miljöseminarium, ”KMM – Kollegiet Människa och Miljö”. Detta i sin tur byggde delvis på det miljöpsykologiska arbete som Acking och hans dåvarande assistent Rickard Küller inlett ungefär samtidigt som humanister och psykologer närmat sig varandra. Det tvärvetenskapliga nätverket runt psykologin kom alltså under en tid att genom olika personkonstellationer binda samman samhällsvetenskap, humaniora och teknologi.

Teknik

Det ovan nämnda samarbetet med arkitektur var inte det enda inom Tekniska högskolan. Curt R. Johansson, som tidigt intresserat sig för ergonomiska frågor, kom efterhand att bygga upp ett flertal projekt där psykologer och tekniker samarbetade inom Arbetsmiljö- och Trafikteknik bl.a. kring flygsäkerhets- och ledningsfrågor, där även Clemens Weickert aktivt bidrog. Från den tekniska sidan var Roland Akselsson och Pär Odenrick centrala aktörer och delar av samarbetet ägde rum inom ramen för nätverket Change@Work.

SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER

Det är sedan länge svårt att tala om psykologin som *ett* akademiskt ämne eller som *en* vetenskap, liksom det skulle vara svårt att tala om medicin som *en* disciplin. De psykologiska vetenskaperna och tillämpningarna spänner från ansatser som gränsar till medicinskt-naturvetenskapliga fält inom t.ex. neuropsykologi, psykologisk-psykiatrisk diagnostik och behandling, via klassiska kärnområden som perception, kognition, inlärning och personlighet till social- och organisationspsykologi, som snarare gränsar till sociologi, ekonomi, juridik och teknik. Trots detta är psykologin

i Lund idag på gott och ont organiserad inom *en* institution. Den stora bredden är både en tillgång och ett bekymmer. Bredden ger möjlighet till spännande samarbeten mellan subdiscipliner som t.ex. socialpsykologi, perception och kognition. Samtidigt kan ett stort antal högt specialiserade forskningsgrupper försvaga en institutions förmåga att samlas och verka för det gemensamma bästa.

Institutionens tidiga utveckling, med en klassisk lärostolsprofessur som under lång tid innehades av samma person, innebar likväl klara restriktioner i den större bredd som då hade varit möjlig. Perceptions- och personlighetspsykologi stod i fokus medan social-, arbets- och kognitionspsykologi inte gynnades och i viss mån motarbetades med följd att en del forskare sökte sig till andra lärosäten.

Den bredd som ändå fanns skulle ha kunnat motivera en egen fakultet, men som framgår av vår framställning har psykologin i Lund kunnat utvecklas inom sina olika grenar, och breddas till nya, bl.a. genom tvärvetenskapligt samarbete över fakultetsgränserna med stöd av den fakultet som den nu i femtio år har tillhört. Allt talar för att Institutionen för psykologi i framtiden kommer att fortsatt stanna i denna goda gemenskap.

Noter

1. Se även Karin Jönssons kapitel.

Från självständig högskola till etablerad universitetsinstitution
Socialhögskolans inträde i Samhällsvetenskapliga fakulteten

Per Gunnar Edebalk

I detta kapitel skall jag utifrån min position som prefekt för Socialhögskolan under perioden 1977–2002 beskriva hur den tidigare självständiga Socialhögskolan kom att bli etablerad som en institution inom den Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet.

LÄGET FÖRE 1977 ÅRS HÖGSKOLREFORM

Socialhögskolan startade sin verksamhet hösten 1947, då under namnet Sydsvenska socialinstitutet. Institutperioden varade fram till 1964. Huvudman för institutet var en fristående stiftelse, vars stadgar fastställts av regeringen. Under institutperioden bedrevs utbildningen på två linjer, den sociala och den socialkommunala. Båda linjerna omfattade 2,5 år. I början av 1950-talet blev examensbenämningen socionom.

Institutet förstatligades 1964 och blev Socialhögskolan. Under socialhögskoletiden benämndes utbildningarna sociala linjen och förvaltningslinjen. De omfattade 3,5 års studier inklusive två praktikterminer och socionomexamen blev likvärdig med andra akademiska grundexamina. Det fanns också en teoretisk linje utan praktik, som ett fåtal studenter valde.

Socialhögskolan var fram till högskolereformen 1977 en av sex självständiga statliga socialhögskolor i landet. Skolan hade egen styrelse med landshövding Gösta Netzén som ordförande och Åke Elmér som rektor under större delen av tiden. Verksamheten var starkt centralstyrd från utbildningsdepartementet då det gällde budget och utbildning (varje krona var öronmärkt och varje kurs hade en bestämd timtilldelning).

Utbildningen bestod främst av traditionella samhällsvetenskapliga ämnen. Därutöver ingick två yrkesinriktade kurser: social metodik på sociala linjen och praktisk förvaltningskunskap på förvaltningslinjen.

Det fanns också en fortbildningskurs i socialt behandlingsarbete, som efter 1993 års ”frihetsreform” kom att bli en magisterkurs. Det fanns ingen organiserad forskning och inget ämne som hette ”socialt arbete”. Socialhögskoleperioden kännetecknades av en kvalitativ och kvantitativ utveckling bl.a. som en följd av en kraftfull ökning av den offentliga och sociala sektorn. Vid tiden för högskolereformen hade Socialhögskolan något över 1 100 studenter.

HÖGSKOLEREFORMEN 1977

Högskolereformen fick genomgripande effekter för Socialhögskolan. Skolan skulle tvångsinförlivas i Lunds universitet och bli en universitetsinstitution och många anställda var negativt inställda till detta. Skolans organisation hade varit mycket enkel och det var en rak kommunikation till utbildningsdepartementet. Den nya organisationen var ytterst komplicerad och en byråkratins triumf. Skolans styrelse blev en institutionsstyrelse med prefekten som ordförande. Ovanför institutionsstyrelsen fanns två linjenämnder, som var styrelser för utbildningslinjerna och som skulle fastställa lokala utbildningsplaner, kursplaner och dylikt. Dessa linjenämnder omfattade också andra närbesläktade linjer. Ovanför institutionen fanns på fakultetsnivå en fakultetsstyrelse med ansvar för forskning och forskarutbildning och en förvaltningsnämnd med mer administrativa uppgifter. På fakultetsnivån fanns dessutom ett kansli, som vid den tiden leddes av Kerstin Lindbom. Uppåt i hierarkin kom sedan Rektorsämbetet och Universitetsstyrelsen.

Landet hade i samband med reformen delats in i högskoleregioner. Lund tillhörde den södra högskolregionen och regionstyrelsen skulle ha hand om forskningsanknytning av grundutbildningen. Först härefter kom utbildningsdepartementet. Det behöver knappast poängteras att Socialhögskolans personal bävade inför denna organisationsstruktur. Hela det statliga styrsystemet skulle dessutom decentraliseras, vilket innebar att man lokalt skulle få större makt att bestämma hur budgetmedel skulle användas och hur undervisningen skulle läggas upp osv.

Enligt högskolereformen skulle grundutbildningen vara forskningsanknuten. Socialhögskolan skulle alltså också bli en forskningsinstitution. Då måste det finnas ett forskningsämne och det var socialt arbete. Ämnet socialt arbete hade tillkommit efter förslag från den s.k. SLU-gruppen (SLU= social linjens utbildning), som lämnat sitt förslag 1976. SLU-betänkandet

låg till grund för en reformering av sociala linjen. För Socialhögskolan innebar det att grundutbildningsämnet socialt arbete kom att bestå av komponenter från ämnena samhällsekonomi med socialpolitik, psykologi, sociologi, socialrätt och social metodik. Dessa ämnen var de mest populära på den gamla sociala linjen, men skulle nu på något sätt integreras till ett ämne. Processen var arbetssam och konfliktfylld. Företrädare för de traditionella ämnena hävdade sitt eget ämnes betydelse inom socialt arbete. Det blev en mycket svår process och det tog många år innan lärarna identifierade sig som lärare i ämnet socialt arbete.

Det behöver inte särskilt påpekas att de första åren inom universitetet var svåra. Det var en helt ny institution, som skulle finna sin plats inom universitetet. Det skulle göras nya utbildningsplaner för båda linjerna, det nya ämnet socialt arbete skulle formas och institutionsstyrelsen skulle själv bestämma hur budgetmedel skulle fördelas. I samband med högskolereformen hade den då så radikala studentkåren på Socialhögskolan passat på att lägga ner sig själv. Men det var obligatoriskt för studenterna att vara med i studentkåren. Så institutionen fick administrera studentkåren och detta skedde under tre år.

Institutionsstyrelsemötena var många och långa. Det fanns gott om konflikter både inom och mellan linjerna. Två studierektorer hade tillsats (några sådana behövdes inte under den centralstyrda tiden) och dessa kämpade för sina respektive intressen. Den värsta konflikten hade prefekten redan efter ett halvår med studierektorn för förvaltningslinjen och den konflikten resulterade i att studierektorn avgick. Läget var så inflammerat att ingen ville vara studierektor på förvaltningslinjen och så förblev det i sju år, dvs. under den tid som förvaltningslinjen i sin helhet kom att vara kvar på Socialhögskolan.

FORSKNING I SOCIALT ARBETE

Frågan om forskning kopplat till socialhögskolorna hade länge diskuterats före 1977 års reform. I SLU-betänkandet föreslogs att professurer i socialt arbete skulle inrättas vid de socionomutbildningar som fanns inom universitet, dvs. Lund, Göteborg, Stockholm och Umeå. Detta blev också riksdagens principbeslut. Tidigt uppvaktades den samhällsvetenskapliga fakulteten för att få inrättat en professur i socialt arbete. Fakulteten vägrade acceptera socialt arbete som ett ämne och det blev stopp. Läget i

Lund var annorlunda jämfört med de tre andra universitetsorterna, där man relativt lätt fick inrättat professurer i socialt arbete.

Forskningsanknytningen fick ordnas på annat sätt. En forskningsassistent anställdes för att administrera vår forskningsanknytning. Pengarna kom från dåvarande regionstyrelsen. Verksamheten bestod bl.a. av en seminarieserie och i att stödja mindre forskningsprojekt.

I slutet av 1970-talet startades den s.k. D-kursen i socialt arbete. Den var som det hette forskningsförberedande och vände sig bl.a. till institutionens icke-forskarutbildade lärare. Kursen svarade mot en magisterkurs i socialt arbete, men magisterexamen fanns inte vid den tiden.

Omkring år 1980 hade det blivit ett tydligt intresse för forskningsfrågor, det skrevs D-uppsatser och det gjordes smärre forskningsprojekt. En nyhet var tillkomsten av s.k. kort rörlig resurs. Detta var fakultetspengar, som syftade till att stödja lärare, som undervisat mycket, att komma i kapp forskningsmässigt. Några av Socialhögskolans universitetslektorer kom att tilldelas denna resurs.

I början av 1980-talet, mångdubblades ansträngningarna för att få en professur i socialt arbete och vi utnyttjade här våra goda yrkeslivskontakter för att göra uppvaktningar hos regering och riksdag. På den tiden var det lätt att känna alla socialdirektörer och chefkuratorer i närområdet och vi hade regelbundna träffar med dessa grupper. Uppvaktningarna gav till resultat att en professur inrättades vid Lunds universitet, trots fakultetens motstånd. Professuren ledigförklarades i mars 1983. Men då kom ett par andra institutioner och krävde att professuren skulle placeras hos dem. På Socialhögskolan fanns ingen forskningsmiljö sades det.

Socialdirektören i Malmö tyckte att professuren skulle placeras där, eftersom det inom Malmö socialförvaltning drevs en hel del forskningsprojekt finansierade med statliga medel. Mest självsäker var emellertid det nu nerlagda Centrum för samhällsmedicin i Dalby, som på sin sida i universitetets personalkatalog tog upp en professur i socialt arbete och skrev att denna var under tillsättning. Den då avgående chefen där, Åke Nordén, hade varit mycket tydlig i att professuren skulle till Dalby. På ett sätt hade vi turen att professorn i statsvetenskap Nils Stjernquist var universitetets rektor. Nils hade varit påtänkt som Socialhögskolans förste rektor 1947. Sedan dess hade han varit timlärare vid Socialinstitutet och han ingick i skolans styrelse 1949–1977. Nils uppvaktades och ordnade ett sammanträde med oss intressenter och han klargjorde att professuren skulle placeras på Socialhögskolan. Så blev också fallet och Sune Sunesson kom

som den förste professorn 1984. Året därpå startade forskarutbildningen i socialt arbete. Den första disputationen ägde rum 1988. Sedan dess har listan över licentiater och doktorer i socialt arbete blivit lång.

FÖRVALTNINGSLINJEN

Vår policy hade under de första åren varit att hålla kvar förvaltningslinjen tills dess vi kommit i gång med forskning och forskarutbildning i socialt arbete. Vi ville ha kvar förvaltningslinjen för att kunna fylla upp och därmed få behålla våra lokaler (alltså administrations- och undervisningslokalerna på Bredgatan). Det var ju bara en tidsfråga innan förvaltarna skulle gå sin egen väg och detta var man väl medveten om på universitetet. Så där gjordes det upp planer för att vi skulle lämna våra lokaler, som ju skulle bli för stora för enbart den sociala utbildningen. Först försökte man få oss att flytta till lärarhögskolan i Malmö, där det hade uppstått lediga lokaler. Detta var givetvis ett förslag som vi fullständigt vägrade gå med på. Därefter föreslogs att vi skulle flytta till Sparta. Också det vägrade vi.

Socialhögskolan var en mycket speciell institutionsbildning inom den samhällsvetenskapliga fakulteten. Skolan var en s.k. linjeinstitution och hade alltså hand om all utbildning på våra utbildningslinjer. De andra institutionerna var ämnesinstitutioner. Jag uppvaktades tidigt av företrädare för ämnesinstitutioner, som krävde att få ta över sina ämnesdelar som fanns i vår undervisning. Det var framför allt behovet att skydda institutionen som vi kom att kalla nästan alla kurser på sociala linjen för socialt arbete, med få välmotiverade riskfria undantag. Ingen annan institution kunde ju ställa anspråk på kurser som hette ”socialt arbete”. Enligt gängse akademiska regler skulle vi inom socionomutbildningen ha 60 poäng (motsvarande dagens 90 högskolepoäng) i socialt arbete (dvs. A, B och C-kurser), men vi hade alltså mycket mer.

I början av 1980-talet var vår framtida situation som institution osäker. Mest irriterande var det då det presenterades ett förslag, enligt vilket vi helt skulle styckas upp på samma sätt som hade skett med Socialhögskolan i Örebro. Enligt förslaget skulle de teoretiskt inriktade lärarna flyttas till sina respektive ämnesinstitutioner. Kvar skulle bli en liten institution för socialt arbete med framförallt socionomer som praktikansvariga och som lärare i mer tillämpningsanknutna ämnesdelar. Vi fick snabbt stopp på det här förslaget och en ingrediens i detta var att

en ledande facklig företrädare inom fakulteten hade en dotter som studerade på Socialhögskolan och hon sades vara mycket nöjd med sin studiesituation.

Så blev det då aktuellt att finna en lösning för förvaltningslinjen efterhand som forskningen i socialt arbete höll på att växa till sig. Från vår sida förordade vi bildandet av en förvaltningshögskola, alltså en parallellinstitution till en renodlad socialhögskola. Den alternativa lösningen, som förordades av andra institutioner inom fakulteten, var att förvaltningslinjen skulle delas upp på ämnesinstitutioner med en institution som s.k. värdinstitution. Vi förlorade den här kampen som var en akademisk strid av värsta slag. Det fanns från början tre huvudpersoner, som sökte ta makten över förvaltningslinjen. De tre representerade olika institutioner. När striden var över hade två entledigats från sina befattningar och den tredje hade fått två hjärtinfarkter och förtidspensionerades. Sedan var det bara för förvaltningslinjens personal och studenter att successivt lämna oss. Nationalekonomiska institutionen blev värdinstitution och i övrigt flyttade berörd personal till ämnesinstitutioner och det skedde för många under stor bitterhet. Denna utflyttning var klar 1986. Förvaltningslinjen kom senare att integreras i pol. mag. programmet.

För förvaltningslinjen hade det varit en komplikation att det inom fakulteten redan fanns en linje för offentlig förvaltning. För att skapa en enhetlig linjestruktur och för att finna former för forskningsanknytningen tillsatte Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) två utredningar. Först den s.k. AU-gruppen (AU= administrativa utbildningar), sedan den s.k. förvaltningsforskningsgruppen. Resultatet blev att en ny förvaltningslinje skapades och även en linje för personal- och arbetslivsfrågor. Socialhögskolan hade, sedan man fått större frihet 1977, inrättat ett fördjupningsalternativ i personaladministration på förvaltningslinjen, ett alternativ, som många studenter valde. Socionomutbildningens förvaltningslinje kom genom AU-reformen att fr.o.m. hösten 1983 att uppgå i en ny förvaltningslinje och i linjen för personal- och arbetslivsfrågor.

För de renodlade förvaltarna blev det som nämnts en bitter strid i organisationsfrågan. Den personaladministrativa utbildningen släpptes däremot utan diskussioner till beteendevetenskapliga institutioner. På Socialhögskolan fanns helt enkelt ingen fast anställd lärare inom området och alltså ingen som speciellt engagerade sig i frågan.

DEN RENODLADE INSTITUTIONEN

Vid mitten av 1980-talet hade Socialhögskolan i sina huvuddrag fått sin nuvarande struktur: det fanns en social linje (senare benämnd socionomprogrammet), fristående kurser i socialt arbete samt forskning och forskarutbildning i socialt arbete. Samtidigt fick vi en ny förenklad övergripande organisation. Då borde allt vara till belåtenhet kan man tycka. Men då passade statsmakterna på att helt oväntat skära ner antalet nybörjarplatser med 30 på sociala linjen. Detta kan verka oskyldigt, men innebar en minskning i realiteten med 105 studenter (3,5 år x 30). Och detta skedde i ett läge då ca 35% av verksamheten försvann med förvaltningslinjen och inga pensionsavgångar fanns i sikte. Det gällde att motivera varför vi skulle få tillbaka de förlorade platserna. Blivande studierektorn Inger Farm och jag besökte arbetsförmedlingar och olika organisationer för att få stöd. Men det enda vi fick höra var att vi borde skära ännu mer! Det som räddade oss ur denna situation var att det kom en ny förordning, som gav tillåtelse att bedriva uppdragsutbildning. Detta kom att bli en viktig del av verksamheten. Som en yrkesutbildningsinstitution hade vi mycket goda kontakter med det s.k. fältet och vi sålde kurser och klarade därigenom personalsituationen någorlunda väl. Vi låg också ständigt på universitetet om att få tillbaka våra förlorade platser och när ungdomsarbetslösheten bröt ut i början på 1990-talet vände sig utbildningsdepartementet helt plötsligt till universitetet och undrade om man kunde ta emot fler studenter. Jodå, våra krav på fler studenter fanns ju och så fick vi tillbaka våra utbildningsplatser.

Vi var då väl integrerade och accepterade inom fakulteten. Ett problem, som vid den tiden upplevdes var det kollektiva åldrandet inom lärarkåren. Vi hade svårt att skapa anställningar för yngre forskare och lärare och startade därför en offensiv för att expandera. Bland annat gick vi in i förhandlingar med den kommunala Vårdhögskolan i Malmö för att ta över vissa delar av deras utbildning. Förhandlingarna avbröts emellertid tvärt vid det oväntade beskedet att en ny statlig högskola skulle inrättas i Malmö. Ungefär samtidigt aktualiserade universitetet en förläggning av utbildningar till Helsingborg. Vi ställde omedelbart upp med att lokalisera en socionomutbildning där. Den innebar en stark expansion för institutionen och många yngre lärare och doktorer har sedan dess kunnat anställas.

BIBLIOTEKET

Socialhögskolans integration i fakulteten kan illustreras med tillkomsten av fakultetens bibliotek, som ursprungligen kom att heta Social- och beteendevetenskapliga biblioteket. Tillkomsten av biblioteket utgick från tre helt olika spår, som kom att gå samman.

Det första spåret handlar om att den samhällsvetenskapliga fakulteten vid den tiden var betydligt större än i dag eftersom de institutioner som nu ingår i Ekonomihögskolan också tillhörde Samhällsvetenskapliga fakulteten. Vi som då representerade de fem social- och beteendevetenskapliga institutionerna (institutionerna för sociologi, pedagogik, psykologi, tillämpad psykologi och Socialhögskolan) tyckte att ekonomerna var högljudda och krävande. För att få en motkraft hade prefekterna börjat träffas inför varje fakultetsstyrelsemöte för att diskutera de frågor som då skulle tas upp, hur vi skulle ställa oss, vilka frågor vi skulle driva osv. Vi möttes 3–4 gånger per termin. Mellan oss uppstod en gemenskap, vi lärde känna varandra ganska så väl och vi hade en hel del gemensamma intressen. Vid den här tiden hade institutionerna egna bibliotek, som hade fåtalig personal, begränsade resurser och en mindre tillfredsställande studentservice.

Det andra spåret är den djupa lågkonjunkturen och den stora ungdomsarbetslösheten i början av 1990-talet. Då skulle fler ungdomar tas in på universiteten och eftersom samhällsvetenskapliga utbildningar var relativt billiga fick vi betydligt fler studenter. Men inte bara det: vi fick också mer pengar per student och hade med andra ord gott om pengar.

Det tredje spåret kan vi kalla socialhögskolespåret. Sedan 1972 skedde Socialhögskolans undervisning på Allhelgonaskolan. Med tiden blev lokalerna slitna och otidsenliga och de måste helt enkelt genomgå en genomgripande renovering. Två välkända arkitekter anlitades, de gjorde ritningar i enlighet med våra intentioner och vi var fyllda med entusiasm tills lågkonjunkturen drabbade oss, dvs. att vi skulle ta emot ytterligare några hundra nya studenter. Då skulle lokalerna inte räcka till och vi fick börja tänka om. Då fick vi veta att juridiska fakulteten, som höll till i den nuvarande biblioteksbyggnaden, skulle flytta till televerkshuset. Följaktligen tog vi snabbt in denna byggnad i vår planering. Då dök tanken på ett bibliotek upp. Själva skulle vi inte kunna fylla byggnaden, men det skulle vi kanske kunna göra om övriga institutionsbibliotek anslöt sig så att vi kunde skapa ett relativt stort, professionellt bibliotek. Byggnaden ligger ju centralt för de aktuella institutionerna. Sannolikt fanns liknande tankar också hos de andra institutionerna.

Då återvänder vi till det första spåret. Vid nästföljande möte mellan prefekterna aktualiserades frågan om ett gemensamt bibliotek. Alla ställde sig positiva och såg fördelar med ett gemensamt bibliotek. Vi hade ju gott om pengar så att ta över byggnaden skulle inte vara något större problem. Vid sittande möte uppdrogs åt Kjell Nilsson, som då var studierektor i sociologi, att utreda de mer tekniska förutsättningarna för att ha ett bibliotek i byggnaden. Kjell gjorde en noggrann utredning och den kom fram till ett positivt resultat.

Stärkta av detta uppvaktade vi universitetsbibliotekarien Göran Gellerstam och fakultetens dekanus Lars-Göran Stenelo och båda var positiva. Så vi fick tillgång till lokalerna för att skapa ett nytt bibliotek. En interimistisk styrelse utsågs. Vi insåg på ett tidigt stadium att vi måste utse en föreståndare, som tog det operativa ansvaret i uppbyggandet och inte minst att se till att de olika existerande institutionsbiblioteken integrerades. Det var ett stort arbete vi såg framför oss. Det vi behövde var en driftig och professionell person, som hade en modern syn på biblioteksverksamhet. Catta Torhell rekryterades och det visade sig vara en lyckosam rekrytering. Catta tog ansvaret för uppbyggandet av biblioteket, givetvis med stöd av den interimistiska styrelsen. Biblioteket invigdes i början av år 1999 och har sedan dess utvecklats till att bli ett bibliotek för hela fakulteten.

AVSLUTNING

1977 års högskolereform fick genomgripande effekter för Socialhögskolan och det tog närmare tio år för institutionen att få sin moderna struktur. Institutionen för socionomutbildning blev en institution för socialt arbete.

En stor del av personalen kände djup olust inför universitetsanslutningen 1977. Osäkerheten var stor och det saknades inte hotbilder. Efter hand visade sig emellertid fördelarna med att tillhöra Lunds universitet. Forskningen i socialt arbete blev framgångsrik mätt exempelvis i erhållna externa forskningsmedel, i antalet disputationer och publikationer. Lärarnas utbildningsnivå har höjts och många lärare har anlitats som experter och ledamöter i statliga organ och utredningar. Till historien hör också att Socialhögskolan år 1994 utsågs till ”Årets institution” vid Lunds universitet.

Att tillhöra Samhällsvetenskapliga fakulteten vid ett välrenommerat universitet har dessutom gynnat internationaliseringen av utbildning och

forskning. Tillhörigheten till fakulteten har också varit en förutsättning för etablerandet av socionomutbildning i Helsingborg år 1998. Kort sagt: tvångsinförlivningen i Lunds universitets samhällsvetenskapliga fakultet gav mycket gynnsamma möjligheter för Socialhögskolans utveckling.

Inger Farm och Hans Swärd har bidragit med värdefulla kommentarer till en tidigare version av detta kapitel.

Socialt arbete – vetenskap

Sune Sunesson

Är det förnuftigt att ha en samhällsvetenskap med de ämnesgränser vi har? På våren 1984 var jag docent i sociologi. Socialt arbete fanns inte som forskningsämne. Det skulle bli till, men inte utan problem. Sedan, när det väl hade kommit till, slutade kollegorna snart att undra.

Med utgångspunkt från detta kan man börja fundera över vad vi gör, och på vilket sätt vi samarbetar, och på vilket sätt våra ämnen är skilda och delade från varandra, och i vilken utsträckning det kunde vara värdefullt för oss att satsa på tvärvetenskapliga uppgifter.

Jag är professor i socialt arbete sedan 1984. Jag tillhör ämnets första uppsättning professorer. Den första professuren i ämnet tillkom i Göteborg i slutet på 70-talet, sedan kom Umeå, Stockholm och sedan Lund där jag tillträdde 1984 och blev utnämnd 1985.

Den här utvecklingen, att införa ett nytt forskningsämne vid fyra universitet, gick tillbaka på några stora institutionella förändringar i utbildningsväsendet vid denna tid. Den stora universitetsutredningen U 68 skapade programutbildningar (”linjeutbildningar” 1977–1993), den föreskrev forskningsanknytning, och kom att för evigt rita om universitetens organisation. En av de utbildningar som integrerades i universiteten var socionomutbildningen, som tidigare hade ägt rum vid fristående socialinstitut, från 1964 kallade socialhögskolor, efter ett förslag i utredningen *Socionomutbildningen* 1962. De integrerades nu i universitetens samhällsvetenskapliga fakulteter.

Den utredning, ”SLU-gruppen”, som föreslog hur just denna integration skulle gå till bestod av ett antal personer från olika intressenthåll, från kanslihuset och från kommunerna, men också av några forskare och experter. Den främste forskaren i utredningen var Walter Korpi från Institutet för social forskning (SOFI) vid Stockholms universitet (professor i socialpolitik sedan 1974) som redan från början var klar över att man skulle ha professurer och fasta forskningsorganisationer i vad han kallade ”social welfare”. Han utgick från den organisation som man hade vid Columbia, Harvard och Cal Berkeley som var universitet han kände till. Utredningens egna forskare fick eldunderstöd av andra experter bl.a.

från UCLA, där man hade en delvis annan inriktning, mindre fokuserad på socialpolitik och mer på individuellt socialt arbete. Från båda inriktningarna importerades expertis som tydligt drev kravet på forskning och forskarutbildning i socialt arbete som ett viktigt villkor för utvecklingen, också för kvaliteten i grundutbildning och yrkespraktik. Därför införde SLU-gruppen också ämnet socialt arbete som grundutbildningsämne och huvudämne i socionomexamen från 1977.

Redan omkring 1980 började diskussionen om varför det nya universitetsämnet och forskarutbildningsämnet kommit till. Förklaringarna av varför professurerna och de fasta forskningsresurserna i socialt arbete tillkom var vid den tiden sällan inomvetenskapliga eller inomuniversitära. De begrepp som togs till för att förklara eller motivera den nya forskningsorganisationen var rättvisa, likhet mellan utbildningar och professioner, professionsintressenters vilja att blanda sig i utbildnings- och forskningsstyrning, sektorsrepresentanters missnöje med att deras sektorer hade så låga forskningsbudgetar jämfört med andra sektorer, osv. Dessa krav och dessa intressen hade sannolikt en stor betydelse för att det i själva verket fanns så litet motstånd mot det nya ämnet. I efterhand är det emellertid mera naturligt att tillerkänna Walter Korpi och hans forskarallierade en viss betydelse för att det blev som det blev, men också att se händelseförloppet som en del av moderniseringen av det svenska utbildningsväsendet.

Men hade ämnet någon historia som universitetsämne? Den frågan kan besvaras på olika sätt. På den tiden då ämnet institutionaliserades i vårt land, omkring 1980, fanns det två sätt att besvara frågan. Det ena utgick ifrån att det fanns en grupp av teman som man alltid hade sysslat med i samhällsforskning, t.ex. arbetsliv, arbetslöshet, fattigdom, frågor kring fattigvårdssystemets sätt att fungera, emigrationsfrågor, klassiska utredningsfrågor som man hade rekryterat forskare till både i Sverige och i andra länder.

Samtidigt kunde detta inte ge socialt arbete en historisk ställning som universitetsämne, vilket i och för sig inte är speciellt märkvärdigt, eftersom egentligen få ämnen hade någon lång sådan historia. Sociologi och psykologi avskildes i Sverige som egna ämnen först efter andra världskriget.

Istället hänvisade man till de platser där man tidigt hade haft en verksamhet som explicit uttryckts som forskning i socialt arbete, bl.a. till den berömda samhällsvetenskapliga fakulteten vid University of Chicago. Samtidigt som man där utvecklade en omfattande humanekologisk och

sociologisk forskning inkorporerade man en socialhögskola med forskningsavdelning 1920. De första rent forskningsinriktade instituten för forskning i socialt arbete vid ett universitet byggdes upp och bl.a. Sophonisba Breckinridge blev professor i socialt arbete. Det hade mycket stor betydelse eftersom Breckinridge var nära allierad och kollega till den berömda och inflytelserika Jane Addams, den enda av mina kolleger som har blivit nobelpristagare. Visserligen fick hon priset i fred och på grund av sin envisa kamp mot USA: s inträde i första världskriget, men ändå. Jane Addams byggde upp en rad verksamheter som i praktiken kom att fungera som forskningslaboratorier för de kolleger som arbetade vid institutionen.[1] Samtidigt var gränserna för ”sociologi”, ”social forskning” och ”socialt arbete” oklara och flytande.

Hänvisningarna till Chicago och ”Chicagoskolorna” blir lätt en smula mytologiserande, samtidigt som de var mycket vanliga för 20–25 år sedan, och fortfarande förekommer idag. Det var så viktigt för många i ämnet att demonstrera att det fanns historiska rötter, att vi åtminstone hade några mödrar som hade varit akademiskt betydelsefulla. I själva verket var detta en skör akademisk tradition.

Andra anser och ansåg att detta var ett sentimentalt sätt att förhålla sig. De hänvisade till en motsatt hållning, nämligen att det centrala och historiska elementet i förklaringen av varför sådant som ”socialt arbete”, ”kriminologi” eller ”pedagogik” uppstår som universitetsämne helt enkelt är att institutionella komplex av olika slag uppstår i samhället. Förklaringen är inte diskursiv i den meningen att den visar tillbaka till en grundidé, en kärna av teori, utan utgår från vetbarheten för diskursen – först när det finns någonting att veta någonting om kan det uppstå forskning om det. Skaffar man ett mentalsjukhus så får man mentalsjukhusforskning, bygger man upp ett fängelse får man ganska snabbt fångvårdsforskning osv. Foucaults fråga ”hur skapas förhållanden som är vetbara?” kom i själva verket ofta – åtminstone i mina kretsar – att vara det sätt att förklara saker och ting på som verkade mest lovande och minst mytologiserande.

Mytologier om ämnen finns ju på många håll. Sagan om sociologin eller anklagelsen mot sociologin, där man säger att den förvandlats och gått från relevans och samhällsengagemang till referentialitet och esoterism är ju en annan sådan berättelse, som har fått stöd av många av sociologins egna klassiska företrädare. Robert MacIver, då ordförande i det amerikanska sociologförbundet, beklagade redan 1931 att de gamla banden mellan socialt arbete och sociologi hade upplösts.[2] Berättelsen är bekväm och

slående, den låter sig förenas med bra och behövlig samhällskritik, men ändå mytologisk eftersom den pekar bakåt mot en konstruerad guldålder, ”en riktig sociologi”.

För Sveriges del kom en undersökning om socialt arbete som nytt universitetsämne redan 1987. Det var Thomas Brante som skrev den och publicerade den i Sociologisk forskning, ”Om konstitueringen av nya vetenskapliga fält – exemplet forskning om socialt arbete”.[3] Brante utgår från ett då aktuellt problem. Han hade på nära håll följt diskussionerna om hur man skulle se på nya vetenskapliga fält. Här i Lund såg han hur forskningsorganisationen i socialt arbete tillkom. I Göteborg var han i sitt dåtida samarbete med institutionen för vetenskapsteori indragen i de diskussioner som förekom om integrationen av vårdhögskolan och sjuksköterskeskolan i universitetet och diskussionen om hur omvårdnad och omsorg skulle kunna bli vetenskapliga fält.

Brante intervjuar de fyra professorerna i socialt arbete som fanns då, Bengt Börjeson, Harald Swedner, Hans Berglind och mig själv. I intervjuerna med de fyra företrädarna kan han mycket tydligt skilja ut fyra olika hållningar till vetenskap och till ämnet. Samtliga fyra, professor 1, professor 2, professor 3 och professor 4 – har väsentligen en vetenskapsteoretisk förklaring av sina positioner. De har i ringa utsträckning en disciplinär hållning och i ännu mindre utsträckning en hållning som direkt tycks vara definierad av bestämda fält. De är alla mycket olika, men de är mycket lika i sin hållning, i så att säga sin metaposition.

Denna metaposition är likartad i två avseenden. Dels är dessa personer vetenskapsideologer i den meningen att de alla försöker demonstrera öppenhet. Alltså är de i olika avseenden både metodologiskt eklektiska och öppna och de framstår som generösa i förhållande till folk som tänker annorlunda. Detta gäller alla fyra. Det andra avseendet där dessa personer är lika är att de samtidigt tar sitt arbete som vetenskapsgrundare på allvar. Om man ska bygga upp något och välja någonting måste man ju välja bort någonting och förklara att någonting inte hör dit. Varje forskningsprogram i Lakatos mening är först och främst bortval. Här uppstår då problem. Hur kan man å ena sidan vara öppen och säga att alla är välkomna, ”Det här går bra – var så god och stig på!” men å andra sidan ständigt genom några av de viktigaste arbetsuppgifterna man har, nämligen att som sakkunnig vid tillsättningar och i forskningsråd tvingas tala om vad som är relevant och irrelevant, vad som hör till och vad som inte hör till.

Vi var alltså fyra personer som var programmatiskt öppna, men som ändå på något sätt måste göra ett val. Det valet måste bli en stängning av något slag. Brante frågade sig då hur vi, professorerna, skulle lösa detta problem. Han menade nämligen att man mycket väl kan tolka dessa fyra personers hållning som att de är (var) ovanligt ädla och trevliga personer. Det är han också beredd att göra, men påpekar att detta ändå är en trevlighet som försöker samexistera med en betydande uppgiftsosäkerhet, så länge gränsproblemen nonchaleras.

Uppgiftsosäkerhet är typisk för alla vetenskapliga fält där det inte inträffat ett radikalt genombrott, en ny upptäckt, någonting som helt enkelt skapar fältet från början. Så fort man måste tänka ut fältet utifrån, har man uppgiftsosäkerheten. Brante menar att om det inte finns något givet kunskapsobjekt så måste det ju i valet av alla de miljoner tänkbara kunskapsobjekt som finns ändå göras sådana val. Väljer man något av dessa kunskapsobjekt har man valt bort något annat kunskapsobjekt. Alltså, man måste stänga för att kunna öppna. Hur ska man då göra det?

Brante menar att man kan göra detta avgränsningsarbete på olika sätt. Ett sätt att avgränsa är det jag valde. Det innebar att man säger att om vi anser att detta nya ämne, socialt arbete, är kunskap om ett vetbart område, kan man utan att göra allt för stort våld på sig själv hävda att det som hör till det området också hör till ämnet. En annan utgångspunkt valdes av den professor som utan vidare identifierade ämnet som relaterat till ett omedelbart samhällsintresse av problemlösningar, ytterligare en annan av den som menade att det var en manifestation av en immanent tendens att hjälpa, som finns i hela mänsklighetens historia.

När jag ska förklara den här valsituationen är det lättast för mig att börja med det faktiska forskningsområde som vi räknar som vårt, även om det kan framstå som godtyckligt och utan kunskapsobjekt. Då får man undersöka en internationell och institutionell utveckling för att hålla sig till det vetbaras historia, kanske med utgångspunkt från Foucaults diskussioner om hur institutioner uppstår.

Jag tror alltså att det är så här: Istället för att utgå från immanens, traditionella ämnesmyter eller eventuella intentioner kan man för socialt arbetes del utgå från två stora omsvängningar som har att göra med samhälle och människor i vår senare historia. Den första inträffar under 1500-talet då fattigvården tillkommer som sekulariserad institution. Alla våra fattiginstitutioner går tillbaka på regelsystem som uppstår under denna tid. Detta innebär – och innebar också en vetbarhet. Rader av stora

utredningar gjordes av filosofer, historiker, präster under denna period. Ofta handlade de om hur man skulle organisera fattigvården på ett ändamålsenligt sätt. Hur skulle man bygga upp institutioner och regelsystem så att städerna inte blev översköljda av tiggare, hur skulle man få lättingen att arbeta, hur skulle man sätta människor i arbete på ett sådant sätt att största möjliga samhällsnytta uppnåddes? Hur skulle man övertyga de konservativa kyrkorna att arbetslinjen var den förnuftigaste? Hur skulle man ta hand om föräldralösa barn, hur skulle man förhålla sig till utomäktenskapliga barn, och vem skulle försörja den sjuke och orkeslöse gamle?

Detta innebar inte några nyheter i den meningen att man vid den tiden uppfann fattighus, sjukhus eller tvångsarbetsanstalter. Det viktiga är snarare att detta nu samlas i en sorts programmatiska fält där olika doktriner och positioner blir tydliga, och där en internationell utveckling av fattigvårdsdoktriner och människobehandlingsdoktriner uppträder. Detta är en utveckling som är gemensam för hela Europa. Om vi går till de enhetliga enkla institutionstyperna finner vi att de ofta är mycket äldre än så. De första hittebarnshusen tillkom på 1100-talet, i Milano ungefär 1120. I och för sig kan det ha funnits sådana inrättningar betydligt tidigare än vid den tidpunkten.

Den andra traditionen som är viktig i detta sammanhang utgår från det brott som äger rum under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet, och som tar sig uttryck i upptäckten av befolkningen. När befolkningen upptäcks, när man börjar förstå att befolkningen ökar och minskar och att det är viktigt för staten att studera befolkningen om den skall kunna förstå sina egna expansionsmöjligheter, börjar man studera barnadödlighet, hälsa, självmord, osv. och man börjar bygga upp organisationer som är speciellt inriktade på att hantera dessa frågor. Barnadödligheten är ett bra exempel. När den upptäcks som politiskt problem blir det nästan skandal. ”Det hade vi ingen aning om”, sa myndigheter och politiker. Hur kunde det komma sig att befolkningen inte ökar fastän det föds så många barn? Är det därför att barnen dör? På punkt efter punkt uppstod nya gåtor när man gick igenom frågor kring barn, hälsa, kvinnors hälsa och – i stor utsträckning – självmordets variationer, detta mysterium för 1800-talets människor: Hur kunde folk ta livet av sig mera i det ena landskapet än det andra? Vad berodde det på? Var det en ond ande som tvingade dem, som knackade på och gick in på natten och sade att de måste ta livet av sig? Varför kunde det annars vara så att i två angränsande

landskap befolkningen kunde begå självmord i dubbelt så stor utsträckning i det ena?

Dessa frågor var oerhört rafflande och intressanta och ledde till politiska ingripanden men de ledde också till nya yrken, till en professionalisering av dem som skulle skydda befolkningen. Slutet av 1800-talet ser en internationell rörelse som förenar barnavårdsorganisationerna, den internationella fattigvårdsrörelsen och den nya rörelsen för hygien och folkhälsa. De möts i flera sammanhang omkring år 1900. Ett av de vackraste exemplen på detta möte är barnavårdslagarna som tillkom i land efter land över hela världen ungefär samtidigt. Vi kunde ta andra exempel, som skolan, denna internationella succé.

I de institutionella system som byggs upp omkring 1900 har vi nu två traditioner, en mycket gammal och en mycket modern. Den moderna traditionen kräver professionella ingripanden, professionell utbildning osv. Den gamla traditionen gör inte det, men dessa två traditioner tenderar att förenas i samma fattigvårdsinstitutioner i land efter land.

Vi har alltså ärvt två typer av bekymmer och två typer av vetbarheter. Vi ärver samhällsbekymmer och vi ärver befolkningsbekymmer och vi ärver vetbarheter om å ena sidan fattigvårdstraditionen och å andra sidan en tradition av ingripanden i befolkningens liv, förebyggande hälsovård, och barnavård, det som kallades ”wissenschaftliche soziale Arbeit” i Tyskland på 1870-talet. Ur detta utvecklar sig de kunskapsfält som är de internationella forskningsfälten i det som kallas socialt arbete, social welfare eller social work vid universiteten.

På 1900-talet kommer två nya idéströmningar ur det institutionella händelseförloppet. Det ena är vad vi skulle kunna kalla en kritisk reflexion över institutionerna, den andra är en praktisk eller teknisk reflexion över dessa institutioners sätt att fungera.

Detta innebär internationellt sett att forskningsområdet (social work – social welfare) ser ut ungefär så här: Å andra sidan har man urtemat fattigdom, försörjning, arbetslinjen och de apparater som sköter detta – och det andra urtemat, barn, barnavård och barnskydd och bakom detta befolkningspolitiken. Nästa typ av teman är reflexiva teman.

Det första av dessa är reformpedagogik och institutionskritik, där vi omkring 1960 såg bildstormare som Goffman, Foucault, Laing och Szasz, även om man under hela seklet kritiserat anstalter och uppfostran.

Det andra är den kritik och reflexion över sociala avvikelser, normalitet och sociala problem där själva begreppen, själva det som tas för givet,

”problemet”, sätts i fråga på olika sätt. Diskussionerna om områdena och deras apparater kombineras hela tiden med andra krav som mer eller mindre tydligt ställs från omgivningen och som också kanske har ställts tidigare, alltså krav som påminner om Martin Ljungs fråga när han låg i lumpen: ”Är det lönt det här, lönar sig ett regemente? Om det inte blir nå’t krig, ska Du då sitta här med dina bössor?” Den naiva frågan, är det någon mening med detta, går det att hålla på med det och vad är det som går i så fall? Följdfrågan, vad gör man när man gör det man säger att man gör, blir en praktisk redovisningsfråga som finns hela tiden, som riktas från alla håll och ibland tystas ner när den riktats av klienter, anhöriga och de som hade behövt den hjälp de aldrig fick.

Samhällsbekymmer och befolkningsbekymmer leder fram till en rad frågor också för forskning som inte bara gäller oss som håller på med detta, alltså forskning i just socialt arbete och frågorna om våra vetbarheter. Över huvud taget kommer det att handla om nytta, ändamålsenlighet och praktiska konsekvenser av institutioner. Det leder också till en diskussion om kunskapens nytta, om kunskap som är praktiskt användbar och motfrågor om i vilken utsträckning de problemområden som någon vill veta någonting om faktiskt är eller har varit forskningsbara, om det de facto har funnits forskningsaccess till dem.

Det är en diskussion där givetvis frågor om teori och praktik, tillämpning och nytta hela tiden är aktuella, och de som forskar i detta finner olika typer av krav ställda från vårdbiträden, socialsekreterare eller socialministrar som alla anser sig vara praktikens absoluta företrädare och naturligtvis anser sig ha rätt att tala på befolkningens villkor.

Plötsligt är det inte så svårt att se att det finns många olika kunskapsobjekt här. Nyss hade vi inga tydliga kunskapsobjekt, synliga bakom mina abstraktioner, men nu vimlar det av kunskapsobjekt. I vilket avseende är då kunskapsobjekten exklusiva för oss?

Detta är naturligtvis ett problem, och man kan diskutera det på många sätt. Jag hänvisar gärna till en nästan klassisk lärobok *Essays in Sociological Explanation* av Neil Smelser (1968). Författaren själv rekommenderar den till vem som helst som sysslar med social förändring. Den ger tydliga rekommendationer för den som intresserar sig för orsakerna till olika typer av sociala förändringsprocesser.

För mig visar den att det inte finns något givet, exklusivt kunskapsobjekt för socialt arbete. Alla förklaringar kan få plats i teorier i andra samhällsvetenskaper, samtidigt som socialt arbete kan, och skall, använda alla

de förklaringsmodeller och förklaringsstrategier som Smelser rekommenderar. Exklusiviteten är pragmatisk, den uppstår bara när man rent empiriskt går igenom vilka det är som sysslar med vissa särskilda saker, vilka som intresserar sig för vissa särskilda frågor. Då blir det ganska begripligt att innehållsförteckningen över forskningen i socialt arbete på universitet efter universitet i land efter land visar att dessa forskare sysslar med ett visst område, det område jag förklarat bakgrunden till.

Nästa problem framstår då som mindre dramatiskt: Vad gör ett ämne som inte har något exklusivt kunskapsobjekt? Brante menade på sin tid att man kunde göra på olika sätt. Ett sätt var att man försöker uppfinna ett centralt kunskapsobjekt. Ämnet uppstår visserligen inte bara med att man proklamerar ett centralt kunskapsobjekt, men det finns ju en möjlighet att man så att säga kan försöka se om det ändå inte finns ett, eller om man kan rekonstruera eller konstruera ett. Detta har försökts och jag tror inte att man har lyckats särskilt bra med de försöken. Det andra sättet är ju just att konstatera att det inte finns ett centralt kunskapsobjekt men att det finns problem att lösa. Det finns en mängd frågor att ta reda på någonting om, det finns en mängd frågor som mer eller mindre väl – historiskt eller på annat sätt – hör samman och därför kan vara ett rimligt sätt att hålla ihop forskningsprogram. Så småningom institutionaliseras denna strävan kring grupper av problem. En arbetsdelning uppstår, och ”socialt arbete” får ett ansvarsområde.

En indirekt väg är helt enkelt att skriva läroböcker, som utgår från vetbarhet och inte från antaganden om immanenta väsen. Tre exempel på läroböcker som kommer från vår institution är *Vardagsbegrepp i socialt arbete*, redigerad av Verner Denvall och Tord Jacobsson, *Socialt arbete – en grundbok* redigerad av Anna Meeuwisse, Sune Sunesson och Hans Swärd och *Perspektiv på Sociala problem*, redigerad av Anna Meeuwisse och Hans Swärd. Läroboksproduktion blev för oss ett sätt att betona det jag kallat vetbarhetsståndpunkten.

Vi har kommit fram till att våra kunskapsobjekt är samhällsvetenskapliga kunskapsobjekt, men teoretiskt kan vi inte avgränsa några kunskapsobjekt från någon annan samhällsvetenskap. Däremot skulle vi mycket väl kunna säga att rent empiriskt och praktiskt är det så att det finns vissa uppgiftsområden, vissa ämnen, topiker och teman som så att säga av vana, tillfällighet eller konvention tillfaller vårt område. Med utgångspunkt från denna topikalitet kan man också tänka sig en fast organisation eller institutionalisering. Frågan om vårt förhållande till tvärvetenskap

eller flervetenskap blir då enklare att svara på än för många andra ämnen. För oss är tvärvetenskap och flervetenskap en självklarhet. Som jag ser det skulle vi inte kunna ställa några som helst kunskapsanspråk, vi skulle inte kunna ställa några som helst anspråk på att tala om någonting om vi inte också erkände att detta måste ske i en tvärvetenskaplig eller mångvetenskaplig ram. Detta visar sig också duga som hållning efter trettiofem år med ämnet.

Ämnet rekryterar fortfarande docenter utifrån, som är sociologer, socialantropologer, psykologer. Det tyder på att en tvärkaraktär hos ämnet fortfarande finns där. Ämnet har inte slutit sig. Det är fortfarande inte nödvändigt att vara docent i socialt arbete för att bli professor i socialt arbete, och inte nödvändigt att ha disputerat i ämnet för att bli docent i det, även om självrekryteringsgraden ökar. En och annan sociolog, pedagog och ekonomhistoriker kan fortfarande komma in på en forskarassistenttjänst.

DE FÖRSTA STEGEN I LUND

Forskning och forskarutbildning i reguljär form kom igång betydligt senare i Lund än på andra håll. En vanlig fråga är varför professuren inte utlystes och tillsattes genast, 1980, som i Umeå. Pengarna för professuren fanns, men först 1983 inrättades och utlystes den. Jag kom till Lund, till sociologiska institutionen 1980, och det var som docent i sociologi jag sökte och fick jobbet som professor i socialt arbete.

Socialhögskolan i Lund hade inte haft någon fast forskningsorganisation, det ligger i sakens natur. De forskare som ändå varit verksamma var främst orienterade mot socialpolitik (Åke Elmér, Per Gunnar Edebalk).

När jag kom till Socialhögskolan i Lund inledde jag två forskningsprogram, ett om socialbidragshantering och ett om kunskapsanvändning i socialt arbete. Redan då jag först förordnades som t.f. professor följde den då relativt nydisputerade Sven-Axel Månsson från sociologiska institutionen i Lund med. Han fick ett forskarassistentstipendium från DSF, ett led i den nya politiken att satsa på långsiktig kompetensuppbyggnad.

Ett år senare kunde institutionen anställa sociologidocenten och forskningsledaren vid FOU-byrån i Stockholm, Rosmari Eliasson som adjungerad professor, och Gunvor Andersson, som disputerat i psykologi på ett barnavårdsämne, som forskarassistent på deltid, allt genom DSF-anslag.

Inom kort blev Andersson forskarassistent på heltid, och efter några år var Månsson och hon docenter i socialt arbete (1985 och 1991).

Rosmari Eliasson (nu Eliasson-Lappalainen) hade disputerat i sociologi i Lund 1971 på en avhandling om sexuellt beteende och blev 1979 docent i sociologi i Umeå. Hon hade under flera år varit universitetslektor i sociologi vid institutionen, men huvudsakligen tjänstgjort på annat håll, på Skå och i flera forskningsprojekt bl.a. om den nya psykiatrin. Som forskningsledare vid FoU-byrån i Stockholm utformade hon ett fält- och brukaranknutet forskningsprogram om äldreomsorg, och blev sedan forskningsledare vid Stockholms läns Äldrecentrum Hon var adjungerad professor vid socialhögskolan i Lund 1985–1991, och blev innehavare av en andra professur där 1993. Denna professur tillkom – liksom samtidiga tjänster i Stockholm och Göteborg – då DSF upplöstes och pengar överfördes från Socialdepartementet till utbildningsdepartementet och universiteten.

Gunvor Andersson blev 1991 institutionens fjärde docent efter Månsson, Edebalk och Olsson.

Forskarutbildningen i Lund kom alltså igång först 1985. En genomgång av en första generation disputerade för Lunds del går fram till och med 1995, och omfattar 11 disputationer.

Den förste var universitetslektorn i psykologi vid institutionen, Erik Olsson som 1988 lade fram en avhandling om organisationsförändring och grupprocesser. Näste blev en import, Leif Lenke, 1989. Avhandlingen behandlade alkohol och våldsbrottslighet. Liknande inriktning hade den danske forskaren Thorkild Thorsen, 1990, med en tidsseriestudie om alkoholskadepanoramat i Danmark.

Tord Jacobson, (nu bortgången) som disputerade 1991, var den förste av institutionens doktorander som gått igenom huvuddelen av sin forskarutbildning vid institutionen och dessutom haft en doktorandanställning från DSF. Hans avhandling undersöker ett ombyggnadsprojekt i ett bostadsområde i Örebro. Matts Mosesson disputerade också 1991. Ämnet var socialt arbete och områdesarbete (”strukturellt socialt arbete”). Per Nyberg disputerade senare 1991 med en avhandling om organisationer bland patienter och funktionshindrade. Kjell Nilsson lade 1992 fram en sammanläggningsavhandling inom forskningsprogrammet ”Användningen av tillämpad samhällsvetenskaplig forskning”, ett av de två första program som inledde forskningsavdelningens verksamhet 1984.

Hans Swärd kom så med sin avhandling om barnavårdsproblemens historia 1993, och senare samma år var det dags för Tapio Salonen att lägga fram sin avhandling om välfärdssystemets marginaler, en utlöpare av institutionens första forskningsprogram om socialbidrag.

Den tionde blev Verner Denvall som 1995 presenterade sin avhandling om samhällsplanering och socialt arbete. Senare samma år var det dags för den första kvinnan, Marta Szebehely, som med sin doktorsavhandling om arbetsorganisationen i äldreomsorgen blev den första i Rosmari Eliassons forskningsprogram som disputerade.

Av dessa elva var bara tre socionomer, Swärd, Salonen och Denvall. Szebehely var psykologfilkand och hade samarbetat med Eliasson i Stockholm redan under tiden innan denna tog ansvaret för äldreomsorgsfrågorna på Fou-byrån. Nyberg var samhällsvetare och gammal medarbetare vid Dalby vårdcentral, en av Swedners stödjepunkter, Mosesson var socialarbetare med samhällsvetarbakgrund och hade också samarbetat med Swedner i Malmö. Jacobson och Nilsson var från början renodlade sociologer liksom Thorsen, Lenke jurist och kriminolog, och Erik Olsson psykolog och gammal fil.lic.

Olsson, Lenke, Thorsen och Nyberg kom in i forskarutbildningen med relativt långt framskridna avhandlingsplaner och stora material. I synnerhet Mosessons men också Denvalls avhandlingsarbeten utgick från tydligt och direkt arbetsplats- och problemförankrade forskningsteman, medan Jacobson, Nilsson, Swärd, Salonen och Szebehely efterhand kom att skriva avhandlingar som direkt utgår från inomvetenskapliga problem och forskningsprogram.

Forskningsområdena för de första elva avhandlingarna avspeglar både de klassiska ämnesintressena och 1970-talets syn på kunskapsbehoven i socialvården. En avhandling handlade om social barnavård, två om alkoholepidemiologi, tre behandlade organisering och uppbyggnad av välfärdssystem, tre var inriktade på områdesfrågor, planering och social survey, en direkt på fattigdom, en på forskningsanvändning.

Sex av de elva första doktorerna i Lund blev professorer eller motsvarande; Lenke, (som tyvärr redan gått bort) i kriminologi, Swärd, Salonen, Szebehely, Olsson och Denvall i socialt arbete.

Så här skulle vi kunna fortsätta, men det kanske finns anledning att dra en gräns ungefär 1995, när forskarutbildningen i socialt arbete i Lund blivit normalakademisk och igenkännbar för våra kollegor i andra ämnen.

SLUTORD

Erik Allardt, en klassisk gestalt i nordisk sociologi, var mycket emot skapandet av professurer i socialt arbete. Han utvärderade sociologin i

Sverige för HSFR, och hans upprördhet berodde på att en del sociologidocenter tycktes vara på väg att överge sociologiinstitutionerna och bli professorer i socialt arbete. Detta tyckte han var åt helsike fel, inte för socialt arbetes del utan för sociologins del, för samhällsvetenskapens del. Dessa sociologer borde forska om socialt arbete just som sociologer, för området respekterade han och intresserade sig för.

En annan person som menade att man inte borde ha socialt arbete som professorsämne var en av de första professorerna i socialt arbete, Bengt Börjeson. Han menade att om man nu skulle ha särskilda institutioner för socialt arbete och särskilda socionomutbildningar, vilket han också var emot, borde man i så fall se till att vanliga disciplinära professurer inrättades inom ramen för dessa utbildningsinstitutioner. Egentligen var han anhängare av ett fritt disciplinbaserat universitet där yrkesutbildningar kunde kombineras fram genom ett fritt läsande av vad som helst.

Erik Allardt tyckte alltså inte alls om att man inrättade socialt arbete som forskningsämne. Låt oss gå tillbaka till hans radikala ifrågasättande. Behövs ett sådant ämne, kan man fråga sig. Varför ska vi ha resurser? Är det rimligt att vi ska växa i kapp och växa om andra mer väletablerade ämnen? Är det det? Eller ska uppkomlingar veta hut och ha dåligt samvete?

Vi kan svara vetenskapssociologiskt eller pragmatiskt. Å ena sidan är det så att om vi ser på universiteten som ett ställe där disciplinen har en viktig uppgift är det ändå så att disciplinerna har denna viktiga uppgift så länge de är förbundna med, som Lakatos säger, forskningsprogram som är produktiva och gör rätt för sig. Så fort forskningsprogrammen inte är produktiva och gör rätt för sig eller genererar nya idéer, är ämnesinstitutionerna – som alla andra institutioner – på fallrepet, och de som kan kombinera olika disciplinära inslag får sin chans. Om vi ser universiteten som organiserade i forskningsprogram, förutsätter detta samarbete och tvärvetenskap. Då är vår verksamhet självklart motiverad.

Man kan också svara hur pragmatiskt och opportunistiskt som helst. Det kanske är så att vi drar till oss bra folk, arbetsamt folk som får jobb, blir docenter, blir professorer och får stora anslag från forskningsråden, blir befordrade osv. Då har omgivningen redan gett sitt svar och i så fall behöver vi inte spekulera i denna fråga mer. Det är klart att discipliner och ämnen inte har evigt liv. De som alla andra institutioner är beroende av både resursmobilisering och resurskontroll.

Notes

1. Lubove (1965) och Zimbalist (1977).
2. MacIver (1933).
3. Brante (1987).

Ett ämne blir till

Håkan Hydén

GAMLA SEMINARIET – ETT ÄMNE FÖDS

I 1958 års stadga angående juridiska och samhällsvetenskapliga examina infördes allmän rättsvetenskap, avsett att belysa rättsreglernas funktion i samhället. Här framhölls att ämnet i stort sett motsvarade vad som brukar kallas rättssociologi. På detta sätt var det första fröet sått för uppkomsten av det som senare skulle bli rättssociologi.

Den som introducerade ämnet i Sverige var professor Per Stjernquist (1912–2005). Han startade undervisning höstterminen 1963 i Lund. Trots att han var professor i civilrätt infördes kursen på samhällsvetenskaplig fakultet och administrerades genom institutionen för statskunskap, där hans bror, Nils Stjernquist, var professor. Per Stjernquist tilldelades av regeringen en nyinrättad professur i ämnet rättsociologi den 1 juli 1972, varvid vid den tiden vanlig följdutrustning i personal tillkom. Samtidigt inrättades en institution för rättssociologi vid samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet. Ämnet och institutionen tilldelades status som ett särskilt skyddat ämne. Fördelen med att rättssociologin – som i övriga världen merendels är knutet till en juridisk fakultet – knöts till den samhällsvetenskapliga fakulteten är att det har kunnat utvecklas utan strider med den juridiska fakultetens dominerande syn på rättsvetenskap som rättsdogmatik.

Per Stjernquist startade 1972 ”Rättssociologiska seminariet”. Institutionen höll då till i en korridor på Gamla seminariet på Lasarettsområdet. I Rättssociologiska seminariet tillhandahölls utbildning på tre terminer i ämnet. 1971 kom den första läroboken i ämnet på svensk botten, *Sociala styrningsformer*[1], av Lena Lindgren, Dan Magnusson och Per Stjernquist.

Stjernquist utvecklade tidigt ett intresse för de delar av statsvetenskaplig teori som kunde bidra till förståelsen av rättslig och politisk styrning. Han var inspirerad av Eugen Ehrlichs arbete om ”levande rätt” men han tog fasta på insikten om skillnaden mellan å ena sidan en regel, uppbyggd efter lärosatser och begrepp, och å andra sidan hur den transformeras i den kulturella omgivning där den används.

Så småningom intresserade sig Per Stjernquist mer och mer för sociologisk teori, inte minst socialpsykologi med bäring på påverkansprocesser och hur mänskligt beteende kan påverkas. Han ville i sin forskning kartlägga vilka faktorer som tillsammans med lagen påverkar människors beteende. I sitt Magnum Opus, *Laws in the Forest*,[2] genomfördes empiriska studier av vilka metoder och förhållningssätt skogsvårdsstyrelserna använde sig av när de skulle implementera skogsvårdslagen ute på fältet. Stjernquist laborerade med olika påverkansfaktorer, Den modell som där presenteras är central för förståelsen av Stjernquists rättssociologiska intresse.[3]

Stjernquist urskiljer fem olika nivåer som relevanta att studera för förståelsen av faktorer som påverkar lagars verkningar. Utgångspunkten är (1) studiet av i vilken utsträckning beteendet har ändrats/påverkats hos lagens adressater. Därefter menar Stjernquist att man som forskare måste söka efter relevanta påverkansfaktorer. Dessa talar han om i termer av normer. Viktigt blir då att studera vilken (2) källa som de normer som gör sig gällande på ifråga varande område har och (3), vad som kännetecknar dessa normer och (4), hur de opererar. Slutligen finns det anledning att analysera (5) vilka psykologiska processer hos mottagarna, lagens adressater, som uppträder i form av acceptans och formering av motiv.

Slutsatserna från Stjernquists studie, som omfattade implementeringen av skogsvårdslagstiftningen under 1900-talet fram till 1960, var att lagen i sig inte hade haft någon direkt styrande effekt. Det var snarare aktiviteter från myndigheterna, skogsvårdsstyrelserna, som hade haft verkan på skogsägarnas beteende. Lagen kunde på detta sätt sägas ha haft en indirekt effekt i det att den legitimerade skogsvårdspersonalens agerande. Stjernquist var en av de första som lyfte fram det inom implementeringsforskningen återkommande dilemmat att tillsynspersonal förväntas uppträda både som kontrollanter och som rådgivare, ett val mellan en hårdare mer polisiär linje kontra en mjukare linje som bygger sin legitimitet på att tillsynspersonalen ikläder sig expertens roll. I Stjernquists studie hade implementeringen varit lyckad genom att skogsvårdspersonalen företrädesvis hade arbetat efter den mjukare linjen. Genom den aktörsorienterade ansats Stjernquist företräder i förklaringen av lagars verkningar blir motivbildningsprocessen en fråga om psykologiska processer. Detta har sedermera genom normforskningen kompletterats med ett normperspektiv till att gälla mer generella påverkansfaktorer.[4]

Rättssociologins etablering i Lund och Sverige under efterkrigstiden kan sägas hänga samman med framväxten av välfärdsstaten och de speciella rättsformer som detta förde med sig.[5] Dessa har de gemensamt att de spränger gränserna för den traditionella rättskällebundna juridiska metoden. Den framåtsyftande och resultatorienterade mål-medel lagstiftning som växte fram på den offentliga sektorn passade helt enkelt inte den normorienterade modell för lagstiftning som den rättsdogmatiska beslutsmodell, rättsvetenskapen förutsatte.[6] Rättssociologisk kunskap borde därför varit högt eftertraktad med tanke på att välfärdsstatens (offentliga) rätt har kommit att dominera över den klassiska civil- och straffrätten.[7] Men detta har aldrig rönt något större intresse hos politikerna. Dessa tycks inte ha brytt sig om konsekvenserna av de lagar som införts. När väl lagen har antagits har man utgått ifrån att den enligt den s.k. strömbrytarmodellen fungerar i enlighet med lagens ambitioner så fort den införts. Men så är långt ifrån fallet, något som rättssociologer många gånger har kunnat påvisa.[8] Inom den offentliga sektorn är detta närmast legio och inget undantag.

Rättssociologiska institutionen erbjöd också inom ramen för det högre seminariet i rättssociologi en filosofie doktorsexamen i rättssociologi. De första som disputerade var i juni 1978, dagarna efter varandra, Karin Widerberg och Håkan Hydén på var sin avhandling, om *Kvinnors rättsliga och sociala ställning 1750–1980* respektive *Rättens samhälleliga funktioner*, feministiskt och marxistiskt inspirerade. Andra tidiga disputationer var Dan Magnusson, som varit med och startat ämnet tillsammans med Per Stjernquist och Lena Lindgren, Jonny Kalderstam (1942–2007) och Aster Akalu (1948–1993). Magnusson disputerade 1979 på en avhandling om ekonomisk brottslighet,[9] Kalderstam 1980 om *de Laglösa*[10] och Akalu 1982 om jordreformer i Etiopien.[11] Med på denna tid fanns också Antoinette Hetzler, som kommit från USA till Rättssociologiska institutionen redan 1972.[12] Här finns också anledning att nämna Hans Esping som var revisionsdirektör på RRV. Han framlade 1983 en avhandling, *Förvaltningsrätt och reformpolitik*.

1979 uppgraderades ämnet och professuren till att bli rikstäckande. Eftersom ämnet bara fanns företrätt på ett universitet i Sverige skulle professuren ha ansvar för handledningen av doktorander med inriktning på rättssociologi i hela Sverige. Redan dessförinnan hade det 1977 blivit ett obligatoriskt ämne i juristutbildningen, dock enbart med initialt fem veckors studier på heltid, något som så småningom krympte till två veckor för att sedan helt försvinna från juristutbildningen i samband med att den centrala utbildningsplanen för juristutbildningen 1989 ersattes med lokal

utbildningsplan. Det fanns då inte längre plats och intresse för rättssociologiämnet hos juristerna. Men Rättssociologiska institutionen/enheten har ändå utbildat en stor mängd jurister under åren. Upp till en tredjedel av de studerande på A-nivån har rättssociologi som valfri kurs inom ramen för juristprogrammet. En mindre del har också fortsatt att läsa på högre nivåer, några ändå upp till forskarutbildningen. Vi ser idag inte minst ett intresse för rättssociologi inom ramen för det kriminologiska programmet. Det finns också de som läser rättssociologi för att meritera sig för juristprogrammet och inför polisutbildningen.

Den 1 januari 1979 pensionerades professor Per Stjernquist. Tjänsten utlystes och tilldelades Ulla Bondesson, som gjort sig känd genom den kriminologiska avhandlingen *Fången i fångsamhället,* 1974. Hon blev dock inte långvarig på tjänsten. Efter kort tid fylld av konflikter sökte hon sig bort från institutionen till Köpenhamns universitet och en professur i kriminologi där. Ulla Bondesson var tjänstledig från professuren i Lund, vilket ledde till ett *interregnum* under 1980-talet, då företrädesvis Hans Klette vikarierade på tjänsten.[13] Efter det att Ulla Bondesson inte längre beviljats tjänstledighet utlystes tjänsten på nytt i februari 1986.[14] Tjänsten söktes av samtliga de personer som var i omlopp på institutionen utom Karin Widerberg som redan 1983 hade lämnat institutionen och flyttat till Oslo och den rättssociologiska institutionen där.[15] Professorstjänsten kom efter sakkunnigas bedömning att tilldelas Håkan Hydén, författaren av dessa rader. Det dröjde dock till den 1 augusti 1988 innan tjänsten efter överklaganden kunde tillsättas.

1983 tog Mona Kubicek över som sekreterare efter Marianne Köster och tjänstgjorde fram till 1990, då Rättssociologiska institutionen 1990-05-09 genom beslut av styrelsen för samhällsvetenskap fördes över till Sociologiska institutionen. Detta var ett led i skapandet av storinstitutioner som började göra sig gällande vid denna tid och ett sätt att lösa de konflikter som uppkommit efter professorstillsättningen, något som kom att hämma ämnets utveckling under åtskilliga år på 1990-talet. Rättssociologen blev en enhet inom Sociologiska institutionen och beslut rörande ämnet var formellt underkastat beslutsorganen på Sociologiska institutionen, även om den rättssociologiska enheten skulle ha så mycket autonomi som möjligt.

Rättsociologiska enheten var vid denna tid minst sagt liten. Den bestod utöver professor och sekreterare av två högskolelektorer, tillika docenter,[16] två doktorander,[17] en forskarassistent[18] samt två forskningsassistenter.[19] Den totala budgeten för GU och FU var 1,654 kkr för budgetåret 1989/90.

Institutionens grundutbildning dominerades av s.k. fristående kurser. Det motsvarade 105 årstudieplatser. Till detta kom 10 linjeårsstudieplatser. Institutionen var således vid denna tid liten och sårbar. 1985 hade rättssociologi som ämne blivit upptaget på den s.k. nationella minikrysslistan, vilket innebar att ämnet var garanterat en viss minsta resurstilldelning så att ett basutbud avseende grundläggande högskoleutbildning skulle kunna erbjudas.

Under 1980-talet hade en mängd enstaka kurser tillkommit utöver grundkurserna på A-, B- och C-nivå, delvis på grund av att tilldelningssystemet gynnade detta. När jag tillträdde professuren och hade mitt första seminarium försökte jag sammanfatta läget för det rättssociologiska ämnet genom presentationen av en tårtmodell.[20]

Tårtmodellen antyder att ämnets raison d'être skulle ligga i tillämpningen av rätten inom olika samhällsområden, en tillämpning som inte handlar om tolkning av innehållet i rätten utan om rättens funktioner inom olika samhällsområden.[21] Kopplingen eller härledningen av den rättssociologiska tillämpningen till den allmänna rättssociologiska teorin var inte så framträdande under denna tid, mycket beroende på att denna inte var särskilt utvecklad och till dels fortfarande saknas. Som en följd av detta kom inte heller den specifika rättssociologiska teorin inom olika berörda områden att etableras.[22] Denna kom istället att luta sig mot de teorier och erfarenheter från de forskningsfält inom vilket forskningen bedrevs. Man kan med tårtmetaforen för ögonen påstå att tårtan inte riktigt hängde ihop. Det var en deg i kanterna som i och för sig var någorlunda fast, medan ju närmare mitten man kom desto lösare blev konsistensen.

Ett av de områden som utvecklades under 1990-talet var mänskliga rättigheter. Rättssociologen mottog anslag från Sida för bedrivande av forskning inom området.[23] Ett annat forskningsfält var miljö och hållbar utveckling. Anna Lisa Lindén, sociologiska institutionen och Håkan Hydén samarbetade under några år under slutet av 1990-talet i det Miljösociologiska seminariet. Mellan åren 1996–2002 ingick båda i det av Mistra, Naturvårdsverket och Formas finansierade tvärvetenskapliga forskarnätverket, Utvägar, som finansierade Hydéns lön under denna tid på halvtid, något som kom Rättssociologiska enheten till del.

GAMLA JURIDICUM – RÄTTSSOCIOLOGI BÖRJAR STÅ PÅ EGNA BEN

1998 var det dags att inta nya lokaler när den centrala förvaltningen

övertog utrymmena på Bredgatan. Rättssociologen fick flytta till översta våningen i det Gamla barnsjukhuset, f.d. Juridicums lokaler, numera Samhällsvetenskapliga biblioteket. Verksamheten växte. 1999 var antalet doktorander uppe i 12, varav två var amanuenser.[24] Personalen bestod av 3 disputerade lärare och två professor.[25] Karsten Åström, som kom från Socialhögskolan i Stockholm när han erhöll en docenttjänst i rättssociologi 1995, blev vid denna tid befordrad professor i rättssociologi. Därutöver fanns en sekreterare, Lilian Dahl samt en sekreterare på 25 % som tillhörde sociologiska institutionen, Mona Pettersson. Hon hade ansvar för kursadministration.[26] Lilian Dahl är alltjämt en central punkt i Rättsociologens verksamhet. Hon rekryterades till enheten i mitten av 1990-talet efter att bl.a. ha arbetat på samhällsvetenskapliga fakultetens kansli.

Rättssociologi brukar beskrivas som studiet av rättsliga fenomen med samhällsvetenskapliga metoder. Detta är något som också skiljer rättssociologin från rättsdogmatiken i ett rättsvetenskapligt perspektiv. Med denna utgångspunkt kan rättssociologi sägas ha ett annat perspektiv på juridiken än vad rättsvetenskapen i huvudsak laborerar med.[27] Man kan tala om ett inifrån- och ett utifrånperspektiv på rätten, där rättssociologi står för det sistnämnda.[28] Men detta var inte tillräckligt för en bestämning av vad som är rättssociologins kärna eller själ. Framförallt försätter den ämnet i ett dilemma där det kläms mellan två starka vetenskapliga traditioner, en månghundraårig tradition av rättsvetenskap och en – visserligen mycket yngre – samhällsvetenskaplig forskningstradition och ingen av dessa vill egentligen veta av den där ”oäktingen”.[29]

Denna identitetskris har behandlats av forskare inom området.[30] Reza Banakar har i den nordiska tidskriften Retfærd initierat en debatt som blev mycket uppmärksammad, där han hävdar att nyckeln till att utveckla en egen vetenskaplig identitet för rättssociologi ligger i att övervinna dikotomin mellan lagen och samhället, och mellan rättsvetenskap och sociologi.[31] Längs denna linje har institutionen för Rättssociologi börjat utveckla begreppet norm som ett verktyg för att integrera de olika perspektiven.[32] Åtskilliga avhandlingar har med början av Wickenbergs och Gillbergs 1999 under 2000-talet tillämpat ett normperspektiv. Det rör sig – utöver mina egna och andras skrifter – om mer än 10 avhandlingar som tillämpat ett normperspektiv på ett eller annat sätt.[33]

Rättssociologins utvecklingskurva har således under 2000-talet pekat stadigt uppåt. Enheten var år 2000 föremål för en utvärdering som

genomfördes av professor Alex Ziegert, från University of Sydney[34]. Ziegert framhöll bl.a. följande[35]:

> "The department" is unique in providing independently and with limited resources a full range of programs on different levels in the interdisciplinary area of sociology of law."

Detta omdöme kom att några år senare konfirmeras av Högskoleverkets utvärdering. Där uttalades bl.a. att "idag är Rättssociologiska enheten vid Lunds universitet den starkaste enheten för rättssociologi i Norden". Rättssociologiska enheten började då bli mogen att släppa banden till "moderämnet", sociologi, och fortsätta att utvecklas på egen hand. Beslut fattades 2006 om att Rättssociologiska enheten skulle bli en enhet direkt under samhällsvetenskapliga fakulteten. Dåvarande dekanus Sune Sunesson talade i termer av att enheten skulle läggas i kuvös för att så småningom kunna bli en egen institution. I samband med detta valdes Per Wickenberg till föreståndare (prefekt).

På grund av kuvösen eller ej, det må vara osagt, påvisades ytterligare tecken på Rättssociologiska enhetens positiva utveckling. Med Per Wickenberg först som studierektor (2001) och sedan som föreståndare kan en ny era i Rättssociologins historia sägas ha inletts. Ekonomi och förvaltning liksom innehållet i verksamheten kom i ordning, något som underlättades av den nyvunna självständigheten 2006. Rättssociologiska enheten fick kvitto på detta i den s.k. RQ08 (*Research Quality Assurance for the Future*, 2008). Rättssociologiämnet fick omdömet *excellent* på de fem variabler som bedömdes: kvalitet, produktivitet, relevans, vitalitet och organisatorisk kapacitet samt framtidsplaner. Normvetenskapen, sådan den utvecklats vid Rättssociologen har varit ett framgångsrikt projekt och lagt grunden för utvecklingen och förstärkningen av en egen identitet. Detta återspeglas också i det slutomdöme som Rättssociologen fick i RQ08 beträffande framtidsplaner. I den utvärdering som nämndes ovan uttalade expertteamet följande på denna punkt:

> The vision of a research centre on norms is an extremely interesting and original idea for the future. The University would be wise to make a note of this vision, and give it support. Many departments could be involved, and interests in questions of ethics, gender, socialization, and culture and society in general could be vitalized and integrated. On a four point scale it is given the rank of *excellent*.

Rättssociologins normbegrepp är vidare än det som man i gängse sociologisk teori laborerar med i form av informella, sociala normer. Normer definieras som (i) handlingsanvisningar som är (ii) socialt reproducerade och (iii) uttryck för individens uppfattning avseende omgivningens förväntningar på det egna beteendet. Detta utgör normens grundläggande essenser.[36] Rättssociologin laborerar också med ett normbegrepp som med utgångspunkt i förväntningar inkluderar ”normer utan subjekt”, dvs. sådana förväntningar som är en följd av strukturer och/eller som emanerar från rationaliteten i olika system.[37] Detta är en tillämpning som man finner mer och mer inom t.ex. genusvetenskapen.[38]

Uppkomsten eller förekomsten av en norm är inte bara relaterad till individers preferenser. Det är också beroende av vilken kunskap och kognition som gör sig gällande. Utan kunskap om hur de *preferenser* individerna har ska kunna förverkligas uppstår inga normer. Slutligen är uppkomsten av normer också beroende av vilka faktiska möjligheter som föreligger att realisera det individerna vill och kan. Dessa möjligheter är ofta strukturellt bestämda genom de olika system som föreligger i samhället. Här finns en länk tillbaka till Per Stjernquists tidiga försök att med hänvisning till motivbildande faktorer förklara varför folk följer lagen. I Stjernquists fall handlade det framförallt att förstå varför skogsägare och myndighetsföreträdare följer eller inte följer lagen. Genom den utveckling som rättssociologin har genomgått kan denna problematik sägas ha överförts till att gälla varför människor i allmänhet, inklusive myndighetsföreträdare, följer normer. I och med att vi här talar om sociala och professionella och inte rättsliga normer blir det en empirisk fråga att undersöka hur de normer ser ut som gör sig gällande inom olika samhälleliga delområden[39].

GAMLA PEDAGOGENS LOKALER – RÄTTSSOCIOLOGI BLICKAR FRAMÅT

Lokalerna i Gamla Barnsjukhuset började nu bli för trånga. Ännu en flytt aktualiserades. Denna gång till f.d. Pedagogiska institutionens lokaler vid Valvet på södra Lasarettsområdet. 2010 intog Rättssociologen översta våningsplanet med dess långa korridorer, som visserligen renoverats men som ändå hade kvar karaktären av gammal sjukhusbyggnad. Där fick Rättssociologen också tillgång till två egna föreläsningslokaler.[40] Dessutom byggdes en föreläsningssal om till ett rum med åtskilliga forskarplatser

för doktorander och gästforskare. Som en del i den tilltagande internationaliseringen ingick Rättssociologen i ett forskarutbildningssamarbete med flera europeiska universitet på initiativ av *University of Milan*, det s.k. *Renato Treves International PhD Program i Law and Society.* Vi har haft en egen doktorand inom ramen för detta[41] och därutöver hyst doktorander från andra länder som gästforskare i perioder mellan ett par månader upp till ett halvår. Vi har även varit handledare för två doktorander inom detta program[42] samt slutit ett *joint degree* avtal beträffande en doktorand.[43]

Den 1 mars 2012 gick Håkan Hydén i pension för att bli seniorprofessor på deltid. Drygt ett och ett halvt år senare var efterträdaren utsedd, Reza Banakar, som efter en längre tid i Oxford och London, kunde återvända till Lund som en internationellt väletablerad forskare i ämnet med åtskilliga viktiga publikationer i rättssociologi bakom sig.[44] Rättssociologiska enheten hade då blivit en egen institution – den 26 september 2013 hade Samhällsvetenskapliga fakultetsstyrelsen beslutat inrätta Rättssociologiska institutionen vid Lunds universitet. Matthias Baier hade tagit över som prefekt efter Per Wickenberg. I skrivande stund (mars 2015) består institutionen av tre kvinnliga och fem manliga doktorander, tre (postdoc-) tjänster,[45] två externfinansierade disputerade forskare, 10 universitetslektorer, varav en tjänstledig och en på deltid, två professorer och två seniorprofessorer[46], en projektledare och tre projektassistenter, en universitetsadjunkt, två utbildningsadministratörer en och utbildningskoordinator samt en webredaktör. Institutionen hade inte bara fått en ny professor och två seniorprofessorer, utan tre av seniorforskarna hade också vid denna tid erhållit docentkompetens.[47] Därmed står Rättssociologiska institutionen väl rustad för att ytterligare utveckla sin grundutbildning, forskning och forskarutbildning.

Beträffande utbildningsutbudet har detta på senare år utvidgats till att innefatta rättssociologens medverkan i det s.k. Kriminologiprogrammet, som är ett samarbete mellan sociologi och rättssociologi. Omfattningen av grundutbildningen har varierat över åren men den kan nog sägas ha stabiliserat sig på ca 300 studenter på A-nivån årligen. Rättssociologi ger också ett relativt nystartat masterprogram i rättssociologi med europeisk inriktning, det s.k. SELA (*Sociology of European Law*). Detta är ett masterprogram som syftar till att öka studenternas förståelse för grunderna, integrationsprocesserna och utvecklingslinjerna som finns i den Europeiska unionen. SELA tar upp viktiga frågor som rör utveckling och implementering av europeisk lagstiftning. Utbildningen sker på engelska.

Programmet antar ca 40 studenter per år och är öppen för studenter från Sverige och resten av världen. Programmet läses på Rättsociologiska institutionen i Lund och ges på distans.[48]

Rättssociologen arbetar med uppdragsutbildning tillsammans med LUCE (Lund University Commissioned Education) och har medverkat i den SIDA-finansierade, internationella utbildningen *Child Rights, School and Classroom Management* som berör barns rättigheter i världens utvecklingsländer.[49] Denna uppdragsutbildning har pågått i mer än tio år och resultaten finns dokumenterade i olika skrifter.[50] Rättssociologiska forskare är också initiativtagare och medverkar i uppdragsutbildningen, SIDC (*Social Innovation in a Digital Context*), ett utbildningsprogram som finansieras av Svenska Institutet[51]. SIDC handlar om relationen mellan digital teknik och sociopolitisk förändring, och hur förändringsagenter kan utnyttja detta förhållande för att bygga bättre samhällen. Det vänder sig till deltagare från Mellersta Östern, Nordafrika och delar av Asien.

Rättssociologens forskningsmiljö utvecklas ständigt. Ett sätt att stimulera forskningen är att inrätta forskningskluster. Dessa ska främja samarbete mellan enskilda forskare och forskningsprojekt. Just nu samlas och organiseras forskningen i ett antal olika forskningskluster, där forskare inom samma områden kan hitta kreativa och inspirerande samarbeten.

Längst har klustret kring *Cybernormer* kommit. Det initierades för ca sex år sedan genom ett fyraårigt forskningsanslag från KK-stiftelsen. Cybernormer samlar forskare från olika håll för att undersöka både sociala och rättsliga normer och de normbildningsprocesser som uppstår i informationsteknologins kölvatten.[52] Internet ger upphov till nya normer i samhället. Cybernormer vill undersöka klyftan mellan det traditionella samhällets regler och de sociala normer som uppstår på nätet. Vilka konsekvenser får ny lagstiftning på beteenden i det digitala?. Forskningsklustret[53] drivs som ett projekt av forskare vid Rättssociologiska institutionen och har ett antal samarbetspartners, bland annat Ericsson AB och Lunds kommuns skolförvaltning. Cybernormsklustret har en mängd publikationer bakom sig.[54]

Även forskningsklustret om *Civilsamhället* fokuserar på normer.[55] Med utgångspunkt i en studie av det civila samhällets normer i Bogota, Colombia och en del andra colombianska städer är ambitionen att göra jämförelser med andra storstäder i världen.[56] Sålunda har en motsvarande enkätstudie gjorts beträffande boende i Stockholm, något som ger intressanta möjligheter till analyser av skillnader.

Forskningsklustret *Law, Gender and Violence* arbetar med att belysa de konsekvenser som en rättsprocess leder till. Utgångspunkten är att juridiken måste arbeta mer aktivt med att förstå och förebygga antidiskriminering genom att till exempel diskutera vilken effekt de lösningar som erbjuds får för enskilda, menar forskarna i *Law, Gender and Violence*. Bland dessa ingår forskare såväl från Rättssociologiska institutionen som Linneuniversitetet[57].

Det kan tilläggas att Rättssociologiska forskare också deltar inom ramen för den verksamhet som Lunds universitets institut för ekonomisk trygghet, *Economic Security Institute* (EconSec) bedriver. Institutet är knutet till WTS (*Work Technology and Social Change*).[58] Syftet är att bidra till vetenskapligt stöd för ökad ekonomisk trygghet för individer och samhälle Forskare inom skilda discipliner ingår i detta fokusområde, däribland två doktorander i rättssociologi.[59]

Klustren påminner om den s.k. tårtan som nämndes ovan. Denna motiverades av utvecklingen på utbildningsområdet. Nu talar vi om forskningskluster. Det innebär att den inre delen av tårtan/ämnet får en fastare form och på så sätt att ämnet hänger samman och skapar förutsättningar för en egen rättssociologisk identitet[60]. Samtidigt har ett systematiskt arbete inletts för att återföra forskningsrön till grund- och mastersutbildningen.

Ett framträdande drag i forskningen sett i backspegeln av denna historiska exposé är att kvantitativa metoder kommer till heders igen. Utvecklingen för rättssociologins del har gått från kvantitativa till kvalitativa metoder till att numera innehålla en hälsosam blandning av båda, allt beroende av behov i det särskilda fallet. Rättssociologen står väl rustad att möta den metodutveckling som den globala digitaliseringen sannolikt för med sig. I hägnet av denna finns det omfattande stora och komplexa data för forskningen att vegetera på. Antalet publikationer från rättssociologiska forskare i *peer review*-granskade tidskrifter ökar stadigt och är ett tecken på att den positiva utveckling, som Rättssociologiska institutionen undergått bara på några år kommer kunna fortsätta ytterligare.[61]

Noter

1. Lena Lindgren, Dan Magnusson, Per Stjernquist 1971.
2. Stjernquist (1973).

3. Återfinns redan i Stjernquist (1963). Modellen kan betecknas som banbrytande både för rättssociologin och regleringsforskningen.

4. Jfr. Appelstrand (2007).

5. Bakgrunden tycks ha varit densamma i Tyskland, se Machura, Stefan (2011) s. 513 ff

6. Hydén, Stridbeck & Åström (1984), Hydén (1984) och (2002)

7. Hydén, 2002, kap 5

8. Här kan hänvisas till Antoinette Hetzlers arbeten rörande tillämpningen av sjukförsäkringslagstiftningen (1978), (1984) och (1994), Karin Widerbergs studie av Föräldraledighetslagen (1985) och min egen studie av miljöskyddslagstiftningen (1978).

9. Dan Magnusson kom att specialisera sig på detta och arbetade huvudsakligen på Brå (Brottsförebyggande rådet) med dessa frågor. Magnusson har också varit knuten till Internationella handelshögskolan i Jönköping.

10. Härutöver hade Kalderstam så skilda publikationer som den hårdkokta deckaren, *Fultjack* (1987) till *Kungamakt och kyrkojord* (1989). Kalderstam tjänstgjorde, när han inte undervisade i rättssociologi på kursen i kriminalpolitik, som stiftsjurist på Lunds stift.

11. The *process of land nationalization in Ethiopia: land nationalization and the peasants*. Därutöver publicerade Akalu rättsantropologiska skrifter, såsom *Beyond morals? : experiences of living the life of the Ethiopian Nuer* samt *The Nuer view of biological life: nature and sexuality in the experience of the Ethiopian Nuer* (1985), vilka byggde på ingående fältstudier (1989).

12. Hetzler var då disputerad vid University of California, Santa Barbara.

13. Klette blev sedermera professor i straffrätt vid Juridiska fakulteten, Lunds Universitet. Han disputerade 1970 på en avhandling om rattfylleribrott.

14. Det kan tilläggas att samtidigt utlystes professorstjänsten i handelsrätt efter Axel Adlercreutz. Tjänsten tilldelades Boel Flodgren, som jag dittills hade varit kollega med.

15. Karin Widerberg var professor i rättssociologi vid Oslo universitet åren 1990–1991, varefter hon 1992 tillträdde den prestigefyllda tjänsten i sociologi efter Vilhelm Aubert som avlidit 1989. Widerberg har arbetat vetenskapsteoretisk, teoretiskt och empiriskt med förståelsen av kön, med sexualiserat våld och med rätten i ett feministiskt perspektiv. Det kan tilläggas att även Lena Lindgren hade vid denna tid flytt(at) från Rättssociologiska institutionen och var nu verksam i Paris.

16. Antoinette Hetzler och Aster Akalu.

17. Kjell Eriksson och Ingela Kåhl.

18. Lars Eriksson, som hade disputerat 1995.

19. Sven-Erik Olsson och Bo Carlsson.

20. Det kan tilläggas att jag samtidigt hade med mig en tårta som jag bjöd på, något jag minns inte rönte den uppskattning jag hoppats på.

21. Tvärtom betraktades rätten som en ”black box”, något som inte behövde problematiseras i förhållande till dess funktioner.

22. Modellen påminner om den distinktion för rättssociologisk forskning som Per Stjernquist med hänvisning till Jan Hellner utvecklar i första numret av Tidskrift för rättssociologi Vol.1 Nr 1 1983 s. 7 ff om skillnaden mellan rättssociologi i en trängre och i en vidare mening.

23. Maria Luisa Bartolomei, som disputerat på juridisk fakultet, Shadrack B.O. Gutto och Stig Toft Madsen var ledande forskare inom detta fält. Gutto disputerade i rättssociologi och Madsen i sociologi, båda med Hydén som handledare. Samarbete skedde här med Staffan Lindberg och Göran Djurfelt, sociologiska institutionen

24. Matthias Baier, nu prefekt och docent i rättssociologi och Ellinor Platzer, numera lektor vid Linnéuniversitetet i Växjö

25. Bo C.arlsson, numera professor i Idrottsvetenskap med rättssociologisk inriktning vid Malmö högskola, Lars Ericsson, också vid Malmö högskola samt Margaretha Svenning, numera jurist vid Länsstyrelsens i Malmöhus län naturvårdsenhet.

26. Mona Pettersson arbetade för rättssociologen under åren 1994 till 2006.

27. Hydén (1986).

28. Hydén och Wickenberg (2008). Se också Banakar (2003).

29. Jfr. den debatt som Reza Banakar gav upphov till i tidskriften Retfærds spalter med början 1998 genom en artikel om “*The Identity Crisis of a ’Stepchild’. Reflections on the Paradigmatic Deficiences of Sociology of Law*”. Se också mitt eget bidrag till denna debatt (1998) i form av ”*Even a Stepchild Grows Up*” och inlägg av Thomas Mathiessen (1998), Anne Hellum (2000), Hanne Petersen (2000) och Jörgen Dalberg-Larsen (2002).

30. Se för Tysklands del, se Machura, Stefan (2011) s. 519 f.

31. Banakar (1998)

32. Hydén (2002a), Hydén & Svensson (2009), Baier (2013)

33. Se Förord i Baier (2013)

34. Ziegert, Alex (2000), Rättssociologi i Lund. *An evalutation report. Department of Jurisprudence, University of Sydney*.

35. Ziegert framförde i sin rapport också konstruktiv kritik som i mångt och mycket har beaktats i den fortsatta utvecklingen av rättssociologi i Lund.

36. Se vidare om terminologin, Hydén & Svensson (2008) samt Måns Svensson (2008)

37. Se t.ex. Hydén (2012)

38. Se t.ex. Martinsson, Lena och Reimers, Eva (2008) och (2010). Lena Martinsson är professor i genusvetenskap vid Göteborgs universitet och Eva Reimers är professor i pedagogiskt arbete med inriktning mot normer och mångfald vid Linköpings universitet

39. Skola, arbetsliv, miljö eller i cybersamhället. Se vidare i anslutning till presentationen av forskningskluster nedan.

40. Sal M 331 samt den s.k. Portvaktsstugan på första våningen.

41. Anna Piasecka som disputerade 2008.

42. Karsten Åström var handledare för Lukas Pizzolatto Konzen och Håkan Hydén handledare för David Monciardini. Se förteckning över avhandlingar, appendix 1.

43. Anna-Maria Vargas, antagen doktorand på Rättssociologiska institutionen.

44. Här kan – utöver monografin 2003 – nämnas antologierna, 2005, 2010 och 2013.

45. En som finansieras med fakultetsmedel (Ida Nafstad) och två som finansieras av Vetenskapsrådet på tre år (Stefan Larsson och Rustam Urinboyev).

46. Hydén och Wickenberg, som befordrats till professor i rättssociologi 2012.

47. Det var Eva Schömer, Måns Svensson och Matthias Baier.

48. Det kan tilläggas att Rättssociologiska institutionen tillsammans med Institutionen för Kriminologi och rättssociologi vid Oslo universitet, Odense universitet och det internationella forskningsinstitutet Onati, Spanien, håller på att utveckla ett internationellt mastersprogram som kan ges online.

49. Framträdande roll har här spelats av Per Wickenberg och Ulf Leo, liksom av Bodil Rasmusson från Socialhögskolan.

50. Se översiktsartikeln Wickenberg och Leo (2014). Tre deltagare från tio länder åt gången inbjuds vid två tillfällen per år att först genomgå utbildning här i Sverige för att sedan åka till sina hemländer för att genomföra ett projekt. Deltagarna träffas därefter efter sex månader för att tillsammans med sina mentorer (lärarna från Lunds Universitet och Malmö högskola) stämma av projekten. Efter ytterligare sex månader besöker mentorn respektive land för en slutlig uppföljning. Det har även förekommit sammandragningar av samtliga deltagare vid två tillfällen i Bangkok för att utbyta erfarenheter. Se Wickenberg (2009) och Leo (2014) samt Wickenberg och Leo (2014).

51. Projektet är en utlöpare av det s.k. Cybernormsprojektet, se mer nedan, och har initierats framförallt av Måns Svensson. LUii (*Lund University Internet Institute*) är värd för programmet som för närvarande leds av Kari Rönkkö (docent i interaktionsdesign). I övrigt medverkar Stefan Larsson, Marcin de Kaminski, Magnus Ericsson och Håkan Hydén.

52. Framstående forskare här är Måns Svensson, Stefan Larsson, Håkan Hydén, Marcin de Kaminski, Magnus Eriksson, Johanna Alkan-Olsson och Kari Rönkkö.

53. Projektledare är Måns Svensson

54. Läs mer på webbplatsen och bloggen cybernormer.se.

55. Matthias Baier är projektledare för detta kluster.

56. Hittills har enkätundersökningen genomförs i ett 40-tal städer i Colombia och ett 15-tal storstäder i andra länder, inklusive Stockholm.

57. Eva Schömer från Rättssociologen spelar en central roll i detta forskningskluster.

58. Detta kan ses som ett exempel på att spänningsförhållandet mellan strävan efter en rättssociologisk kärna och dess tillämpning blivit så stort att ämnets tvärvetenskapliga karaktär skapar organisatoriska problem för såväl institutionen som för samhällsvetenskapliga fakulteten att härbärgera.

59. Verksamheten leds av en styrelse och förestås av docenten i rättssociologi, Måns Svensson.

60. Det hindrar inte att ämnet kan attrahera och använda sig av olika teorier och metoder. Pluralismen ligger så att säga i ämnets tvärvetenskapliga karaktär.

61. Nu gäller det bara att få statsmakterna att förstå betydelsen av ämnet.

Ett spöke reser sig över akademin: feministisk teori!!

Sara Goodman, Diana Mulinari & Jens Rydström

Har du en vän, kollega eller chef som hävdar att hon trots att hon är kvinna aldrig har upplevt någon form av exploatering, förtryck eller diskriminering? Känner du någon som påstår att feminister är sådana som vill vara offer? Eller har du läst tidningsartiklar som vill göra gällande att genusvetare är politiska ideologer, enbart intresserade av att visa på männens ondska?[1]

Feminism som social rörelse, kön som analytiskt begrepp och feministisk teori som fält ger ofta upphov till starka emotionella reaktioner. Det är förståeligt med tanke på att könsrelationerna genomsyrar våra liv, från tidigaste barndom till ålderdomen. Det betyder också att ett ifrågasättande av dessa grundläggande könsrelationer kan leda till en radikal omtolkning av ens eget och andras liv. Det vetenskapliga fält som analyserar dessa relationer, och inte minst belyser hur sociala processer är könade, kallas feministisk teori. Namnet innefattar en mängd teoretiska och metodologiska interventioner som med utgångspunkt i olika sociala rörelser öppnar för en förståelse av kopplingen mellan olika maktrelationer i samhället och de klassificeringssystem som (ofta) grundas i en föreställning om biologiska och dikotoma skillnader mellan kategorin kvinnor och kategorin män.

Feministisk teoribildning ligger i fokus för Genusvetenskapliga institutionens forskningsprofil; en teoribildning där frågor om kön och sexualitet konsekvent har utforskats och debatterats med syfte att teoretisera social rättvisa i termer av både omfördelning och erkännande.

Att genom begrepp som heteronormativitet, intersektionalitet och hegemonisk maskulinitet politisera teori och teoretisera det politiska är ett vetenskapligt projekt som feministiska forskare delar med ett flertal akademiska perspektiv med rötter i kritisk teori. Fokus ligger i kunskapsproduktionens emancipatoriska potential, teorins förmåga att både förstå och förändra världen. Det innebär att ställa frågor som: Vad är vetenskaplig kunskap? Hur konstrueras den?

Det är i skärningspunkten mellan en väletablerad vetenskaplig produktion som föreställs som neutral men är djupt androcentrisk (och

etnocentrisk) och en vetenskaplig produktion som, lokaliserad i marginalen, förkroppsligar andra världsbilder och erfarenheter, som feministisk teori som kunskapsfält hittar hem.

Trots att de flesta genusforskare identifierar sig med och tar sin utgångspunkt i feministisk teori varierar det hur de förstår, tillämpar och tänker på kön som analytiskt begrepp och på kvinnor och män som kategorier, beroende på hur de skriver in sig i olika discipliner och i olika teoretiska perspektiv. Kön är ett begrepp, ett analytiskt verktyg för att utforska de varierande former genom vilka samhället organiseras utifrån kulturella föreställningar som reglerar hur arbete (produktion), familj (reproduktion) och nationalstaten och etnisk tillhörighet (politik) organiseras.

Begreppets styrka ligger i betoningen av att sociala processer är könade, det vill säga att en grundläggande komponent av varje samhällsformation är de kön/genusregimer, som reglerar sexualitet och förvandlar heterogena kroppar till de fixerade (binära och hierarkiska) kategorierna kvinnor och män. Med andra ord, kön är grundläggande i konstruktionen av vilka vi är och vem vi får vara. Introduktionen av ”kön” som analytiskt begrepp är början på en resa, och innebär en möjlighet att ställa frågor, att se det sociala. Det sätter fokus på en viss typ av sociala relationer, det namnger kulturella förställningar om vad som är naturligt, normalt och rätt, men också vad som är viktigt och relevant att utforska (och sätta frågetecken för).

Genusvetenskap kännetecknas av teoretiska och metodologiska debatter, där feministiska analytiska begrepp kritiskt granskas. Genusforskare tar utgångspunkt i och läser det sociala utifrån olika teoretiska perspektiv från kritisk realism till postmodernism. Det råder oenighet i fältet vad gäller en rad forskningsfrågor, inte minst den egna disciplinens historiografi.

Främst ifrågasätts antagandet om en utvecklingslinje där det ”politiska” (läs marxistiskt, lesbiskt och svart feministiskt inspirerade) sjuttiotalet konfronteras med det mer ”akademiska” nittiotalet. Men också föreställningen om genusvetenskapens radikalitet, dess förmåga att kritiskt granska makten, ifrågasätts inom ramen för vad som uppfattas som en begränsande eurocentrisk förståelse av kön och sexualitet. Samtidigt utvecklas de metodologiska interventionerna, från mer systematiska kvantitativa ansatser utifrån kategorin kön till ett utforskande av styrkan, men också begränsningarna, hos en rad kvalitativa ansatser.

Forskare på Genusvetenskapliga institutionen i Lund har både inspirerats och formats av dessa debatter och bidragit till många av dem. Den

institutionella miljön kännetecknas av ett kontinuerligt vetenskapligt samtal över innebörden av begrepp som genus och social rättvisa. Den kännetecknas också av en forskningstradition, där en teoretisk nyfikenhet är invävd i solida och varierande empiriska material och där ett samhälleligt engagemang är utgångpunkten för en kritisk och analytiskt stringent vetenskaplig analys.

Trots att forskningen på Genusvetenskapliga institutionen är bred och varierad, är det en rad forskningsfrågor som ändå går som en röd tråd genom verksamheten och profilerar institutionen både nationellt och internationellt.[2] Dessa forskningsfrågor har operationaliserats i tre profilområden som strukturerar grundutbildningen: arbete, intimitet och social rättvisa. Syftet med utbildningen är att förstärka studenternas nyfikenhet och analytiska förmåga att förstå hur globala processer är könade samt att fördjupa deras förmåga att kunna identifiera hur gränser dras och privilegier utformas i vardagen, men också hur dessa kan utmanas och förändras.

GENUSVETENSKAP: FRÅN NÄTVERK TILL SAMHÄLLSVETENSKAPLIG INSTITUTION.

Genusvetenskap är politiserat och ovetenskapligt! Det som en del av ämnets kritiker anklagar disciplinen för är delvis sant, för inom det som började som ett renodlat politiskt rättviseprojekt finns fortfarande en stark kärna av ett normativt världsförbättrande etos. Genusvetare vill beskriva världen för att förändra den. Det gäller all samhällsvetenskap (vilken forskare vill inte förändra världen med sin forskning?), men framstår så mycket klarare inom genusvetenskapen för att den dessutom bygger på en feministisk tradition av kunskapskritik. Begrepp som positionering, situerad kunskap och privilegierad subjektsposition blir tacksamma angreppspunkter för kritiker som kan vädja till en intuitiv positivism och en allmän skepsis mot feminismens politiska anspråk. Den kritiska teoribildningen är heller ingenting unikt för genusvetenskapen, men eftersom den under hela sin tid som universitetsdisciplin, från kvinnovetenskap till genusvetenskap, befunnit sig i den politiska hetluften, blir också detta extra tydligt. Kvinno- och genusforskare har i likhet med andra samhällsforskare deltagit i den offentliga debatten, och i likhet med andra forskare har de utsatts för kritik. Men motståndet mot genusvetenskap har varit desto hårdare, eftersom forskningsfältet rör maktfördelningen mellan könen och

skär rakt genom vardagslivet och det offentliga livet hos alla människor. I dagens tillspetsade politiska situation där extremhögern och nationalistiska politiska grupperingar tar mer offentligt utrymme och aggressiv antifeminism breder ut sig på nätet, utsätts flera av genusvetenskapens forskare dagligen för hot och trakasserier.

När *Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning* grundades vid Lunds universitet 1978, var det som en del av en global rörelse. Radikaliseringen av ungdomsgenerationen som pågått sen mitten av 1960-talet innebar också en vitalisering av kvinnorörelsen. Det som brukar kallas andra vågens feminism var dels ett uppror mot etablissemanget och dels en uppgörelse med en äldre kvinnorörelse som begränsat sig till att arbeta för formella rättigheter. Det gick nu att konstatera att rösträtt, rätten till utbildning och rätten till högre tjänster, som i Sverige blev verklighet redan i början av 1920-talet, inte räckte till, eftersom de informella spärrarna mot kvinnors inflytande i politik, arbetsliv och vetenskap effektivt blockerade jämställdhet och rättvisa. Andra metoder måste till.

De kvinnor som 1978 bildade Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning fick en överväldigande respons. En grupp om elva doktorander och unga forskare kallade till ett första möte i Lunds Stadsbibliotek och 130 kvinnor kom.[3] Dessa pionjärer hade en dubbel målsättning. De ville både förändra universitetsvärlden så att den blev en bättre plats för kvinnor att verka på och revolutionera vetenskapen, så att den av männen formulerade världsbilden och verklighetsbeskrivningen utmanades. Det var sannerligen ingen liten uppgift de hade åtagit sig. År 1978 var andelen kvinnliga professorer i hela landet 3 procent, och vid Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet noll. 2014 var motsvarande siffor 24 procent för hela riket och 30 procent för Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund.[4] Ökningen av antalet kvinnliga professorer har i huvudsak skett under sent 1990-tal och under 2000-talet och beror både på strukturella förändringar inom arbetslivet och universitetsvärlden (t.ex. professorsreformen) och flera medvetna ansträngningar för att förändra könsfördelningen bland professorerna.[5]

När det gäller vetenskapens manligt dominerade världsbild så uppmärksammades den på olika sätt, både inom samhällsvetenskapen och inom humanistiska discipliner som historia, konstvetenskap och litteraturvetenskap. De perspektiven är fortfarande mycket relevanta. Kvinnliga konstnärskap glöms fortfarande bort och osynliggörs, och kvinnor är fortfarande osynliga i historien. I en undersökning från 2010 konstaterades

att fyra av de mest använda läroböckerna i historia i grundskola och gymnasium namngav 930 män mot bara 62 kvinnor. Paradoxalt nog minskade andelen omnämnda kvinnor under 1900-talet jämfört med äldre perioder. Den lärobok som skrev *mest* om kvinnor under 1900-talet lyfte enbart fram sex kvinnliga aktörer: Kerstin Hesselgren, Anna-Greta Leijon, Anna Lindh, drottning Silvia, kronprinsessan Victoria och prinsessan Madeleine. Tre medlemmar av kungahuset således, och tre folkvalda politiker. Kerstin Hesselgren var en av de första kvinnliga riksdagsledamöterna och omnämns i kraft av sin gärning, medan både Anna-Greta Leijon och Anna Lind enbart får vara med som offer för en tilltänkt terrorattack respektive ett mord.[6]

Andra vågens feminism präglades av en historiematerialistisk analys, och de feministiska forskarna såg som sin primära uppgift att utveckla en teori som skulle kunna minska förtrycket av kvinnor. Den andra vågen inkluderade lesbiska, radikala och svarta feminister som utvecklade andra förhållanden till historiematerialismen. Ett försök var att utveckla en teori om patriarkatet som var kompatibel med och kunde komplettera en marxistisk samhällsanalys. Problemet med den klassiska marxismen var att den enbart förhöll sig till produktionen. Att kvinnor företrädesvis arbetade med reproduktionen av arbetskraften var något som redan Engels hade uppmärksammat i *Familjens, privategendomens och statens ursprung* (1884), men marxismen som den såg ut fram till 1970-talet kunde inte uppvisa någon utvecklad könsanalys. Heidi Hartmanns inflytelserika artikel ”The unhappy marriage of marxism and feminism” från 1981 skisserade en möjlig väg att förena klassteori och patriarkatsteori, så att produktion och reproduktion fördes samman i en gemensam analys. ”Det privata är det politiska” som blev det främsta slagordet för den andra vågens feminism betyder just detta – att politiken berör mer än männens sfär, den offentliga sfären. Den berör också privatsfären, dit kvinnor blivit hänvisade i ett patriarkalt samhälle.

Feministerna som samlades i Lund fick draghjälp av regeringen och UHÄ. År 1978 beslöt regeringen att avsätta medel för jämställdhetsforskning, varav 93 000 kronor gick till Lunds universitet, eftersom där redan fanns en växande verksamhet. Pengarna finansierade projektet ”Jämställdhetsforskning vid Lunds universitet” med rättssociologen Karin Widerberg som projektledare och sociologen Karin Davies som projektsekreterare och förste anställde. Projektet planerades och genomfördes i nära samarbete med föreningen ”Forum för kvinnliga forskare

och kvinnoforskning", som hade bildats samma vår. Genom ett universitetsstyrelsebeslut permanentades verksamheten från 1 januari 1983 och blev vad man då kallade en "inrättning" direkt under rektorsämbetet. Den redan existerande Föreningen kom att verka parallellt med Forum och ofta uppstod diskussioner om deras respektive ansvarsområden, men under de kommande åren bidrog forskare och doktorander från hela universitet via Föreningen till utvecklingen av Forum. Så småningom bytte Föreningen för kvinnliga forskare och kvinnoforskning namn till Disa, och den verkade fram till etableringen av Sveriges Genusforskarförbund 2005. Projektet Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning – Genusvetenskapliga institutionens ursprung – fick sitt första hem på Forskningspolitiska institutet som var tvärvetenskapligt.[7]

För att råda bot på osynliggörandet av kvinnor och för att utveckla kvinnovetenskaplig forskning och utbildning organiserade kvinnorna inom både Föreningen och Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning seminarieserier, föredrag och kurser. En mycket viktig verksamhet för Forum var upprättandet av ett referensbibliotek, som på bara några år utvecklade sig till ett av de viktigaste specialbiblioteken om feminism och kvinnoforskning i Norden. När Genusvetenskapliga biblioteket 2007 slogs ihop med Samhällsvetenskapliga fakultetens bibliotek innehöll det cirka 250 hyllmeter böcker och över 60 vetenskapliga tidskrifter, vilket visar på den internationella bredden i ämnet.

Som nämnts permanentades Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning och placerades under rektorsämbetet 1983 och kunde året därpå flytta in i nya lokaler i det ombyggda Palaestra. Verksamheten – och framför allt biblioteket – växte och 1996 flyttade Forum till Magle Stora Kyrkogata, där det fanns på två olika adresser fram till 2009, då det flyttade in i sina nuvarande lokaler i kvarteret Paradis.

År 1991 utlystes den första lektorstjänsten. Då gjordes också ett namnbyte till Kvinnovetenskapligt forum och en tydligare bodelning gjordes mellan stödföreningen Disa och universitetsenheten. Kvinnoforskning definierade sig från början – och definierar sig fortfarande – som ett tvärvetenskapligt ämne. Historikern Christina Carlsson Wetterberg fick lektorstjänsten och några år senare fick sociologen Sara Goodman uppgiften att utveckla en grundutbildning på Kvinnovetenskapligt forum och blev den första studierektorn. I arbetet med att bygga upp ett helt nytt grundutbildningsämne ingick flera olika forskare från samhällsvetenskap, humaniora, juridik och naturvetenskap. Utvecklingen av grundutbildningen

byggde helt på den tvärvetenskapliga ansatsen som är karakteristisk för genusforskning. Exempelvis kom lärarna inom grundutbildning från flera olika institutioner, bland andra gäller det sociologen Diana Mulinari som rekryterades som ny lektor till genusvetenskap i och med att grundutbildningen expanderade. Från början har hela den genusvetenskapliga utbildningen i Lund präglats av att klass, kön, sexualitet och etnicitet utforskas både i Sverige och globalt.

Tvärvetenskapligheten markerades i starten genom att genusvetenskapen placerades direkt under universitetsledningen, men år 2002, när grundutbildningen nått högre nivåer, blev det nödvändigt att inordnas under en fakultet för att kunna ge kandidat- och magisterexamen. Samtidigt hade Centrum för genusvetenskap, som det hette sen 2000, förhandlat fram en möjlighet att anställa en professor. I och med att Centrum för genusvetenskap skulle bli en del av en fakultet och dessutom hade en utvecklad grundutbildning förhandlades också om rätten att inrätta en forskarutbildning. Elaka tungor påstår att Centrum valde att ingå i Samhällsvetenskaplig fakultet för snöd vinnings skull – det var ju ingen hemlighet att det fanns bättre ekonomiska villkor inom samhällsvetenskaperna än inom humaniora under den perioden. Men kanske avspeglar det också en mer allmän utveckling. Kvinnoforskningen i Lund utvecklades från början starkt både inom humaniora och samhällsvetenskap och forskare från andra fakulteter var också aktiva, inte minst juridik och naturvetenskap. Den första doktorandkursen i kvinnoforskning vid Lunds universitet organiserades och gavs vid sociologen av Karen Davies, Johanna Esseveld och Eva Schmitt. Senare gavs också en doktorandkurs i Forums regi av Karin Widerberg. De två första professorerna i genusvetenskap i Lund, Bente Rosenbeck och Christina Carlsson Wetterberg, var båda från början historiker och de representerade Centrum i förhandlingar med fakulteterna om var Genusvetenskap skulle hamna. Både Samhällsvetenskaplig fakultet och Fakulteten för humaniora och teologi erbjöd Genusvetenskap ett hem och en möjlighet att examinera upp till magisternivå såväl som rätten att utveckla forskarutbildning.

Men Genusvetenskap var interdisciplinär, hade sitt ursprung i en social rörelse och en stor erfarenhet att utveckla sin egen verksamhet. Samhällsvetenskapliga fakulteten var mer decentraliserad och institutionerna styrde sin utveckling och sina egna utbildningar i högre grad än vid Fakulteten för humaniora och teologi. Den flexibilitet och större organisatoriska frihet som erbjöds av dekanus Göte Hansson vid

Samhällsvetenskapliga fakulteten passade mycket bättre för ett oberoende tvärvetenskapligt ämne med rötter i sociala rörelser och feministisk forskning. Prodekanerna Sune Sunesson och Paula Uddman visade också ett påtagligt intresse för genusvetenskap. Så trots Christina Carlsson Wetterbergs och Bente Rosenbecks humanistiska bakgrund bestämde Genusvetenskapen sig för att gå upp i Samhällsvetenskapliga fakulteten. Tvärvetenskapligheten fanns dock kvar. Den tredje professorn, Tiina Rosenberg, som utnämndes 2005, kom från teatervetenskap.

År 2011 befordrades Helle Rydström, som hade disputerat i socialantropologi, till professor, och året därpå blev Jens Rydström, ursprungligen historiker, institutionens femte professor genom tiderna.

Under Tiina Rosenbergs tid startades forskarutbildningen och höstterminen 2006 anställdes de två första doktoranderna, Jacob Bojsen och Anna Olovsdotter Lööv. I februari 2011 disputerade de två första doktorerna i genusvetenskap, Mia Liinason och Maja Sager, och i februari 2014 följde Anna Olovsdotter Lööv efter. För närvarande finns fem doktorander på forskarutbildningen och institutionen står i begrepp att rekrytera fler.

Genusvetenskapen fick institutionsstatus år 2002, när den blev en del av Samhällsvetenskapliga fakulteten, men för att markera ämnets tvärvetenskapliga karaktär bestämde Genusvetenskapens dåvarande nämnd att namnet Centrum för genusvetenskap skulle behållas. Den nya institutionsstyrelsen behöll en tvärvetenskaplig ansats genom att ha representanter från Samhällsvetenskapliga fakulteten, från Fakulteterna för humaniora och teologi och från Naturvetenskap/Teknik. Dessutom bekostas en del av institutionens professorstjänst av medel från HT och Samhällsvetenskap. År 2008 fördes diskussioner om att slå ihop Centrum för genusvetenskap med sociologiska institutionen. Planerna skrinlades på grund av motstånd från stora delar av sociologens personal, som motsatte sig ytterligare en omorganisation. I det besvärliga läge som då uppstod för Centrum tog Kerstin Sandell ett stort ansvar genom att under år 2009 vara både prefekt och studierektor. Först 2014, under Sara Goodmans prefektskap, bytte Centrum för genusvetenskap formellt namn till Genusvetenskapliga institutionen.

Kvinnohistoria och kvinnolitteraturhistoria har varit – och är fortfarande som vi har sett – viktiga forskningsfält för att synliggöra kvinnor och påvisa det som borde vara självklart, att kvinnor utgör halva mänskligheten, men en halva som förtigs, osynliggörs och diskrimineras. Omdefinieringen på 1990-talet, från kvinnoforskning till genusvetenskap,

innebar, förutom en institutionalisering och etablering av fältet, en breddning, eller kanske snarare en bekräftelse av en breddning som redan skett, från ett fokus på kvinnor i samhälle, kultur och historia till ett fokus på genusrelationer. När en historiker som Joan Scott och en antropolog som Gayle Rubin diskuterar en uppdelning mellan ”sex” och ”gender” och när historikern Yvonne Hirdman gör en tolkning av ”sex” och ”gender” till begreppen ”kön” och ”genus” på svenska, är det en del av en formalisering och en vidareutveckling av diskussioner som förts inom fältet under lång tid.[8] Men det är först under 1990-talet som det får genomslag i institutionerna. I Sverige, till skillnad från grannländerna Danmark och Norge, får genusbegreppet fullt genomslag och en efter en byter alla Sveriges centra för kvinnoforskning namn till Centrum för genusforskning. I Lund sker namnändringen 2000, i Göteborg redan 1999, och i Stockholm och Uppsala 2003.[9]

Kvinnovetenskaplig Tidskrift, som grundades i Lund 1980 och utgavs av Forum, har genom åren varit den viktigaste arenan för teoriutvecklingen inom kvinnovetenskap och genusvetenskap. Den första redaktionsgruppen bestod av Margareta Bertilsson, Karen Davies, Anita Göransson och Anna Lena Lindberg med Karin Widerberg som ansvarig utgivare.[10] Det var i KvT som den historiematerialistiska teoriutvecklingen om kön, klass och patriarkat fördes under tidigt 1980-tal. I Lund fortsatte diskussionen om feministisk teori i grupper av doktorander och forskare som var aktiva i Föreningen Disa och vid Kvinnovetenskapligt Forum. Det var i KvT som begreppet ”genus” introducerades år 1988, med påföljande debatt, och det var i samma forum som begreppet ”intersektionalitet” först diskuterades på svenska år 2003.[11] Inte förrän 2007 bytte Kvinnovetenskaplig Tidskrift namn till Tidskrift för Genusvetenskap, eller TGV. Under hela denna tid har genusvetenskap som forskningsfält och undervisningsämne legat vid forskningsfronten och bidragit till samhällsdebatten. Det senaste årtiondets breddning av ämnet till en intersektionell förståelse av forskningsfältet har både orsakats av och resulterat i att genusvetenskap nu studerar genus i förhållande till etnicitet, funktionshinder, könsuttryck, ”ras” och sexualitet och flera andra maktordningar, eller maktasymmetrier.

Breddningen från kvinnovetenskap till genusforskning har skett parallellt med att intresset för genusvetenskap ökat bland samhällsvetenskaperna. Genom att genusvetenskapen undersöker strukturer i högre grad än kvinnoforskningen gjorde på sin tid, får disciplinen en mer

samhällsvetenskaplig prägel. Men genusvetenskap fortsätter att vara i hög grad tvärvetenskaplig. Vid Genusvetenskapliga institutionen bedrivs forskning inom genus och teknologistudier (Gender and Technology Studies) och bland institutionens lärare och forskare finns historiker, sociologer, litteraturvetare, antropologer och numera också några som har disputerat som genusvetare. Forskarutbildningen i genusvetenskap som byggdes upp i Lund och i övriga Sverige under 2000-talet, börjar nu ge resultat, vilket bl.a, visar sig i att fler och fler doktorer i genusvetenskap konkurrerar om tjänsterna, även om fortfarande de flesta som är anställda har bedrivit genusforskning inom ramen för andra discipliner.

I dag finns två berättelser om genusvetenskap som universitetsämne. En handlar om den segerrika genusvetenskapen, som etablerades under 1990-talet, med statligt stöd och starka institutioner som Nationella sekretariatet för genusforskning, expanderande grundutbildning, excellenta forskningsmiljöer och ett växande antal doktorer i genusvetenskap. Vid Lunds universitet och vid Samhällsvetenskapliga fakulteten finns en stark genusforskning och starka genusforskningsmiljöer vid ett flertal institutioner. Genusvetenskapliga institutionen bidrar med grundutbildning, forskarutbildning och en stark och livaktig miljö som är mycket aktiv med lokala, nationella och internationella forskare och forskargrupper. Den berättelsen om seger och framgång är sann, åtminstone i jämförelse med våra grannländer. Trots individuellt briljanta forskningsprestationer präglas ”kønsforskningen” i Danmark av splittring och utsatthet, vilket inte minst visas av de många danska studenter som söker sig över Öresund för att ta en kandidatexamen i genusvetenskap hos oss. I deras hemland finns inte den möjligheten. I Norge kan sårbarheten hos den jämförelsevis starka kjønnsforskningsmiljön illustreras av att det norska Forskningsrådet lade ner sitt Kjønnsforskningsprogramm år 2012 efter en aggressiv presskampanj.

Den andra berättelsen om svensk genusforskning handlar om utsatthet. Feministiska forskare utsätts dagligen för näthat och konkreta hot, och i vissa fora finns en pågående demonisering av genusvetenskap som riskerar att begränsa möjligheterna för genusforskare att verka offentligt. En enkel artikel i en dagstidning eller i Lunds universitets tidning LUM kan resultera i både hatbrev och allvarliga hot och en allt viktigare fråga för institutionsledningen är att utveckla metoder för att garantera de anställdas säkerhet.

Här återstår en stor utmaning – nämligen att utveckla kritisk, reflektiv forskning som bidrar till att förbättra samhället och som bevarar den

akademiska friheten genom att försvara forskare som är utsatta för hot på grund av att de forskar om olika former av diskriminering och sociala orättvisor. Det är en utmaning för Genusvetenskapen såväl som för Samhällsvetenskapliga fakulteten och akademien som helhet att förstärka och uppmuntra kritisk forskning och ge plats och stöd till kritiska forskare. Annars blir framgångsberättelsen om genus som nytt och segerrikt akademiskt ämne och forskningsfält enbart en chimär.

Noter

1. Kapitlet bygger dels på författarnas egna hågkomster och dels på arkivforskning i Disas arkiv och i Genusvetenskapliga institutionens arkiv (Lunds universitets arkiv). Vi har också haft god hjälp av tidigare publicerade historiker, framför allt Alnebratt 2009; Liinason 2011 och Torhell 2000.
2. Se *Research Profile* (2014).
3. Torhell 2000.
4. Angående antalet kvinnliga professorer vid vår fakultet, se vidare Gunilla Jarlbros text i denna volym.
5. Alnebratt 2007; Liinason 2010, 2011.
6. Ohlander, Ann-Sofie (2010).
7. Verksamhetsberättelse 1981. Centrum för genusvetenskap. Lunds universitets arkiv.
8. Scott 1986; Rubin 1975; Hirdman 1988.
9. Liinason 2010.
10. Davies et al. 1980.
11. Hirdman 1988; Lykke 2003; De los Reyes et al. 2003; De los Reyes & Mulinari 2004.

Från nybyggaranda till kreativ ordning?

Christer Eldh & Magnus Jirström

Institutionen för service management och tjänstevetenskap (ISM) fyller i samband med fakultetens 50-årsjubileum 15 år. Även om det sker ombildningar och sammanslagningar av institutioner är det mer sällan att institutioner byggs upp från ingenting.

Den ofta förekommande historien om ISM är att det under de första åren rådde ett tillstånd av närmast kreativt kaos. En del personer verksamma på institutioner i Lund hävdade till och med att ”där uppe råder rena vilda västern”, syftande på att ISM i några sammanhang inte hade kännedom om alla regler och vanor (och kanske ovanor) inom Lunds universitet och därför ibland gick sin egen väg, en väg inte helt lik den som andra institutioner vid vårt universitet följer. En bild som därför etsat sig fast bland dem som har anställning vid ISM och bland dem som från ett lundabaserat perspektiv följt institutionens utveckling, är därför att det under de första etableringsåren hände mycket så gott som varje dag. Idéerna flödade och allt upplevdes som möjligt, på både gott och ont. Enligt samma betraktare håller inte verksamheten i dag samma tempo och det händer inte alls lika mycket nu som förr. Det finns därför ett värde i att närmare beskriva hur institutionen kom till, utbildningar skapades och forskningen formerades. Detta bidrag innehåller tre delar, där den första delen beskriver det mödosamma arbetet med att skapa en institution i ämnet service management. I en andra del diskuteras utbildningarnas användbarhet. I det tredje och sista avsnittet karaktäriserar vi institutionens utveckling sedan etableringsåren genom att i första hand beskriva omfattningen och innehållet i forskningen vid institutionen.

UTVECKLINGSARBETET OCH DE TIDIGA ÅREN

Under 1990-talet expanderade den svenska högskolan snabbt. Många nya högskolor etablerades och de flesta av landets större kommuner kunde stoltsera med en ”egen” högskola. Precis som i andra delar av landet fanns det i Helsingborg och bland kommunerna i nordvästra Skåne ett uttalat intresse för satsningar på högre utbildning och forskning. Utöver den

allmänna insikten om fördelarna och betydelsen av närhet och tillgång till högre utbildning fanns vetskapen om att en anmärkningsvärt låg andel av innevånarna i nordvästra Skåne sökte sig till eftergymnasial utbildning. Regionen lät därför genom studier undersöka vilka utvecklingsstrategier som bäst kunde gagna regionen. Man hade vid denna tid bestämt sig för att vidareutveckla samarbetet med Lunds universitet istället för att satsa på en ”egen” högskola. Lunds universitet bedrev redan vid denna tid, d.v.s. under 1990-talets senare hälft, sedan flera år tillbaka (1989) en undervisningsverksamhet i Helsingborg i form av LTH:s ingenjörsutbildningar.

Bland de regionala näringar som identifierades som mest lämpliga för utbildnings- och forskningssatsningar fanns bl.a. besöksnäringarna, logistikbranschen och kommunikationsområdet. Med stöd från närregionen följde Helsingborgs stad upp denna inventering med ett antal utredningar om vilka nya utbildningssatsningar som var möjliga. En av dem hade inriktningen *turism, hotell och restaurang,* med ändrad ordföljd förkortat HTR. Till utredningen knöts företrädare för olika ämnesinstitutioner vid LU: företagsekonomi, etnologi, kultur- och ekonomisk geografi samt livsmedelskemi. Från LU:s sida deltog också planeringsenheten aktivt genom dess chef Lars-Olof Nilsson. Orvar Löfgren från Etnologiska institutionen, där turisminriktad forskning med ett antal doktorander redan pågick, bidrog avsevärt till diskussionerna samt till tillsättandet av en formell styrgrupp med uppgift att utarbeta en utbildningsplan för ett magisterprogram med inriktning HTR. Magnus Jirström, som i egenskap av kulturgeograf deltagit vid mötena i Helsingborg, fick en bit in på höstterminen 1998 uppdraget att leda gruppens arbete. Redan från början var tempot högt. Ambitionen var att, under förutsättning att alla nödvändiga formella och informella villkor kunde uppfyllas, starta ett utbildningsprogram hösten 2000.

Styrgruppen, till vilken det knöts en representant för Helsingborgs stad, Torsten Persson, gjorde en inventering av kompetensen inom den tänkta utbildningsinriktningen vid LU, liksom i övriga landet. Resultaten visade att det vid Lunds universitet fanns ganska många, framförallt yngre forskare, med efterfrågad inriktning. Problemet var att de var spridda över många institutioner och sällan ingick i gemensamma forskargrupper. För att skapa en samlad och sammanhållen forsknings- och utbildningsverksamhet blev det alltså nödvändigt att skapa en egen institution som rekryterade personer från olika discipliner.

Styrgruppen arrangerade en större ”hearing” i Helsingborg för företagare inom de berörda branscherna och för representanter för de olika

branschorganisationerna samt de fackliga organisationerna. Inbjudna var likaså regionala och kommunala politiker och tjänstemän med ansvar för frågor som berörde de mer etablerade verksamheterna inom tjänstesektorn, som turism och hotell. Närmare 100 personer deltog i hearingen. Redan från tidig start var engagemanget och stödet stort från såväl Helsingborgs stad, nordvästra Skånes kommuner och Region Skåne, som från företag och branschorganisationer.

De än så länge relativt få men engagerade Lundalärare som, med ett par viktiga undantag, nu i efterhand måste betraktas som ett tämligen juniort gäng i fråga om akademiska meriter och erfarenheter av ”utbildningsbygge”, upplevde det starka stödet från de extramurala aktörerna som väldigt stimulerande och viktigt. Snart nog förstod gruppen emellertid att den typen av engagemang och stöd inte var vardagsmat vid Lunds universitet. Universitetet centralt hade från allra första början, genom planeringsenheten men också genom Lars Haikola, som under perioden fått ett särskilt ansvar för det övergripande arbetet vid den växande och planerade LU-filialen i Helsingborg, konsekvent backat upp de nya utbildningsidéerna. Men i övrigt var synpunkterna bland de flesta i Lund som över huvud taget kände till något om utvecklingsarbetet oftast vänligt skeptiska. Programutbildningar för hotell, turism och restaurang var inte riktigt det som LU skulle ägna sig åt. Påpekanden om att andra också mycket anrika, välkända och framgångsrika universitet ägnade sig åt sådana utbildningar var inte något som bet.

Utvecklingsarbetet fortskred emellertid i hög fart och vid millennieskiftet kunde så ett hos alla parter förankrat förslag till mastersprogram presenteras. Programmet döptes till Service management med inriktning mot turism, hotell och restaurang. Vid denna tid bedrevs planeringsverksamheten i Clemensskolans lokaler, dit redan existerande LU-undervisning var förlagd. Ännu fanns det inte någon person anställd i Helsingborg utan de aktiva var alltjämt knutna till sina heminstitutioner vid LU eller på andra lärosäten. Etnologen Tom O’Dell kom att bli den som först anställdes (på halvtid) i Helsingborg. O’Dell var också den forskare som vid denna tid kommit längst i sin forskarkarriär och som fick det växande kollegiets förtroende att leda och utveckla forskning tillhörande magisterprogrammet i Service management (MSM). Någon institution fanns ännu inte – det skulle dröja ända till 2003 innan den etablerades. Istället utsåg LUs dåvarande rektor, Boel Flodgren, Magnus Jirström till prefekt för enheten i början av 2000. Någon styrelse fanns ännu inte men en utbildningsnämnd

för programmet inrättades, med Orvar Löfgren som förste ordförande. Som en förberedelse inför programstarten i september samma år ”testades” två fristående kurser i turismkunskap under våren, allt fortfarande på Clemensskolan.

Under det första kvartalet 2000 ägnades mycket energi åt att marknadsföra det nya programmet. En reklambyrå i Lund anlitades och en till stilen och formatet för LU atypisk programbeskrivningsbroschyr trycktes upp. Den kostade mycket – ca 12 000 kr – och i samband med utbildningsmässor där den delades ut gnisslade ibland Lundakollegor tänderna och beklagade slöseriet med medel. För oss engagerade vid ISM, som också tyckte att 12 000 var mycket pengar, fick broschyren emellertid stor betydelse. Vår satsning ansågs så pass intressant att vi fick kosta på oss något utöver det vanliga, dubbeltryckta A4-bladet i färg.

Efter en turnélikande period av mässor, utskick till studievägledare och branschorganisationer och hundratals telefonsamtal kom så antagningssiffrorna från VHS. Till programmets 90 platser fanns det 2088 sökande. Riktigt hur bra detta var, och då särskilt med tanke på att vi lanserade landets första högskoleutbildning inom utbildningsområdet, förstod de flesta av oss inte när vi fick beskedet. Sven-Ove Johansson, som nyligen tillträtt som projektledare (och som fungerade som inofficiell rektor) för LU i Helsingborg, lutade sig på sin erfarenhet som mångårig rektor för Högskolan i Halmstad när han tålmodigt förklarade att söksiffran var utmärkt. Utan tvekan borgade de många sökande för en god start. Åren som följde visade att det inte handlade om en engångsföreteelse – söktrycket förblev högt. Fram till och med 2006 års antagning, som blev den sista för magisterformatet när utbildningen året efter ersattes av kandidat- och sedan mastersprogram, sökte mer än 1500 personer magisterprogrammet varje år.

Campus Helsingborg – bra lokaler och bra läge gav en skjuts

Campus Helsingborg invigdes under hösten 2000 i den f.d. Tretornfabriken, centralt placerad i Helsingborg och belägen strax söder om Knutpunkten. Plötsligt fanns det en synlig del av Lunds universitet med potential att utvecklas till ett Cityuniversitet. Nya och stora lokaler behövdes i allra högsta grad, liksom ny personal. Under den kommande femårsperioden anställdes bara vid Service management närmare 50 lärare och tio administratörer. Antalet programstudenter ökade snabbt, från 90 studenter hösten 2000 till närmare 900 fem år senare och inräknat fristående

kursstudenter ansvarade den unga institutionen för drygt 1000 helårsstudieplatser 2005.

En sådan utveckling hade knappast varit möjlig om inte många goda krafter dragit åt samma håll samtidigt. Bland de många lärare som anställdes fanns flera som varit knutna till olika Lundainstitutioner under utvecklingsperioden. Många lärare från andra högskolor anställdes också och efterhand som antalet växte, fick verksamheten byta lokaler inom Campus för att få plats. Lärarkollegiet arbetade för högtryck under flera år. Forskningsverksamheten växte visserligen, men under de första etableringsåren fick forskningen stå tillbaka i de flestas fall. Lärarna som sökt sig till programmet baserade kurser på spännande pedagogik och vad vi kallade ”verksamhetsnära profiler”. Det var en synnerligen stimulerande tid, då idéer sprutade och arbetsglädjen var stor. Tack vare den erfarenhet av stora studentgrupper och stora utbildningsprogram, som flera av lärarna i företagsekonomi tog med sig till det gemensamma projektet, kunde beprövad erfarenhet framgångsrikt blandas med nya grepp. Det blev ett framgångsrecept.

Institutionaliseringen går långsamt framåt

Programmet som 2003 förvandlades till institution tillhörde inte någon fakultet. Det innebar mycket direktkommunikation med den centrala administrationen i Lund, som ständigt ställde upp och backade upp de olika initiativen. Samtidigt utfördes ett omfattande administrativt arbete under dessa tidiga år direkt på plats i Helsingborg. Gunilla Steen var kanslichef, möjligen inte formellt men definitivt reellt, och tack vare hennes noggrannhet och administrativa skicklighet kunde många byråkratiska förvecklingar undvikas. Mats Lilja, ekonomiansvarig vid Campus, höll ordning på pengarna och blev även han ett viktigt stöd. Vid institutionen anställdes administratörer som, liksom stora delar av den övriga personalen, lärde sig hantverket längs vägen. Många misstag gjordes nog men den vanligaste principen för vårt synsätt var under flera år att ”tuta” och ”köra” och ta eventuella invändningar eller kritik när de uppstod. Många beslut innebar att gränser testades och om det inte ”väsnades” alldeles för mycket uppifrån så fortsatte vi att gasa på. Tre s.k. branschkoordinatorer anställdes och de matchade och underlättade utbyte mellan företag i de olika branscherna å ena sidan och lärare och studenter å den andra. Det var då en tämligen okonventionell typ av investering men branschkoordinatorerna gjorde mycket nytta. Inom loppet av ett par år hade mer än 30 samarbetsavtal med partnerföretag undertecknats.

Tack vare generöst ekonomiskt bistånd från Helsingborgs stad och nordvästra Skånes kommuner, Sveriges Hotell- och Restaurangföretagare, Handelns Utvecklingsråd, KK-stiftelsen, Sparbankstiftelsen Skåne och inte minst LU, den senare som medfinansiär i flera satsningar, fick både kursutvecklingsarbetet och den växande forskningen viktiga resurstillskott. Sammantaget bidrog externa aktörer med drygt 15 miljoner under etableringsåren, pengar utan vilka det knappast gått att driva utbildning och forskning framåt i den takt som skedde. Det nära samarbetet med bidragsgivarna var viktigt. Redan från allra första början skapades en rådgivande grupp för programmet med personer från bl.a. de olika branschinriktningarna. Det regelbundna utbytet och de råd och synpunkter som framkom var till stor hjälp i skapandet av en utbildning som utöver akademisk kvalitet också skulle motsvara arbetsmarknadens behov.

Allteftersom utvecklingen rullade på restes frågor om institutionens framtida forskningsplaner. Helsingborgs stad och våra övriga partners, men inte minst lärarna vid institutionen, undrade när det var dags att starta en forskarutbildning vid institutionen. Frågan började beredas under 2004. För att bedriva forskarutbildning krävdes inrättandet av ett huvudämne. En forskarutbildning måste ligga under en fakultet och Samhällsvetenskapliga fakulteten var den som stämde bäst med tanke på institutionens forskningsprofil. Förslaget att inrätta en forskarutbildning i tjänstevetenskap, på engelska ”Service Studies”, fick – trots högljudda protester från Ekonomihögskolan – starkt stöd av Rektor Göran Bexell. 2005 fattade Rektor beslutet att forskarutbildningen skulle inrättas vid den Samhällsvetenskapliga fakulteten. Dåvarande dekanen Sune Sunesson lotsade skickligt processen i hamn och de första doktorandtjänsterna kunde utlysas och tillsättas redan under 2006. Lärarkollegiet, som under relativt få år byggt upp denna för Sverige unika utbildning – om än inte internationellt – visade under de kommande åren att de även hade styrkan att framgångsrikt bedriva forskning i kombination med konkurrenskraftig publicering och framgångar i sökandet av forskningsmedel.

UTBILDNINGENS ANVÄNDBARHET

Utbildningars ”användbarhet” är på tapeten när utbildningars kvalitet diskuteras. Uttrycket kan ifrågasättas av flera skäl men det har fördelar i förhållande till det tidigare ”anställningsbarhet” som det har ersatt.

Allt fler studenter önskar en programutbildning som kan tänkas leda fram till ett yrke och en anställning. Vid institutionen för service management och tjänstevetenskap var detta från början en självklar utgångspunkt, även om det under perioden 2000–2009 fortfarande erbjöds fristående kurser, om än i avtagande grad. Innan institutionen formellt var bildad bedrevs utbildning i form av fristående kurser och även den första utbildningsinsatsen på vårterminen 2000 var en fristående kurs för att på hösten följas av de första programstudenterna. Redan under första året var programstudenterna fler än dem på fristående kurser och de ökade succesivt i takt med att fler årgångar togs in och fler program startades.

De första programmen var fyraåriga mastersprogram och de första studenterna lämnade följdriktigt institutionen 2004. Vid denna tidpunkt var de nyutexaminerade studenterna mer bekymrade över vad de skulle kalla sig och mindre för om det fanns relevanta anställningar när de kom ut på arbetsmarknaden. Eftersom utbildningen var okänd blev det en livlig debatt om vad som skulle stå på examensbeviset; en annan fråga var om de hade rätten att bli prövade för medlemskap i Civilekonomförbundet. Det visade sig att programmet i ett användbarhetsperspektiv var framgångsrikt och via några enklare alumnundersökningar kunde det konstateras att så gott som alla nyexaminerade efter mindre än ett år fått jobb som någorlunda stämde överens med deras utbildning.

Institutionens utbildningsutbud består i dag av kandidatprogrammet i service management med inriktningarna retail-, turism-, hotell och restaurang- samt health management. Vid sidan av detta program finns också programmen equality and diversity management (tillsammans med genusvetenskapliga institutionen) och logistic management (tillsammans med Lunds tekniska högskola). Det finns numera också ett tvåårigt mastersprogram samt en forskarutbildning.

Den första systematiska studien av institutionens alumner utfördes av universitetets utvärderingsenhet 2010 och omfattade de studenter som tagit ut sin examen 2008 och avsåg kandidatprogrammet i service management. Nästa studie genomfördes 2014 och omfattade samtliga som tagit sin examen 2012.

Enkäten skickades ut till 104 personer och svarsfrekvensen kom upp i 61 % med god representation för kön, ålder och inriktning inom programmet. Över 90 % av de svarande anger att de haft en anställning om minst sex månader sedan de avslutat sina studier. Ett tänkt användningsområde för utbildningen är arbete med ledning i serviceorganisationer. Det

är ibland en svårtolkad flora av yrken som uppges, men till övervägande del är det typiska instegspositioner, exempelvis säljare. Andra tycks genast fått större ansvar hos sina arbetsgivare att döma av titlar som platschef, operation manager, plats- och gruppchef, o.s.v.

En utbildnings ”användbarhet” är inte lätt att ge enkla förklaringar till, i synnerhet inte för människor med en medelålder på 26,5 år. Instegsanställningar ställer dessutom sällan krav på högskoleutbildning, men senare utveckling inom yrket gör det desto oftare.

Bland institutionens studenter på kandidatprogrammet i service management finns en ibland livlig diskussion om att gå på ”rätt” inriktning. Retail management är sedan en tid mest populär och har högst antagningspoäng. Av den anledningen är det relevant att se hur man efter examina upplever inriktningens betydelse för att få arbete. Här kan man konstatera att knappt 39 % anger ”ingen betydelse”, drygt 42 % ”viss betydelse” och drygt 19 % ”stor betydelse”. Detta antyder att det snarare är programmet än dess inriktning som har betydelse vilket blir en intressant kommentar till kraven från studenter att än mer tydligt ange exakt till vad en utbildning skall användas.

Ytterligare en aspekt är om inriktningen har betydelse för inom vilken sektor en anställning sker. Här framkommer skillnader även om det privata näringslivet är dominerande för alla inriktningar och högst inom retail management där alla anger detta svarsalternativ, följt av hotell och restaurant management (81 %) health management (73 %) och tourism management (46 %). Generellt är det privata näringslivet den största arbetsgivaren, något överraskande gäller det även för hälsoinriktningen men inte för turistinriktningen.

En fråga är om en utbildnings ”användbarhet” påverkas av studenternas sociala bakgrund, d.v.s. att exempelvis studenter som innefattas i begreppet ”breddad rekrytering” inte självklart har samma chans till arbete som alla andra. I undersökningen uppger 22 % av dem med föräldrar födda utom Norden (de utgör totalt 14 % av de svarande) att de inte har anställning efter sina studier – bland dem som har föräldrar födda inom Norden är motsvarande siffra 10 %. Vidare har knappt hälften av dem med föräldrar som har en grundskoleutbildning uppgett att de inte har arbete efter studier vilket kan jämföras med 3,5 % bland dem med föräldrar som har gymnasieskola eller högskole- och universitetsutbildning. Undersökningen antyder att förhoppningen om att en utbildning öppnar för möjligheter är begränsad, det gäller också att ha rätt bakgrund.

Sammanfattningsvis: mer än en tredjedel får inte en anställning inom två år där utbildningen är användbar, men de arbetar i yrken som till stor del kan karaktäriseras som instegsanställningar vilket ger möjlighet till mer kvalificerade positioner i framtiden. En betydande majoritet har dock ett arbete som överensstämmer med utbildningens inriktning. Det är förmodligen för kandidatprogrammet i service management specifikt att en så stor andel arbetar inom det privata näringslivet. Med hänsyn till universitets uppgift att bredda rekryteringen konstateras att det finns all anledning att förhålla sig till att möjligheterna att få anställning till stor del tycks vara beroende av föräldrars etnicitet och utbildningsnivå. Bland våra studenter – och kanske har det relevans för fler utbildningar – anger två tredjedelar att det inte alls sysslar med etiska bedömningar, vilket skall jämföras med det närmast alarmerande resultatet att 89 % anger att de inte alls eller till viss del har färdigheter att göra det. Det är ett resultat som väcker frågor kring hur det privata näringslivet arbetar med etik, men är framförallt en stor utmaning i den fortsatta utvecklingen av utbildningen. Att det finns brister i undervisningen i etik överensstämmer också med den utvärdering som UKÄ genomförde 2014. Utbildning på avancerad nivå fick omdömet ”mycket hög kvalitet” och kandidatprogrammen fick ”hög kvalitet”. Dock framfördes befogad kritik av studenternas färdigheter inom etik vilka inte ansågs tillräckliga.

FORSKNINGSFINANSIERING OCH PUBLICERINGSMÖNSTER 1999–2015

Att redogöra för hur en institutions forskning har utvecklats under en sextonårig period kan göras på många olika sätt. I kapitlets inledning påpekades att det under de första årens nybyggaranda och avsaknad av rutiner också fanns en stor produktivitet. Under institutionens första år var det med viss glädje som hela personalen samlades varje måndag, ibland oftare, för att ta itu med skapandet av rutiner. En följd av detta var att de flesta medarbetare hade en överblick och ett påtagligt inflytande över hur verksamheten skulle bedrivas. En annan följd var att det ställde krav på långa arbetsdagar eftersom forskning, utbildning och samverkan samtidigt skulle byggas upp och utvecklas. En och annan brist på rutin var faktiskt något som levde kvar ännu år 2009 när en av författarna till denna text tillträdde som prefekt. Det är numera sällsynt att frågan om rutiner hamnar på dagordningen för vare sig personalmöten eller institutionsstyrelsen,

delegationen på institutionen fungerar och uppdelningen av arbetsuppgifter likaså. Eventuella förändringar behöver inte tas upp i ett övergripande sammanhang. Det förs alltså färre diskussioner men har det inneburit att institutionen i större utsträckning kunnat ägna sig åt utveckling av kärnverksamheten när arbetsreglerna är tydliga.

Går det med hjälp av de olika forskningsprojekten under de senaste 15 åren att få syn på vägval och förändrade mönster i institutionens forsknings- och publiceringsprofil? I vår ambition att göra detta har vi här utgått från två olika källor, dels omfattningen av institutionens forskning i ekonomiska termer, dels den aktuella publiceringsstatistiken i LUP. Specifikt undersöks de första sex åren samt 2009 och 2011. Nedslagen har sedan prövats mot övriga år fram till 2015 och visar sig ge en likartad bild.

Mellan år 2000 och 2006 hade ISM maximalt några hundra tusen per år i fakultetsmedel. Från och med 2006 sker en fördubbling per år för att år 2008 stanna på 2 miljoner, då fördelat på drygt 40 anställda. 2009 blev institutionen en del av samhällsvetenskaplig fakultet vilket innebar ett rejält tillskott av fakultetsmedel: 7 miljoner kronor. 2011–2014 erhöll institutionen omkring 9 miljoner kronor i fakultetsanslag.

När det gäller externa anslag till institutionen för service management och tjänstevetenskap skall det poängteras att antalet anslagsgivare är högt. Det finns också en differentiering av storleken på anslagen som sträcker sig från 50 tkr till flera miljoner. Bland anslagsgivarna finns de för samhällsvetenskaperna givna stiftelserna och forskningsråden men också mer speciella inslag som forskningsmedel från branschorganisationer, enskilda organisationer och forskningsmedel från Helsingborgs stad som riktar sig till Campus Helsingborg. Under perioden 2005 till 2008 har institutionen i genomsnitt erhållit 8,2 miljoner per år i externa anslag och mellan 2011 och 2014 har de ökat till i genomsnitt 11,65 miljoner per år. Sammantaget kan vi se en betydande ökning av forskningsaktiviteten eftersom antalet anställda är detsamma under perioden.

Var och i vilken omfattning institutionens forskning låter sig publiceras är också en indikation på skiftande intressen, utveckling och framgångar. För att kunna se något av detta har vi gjort vad som kanske kan kallas för en kvalitativ undersökning på rutigt papper. Genom att undersöka publiceringsstatistik från LUP och kategorisera artiklarna utifrån tjänstevetenskapligt relevanta ämnen kan vi säga något om forskningens utveckling. Den publiceringsstatistik som sökts ut omfattar perioden 1999

till 2007 samt året 2011. Denna statistik har sedan utifrån publikationens titel och namn på periodikan kategoriserats som forskning inom följande fält: turism och upplevelse, konsumtion, hotell och restaurang, hälsa, generella tjänstestudier, miljö och forskning som egentligen hör hemma på en annan institution än service management. Utan tvekan något hemmasnickrade kategorier, men de fyller sitt syfte i detta sammanhang. De fem första kategorierna är uppenbara men de två sistnämnda bör förklaras. Redan vid institutionens etablering var ett miljökritiskt perspektiv ett angeläget forskningsfält, vilket både genererat forskningsanslag och i regel relativt många publikationer. Den sista kategorin låter sig förklaras med att institutionen är tvärvetenskaplig och rekryterar akademisk personal från samhällsvetenskapliga ämnen, ingenjörsvetenskap, humaniora och ekonomi. En stor andel av lektoraten är av det skälet inom traditionella discipliner och inte minst för att kunna meritera sig blir det för flera anställda nödvändigt att delta i det vetenskapliga samtalet utanför en snäv tjänstevetenskaplig definition. Övriga krav på underlaget har varit att den som publicerat sig vid tidpunkten skall ha varit anställd på institutionen samt att enbart vetenskapligt förhandsgranskade artiklar, antologibidrag och böcker tagits med.

Den första publiceringen i institutionens namn sker märkligt nog 1999 då det med säkerhet var väl förberett för att verksamheten skulle startas, men formellt beslut skulle inte fattas förrän 2000. Artikeln är inom kategorin turism och sätter därmed något av en norm för inom vilket fält som flest publiceringar kommer att ske. Under de första åren är publikationerna färre vilket förklaras med att antalet anställda var lägre, saknade anslag och att de helt enkelt var upptagna med att bygga upp en för samhällsvetenskaplig fakultet, stor utbildning. Publiceringar inom fältet miljö är fram till 2002 flest, följt av publiceringar inom turism- och upplevelseindustrin. 2003 sker en förändring genom att publiceringar som inte är specifika för tjänstevetenskap dominerar men också genom att publiceringar inom fältet konsumtion sker. Inom turism- och upplevelseindustrin finns lika många publiceringar och inom miljö något färre. Det är också under samma år en första publicering inom fältet hotell- och restaurang sker. Under 2007 sker vissa intressanta förändringar då publikationer inom nya forskningsfält etableras. Antalet publiceringar inom fälten turism och upplevelse, miljö och disciplintrogen forskning är identiska. Under samma år, 2007, har även hälsa etablerat sig med flera publiceringar jämte konsumtion. Ett år tidigare har publiceringar inom generell

tjänstevetenskap inletts. Just 2007 finns ingen publicering som med bästa vilja kan kategoriseras som hotell och restaurang men sedan 2003 sker en kontinuerlig publicering inom detta fält. Även inom logistik och pedagogik har forskningen etablerat sig 2007. Vid en jämförelse med publiceringar under 2011 framkommer ytterligare förändringar där turism och upplevelseindustrin har flest publiceringar följt av generella tjänstestudier och fältet miljö. Publiceringarna inom hälsa, konsumtion samt hotell och restaurang och disciplintrogen forskning är jämnt fördelat.

Under den undersökta perioden 1999 till 2011 framkommer att publiceringar inom disciplintrogen forskning under de första åren dominerade för att från 2004 avta och sedan 2007 vara den kategori där minst antal publiceras. Tidigt etablerade sig turism och upplevelseforskning som ett fält där institutionens publiceringar skedde. Detta är en utveckling som tilltagit och som fält är det numera dominerande i denna statistik. Vid sidan av detta fält har miljö- och hållbarhetsaspekter intagit en viktig roll som den fortfarande har. Publiceringar som generellt behandlar tjänstevetenskap var sällsynta före 2006 men är idag – efter turism och upplevelser – det fält där flest forskare flitigast publicerar sin forskning. Den disciplinära forskningen sker fortfarande men är i avtagande i jämförelse med övriga kategorier. Att döma av statistiken är institutionen i ökad utsträckning en tvärvetenskaplig institution som främst bedriver forskning inom turism och upplevelse, tjänstevetenskap samt miljö och hållbarhet.[1]

MINDRE BUS MEN MER FORSKNING

Institutionens skapades med hjälp av mycket entusiasm och en vilja att genomföra vad några individer föresatt sig att göra. I många fall fanns inslag av improvisation då erfarenheter saknades från att administrera uppbyggnaden av en ny institution. Det omgivande näringslivet och Helsingborgs stad utgjorde ett starkt stöd. Forskning och publicering förekom redan från början, men främst ägnade man sig åt att bygga upp utbildningen. 2005 får institutionen rätt att bedriva forskarutbildning och de externa anslagen blir betydande. När institutionen går från en miljon till nio miljoner i fakultetsanslag och samtidigt ökar de externa anslagen väsentligt ger det upphov till en markant ökning av forskningen vid institutionen. Det innebär också att publiceringen ökar anmärkningsvärt. Föga överraskande finns det alltså ett klart samband mellan anslagsnivå och antalet forskningspublikationer. Genom åren har alltid andelen externt

finansierad forskning varit större än den fakultetsfinansierade, vilket är ovanligt inom samhällsvetenskaplig fakultet. Från början beskrevs institutionen som multidisciplinär, men händelseutvecklingen har, utan någon egentlig styrning, lett fram till att institutionen i dag upplevs och beskrivs som just tvärvetenskaplig.

Vi kan konstatera att den nybyggaranda inom utbildningsområdet som rådde under de första åren succesivt har ersatts av en vilja att utveckla pedagogiska idéer som håller över tid och avveckla sådant som visserligen är intressant men som det inte finns utrymme för inom dagens högre utbildning. Utbildningen grundade sig från början i forskning som i någon mån utförts av forskare kopplade till institutionen men framförallt av tidigare forskning utförd i andra miljöer. Förändringen under de senaste tio åren har varit att institutionen genom egen forskning bidrar till ämnets kunskapsplattform.

Noter

1. Något trängd av ett ständigt behov av att försvara institutionen för service management och tjänstevetenskap finns en beräkning som på goda grunder är illa sedd, nämligen antal publiceringar per ”vetenskapligt kompetent” anställd. Det visar sig att institutionen ligger i den övre kvartilen i jämförelse med övriga institutioner inom samhällsvetenskapliga fakulteten.

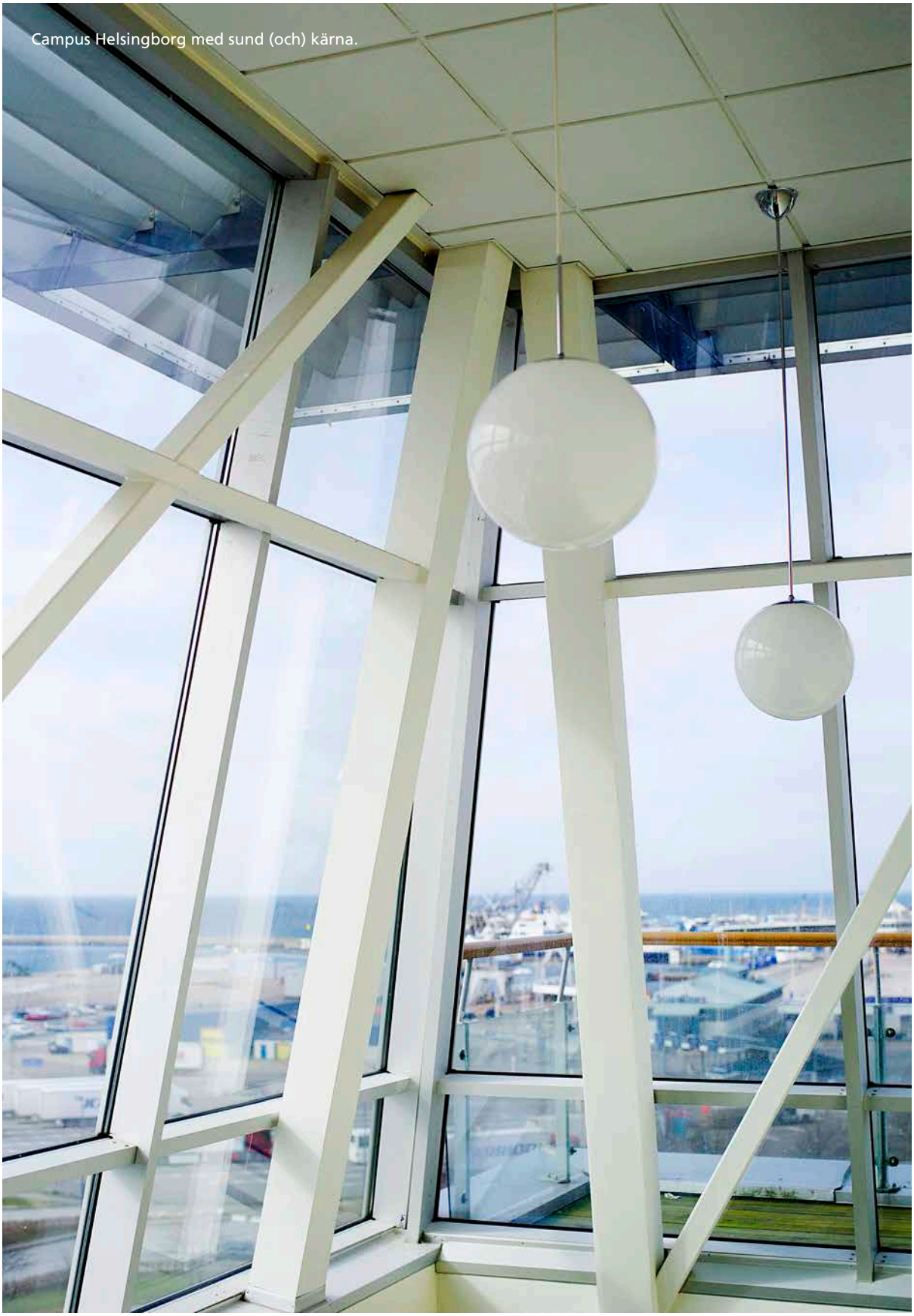

Campus Helsingborg med sund (och) kärna.

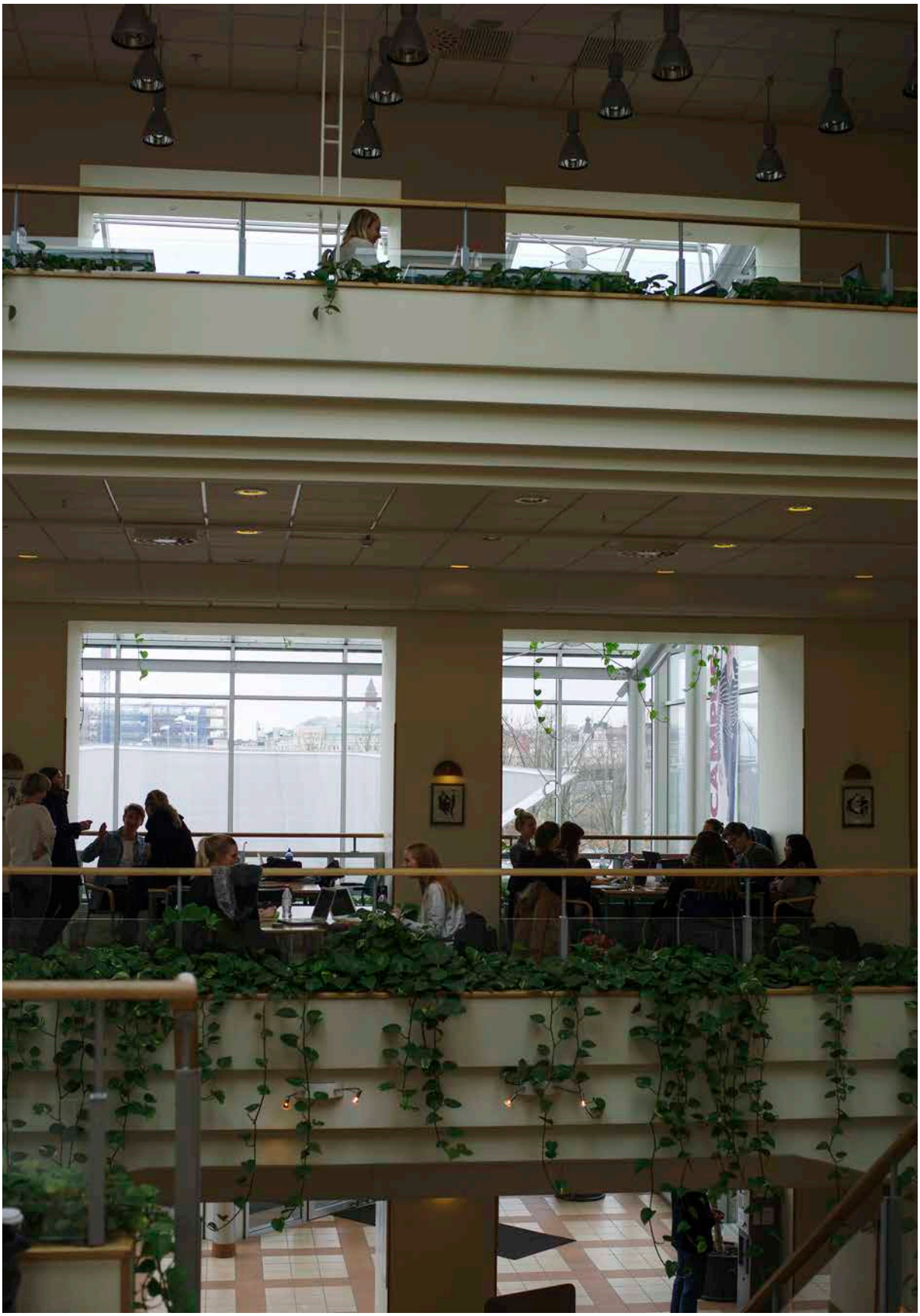

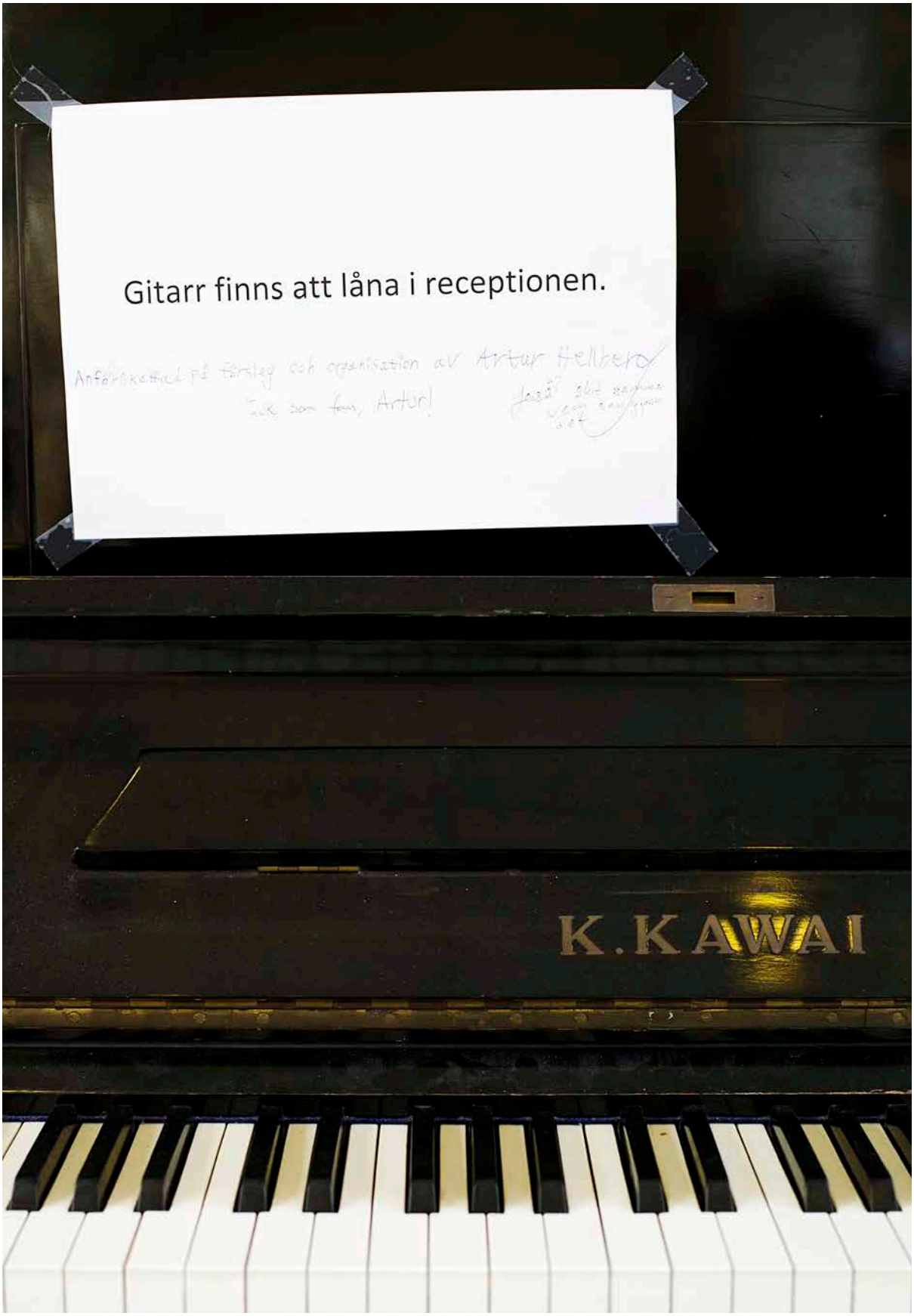
Gitarr finns att låna i receptionen.
Anförakettet på förslag och organisation av Artur Hellberg
Tack som fan, Artur!
K.KAWAI

Framväxten av strategisk kommunikation – att bygga en ny institution

Jesper Falkheimer, Mats Heide, Charlotte Simonsson & Åsa Thelander

Institutionen för strategisk kommunikation (ISK) är Samhällsvetenskapliga fakultetens yngsta institution, bildad 2012. Därmed inte sagt att den är den minsta. Tre år efter starten har ISK en inom fakulteten medelstor utbildningsverksamhet och en starkt expansiv forskningsmiljö. Bakom utvecklingen finns framför allt ett växande behov av mer kunskap om organisationer och samhälle ur ett kommunikativt perspektiv, men också ett antal interna drivkrafter. Strategisk kommunikation har länge varit ett centralt fenomen inom politik, ekonomi, kultur och samhälle och vi som arbetar på ISK drivs av en vilja att dels belysa och kritiskt granska de kommunikationsprocesser som styr och formar organisationer i vårt samhälle, dels utbilda kritiskt tänkande kommunikatörer. I detta kapitel berättar vi om hur det gick till att bygga upp den nya institutionen.

Det går inte att berätta om Institutionen för strategisk kommunikations tillkomst utan att nämna Campus Helsingborg. För precis som när det gäller Institutionen för service management och tjänstevetenskap har de platsspecifika förutsättningarna och drivkrafterna haft stor betydelse för utvecklingen. Förenklat sammanfattat avspeglar båda dessa institutioner de karaktärsdrag som definierar Campus Helsingborg: förnyelse och samverkan.

Lunds universitet etablerade Campus Helsingborg år 2000 under en period av expansion för Sveriges lärosäten. 1997 invigde Linköpings universitet Campus Norrköping och året därefter etablerades Malmö Högskola. Helsingborg var då den enda av landets tio största städer som saknade högskoleutbildning. Helsingborg har i modern tid präglats av entreprenörer och näringsliv och har liksom närliggande kommuner haft ganska låg utbildningsnivå hos befolkningen. Detta sågs och ses om ett hinder för stadens fortsatta utveckling. Lunds universitet var samtidigt trångbott och betraktade Campus Helsingborg som en möjlighet att slå upp dörrarna till den högre utbildningen för nya grupper av studenter genom yrkesorienterade utbildningsprogram. Samarbetet med regionens näringsliv och

offentliga organisationer har varit omfattande under alla år, något som präglat både utbildningen och forskningen. Därmed inte sagt att Campus Helsingborg har suttit i externa aktörers knän. Samhällsvetenskaplig utbildning och forskning på Campus Helsingborg är förankrad i samma kritiska och granskande tradition som den i Lund.

Ett av de profilområden som universitetet valde att satsa på i Helsingborg är just kommunikation. Till skillnad från kommunikationsutbildningen på andra lärosäten, som oftast var förankrad i samhällsvetenskaplig medieforskning, valde man inledningsvis att etablera ett program med bas i kognitionsforskning, filosofi och multimedia. Ett annat profilområde är service management och de utbildningsprogram med inriktning mot tjänstesamhällets växande sektorer såsom turism och handel som etablerats.

Inom universitetet ifrågasattes ibland satsningarna på Campus Helsingborg, både för att de tog resurser i anspråk och för att de gränsöverskridande programmen utmanade etablerade discipliner. 2009 beslutade universitetet att all utbildning och forskning vid Campus Helsingborg skulle inlemmas i universitets fakultetsorganisation. Detta var ett klokt beslut. Då hade redan de nya profilerna lyckats etablera sig och fick på det sättet möjligheter att växa vidare inom välfungerande utbildnings- och forskningsstrukturer. Utbildningen inom kommunikationsområdet organiserades då om ordentligt, men den flervetenskapliga karaktären samt fokuseringen på kommunikation snarare än medier fanns kvar.

De första tio åren på Campus Helsingborg var inriktade på grundutbildning. Nya program och inriktningar lanserades, fristående kurser utvecklades och etablerade fristående kurser som gavs i Lund erbjöds även i Helsingborg. Universitetsstyrelsen och ledningen stöttade expansionen och Helsingborgs stad bidrog på alla möjliga sätt, inte minst ekonomiskt, vilket också har gagnat Institutionen för strategisk kommunikation.

De senaste åren har präglats av konsolidering av utbildningar och satsning på forskningsmiljöer. Antalet professorer och doktorander som är helt placerade i Helsingborg har flerdubblats. Forskningsfinansieringen genom forskningsråd, stiftelser och externa aktörer har tagit fart. Genom etablering av flera mastersprogram har antalet internationella studenter ökat. Strategin har varit att dels göra Campus Helsingborg till en mer integrerad del av Lunds universitet, dels utveckla de positiva särdrag som präglar Campus Helsingborg som ung filial, till exempel strävan efter närhet till praktiker som arbetar i företag och offentliga organisationer

och att bidra till den regionala kunskapsutvecklingen genom öppna föreläsningar och uppdragsutbildningar. Campus Helsingborg är, som det heter numera, ett platsvarumärke som kompletterar det gamla anrika universitetet.

DEN LILLA GASELLEN

Stora och snabba förändringar är inte något som präglar universitetsvärlden som organisation. I näringslivet förhåller det sig på ett helt annat sätt, och förändringarna är ofta både många och revolutionerande. Den amerikanske ekonomen David Birch har konstaterat att företag som utvecklas mycket snabbt har en stor betydelse för den ekonomiska utvecklingen och ökningen av arbetstillfällen. I rapporten *The Job Generation Process* lanserade Birch begreppet *gasellföretag*. Dessa ska ställas i kontrast till musföretag och elefantföretag.[1] Musföretagen är de allra minsta och där har ledningen inte något intresse av expansion och utveckling. Målet är endast att överleva och arbeta för brödfödan. De riktigt stora företagen, elefanterna, har ofta en alltför försiktig strategi, vilket gör att sysselsättningen tenderar att minska. Gasellföretagen utmärks av ett energiskt och driftigt förhållningssätt.

Institutionen för strategisk kommunikation är inget företag men skulle kunna betecknas som en gasellorganisation, i alla fall inledningsvis, även om den inte uppfyller samtliga kriterier. Organisationen har växt fort och har fördubblat både omsättning och antal medarbetare genom organisk tillväxt. I dag är cirka 25 personer anställda vid institutionen. När verksamheten startade var vi ett tiotal medarbetare.

MEN HUR BÖRJADE DET?

För att bygga upp en ny institution och ett nytt ämne krävs både enskilda individer och en miljö som ger möjligheter till utveckling. Flera av oss som var med från starten hade disputerat i medie- och kommunikationsvetenskap vid Sociologiska institutionen i Lund i början av 2000-talet. Vi hade ett intresse för medieforskningen, men brann allra mest för frågor om kommunikationsprocesser, organisationer och påverkan. Eller ännu mer konkret, public relations, organisationskommunikation och marknadskommunikation/reklam. Hösten 2005 var några av oss som idag arbetar vid ISK anställda vid Institutionen för service management och gavs då

möjlighet att utveckla en kurs i strategisk kommunikation. Kursen blev en av de mest sökta kurserna som erbjöds inom kandidatprogrammet i service management. Responsen från studenterna var också mycket god. På ett eller annat nådde informationen om kursens framgångar fram till dåvarande rektorn för Campus Helsingborg, Anders Hallgren, som hade börjat fundera på vilka nya masterutbildningar som skulle kunna ges i Helsingborg.

Vid denna tidpunkt diskuterades den så kallade Bolognaprocessen flitigt inom den svenska universitetsvärlden. I juli 2007 sjösattes en helt ny utbildnings- och examensstruktur som följde den europeiska standardiseringen av högskoleutbildningar. Som en följd av detta skapades det utrymme för att lansera nya utbildningsprogram. En del institutioner valde att göra om tidigare magisterprogram genom att addera ett år. Andra institutioner valde att starta helt nya mastersprogram. Ledningen på Institutionen för service management och Campus Helsingborg tyckte att det kunde vara lämpligt att erbjuda ett masterprogram i strategisk kommunikation. När institutionsstyrelsen beslutat att programmet skulle ges blev det bråda dagar att få fram ett underlag för att kunna validera och därefter starta programmet

Den 8 november 2006 skickade vi in ett förslag på en ny masterutbildning till Rektor för Lunds universitet. I förslaget framfördes det att kunskap om strategisk kommunikation blivit alltmer centralt och efterfrågat – både inom offentlig och privat sektor. Vi underströk att det fanns en mängd faktorer bakom det ökade intresset för ämnet. Den kommunikativa dimensionen har fått en allt större betydelse inom samhället och för ledningen av företag, myndigheter och andra organisationer. Ledare förväntas förverkliga värdegrunder och strategiska målsättningar genom kommunikation med medarbetarna. Medialiseringen, det vill säga anpassning till den medielogik som råder, skapar nya kommunikativa villkor för demokratin och människors deltagande. Kraven på medarbetarnas kommunikativa skicklighet blir också allt högre i tjänste- och upplevelseekonomin. Genom begrepp som varumärke, förtroende, identitet, kultur, profil och image har symbolvärdet blivit lika viktigt som bruksvärdet.

Bakgrunden till denna ökade betydelse finns i det moderna samhällets sociala, ekonomiska och politiska utveckling där individualisering, informationsöverflöd och medialisering utgör några omtalade karaktärsdrag. Från ett samhällsperspektiv har den kommunikativa dimensionen getts allt större betydelse, dels som en följd av förändrat förtroende mellan

medborgare och politiska och ekonomiska institutioner, dels som en följd av att antalet uppfattade risker och kriser ställer krav på anpassad och effektiv kriskommunikation. Den tekniska utvecklingen, inte minst genom digitala medier, har samtidigt skapat nya villkor och möjligheter för strategisk kommunikation. Exempelvis gör sociala medier att negativa interna händelser i en organisation snabbt kan spridas av medarbetarna till externa personer. Likaledes kan en organisations anseende skadas om illvilliga rykten sprids via sociala medier. Med andra ord, vi lever i en samtid där de nya medierna ökar transparensen och gör det möjligt för människor att oberoende av tid och rum snabbt sprida information. Detta är ett av många områden som forskare i strategisk kommunikation riktar uppmärksamheten mot.

I förslaget lyftes det också fram att det i Sverige finns allt fler yrkesgrupper som arbetar med strategisk kommunikation; förutom kommunikatörer och marknadsförare även chefer och ledare samt personalvetare inom en mängd olika slags organisationer. Vidare pekade vi på att det finns ett stort antal studenter som i sina grundutbildningar studerar strategisk kommunikation ur olika aspekter, men att det i Sverige helt saknas en spetsutbildning med fördjupning inom kunskapsområdet med utgångspunkt i både ett samhälls- och organisationsperspektiv.

Masterutbildningen i strategisk kommunikation planerades som en spetsutbildning inriktad på kommunikation och ledarskap i organisationer. Ledstjärnor för mastersprogrammet var flervetenskaplighet, internationalisering och en nära koppling till det omgivande samhället. Strategisk kommunikation är ett ungt forskningsfält som utvecklats i relation till redan etablerade discipliner så som medie- och kommunikationsvetenskap, företagsekonomi, sociologi och humanistiska ämnen (t.ex. retorik och språk) och dessa kopplingar är viktiga för programmet. Inom programmet finns flera kurser med flervetenskaplig koppling genom att lärarna är disputerade i dessa ämnen, men samtidigt bedriver forskning om frågor av relevans för strategisk kommunikation. Kommunikation blir allt mer internationell vilket är viktigt för studenterna att vara medvetna om och förhålla sig till. Inom programmet ges därför delkurser på engelska och utbyten med ett urval europeiska universitet med liknande utbildningar har funnits sedan starten. Dessutom präglas programmet av ett samarbete med näringsliv och myndigheter. Bland annat skapade vi ett Advisory board med partnerorganisationer. Engagerade representanter från dessa organisationer bidrar med initierade synpunkter på

utbildningen men förser oss även med gästföreläsare, projekt och case till kurser, liksom ”uppdrag” till examensarbeten.

Programmet fick klartecken och startade hösten 2007. Inledningsvis erbjöds masterprogrammet av Institutionen för service management. Det var dock en kortvarig lösning. I januari 2008 bildades Institutionen för kommunikationsstudier då masterprogrammet flyttades över till den enhet som då gav en breddad magisterutbildning i kommunikation (Institute of Communication – ICOM). Arbetet med att utveckla utbildningen fortsatte intensivt och redan höstterminen 2008 kunde vi erbjuda ett nytt kandidatprogram i strategisk kommunikation. Året därpå lanserades Kandidatprogrammet i strategisk kommunikation och digital utveckling. Tanken med detta program, som då innefattade ett samarbete med LTH, var att utbilda strategiska kommunikatörer med kunskap både i digitala medier och IT och kommunikation. Vi startade det här programmet på inrådan av medlemmarna i vårt Advisory board och på basis av trender vi såg i samhället. Våra samtalspartners underströk det stora behovet av personal som kan analysera och förstå kommunikationsproblem och utifrån det föreslå tekniska kommunikationslösningar. Vi fortsatte att undersöka potentialen för en utbildning med inriktning mot digitala medier och det visade sig att intresset för en sådan utbildning var mycket stor.

Då forskningen inom strategisk kommunikation länge varit eftersatt i Sverige (men mer utvecklad i till exempel Danmark, Tyskland, Storbritannien och USA) samarbetade vi då, men också nu, mer med utländska universitet och kollegor än med svenska motsvarigheter. 2012 startade vi också ett gemensamt masterprogram med University of Stirling i Skottland: Master of Science Programme in Strategic Public Relations.

MÅNGA OCH SNABBA FÖRÄNDRINGAR

Något som utmärkt vår verksamhet är stor föränderlighet och flera omorganisationer. Dessutom har expansionstakten varit snabb. Nya kurser för flera program skulle utvecklas samtidigt som det tog tid att rekrytera personal med kompetens inom området. Det har inneburit en mycket hög arbetsbelastning för alla medarbetare. Det finns således en baksida med att vara en gasellorganisation och utan medarbetarnas insatser och engagemang hade inte expansionen varit möjlig. Nuvarande ISK har också hunnit genomgå tre genomgripande omorganisationer. Dessa har tagit mycket energi från medarbetarna och därför präglades bitvis organisationen av

utmattning. 2008 skapades Institutionen för kommunikationsstudier (IKS) genom att programmen i strategisk kommunikation och den tidigare kommunikationsinstitutionen (ICOM) vid Campus Helsingborg slogs ihop. Redan året efter, 2009, tog universitetsledningen initiativet till en diskussion om att centralisera kommunikationsutbildningar och att samla dessa vid en institution. Detta resulterade i att Institutionen för kommunikation och medier (KOM) bildades i januari 2010 genom en sammanslagning av strategisk kommunikation och ämnena medie- och kommunikationsvetenskap, mediehistoria, retorik och journalistik. Inledningsvis var det mycket som var oklart kring den nya organisationen, vilket bidrog till ryktesspridning och oro. Som vid alla organisationsförändringar tog det tid att anpassa sig till det nya och rent praktiskt fanns det flera faktorer som gjorde arbetet tungrott. En sådan faktor var att den nya institutionen tillhörde två fakulteter, en annan att institutionen fanns på två orter och att såväl ledning som administrativa personer och funktioner skulle delas, något som försvårade den dagliga verksamheten. Efter en hel del diskussioner med fakultetsledningen realiserades vår dröm och Institutionen för strategisk kommunikation bildades den förste februari 2012.

I samband med att institutionen bildades formulerade vi målet att vara ledande i Sverige inom strategisk kommunikation samt att placera ISK på den internationella kartan. Vi upplever att vi är på god väg och att det snart är dags att formulera nya och högre målsättningar. Vi är fortfarande en relativt liten institution inom Lunds universitet, men vi är definitivt en av de största enheterna i Europa inom vårt forskningsfält.

FRAMTIDEN

De första åren präglades av en stark koncentration på utbildning: under perioden 2007–2012 byggdes det upp fyra utbildningsprogram och ett antal fristående kurser. Söktrycket på så väl program som fristående kurser är i dag högt och våra studenter är efterfrågade på arbetsmarknaden. Enligt en alumniundersökning genomförd 2014 hade åtta av tio examinerade studenter arbete inom sex månader. Arbetsmarknaden för kommunikatörer är dock hård och vi ser inget behov av att expandera våra utbildningsprogram i antal platser. Däremot vill vi gärna erbjuda ett större antal fristående kurser med olika inriktning. I dagsläget samverkar vi med ett antal andra utbildningar – till exempel ger vi en kurs inom Kandidatprogrammet i modevetenskap – och vi har en ambition att öka

den här typen av kompanjonskap. Kvalitetsutvecklingen är dock viktigare än fortsatt expansion. Internationalisering och studentutbyte är exempel på ett område som vi fortsätter att utveckla. Andelen studenter som studerar en termin utomlands är hög i jämförelse med många andra ämnen, men vi vill att den blir ännu högre. Vi strävar också efter att bredda våra kontaktytor med internationella forskare, till exempel genom att anordna internationella forskarkonferenser i Helsingborg, regelbundet ta emot gästforskare från andra länder och medverka i internationella forskningsprojekt. Samtidigt har våra studenter, lärare och forskare ett fortsatt nära samarbete med näringslivet och offentliga aktörer i nordvästra Skåne. Det lokala, regionala intresset har alltså kompletterats – inte ersatts – med ett intresse för det globala. De första årens höga förändringstakt gör inte att vi nu slår oss till ro och nöjer oss med det som är; tvärtom har vi skapat har en kultur där förändring och fortsatt utveckling ses som nödvändig.

De senaste åren har vi alltmer kunnat ägna oss att även satsa på forskningen. Det finns nu två professorer på institutionen och arbetsmiljön är internationell tack vare att flera av våra medarbetare har sökt sig hit från så olika länder som England, Tyskland, Danmark och Kina. Ämnet har också bibehållit sin flervetenskapliga karaktär, vilket bland annat märks genom att vi har lektorer som disputerat inom medie- och kommunikationsvetenskap, public relations, tjänstevetenskap, statsvetenskap och företagsekonomi.

Genom bidrag från Anders stiftelse för medieforskning[2] har vi utvecklat en miljö för studiet av sociala medier, demokrati och strategisk kommunikation.[3] Genom forskningsanslag från bland annat Myndigheten för samhällsskydd och beredskap har vi etablerat en stark forskningsmiljö inom kriskommunikation. Ett branschforskningsprojekt finansierat av bland annat Polisen, Eon, Postnord och Stockholms stad har just påbörjats, och så vidare. Parallellt med att forskningsfältet expanderat har antalet internationella publikationer ökat snabbt[4] och flera svenska läroböcker och forskningsantologier har producerats.[5] I nuläget har vi tre doktorander på ISK som är antagna i medie- och kommunikationsvetenskap, men avhandlingsarbetet är helt inriktat mot strategisk kommunikation och doktoranderna är fysiskt placerade på ISK i Helsingborg. I januari 2015 lades den första avhandlingen vid institutionen fram.

Forskningen vid Institutionen för strategisk kommunikation är inriktad mot organisationers kommunikativa villkor och utmaningar. Perspektiven som används för att studera detta kan variera, likaså metoderna. Det som

står i centrum för forskningen vid institutionen är exempelvis organisationsförändringar, organisationers relationer med olika intressenter som medarbetare, kunder och journalister, användning av nya medier, lobbying och samhällskriser.

Idag finns ingen motsvarande institution vid något annat svenskt lärosäte. Flertalet av de forskare i Sverige som intresserar sig för strategisk kommunikation har samlats vid ISK. I flera bemärkelser uppfyller forskningen vid ISK kriterier för vad som definierar ett ämne. Strategisk kommunikation har etablerats som huvudområde för grundutbildningarna men det finns ännu inte som forskarutbildningsämne. Vår vision är att strategisk kommunikation inrättas som forskarutbildningsämne och att institutionen på egen hand skall kunna utbilda doktorander, eller att vi som ett alternativ startar en gemensam forskarskola inom kommunikationsområdet tillsammans med andra institutioner vid Lunds universitet.

Noter

1. Birch, David G.W. 1979. "*The job generation process*". Tillgänglig: http://ssrn.Com/abstract=1510007

2. **Anne-Marie och Gustaf Anders Stiftelse för mediaforskning grundades 1985 och har till ändamål att främja vetenskaplig undervisning och forskning inom mediaområdet. Stiftelsen värnar om en fri press och ett fritt meningsutbyte. Se: http://www.anderstiftelsen.se/**

3. Coombs, W Timothy, Falkheimer, Jesper, Heide, Mats, Young, Philip (red.). 2015. *Strategic communication, social media and democracy: The challenge of the digital naturals*. London: Routledge.

4. Holtzhausen, Derina R., Zerfaß, Ansgar (red.). 2014. *The Routledge handbook of strategic communication*. New York, NY: Routledge

5. Eksell, Jörgen, Thelander, Åsa (red.). 2014. *Kvalitativa metoder i strategisk kommunikation*. Lund: Studentlitteratur; Falkheimer, Jesper, Heide, Mats. 2014. *Strategisk kommunikation: En bok om organisationers relationer* (2. uppl.). Lund: Studentlitteratur; Falkheimer, Jesper, Heide, Mats (red.). 2011. *Strategisk kommunikation: Forskning och praktik*. Lund: Studentlitteratur; Heide, Mats, Johansson, Catrin, Simonsson, Charlotte. 2012. *Kommunikation & organisation*: Liber; Falkheimer, Jesper, Heide, Mats. 2007. *Strategisk kommunikation: En bok om organisationers relationer*. Lund: Studentlitteratur.

Gränslöshet och klusterbildningar

Tvärvetenskap och samhällsvetenskap – mot en gränsöverskridande fakultet?

Mats Benner

Tvärvetenskap och samhällsvetenskap – är inte det egentligen samma sak? Är inte samhällsvetenskaperna en enda stor pool av teorier, metoder och problem, som får olika namn och epitet under olika perioder beroende på vilka samhällsproblem som står i förgrunden? Ja och nej. Samhällsvetenskaperna är å ena sidan just samhällsorienterade, finns och utvecklas i dynamiska sammanhang och reflekterar – och utmanar – villkoren i det omgivande samhället. Samhällsvetenskaperna är, å andra sidan, inte drivande flytetyg; de har var för sig byggt upp sina egna identiteter, traditioner och forskningsprogram som inte hejdlöst reflekterar kortsiktiga intressen. Samhället i sig är inte heller någon fast entitet utan uttrycker olika intressen och anspråk över tiden – det talar med olika röster och mål i olika tider. Samhällsvetenskapernas framväxt och vidare utveckling är därför också en spegel av den vetenskapliga dynamiken mer allmänt men också av samhällets förvandlingar. Att beskriva tvärvetenskapens villkor inom samhällsvetenskaperna handlar därför om att se vad de faktiskt gör, i vilket sammanhang det sker och vilka mål och förväntningar som vägleder.

I denna text diskuterar jag denna utveckling och spänning mellan disciplin och problem, ämnesforskning och tvärvetenskaplig forskning, sedd i ljuset av utvecklingen inom samhällsvetenskaperna i Sverige i allmänhet med utvecklingen i Lund i förgrunden.

Framställningen behandlar främst tvärvetenskapens villkor ur ett forskningsperspektiv, och där tvärvetenskap definieras som ämnesbildningar och forskningsområden där olika discipliner och forskningstraditioner blandas – inte enbart i retoriken utan också i det dagliga arbetet. Men några ord bör sägas om samhällsvetenskapliga utbildningar, som utgör en viktig ram och restriktion

EN TVÄRVETENSKAPLIG RESTRIKTION: UTBILDNINGEN

Det är svårt att undvika utbildningens betydelse för samhällsvetenskapernas

utveckling – eftersom utbildningen är en så stor del av det samhällsvetenskaperna gör på dagens universitet. Vid Lunds universitet med sina åtta fakulteter utgör studenterna inom samhällsvetenskap (inklusive ekonomi) en tredjedel av alla helårsstudenter. Samtidigt omsluter samhällsvetenskaperna bara en knapp tiondel av den samlade forskningsvolymen vid samma lärosäte. Två tredjedelar av samhällsvetenskapernas ekonomi kretsar kring utbildning, en kontrast mot universitetet som helhet där proportionerna är de omvända – en tredjedel utbildning, två tredjedelar forskning. Vad studenterna vill och efterfrågar är därför en oundviklig del av samhällsvetenskapernas identitet och arbetsformer.

Studenter och arbetsgivare uppskattar det som verkar knyta an till en framtid på arbetsmarknaden. Utbildningarna har därför inte fungerat som någon betydande hävstång för utveckling och förändring inom samhällsvetenskaperna i stort. Ser man på utbildningen är också tvärvetenskapligheten ganska svagt företrädd – utbildningarna har klassiska förtecken som statsvetenskap, psykologi och företagsekonomi, snarare än tematiska och blandade områden. Också i de fall där de utgörs av flera olika ämnen, är utbildningen påfallande uppdelad: först läser studenterna en termin i ämnet X, sedan en termin i ämnet Y, etc. Det gör utbildningarna relativt lätta att administrera. Nackdelen är att gränsöverskridande försvåras och att utbildningen inte används som försöksarena för samverkan. Bolognaprocessen framhålls ibland i debatten som ett uttryck för själlös standardisering och marknadsanpassning av utbildningen.[1] För samhällsvetenskapen i Lund har effekten snarast blivit den omvända, nämligen att en mängd tvärgående utbildningsprogram på mastersnivå har sjösatts inom ramen för en fakultetsgemensam graduate school. Detta är ett exempel på att utbildningen inte behöver vara en bromskloss utan tvärtom kan fungera som stimulans för gränsöverskridande. Efter denna kortfattade exposé över utbildningens effekter på tvärvetenskaplighetens villkor, vänder vi åter till forskningen, och tar avstamp i efterkrigstidens universitet. Det var ett universitet där samhällsvetenskaperna spelade en ganska blygsam roll, åtminstone inledningsvis.

UTVECKLING FRÅN 1945 OCH FRAMÅT

Samhällsvetenskapernas utveckling före andra världskriget utgick från tre grundläggande teman – studiet av hushållningen av resurser, fördelningen av makt, och utvecklingen av sociala relationer (ekonomi, statskunskap

och sociologi). I det svenska fallet dröjde etableringen av samhällsvetenskaperna, med undantag för nationalekonomin där Stockholmsskolan blev ett tidigt uttryck för kopplingen mellan samhällsforskningen och politiken. Men i Lund låg nationalekonomin under juridiken och förde en inte okomplicerad dubbeltillvaro med ämnet som sådant och det angränsande fältet, finansätt. Av renodlade samhällsvetenskapliga ämnen fanns vid 1940-talets utgång endast statistik, statskunskap och psykologi ordentligt företrädda.[2]

Efter kriget skedde i gengäld en snabb expansion, både för forskning och för utbildning. Fram till mitten av 1960-talet förekom emellertid begreppen tvärvetenskap eller problemorienterad forskning inte i debatt och policyretorik. Samhällsorienteringen och den sammansatta karaktären av ämnen var så att säga själva grundbulten för samhällsvetenskaperna, de utgick från ett samhällsområde och ett samhällsproblem i det som gjordes och de byggde ofta en mix av olika ämnestraditioner och angreppssätt. Statistik och kvantitativa metoder tillämpades brett, medan teoribildningen kunde utgå från individualpsykologi, behaviourism eller organisationsteori.

Samhällsvetenskaperna etablerades på allvar under denna period, med tjänster inom ett flertal fält, både gamla och etablerade (psykologi) och nya (till exempel företagsekonomi, ekonomisk historia). De stora ämnesblocken kompletterades genom att flera problemorienterade fält också fick fäste i akademin: pedagogiken som skar över filosofi, psykologi och sociologi i studiet av utbildningens förutsättningar och ramvillkor var ett sådant. På så sätt växte samhällsvetenskaperna både på bredden och tvären: studenterna blev fler, lärare och ämnena likaså, men utvecklingen skedde i ganska stabil och maklig takt och i huvudsak på akademins egna villkor, med professurer, utbildningar och liknande. Samtidigt var samhällets kunskapsförväntningar en central och ofta inbyggd del i forskningsprogrammen. De statliga utredningarna var ofta utgångspunkten för samhällsvetenskaplig forskning, där ett reformområde och kommande politiska initiativ bildade fond för forskningsaktiviteterna. I en klassisk formulering menade Göran Therborn att den svenska sociologins historia var dess utredningars.[3] Och just utredningarna var en kraftkälla för forskningen, både vad det gällde material och resurser. Många av utredningarna blev källor till framstående samhällsvetenskapliga studier – låginkomstutredningen bildade grund för den svenska samhällsforskningens kanske främsta internationella bidrag, forskningen om välfärdsstat, maktfördelning

och politisk mobilisering, huvudsakligen kring Walter Korpi och Institutet för social forskning i Stockholm men också med förgreningar till Lund. Den stora kommunalreformen 1971 födde en rad avhandlingar och forskningsprojekt. Torsten Hägerstrand publicerade en vida spridd text om tidsgeografins tillämpningar i en statlig offentlig utredning.[4]

SEKTORSFORSKNINGENS TID: TVÄRVETENSKAP PÅ BESTÄLLNING?

Under det hektiska 1970-talet utsattes samhällsvetenskaperna för något av en extern chock, när mängder av offentliga uppdrag sköts in i det akademiska systemet. Till skillnad från exempelvis Norge fick Sverige aldrig någon särskilt omfattande institutssektor, utan istället hamnade den probleminriktade samhällsforskningen vid universiteten. Istället kom ämnesområdena att hamna i akademiska miljöer, kring områden som arbetsmarknadsrelationer, sociala missförhållanden, boendevillkor, politiska institutioner och liknande. Väldiga resurser tillsköts – uppemot halva forskningsbudgeten fördelades i form av sådan så kallad sektorsforskning vid mitten av 1970-talet och det påverkade naturligtvis synen på vilken forskning som skulle bedrivas, av vem och hur.[5]

Den mycket kraftiga externa styrningen mot samhällsproblem och sektorsintressen fostrade en pragmatisk tvärvetenskaplighet, där ett samhällsområdes gränsdragningar och innehåll också bildade plattformen för forskningen. Samhällsvetenskaperna fick nya områden som regionforskning, forskning om teknisk förändring, forskning om kvinnors villkor, vetenskapens villkor, miljö och annat. En del av dem etablerade sig som just tvärvetenskapliga fält, med en egen identitet och efterhand också burskap inom akademin.

Andra fick en mer kortlivad och temporär karaktär, ofta knuten till ett enskilt forskningspolitiskt initiativ snarare än en långlivad integration mellan olika områden. Dit hörde till exempel forskningen om informationsförsörjning – en stor fråga vid datoriseringens intåg, idag bortglömd. Ett annat stort område gäller studiet av vetenskap och teknik i samhället – också en samlingspunkt för många olika kunskapstraditioner och ambitioner, ofta med ett kritiskt och globalt perspektiv. Dessa områden blev beroende av samhälleliga konjunkturer och forskningspolitiska vågor och fick inte riktigt fäste i den akademiska miljön och förmådde därför inte etablera sig som tvärvetenskapliga alternativ till de stora ämnena och

deras miljöer. Tvärvetenskapen kunde i de fallen framstå som en återvändsgränd, där politisk styrning formade sina egna små specialområden utan bärkraft i sin egen rätt. Utvecklingen ledde fram till ett policyskifte, där disciplinernas utvecklingsvillkor åter kom i förgrunden.

TILLBAKA TILL DISCIPLINERNA – OCH EFFEKTERNA AV EN SKILSMÄSSA

1980- och 1990-talen blev efter denna hektiska inskjutning av resurser och förväntningar kring problemorientering och disciplinöverskridande forskning något av ett återtåg från den av staten påbjudna problemorienterade tvärvetenskapligheten. Mottot var snarast tillbaka till disciplinerna, tillbaka till forskningen som formades och utvecklades kring de redskap och perspektiv som disciplinerna erbjöd, medan de tvärgående problemorienteringarna alltså närmast sågs som snedvridande – det talades om en epistemologisk förskjutning så att forskningen bedrevs utan ordentliga egna kvalitetskriterier, där byråkrater och företagare istället formade kvalitetsnormerna.[6] Uppgiften hamnade i ökande grad på universiteten och fakulteterna att själva hantera frågor om gränsdragning, gränsöverskridande och inriktningar. Forskningsråd och myndigheter skar ned på specialsatsningar och beställningsforskning, och lät i ökande utsträckning forskarna själva formulera målen och låta dem söka medel för att bedriva projekt som de själva formulerat. De stora forskningsprogrammen blev dessutom allt färre; istället fick forskningsprojektet i den mindre skalan något av en renässans.

Allt detta innebar inte nödvändigtvis att de ämnesöverskridande ambitionerna försvann; snarare tog de sig andra former. Men tvärvetenskapligheten tappade i attraktion och arbetsformen ersattes i många fall av mer temporära former. I Lund skapades till exempel Arbetsvetenskapligt centrum på basis av resurser från Arbetsmiljöfonden, som en sådan flexibel lösning; andra, motsvarande, skapades inom områden som risk- och miljöforskning där programanslag och liknande gav möjligheter att samarbeta inom forskningen.

I Lund tog sig detta uttryck också i satsningar på vissa teman där disciplinerna fick en särskild profil, till exempel forskning om internationella förhållanden. Bortsett från sådana initiativ tillhörde fakulteten de mer försiktiga i landet, medan andra upprätthöll en mer expansiv och positiv syn på tvärvetenskap som praktik och organisationsmodell. Linköpings

universitet var den mest uttalade företrädaren för detta med sina teman – där tvärvetenskapligheten var programmatiskt inskriven inom områden som teknisk förändring, hälsa och kommunikation (men kanske inte alltid genomförd i praktiken). Göteborgs universitet hade en tradition av att skapa nya ämnesmiljöer och tematiska områden som humanteknologi, arbetsvetenskap och fredsforskning. Umeå hade också sin särskilda profil med regionala frågor och arbetsmarknad som tvärgående teman, medan Stockholm hade sin tyngdpunkt inom statsnära och officiösa miljöer kring ekonomisk politik, socialpolitik och utbildningspolitik.

Diskussionen om ämnesgränser och nya kunskapsområden kom nu inifrån snarare än utifrån; fakulteten formade för första gången sin egen forskningspolitik skulle man kunna säga. Det innebar också att frågor om gränser mellan ämnena blev centrala. En sådan gräns – som är ganska arbiträr – går mellan ekonomiämnen och övriga samhällsvetenskapliga ämnen. Den är till stor del en effekt av att ekonomiämnena har en utbildning som är del av ett större professionellt sammanhang. Detta i sin tur anses kräva att det finns en tydligt utmejslad identitet som just ekonomimiljö – en utveckling som drivs på av olika professionella organisationer.[7]

Det finns flera andra sådana gränsdragningsfält inom samhällsvetenskaperna – psykologi som i många fall vetter mer mot medicinen, eller det sociala arbetet, som internationellt ofta har en egen identitet skild från de mer teoretiska samhällsvetenskapliga ämnena. Men bara i ekonomfallet gick utvecklingen mot separation. Samtidigt var integrationen aldrig särskilt väl genomförd ändå – under alla år från den ekonomiska fakulteten fram till delningen av fakulteten 2004 bildade företagsekonomi och nationalekonomi ett slags delfakultet med sin tyngdpunkt kring ekonomutbildningen. Den modell som finns internationellt med spänningsytor och samverkan mellan ekonomiämnen och andra samhällsvetenskapliga ämnen, som till exempel vid London School of Economics and Political Science i London eller Handelshögskolan i Köpenhamn, har inte kunnat etableras. En förklaring är sannolikt de historiskt stabila förväntningarna på ekonomutbildningen och en ovilja att konfrontera de ämnesmässiga gränsdragningarna mellan de olika ekonomiämnena.[8]

I vilket fall som helst innebar skilsmässan att frågan om samhällsvetenskapernas speciella egenskaper men också ömsesidiga relationer väcktes igen – denna gång alltså inte på statsmakternas initiativ utan mer på ämnenas eget ansvar. Samhällsvetenskapernas upplevda marginalisering triggade olika initiativ att lyfta fram dess relevans men också inneboende

kvaliteter.[9] Nu började också en intensiv intern diskussion om hur samhällsvetenskaperna skulle kunna revitaliseras genom att just ett slags tvärvetenskapligt arbetssätt skulle uppmuntras. Detta reflekterade inte bara en ambition i största allmänhet att gjuta liv och hopp i samhällsvetarna i en tid när andra områden tycktes väldigt mycket mer attraktiva och dynamiska.

Det speglade också en litet kritisk situation för samhällsvetenskaperna i just Lund – skilsmässan med ekonomihögskolan öppnade frågan om det fanns något speciellt med samhällsvetenskaperna i denna mer komprimerade form, eller om det var en halv fakultet som gick framtiden till mötes. Samtalen och beskrivningarna ger vid handen att ett betydande växelspel mellan de samhällsvetenskapliga ämnena verkligen hade ägt rum men att de dåvarande formerna inte var de slutgiltiga; nya vågor och arbetsformer fanns inom möjligheternas rum.

EFTER KRISEN – NY EXPANSION?

Vad som hänt inom den samhällsvetenskapliga fakulteten sedan dess är att den har växt, blivit bredare och mer mångfacetterad. Den kris som kunnat förnimmas i början av det nya årtusendet kom av sig. Det som för 10 år sedan kunde se ut som en kris eller åtminstone en utmanande situation har snarare omvandlats till expansion; samhällsvetenskaperna växer i allmänhet men rymmer också alltfler fält som överskrider olika gränser – service management, hållbarhetsstudier, genusvetenskap är några exempel. Gränsytorna mellan de 'äldre' samhällsvetenskapliga ämnena har efterhand luckrats upp, inte minst som en effekt av olika forskningspolitiska förändringar: stora program inom områden som miljö, klimat och energi som har skapat utrymmen för samhällsvetenskapliga arbetssätt inom dessa områden, och där flera olika ämnen finns engagerade. Det är en fråga som leder alltför långt om detta utgör genuina exempel på tvärvetenskap; programmen är brett sammansatta med många delprojekt och underspecialiseringar, och har troligen mer karaktären av mång- eller flervetenskap snarare än tvärvetenskap i den strängare meningen av att arbetet sker gemensamt.

Forskningsområdena utgör därför huvudsakligen ett slags plattformar för forskningssamverkan snarare än det intensiva samarbete som vi vanligen förknippar med tvärvetenskap. De ger resurser och utrymme för utveckling inom både disciplin och område. Samtidigt öppnar de för nya

fora och sammanhang för teori, metod, publicering och finansiering, där närheten till andra, likartade teman, är central.

Samtidigt är inte sista ordet sagt – och en viktig kvarvarande fråga är vad universiteten själva vill med sin forskning (och utbildning). I ett internationellt perspektiv utmärks de svenska samhällsvetenskaperna av en något paradoxal relation till tvärvetenskap. Å ena sidan har Sverige historiskt sett gått långt i att försöka skapa former för integration mellan olika samhällsvetenskapliga perspektiv i forskningen kring olika teman. Å andra sidan är ämnesbildningarna ganska fasta och det mer pragmatiska och flexibla samspelet mellan ämnen lite mindre utvecklat. Den av staten framtvingade fokuseringen på vissa problemområden har inte motsvarats av en mer organisk syn på samverkan mellan ämnen – åtminstone inte i organisatoriska termer.[10] Medan man ofta stöter på olika centrumbildningar och forskningsteman vid universitet utanför Sveriges gränser är det mindre vanligt att fakulteter och institutioner gemensamt sätter igång tillfälliga aktiviteter med gränsöverskridande ambitioner. Det kan förklaras med det faktum att universiteten i Sverige har relativt sett mindre basanslag och är mer beroende av externa projektmedel. Ansvaret för att initiera och driva nya verksamheter hamnar därför på forskarnas bord snarare än på de formella organisationerna.

SLUTORD

Slutligen några funderingar om framtiden. Tvärvetenskap är idag ett ledord och syftar då vanligen på blandformer av ämnen och traditioner, till exempel när nanoteknik möter neurofysiologi eller när kemister, fysiker och biologer möts kring materieforskningen. Samhällsvetenskaperna, som en gång var tvärvetenskapens reella hemvist, har inte alls samma tvärvetenskapliga nimbus och uppfattas kanske inte alltid som helt up to date, utan snarare som ett forskningspolitiskt reservat där andra, mer lokala och insnävade ideal, formar forskningens villkor. I någon mån är bilden säkert sann; samhällsforskningen bedrivs oftast i väsentligt mindre skala än exempelvis neuroforskningen eller materialforskningen, och det dagliga samspelet mellan olika kunskapstraditioner försvåras av den ofta ganska lilla skalan på samhällsforskningen och de ganska specialiserade miljöerna. Mycket är snarare av karaktären ”mångvetenskap”, där samhällsvetare belyser – jämte andra vetenskapsidkare – ett visst område, som kan vara klimat, miljö eller kultur. Dessa områden får då alltså en viss bredd

men inte många exempel på att forskningen bedrivs gränsöverskridande i vardagen.

En fråga är om samhällsvetenskaperna ska ha en mer offensiv hållning och inte enbart invänta forskningspolitiska initiativ – att driva samtal och utveckling mellan starka ämnesbildningar. Ett sätt är att skapa just flexibla och närande sammanhang mellan ämnen, som inte i första hand motiveras med jakten på forskningsmedel eller på publikationer, utan på att man faktiskt finner varandra intressanta och ger sig in i samtal. Det kräver respekt för ämnestraditioner men också tillåtande och öppna sammanhang – en miljö där tvärvetenskap blir en möjlighet bland många andra att arbeta till vardags som samhällsforskare. Då blir en fakultet också ett forum för kollegialt lärande och kollegial utveckling snarare än en administrativ ram.

Noter

1. Sharon Rider, Ylva Hasselberg och Alexandra Waluszewski, red. 2013. *Transformations in Research, Higher Education and the Academic Market: The Breakdown of Scientific Thought*. Berlin: Springer.

2. Jörgen Weibell. *1968 Lunds universitets historia IV 1868–1968*. Stockholm: Liber Förlag.

3. Therborn, Göran 1973. *Vad är bra värderingar värda?* Staffanstorp: Cavefors.

4. Tidsanvändning och omgivningsstruktur, *SOU* 1970:14, bilaga 4:1–146

5. Peter Stevrin 1978. *Den samhällsstyrda forskningen*. Stockholm: Liber Förlag.

6. Björn Wittrock & Aant Elzinga, red. 1985. *The University Research System. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.*

7. Andrew Pettigrew et al., red. 2014. *The Institutional Development of Business Schools*. Oxford: Oxford University Press.

8. För en handfast illustration av konflikterna mellan nationalekonomi och företagsekonomi, se Jonas Hultkvist med flera, 1993. *Tvivlet på nationalekonomin*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

9. Se till exempel den s k Gulbenkianrapporten (Öppna samhällsvetenskaperna. Göteborg: Daidalos, 1999) och dess lundensiska efterföljd i Thomas Brante, Kerstin Johansson, Kerstin & Sune Sunesson, red. 2004. *Diskussioner om samhällsvetenskap*. http://www4.lu.se/upload/LUPDF/Samhallsvetenskap/Diskussioner_om_sam.pdf

10. För internationella exempel på sådana dynamiska processer, se Charles Camic, Neil Gross och Michelle Lamont 2011. *Social Knowledge in the Making*. Chicago: University of Chicago Press.

Tvärvetenskap – ”Nej, ers majestät, det är en revolution”

Hervé Corvellec & Richard Ek

VURMEN FÖR TVÄRVETENSKAP

Miljökommittén vid den Kungliga Vetenskapsakademin erbjuder något av en standardmotivering för tvärvetenskap:

> Förenklat kan sägas att naturvetenskapen kan ge kunskap om vilka effekter mänskliga aktiviteter har på jorden, medan samhällsvetenskapen bland annat kan beskriva hur olika former av mänskligt samarbete fungerar och vilka synsätt som finns på naturen. Men för att skapa ett hållbart samhälle som brukar ekosystemen och jordens resurser på ett sätt som möjliggör mänsklig utveckling under lång tid framåt måste olika forskningsområden förenas. Därför behövs tvärvetenskap. Förutom dessa behov av tillämpad tvärvetenskaplig forskning, kan tvärvetenskap ge oss bättre förståelse för hur världen fungerar. Medvetenheten ökar om hur sammankopplade olika system är och därmed blir samverkan mellan olika discipliner viktigare. Tvärvetenskapligt arbete innebär dock inte att disciplinerna blir mindre viktiga, tvärtom krävs både specialister och generalister i tvärvetenskapliga arbetsgrupper.[1]

Logiken är som följer. Genom att addera visdom från ett fält till ett annat, förväntas den totala visdomen att öka matematiskt. De etablerade disciplinerna försvinner inte, utan behåller sin relevans och legitimitet; men de ska slås ihop så att ny kunskap bildas, den tvärvetenskapliga kunskapen. I ett indirekt erkännande av att dagens kunskap är splittrad och att denna splittring inverkar menligt på vår förståelse av världen och förmåga att agera, är tvärvetenskap tänkt att generera en rikare förståelse av de problem, handlingsmöjligheter och lösningar som finns. Ämneskunniga blir till specialister, medan en ny kategori av vetenskapskvinnor och -män skapas: ”generalister i tvärvetenskapliga arbetsgrupper”.

En liknande vurm för tvärvetenskap återfinns på många ställen. Stiftelsen för strategisk forskning finner att tvärvetenskap är av strategisk betydelse och hoppas att ”gränsöverskridande samarbeten ger en konkurrensfördel både för svenskt näringsliv och för svensk forskning”.[2] Vinnova

efterlyser en tvärvetenskaplig ansats i flera av sina utlysningar och den senaste forskningspropositionen (2012/13:30) lyfter fram flera områden som bör belysas tvärvetenskapligt, till exempel hållbarhet, innovation, läkemedel och drivmedel. Listan kunde göras längre.

Universitetsvärlden har mer än hörsammat ropet på tvärvetenskap. Linköpings universitet är känt för att sedan 1980 ha en omfattande tvärvetenskaplig institution uppbyggd kring teman som barn, genus, vatten eller teknisk förändring. I slutet på förra seklet startades Malmö Högskola med tvärvetenskaplighet som pedagogisk idé. Vid Lunds universitet finns flera utpräglade tvärvetenskapliga miljöer, t.ex. Internationella miljöinstitutet (IIIEE); Centrum för Europaforskning och Pufendorfinstitutet. Vid Samhällsvetenskapliga fakulteten är Institution för genusvetenskap och Institution för tjänstevetenskap – där vi båda sitter – utpräglade tvärvetenskapliga forsknings- och undervisningsmiljöer.

Men vad menas med tvärvetenskaplighet? Till exempel, Stiftelsen för strategisk forskning definierar tvärvetenskaplig forskning som ”ett angreppssätt där information, data, tekniker, verktyg, perspektiv, begrepp och/eller teorier från två eller flera discipliner integreras, för att utveckla grundläggande förståelse eller för att lösa problem som går utanför en disciplins vedertagna gräns”.[3] På ett liknande sätt definierar Berth Danermark ”tvärvetenskap som en forskningsmodell där forskare utifrån sina kunskapsområdens utvecklade teorier och metoder studerar ett gemensamt ’problem’ på de olika nivåerna som svarar mot respektive kunskapsområde, och relaterar resultaten till varandra samt integrerar den kunskap som framkommer till en helhetssyn på fenomenet”.[4] Kärnan i tvärvetenskapen verkar handla om ett sätt att bedriva forskning och undervisning som integrerar flera discipliner i syftet att komma fram till en förståelse som är befriad från dessa discipliners begränsningar, oavsett om det gäller en ny eller en etablerad företeelse.

Att utlova bättre kunskap är inget nytt. I detta avseende lovar tvärvetenskapen samma sak som vetenskapen har lovat sedan upplysningstiden, nämligen att komma med bättre frågor och svar. Det utmärkande för tvärvetenskapen är att den lovar att uppfylla sitt löfte genom att gå tvärsöver de etablerade disciplinära gränserna istället för att leta innanför dessa gränser. När tvärvetenskapen gör de etablerade akademiska gränserna till ett problem, exempelvis genom att påstå att de akademiska gränserna skapar en fragmenterad förståelse av världen, underkänns *de facto* de etablerade disciplinerna. Tvärtemot vad citatet ovan från Kungliga

Vetenskapsakademin påstår, är tvärvetenskap inte ett komplement till de befintliga akademiska disciplinerna. Den är en radikal kritik av den rådande vetenskapliga ordningen, vars tillkortakommanden tvärvetenskapen vill råda bot på genom att helt sonika ersätta den med en ny ordning. Det påminner om Louis XVI av Frankrike som natten till den 15 juli 1789 utropade ”Store Gud, det är ju en revolt” och fick av Duc de La Rochefoucauld-Liancourt svaret ”Nej, ers majestet, det är en revolution”.[5]

Denna revolutionära ambition avser vi att påvisa med hjälp av ett begreppspar lånat från rumsteoretisk forskning: topografi och topologi. Genom att se tvärvetenskap topologiskt vill vi visa att tvärvetenskap handlar mindre om att utveckla hybrider än att rita om vetenskapens karta till en karta utan gränser. Denna gränsupplösande ambition, i sin tur, använder vi för att förklara varför det är långt svårare att bedriva tvärvetenskap än vad de flesta är beredda att erkänna.

FRÅN TOPOGRAFISK TILL TOPOLOGISK FÖRSTÅELSE AV AKADEMISKA ÄMNEN

Topografi står för den klassiska geografins tradition där man studerar och beskriver olika terrängers tredimensionella karaktärsdrag, medan topologi utgår ifrån att rum inte är något absolut utan något som skapas av relationer som förändras hela tiden. Termen topologi myntades 1847 av matematikern Johann Benedict Listing, som ville erbjuda sitt ämne ett sätt att arbeta med fler än de tre konventionella rumsliga dimensionerna. De senaste åren har topologin använts i samhällsvetenskaperna för att beteckna en kvalitativ kontext- och relationsbetingad förståelse av rummet. Denna förståelse står i kontrast till en naturalistisk, topografiskt representerad rumsförståelse där det fysiska avståndet ges en överordnad betydelse.[6] Skillnaden betonas av ordvalet. Båda byggs på *topos*, som är grekiska för plats. Men medan *graphia* är grekiska för skriva så är *logos* grekiska för lära. När topografi beskriver rummet, problematiserar topologi det.

Topologi och topografi uttrycker två skilda syner på rumslighet. Topografiskt utgår man från en euklidisk syn på rummet som något absolut, vars utsträckning bestäms av ett visst fysiskt avstånd. Detta fysiska, absoluta rum ’fylls’ sedan med ett visst innehåll och representeras i två eller tre dimensioner. Topologiskt utgår man istället från olika objekts form, egenskaper och interaktion. Detta är ett relationsbundet rum där relationerna betydelsemässigt kommer före den fysiska avståndsdimensionen.

En föreläsningssal kan tjäna som ett exempel. Utifrån en fysisk rumsuppfattning definieras lämpligen salen utifrån dess väggar, tak och golv. Salen går att avgränsa i meter, den är kanske 10 meter bred, 20 meter lång och 4 meter hög. Denna sal kan sedan fyllas med innehåll, en föreläsare samt ett antal studenter där hälften uppmärksammat lyssnar på föreläsaren medan andra hälften sitter med sina mobiler och sms:ar med personer runt om i världen. Oavsett vad som händer i salen förblir dess fysiska utsträckning det centrala i ett absolut rumsperspektiv. Däremot, i ett relationsbaserat topologiskt perspektiv är relationerna mellan personerna och materiella artefakter det primära. Det är dessa relationer som skapar undervisningsrummet. En relationsbaserad förståelse av klassrummet ser annorlunda ut jämfört med en absolut förståelse. Exempelvis så kännetecknas en relationsbaserad förståelse av detta rum av en hierarkisk ordning, där föreläsaren är en auktoritet som styr över den sociala interaktion som finns (bestämmer talarordning, har mest ordet själv), eller av att den inte avgränsas av lokalens väggar utan innefattar även tankar som flyger iväg, de sociala kontakter som studenter har med andra människor genom sina mobiler, och externa händelser av relevans som påverkar undervisningen. Hur långt iväg dessa andra människor befinner sig i avstånd mätt är inte relevant (genom teknologins försorg). Det relationsbaserade undervisningsrummet visar sig stå för en globalt utsträckt geografi som inte syns utifrån en absolut rumsuppfattning.

Den gängse synen på ”ämnet” och ”institutionen” har vi ärvt av den stora universitetsutredningen som lades fram 1963 under ledningen av Torgny Segerstedt, menar Sverker Sörlin.[7] Och den synen är topografisk anser vi. Samhällsvetenskapen ses som en kontinent jämte andra kontinenter som den naturvetenskapliga, den teknologiska och den humanistiska. De olika samhällsvetenskaperna bildar topografiska territorier där man avhandlar specifika frågor med hjälp av egna teorier och anpassade metoder. Inte sällan är disciplinernas utmärkande frågor starkt förknippade med statsmaktens, och i ökande grad kapitalets, styrningsambitioner, t.ex. hur man driver politik, hur man undviker att folk blir galna, hur man stärker den sociala länken, hur man utbildar framtida generationer, eller hur man överlever i det ekonomiska kriget. Varje akademiskt territorium är sedan uppdelat i regionala enheter, med underdiscipliner som har växt fram historiskt och som förvaltas genom utbildningar, forskningsanslag, tidskrifter, professurer, och medieframträdanden. Alla ämne gör anspråk på att bilda ett territorium med högre status än de andra

– fråga nationalekonomerna, föreslår Marion Fourcade med kollegor.[8] Kamperna mellan regionerna, territorierna och även kontinenterna är periodvis hårda, exempelvis när genusvetenskap gör anspråk på universalism eller när det gäller att avgöra om ADHD är av kulturellt eller genetiskt ursprung. Utifrån en topografisk syn är tvärvetenskap resor över gränser eller fusioner mellan territorier.

Vad vi istället skulle vilja argumentera för är att tvärvetenskaplighet inte ska förstås topografiskt, dvs. där gränser mellan discipliner råder, eller där det existerar inomdisciplinära centrum- och periferiförhållanden, ja där discipliner i sig utgör centrala utgångspunkter. Det är att likt Ludwig XVI förstå tvärvetenskaplighet som en revolt. Tvärvetenskaplighet ska istället förstås topologiskt, förstås som en revolution mot det gängse sättet att definiera och organisera akademin och universiteten. Tvärvetenskaplighet handlar om att upplösa gränser, inte att korsa dem på olika sätt.

Utifrån en topologisk syn på tvärvetenskapen är akademiska gränser och territorier inga utgångspunkter. Vad som är centrala utgångspunkter är forskningsfrågorna, studieobjekten[9] och de människor som arbetar med dessa frågor. Det är därför inte förvånande att tvärvetenskap ofta får fotfäste i gränstrakter där få vågar sig in först, som STS (science and technology studies), eller områden som skapas genom att ena regioner som tillhör fler än ett territorium, t.ex. rättssociologi och socialpsykologi. Precis som i fallet med länder på en kontinent är inte alltid gränsdragningarna mellan de olika akademiska territorierna precisa eller konstanta.

Allmänt vilar framgångsrik tvärvetenskaplighet på att forskare bygger relationer mellan teorier, metoder och studieobjekt utan att låta sig styras av konventionella gränsdragningar, men utmanar dessa gränser och påtalar deras begränsningar. Som våra kollegor Johan Hultman och Filippa Säwe skriver,[10] ett sätt att göra ett tvärvetenskapligt projekt framgångsrikt är att lära deltagarna att förhålla sig till varandras metoder. I den topologiska vokabulären handlar det om att skapa relationer som leder till att ett projekts egenskaper inte är absoluta utan föränderliga i takt med att relationerna mellan aktörerna, forskningsfrågan och resultaten utvecklas, förtätas eller upplöses, och att positionerna mellan vem, vad, hur, när och varför stakar ut ny och tillfällig vetenskaplig interaktion. I takt med att forskarna lär sig arbeta med varandra ändras ambitionerna, frågeställningarna, metoderna, och sättet att framföra resultaten.

Vad som växer fram istället för en disciplinär, topografisk karta över samhällsvetenskaperna är post-disciplinära, topologiska rum

konstituerade på ett *ad-hoc* artat sätt av relationer mellan forskare, studieobjekt, metoder och forskningsfrågor. Dessa rum är inte politiskt eller vetenskapspolitiskt neutrala. De skapas av en praktik[11] som går mot idén om disciplinära gränser, utmanar de befintliga akademiska ämnena och, bokstavligen, går på tvären av gängse förståelser av vetenskap och disciplintillhörighet.

Tvärvetenskapens topologiska rum utmanar direkt en institutionell ordning, men gör det inte oemotsagt eller ostraffat, trots den retoriska vurmen för tvärvetenskaplighet i sig. Tvärvetenskapen möter omfattande och effektivt motstånd från olika institutionella, akademiska och disciplinära intressen.

TOPOLOGISKA UTMANINGAR: ATT VÅGA FÄRDAS GENOM MASKHÅL

Det är inte lätt att disputera i ett tvärvetenskapligt ämne. Som Boel Berner, med mångårig erfarenhet av tema Teknik och social förändring vid Linköpings universitet, påpekar: ”[p]rocessen fram till en färdig text är annorlunda i en tvärvetenskaplig miljö”.[12] Tvärvetenskapliga forskningsmiljöer erbjuder förvisso större empirisk, teoretisk och metodologisk bredd, men de saknar ämnesmässiga referenspunkter mot vilka doktoranden kan ta spjärn emot för att positionera sig: ”[f]rån formuleringen av problem över empiriskt arbete till skrivande och analys utsätts forskaren [i en tvärvetenskaplig miljö] för ett annat korsdrag av frågor, resultat och begrepp än vid en ämnesinstitution”.[13]

Det är inte heller lätt att göra en tvärvetenskaplig karriär. De flesta tjänster som erbjuds är bundna till de etablerade ämnena. Det är lätt hänt att någon som har disputerat i ett tvärvetenskapligt ämne, ofta specifikt för en tvärvetenskaplig institution eller ett tvärvetenskapligt centrum, bedöms som utanför ämnet på en ämnesinstitution. Professurer med tvärsamhällsvetenskaplig profil är lika vanliga som lättlästa fyrdimensionella kartor.

Allmänt är det inte lätt att bedriva tvärvetenskaplig forskning. Som Hultman och Säwe berättar, kan en analys som upplevs som tillförlitlig i det ena ämnet uppfattas som godtycklig i det andra, alternativa tolkningar kan upplevas som konkurrerande och ömsesidigt uteslutande, och brist på förståelse mellan forskare kan lätt utvecklas till interdisciplinärt förakt.[14] Tvärvetenskapliga projekt och miljöer kräver nyfikenhet och tolerans, poängterar Berner.[15] På så sätt kan den frustrerande förvirringen som

man kan uppleva när man kommer i närkontakt med forskare från andra akademiska traditioner omvandlas till en slags kreativ befrielse från alla måsten, menar Ulrika Mörth.[16] Annars kan det bli dålig forskning. Och låt oss passa på att betona att all tvärvetenskaplig forskning inte blir god forskning, oavsett svårigheterna som finns att bedöma denna.

Dessutom, även om man lyckas skriva ihop något bra, kan det visa sig svårt att publicera det. De allra flesta vetenskapliga tidskrifterna, särskilt de äldre och högst rankade, är fast förankrade i specifika akademiska regioner (läs, etablerade ämnen). Utifrån sina oftast mycket avgränsade ”Aims and scope” kan de lätt avfärda inskickade tvärvetenskapliga texter med motivering att dessa inte passar riktigt in i tidskriftens linje. Det kan ta lång tid för tidskrifter som byggs på en tvärvetenskaplig utgivningspolicy att etablera sig i hierarkin av akademiska tidskrifter. Till exempel, letar man i den danska *Autoritetslisten for serier og forlag*[17] efter tidskrifter som a) har *environment** i namnet och b) klassas som av högre kvalité hittar man bland hundratals titlar för varje ämne ingen tidskrift i företagsekonomi, endast en i sociologi, två i statsvetenskap och tre i geografi. Det betyder att den som forskar om hållbarhet, ett typiskt tvärvetenskapligt ”rum” för forskning, måste vara beredd på lite extra svårighet att publicera sig i de mest ansedda tidskrifterna.

Frågan är alltså om den politiska vurmen för tvärvetenskap backas upp av en motsvarande akademisk beredvillighet att välkomma tvärvetenskap? Att våga acceptera avhandlingar som kanske inte lever upp till något enskilt ämnes standard[18] men har förtjänsten att föra ihop olika ämnen; att våga anställa lektorer som har disputerat och kanske undervisat i ett samhällsvetenskapligt rum som kan upplevas som exotiskt även om det handlar om att arbeta vid en ämnesinstitution; att inse att det finns ett akademiskt värde i att ge sig in och publicera sig i olika ämnen; eller att våga ge tvärvetenskapliga miljöer tillräckligt med tid så att forskarna hinner lära sig arbeta med varandra; med andra ord, att vara beredd att bära kostnaden som tvärvetenskap för med sig.

Under tiden, kommer vi två, i sällskap med några andra, att fortsätta vandra på Möbiusbandet (en topologisk figur känd för att den som går på den vandrar från insidan till utsidan utan att någonsin gå över en kant), bygga broar mellan punkter som hör till olika territorier, vika ihop kartan över de etablerade ämnen så att det som är långt borta blir nära, eller leta efter länkar som är inte markerade. Till exempel: filosofen Mats Rosengren kombinerar retorik, social teori, vetenskapsteori, och

kognitionsteori för att föreslå en läsning av grottmålningar som verktyg för att förstå det paleolitiska samhället;[19] organisationsteoretikern Hervé Corvellec och etnologen Tom O'Dell framställer pendling som en dramatisk konflikt mellan en administrativ och en förkroppsligad förståelse av gästvänlighet;[20] eller, de undertecknade som i samarbete med en sociolog och en förvaltningsekonom försöker visa hur viktbaserade avfallsfakturor är redovisningsverktyg som omdefinierar avstånden mellan material, etik, konsumtion och miljöpolitik.[21] Att arbeta tvärvetenskapligt är som att färdas genom relativitetsteorins maskhål: det känns konstigt och man vet inte var man kommer ut. Bara att man förhoppningsvis landar i ett nydesignat vetenskapligt rum där den mänskliga föreställnings- och förståelsehorisonten vidgas så att det blir möjligt att utveckla arbetshypoteser, teorier, begrepp, och resonemang som inte styrs av de konventionella ämnesgränserna.

Noter

1. Miljökommittén-Kungl. Vetenskapsakademin, 2009. "Tvärvetenskap: nödvändigt för att möta dagens miljöutmaningar". *Miljökommittén*, sida 1 http://www.kva.se/globalassets/vetenskap_samhallet/miljo_klimat/kommitten/pop_tvarvetenskap_09.pdf (Hämtad, 2015-01-03).

2. Stiftelsen för strategisk forskning, 2007. *Slutrapport från strategipanelen för tvärvetenskaplig forskning*. Stockholm: Stiftelsen för strategisk forskning, sida 3. http://www.stratresearch.se/Documents/Strategirapport%20Tvrpanelen%202007.pdf (Hämtad 2015-01-03).

3. Ibid.

4. Danermark, Berth, 2001. Tvärvetenskapens förutsättningar och dynamik: exemplet handikappforskning. *SocialVetenskap*, http://svt.forsa.nu/Documents/Forsa/Documents/Socialvetenskaplig%20tidskrift/Artiklar/2001/Tv%C3%A4rvetenskapens%20f%C3%B6ruts%C3%A4ttningar%20och%20dynamik%20-%20exemplet%20handikappforskning%20av%20Berth%20Danermark.PDF (Hämtad 2015-01-03).

5. Hildebrand, Hans, Pflugk-Harttung, Julius von, Hjärne, Harald & Arne, Ture J. (red.), 1918. *Världshistoria: människosläktets utveckling i stat och samhälle, i kultur och vetenskap; Band 5: Nya tidens historia (1650–1815)*. Stockholm: Aktiebolaget för spridning af litterära verk, sida 456.

6. Shields, Rob, 2103. *Spatial questions: cultural topologies and social spatialisation*. London: Sage.

7. Sörlin, Sverker, 2013. "Postdisciplinär humanistisk kunskap." *Kulturella perspektiv* vol. 22, 52–55.

8. Fourcade, Marion, Ollion, Etienne & Algan, Yann, 2014. "The superiority of economists." *maxpo Discussion Paper* vol 14, iii–25.

9. Bowker, Geoffrey C., & Star, Susan Leigh, 1999. *Sorting things out: classification and its consequences.* Cambridge (MA): MIT Press.

10. Hultman, Johan och Säwe, Filippa, 2013. "I vad består tvärvetenskapen i ett tvärvetenskapligt projekt?" *Kulturella perspektiv* vol 22, 39–41.

11. Corvellec, Hervé (Ed.), 2013. *What is theory? Answers from the social and cultural sciences*. Stockholm & Copenhagen: Liber & CBS Press.

12. Berner, Boel, 2011. *Vad är tvärvetenskap och hur kan den göras?: erfarenheter från forskningen om teknik och samhälle*. Linköping: Tema Teknik och social förändring, Linköpings universitet.

13. Idem.

14. Hultman, Johan och Säwe, Filippa, 2013. Op.cit.

15. Berner, Boel, 2011. Op.cit.

16. Mörth, Ulrika, 2010. "Additiv eller integrativ flervetenskaplig forskning." *Statsvetenskaplig Tidskrift* vol 112, 259–268.

17. Listan fastställer den kvalité som vetenskapliga tidskrifter ska tillskrivas, bl.a. vid bedömningar av tjänsteansökningar och den årliga utvärderingen av forskare: Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2015. Autoritetslister for serier og forlag. http://ufm.dk/forskning-og-innovation/statistik-og-analyser/den-bibliometriske-forskningsindikator/autoritetslister (Hämtad, 2015-02-02).

18. Vid granskningen av den första versionen av denna text la här en av volymens redaktörer kommentaren "(kan ju onekligen vara ett problem…)". Denna kommentar illustrerar precist vår propå, och vi väljer därför att återge och kommentera den. Hur bra ska en avhandling vara i varje ämne som den berör? Att göra avkall på god vetenskaplig kvalité är på inget sätt önskvärt. Men att kräva att en doktorand ska vara lika bra på två eller fler discipliner som doktoranderna som skriver inom en enda disciplin är inte rimligt. För tvärvetenskapen gäller det att effektivt kombinera olika typer av prestationer. Med viss försiktighet, kunde man likna tvärvetenskaplighet med idrottsdiscipliner som triathlon (simning, cykling och löpning) eller Nordisk kombination (backhoppning och längdhoppning) där det är den totala tiden eller antal poäng som gäller, och där man belönar förmågan att vara mångsidigt duktigt snarare än ensidigt förträfflig.

19. Rosengren, Mats, 2012. *Cave art, perception and knowledge.* New York: Palgrave Macmillan.

20. Corvellec, Hervé, och O'Dell, Tom, 2012. "Demanding hosts and ungrateful guests: The everyday drama of public transportation in three acts and academic prose." *Culture and Organization* vol 18, 231–249.

21. Corvellec, Hervé, Zapata Campos, María José, Zapata, Patrik, Ek, Richard, under andra granskning. "Acting on distances: a topology of accounting inscriptions." *Accounting, Organizations and Society*

Vad kan man lära sig av KEFU? Externa intressenter, interna gränser, outnyttjad potential?

Håkan Magnusson

I detta kapitel skall jag teckna en bild av en organisation – KEFU – inom vars ram ett par institutioner inom samhällsvetenskapliga fakulteten samverkat med ”det omgivande samhället” i ca tre decennier. Jag har följt KEFU under hela perioden och under ganska många år också varit ledamot i KEFU:s styrelse som representant för statsvetenskapliga institutionen. Jag väljer att berätta om KEFU i den samhälleliga kontexten, säger något om hur det gick till när rådet skapades, redovisar en del av vad man gjort under de decennier rådet funnits och avslutar med några tankar kring vad man kan lära sig av KEFU?

NYFIKNA KOMMUNALEKONOMER I EN PRESSAD KOMMUNAL EKONOMI

KEFU står för ” Rådet för kommunalekonomisk forskning och utbildning”. KEFU bildades formellt i augusti 1984 och är ett samarbetsorgan mellan Lunds universitet, Region Skåne och de skånska kommunerna. Rådet har alltså funnits i dryga tre decennier som en länk mellan samhälle och universitet. Det är en lång tid och många gånger klingar denna typ av samarbete av efterhand. KEFU har emellertid inte bara överlevt, utan har också haft en fortsatt viktig roll som länk mellan forskningen om kommunerna och praktiken i kommunerna.

KEFU bildades alltså i början av 1980-talet. Varför, kan man fråga sig? En viktig förklaring finns i vad som skett i kommunerna decennierna innan. Den offentliga sektorn och de offentliga utgifterna hade expanderat kraftigt. En bok med den talande titeln ”Den offentliga revolutionen” publicerades 1978 och där noterade författaren, som ett tydligt exempel på den förändring som skett i Sverige, att Svenska Kommunalarbetareförbundet just gått om Metall som Sveriges största fackliga organisation. De kommunala utgifterna och de återkommande skattehöjningarna var ett stående tema i den offentliga debatten. Bilder över de kommunala utgifterna visar diagram med uppåtriktade pilar som en följd av reformer inom äldreomsorg, skola, barnomsorg, sjukvård och andra välfärdsområden.

De stora reformer som beslutades från 1950-talet och framåt skulle ske i samverkan mellan staten, kommunerna och landstingen och i Sverige fick de senare ett stort ansvar för implementeringen av välfärdspolitiken – det blev lika relevant att tala om Sverige som en välfärdsstad som en välfärdsstat. Många kommuner ansågs emellertid vara alltför små för att sköta de nya uppgifterna och i två omgångar genomfördes sammanläggningar av kommunerna. Den stora s.k. kommunblocksreformen var slutförd 1974 och stöpte om det kommunala Sverige rejält. Den kommunala administrationen byggdes ut, kommunerna professionaliserades och den kommunala politiken partipolitiserades där socialister stod mot borgerliga som på det nationella planet.

När Sverige från mitten av 1970-talet hamnade i en ekonomisk kris riktades blickarna också mot den kommunala, även den landstingskommunala, ekonomin. En sorts skattestopp proklamerades, trots att kritiker hävdade att detta kanske stred mot den grundlagsstadgade kommunala beskattningsrätten. Debatten om den offentliga sektorns omfattning och struktur blev allt intensivare och en tilltagande kritik mot byråkratiseringen ökade kraven på en reformering av den offentliga sektorn. Denna kritik fanns på den globala agendan – minns Reagans och Thatchers politik för avreglering och nedskärning av offentliga utgifter – och den artikulerades inom forskningen och den s.k. public choice skolan. Krav på privatisering av offentlig verksamhet fördes fram och krav på nya organisations-, lednings- och styrformer blev ett stående inslag i den offentliga debatten. Hela denna reformrörelse kom senare att kallas för ”New Public Management”.

Eftersom diskussionen i detta kommunala förändringsskede utgick från ”ekonomi” blev ekonomerna i kommunerna väldigt viktiga aktörer för att fånga upp de nya trenderna och politiska ambitionerna. Och inte minst att hitta lösningar på de problem som aktualiserades. Dessa kommunalekonomer var till allra största delen utbildade på förvaltningslinjen vid landets socialhögskolor. Denna utbildning var en på många sätt utmärkt utbildning som, inte minst genom praktikterminerna, förberedde för arbetslivet och då inte minst i kommunerna. Men utbildningen var samtidigt förhållandevis ateoretisk, ”den lärde ut handgreppen”, som en ekonomidirektör jag intervjuat uttryckte det. Många kommunalekonomer kunde därför uppleva att de saknade en del av den teoretiska diskussion de nu mötte i den för deras egen verksamhet så centrala politiska debatten.

De praktiskt verksamma kommunalekonomerna upplevde samtidigt att de personer som rekryterades från utbildningar med bas i företagsekonomi (eller nationalekonomi) saknade viktig kunskap om den sektor de skulle arbeta i. Den som hade företagsekonomi som huvudämne hade knappast mött några kommunala exempel under sin studietid och läroböckerna behandlade inte de kommunalekonomiska frågeställningarna. Den sektor där så mycket av 1980- och 90-talens debatt kom att röra sig, och dit man kunde förutse ett stort rekryteringsbehov, befann sig i början av 1980-talet i en kunskapsmässig gråzon. Företagsekonomi var så gott som helt orienterad mot den privata sektorn och nationalekonomi var förvisso inriktad mot offentlig ekonomi och förvaltningsekonomi, men ytterst få nationalekonomer ägnade sig åt kommunernas ekonomi.

KOMMUNALEKONOMERNAS NÄTVERK NÄRMAR SIG UNIVERSITETET

Två organisationer var viktiga vid tiden för KEFU:s tillkomst och har också spelat stor roll senare. Den ena är den intresseorganisation som idag går under namnet ”Kommunalekonomernas förening”. Den organiserar en mycket stor andel av dem som arbetar med ekonomi och organisation i Sveriges kommuner. Den andra organisationen är kommunernas intresseorganisation. Idag heter den sammanslagna organisationen SKL – Sveriges Kommuner och Landsting – men har tidigare bestått av Kommunförbundet respektive Landstingsförbundet. Kommunförbundet hade länge också en regional organisation som i Skåne bestod av Kommunförbundet i Malmöhus län respektive i Kristianstad län.

När ett antal kommunekonomer i början av 1980-talet samlades hos Kommunförbundet i Lund började man diskutera de förändringar man såg komma inom det kommunalekonomiska området. Flera av ekonomerna hade efter sin förvaltningsexamen från Socialhögskolan läst företagsekonomi vid universitetet och fått en syn på ekonomi som man ville utveckla genom ett fördjupat samarbete med Lunds universitet. Man kunde snabbt konstatera, att trots närheten till universitetet var kontakterna tunna och forskningen inom kommunal ekonomi mycket marginell trots sektorns stora verksamhet.

Inom universitetet hade vid denna tid skapats ett organ med uppgift att öka kontaktytorna mellan universitetet och samhället i övrigt. FOSAM – Enheten för forskningssamverkan – blev kommunalekonomernas ingång i universitetet. Chefen för FOSAM, Kerry Persson, tog sig an frågan

och ganska snart fanns ett samarbetsavtal på plats mellan universitetet, Kommunförbundet Malmöhus, Malmöhus landsting och Malmö stad. Avtalet syftade till att stimulera till en ökad forskning inom det kommunalekonomiska området samt att få till stånd en ökad utbildning för kommunanställda.

KEFU – Rådet för kommunalekonomisk forskning och utbildning i Malmöhus län – inrättades från den 1 juli 1984. Som framgår var det alltså bara kommunerna och landstinget i nämnda län som från början ingick i samarbetet. I själva verket var inte alla länets kommuner ens med, och en av de få som inte gick med från början var Lunds kommun, med argumentet att finansiering av forskning var en statlig uppgift. Efter något år var alla länets kommuner med och intressant nog också Kristianstads läns landsting och kommuner. KEFU kom därmed att bli ett tidigt samarbete för hela Skåne cirka tio år innan landstingen gick samman och bildade Region Skåne.

Skall en organisation av detta slag komma till stånd, och framförallt överleva med en meningsfull verksamhet, så krävs det personer med engagemang, erfarenhet och kompetens som driver frågorna. De kommunalekonomer som drev frågan om samverkan med universitetet får nog sägas ha haft just detta. I personkretsen ingick Göran Hedsund som var ekonomidirektör i Malmöhus läns landsting och som senare blev ordförande i KEFU. I kretsen ingick också Harald Lindström som blev ekonomidirektör först i Malmö stad och senare i Region Skåne där han också under senare år varit involverad i frågor kring etableringen av ESS till Lund. Även i de mindre kommunerna i länet fanns engagerade personer som ingick i de olika kommunalekonomiska nätverken. En sådan var ekonomidirektören i Klippan, Hans-Göran Dahl. Från Malmö deltog också en av de verkliga spindlarna i det kommunala Sveriges nätverk under flera decennier, finansdirektören och senare stadsdirektören i Malmö, Inger Nilsson. Vid denna tid var hon också ordförande för Sveriges kommunalekonomer. Denna roll hade också två senare styrelseledamöter i KEFU, ekonomidirektören i Lund Lars Nicklasson och ekonomidirektören i Malmö Staffan Moberg (som också var ordförande i KEFU i ett antal år). Ekonomidirektören i Osby kommun, Pia Lindvall-Bengtsson, har verkat i styrelsen i många år och har också en god förankring i ekonomsverige och fick för tiotalet år sedan utmärkelsen ”Årets kommunalekonom”. Även Ingrid Bengtsson-Rijavec, numera Hälso- och sjukvårdsdirektör i Region Skåne, har ingått i styrelsen. I år (2015) har hon av SKL:s tidning Dagens Samhälle rankats

som nr 1 när tidningen listar ”Välfärdens 100 viktigaste kvinnor”. Både när KEFU etablerades och senare har organisationen alltså dragit nytta av att det i styrelsen funnits en viktig och kompetent krets av personer, med stark förankring i de kommunalekonomiska nätverken i landet. Genom att många av det kommunala Skånes tungviktare, på tjänstemannasidan, har ingått i styrelsen har KEFU haft en stark position utanför universitetet och detta har säkert bidragit till att KEFU anlitats för olika uppdrag samt blivit en naturlig partner för t.ex. vidareutbildning av personal i kommunerna.

Lika viktigt är emellertid att dessa personer haft gehör hos sina politiska ledningar. Kommunerna och landstinget förväntades nämligen bidra ekonomiskt till KEFU:s verksamhet. Enligt det avtal som etablerade KEFU skulle varje medlemskommun och landstinget bidra med 50 öre per invånare. Totalt handlade det alltså om en relativt begränsad summa, men det låg något principiellt viktigt i att kommunerna gick in som medfinansiärer i en sådan här verksamhet. Skåne var först, men fick efter några år efterföljare i Göteborg genom Kommunforskning i Västsverige (KFI) och Institutet för kommunforskning (IKE) i Stockholm och ytterligare något senare bildades Centrum för kommunstrategiska studier i Linköping. Även dessa forskar kring kommunalekonomiska frågor, men de har samtidigt ett något bredare mandat.

Genom Lunds universitets relativt nybildade enhet för forskningssamverkan fanns en väg in i universitetet. Genom rektors signatur på avtalet fanns också ett stöd uppifrån för denna samverkan. I praktiken räcker ändå inte detta för att utveckla en meningsfull verksamhet. Kommunerna måste lotsas vidare till institutionerna och på dessa måste det finnas personer som är intresserade av uppgiften. Det föll sig naturligt att närma sig företagsekonomiska institutionen och där fann man en person som var intresserad, nämligen docenten Göran Widebäck som under de första åren var en viktig person för KEFU; senare har företagsekonomer som Olof Arwidi och Per-Magnus Andersson varit viktiga. Även nationalekonomiska institutionen ingick i samarbetet redan från början med Göte Hansson som en engagerad person.

VERKSAMHETEN: VIDGA INTRESSET, INITIERA FORSKNING, STÖDJA UTBILDNING

KEFU:s uppdrag framgår av avtalet mellan de ingående parterna. Avtalet omprövas varje valår och har nyligen förnyats för perioden 2015–2018.

Formuleringarna i avtalet har varit i stort desamma sedan starten och lyder i senaste avtalet så här:

> §2: Samverkan syftar till att initiera forskning och utbildning som skall tillämpas i kommunernas och regionens utvecklingsarbete rörande ledning, organisation och ekonomi och knyter an inom universitetet till den samhällsvetenskapliga och den ekonomiska fakultetens verksamhetsområden.
>
> §3: Huvuduppgifter för Rådet för kommunalekonomisk forskning och utbildning är att ta initiativ till och besluta om forskningssamarbete rörande ledning, organisation och ekonomi och initiera utbildning för personal inom Skånes kommuner och Region Skåne.

I rådets styrelse finns ledamöter från såväl region som kommuner. Från samhällsvetenskapliga fakulteten var endast företagsekonomi och nationalekonomi representerat till att börja med, men när avtalet förnyades blev även statsvetenskapliga institutionen representerat i KEFU:s styrelse. Detta sågs som naturligt, eftersom kommunal ekonomi handlar mycket om politisk styrning och politiskt ledarskap. Många av ekonomerna hade dessutom mött statsvetenskap i sina egna studier och var väl medvetna om att det inom statsvetenskapen bedrivits mycket forskning om kommunerna och den kommunala demokratin. Mellan nationalekonomi och statsvetenskap fanns också sedan länge samverkan på utbildningsområdet och de personer som funnits i KEFU:s styrelse från nationalekonomiska institutionen, t.ex. Göte Hansson och Agneta Kruse, tillhör kretsen av nationalekonomer som haft mycket samarbete med statsvetare. I statsvetarkretsen i KEFU ingår bl.a. Tomas Bergström, Ylva Stubbergaard och forskare som Gissur Erlingsson och Tove Dannestam (numera i stadshuset i Malmö). När samhällsvetenskapliga fakulteten delades 2004 bildade ekonomämnena en egen ekonomisk fakultet. Samarbetet mellan de tre institutionerna har dock fungerat väl också fakultetsöverskridande och alla tre institutionerna är fortfarande med i KEFU. Samtidigt är det tydligt att tyngdpunkten hela tiden, inte minst vad gäller antalet involverade personer, legat i de företagsekonomiska perspektiven. Några tydliga motsättningar mellan institutionerna har knappast funnits, snarare har det varit så att man gärna sett t.ex. fler forskningsansökningar från de två andra institutionerna.

Verksamheten finansierades i många år med ett bidrag på 50 öre per invånare i Skåne, ett belopp som höjdes till en krona först år 2008. De tre ingående institutionerna bidrar också med sammantaget 200 000 kronor årligen; Institutet för ekonomisk forskning vid Ekonomihögskolan svarar för hälften. Till detta kommer de intäkter som genereras via

utbildningsverksamheten. Sammantaget handlar det alltså inte om några stora belopp och det sätter naturligtvis gränser för hur mycket som kan åstadkommas.

Det tog också ett par år innan verksamheten fick en tydligare inriktning och det skedde egentligen först när man avsatte medel för att finansiera en forskningsledartjänst. Initialt gjorde också styrelsen besök vid liknande organisationer utomlands och inte minst med *Inlogov*, Institute of Local Government i Birmingham, etablerades ett samarbete som blev fruktbart i många år. Genom detta fick KEFU också en direkt länk till det land där de mest genomgripande offentliga reformerna skedde under såväl Thatchers era som senare under Tony Blair.

VIDGA INTRESSET

Inom bl.a. KEFU-kretsen kom diskussionen upp om att göra kommunala frågor mer allmänt uppmärksammade och Malmö tog initiativet till att etablera en ”kommunalekonomisk mässa”. Man ville satsa stort med många seminarier och föreläsningar och skulle rikta sig till hela landets politiker och tjänstemän i kommunerna. Att etablera en mässa kan vara ett ekonomiskt riskprojekt, men Inger Nilsson, som då bl.a. var finansdirektör i Malmö, ordförande för Sveriges kommunalekonomer och styrelseledamot i KEFU, lyckades övertala sin KS-ordförande Nils Yngvesson att Malmö skulle stå som ekonomisk garant för mässan. Något garantiavtal skrevs inte och det visade sig inte heller behövas eftersom mässan blev en succé. Den första Kommek-mässan hölls 1985 och sedan dess har det varit ”Kommek” vartannat år, varje gång i Malmö och den lockar 3–4 000 besökare. Mässan arrangeras i samverkan mellan Malmö stad, Region Skåne, SKL och föreningen Sveriges kommunalekonomer. Personkretsen inom dessa organisationer, varav flera med koppling till KEFU, engagerade sig också för att det borde inrättas en professur i kommunal ekonomi och att den borde placeras i Lund. Även Kommunförbundet, Landstingsförbundet och Civildepartementet, dit kommunfrågorna hörde, tryckte på. Professuren blev inrättad genom forskningspropositionen 1986, men när den utlystes med en ganska allmän skrivning synliggjordes bristen på forskning med kommunalekonomisk inriktning i landet. Tjänsten tillföll en nationalekonom med skatteforskning som primär inriktning och kom att hamna i Uppsala. Samtidigt inrättades ”förvaltningsprofessurer” i statsvetenskap, bland annat i Lund. Senare har tjänster

inom ekonomiämnena inrättats, t.ex. inom hälsoekonomi, och de har haft en nära anknytning till KEFU.

Malmö stad blev också på annat sätt en viktig och drivande part i att vidga intresset för kommunalekonomi. Bland annat startade man ett trainee-program för ekonomer just för att locka de med företagsekonomisk utbildning till den kommunala sektorn. En av de första som var trainee i Malmö, Mikael Hellström, återvände senare till universitetet, disputerade i företagsekonomi och har under många år varit ett av KEFU:s ansikten utåt och har varit väldigt viktig, inte minst för KEFU:s utbildnings- och seminarieverksamhet.

INITIERA FORSKNING

Hur skulle man veta vad som kunde vara intressant att forska på? Som ofta i sådana här organ började man med att samla in uppdrag och förslag på projekt från det ”omgivande samhället”, i detta fall kommunerna. Man fick in en hel del förslag, men många var knappast av forskningsintresse. Andra var kanske intressanta men tvärvetenskapliga och av den anledningen av kända skäl svåra att hantera. Men detta var en början och en dialog mellan forskare och praktiker etablerades.

Med begränsade medel var det uppenbart att KEFU inte kunde finansiera stora projekt. Man kunde däremot initiera olika former av studier som senare kunde utvecklas till större projekt. Eftersom antalet forskare var begränsat så gällde det emellertid också att fånga studenternas intresse för området. Genom att lägga in kommunala exempel i olika kurser och genom att bjuda in ekonomidirektörer som gästföreläsare kunde man successivt fånga en grupp studenter som lockades av den kommunala sektorn. Det gällde främst inom företagsekonomi eller inom ekonomprogrammet; inom statsvetenskap behandlades kommunerna sedan tidigare i kursutbudet. Idag har kommunerna och den offentliga sektorn en given plats i Ekonomihögskolans program PUMAR – Public Management Research – och många av forskarna inom detta är också lärare vid ekonomihögskolan. Mellan nationalekonomi och statsvetenskap har det under lång tid funnits ett samarbete kring grundutbildningen, främst inom pol mag- och pol kand-programmen. Där är båda ämnena obligatoriska, medan företagsekonomi är ett valbart ämne (som relativt få studenter väljer). När mastersprogram introducerades i högskolevärlden för ca tio år sedan försökte de tre institutionerna att göra ett gemensamt tvåårigt ”Public

Management" program. KEFU:s styrelse stödde detta, men programmet blev inte möjligt att förverkliga främst p.g.a. ämnenas olika förkunskapskrav. Däremot har dessa institutioner framgångsrikt genomfört gemensamma uppdragsutbildningar.

För att särskilt locka studenterna att skriva uppsatser om kommunalekonomiska frågor inrättade styrelsen 1987 ett uppsatspris. Styrelsen utgör jury och läser de uppsatser som godkänts som examensarbeten för masters-, magister- eller kandidatexamen. Förstapriset är i dagsläget på 20 000 kronor och pristagarna har en spridning mellan olika ämnen, även om antalet företagsekonomiska pristagare överväger. Flera av pristagarna har fortsatt med forskarstudier och senare också disputerat.

Styrelsen inrättade också vid några tillfällen licentiatstipendier och kunde därmed finansiera en nyantagen doktorand innan denne fick doktorandtjänst. En av dem som på detta sätt fick en start på sin forskarkarriär var statsvetaren Gissur Erlingsson. Han disputerade senare (2004) på frågor om de lokala partisystemen och Gissur är idag en tongivande kommunforskare och verksam vid Centrum för kommunstrategiska studier i Linköping.

KEFU har under de drygt 30 år som rådet funnits stött ett betydande antal forskningsprojekt. Dessa har ibland kommit direkt från forskarna som sökt medel för att utveckla någon idé. Inte sällan har det emellertid skett i en dialog med företrädare för den kommunala sektorn. En nyckel till detta har varit innehavaren av tjänsten som forskningsledare. Lennart Hansson, docent i företagsekonomi, innehade tjänsten från 1987 och ca tio år framåt och arbetar sedan dess med likartade frågeställningar inom SKL. Ulf Ramberg, som 1997 disputerat i företagsekonomi på en avhandling om kommunala verksamhetsmått utsågs till ny forskningsledare och har sedan dess lett kansliets arbete. Under hans ledning, främst tillsammans med Mikael Hellström, har verksamheten både expanderat markant, fördjupat de nationella kontaktytorna och blivit ett givet varumärke i åtminstone kommunerna i södra Sverige. Man har också sökt sig ut på den internationella arenan och KEFU finansierar varje år några månaders gästprofessor utifrån; professor Irvin Lapsley från Edinburgh har blivit en regelbunden seminarieledare och mentor i Lund.

En sammanställning av antalet projekt som fått stöd från KEFU visar att det handlar om totalt nästan 90 projekt eller genomsnittligt tre projekt per år. Projekten har i allmänhet redovisats i KEFU:s rapportserie och många projekt har senare återkommit i form av avhandlingsprojekt och färdiga

avhandlingar. Till de första projekten som finansierades hörde ett om styrningen av sjukvården och genomfördes av Anders Anell och Gert Paulsson. Båda disputerade senare i företagsekonomi och Anells avhandling från 1991 är den första som kan ses som direkt KEFU-relaterad. Den har titeln ”Från central planering till lokalt ansvar. Budgeteringens roll i landstingskommunal sjukvård”. Anell är idag professor vid Ekonomihögskolan i Lund och arbetar gärna i gränslandet mellan teori och praktik. Hans senaste bok heter ”Vilken ojämlikhet är mest rättvis” och handlar om patientinflytande och egenavgifter i vården. Anell fick 2014 priset som ”Årets kommunalekonom” av Kommunalekonomernas förening.

Totalt har bortåt 30 doktorsavhandlingar med KEFU koppling lagts fram vid någon av de ingående institutionerna. Oftast har KEFU bidragit med ekonomiskt stöd i uppstarten av avhandlingsarbetet. Flertalet av dessa avhandlingar har lagts fram inom företagsekonomi, men några också inom statsvetenskap, ekonomisk historia eller nationalekonomi. Ett tiotal av de företagsekonomiska avhandlingarna kring ledning och organisation skulle sannolikt lika gärna ha kunnat vara förvaltningsinriktade avhandlingar i statsvetenskap.

De nätverk KEFU genererat har också bidragit till att forskare från de olika institutionerna har fungerat som opponent vid slutseminarier eller som ledamot i betygsnämnder vid disputationer. Avhandlingarna spänner över ett brett fält och innehåller t.ex. följande titlar: ”Utformning och användning av kommunala verksamhetsmått”, ”Förförande idéer – kvalitetssäkring i hälso- och sjukvården”, ”Kommunala huvudmannastrategier för kostnadspress och utveckling”, ”Från patient till kund – Intåget av marknadstänkande i sjukvården och förskjutningen av patientens position”, ”Resultatenheter i kommunalteknisk verksamhet”, “Personnel resistance in public professional service mergers”, “Stadspolitik i Malmö. Politikens meningsskapande och materialitet”, ”Investeringar i kommunal infrastruktur”, “Ungdomsarbetslösheten – om övergångsregimer, institutionell förändring och socialt kapital”, ”Political conflicts over public policy in local governments”, ”Arenan och den entreprenöriella staden”.

Till denna rad av avhandlingar kommer ett antal böcker som skrivits av forskare kopplade till KEFU-miljön eller som fått stöd från KEFU. I andra fall har det initiala stödet kunnat utvecklas till större projekt. Ett sådant exempel är det s.k. ”Vårdvalsprojektet” som senare fått ca 5 miljoner och finansierats av Vinnvård. Ett stort nationellt program, benämnt

”Framgångsrik förändring – ett nationellt kommunforskningsprogram om hantering av förändrade ekonomiska förutsättningar och besvärliga situationer”, med en tematiskt bredare uppläggning än ekonomistyrning, genomförs i samverkan mellan forskare i Lund, Göteborg, Stockholm, Örebro och Linköping.

Den miljö av forskare som bildats har också varit en kvalificerad, forskningsbaserad utvärderingsresurs och många gånger genomfört mer direkta uppdrag från kommunerna i länet eller från regionen. Ett sådant har handlat om kommunaltekniska frågor och haft en betydande omfattning. Andra projekt har sitt ursprung i regionens styrning av sjukvården och en del har rört t.ex. skolan.

Sammantaget måste nog KEFU ganska väl anses ha nått vad som står i avtalets ändamålsparagrafer – ”att initiera forskning … som skall tillämpas i kommunernas och regionens utvecklingsarbete rörande ledning, organisation och ekonomi” samt att ”ta initiativ till och besluta om forskningssamarbete rörande ledning, organisation och ekonomi”. Bara under den senaste avtalsperioden initierades 15 olika forskningsprojekt och samtidigt genomfördes ungefär lika många ”externa uppdrag” för sektorn och dessa har för det mesta publicerats i KEFU:s skriftserie.

STÖDJA UTBILDNING

Genom KEFU ville man skapa en enkel väg till utbildning i vid bemärkelse för regionens och kommunernas medarbetare. Det handlar om att föra ut kunskap och att ha en dialog med förtroendevalda och tjänstemän i kommunerna. Tanken är att utbildningarna skall ges till självkostnadspris och seminarieverksamheten skall vara gratis för anställda och politiker från KEFU:s medlemskommuner. På så vis sker en sorts återbetalning av kommunernas medlemsavgifter.

KEFU genomför ett antal utbildningar varje år. Innehållet beror på målgrupperna. I en kurs för nya ekonomer i kommunerna kan det handla om att ge en allmän bild av vad kommuner är och vilka regelsystem som i stort styr kommunerna. I kursen ”Ekonomi för icke ekonomer” vänder man sig till den personal som många gånger har budgetansvar men som inte i grunden är ekonom. Andra kurser vänder sig till verksamhetsansvariga med resultatansvar och åter andra kurser kan vara mer specialinriktade mot vissa personkretsar som kursen ekonomi för kommunalteknikern eller ekonomi för klinikchefer eller ekonomi för förtroendevalda. I

det fasta utbudet ger KEFU 4–5 kurser/termin. Sammantaget uppgår antalet deltagare per år i kursverksamheten till 150–200 personer.

Genom en aktiv seminarieverksamhet når KEFU ut till 500–600 personer årligen. En del seminarier handlar om att en forskningsrapport presenteras, andra tar upp någon aktuell frågeställning lokalt eller nationellt. Seminarieverksamheten har pågått på i stort samma sätt sedan KEFU:s start och ett betydande antal personer har genom dessa mött forskningen genom KEFU.

Årligen genomför KEFU också ett heldagsseminarium som beroende på tema brukar locka 100–200 personer. Denna s.k. KEFU-dag har för det mesta någon internationell forskare som ”key-note speaker” och sedan ett par kortare föreläsningar eller inlägg från forskare och praktiker.

Genom KEFU-nytt sprids fyra gånger per år information om forskning inom området och nya publikationer redovisas. Såväl praktiker som forskare ges regelbundet utrymme som fria tyckare. Denna 8-sidiga skrift når ca. 5 000 adressater, flertalet i södra Sverige.

EXTERNA INTRESSENTER, INTERNA GRÄNSER, OUTNYTTJAD POTENTIAL?

Ofta hörs kritiska röster om universitetets avskärmning från det omgivande samhället, och om forskningens ringa nytta, men det var inte någon sådan allmän kritik som låg bakom KEFU:s bildande. Däremot kom initiativet från personer utanför universitetet som dels tyckte sig se att det fanns för dem relevant kunskap på universitetet, dels att de menade att deras egen praktik borde vara både intressant och relevant för forskarna att ta sig an.

KEFU:s tidiga historia visar emellertid att det inte är alldeles enkelt att organisera en samverkan och att fylla den med innehåll. En gästföreläsare kan man alltid bjuda in till kommunen, men att skapa förutsättningar för en mer uthållig dialog kräver, visar KEFU:s exempel, att det finns engagerade ”entreprenörer” som vill och förmår driva frågan. Sådana fanns i viktiga personnätverk i den kommunala miljön, men även från universitetet fick man ett gensvar. Samtidigt ser vi att det tog flera år att få ordentlig fart i verksamheten. Det tar tid att skapa en ”ny” forskningsmiljö i en väletablerad institution med en i grunden helt annan inriktning. Att man lyckats bygga denna nya miljö underlättades säkerligen av att ”marknadsmodeller” introducerades i kommunerna. Det teoretiska kunnandet fick

på så sätt ”bara” ett nytt empiriskt fält att verka på och detta underlättades i sin tur av att även regelsystemen kring t.ex. kommunal redovisning blev mer lik företagens. En lärdom är således att vill man bygga samverkan så måste man vara uthållig och respektera att logiken är en annan i forskningen än i praktiken.

Det var också ganska tydligt att det var frågor kring organisation och ekonomi man skulle fokusera på. Att företagsekonomiska institutionen därför skulle stå i centrum var naturligt, även om också andra ämnen inom den dåvarande samhällsvetenskapliga fakulteten bjöds in i samarbetet. Detta institutionsöverskridande samarbete har bestått även efter s-fakultetens delning. Att denna delning inte fick några konsekvenser för KEFU förklaras säkert av att delningen inte utmanade någonting i samarbetet. De personliga nätverken var också täta och fakultetsfrågan var närmast en icke-fråga i miljön. Däremot innebar fakultetsgränsen problem vid försök till en närmare integration i utbildningssammanhang.

KEFU bildades vid en tidpunkt och kring frågor som var starkt ideologiskt och politiskt präglade. Mycket inom verksamheten har handlat om införande av ett ”marknadstänkande” i kommunerna, men mycket i forskningen och vid utbildningar har också handlat om den ibland ”naiva” hållningen kring dessa frågor. Den kritik som nu artikuleras mot NPM har under lång tid också förts fram i KEFU-miljön, utan att man önskat kasta ut barnet med badvattnet. En lärdom är att det även här krävs tid att empiriskt utvärdera reformer och nyansera frågor som är starkt ideologiskt färgade. Kanske har det då varit en styrka att diskussionen förts inom och med universitetsinstitutioner och inte t.ex. med enbart konsulter i branschen.

Vetenskapsrådet har nyligen presenterat ett förslag till ”forskningskvalitetsutvärdering” där en del handlar om att försöka klarlägga forskningens genomslag utanför akademin. Kommer forskningen på något sätt till praktisk användning och vilken är dess räckvidd och betydelse?

Någon fallstudie, av det slag Vetenskapsrådet föreslår, har inte genomförts här, men exempel att fördjupa sig i finns säkert. I KEFU-kretsen fanns t.ex. forskare som tidigt var intresserade av (idag kritiserade) modeller för ”köpa-sälj system” i den kommunala organisationen liksom att hitta lämpliga avgränsningar för ”resultatenheter” för bättre ekonomistyrning. Även forskningen kring samordning i kommunerna har fått ett genomslag. Och från det betydande antalet direkta ”uppdrag” som KEFU fått från såväl kommuner som region har man kunnat arbeta mer lösningsinriktat än vad som är normalt inom forskningen. Lärdomen är,

tror jag, att den legitimitet som akademin ger, tillsammans med det förtroende för kompetensen som skapas genom t.ex. seminarier och utbildning, öppnat vägen för sådana genomslag Vetenskapsrådet avser. Samtidigt har miljön i sin helhet varit öppen för både nyanserade och kritiska förhållningssätt kring de många gånger kontroversiella frågor det handlar om.

De medel KEFU haft att röra sig med har varit begränsade, och väsentligt mindre än de andra råden av liknande slag i Sverige. Vad skulle gjorts om beloppen varit större? Kanske skulle det vidgat ramen för de frågor man arbetat med? Kanske skulle fler ämnen med kunskap om de stora kommunala verksamheterna varit intresserade? Flera av dessa institutioner finns inom den nuvarande Samhällsvetenskapliga fakulteten och kanske innebär den delade fakulteten att här skapats ett onödigt avstånd mellan ekonomiinstitutionerna och s-fakultetens institutioner?

KEFU byggdes upp av ett engagerat nätverk av personer och några av initiativtagarna har funnits med under lång tid. Det har säkert varit en stor styrka, men det är också viktigt att vidga kretsen så att man inte tappar de nya generationerna tjänstemän och politiker i kommuner och region. KEFU:s styrelse förnyas nu både vad gäller kommunernas representation och vad gäller institutionsföreträdarna. Bland annat blir könsfördelningen jämnare. Lika viktigt är det kanske att det är personer med nya erfarenheter eller andra forskningsinriktningar som tar plats. Detta sker samtidigt som det finns stora och spännande frågor för en organisation som KEFU att ta tag i. Den ”marknadseufori” som rådde vid tiden för KEFU:s bildande tycks nu vändas i sin motsats. Här finns anledning att använda den djupa kunskap kring ”marknaden i det offentliga” som skapats i miljön.

Men det finns kanske också anledning att något vidga de teman KEFU ägnar sig åt? Just nu ser vi en påtaglig urbanisering med betydande konsekvenser för ekonomi, men också för stadsplanering, trafikfrågor, social hållbarhet och miljö. Vi ser hur den lokala demokratin utmanas och demokratin kan på nytt tyckas komma i skymundan för effektivitetskrav och storskaliga samhällsbyggnadsprojekt. Sådana frågor studeras inom många institutioner, men kanske borde även KEFU vidga sitt forskningspanorama? Dess etablerade position utanför universitetet och det välfungerande samarbetet mellan ämnena bär i sig en potential att gå vidare. På andra universitetsorter satsar kommuner och regioner mer pengar och ger ett bredare uppdrag. Kanske är det dags också i Lund?

Freds- och konfliktforskning i Lund: litet ämne om stora frågor

Wilhelm Agrell

De första spåren av freds- och konfliktforskningen i Lund går tillbaka till tidigt 1960-tal och något som gick under benämningen seminariet för freds- och konfliktforskning. Det uppstod vid sociologiska institutionen, där flera av deltagarna hade sin hemvist. Varken tidpunkten eller kopplingen till sociologin var någon slump. 1959 hade matematikern och sociologen Johan Galtung grundat ett första nordiskt fredsforskningsinstitut – Peace Research Institute of Oslo. 1960-talets fredsforskning var, för att travestera titeln på första delen av Kjell Östbergs Palmebiografi, ett ämne i takt med tiden. Det låg en utmaning både politiskt och kunskapsmässigt i tidens stora frågor: kärnvapenupprustningen, en orättvis världsordning och det eskalerande kriget i Indokina. För många av 1960-talets studenter och yngre forskare framstod de traditionella akademiska disciplinerna som både ointresserade och oförmögna att ta sig an dessa och andra övergripande samhällsfrågor. Detta blev en tid för tvärvetenskapliga problemorienterade ansatser, för vetenskap med en aktivistisk ambition, allt i kontrast till akademins traditioner och normer.

1966 inrättades en avdelning för freds- och konfliktforskning som 1971 fick en självständig ställning med sociologen Håkan Wiberg som föreståndare. Medel till ämnet hade nu anslagits centralt och tjänster inrättades förutom i Lund i Uppsala och Göteborg. Avdelningen i Lund var och förblev liten, dess verksamhet bestod av seminarier, tematiska kurser och inte minst gästföreläsningar. Ämnet var internationellt och fredsforskningsmiljön utpräglat kosmopolitisk, något som inte minst märktes i samband med den kringresande Johan Galtungs återkommande mellanlandningar.

I Lund var ämnet i hög grad präglat, för att inte säga förkroppsligat, av Håkan Wiberg som varit med från grundandet. Håkan var ett akademiskt original, vilket innebar att han kombinerade en något excentrisk framtoning – t.ex. den omvittnade förkärleken för att gå i shorts vintertid – med stor vetenskaplig skicklighet och integritet. Charles Edquist

karaktäriserade honom som en logisk hackelsemaskin, den bästa manusgranskare en blivande avhandlingsförfattare kunde önska sig.

1980-talet innebar en rad avgörande förändringar. Håkan Wiberg fick 1980 en professur i sociologi men satt rent fysiskt kvar på freds-och konflikt, som nog var en lugnare plats. Ämnet seglade i medvind och regeringen inrättade professurer, men endast i Göteborg och Uppsala. Till Lund kom inget och Håkan som varit en självskriven ämnesföreträdare lämnade några år senare universitetet för att bli föreståndare för det danska fredsforskningsinstitutet i Köpenhamn.

1983 började den första grundkursen i freds- och konfliktforskning, en kurs som kom att bli stommen i verksamheten under de kommande decennierna. Avdelningen hade visserligen uppgraderats till institut men var en alltför liten enhet för att bestå i en tid av institutionell sammanläggning och verksamheten fördes i början av 1990-talet tillbaka till sociologen. Vinden hade nu mojnat och ämnets framtid var oviss. De stora frågorna hade tappat sin udd, och ämnets tidigare fokus föreföll överspelat.

2006 flyttades verksamheten från sociologen till statsvetenskap i samband med att Karin Aggestam – en av studenterna på den första grundkursen – fick den forskarassistenttjänst som funnits sedan 1971. Också den akademiska sjögången hade nu lagt sig och freds- och konfliktvetenskap normaliserats som ett mångvetenskapligt ämne bland andra. Internationellt hade tyngdpunkten förändrats. En ny generation av forskare var mer inriktade på att studera andra slags frågor som förhandlingsprocesser och konfliktlösning i en regional kontext.[1] De stora frågorna fanns nog kvar men anspråken på att kunna leverera de stora svaren hade skruvats ner till mer rimliga nivåer.

Noter

1. Se Karin Aggestams bidrag i denna volym.

Statistikämnets hemvist vid Lunds universitet genom tiderna

Björn Holmquist

STATISTIKÄMNET BILDAS

”Statistik” såsom det uppfattas i allmänhetens ögon – som presentation av en massa sifferinformation i tabeller eller i grafer av olika slag – förekommer inom de mest skilda sammanhang. Det är på samma sätt svårt att sortera in statistik, som vetenskapligt ämne, under ett specifikt vetenskapsområde.

Detta kan tydligt ses i hur ämnet statistik historiskt växer fram som vetenskapligt ämne vid Lunds universitet och hur ämnet placeras organisatoriskt.

Pontus Fahlbeck innehade från 1889 en e.o. professur vid Lunds universitet i historia och statskunskap. Hans syn var att statskunskap bestod av ”politik” och ”statistik”. Med statistik avsåg han främst att räkna och mäta mänskliga företeelser. År 1897 skrev han artikel i en ”Festskrift med anledning af Hans Majestät Konung Oscar II:s regeringsjubileum 1872 –1897” med titeln ”Den statistiska typen eller regel-bundenheten uti de menskliga företeelserna. Ett bidrag till statistikens teori.” Denna återspeglade hans starka intresse för statistik. Från 1902 omvandlades hans tjänst till en e.o. professur i statskunskap och statistik. Denna innehade han till 1915; från 1909 som ordinarie professor i statskunskap och statistik.

Mellan åren 1917 till 1926 innehades den ordinarie professuren i statsvetenskap och statistik av Sigfrid Wallengren. Denne var för övrigt bror till Axel Wallengren, känd under pseudonymen Falstaff, fakir, och som redan 1894 såg till att bli sin egen professor (”En hvar sin egen professor”, 1894).

Den första enskilda professuren i statistik vid Lunds universitet inrättades år 1926. Den innehades av Sven Wicksell fram till sin död 1939. (S.W. var för övrigt son till den kände nationalekonomen Knut Wicksell.) Sven Wicksell var elev till astronomiprofessorn Carl Charlier, som använde matematisk-statistiska metoder inom sin profession och grundlade en gren inom astronomin som kom att kallas stellarstatistik. Dessa områden

intresserade även Sven Wicksell men även demografi och samhällskunskap var bland hans intresseområden.

Wicksell efterträddes som professor i statistik av Carl-Erik Quensel några år efter Wicksell död. Han var främst intresserad av befolkningsfrågor och innehade professuren i mer än 30 år (1941–1974).

INSTITUTIONEN OCH DESS ORGANISATION

Den statistiska institutionen vid Lunds universitet inrättades 1929, tre år efter att Sven Wicksell blev den förste professorn i statistik i Lund. Fler tjänster inrättades vid institutionen för att bedriva undervisning i bland annat matematisk statistik.

Statistiska institutionen vid Lunds universitet har organisatoriskt under lång tid ”tillhört” den filosofiska fakulteten. När denna delades vid mitten av 1950-talet blev institutionen en del av den humanistiska fakulteten. Den andra sektionen av filosofiska fakulteten blev den matematiska-naturvetenskapliga fakulteten. Vid denna inrättades så småningom ämnet matematisk statistik, gemensamt med den senare bildade Lunds Tekniska Högskola.

När samhällsvetenskapliga fakulteter bildades i mitten av 1960-talet vid många av de svenska universiteten kom Statistiska institutionen att bli organisatoriskt ingående i det samhällsvetenskapliga ämnesområdet vid Lunds universitet. Statistiska institutionen hade då en kort tid dessförinnan tillhört den ekonomiska fakulteten vid Lunds Universitet som tillkom 1961. I och med bildandet av den samhällsvetenskapliga fakulteten kom också ekonomerna att inordnas under denna.

Synen på att statistik som ämne inbegrep att räkna och mäta det mänskliga, hade sedan de diskussioner som fördes kring ämnets tillkomst anförts av Pontus Fahlbeck. I och med att statistikämnet i Lund inordnades under det samhällsvetenskapliga området när detta bildades kan man kanske säga att statistikämnet i den meningen till slut ”kom hem”, efter sin färd dessförinnan mellan olika fakulteter.

UNDERVISNINGSUPPDRAGET

Ämnet statistik var vid den tiden (70-talet) något som det var naturligt att så gott som alla studenter vid universitetet skulle ta del av i någon utsträckning under sin utbildning. Detta var en följd av insikten att oavsett vilken profession man efter studentlivet kommer att ägna sig åt i sin

yrkesutövning, så är kunskapen om att kunna ta till sig information och tolka denna på ett bra sätt, något som har stor inverkan och betydelse oavsett inriktning.

Uppdraget innebar stora undervisningsgrupper av studenter med olika bakgrund och med olika intresse- och utbildningsområden. Institutionen växte med många undervisande lärare och statistik kom under lång tid att betraktas som ett undervisningsämne. Och som sådant fick det rykte om sig av att ha duktiga lärare. Även om man som student kanske inte förstod allt som det undervisades i, så förstod man när man inte förstod. En god vän och framstående forskare som läste statistik under 70-talet – för att ”det med säkerhet kommer att vara bra att ha” – berättade med emfas att han minsann hade läst ”en hel del statistik” under sin studietid och det bästa han hade lärt sig under dessa studier var att han minsann skulle ta till professionell hjälp med de statistiska bearbetningarna av de utfall och mätningar som han erhöll inom sin profession. Sådan kunskap är också mycket viktig att inneha. I synnerhet i dagens samhälle när det är så enkelt att få ut ”resultat” genom att stoppa in värden i ett statistiskt datorprogram.

Den organisatoriska placeringen av statistikämnet under samhällsvetenskaplig fakultet – som då, vid mitten av 1960-talet, blev den största fakulteten vid universitetet – var också ett uttryck för ämnets tvärvetenskapliga karaktär. Statistikämnet är användbart och tillämpbart inom så väldigt många olika ämnesverksamheter som återfinns inom universitetet. Dessutom hade ämnet fått en professur i ”Matematisk statistik” vid den nybildade Lunds Tekniska Högskola några år tidigare. Denna professur skulle ”serva” LTH och den matematiska-naturvetenskapliga fakulteten var det tänkt. De diskussioner som fördes om ett eventuellt sammanhållet statistiskt ämne förordades inte av företrädare från de olika sidorna och den för Sverige speciella uppdelningen i Statistik och Matematisk statistik kvarstår än i dag. För utomstående och för studenter kan denna uppdelning te sig något märklig.

I praktiken är dock ”kärleken till ämnet” gränsöverskridande och i realiteten bedrivs verksamhet såväl inom Statistiska institutionen som inom matematisk statistik i samverkan med andra ämnen inom universitetet som formellt tillhör helt andra fakulteter/områden och också utanför universitetet. Detta har lång tradition inom statistiska institutionen och exempelvis sker undervisning med påfallande regelbundenhet på tekniska fakulteten sedan många decennier tillbaka. En omfattande

undervisningsverksamhet sker också inom flera ämnen inom naturvetenskapliga området. Denna verksamhet har inte varit av ”övergående karaktär” utan sker med återkommande regelbundenhet år efter år – om än formerna för undervisningen har förändrats över tiden.

Vid den tid (1964/65) då Statistiska institutionen inordnades under Samhällsvetenskapliga fakulteten innehade den legendariske professorn Carl-Erik Quensel professuren i statistik, sedan 1941. I sitt uppsåt att verka för spridandet av statistikämnet besökte han gärna disputationer i andra ämnen och agerade extraopponent om han ansåg att det behövdes.

”Q” som han kort och gott omnämndes, skapade med tiden en hel del osäkerhet bland respondenter vid disputationer vilka kanske inte alltid insåg välviljan i detta agerande från statistikprofessorn. Det tillfälle som hade valts för sprida statistikämnets förtjänster var kanske inte heller det absolut bästa.

Såväl forskning som undervisning som idag bedrivs inom statistiska institutionen sker ofta med starka långvariga gränsöverskridande samarbeten med grupper inom andra ämnen och områden. Med detta i åtanke kan man kanske säga att den organisatoriska hemvisten inte har någon större betydelse om inte ”kärleken till ämnet” hindras av denna.

Dock är ju avståndsmått vid hierarkisk organisationsstruktur, som kan liknas vid grenverk i ett träd, sådant att ”avståndet” från ett löv till ett annat, ofta utgörs av summan av avstånden till den gemensamma förgreningspunkten. Ju mer förgrenad en struktur blir, ju längre kan avstånden kännas mellan de olika ”löven” i grenverket. Och ju mer de olika grenarna i organisationen växer och tar plats, ju svårare kan det bli att verka utanför det ”egna grenverket”.

MINSKANDE STUDENTKULLAR

Under 1990-talet minskade studentkullarna som studerade statistik dramatiskt. Det berodde inte på att studenterna blev färre utan på grund av att det så kallade ”uppdraget” drogs ner.

De nya utbildningsprogram som bildades innehöll en viss övre mängd antal poäng som studenterna skulle tillgodogöra sig under utbildningen. Det skulle få plats med tillräckligt mycket ämneskunskap av sådant som programmet var avsett att utbilda studenten till. I väldigt många fall var det då så att statistik inte ansågs vara det absolut nödvändigaste av ämnen när man skissade och planerade för vad dessa strömlinjeformade program

skulle innehålla. Även om man i vissa fall kanske insåg ”viktigheten” av statistik, fick ämnet inte plats i utbildningsplanerna som hade en kvantifierad omfattning i fråga om antal poäng. Kanske fanns förhoppningen att studenterna själva skulle inse behovet och läsa ämnet ”vid sidan av” det program vid vilket studenten studerade. Programutbildningar har kommit att utgöra en avsevärd del av den utbildning som bedrivs vid universitetet. Det anses bra om studenten får en färdig lista på ämnen som är bra att ha läst när studenten är färdig med sin utbildning. Att studenten skall bedriva eget kritiskt tänkande utöver detta kvantum skall man kanske inte förvänta sig när utbildningen är så ”yrkesinriktad”. Man blir kanske inte bildad, men man är åtminstone utbildad.

EKONOMERNA BRYTER SIG LOSS

Under början av 2000-talet, fanns en stark vilja hos ekonomer att bilda en egen ”business school” eller ”school of economics”. Ämnena i den ekonomiska fakulteten som existerade en kort tid i början av 1960-talet, hade ju införlivats i den samhällsvetenskapliga fakulteten när denna bildades 1964/65. De ekonomiska ämnena växte sig starkare under 1980-talet. De bildade en mer eller mindre sammanhållen grupp av ämnen inom den samhällsvetenskapliga fakulteten. I slutet av 1980-talet inrättades Ekonomihögskolan vid Lunds universitet av universitetsstyrelsen för att ge ett gemensamt ansikte utåt för ekonomiämnena. Organisationen blev ännu fastare en bit in på 90-talet när man fick egen styrelse och rektor.

Efter millennieskiftet var viljan på vissa håll så starkt att en ”remissrunda” bland de olika ämnena vid institutioner inom Samhällsvetenskapliga fakulteten genomfördes för att belysa intresset för att bilda en egen fakultet centrerad kring Ekonomihögskolan i Lund.

För Statistiska institutionen som alltsedan 1961 – då ingående i den ekonomiska fakulteten – mer eller mindre följt med på resan när organisationen växte sig starkare, var svaret dock inte helt uppenbart, vilket också återspeglades i det ”remissvar” som gavs.

Svårigheten låg, å ena sidan, i att det undervisningsuppdrag som statistiska institutionen hade vid den tiden till större delen bestod i undervisning på kurser inom ekonomiska utbildningslinjer, och å andra sidan att – vid anslutning till den ekonomiska fakulteten bli betraktad som ett ämne med tillämpbarhet enbart för de ekonomiska ämnena. Statistikämnet är ju bevars tillämpligt överallt! Jovisst, statistik är ett ekonomiskt ämne.

Men statistik är också ett allmänt samhällsvetenskapligt ämne! Statistik är också ett naturvetenskapligt ämne, … och ett tekniskt ämne. Bara för att nämna några andra områden inom vilka statistik, som disciplin, utgör en viktig del av den vetenskapliga kunskapen – såväl i utbildningen som i forskningen.

Att avgränsa statistik såsom tillhörigt ett visst ämnesområde låter sig alltså inte så lätt göras. Om området ”är stort” är det kanske inte så svårt eller problematiskt, men ju mer fint indelade – och därmed mindre – de olika områdena är, ju mer komplex blir en sådan tillhörighetsbeskrivning.

Det var för övrigt denna vitt spridda förekomst i så många diverse olika sammanhang, som föranledde diskussionen vid förra sekelskiftet om huruvida statistik var att betrakta som ett ”eget ämne”.

STATISTIKUM – EN INSTITUTION MED MÅNGA HEMVISTER

Under en tidsperiod, från senare delen av 1930-talet, var Statistiska institutionen placerad i en byggnad på hörnet av Sölvegatan och Finngatan i ett antal våningar tillsammans med matematikämnet.

Under en längre tid, från början av 60-talet, var institutionens hemvist ”gamla seminariet”, en imponerande byggnad som ligger nära ”Centralblocket” på norra lasarettsområdet. Namnet fick byggnaden efter att ha inhyst folkskoleseminariet i Lund, innan ekonomiska fakulteten vid Lunds universitet bildades och intog lokalerna i början av 1960-talet.

Senare – på 1970-talet – fick statistiska institutionen sin hemvist i det hus vid Warholms väg/Dag Hammarskjölds väg som tidigare hade utgjort Internationella studenthemmet i Lund. Här inrättades och byggdes upp en för den tiden ansenlig samling av statistiska rapporter, årssammanställningar och tidskrifter, och också en icke oäven samling av facklitteratur inom statistikområdet. Statistikums bibliotek var välbesökt under denna tid. I dagens reglerade nomenklatur hade det dock inte fått heta bibliotek. Boksamling hade det på sin höjd fått heta. En ovanligt stor boksamling.

Under denna tid kom begreppet ”Statistikum” – som beteckning för Statistiska institutionen – också mer att beteckna ett ”locus”, den plats där statistikämnet härbärgerade.

En viss del av undervisningen skedde också i dessa lokaler, men de ofta mycket stora grupper av studenter som läste statistik på grundläggande nivå, fick sin undervisning i hyrda lokaler – stora föreläsningssalar

framförallt på LTH-området men också lite överallt i staden där lediga utrymmen kunde hittas.

Efter en ganska lång tid i dessa lokaler, flyttade institutionen några år in på 2000-talet ytterligare en gång, nu till lokaler i det så kallade Alfa 1-huset på Ideon-området i nära anslutning till Holger Crafoords Ekonomicentrum. Anledningen till flytten var mer ekonomiska än utrymmesmässiga. Större delen av Statistikums bibliotek fann nya lokaler inom Ekonomihögskolans bibliotek. En mindre boksamling följde dock med till institutionens nya lokaler på Scheelevägen 15B.

Under 2012 flyttade institutionen återigen, denna gång till lokaler i EC-1 huset, Tycho Brahes väg 1, men fortfarande inom Holger Crafoords Ekonomicentrum.

NÅGRA REFLEXIONER

Det kan nog anses vara giltigt för väldigt många discipliner inom ett visst organisationsområde att man känner samhörighet och naturlig koppling till och utbyte med många andra ämnen, också inom andra områden.

Om – eller när – ett område, kanske i sin strävan att försöka stärka sin egen identitet, försöker homogenisera de ingående delarna med avseende på något visst attribut, uppstår ofta per automatik en motreaktion mot detta.

Att som område/fakultet försöka framhäva och belysa de gemensamma attributen av de ingående delarna – de enskilda ämnena – kan kanske vara bra, men att medvetet på konstlad väg försöka sudda ut skillnaderna mellan ämnena och tvinga in dem under en gemensam hatt – ett fakultetens folkhem – är kanske inte den bästa policyn. Det är ju trots allt olikheterna som gör ämnena till just olika ämnen.

En organisation som är mer tillåtande för olikheter mellan dess inbördes komponenter har större chans för överlevnad i denna sin form, än den organisation som försöker ordna ”rättning i leden” bland de ingående delarna.

Man skall kanske ha i åtanke att fakultetsbegreppets huvudsakliga funktion, indelningen i verksamhetsområden, var – och fortfarande är – att utgöra en fördelningskanal för tilldelade medel för undervisning och forskning till universiteten, ut till de verksamma ämnena. Då är det naturligtvis ändamålsenligt om ämnen vars verksamhet ”kostar” ungefär lika mycket per utbildningsenhet, finns samlade under ett och samma tak.

Det är dock inte främst ”kostnaden för ämnesverksamheten” som legat

till grund för inordnandet under fakulteten. Snarare är det genom dekret ”uppifrån”, såsom skedde vid omorganisationen av fakulteter 1964/65, och där ”likheten” mellan ämnena har utgångspunkt i andra kriterier än kostnaden att bedriva verksamheten. Om då sedan fakulteterna försetts med en områdesspecifik kostnadsetikett, får detta stora konsekvenser verksamhetsmässigt för enskilda ämnen.

Detta ses tydligt när nya ämnen uppstår eller kanske mer troligt, sakta växer fram som utbrytning/avknoppning från andra discipliner och så att säga föds in i den kostnadsbild som gäller för det aktuella området oavsett vilka förutsättningar det nya ämnet har att bli livskraftigt under sådana betingelser.

Detta kan i sig vara tillräcklig grogrund till missnöje och en möjlig orsak till att ämnen eller ämnesgrupper vill avskilja sig och lämna en viss fakultet och bilda andra organisatoriska former, för att kunna utveckla och stärka sin särprägel gentemot de övriga i gruppen. Det är ju fortfarande så att när förutsättningarna för ”ens trivsel” försvinner, då söker man sig nya jaktmarker och samarbetspartners om möjlighet finns. Det gäller oavsett vilket system vi betraktar, vare sig det rör sig om kvarkar eller en grupp av ämnen inom en fakultet, eller för den delen – individer i en organisation.

Naturligtvis finns möjligheten att ”inom sin egen” fakultet försöka ”omförhandla” de kostnadsramar som gäller för undervisningen i det egna ämnet. Men det är inte alltid så lätt att få gehör för detta och det kan ta decennier innan förändringar sker. Det är inte heller säkert att en förändrad värdering av ämnets kostnadsbild de facto gynnar ämnet ifråga eftersom fakulteten kan anse sig behöva göra andra prioriteringar av den ökade tilldelning, som kan komma fakulteten tillgodo av en sådan omförhandling.

Det är mycket tydligt hur de olika prislapparna, som en följd av de skilda fakultetstillhörigheterna, historiskt sett har skapat mycket olika förutsättningar för statistiska institutionen respektive matematisk statistik.

AVRUNDNING

Man kan nog ganska säkert säga att Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet bildades 1964/65 som en organisation för en då specificerad och avgränsad grupp av ämnen vid Lunds universitet. Under de 50 år som passerat sedan dess har ett antal nya ämnen tillkommit inom

fakulteten – som avknoppningar och delningar från andra ämnen inom fakulteten – samtidigt som ett antal har försvunnit genom delning eller flyttning till andra fakulteter.

Formen för den Samhällsvetenskapliga fakulteten har således ändrats under tidens gång men ändock står namnet kvar som en fortsatt aktuell – och samlande – benämning för ett stort antal discipliner vid Lunds universitet.

Låt glädjen över de olikheter och den variation som finns bland komponenterna i organisationen fortsatt väga tyngre än en eventuell vilja att strömlinjeforma organisationen. Om man försöker acceptera att olika behov är motiverade av skiftande ämnesolikheter så kommer tillväxten hos ämnena att på sikt ge återbäring i resurser.

Grattis Samhällsvetenskapliga fakulteten, till de första femtio åren. Må den leva minst femtio år till – i en form eller i en annan.

Den internationella utblicken

Utvecklingsstudier – samarbete på tvären

Franz-Michael Rundquist & Staffan Lindberg

Vid samhällsvetenskapliga fakulteten bedrivs sedan drygt femtio år en alltmer omfattande forskning och undervisning om utvecklingsfrågor i de fattiga länderna i världen. Fokus i dessa studier är möjligheterna till en modern ekonomisk och social utveckling. Redan från början var dessa studier fler- och tvärvetenskapligt orienterade.

Framväxten av dessa internationella studier illustrerar tydligt den brytningstid som Lunds universitet upplevde på 1960-talet. Av en klassisk akademi blev det ett modernt universitet med utblick och nedslag i världen långt bortom Europa. Skapandet av en välfärdsstat med ambitionen att ge lika möjligheter för alla medborgare, hade som resultat att rekryteringen av studenter från allt bredare samhällsskikt ökade starkt och antalet studenter vid universitetet mångdubblades. Samtidigt tilltog intresset för omvärlden i takt med Vietnamkriget och den ökande medvetenheten om nöden i de länder, som hade börjat frigöra sig från den europeiska kolonialismen. Det internationella studenthuset i Lund, som invigdes av Dag Hammarskjöld 1959, med stipendiater från framförallt Afrika var ett tidigt uttryck för detta.

I Lund uppstod på 1960-talet en omfattande studentrörelse kring dessa viktiga politiska frågor. U-gruppen i Lund var en tvärpolitisk rörelse som samlade långt över tusen studenter i studiecirklar och aktionsgrupper. Denna och en stark vänsterrörelse drev också fram solidaritetsgrupper för Vietnams självständighetskamp och avskaffandet av apartheid i Sydafrika

Förutom ett antal pionjärer, som vi ska återkomma till i texten, startade vi också tidigt utbildning om utvecklingsfrågor. U-landskunskapskurser, som det hette på den tiden, kom i gång 1972 på Kulturgeografiska institutionen och var från första stund fler- och tvärvetenskapligt organiserade med ekonomer, geografer, sociologer, statsvetare och även naturvetare. I dessa kursers möttes lärare och forskare och det växte fram gemensamma seminarier, som också starkt bidrog till forskarutbildningen vid dessa institutioner.

Avståndet till Stockholm och kanslierna gjorde att utvecklingsstudierna i Lund antog en stark grundforskningskaraktär. Många blickade nog

avundsjukt på kollegerna i Stockholm och Uppsala och deras, som det uppfattades, större möjligheter att få statliga utredningsanslag. Men i efterhand kan man konstatera att detta avstånd bidrog till en ganska självständig och teoretiskt styrd utvecklingsforskning av större räckvidd än den mera policyorienterade forskningen vi ofta kunde se hos nordliga kolleger.

En viktig förutsättning för denna forskning och undervisning har varit att forskningsrådet Sida/SAREC sedan 1970-talet varit inriktat på att stödja utvecklingsstudier på universiteten i hela landet i stället för som i Danmark, bygga upp ett självständigt forskningsinstitut. SAREC kom under lång tid att vara det enda svenska forskningsrådet som gav fyraåriga anslag till forskarstuderanden. Sidas Minor Field Studies stipendier har också spelat en viktig roll på de flesta institutionerna för rekrytering av studenter till utvecklingsstudier.

Vi har valt att disponera framställningen som en presentation i olika block. Först den omfattande forskningen kring ekonomi, geografi och ekologi. I ett andra avsnitt tar vi upp de mer socialt och politiskt inriktade studierna. Sedan behandlar vi de olika samarbetena i form av centra och andra aktiviteter som utgör en stark infrastruktur för utvecklingsstudierna. Slutligen beskriver vi utbildning vid fakulteten, som i dag nått stor omfattning och betydelse.

I ett myller av personer, idéer och aktiviteter har vi valt att låta olika erfarna företrädare beskriva kortfattat vad de håller på med i ett historiskt perspektiv. Vi har redigerat texterna med lätt hand så att de olika profilerna är synliga. Mängden av verksamheter gör att vi har fått korta en del texter.

Av utrymmesskäl har vi försökt undvika litteraturreferenser i texten. Avhandlingar inom utvecklingsstudier, totalt 161 till och med 2014, som försvarats vid de olika institutionerna hänvisas ibland till med namn och årtal inom parentes. En komplett lista med avhandlingar finns på Samhällsvetenskapliga fakultetens hemsida.[1]

1. Ekonomi, geografi och ekologi – mot ett allt hållbarare perspektiv

Tyngdpunkten i utvecklingsstudierna i Lund har hela tiden funnits ute på institutionerna. Där har engagerade och driftiga forskare/lärare byggt upp miljöer sedan 1960-talet.

Fram till 2004 hörde de ekonomiska institutionerna till samhällsvetenskapliga fakulteten, men är sedan dess samlade i Ekonomihögskolan. De har dock spelat en mycket framträdande roll i utvecklingsstudierna genom många samarbeten och gemensamma projekt. Det är därför självklart att vi har inkluderat dem i vår presentation.

I denna framställning finns dock inte företagsekonomi med. Ämnet har inte haft någon framträdande roll inom utvecklingsstudier i Lund, förutom en kortare period under 1980–1990 då Hans Jansson var professor och drev studier av företagsamhet i Indien och Kina.

FORSKNINGSPOLITISKA INSTITUTET (FPI)

Boel Billgren

Forskningspolitiska programmet – sedermera Forskningspolitiska Institutet – etablerades 1966 med stöd av Riksbankens Jubileumsfond som en avdelning vid sociologiska institutionen under ledning av Stevan Dedijer. Redan 1962 hade Dedijer kommit till Lund och börjat introducera och utveckla det tvärvetenskapliga ämnet vetenskaps- och teknologipolitik/forskningspolitik i Sverige och internationellt. Från början präglades FPI av internationella kontakter, tvärvetenskapliga högre seminarier och biblioteksuppbyggnad. Internationella besök och gästforskare var en del av vardagen. Senare delen av 1970-talet innebar ett intensivt engagemang i förberedelser bland västvärldens akademiker och NGOs inför FNs Världskonferens för Vetenskap och Teknik för Utveckling 1979 (UNCSTD). Det nyinrättade SAREC stod för finansieringen. År 1978 övertog Kinaforskaren Jon Sigurdson ledningen av Institutet som han förestod fram till 1996. År 1984 tillträdde Sigurdson den då nyinrättade professuren i forskningspolitik och FPI blev värd för den samhällsvetenskapliga och tekniska delen av Programmet för Öst- och Sydöstasienstudier.

Den ulandsinriktade forskningen breddades under 1980-talet alltmer. Den dominerande inriktningen på Kina/Östasien och Indien (Jon Sigurdson, Erik Baark, Charles Edquist) vidgades till studier av samspelet mellan vetenskap, teknik och samhälle i Tredje Världen och i jämförelser med västvärlden. Studier i bl. a Kuba, Taiwan, Brasilien, Malaysia, Vietnam och Etiopien är exempel på denna bredd. Japan och Sydkorea blev intressanta studieobjekt. Till institutet knöts redan på 1970- talet även Claes Brundenius, Staffan Jacobsson och Bo Göransson som förde in studier av teknikpolitik och samhällsutveckling i Latinamerika. Andrew

Jamison fördjupade miljö- och energifrågorna och organiserade forskarna/lärarna i utvecklingen av FPIs engelskspråkiga kurser och seminarier till samhällsvetenskapliga fakultetens första engelskspråkiga Masterprogram ”Science and Technology Policy” (1986), som framgångsrikt samlade en majoritet av studenter från u-länder. Detta lade grunden för kommande forskarutbildning och examinationsrätt i forskningspolitik (2007).

Under 1990-talet förändrades inriktningen alltmer mot globala jämförande studier i teknikpolitik, FoU-organisation och innovationsstudier, de senare under ledning av professor Rikard Stankiewicz. Verksamheten finansierades genom medel från universitetet, flera forskningsråd och Styrelsen för teknisk utveckling. Under Mats Benners förståndareskap 2003–2011 blomstrade på nytt de forskningspolitiska studierna och ledde till ett stort antal avhandlingar i forskningspolitik. Mot denna bakgrund och innovationsstudiernas växande betydelse kom Forskningspolitiska Institutet att så småningom alltmer verka inom Ekonomihögskolan, tills det formellt införlivades i företagsekonomiska institutionen 2013.

EKONOMISK HISTORIA

Christer Gunnarsson

Utvecklingsforskning i ekonomisk historia kan sägas ha tagit sin början efter andra världskriget. Engagemanget för de globala fattigdomsfrågorna tog fart och övertygelsen växte sig stark att endast social, politisk och ekonomisk förändring – i synnerhet industrialisering – kunde befria de utomeuropeiska ländernas människor från armod och misär. Det här var tiden då två till synes likvärdiga ekonomiska system, den västerländska kapitalistiska marknadsekonomin och den sovjetiska socialistiska planmodellen, konkurrerade om världsherraväldet och rollen som bästa modell för industrialisering, ekonomisk tillväxt och utveckling. I detta sammanhang föll det sig naturligt att söka förklaringar i historien om hur och varför dessa system hade kunna bli framgångsrika. Uppgiften för ekonomisk historia blev därför att söka efter och konstruera ”det lyckade exemplet”.

I Sverige i allmänhet, och i Lund i synnerhet, blev kopplingen mellan utvecklingsekonomi och ekonomisk historia tydlig först vid slutet av 1960-talet. Från att ha spelat en relativt undanskymd roll nästintill exploderade intresset för att studera utvecklingsländernas problem. Vid institutionen i Lund sammanföll expansionen med en större omläggning av ämnets kursstruktur 1969 till att studierna i hög grad kom att läggas på modern tid,

d.v.s. uppkomsten av den moderna kapitalistiska världsekonomin. Den litteratur som studenterna kom att läsa speglade i växande grad en aktuell debatt om den globala kapitalismens utveckling och därmed också olika synsätt i frågan om utvecklingsländernas position i det globala systemet.

Ett viktigt och framsynt bidrag till spridningen av u-landsintresset i ämnet var att mycket av den mest aktuella forskningen hade gjorts tillgänglig i en storslagen antologi redigerad av de dåvarande lektorerna Rune Bunte och Lennart Jörberg, *Problem i Världsekonomins historia*.[2]

En annan faktor som starkt kom att bidra till att debattens vågor många gånger gick höga i villan på Finngatan 16 var den ansenliga tillströmningen av studenter från utvecklingsländer, inte minst från Afrika och Mellanöstern, sedermera också från Latinamerika. Som en naturlig konsekvens av tidsandan, d.v.s. ”vänstervågen”, kretsade diskussionerna oftast kring begrepp som imperialism, kolonialism, exploatering och underordning. Den s.k. beroendeskolans analys av den rådande världsordningens uppkomst och tillstånd hade starkt inflytande på den världsbild som kom att bli utgångspunkt för valet av forskningsområden och ämnen. När det kom till genomförande visade det sig dock att beroendeskolans analysmodell hade starkt begränsat användningsområde i ekonomisk-historisk forskning.

Afrika stod i fokus i den tidiga forskningen. Internationellt fanns ett spirande intresse för Afrikas ekonomiska historia, inte minst för den koloniala perioden och dess betydelse för möjligheterna till utveckling efter självständigheten. I Lund kom åtta av elva doktorsavhandlingar i ekonomisk historia med utvecklingsinriktning mellan 1972 och 1988 att ha fokus på afrikanska problem.

Under de kommande årtiondena kom fokus i hög grad att förflyttas till Asien. Under 1970- och 80 talen hade endast en avhandling behandlat asiatiska problem. Av de 20 avhandlingar med utvecklingsekonomisk inriktning som kom att produceras mellan 1995 och 2014 hade drygt hälften en inriktning mot Öst- och Sydöstasien. Detta är föga förvånande med tanke på regionens ekonomiska metamorfos, men det ekonomiska ”miraklet” har också en speciell betydelse för ekonomisk-historiker, nämligen som ett ”lyckat exempel”. Ämnesvalen kom också därmed naturligt att bli mer inriktade på frågeställningar som rör relativt modern tid.

Den utvecklingsekonomiska forskningen i ekonomisk historia har som signum att vara inriktad på studier av långsiktig ekonomisk tillväxt, strukturell förändring och fördelning, ofta med en stark betoning på institutionell

teori. Ett starkt forskningsområde har varit att utforska mekanismerna bakom och fördelningseffekterna av den snabba industrialiseringen och moderniseringen i Asien sedan 1960-talet. Jordbrukets omvandling, intraregional handel och direktinvesteringar samt relationen stat-marknad är några viktiga forskningsområden. Genus- och miljöaspekter av Asiens industrialisering har också behandlats. En professur i ekonomisk historia inrättades 2001 med inriktning på internationell ekonomi med fokus på Öst- och Sydöstasien och med Christer Gunnarsson som innehavare.

Efter millennieskiftet har Afrika och Latinamerika åter kommit i förgrunden. Afrika framställs ibland som ett tillväxtmirakel och i Latinamerika har stora förändringar inträffat. För Latinamerika har den ständigt närvarande frågan om förhållandet mellan tillväxt och fördelning fått ny aktualitet genom det senaste decenniets minskande ojämliket, ett historiskt trendbrott av stort intresse för ekonom-historiker. Återkomsten av den afrikanska ekonomisk-historiska forskningen är också betydelsefull. Ett viktigt område som återkommit är studier av den koloniala ekonomins institutionella och strukturella förhållanden och betydelsen därav för senare utveckling. Detta indikerar också att fundamentala forskningsteman i ekonomisk historia som ekonomisk tillväxt, strukturomvandling, inkomstfördelning och resursanvändning återkommit som centrala inslag i utvecklingsekonomin. Att utvecklingsekonomin i allt högre grad åter börjat söka orsaksförklaringar till framgång och misslyckanden är en annan faktor som stärkt ekonomisk historia.

Utvecklingsforskning har alltså en lång tradition i ämnet. Sedan 1972 har 31 avhandlingar försvarats inom området. Bland de forskare som verkar eller verkat vid institutionen har Christer Gunnarsson och Neelambar Hatti varit med i etableringen sedan slutet av 1960-talet. De övriga sex har kommit in under den senaste femtonårsperioden. Den regionala spridningen av forskningskompetensen är framträdande. Martin Andersson och Andres Palacio studerar jordbruksomvandling och strukturell förändring i Latinamerika; Ellen Hillbom och Erik Green har återupprättat forskningen om kritiska problem i Afrikas ekonomiska historia; Tobias Axelsson och Montserrat Lopez Jerez studerar institutioner och jordbruksomvandling i Sydöstasien. Bland forskare som inte längre är verksamma vid institutionen kan nämnas Anne Jerneck och Mauricio Rojas.

Forskningsgruppen i utvecklingsekonomi har ett väl utvecklat samarbetsnätverk med utländska universitetsinstitutioner, forskarnätverk och internationella organisationer och undervisar i den mångfald av kurser

med utvecklingsekonomisk inriktning, som ges på olika nivåer vid institutionen. Lärare från ekonomisk-historia har mycket aktivt deltagit i fakultetsgemensam kursutveckling och undervisning i utvecklingsfrågor sedan början av 1970-talet.

KULTURGEOGRAFI OCH EKONOMISK GEOGRAFI

Franz-Michael Rundquist

Hur det började – u-grupp

Utvecklingsforskningen vid Kulturgeografiska institutionen har några rötter tillbaka till 1950- och 1960-talen med geografiska studier i Patagonien (Ljungner, 1959) och studier rörande oaser och vattenfördelningsprinciper i Libyska oaser (Eldblom, 1968). I sin mer aktuella form tog utvecklingsforskningen vid institutionen sin början med bildadet av en forskargrupp kring utvecklingsproblemen i Tredje Världen i början av 1970-taltet. Drivande i bildandet av gruppen var Olof Nordström, som också kom att leda gruppen och fungera som handledare för huvuddelen av de doktorander som knöts till gruppen.

Forskningsorientering – Tematiskt och kontinentalt/lokaliseringsmässigt

Forskningen inom utvecklingsstudier vid institutionen har sträckt sig över breda fält och omfattar ett stort antal temata, och stor geografisk spridning. Ett par fokusområden framträder dock – för det första en viss Afrikaorientering, med betoning på Östafrika – 12 av 23 avhandlingar har denna inriktning. För det andra en fokusering mot utvecklingsproblem inom jordbrukssektorn och då också mot rurala områden – 13 av 23 avhandlingar har denna inriktning.

Av lite speciell karaktär för den forskargrupp som bildades i början av 1970-talet är att flera av de då ingående doktoranderna – Björn Gyllström, Lars Olsson, Franz-Michael Rundquist och Anders Sporrek – kombinerade sina forskarstudier med arbete inom direkt biståndsverksamhet i Sudan, Kenya och Tanzania. Inom institutionen uppfattades ”rörelsen” mellan ”teori och praktik” som befruktande för både den forskning de bedrev, och den undervisning de förmedlade. ”Rörelsen” uppfattades också som ett generellt positivt bidrag till forskningsmiljön. I den mer dagsaktuella utvecklingsforskningen vid institutionen har delar av den praktiska orienteringen kommit tillbaka genom att vissa forskare arbetar med litteratursammanställningar över

forskningsområden, deltagande i referensgrupper med inriktning mot direkt jordbruksutveckling, och i utredningsuppdrag för olika FN-organ, t.ex. rörande kooperativa organisationers roll i utvecklingsprocessen i Afrika (Hans Holmén och Magnus Jirström). En speciell forskningsinriktning under 1990-talet och början av 2000-talet rörde *"Co-operatives and Local Organiz*ation *in Rural Development"*. Ett flertal av institutionens utvecklingsforskare var aktiva inom detta projekt (främst Gyllström och Rundquist), vilket också bedrevs i samarbete med institutionen för ekonomisk-historia (Hatti). Finansiering för projektet erhölls från HSFR och i form av ett s.k. miljöstöd under en treårsperiod från Sida/SAREC.

Den aktuella forskningen vid institutionen har en tyngdpunkt på jordbruk – både på landsbygden och i städer – framförallt i Afrika och Asien. För närvarande finns det 13 aktiva seniorforskare och doktorander: Sara Alobo, Agnes Andersson Djurfeldt, Magnus Andersson, Hayford Ayekawa, Göran Djurfeldt, Ola Hall, Magnus Jirström, Karin Lindsjö, Yahia Mahmoud, Maria Andrea Nardi, Samuel Omondi, Franz-Michael Rundquist och Srilata Sircar.

All forskning som bedrivs bygger på tvärvetenskapliga samarbeten, både inom och utanför samhällsvetenskaperna och sker i samarbete med forskare i det Globala Syd. Forskarna använder både kvalitativa och kvantitativa metoder och kombinerar dessa med fjärranalys och arbeten inom ramen för s.k. geografiska informationssystem (GIS).

Utbildning och utbildningsadministration

Institutionen spelar en viktig roll för kurserna i utvecklingsstudier. Det administrativa ansvaret för BIDS och LUMID – två av programmen med inriktning mot utvecklingsstudier – ligger vid institutionen. Institutionen är aktiv i att söka och fördela MFS-stipendier, vilka varit viktiga för att ge studerande på högre nivåer möjligheter att göra fältarbeten för sina examensarbeten i utvecklingsländer. Slutligen har institutionen sedan några år tillbaka ett Linnaeus-Palme samarbete avseende lärar- och studentutbyte med Makerere University i Uganda.

AVDELNINGEN FÖR HUMANEKOLOGI

Thomas Malm

Humanekologiska avdelningen införlivades, efter att ha funnits vid Humanistiska fakulteten, som en avdelning inom Kulturgeografiska

institutitonen vid den Samhällsvetenskapliga fakulteten 2009. På sätt och vis hade humanekologi och kulturgeografi länkats samman flera år tidigare. Från tidiga 1970-talet till början av 90-talet använde nämligen zoologen Torsten Malmberg beteckningen ”humanekologi” för sin undervisning och forskning av mänskligt revirbeteende. Han hade ej anställning vid universitetet men erhöll docentkompetens i kulturgeografi, slutligen också professors namn samt ett tjänsterum på vars dörr han lät sätta upp en skylt med orden ”Avdelningen för humanekologi”. Under Alf Hornborgs ledning inrättades Humanekologiska avdelningen 1994. Flertalet lärare är samhällsvetare som socialantropologer (Alf Hornborg, Thomas Malm, Pernille Gooch och Anders Burman) och ekonomisk historiker (Andreas Malm).

Humanekologin har präglats av en kritisk hållning till konventionella utvecklingsbegrepp inriktade på modernisering, ny teknik och ekonomisk tillväxt. Grundperspektiven i dess kursutbud, forskningsprojekt och publikationer utgår ofta från världssystemanalys (inklusive beroendeteori), politisk ekologi och globala fördelningsfrågor. Strävan har varit att utveckla vetenskapligt rigorösa metoder för att utforska normativa teman som hållbar utveckling, miljörättvisa, ekologiskt ojämnt utbyte och miljöbelastning. Växande ekonomiska klyftor mellan de rikaste och fattigaste segmenten av världssamhället har mycket tydliga implikationer för hur människor förhåller sig till sin naturmiljö – humanekologins kärnfråga – och ämnet kan inte undgå att grundligt utreda de samhällsstrukturella drivkrafterna bakom denna polarisering. I linje med ämnets ursprungliga mandat är ambitionen att förstå dessa drivkrafter *tvärvetenskapligt*, t.ex. genom att belysa hur samhälleliga faktorer interagerar med biofysiska. Därför har viktiga bidrag kunnat lämnas till tvärvetenskapliga forskningsfält som ekologisk ekonomi, miljöhistoria, miljöantropologi, hållbarhetsstudier, genusforskning, politisk ekologi och etnobiologi. Eftersom globala och antropologiska perspektiv är så grundläggande för humanekologin har forskningsprojekt utöver rent utvecklingsteoretiska studier byggt på fältarbeten i ett stort antal miljöer i Syd, inklusive Indien, Nepal, Oceanien, Brasilien, Peru, Bolivia, Kenya, Tanzania, Zanzibar, Nordafrika och Mellanöstern.

Förutom att upprätthålla såväl grund- som forskarutbildning har avdelningen inrättat Masterutbildningen *Culture, Power, and Sustainability (CPS)*, drivit många forskningsprojekt, avkastat 14 (i några fall prisbelönta) doktorsavhandlingar, engagerats för doktorandhandledning i utvecklingsländer, producerat ett mycket stort antal vetenskapliga publikationer, erhållit excellensbetyg i kvalitetsutvärderingen RQ08 samt

organiserat flera internationella konferenser av särskild relevans för utvecklingsforskningen som t.ex. *World-System History and Global Environmental Change* (2003).

NATIONALEKONOMI

Mats Lundahl

Utvecklingsekonomi kom till Lund med Torsten Gårdlund 1965, direkt från ett rådgivaruppdrag i Tunisien 1963–65. Han hade just publicerat *Att arbeta i u-land*, den första läroboken på svenska i utvecklingsekonomi. Gårdlund skrev två böcker till om utvecklingsfrågor, båda hjärtligt avskydda av den nymarxistiska vänster som etablerade sig runt 1968, eftersom han hävdade att privata investeringar kunde vara en väg till utveckling. Gårdlund undervisade blivande civilekonomer i utvecklingsekonomi. Hans assistent Klas Markensten skrev en av de första böckerna om svenskt utvecklingsbistånd. En annan av Gårdlunds assistenter, Rolf Åkesson, skrev den första doktorsavhandlingen i utvecklingsekonomi i Lund, om u-ländernas skuldproblem, 1972.

Gårdlund pensionerades 1976 och efterträddes som professor i internationell ekonomi av Bo Södersten. Även han var intresserad av utvecklingsfrågor och gav 1974 tillsammans med sin assistent, Mats Lundahl, ut två antologier med utvecklingsekonomiska artiklar som användes i den nationalekonomiska undervisningen. Lundahl disputerade 1979 på en avhandling om varför inkomsterna föll på Haitis landsbygd, *Peasants and Poverty: A Study of Haiti*, följd av ytterligare en bok om landet. När Södersten försvann till riksdagen på hösten 1979 fick Lundahl vikariera på hans professur och handleda doktoranderna i utvecklingsekonomi.

Ämnet var populärt. Mellan 1979 och 1991 var en tredjedel av alla avhandlingar som skrevs på institutionen avhandlingar i utvecklingsekonomi. Tom Alberts kom hem från Peru och Chile och skrev om den peruanska jordreformen. Samtidigt hade studenter från u-länder börjat komma till institutionen. Daniel Ndlela analyserade dualismen i den koloniala rhodesiska ekonomin. Noman Kanafani skrev om Iraks oljepolitik. Det blev också fler avhandlingar om Karibien. Claudio Vedovato och Rosemary Vargas analyserade utrikeshandel respektive jordbruksproblem i Dominikanska Republiken, Anders Danielson den offentliga sektorn i Jamaica och Lars Pira, sedermera Guatemalas ambassadör i Sverige, skrev om Guatemalas export under 400 år.

Det var oundvikligt att Afrika skulle bli ett studieobjekt på institutionen. Det mesta svenska biståndet gick ju dit. I början på 1980-talet analyserade Lundahl apartheidsystemet i Sydafrika och verkan av ekonomiska sanktioner mot landet. Samtidigt sökte SIDA en samarbetspartner till nationalekonomiska institutionen i Dar es Salaam som kunde ta hand om doktorander och skicka lärare till Tanzania. Valet föll på Lund, som från 1981 till 1995 administrerade programmet – först av Lundahl och därefter av Göte Hansson, tillsammans med "Mama" Ulla Olofsson, som tanzanierna kärleksfullt kallade henne. Doktorander kom till Sverige och placerades ut på olika universitet allt efter sin inriktning. Tanzaniska lärare kom till Lund, bland annat den blivande centralbankschefen Benno Ndulu, och Lund skickade lärare och examinatorer till Dar es Salaam. Två av de tanzaniska studenterna doktorerade i Lund. Andra lade fram sina avhandlingar i Dar es Salaam. Ett gemensamt forskningsprogram om Tanzanias jordbruk genomfördes, med Lundahl och Stefan Hedlund på den svenska sidan. Knut Ödegaard skrev en avhandling om jordbruksgrödor.

Hans Falck skrev om biståndet och Anders Danielson om makroekonomiska frågor. När det svensk-afrikanska samarbetsprogrammet Trade Policy Training Centre in Africa sattes upp med svenska biståndspengar i Arusha 2006 administrerade Göte Hansson programmet från svensk sida.

Nästa afrikanska land blev Lesotho. Lundahl och Lennart Petersson fick av Sida i uppdrag att analysera tullunionen i södra Afrika och dess inverkan på Lesotho. Detta resulterade så småningom i två böcker om landets ekonomi. Hansson skrev om det socialistiska experimentet i Etiopien. Asien kom in i bilden med Alia Ahmad, från Bangladesh, från slutet på 1970-talet. Hon arbetade med jordbruksstagnation, kvinnor och fertilitet och barnarbete. Elias Kazarian doktorerade på en avhandling om islamska banker i Egypten. Kvaliteten på det som skrevs i utvecklingsekonomi på institutionen var god. Det mesta publicerades internationellt och gav god akademisk avkastning. Sålunda kallades t.ex. Lundahl 1987 till Stockholm och Handelshögskolan, till Sveriges första professur i utvecklingsekonomi.

Från 1992 dominerades den utvecklingsekonomiska forskningen i Lund av seniorforskarna. Flera projekt initierades av Sidas Country Economic Reports, från 1995, studier som lades ut på akademiska institutioner. Lund fick ansvaret för Lesotho (Petersson), Cap Verde, Laos, Mali, Burkina Faso (Yves Bourdet), Etiopien och Eritrea (Hansson), Tanzania (Danielson), Moçambique (Falck) och Sri Lanka (Ahmad). Rapporterna

omarbetades till internationellt publicerade monografier och till artiklar i internationella tidskrifter.

Under samma tid ägde en förskjutning rum av inriktningen på de utvecklingsekonomiska studierna, från länderstudier till internationell ekonomi och hälsovård, dvs. till applikationer av generella ekonomiska resonemang på utvecklingsländer. En grupp runt Bourdet (Joakim Gullstrand, Lisbeth Hellvin, Helena Johansson, Kristian Nilsson, Lars Nilsson, Karin Olofsdotter, Maria Persson och Ludvig Söderling) har penetrerat komplexet växelkurser, handel, bistånd, produktivitet och tillväxt i ett nord-sydperspektiv, inte minst förhållandet mellan EU och tredje världen. Pernilla Johansson har skrivit om skuldproblem och strukturanpassning och Fredrik Sjöholm om direktinvesteringars roll för tillväxten i Sydostasien. Erik Jonasson har behandlat arbetsmarknadsfrågor. Therese Nilsson har undersökt ojämlikhetens betydelse för hälsostatus i tredje världen, Catharina Hjortsberg tillgången till hälsovård i Zambia och Björn Ekman hälsoförsäkrings- och -finansieringssystem i låg- och mellaninkomstländer.

Den forskare som nu kommer närmast landstudieformatet är den på Kina inriktade Sonja Opper, men även hennes studier handlar i stor utsträckning om tillämpning av ett paradigm på utvecklingsfrågor, i detta fall nyinstitutionell ekonomisk teori.

Utvecklingsekonomin har förändrats under de femtio år som ämnet har funnits vid Lunds universitet. De första decennierna karakteriserades av en speciell teoribildning som ofta distanserade sig från nationalekonomins huvudfåra. Med tiden har utvecklingsekonomin emellertid alltmer kommit att närma sig den senare. Institutionen är (och har alltid varit) en institution i tiden.

2. Social hållbarhet och demokrati

Parallellt med de ekonomiska studierna har det vuxit fram en bred flora av forskning om de sociala och politiska aspekterna på utvecklingsproblematiken. Ledord är här demokrati, social rättvisa och kulturella rättigheter. Dessa förhållanden är viktiga i sig och i förhållande till hur ekonomi och naturresursanvändning utvecklas.

POLITIK OCH UTVECKLING

Anders Uhlin

Göran Hydén var banbrytande för studiet av utvecklingsfrågor vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund. Med avhandlingen "TANU Yajenga Nchi. Political Development in Rural Tanzania" (1968) inledde han ett intresse för politik och utveckling som, med undantag för ett par avhandlingar i början av 1980-talet, inte fick större genomslag förrän en bra bit in på 1990-talet. Med finansiering från Sida antogs under 1980-talet ett antal doktorander från olika afrikanska stater. De flesta av dem forskade om utvecklingsproblem av relevans för deras egna hemländer. Detta resulterade i några avhandlingar under 1990-talet. Samtidigt antogs ett antal doktorander med intresse för Asien, vilket resulterade i avhandlingar om Kina (Catarina Kinnvall, Maria Sönne), Indonesien (Anders Uhlin), Laos och Vietnam (Kristina Jönsson). Från mitten av 1990-talet gavs kurser i politik och utveckling vid institutionen. Detta bidrog till att fler studenter med ett uttalat intresse för utvecklingsfrågor rekryterades till forskarutbildningen, vilket under 2000-talet resulterade i flera nya avhandlingar, som även handlade om Latinamerika och Afrika och olika aspekter av demokratiseringsprocesser.

1997 återvände Göran Hydén till Lund som gästforskare och gav en doktorandkurs på temat demokratisering i Tredje Världen. Kursen lockade flera doktorander från Samhällsvetenskapliga fakulteten och resulterade även i en lärobok med bidrag från kursdeltagarna som sedan använts flitigt i undervisningen. Royalties för boken gick till en fond för pris till den student som skrivit den bästa uppsatsen inom fältet utvecklingsstudier vid Lunds universitet – Hydénpriset – som delats ut årligen sedan 2002.

Under åren 1999–2008 fick Statsvetenskapliga institutionen stöd från Sida för att bygga upp sin utvecklingsforskningsmiljö. Verksamheten koordinerades av Ole Elgström och inkluderade en rad yngre forskare och doktorander, däribland Caroline Boussard, Kristina Jönsson, Sara Kalm, Kristina Margård, Teresia Rindefjäll och Staffan I. Lindberg. Bland annat hölls regelbundna seminarier med deltagande från flera av fakultetens institutioner och ofta med internationellt ledande forskare som inbjudna gäster. Vidare ordnades internationella workshops och konferenser, t.ex. "Globalization and Democratic Developments in Asia" (2000),"Development and Governance" (2006) och "Development Theory and Practice" (2008).

Lärare och forskare från Statsvetenskapliga institutionen har deltagit i uppbyggnaden av fakultetens utbildningsprogram i utvecklingsstudier (samt i utvecklandet av en fakultetsövergripande doktorandkurs i ”Social Change and Development”). Statsvetare samverkar med SASNET, Centrum för Öst- och Sydöstasienstudier, LUCSUS och Centrum för Mellanösterstudier. I det senare fallet handlar det framförallt om freds- och konfliktforskare med fokus på denna region. Ett konkret exempel på samarbete mellan en statsvetare (Kristina Jönsson), en ekonomiskhistoriker (Anne Jerneck) och en sociolog (Malin Arvidsson) är läroboken ”Politik och utveckling i en globaliserad värld” som utkom 2011 på Studentlitteratur.

Under de senaste åren har en betydande del av statsvetenskapliga institutionens utvecklingsforskning ägt rum inom ramen för forskningsprogrammet *Transdemos* (”Democracy beyond the Nation-State?”) under ledning av Christer Jönsson och finansierat av Riksbankens Jubileumsfond 2007–2013.[3] Här har fokus varit FN-organ och andra internationella organisationer som arbetar med utvecklingsfrågor och betydelsen av icke-statliga aktörer (som civilsamhällesorganisationer och företag) i sådana processer för att styra global utveckling. Detta forskningsintresse har resulterat i en rad internationella publikationer och även återspeglats i kursutbudet på institutionen. 2012 tillsattes två nya lektorat i statsvetenskap med inriktning mot utvecklingsstudier (Magdalena Bexell och Catia Gregoratti). Institutionen har en aktiv forskargrupp i politik och utveckling som håller regelbundna lunchseminarier.

SOCIOLOGI – MOT HÅLLBAR UTVECKLING

Staffan Lindberg

På Sociologiska institutionen finns idag en ganska bred forskargrupp på temat *hållbar utveckling* som innefattar tre seniora professorer och ett tiotal disputerade forskare och doktorander. Gruppen leds av Mikael Klintman och Lisa Eklund. Inriktningen är mot globala studier av socialt, ekonomiskt och miljömässigt hållbar utveckling. Det är två forskningstraditioner – utvecklingsstudier och miljöstudier – som möts i en ny inriktning och som pekar på en allt starkare konvergens: utvecklingsproblemen i de fattiga länderna är inte unika. Arbetet är för närvarande koncentrerat till skrivarworkshops kring egna artiklar och böcker och utveckling av nya forskningsansökningar i större program eller enskilda projekt. Genom

två egna lektorat (Axel Fredholm och Olle Frödin) och några post doc-positioner (Eklund och Johan Sandberg) står också utvecklingsstudierna starkare än på länge. Institutionen spelar också en viktig roll inom de fakultetsgemensamma master- och fil kand-programmen.

Bakom detta finns en lång rad av utvecklingsstudier vid institutionen. På sextitalet kom en del afrikanska studenter under handledning av framförallt Harald Swedner. Flera av dessa och senare studenter kom därefter att inta viktiga poster i sina hemländer, som t.ex. Billy Modise, som blev en av de ledande inom ANC i Sydafrika, Kabunda Kayongo som blev utbildningsminister i Zambia och Kaire Mbuende, som blev generalsekretera i SADC – Southern African Development Community – och senare ambassadör för Namibia vid FN.

När den svenska stipendieringen upphörde blev det i stället fler inhemska studenter som gick vidare till högre studier blandat med en ny ström av studenter från Afrika och Latinamerika. Bland ”68-studenterna” och dessa invandrare fanns ett starkt engagemang för utvecklingsstudier i tredje världen.

Riktig seminarie- och forskarutbildning inleddes under andra hälften av sjuttiotalet i och med att Göran Djurfeldt och Staffan Lindberg disputerade på två avhandlingar om jordbruksutveckling och hälsofrågor i Tamil Nadu i sydöstra Indien. Kring en forskarassistenttjänst (Lindberg) växte ett Tredje världen seminarium fram som varade till början av 2000-talet. Under åren kom många internationellt kända forskare och gav seminarier och föreläsningar. Lärare från sociologen deltog mycket aktivt i uppbyggnaden av ämnet U-landskunskap på kulturgeografen, förutom de två nämnda också Felipe Faria, Svante Lundberg, Alhadi Khalaf och på senare år Rolf Larsson och Peter Gregersen.

Utifrån detta samarbete utvecklades många gemensamma seminarier med de andra institutionerna som deltog i u-landskurserna – framförallt ekonomisk historia, geografi och statskunskap. Vi samarbetade med utvecklingsforskare i Roskilde, Köpenhamn, Göteborg, Uppsala och Stockholm och så småningom också i Oslo, Oxford, Sussex och London. Olika nätverk stärkte miljön i Lund.

Över tiden byggde vi också upp program av olika slag. PROP, *Programme for Population and Development*, finansierades av Sida under perioden 1990–96 med Bertil Egerö som ledande forskare och med Anna-Lisa Lindén som sakkunnig i miljö- och konsumtionsfrågor. Kulturgeografen Mikael Hammarskjöld spelade en viktig roll som

dokumentalist i programmet. PROP fokuserade på miljö och befolkningsfrågor och gav ut ett stort antal skrifter. Dess bibliotek betjänade många studenter under åren bland annat inom ett magisterprogram i Rural Development under ett antal år på 1990-talet. PROP övergick sedan till ett konsultföretag, Sodeco, knutet till InDevelop i Uppsala, som fortsatte samarbetet med sociologen i ytterligare åtta år.

Sociologer och socialantropologer samverkade i ett forskarutbildningsprogram *Sociala rörelser och strategier i tredje världen*, som finansierades av SAREC mellan1990 och1996, och med Julio Numhauser som samordnare. Inom programmet gavs flera doktorandkurser – den viktigaste var en nordisk kurs om sociala rörelser i tredje världen 1996 med Charles Tilly som huvudföreläsare. Vi gav också resebidrag till doktorander och bidrag till språkredigering av manus. Vi utvecklade ett samarbete med bl. a Mahmood Mamdani vid Center for Basic Research i Kampala och med ett latinamerikanskt rörelsenätverk, FLACSO, lett av Manuel A. Garretón, Santiago de Chile. Flera indiska universitet drogs också in i samarbetet t.ex. School of Social Sciences, JNU, New Delhi. En större internationell konferens ägde rum 1993 i Lund vilken bl. a resulterade i två antologier. Inom programmet disputerade 13 doktorander.

Mellan 1969 och 2014 har sammanlagt 34 avhandlingar med utvecklingssociologisk inriktning försvarats inom sociologi. Avhandlingarna handlar om många olika aspekter på sociala och ekonomiska förändringsprocesser i fattiga länder, t.ex. antikoloniala rörelser, ekonomisk sociologi speciellt agrar förändring, genusrelationer, utvecklingspolitik och politisk sociologi, etniska relationer, mänskliga rättigheter och socialpolitik. Rent idéhistoriskt har fokus förändrats från den tidiga problematiken kring frigörelsen från kolonialsystemen till en analys av olika sociala utvecklingsmönster i förhållande till en framväxande kommersialisering och industrialisering, mönster som ofta har en speciell karaktär i relation till västliga samhällen.

Seniorledda projekt kom i gång i slutet av 70-talet med Djurfeldt och Lindbergs studier av social transformation på den sydindiska landsbygden som senare blev en panelstudie av samma hushåll över 25 år. Djurfeldt har senare tillsammans med kulturgeografer också byggt upp ett stort forskningsprogram om jordbruksutveckling i Afrika (Afrint). Flera andra forskningsprojekt har bedrivits under 90- och 2000-talet: Arni Sverrisson om nätverksekonomier, Alhadi Khalaf om motståndsrörelser och demokratisering i Mellanöstern och Lindberg och Stig T. Madsen kring bonderörelser i Indien och Thailand.

SOCIALANTROPOLOGI

Ulf Johansson Dahre

1974 inrättades ett lektorat i socialantropologi vid Sociologiska institutionen vars förste innehavare var Kajsa Ekholm Friedman, som tillsammans med Jonathan Friedman utvecklade en världssystemsteoretisk ansats till utvecklingsstudier och sedan det som kommit att kallas Global Systemic Anthropology. Utvecklingsforskningen inom socialantropologin har inspirerats av Ekholm Friedman och Friedmans arbeten i Afrika, Asien och Stilla havsregionen, särskilt Kongo-Brazzaville. Tematiskt har utvecklingsstudierna i socialantropologi rört sig från politik och ekonomi till kultur. Det har handlat om ojämlikhet, fattigdom och statens utveckling, ursprungsfolk, mänskliga rättigheter, anti-korruption och icke-statliga organisationers betydelse för samhällsutvecklingen. Idag är socialantropologer involverade i utvecklingsforskning om vatten och klimatförändringar i Indien, anti-korruption, landsbygdsutveckling i Rwanda, våldet i Kongo-Kinshasa, och havsnomadernas situation i Thailand.

PEDAGOGIK

Mina O'Dowd & Barbara Schulte

Mellan 1993 och 2009 försvarades fyra doktorsavhandlingar med inriktning mot utvecklingsstudier. De har behandlat så skilda ämnen som utbildningspolitik i det befriade Namibia på 90-talet, speciallärare i Oman och deras syn på handikappade barn, lydandets och tystnadens pedagogik under den Argentinska militärregimen1976–83, och en jämförelse av matematisk pedagogik i indiska och svenska skolor.

Inom internationell forskning och policy om utveckling intar numera utbildning en framträdande plats, inte minst tack vare påverkan av internationella organisationer som Världsbanken och OECD såväl som NGOs. Olika studier har belyst hur utvecklingssamarbetet och kunskapstransfer inom utbildning är förankrad i en historia av kolonialisering och ojämliket (Barbara Schulte). Nyligen har även användningen av nya informations- och kommunikationsteknologier (IKT) i utvecklingsprojekt uppmärksammats och problematiserats (Schulte). En studie av hur Sverige, Norge och Finland tar sitt ansvar för urbefolkningens berättigade krav på utbildning har också genomförts (Mina O'Dowd).

SOCIALT ARBETE

Jan Magnusson

Jan Magnusson och Lars Harrysson har drivit kursen ”Social Welfare in a Global Context” vid Samhällsvetenskapliga fakultetens Graduate School, som lyfter fram ett nerifrån och upp perspektiv på välfärdsfrågor i utvecklingsländer.

Flera nu verksamma forskare och lärare vid Socialhögskolan har eller har haft ett intresse i utvecklingsstudier. Johan Cronehed har bl. a studerat quechuakulturen och publicerat boken ”Identitet och Nationalism i Peru”. Norma Montesino har ett intresse i socialt arbete i Chile och Malin Arvidsson har bl. a forskat om NGO-arbete, hälsa, utbildning och fattigdom i Bangladesh. Barnforskaren Bodil Rasmusson har fungerat som expert i SIDA-finansierade barnprojekt i Afrika. Magnusson, som också är en av grundarna av SASNET (South Asian Studies Network), är drivande i Socialhögskolans kontakter i Sydasien och har i sin forskning framförallt intresserat sig för sociala förändringar bland tibetanska flyktingar i Indien och för ett minoritetsfolk Baltistan i västra Himalaya.

Studenter från socialhögskolan har studerat vid olika samarbetsinstitutioner i Indien, Sydafrika, Uganda och Argentina. Mest betydelsefullt är ett Linnaeus-Palme utbyte med TISS, Tata Institute of Social Sciences i Mumbai, vilken är en ledande socialhögskola i Indien.

GENUS, UTVECKLING OCH POSTKOLONIALISM

Helle Rydström

Utvecklingsforskningen i genusvetenskap är tvärvetenskapligt orienterad och förankrad i ämnen som antropologi, geografi, historia, sociologi och statsvetenskap. Institutionen deltar aktivt i samarbeten över gränser mellan det som kan karakteriseras som det Globala Syd och det Globala Nord och försöker med sin forskning samt undervisning att stimulera till att tänka i nya banor kring utveckling och förändring i en postkolonial era. Viktiga partners i detta arbete finns bl.a. inom The Max Planck Institute for Social Anthropology och University of California, Los Angeles (UCLA) och vid universitet och forskningsinstitutioner i till exempel i Argentina, Sydafrika, Indien, Vietnam, Taiwan och Filipinerna.

Nutida aktiviteter bygger på tidigare initiativ inom det genusvetenskapliga utvecklingsrelaterade fältet vid Lunds universitet. I slutet av 1990-talet organiserades en konferens om ”Feminist Interventions in Discourse

on Gender and Development" av Sara Goodman och Diana Mulinari. Chandra Talpade Mohanty (Syracuse University) blev 2008 hedersdoktor vid Lunds universitet för sin forskning om hur västliga stereotypier bland annat kommer till uttryck inom biståndspolitiken och feminismen.

Genusvetenskap lyfter fram globala genusproblematiker och utvecklingsfrågor, inte minst genom en serie av workshops med framstående internationella forskare inom nätverket *Global Gender Matters*. Nätverket etablerads 2009 av Diana Mulinari och Helle Rydström och har fungerat som en plattform för kritiska postkoloniala samtal om genus i relation till bland annat makt, våld, (o)säkerhet, politisk organisering, civilsamhället, släktskap, migration, etnicitet, sexualitet och fältarbetsmetoder.

Aktuella forskningsprojekt handlar om kvinnor, civilsamhällen och sociala rörelser i ett globalt perspektiv (Diana Mulinari, Chia Ling Yang, Ina Knobblock och Katrine Scott bland många andra), Homosexualitet i Indien och Vietnam (Helle Rydström, Paul Horton och Maria Tonini), och Klimatkatastrofer och kvinnovåld i Pakistan, Filipinerna och Vietnam (Helle Rydström, Huong Nguyen och Catarina Kinnvall). Global migration belysas i flera forskningsprojekt (Maja Sager bland andra) och inom ett Linnaeus-Palme projekt med universitetet i Delhi studeras "Gender and Space".

Forskningens inriktning genomsyrar undervisningen i kurser som "Gender, Development, and Postcolonialism" och "Fieldwork" inom Samhällsvetenskapliga Fakultetens internationella masterprogram, samt institutionens kurser om migration, globalisering och feministisk epistemologi.

3. Samarbeten

På senare år har utvecklingsstudierna vid samhällvetenskapliga fakulteten fått ny energi genom tillkomsten av samarbeten av olika slag. För student-, lärar- och forskarutbyten finns nu två centra i Kina: på Fudan University och Peking University, där Lunds universitet har varit aktivt drivande sedan slutet av 1990-talet. Gemensamma masterprogram har satts upp och forskning i ämnen som migration, ekonomisk, politisk och social och kulturell utveckling och välfärdspolitik utvecklats.

Lunds universitet är en av ett 20-tal medlemmar i det nordiska universitetskonsortiet Nordic Centre in India (NCI) som startades 2001 i New Delhi. NCI erbjuder medlemsuniversitetens studenter kvalificerade

samhällsvetenskapliga sommarkurser i samarbete med indiska forskningsinstitutioner såsom ISEC i Bangalore och TISS i Mumbai, samt dessutom terminskurser vid University of Hyderabad genom dess Study in India-program.

De EU-finansierade samarbetsprogrammen inom högre utbildning, såsom Tempus och Erasmus Mundus och numera Erasmus+ har bidragit till att stärka samarbetet med universitet i ett flertal länder utanför Europa. Genom att koordinera 13 Erasmus Mundus projekt och delta som partner i ytterligare 38 projekt mellan 2007 och 2014 har samarbetet mellan LU och universitet i bland annat Sydasien, Mellanöstern och Afrika stärkts betydligt och lett till att flera nya kurser, forskningssamarbeten och Linnaeus-Palmeprogram har etablerats.[4]

CENTRUM FÖR ÖST- OCH SYDÖSTASIENSTUDIER (CÖS)

Roger Greatrex

Centrum för öst- och sydöstasienstudier bildades 1997 vid Lunds universitet som ett resultat av ett riksdagsbeslut. CÖS har som uppgift att bedriva och främja tvärvetenskaplig forskning och utbildning om öst- och sydöstasien, den världsdel som under de senaste decennier har haft den starkaste ekonomiska utvecklingen världen någonsin sett och som har förvandlats till en av världens mest betydelsefulla regioner. Forskning vid CÖS omfattar hela regionen och bedrivs från samhällsvetenskapliga, ekonomiska, juridiska och humanistiska perspektiv. Forskare vid CÖS samarbetar med kollegor vid samhällsvetenskapliga och humanistiska fakulteten samt med forskare i regionen t.ex. vid Peking universitet och Fudan universitet i Folkrepubliken Kina, Waseda universitet och Keio universitet i Japan, Korea universitet i Korea, Kebangsaan universitet i Malaysia, National Taiwan universitet i Taiwan, och Mahidol universitet i Thailand. Detta sker också i samarbete med forskare i Australien, USA och Europa.

CÖS erbjuder ett två-årigt engelsspråkigt masterprogram *Master in Asian Studies* som leder till en M. Sc. examen. Fler än 350 studenter har hittills utexaminerats från programmet. Asienbiblioteket vid CÖS har förmodligen den största och mest aktuella samlingen i Norden av forskningslitteratur om regionen på engelska. Varje år sedan 2003 anordnar CÖS två internationella symposier under rubriken *Focus Asia,* som tar upp aktuella frågor rörande regionen med inslag från världsledande experter. CÖS anordnar därutöver även konferenser inom olika forskningsprojekt och samarbetsavtal. Det

två senaste åren har t.ex. två konferenser om Internet och utvecklingsfrågor i Kina arrangerats, och en mindre workshop om miljöfrågor planeras under våren 2015. CÖS publikation *Working Papers i Contemporary Asian Studies* inkluderar 'work in progress' av gästforskare och postdocs och ett urval av CÖS bästa masteruppsatser. CÖS leder ett större s.k. ramprojekt *Digital China* där även forskare från sociologi, statsvetenskap och företagsekonomi ingår. I ett nyligen avslutat projekt om utbildning i Asien samarbetade forskare vid CÖS med forskare från bl. a CMES. Under de kommande åren planerar CÖS att ytterligare förstärka sin forskning och utbildning i samarbete med samhällsvetenskapliga och humanistiska fakulteten samt att utvidga sin utbildning till att även omfatta en forskarutbildning.

SASNET, NÄTVERKET KRING SYDASIENFORSKNING I SVERIGE

Anna Lindberg

SASNET startades 2001 med finansiering av Sida/SAREC. Genom ett antal kontaktresor och genom inbjudna gästforskare och seminarier byggdes successivt ett omfattande nätverk i alla de sysasiatiska länderna. År 2004 ordnades den 18:e Europeiska Konferensen i Moderna Sydasienstudier i Lund med 360 deltagare. Webmaster har sedan starten varit Lars Eklund.

SASNETs kontaktnät har bl.a. möjliggjort att Lunds universitet sedan 2008 koordinerat och deltagit i flera s.k. Erasmus Mundus program med deltagande partners från sydasiatiska universitet. Flera forskningsprojekt har startats med planeringsbidrag från SASNET. Det finns nu också en professur i religionshistoria med inriktning på indiska religioner vid Lunds universitet.

Sedan 2007 leds nätverket, som ständigt uppdateras och förnyas, av Anna Lindberg, historiker med inriktning på indisk nutidshistoria. Under perioden 2010–2014 stod SASNET som värd för fyra indiska gästprofessorer som i samarbete med Indian Council for Cultural Relations (ICCR) vistades ett akademiskt år på Lunds Universitet. Från och med 2010 finansieras SASNET enbart av Lunds universitet och fokuserar nu framför allt på att främja Sydasienstudier i Lund, bland annat genom att stimulera studenter och yngre forskare att intressera sig för Sydasien. Som ett led i denna strategi håller flera utbytesprogram mellan Lunds universitet och sydasiatiska universitet på att etableras, och för några år sedan bildades the South Asian Student Association at Lund University, SASA, som arrangerar en rad aktiviteter för studenter och unga forskare.

SASNET har under senare år arrangerat minst en internationell konferens per år och ett antal workshops för forskare och doktorander, bl.a. i samarbete med European Association for South Asian Studies. SASNET bistår studenter på Lunds universitet, som gör fältarbete i Sydasien, såväl ekonomiskt som praktiskt. Från och med 2015 ges doktorander och postdocs från Sydasien genom SASNET möjlighet att vistas på Lunds universitet under några månader.

CENTRUM FÖR MELLANÖSTERNSTUDIER (CMES)

Leif Stenberg

Centrum för Mellanösternstudier bildades 2007 i syfte att samordna och vidareutveckla forskning och studier avseende Mellanöstern. Det leds sedan starten av Leif Stenberg, islamolog vid LU.

De senaste årens händelser i Mellanöstern har markant ökat efterfrågan på kunskap och analys av den politiska, ekonomiska, sociala, kulturella och religiösa utvecklingen i regionen. CMES har många beröringspunkter med samhällsvetenskapliga ämnen och har därför ett nära och gott samarbete med forskare från samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund. Bland annat finansierar CMES doktorandtjänster inom freds- och konfliktvetenskap och sociologi samt ger stöd till projektet, konferenser och seminarier. Forskare från discipliner som sociologi och statsvetenskap samverkar med forskare vid CMES. Detta sker naturligt eftersom mycken forskning vid CMES bedrivs av forskare tränade i just samhällsvetenskapliga discipliner eller med en samhällsvetenskaplig ingång i sin forskning.

SAMARBETE MED AFRIKA

Pär Svensson

Forskning och utbildning *med* och *om* Afrika finns inom många delar av Lunds universitet. Samarbete finns med 42 afrikanska länder och det finns framgångsrik forskning inom flertalet områden som rör exempelvis lokal och global utveckling och hållbarhet. Vid den samhällsvetenskapliga fakulteten finns sedan åtminstone 1960-talet utbyten och samarbete med Afrikanska forskare. Många av de inblandade har varit lärare i utvecklingsstudier vid universitetet. Men aktiviteter som rör Afrika har inte varit särskilt väl samlad vid universitetet. Därför kom universitets handlingsplan för internationalisering 2010–2011 att omfatta en strategi

för samarbete med Afrika, i likhet med de som redan finns för Asien. Samhällsförändringen är hög i flera afrikanska länder och det finns ett ömsesidigt behov av samarbete och utbyte. Samtidigt finns ett ökat intresse hos lärare och studenter i Lund. Ytterligare ett skäl var att en del finansiärer under senare år har krävt universitetsövergripande strategier eller avtal.

I den beslutade strategin prioriteras nu ett antal universitet för utveckling av samarbete utifrån befintliga samarbeten, finansieringsmöjligheter och förutsättningar för att skicka studenter och lärare: I Sydafrika University of Cape Town och University of the Western Cape, i Kenya University of Nairobi och i Uganda Makerere University. Strategin prioriterar dessutom ett antal länder för marknadsföring av studieprogram eftersom flera av våra utbildningar bygger på ett globalt nätverk med studenter från olika delar av världen. Bland de prioriterade finns Uganda, Mocambique, Rwanda och Tanzania. För universitetets uppdragsutbildning anges ett antal prioriterade tematiska samverkansområden såsom hållbarhet, demokrati och säkerhet. Strategin började tillämpas under 2015.

4. Tvärvetenskapliga utbildningar i utvecklingsstudier

Parallellt med att utvecklingsstudier kom att bli integrerade delar av forskningen inom många av fakultetens ämnen utvecklades också tvärvetenskapliga kurser och program med samma inriktning. Samhällsvetenskapliga fakulteten har idag ett kandidatprogram och två masterprogram med inriktning mot utvecklingsstudier. Dessutom finns ett närliggande masterprogram – Culture, Power and Sustainability – som presenterats under Humanekologi ovan.

KURSER I U-LANDSKUNSKAP/UTVECKLINGSSTUDIER

Franz-Michael Rundquist

Kurser i u-landskunskap inrättades vid Kulturgeografiska institutionen 1972. Externt pådrivande för att kurserna började diskuteras var bl.a. U-gruppen i Lund. Direkt drivande för att inrätta kurser i u-landskunskap var Olof Nordström, lektor i kulturgeografi. Kurserna var från början klassificerade som så kallade yrk-kurser (yrkesförberedande/-orienterade) och

gavs på halvfart och kvällstid. I inledningsskedet var ambitionen att så många institutioner och perspektiv som möjligt skulle involveras och belysas. Ämnen under de första åren kursen gavs var kulturgeografi, sociologi, nationalekonomi, ekonomisk-historia, pedagogik och naturgeografi. Från mitten av 1970-talet började kursen ges under både dag- och kvällstid. Mot slutet av 1970-talet breddades kursutbudet till en B-kurs (21–40 p/31–60 hp), vilket i början av 1980-talet också kompletterades med en C-nivå och kurserna bytte namn till utvecklingsstudier. Från andra halvan av 1990-talet inrättades slutligen en D-nivå. I och med att ämnet gav kurser upp till kandidatnivån inrättades utvecklingsstudier som ett examensämne och kandidat- och magisterexamina inom huvudområdet kunde utfärdas.

Parallellt med att kursutbudet inom området utvecklingsstudier breddades och fördjupades skedde också en koncentration av de ämnen som framförallt undervisade inom området till att huvudsakligen omfatta: kulturgeografi, sociologi, ekonomisk-historia, växtekologi och, periodvis, statsvetenskap. Skälet till att antalet representerade ämnen minskade var att administrationen av kursen var mycket komplex och innebar många samordningsproblem, men berodde också på tillgången till intresserade lärare med erfarenheter inom området. Kursansvaret och det administrativa ansvaret har sedan 1972 i huvudsak innehafts av Franz-Michael Rundquist, under vissa perioder med stöd och hjälp av Mikael Hammarskjöld.

Tillströmningen till kurserna varierade under åren, men var i allmänhet ganska hög – framförallt på grundkursnivån. I och med att ett engelskspråkigt kandidatprogram i utvecklingsstudier, Bachelor Program in Development Studies, (se nedan) inrättades och hade sin första antagning hösten 2009 minskade dock söktrycket på de svenskspråkiga kurserna och läsåret 2012/13 lades dessa i ”malpåse”.

BIDS – BACHELOR IN DEVELOPMENT STUDIES

Tobias Axelsson & Yahia Mahmoud

BIDS startades som ett sätt att vidarutveckla undervisningen i utvecklingsstudier på grundnivå vid Lunds universitet. På initiativ av Magnus Jirström tillsattes en grupp bestående av Tobias Axelsson, Yahia Mahmoud, Sara Kalm och Axel Fredholm för att ta fram ett programförslag och ett valideringsunderlag. Underlaget validerades och godkändes av rektor vintern 2008 och första kullen antogs till programmet nio månader senare. Under ledning av Staffan Lindberg och Yahia Mahmoud byggdes kursutbudet

upp under det första året. Ett arbete som sedan fortsatte med Franz-Michael Rundquist och Tobias Axelsson vid rodret. Idag leds programmet av Magnus Jirström och Montserrat Lopez Jerez.

Med ett tvärvetenskapligt anslag kombinerar programmet forskningstraditioner från fyra samhällsvetenskapliga discipliner: sociologi, statsvetenskap, kulturgeografi och ekonomisk historia.

Under första terminen får studenterna en kurs om utvecklingen i ett historiskt perspektiv under de koloniala och post-koloniala perioderna. Terminen fortsätter med en kurs om de aktuella socio-politiska förändringarna, som också belyser utvecklingsstrategier och bistånd och dess syfte. Under andra terminen behandlas olika utvecklingsteorier och dess centrala begrepp samt vetenskapsteori och forskningsmetoder. Under andra året väljer studenterna fritt kurser som ger fördjupning i någon av de fyra nämnda disciplinerna men även inom andra ämnen. På det sättet tar vi vara på kompetensen inom utvecklingsstudier som finns inom respektive institution samtidigt som studenterna ges en möjlighet att profilera sig tydligare. Under andra året finns även en chans till ytterligare internationalisering genom studier inom internationella utbytesprogram. Här har BIDS arbetat upp kontakter i t.ex. Ghana.

Under tredje året specialiserar sig studenterna inom vald disciplin och ges möjligheter att göra fältstudier eller praktik. Varje år gör ett flertal studenter fältstudier i utvecklingsländer som Zambia, Guatemala och Indien och ett mindre antal åker ut på praktik till små och stora organisationer och företag. Studenter har till exempel undervisat barn i engelska på barnhem i Bangladesh och gjort utredningar för FN-organ i Geneve.

Programmet har ett högt och stigande söktryck. Sedan starten har BIDS tagit emot 80 studenter varje år. Studenterna, som är både svenska och internationella, har oftast ett starkt engagemang för internationella frågor och ser utbildningen som en förberedelse inför en karriär inom utvecklingssamarbete eller fortsatta studier inom samma ämne. Vi ser också att en BIDS-gemenskap genom alumniverksamhet har skapats som bäddar för goda kontakter mellan studenterna även efter avslutad examen.

LUMID – ETT AV LANDETS MEST POPULÄRA MASTER PROGRAM: FRÅN FRÖ TILL PLANTA

Lisa Eklund

LUMID, som är en förkortning av *Lund University Master of Science in International Development and Management*, är ett tvåårigt internationellt

Master program som grundades 2006. Programmet har sedan dess antagit 40 studenter varje år och har sedan sin start varit en av Sveriges mest sökta utbildningar.

Idén till programmet föddes ur ett samarbete mellan kulturgeografen Magnus Jirström och sociologerna Göran Djurfeldt och Rolf Larsson redan 2002, dvs. under en period då det internationella samfundet och lokala aktörer av olika slag var i full färd med att utarbeta planer och strategier för att verkställa Milleniedeklarationen som fastslagits 2000. Dessutom hade nya viktiga aktörer inom biståndsbranschen tillkommit som efterfrågade välutbildad personal – den snabbt växande NGO-sektorn, de privata konsultföretagen och näringslivet med verksamhet i utvecklingsländer. LUMID skulle svara upp mot många grundutbildade studenters önskemål om att förbereda och profilera sig för en karriär inom detta område. LUMID ville ge studenterna möjlighet att kombinera tvärvetenskapliga teoretiska kunskaper med praktiska färdigheter och kunskaper genom fältpraktik.

Vägen var dock lång från de ursprungliga planerna tills programmet antog sina första studenter, 2006. Ett omfattande förberedande arbete genomfördes som bl.a. innefattade en kartläggning av arbetsmarknaden och en inventering av existerande kompetens och intresse inom LU. Genom detta förberedelsearbete, som från 2005 leddes av Agnes Andersson Djurfeldt (även studierektor för programmet fram till 2011), och en starkt central förankring tilldelades LUMID resurser från både LU och Sida, vilket var en förutsättning för att LUMID kunde initieras och utvecklas till det program det är idag.

LUMIDs tvärvetenskapliga ansats grundar sig på uppfattningen att utvecklingsproblematik bäst bemöts och studeras inte bara genom perspektiv som innefattar samhällsvetenskap och ekonomi, utan även hälsa, miljö/naturresurshållning och management. En bärande tanke bakom programmet är att utnyttja de starka ämnes-/forskningsmiljöer vid universitetet som redan ger utbildning inom ämnen som rör utveckling i olika former. Med lärare från fem fakulteter ter sig LUMID tämligen unikt. LUMID samverkar även med aktörer utanför akademin.

Det tvärvetenskapliga upplägget genomsyrar också antagningsurval. Studenter antas från tre breda områden: samhälle/ekonomi, medicin/hälsa och naturvetenskap förutsatt att de har bra betyg, relevant yrkeserfarenhet och är starkt motiverade att studera på LUMID. Det breda urvalet bidrar

till en diversifierad grupp av duktiga och ambitiösa studenter som kommer från olika länder.

Under det första året erbjuder LUMID kurser i internationella utvecklingsperspektiv, global hälsa, hållbar utveckling och naturresurshållning, stads- och jordbruksutveckling samt management. Stor vikt läggs vid metodundervisning, där vetenskapsteori varvas med kvalitativa och kvantitativa metoder, inklusive GIS, för att förbereda studenterna för år två då de ger sig ut i fält. I fält praktiserar studenterna under första hälften av termin tre vid biståndsorganisationer verksamma främst i det Globala Syd. Parallellt med sina praktiker genomför studenterna avancerade uppgifter med handledning av lärare på LUMID inom områdena projektutvärdering, organisationsanalys, strategisk planering och biståndseffektivitet. Den senare delen av termin tre ägnar studenterna sig åt metodstudier i fält där de samlar in empirisk data inför masteruppsatsen, som skrivs under termin fyra.

I den grupp på 40 studenter som antogs hösten 2014 återfinns över 20 nationaliteter. Med hjälp av stipendier och egenfinansierade studenter bibehåller LUMID en stark representation av studenter från länder utanför EU/EES, trots införandet av studieavgifter 2011. Både lärare och studenter sätter stort värde på den diversifierade studentgruppen, och tack vare studenternas och lärarnas stora engagemang är genomströmningen på LUMID nära 100 procent.

LUMID är sedan hösten 2012 med i Global Association of Master in Development Practice (Global MDP, se http://mdpglobal.org/). Syftet med nätverket är att underlätta och möjliggöra upprättandet av masterprogram som är utformade med fyra pelare i fokus: samhälle/ekonomi, hälsa, natur/miljö och management. Ytterligare en gemensam nämnare för MDP utbildningarna är att de innehåller fältpraktik.

De höga ansökningstalen, den stora genomströmningen av studenter och det faktum att majoriteten av de ca 250 alumner som tagit examen från LUMID funnit relevanta jobb ett år efter examen visar att programmet håller hög nivå och är en aktuell och relevant utbildning, vilket också fastslagits i utvärderingar från Sida och Högskoleverket. Samtidigt står programmet inför utmaningen att upprätthålla internationell mångfald i studentgruppen då utbudet av stipendier minskar.

UTVECKLINGEN AV INTERNATIONELLA MASTERPROGRAM I SAMBAND MED BOLOGNAPROCESSEN

Kjell Nilsson & Franz-Michael Rundquist

Hösten 2007 implementerades den så kallade Bolognareformen i Sverige. Denna utbildningsreform innebar bland annat att Sverige, som tidigare endast haft en ettårig magisterexamen mellan kandidatexamen och forskarutbildning, introducerade en tvåårig masterexamen.

Inför genomförandet av Bolognareformen vid Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund tillsattes en grupp med representanter från samtliga (dåvarande) institutioner för att utveckla gemensamma internationella masterprogram. Ett skäl till att utveckla fakultetsgemensamma program var att det skulle bli för kostsamt för många ämnen att själva skapa tvååriga masterutbildningar med ganska få studenter. Utgångspunkten var att programmen skulle ha en inriktning som korresponderade till starka forskningsområden inom fakulteten och att studenterna förutom en programexamen också skulle få sin examen i ett av fakultetens ämnen (huvudområden). Det senare för att masterexamina från programmen skulle ge behörighet till forskarutbildningen inom fakultetens respektive ämnen.

Från dessa grundprinciper utvecklades de tre masterprogrammen: Development Studies, Gender Studies och Global Studies, som fakultetsgemensamma program med examen inom programmet och det huvudområde studenterna hade som fördjupning (major) i sin grundutbildning och skrivit sin masteruppsats inom. Kurser som utvecklades inom de tre programmen, speciellt metodkurserna, kom att utnyttjas även av de studenter som tog en ren ämnesexamen inom ett svenskspråkigt program, vilket innebar att samtliga masterstudenter inom fakulteten fick en internationell erfarenhet genom engelskspråkiga kurser med internationella studenter.

Fakulteten har också utvecklat gemensamma masterprogram med Fudan University i Shanghai på basis av våra fakultetsgemensamma program. Det gäller dels ett gemensamt masterprogram i utvecklingsstudier med dubbla examina, men också i Global Studies och Gender Studier, tillsammans med School of Social Development and Public Policy.

5. Tvärvetenskap?

Vi har i detta kapitel beskrivit framväxten och etablerandet av utvecklingsstudier vid samhällvetenskapliga fakulteten i Lund. Ett viktigt drag

i denna utveckling har varit samarbeten mellan lärare och forskare från olika institutioner i program och projekt, som t.ex. de fakultetsgemensamma masterkurserna och i många olika forskningsprojekt. Men är det frågan om tvärvetenskapliga samarbeten?

Den vanligaste modellen för samverkan är flervetenskaplig, där de ingående disciplinerna arbetar med ett gemensamt problem men behåller sina egna teoretiska verktyg och kompletterar varandra. Samverkan mellan neo-klassisk nationalekonomi och andra samhällsvetenskaper har ofta denna form, eftersom den förra har en teoribildning som sällan används av de övriga. Utvecklingsforskningen består dock lika ofta av projekt och program där forskare från olika discipliner enas kring en gemensam teoretisk ram för studierna, t.ex. innovations- och organisationsteorier, och arbetar utifrån detta.

Det har funnits och finns ännu ett starkt intresse från starka finansiärer, som Sida och Forskningsråden, att betrakta utvecklingsproblematiken som sammansatt och i behov av såväl ekonomiska, politiska som sociala analyser som griper in i varandra. Helhetsförståelse premieras.

Det finns många skäl till att dessa samarbeten inom utvecklingsstudierna blivit bestående över tiden. Mats Benner skriver i ett kapitel i denna bok att den starka samhällstyrningen som utvecklades på 1970-talet gynnade tvärvetenskapliga program, men kom successivt att ersättas av en finansiering, där forskarsamhället själva fick prioritera med resultatet att disciplinerna stärktes och samarbetsprogrammen försvagades. Detta gäller kanske bara delvis för utvecklingsstudierna i Lund. Över tiden har de gemensamma seminarierna minskat, men samarbeten har fortsatt inom forskningen och utbildningsprogrammen och i de olika centra för asienstudierstudier. Det allmänna intresset står sig alltså gott i förhållande till det partikulära.

Noter

1. www.sam.lu.se
2. Gleerups, Lund 1970.
3. Se Jönssons bidrag i denna volym.
4. Vi tackar Kjell Nilsson, Lars Eklund och Elisabeth Axell för hjälp med detta avsnitt.

Från det lokala till det globala
En personlig betraktelse

Christer Jönsson

Året var 1967. Jag genomgick muntlig tvåbetygstentamen i statsvetenskap för Professor Nils Stjernquist i hans rymliga tjänsterum. Frågorna var knepiga och jag var osäker på om jag lyckades besvara dem på ett tillfredsställande sätt. Osäkerheten späddes på av att tentatorn levde upp till bilden av en tankspridd professor genom att sprätta upp post, sortera papper och svara i telefon under förhörets gång. Mot slutet av tentamen utbrast han abrupt: ”Vi har haft ögonen på dig!” Medan jag försökte erinra mig vilka dumheter jag kunde ha gjort mig skyldig till på institutionen, tillade han: ”Vill du bli amanuens?” Kommen från en familj helt utan akademisk bakgrund hade jag ingen aning om vad detta kunde innebära, även om jag som latinare visste att ordet bokstavligen betyder att finnas till hands. När jag mumlade något tvekande, kom följdfrågan: ”Spelar du fotboll?” Nu var min förvirring total, men jag svarade försiktigt jakande. Vad jag inte heller visste var att de samhällsvetenskapliga institutionerna vid den här tiden hade startat en egen ”korpserie” med elvamannalag där även professorerna medverkade. Nils Stjernquist bad mig i det läget helt sonika följa med honom ut ur rummet. Han ledde mig till assistenten Henrik Hermeréns kontor, knackade på dörren och föste in mig med orden: ”Hej, Henrik, här har vi vår nye amanuens.” Därefter lämnade han oss.

Jag återberättar denna episod inte bara för att den för alltid etsat sig fast i mitt minne utan också för att den belyser den typ av informellt rekryteringsförfarande som kunde råda i fakultetens barndom. Det handlade om handplockning utan formella ansökningsrutiner. I mitt fall var det t o m så att jag aldrig gavs en chans att säga ja eller nej till erbjudandet om att bli amanuens. När jag 1989 utnämndes till professor påminde jag Nils om att jag egentligen aldrig sagt ja till hans anställningserbjudande men att min utnämning nog fick ses som ett senkommet bejakande. Före tentamenstillfället 1967 hade jag inga som helst tankar på en akademisk karriär. Jag läste statsvetenskap för att kunna söka in på UD. En muntlig tentamen ändrade min tilltänkta yrkesbana, och för detta är jag Nils evigt tacksam.

När jag tillträdde anställningen som amanuens 1967 dominerades Statsvetenskapliga institutionen av kommunalforskning. Forskningsprogrammet ”Kommunal självstyrelse – kommunal indelning”, som fick omfattande finansiering från Riksbankens Jubileumsfond (RJ) och genomfördes under perioden 1965–1974, engagerade merparten av institutionens forskare. Bakgrunden var riksdagsbeslutet 1962 om en kommunreform, som inleddes 1964 och 1971 resulterade i en enhetlig kommuntyp och en drastisk minskning av antalet kommuner. Forskningsprogrammet, som involverade samtliga statsvetenskapliga institutioner i landet, var ett av de allra första (och ett av de allra största någonsin) som RJ beviljade medel till. Forskarna i programmet ställdes på ett sätt som inga andra svenska samhällsforskare tidigare inför gemensamma, strategiska avgöranden kring forskningsproblem, metoder och teorier, vilket medförde ett helt nytt behov av samarbete och samordning mellan de statsvetenskapliga institutionerna. Flera av programmets forskare kom sedermera att inta centrala positioner i svensk statsvetenskap, och andra rekryterades till chefspositioner i det svenska samhället.

I detta hav av kommunalforskning fanns på institutionen under denna tid en liten ö av internationell politik, personifierad av Hans F. Petersson. HF, som han allmänt kallades, hade på tidigt 1950-tal tillbringat ett år på Yale University och disputerade 1964 på avhandlingen *Power and International Order*, som behandlade inställningen till kriget, freden och en ny världsordning efter första världskriget.[1] Den räknas bland de bästa statsvetenskapliga avhandlingar som författats i Sverige och rekommenderas fortfarande som läsning för nya doktorander. HF:s avhandling var den första på lundainstitutionen som behandlade internationell politik. Den var dessutom den första statsvetenskapliga avhandling i Sverige som skrevs på engelska.

HF:s seminarier var högtidsstunder för den växande skara studenter som ville vidga perspektiven bortom den svenska politiska problematiken, vilken traditionellt stått central i statsvetenskapen. Här delade han med sig av sitt breda kunnande kryddat med underfundig humor och formuleringskonst. Med sin tillbakadragna stil axlade han knappast rollen som missionär för ett nytt ämnesområde, men genom sitt motvilliga deltagande i en kommitté som skulle utreda framtida former för forskning och universitetsutbildning i internationell politik gjorde han en bestående insats. Kommitténs majoritet föreslog 1969 att internationella relationer skulle inrättas som självständigt läroämne vid en för samtliga universitet

gemensam institution. Mot detta reserverade sig HF, som rekommenderade en förstärkning och utbyggnad av de internationella grenarna av existerande ämnen i kombination med tvärvetenskapliga seminarier. I remissbehandlingen fick HF:s förslag mest stöd, och någon riksinstitution blev aldrig av. Dagens generation forskare har anledning att sända en tacksamhetens tanke till HF för hans framsynta ställningstagande. I vår globaliserade tid blir det allt svårare att ens analytiskt särskilja den internationella från den nationella kontexten. Såtillvida kan Sverige idag sägas ha en fördel gentemot stora delar av den anglosaxiska universitetsvärlden, där internationella relationer fått status som eget, avgränsat ämne.

Som doktorand hade jag förmånen att ha HF som handledare. Dåtidens handledarroll hade inte mycket gemensamt med nutidens krav på täta kontakter med doktoranderna. HF:s roll under avhandlingsarbetet var att frikostigt dela med sig av sitt välsorterade privatbibliotek och på olika sätt uppmuntra och visa att han trodde på det jag höll på med. Det nästintill färdiga manuskript jag till slut lämnade in till HF, fick jag efter genomläsning tillbaka med pricksäkra och konstruktiva kommentarer, skrivna med HF:s drivna handstil, på i stort sett varje sida. Alla hjälpte mig att förbättra avhandlingen.

Under avhandlingsarbetet hade jag stort utbyte av täta diskussioner med min några år äldre kollega Lars-Göran Stenelo. Vi var båda intresserade av förhandlingsteori, Lars-Göran i sin undersökning av Sveriges medlingsförsök i nedrustningsförhandlingar, och jag i min studie av Sovjetunionens beteende i förhandlingarna om att begränsa kärnvapenprov som resulterade i det partiella provstoppsavtalet 1963. Lars-Göran hade Nils Stjernquist som handledare. Även om Nils själv var förankrad i statsvetenskapens offentligrättsliga och historiska ursprung, visade han alltid öppenhet och nyfikenhet för nya forskningsfält och uppmärksammade tidigt de internationella frågornas vikt. Nils var under lång tid universitetssektorns representant i UD:s antagningsnämnd – ett uppdrag jag själv sedan kom att inneha 1990–2001. Både Lars-Göran och jag kände ett aldrig svikande stöd från Nils i vår inriktning på internationell politik.

Under min doktorandtid fick jag förmånen att som Sverige-Amerikastiftelsens stipendiat vistas ett läsår på Stanford 1973–74. Numera är en utlandsvistelse ett vanligt inslag i forskarutbildningen, men då var det mera ovanligt. Att vistas i en så inspirerande miljö som Stanford och kunna diskutera avhandlingsidéer med framstående forskare som man beundrat på avstånd var en inspirerande upplevelse, som hos mig – och

kanske även bland andra på institutionen – inpräntade betydelsen av internationellt utbyte. En person i synnerhet, Alexander George, kom att betyda mycket för mig och andra på institutionen. För mig blev han en mentor och nära vän, och även Lars-Göran Stenelo och Magnus Jerneck lärde känna honom väl och fick ta del av hans lärdom och generositet under och efter Stanford-vistelser. Alex var en av statsvetenskapens giganter, som 1998 hedrades med det Skytteanska priset i Uppsala. Redan 1994 hade vi sett till att han utnämnts till hedersdoktor vid Lunds universitet.

Lars-Göran disputerade 1972 och jag 1975. Innan dess hade Göran Hydén disputerat 1968 på en avhandling om politisk utveckling i Tanzania och Mats Bergquist 1970 på en avhandling om Sveriges tidiga politik gentemot EEC.[2] Således kom utvecklingsfrågor och Europa på den lundensiska statsvetarkartan. Dock försvann Göran snart till Afrika och USA där han etablerade sig som en internationellt ledande forskare på sitt område, samtidigt som Mats lämnade institutionen för UD där han gjorde en lysande karriär.

Därmed föll ansvaret tungt på Lars-Göran och mig att föra arvet från HF vidare i vår undervisning och handledning på institutionen. Själv började jag ta över en del av Lars-Görans undervisning då Vietnamkriget pågick för fullt. Å ena sidan bidrog kriget till ett ökat intresse för internationella frågor bland statsvetarstudenterna; å andra sidan kom föreläsningar och seminarier att domineras av en liten grupp radikala studenters agerande. De ifrågasatte allt vad man som lärare (och per automatik reaktionens företrädare) sade, och deras s k frågor fick ofta formen av långrandig revolutionär propaganda. Då hade jag flera gånger lust att avsluta min karriär som akademisk lärare.

Det var i det läget forskningen som höll mig kvar. Jag lyckades få en omarbetning av min avhandling antagen för publicering på Columbia University Press. När *Soviet Bargaining Behavior* kom ut 1979 blev jag den förste på institutionen som publicerat sig internationellt.[3] Sedan dess har mycket förändrats. I den ”publish-or-perish”-kultur som nu råder är internationell publicering mer eller mindre ett måste. Tekniken har också förändrats. Utgivningen av min bok 1979 blev flera månader försenad, eftersom någon i posthanteringen på Columbia University Press glömt att klistra på en ”air mail”-etikett på korrekturet, som därför låg och skvalpade under lång tid på något lastfartyg på väg över Atlanten. För dagens forskargeneration ter sig detta lika främmande som att bokmanuset i maskinskriven form skickats med reguljär (flyg)post till USA.

Studenternas intresse för internationell politik bestod och växte, samtidigt som klimatet i lärosalarna förbättrades. Allt flera med internationellt intresse sökte sig till forskarutbildningen. Under 1980-talet disputerade t.ex. Ole Elgström och Magnus Jerneck, som sedan dess haft tunga uppdrag på institutionen och i fakulteten.[4] Anders Lidén, Thomas Hörberg och Ulf Lindell, som disputerade under den här perioden, rekryterades till UD.[5] Ole, Magnus och jag utgav 1986 en lärobok baserad på våra gemensamma erfarenheter från undervisningen i internationell politik. Den blev snabbt kurslitteratur över hela landet, och en andra, omarbetad och utökad upplaga kom ut 1992.[6] Först 1987 fick institutionen sin första kvinnliga doktor, Ann-Sofie Nilsson, och hon hade internationell politik som ämnesområde.[7] Idag är hon med efternamnet Dahl mest känd som Köpenhamns-baserad kolumnist i Sydsvenskan.

Under 1990-talet behandlade mer än hälften av institutionens doktorsavhandlingar tematik inom internationell politik. 1990-talet innebar också ett genombrott för kvinnliga doktorer inom ämnesområdet – en trend som fortsatt och förstärkts efter millennieskiftet. Idag har institutionen ett betydande antal kvinnliga professorer, varav de flesta har en internationell inriktning. En viktig politisk utveckling under 1990-talet med konsekvenser för institutionen var den process som ledde till svenskt medlemskap i EG 1994. Institutionen fick uppdraget från Civildepartementet att utarbeta och genomföra uppdragsutbildning för statsanställda i form av en masters-kurs på temat internationellt samarbete och förhandlingar. Utbildningen var avsedd som förberedelse och kompetensutveckling inför det svenska medlemskapet. Med startbidrag från Crafoordska stiftelsen bildades 1997 ett tvärvetenskapligt Centrum för Europastudier med Magnus Jerneck som förste föreståndare. Redan 1994 tog institutionen ett stort administrativt och innehållsligt ansvar för en nykonstruerad Masters in European Affairs, en utbildning som fortfarande existerar med ett betydande inslag av utländska studenter.

På det hela taget var 1900-talets sista decennier en period av snabb utveckling och expansion. En ny generation forskare slog igenom, flera och varierade forskningsteman växte fram, och nya kurser utvecklades, ofta med globala snarare än lokala perspektiv. Samarbete med närliggande discipliner ledde till såväl kursutveckling som gemensamma forskningsprojekt. Jag var själv delaktig i att tillsammans med nationalekonomen Göte Hansson utarbeta och undervisa på en kurs i internationell politisk ekonomi. Med internationella historiker genomförde vi en serie

doktorandseminarier, och ett RJ-stött forskningsprojekt kring ”stabil fred” var ett samarbete mellan lundastatsvetare och lundahistoriker, som även kom att involvera forskare från bl.a. Israel och USA och hade Alexander George som inspiratör och mentor.[8] Själv fick jag förmånen att med hjälp av anslag från Erik Philip-Sörensens stiftelse inleda att långvarigt och lärorikt samarbete med historikern Sven Tägil och geografen Gunnar Törnqvist kring Europas politiska och ekonomiska organisering.[9] Catarina Kinnvall byggde upp en seminarieserie kring politisk psykologi, var verksam i styrelsen för International Society of Political Psychology (ISPP) och såg till att organisationens internationella konferens 2004 förlades till Lund.

Vetenskapsrådet gjorde 2002 en utvärdering av svensk statsvetenskap, där Lund pekades ut som den institution i landet där internationell politik var ”a prominent and thriving field”.[10] Idag har vi konkurrens om denna ledande position från Stockholm, mycket tack vare att Professor Jonas Tallberg, som fick sin utbildning och disputerade i Lund, kring sig samlat en skara produktiva yngre forskare.

Det var därför logiskt att Lund och Stockholm samverkade i en ansökan till RJ:s sexåriga program. Efter ett första avslag 2006 och ett års intensivt arbete med att stärka ansökan beviljades vi anslag på 33 miljoner hösten 2007. Temat för forskningsprogrammet Transdemos, som avslutades förra året, var ”Demokrati bortom nationalstaten? Transnationella aktörer och globala styrformer”. Frågeställningen var huruvida och i så fall hur mångfalden icke-statliga aktörer på den globala arenan kan bidra till demokratisering på global nivå. Programmet engagerade ett tjugotal forskare vid de statsvetenskapliga institutionerna i Lund och Stockholm. Transdemos löpte parallellt med det Stockholms-baserade programmet Transaccess (”The Institutional Design of International Institutions: Legitimacy, Effectiveness, and Distribution in Global Governance”), som finansierades av det Europeiska forskningsrådet (ERC). Eftersom de två programmen hade en till stora delar gemensam tematik, etablerade de ett nära samarbete och fungerade i praktiken som en större, gemensam forskningsmiljö med betydande synergi-effekter. Programsatsningen innebar internationell rekrytering av postdocs, som berikat forskningsmiljöerna i Stockholm och Lund.[11]

Efter en pionjärperiod under 1900-talets senare hälft med Håkan Wiberg som galjonsfigur kom den tvärvetenskapliga fredsforskningen att föra en något mindre framträdande och stundtals problematisk tillvaro i

Lund, tills avdelningen för freds- och konfliktforskning 2005 placerades vid statsvetarinstitutionen med Karin Aggestam som föreståndare. Hon tog itu med ett ambitiöst och framgångsrikt uppbyggnadsarbete som innefattade såväl undervisning som forskning. Tillsammans med Annika Björkdahl ledde hon 2008–11 forskningsprojektet ”Just and Durable Peace by Piece”, finansierat genom EU:s sjunde ramprogram och med deltagare från olika länder i Europa och Mellanöstern. Projektet undersökte ur olika aspekter strategier för att bygga fred, med särskilt fokus på EU:s roll på Balkan och i Mellanöstern. Liksom RJ-programmet resulterade detta projekt i ett stort antal publikationer och betydande internationell uppmärksamhet.[12]

Satsningen på större forskargrupper och forskningsprogram fortsätter. Hösten 2014 tilldelades institutionen ett nytt RJ-anslag på 36 miljoner kronor för programmet ”Statsbyggnad och den globala ordningens ursprung under och efter det långa 1800-talet (STANCE)”, som leds av Jan Teorell. Någon gång under ”det långa 1800-talet” (ca 1789–1914) vann den territoriella staten, såsom vi idag känner den, världsherravälde, samtidigt som statens omfattning och funktioner expanderade. Forskningsprogrammet syftar till att förklara varför så blev fallet, och vad detta har fått för konsekvenser för statsbyggnad och det internationella systemet. Programmet överbryggar den tidigare skiljelinjen mellan internationell och jämförande politik samt mellan idé/begreppshistoria och empirisk statsvetenskap.

När Lunds universitets tidigare styrelseordförande Allan Larsson besökte europeiska huvudstäder under sina ansträngningar att säkerställa samfinansieringen av ESS, fann han på svenska ambassader och i internationella organisationer tjänstemän med studiebakgrund i Lund. Han fick då idén att skapa någon form av alumni-sammanslutning. Som vanligt i Allans fall var avståndet kort mellan idé och handling. Dagen efter det att han testat tanken på mig fanns den Diplomatiska klubben vid Lunds universitet på plats. Det är en informell grupp på ett hundratal personer – ja, egentligen föga mer än en adresslista. Men efter diskussioner med Utrikespolitiska föreningen (UPF) tillkom 2008 ett mentorskapsprogram för studenter som siktar på någon form av internationell tjänst. Det innebär att ett tjugotal lundastudenter under ett års tid har möjlighet att rådfråga en mentor med gedigen internationell erfarenhet. När Allan drog sig tillbaka, överlämnade han ”ordförandeskapet” för Diplomatiska klubben till mig (andra gången i min karriär som jag inte gavs chansen att säga

ja eller nej…). Bland mentorerna finns tidigare studenter och kolleger på den statsvetenskapliga institutionen. Programmet uppskattas mycket av studenterna och har starkt stöd i universitetsledningen.

Internationalisering kan kort sagt ta sig många olika uttryck. Det kan handla om att företeelser utanför det egna närområdet blir våra studieobjekt. Lundastatsvetares intresse för generella politiska processer – såsom demokratisering, utveckling, stats- och fredsbyggande – har lett till studier av exempelvis Mellanöstern, Indien, Pakistan och Indonesien. Ökade inslag av internationell litteratur på kurslistorna och inspiration från forskning och forskare världen över är ett annat uttryck för ett globalt perspektiv. Det kan innebära att institutionen ger forskare och lärare möjlighet att förkovra sig utomlands samt tar emot gästforskare från andra universitet. Internationell rekrytering till forskarutbildningen och lediga tjänster är ett annat uttryck. På den statsvetenskapliga institutionen har den utvecklingen nu gått så långt att engelska är det vardagliga arbetsspråket. Internationalisering kan också, som den Diplomatiska klubben visar, innefatta ökade kontakter mellan forskare och praktiker på den internationella arenan. Sammantaget handlar det om att bygga, utveckla och vidmakthålla globala nätverk.

Under det halvsekel jag vistats där har den statsvetenskapliga institutionen genomgått genomgående förändringar i olika dimensioner. En viktig aspekt rör ämnets tyngdpunktsförskjutning. Av den en gång så dominerande kommunalforskningen återstår föga, medan den internationella profilen successivt förstärkts. Delkursen ”Svensk politik” fick först ge vika för ”Svensk och jämförande politik” och beteckningen är nu mera generellt ”Politik och styrelse”. Globaliseringen innebär att det blir allt svårare att hålla isär inrikes- och utrikespolitik och att gränslinjerna mellan olika nivåer tenderar att bli alltmera diffusa. Sålunda blir samspelet mellan lokala, nationella, regionala och globala nivåer alltmera framträdande i lundastatsvetarnas undervisning och forskningsprojekt.

Noter

1. Petersson, Hans F., 1964. *Power and International Order: An Analytical Study of Four Schools of Thought and Their Approaches to the War, the Peace and the Post-war System 1914–1919*. Lund: Gleerups.

2. Hydén, Göran, 1968. *TANU Yajenga Nchi – Political Development in Rural Tanzania*. Lund: Uniskol. Bergquist, Mats, 1970. *Sverige och EEC: En statsvetenskaplig studie av fyra åsiktsriktningars syn på svensk marknadspolitik 1961–1962*. Stockholm: Norstedts. Stenelo, Lars-Göran, 1972. *Mediation in International Negotiations*. Lund: Studentlitteratur. Jönsson, Christer, 1975. *The Soviet Union and the Test Ban: A Study in Soviet Negotiating Behavior*. Lund: Studentlitteratur.

3. Jönsson, Christer, 1975. *Soviet Bargaining Behavior: The Nuclear Test Ban Case*. New York: Columbia University Press.

4. Elgström, Ole, 1982. *Aktiv utrikespolitik: En jämförelse mellan svensk och dansk parlamentarisk utrikesdebatt 1962–1978*. Lund: Studentlitteratur. Jerneck, Magnus, 1983. *Kritik som utrikespolitiskt medel: En studie av de amerikanska reaktionerna på den svenska Vietnamkritiken*. Lund: Dialogos.

5. Lidén, Anders, 1979. *Security and Recognition: A Study of Change in Israel's Official Doctrine 1967–1974*. Lund: Studentlitteratur. Hörberg, Thomas, 1983. *Prediktion, osäkerhet och risk i internationella förhandlingar. En studie av svenskt förhandlingsbeteende vid förhandlingarna med Sovjetunionen 1940–41 om ett handelsavtal*. Lund: Studentlitteratur. Lindell, Ulf, 1988. *Modern Multilateral Negotiation: The Consensus Rule and Its Implications in International Conferences*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen.

6. Jönsson, Christer, Elgström, Ole & Jerneck, Magnus, 1986/1992. *Internationell Politik*. Lund: Studentlitteratur.

7. Nilsson, Ann-Sofie, 1987. *Political Uses of International Law*. Lund: Dialogos.

8. Kacowicz, Arie M., Bar-Siman-Tov, Yaacov, Elgström, Ole & Jerneck, Magnus (red), 2000. *Stable Peace Among Nations*. Lanham/Boulder/New York/Oxford: Rowman & Littlefield.

9. Jönsson, Christer, Tägil, Sven & Törnqvist, Gunnar, 2000. *Organizing European Space*. London: Sage. Jönsson, Christer, Tägil, Sven & Törnqvist, Gunnar, 2007. *Europa, quo vadis? Integration och splittring i tid och rum*. Stockholm: SNS Förlag.

10. VR, 2002. *Swedish Research in Political Science*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

11. Se t.ex. Tallberg, Jonas, Sommerer, Thomas, Squatrito, Theresa & Jönsson, Christer, 2013. *The Opening Up of International Organizations: Transnational Access in Global Governance*. Cambridge: Cambridge University Press. Jönsson, Christer & Tallberg, Jonas (red), 2010. *Transnational Actors in Global Governance: Patterns, Explanations, and Implications*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Bexell, Magdalena & Mörth, Ulrika (red), 2010. *Democracy and Public-Private Partnerships in Global Governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Erman, Eva & Uhlin, Anders (red), 2010. *Legitimacy Beyond the State? Re-examining the Democratic Credentials of Transnational Actors*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

12. Se t.ex. Aggestam, Karin & Björkdahl, Annika (red), 2013. *Rethinking Peacebuilding: The Quest for Just Peace in the Middle East and the Western Balkans*. London Routledge. Aggestam, Karin, 2012. "The Psychology of Peacemaking", i Fixdal, Mona (red), *Ways out of War: Peacemakers in the Middle East and Balkans*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Björkdahl, Annika, 2012. "A Gender-Just Peace: Exploring the Post-Dayton Peace Process", *Journal of Peace and Change* vol. 37:2, 286–317.

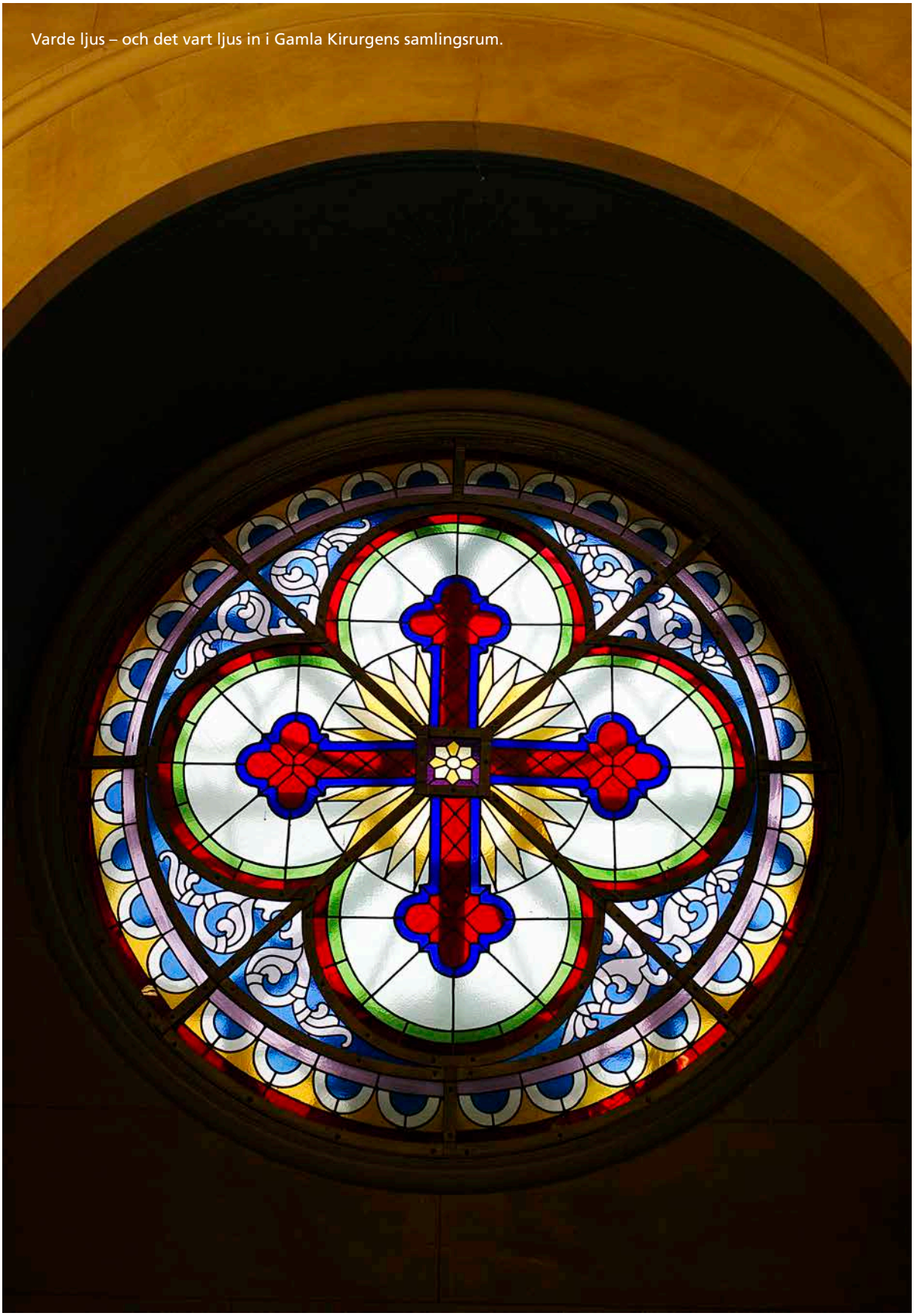

Varde ljus – och det vart ljus in i Gamla Kirurgens samlingsrum.

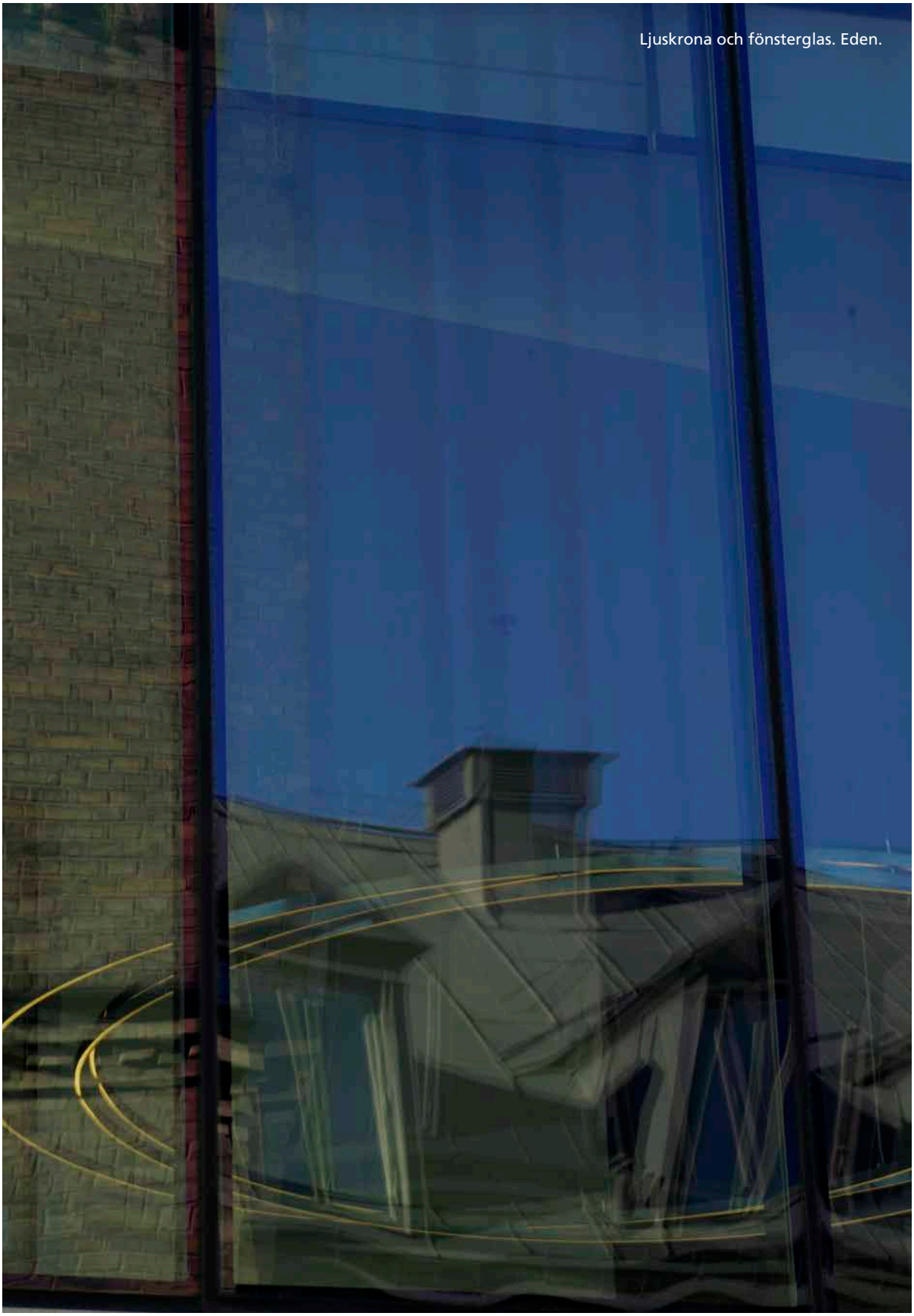

Ljuskrona och fönsterglas. Eden.

Skulpturer i Paradisparken.

Detalj av målning. Samhällsvetenskaplica fakultetens bibliotek.

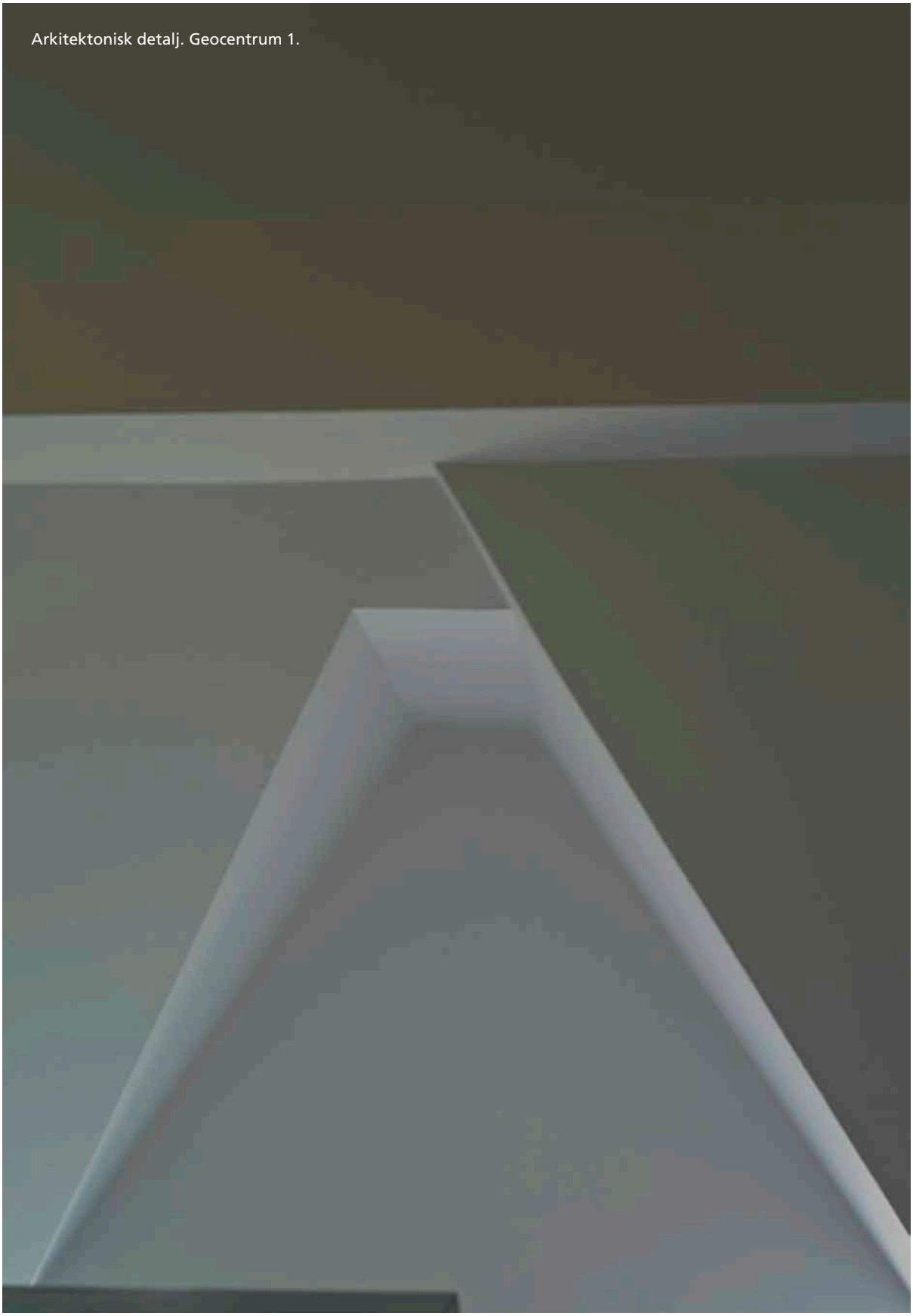

Arkitektonisk detalj. Geocentrum 1.

Måttenheten 1 lgm = en lagom i enlighet med Uarda-akademien. Paradisparken.

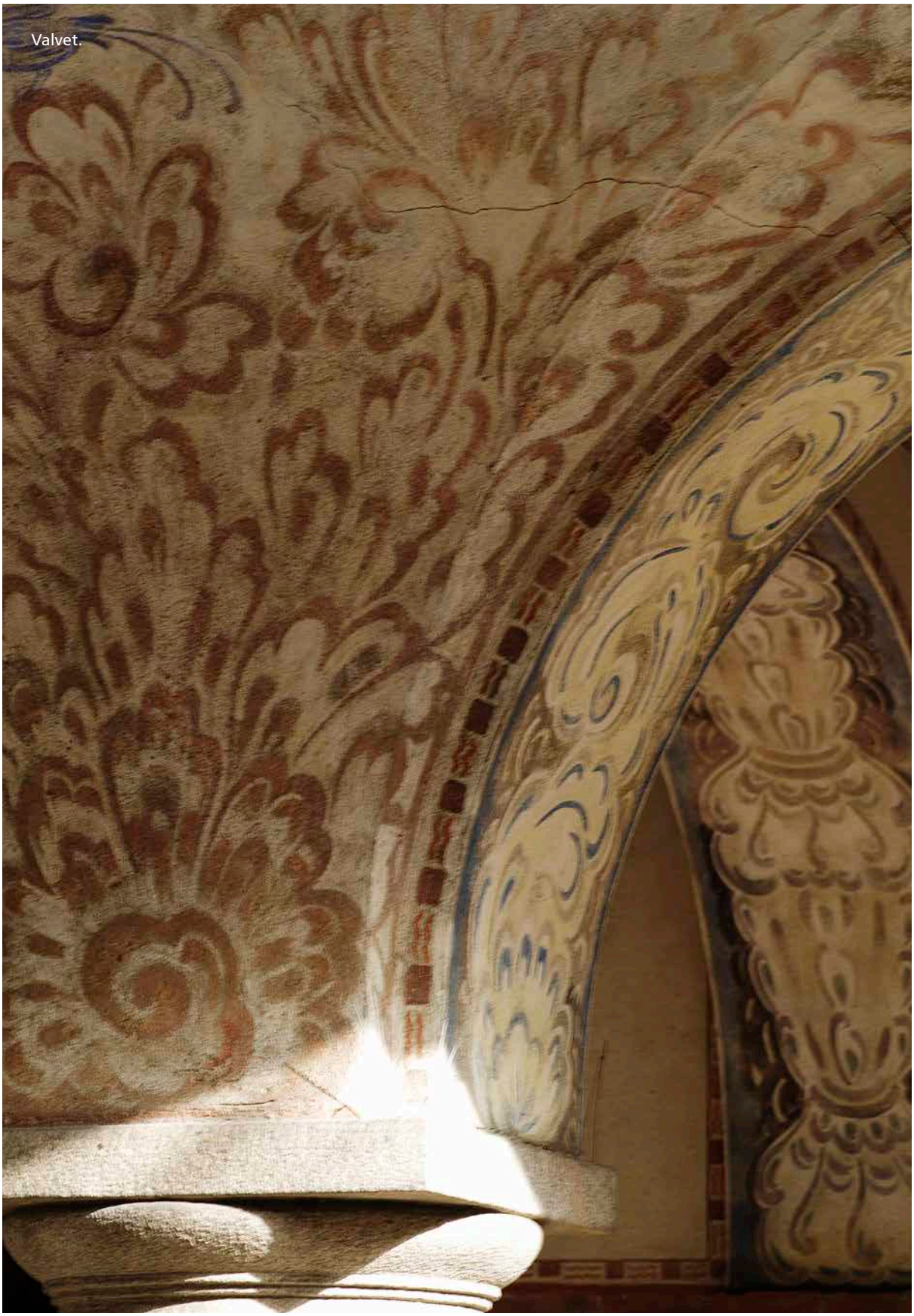

Valvet.

Skulptur. Eden.

Det krävande utbildningsuppdraget

Professionsutbildning: Att omsätta abstrakt kunskap konkret i handling

Helene Lahti Edmark & Kerstin Svensson

Professionsutbildningar bygger liksom alla andra universitetsutbildningar på vetenskaplig teori och metod. Men de avviker också på flera sätt från andra utbildningar eftersom de explicit har till uppdrag att studenterna inte bara ska tillägna sig viss kunskap, de ska också kunna omsätta den i konkreta handlingar, handlingar som ska utföras inom ramen för ett yrke. Det gör att krav och förväntningar på professionsutbildningarna är annorlunda. Pedagogiken behöver vara varierad och flexibel i en ständigt pågående balansgång mellan teori och praktik och mellan de skiftande krav som ställs från olika intressenter.

Inom samhällsvetenskapliga fakulteten sker utbildning för både generella och yrkesexamina. De olika typerna regleras i högskoleförordningen.[1] De generella, dvs. kandidat-, magister- och masterexamen, har samma mål oavsett huvudämne. Yrkesexamina har däremot specifika mål för varje yrke. Många av dessa utbildningar riktas mot arbete inom teknik, undervisning eller vård och medicin, men tre av dem finns inom samhälls- och beteendevetenskap: socionom, psykolog och psykoterapeut. Utöver att examensmålen är specifika för professionsutbildningarna finns det också aktörer utanför högskolevärlden som kontinuerligt bevakar innehållet i utbildningen, målen och andra aspekter av hur utbildning och kunskapskontroll sker. Inte minst håller fackliga yrkesorganisationer och presumtiva arbetsgivare ögonen på hur utbildningarna utvecklas.

Professionsutbildningarna har en särställning bland fakultetens utbildningar. Det finns många andra utbildningsprogram, och t.o.m. en del sådana som leder till relativt väl definierade yrkesområden, men dessa utbildningar sker inom ramen för generella examina. I och med de specifika målen förutsätts också professionsutbildningen, i högre grad än utbildningar mot generella examina, erbjuda studenterna möjlighet att omsätta teoretisk kunskap till handlingar. Ingen av de tre professionsutbildningarna inom samhällsvetenskaplig fakultet betraktas enbart som samhällsvetenskap. Alla tre utbildningarna har en ekonomisk tilldelning som baseras på samhällsvetenskap i kombination med vård eller medicin. Det innebär

att den ekonomiska ersättningen för studenter inom professionsutbildningarna är högre än för ”ren samhällsvetenskap”, vilket är en viktig förutsättning för att studenterna ska kunna erbjudas stöd att uppfylla målen.[2]

”Yrkesexamen” och ”professionsutbildning” är två begrepp som används för samma utbildningar. ”Examen” innebär i detta sammanhang kontroll av kunskaper medan ”utbildning” betecknar det som erbjuds på vägen mot kontrollen. ”Yrke” och ”profession” är inte lika enkla att skilja åt. Ylva Ulfsdotter Eriksson menar att yrken bidrar till att definiera individers position i både organisationer och i samhället. Hon beskriver också tre olika sätt att beskriva sitt arbete. [3] Man kan identifiera sig helt med sin yrkesroll och säga: ”jag är …”. Man kan också identifiera sig mer med det område eller praktik man verkar i och säga: ”jag arbetar inom …”. Eller så kan man utgå ifrån de handlingar man utför i sitt arbete och säga: ”jag jobbar med…”. De olika sätten att uttrycka sig avspeglar om man identifierar sig med sin yrkesroll eller om man snarare förhåller sig mer distanserat. De avspeglar också i vilken utsträckning man vill visa upp sin sociala status. Att säga ”jag arbetar inom universitetet” eller ”jag jobbar med undervisning” ger helt olika konnotationer. De två beskrivningarna ger möjlighet till vida tolkningar, men om man säger ”jag är professor”, ger det en direkt koppling till ett yrke, ett yrke som är förknippat med en organisation, universitetet, och som dessutom signalerar en viss position i samhället.

Alla yrken, allt arbete, förutsätter någon form av kunskap, men det är olika former av kunskaper. En skiljelinje går mellan att veta och att kunna, där akademiska yrken utgår ifrån vetande. Ylva Ulfsdotter Eriksson menar att professioner är att betrakta som akademiska yrken som bygger på specifik kunskap. Thomas Brante definierar profession med ”*Professionella yrken är i något avseende organiserade, relativt autonoma bärare och förmedlare av samhälleligt sanktionerade, abstrakta kunskapssystem som ger dem förmågan att utföra handlingar som uppfattas som svåra, skickliga och värdefulla av allmänheten/klienten*”.[4] Utifrån en sådan definition har vi alltså två aspekter att beakta: å ena sidan vetande och abstrakta kunskaper, å andra sidan handlingar som utförs utifrån kunskapen. Det som skiljer professionsutbildningarna från utbildning mot generell examen blir därför att både utbilda för abstrakt kunskap och i förmågan att omsätta abstrakta kunskaper till handlingar.

I detta kapitel kommer vi att gå in en del på de kunskaper som förmedlas i professionsutbildningarna, men vi kommer framför allt att stanna

upp vid hur utbildningen arbetar för att förmedla den professionella kunskapen, att utföra handlingar utifrån kunskap. Vi kommer att mer i detalj lyfta fram detta utifrån utbildningen av socionomer. Innan vi går in enbart på socionomerna ska vi helt kort blicka tillbaka och ge några glimtar ur historien för alla tre professionsutbildningarna.

TRE PROFESSIONSUTBILDNINGAR

Nominellt är socionomutbildningen den mest omfattande professionsutbildningen inom det samhälls- och beteendevetenskapliga området, både i Lund och i landet totalt. Totalt i landet examineras årligen cirka 2400 nya socionomer, varav cirka 240 i Lund. Motsvarande siffror för psykologer är cirka 500 årligen i landet, varav 60–65 i Lund. Cirka 200 psykoterapeuter examineras årligen i landet och upp till cirka 40 av dessa i Lund.[5] Socionomutbildning har funnits i olika former och på olika lärosäten i Sverige sedan 1921 och psykologutbildning sedan 1955, medan psykoterapeututbildning tillkom först 1978. Socionomerna utbildades först vid fristående läroanstalter med olika former av huvudmannaskap innan de, liksom t.ex. sjuksköterskor och lärare, vid högskolereformen 1977 blev del av universitetens verksamhet. Alla tre utbildningarna lockar många sökanden. Psykoterapeututbildningen har en markant mindre omfattning än de övriga två, men både socionom- och psykologutbildningarna är bland de program vid Lunds universitet som har högst antal sökanden.[6]

Socionomutbildningen är idag uppbyggd kring ämnet socialt arbete, ett ämne som kom till 1977. Dessförinnan hade utbildningen av socionomer baserats på en kombination av kunskaper från olika discipliner: t.ex. nationalekonomi, sociologi, statsvetenskap, juridik och psykologi. Lärarna hämtades till socionomutbildningen från de olika universitetsdisciplinerna och arbetade tillsammans med andra lärare som hade sin huvudsakliga kunskapsbas i det sociala arbetets praktik. De undervisade i ämnen som hygien med socialmedicin, förvaltningskunskap, praktisk socialvård etc.[7] Utbildningen av socionomer hade alltså en bred ansats med kombinationen av teori och praktik. Den hade också en tvärvetenskaplig konstruktion, byggd på en idé om att olika perspektiv på individ, grupp, organisation och samhälle behövs för att få en helhetsbild av sociala problem. Efter att ämnet socialt ämne tillkommit är de olika perspektiven i stor utsträckning samlade inom en ämnesbeteckning, socialt arbete. I utbildningen av socionomer förmedlas t.ex. flera perspektiv på sociala problem, något som

är av avsevärd betydelse när den abstrakta kunskapen ska omsättas till konkreta handlingar i form av sociala interventioner.

Psykologutbildningens historia ser på många sätt annorlunda ut. Psykologin fanns som ämne, under pedagogik, sedan det tidiga 1900-talet. Från 1948 började professurer i ämnet psykologi att inrättas och 1955 blev yrkesutbildningen ”psykologutbildning” verklighet. Drygt tjugo år senare, 1978, blev ”psykolog” en skyddad yrkestitel med statlig legitimation. Medan socionomprogrammet hade skapats genom en tvärvetenskaplig kombination av kunskaper från olika ämnen blev psykologutbildningen en vidareutveckling och ett led i professionaliseringen inom området. Den teoretiska kunskapen förenades med tillämpning där kunskaperna omsattes till handlingar. En ytterligare möjlighet till förstärkt professionalisering, för både socionomer och psykologer, uppkom när psykoterapeututbildningen som började ges 1978 (i Umeå) och från 1985 bekräftades psykoterapeutyrket genom en statlig legitimation för psykoterapeuter. [8]

Vid tiden då psykoterapeututbildningen tillkom kulminerade också professionaliseringen av både socionom- och psykologyrkena. 1980 hade Sverige fler psykologer per invånare än i andra jämförbara länder. Samma år togs beslut om Socialtjänstlagen, en lag som gav stort handlingsutrymme åt socionomer. Genom socialtjänstlagens konstruktion som ramlag fick även socionomerna som arbetade inom myndighetsutövning möjligheterna att göra långtgående professionella bedömningar.[9] Men socionomyrket är brett och det saknas statlig legitimation för socionomer. Lagen om yrkesutövning på hälsoområdet reglerar kriterierna och det är Socialstyrelsen som utfärdar legitimationerna. Det är dock inte någon av professionsutbildningarna inom det samhälls- och beteendevetenskapliga området som i sig ger möjlighet till yrkeslegitimation, utöver utbildningen krävs t.ex. ytterligare praktik. Detta skiljer dessa yrken från flera andra legitimationsyrken, där utbildningen *i sig* ger grund för legitimation, t.ex. för sjuksköterska, apotekare, arbetsterapeut eller tandsköterska. Psykolog och psykoterapeut är i detta sammanhang snarare lika läkare, som också har krav utöver sin yrkesexamen för att erhålla statlig legitimation.

Alla de tre yrkena som vi lyfter fram här, socionomer, psykologer och psykoterapeuter, är yrken som ”arbetar med människor”. Medan psykoterapeuter och psykologer kan utöva sin yrkespraktik direkt i relation till andra människor formas socionomers praktik av de organisationer där de verkar. Därför varierar yrkesrollen för t.ex. kuratorer i hälso- och

sjukvård, kuratorer i skolan, socialsekreterare i socialtjänsten och andra yrken för socionomer. Socionomer har sällan anställning som ”socionom”, yrkesbeteckningarna för anställningarna definieras i stor utsträckning också av organisationerna som anställer. Det finns titlar som relaterar till deras roll och uppgifter i vid bemärkelse, som t.ex. kurator och enhetschef. Det finns också titlar som relaterar till den specifika organisationen, som socialsekreterare i socialtjänsten, eller till specifika tekniker för arbetet, som t.ex. Marte Meo-terapeut.[10]

De tre professionsutbildningarna är, som beskrivits här, beroende av omvärlden på två sätt: å ena sidan är det yrkesfältet och dess kontext som definierar vad yrket innebär, å andra sidan är det i yrkets utövande som kunskaperna från utbildningen omsätts. Där fyller studiepraktiken en betydelsefull roll. Vi ska därför fördjupa oss i socionompraktikens roll i utbildningen som ett exempel på hur en professionsutbildning kan arbeta med uppdraget att ge studenterna stöd i att omsätta abstrakt kunskap till handling.

PRAKTIKEN – MÖTE MELLAN FÄLT OCH UTBILDNING

Utbildningen till socionom är en professionsutbildning, men det är också en generalistutbildning och programmets studenter kan ta ut examina både som fil.kand. i socialt arbete, 180 hp, och som socionomer, 210 hp. Utbildningarna till socionom utmärker sig genom sitt starka beroende av omvärlden samtidigt som det utgör en akademisk generalistutbildning. En utmaning för aktörer inom det sociala fältet är att behålla en medvetenhet om att vara del av en samhällskontext med inneboende maktstrukturer som skapar spänningar, och samtidigt uppmärksamma och arbeta nära enskilda komplexa individöden.[11] Överfört till utbildningen kan detta ses som en av flera aspekter av vad studenterna förväntas kunna hantera efter utbildningen. Med en bredd där yrkets praktik gränsar till allt från politik/socialpolitik i ett välfärdssamhälle i förändring till psykosociala behandlingsinsatser för en enskild individ är spännvidden avsevärd. Under praktiken ges studenterna möjlighet att prova på någon av yrkets alla roller. Praktiken är inte generell, den blir individuell i och med att den är unik för varje student. Det gemensamma för alla studenter är att praktiken ger möjlighet att träna sig i att utföra professionens handlingar inom något område på detta breda fält och samtidigt kontinuerligt reflektera över detsamma.

Under senare år har intresset för att inrätta praktikkurser stadigt ökat inom samhällsvetenskaperna. Även studenter inom utbildningar för generella examina har ett behov av att etablera kontakt med yrkeslivet och träna inför kommande yrkesroller. Förutsättningarna för praktiken är dock olika, inom professionsutbildningarna ingår praktiken som ett led i att studenterna ska kunna uppfylla alla examensmål. I utbildningar som leder till generella examina är praktik inte givet nödvändig, men väl ett uppskattat och efterfrågat komplement till utbildningen.

För socionomerna sker utbildningspraktiken inom ramen för en helterminskurs, *Socionompraktik*, 30 hp. Att ge verksamhetsförlagd utbildning och att examinera studenter i de kunskaper och färdigheter de utvecklar i praktiken är inte helt enkelt. Länge hade den s.k. praktikterminen en tendens att skapa ett, med Etienne Wengers[12] termer, eget *community of practice*, då det var en kurs som på flera punkter tydligt kom att urskilja sig från övriga kurser. Detta hade delvis att göra med kursens karaktär i sig, med rekrytering av verksamhetsförlagda handledare och därmed också mycket nära relation till olika intressenter på yrkesfältet, men också genom att arbetet sköttes av särskilda ”konsulenter” som placerade och följde upp studenter i praktik. I takt med att utbildningen allt mer kom att få en akademisk prägel och utvecklas som en akademisk yrkesutbildning ersattes konsulenterna av adjunkter, medan arbetet kring praktik och kursens innehåll endast förändrades marginellt. Fokus låg på den mängd kontakter med omvärlden och den konkreta professionsinriktning som är kursens signum, för att först senare lyfta pedagogiska frågor och koppling till forskning, vetenskaplighet och abstrakt kunskap.

I det nya socionomprogram som sjösattes 2007 hade kopplingen mellan kursplanernas lärandemål och examination förstärkts. Enkelt uttryckt förflyttades fokus från utbildningens funktion som kunskapsförmedlare, till fokus på studenternas lärande; studenterna skulle på ett tydligt sätt visa vad de lärt sig. Detta ställde krav på nytänkande inom utbildningen i stort, men inte minst inom praktikkursen.

I denna process tycktes den verksamhetsförlagda praktiken med sina traditioner på sätt och vis leva ett liv vid sidan om, parallellt med övriga kurser på programmet. Under revideringsarbetets gång började frågor ställas som: Är *praktik* studier på universitetsnivå? Kan en lång tradition i sig legitimera att praktiken förblir oförändrad? Vilken plats har praktiken i förhållande till resten av programmet?

Med detta som bakgrund togs våren 2008 initiativ till en omorganisation av praktikkursen som direkt anslöt till de övergripande linjerna i revideringsarbetet inför det nya socionomprogrammet. Detta fick stor betydelse för kursens fortsatta utveckling både pedagogiskt och organisatoriskt. Förutom en funktionell intern administrativ nyordning så var ambitionerna flerfaldiga: att socionompraktiken (internt och externt) skulle betraktas som en *universitetskurs* av stor betydelse, inte minst genom att tydliggöra och vidareutveckla sammanvävningen av praktisk och teoretisk kunskap. Att därmed höja kursens (akademiska) status inom programmet och attrahera lärare med olika kompetens. Viktigt var också att aktivt arbeta för att koppla kursen till angränsande kurser i programmet, inte minst för att uppmärksamma den formidabla guldgruva som finns när det gäller empiriska exempel och kunskaper som studenterna erövrat under praktiken. Här krävdes aktiviteter av det slag Wenger benämner ”brokering”, definierat som ”connections provided by people who can introduce elements of one practice into another.”[13]

Om det interna arbetet med en stärkt akademisk förankring var viktigt för kursens kvalitetsutveckling, så blev beroendet av omvärlden och en väl fungerande kontakt med yrkesfältet ytterst påtagligt då institutionsstyrelsen, i samband med att det nya socionomprogrammet implementerades 2007, beslutade att praktikterminen skulle inledas med en separat teorikurs på fyra veckor. Denna senareläggning av starten av den verksamhetsförlagda delen av utbildningen fick omedelbara och direkta konsekvenser för möjligheten till tillgång till praktikplatser. Inte minst uppmärksammades de svårigheter som uppstod i förhållande till andra lärosäten som konkurrerade om samma praktikplatser. Styrelsen tog därför snart beslutet att åter samla hela terminen till en kurs, *Socionompraktik* 30 hp. Den inslagna inriktningen med tydliga teoretiska inslag kvarstod, men redan två veckor in på terminen kommer studenterna ut till praktikplatserna. En fastare pedagogisk struktur skapades kring kursens tre inneboende och sammanvävda parallella ”spår”; ett *teoretiskt*, ett *praktiskt* och ett för *professionell/personlig utveckling*.

Kunskaper och kompetenser som följde i spåren av kombinationen lektorer och adjunkter visade sig vara ytterst värdefulla när det gällde att fortsatt höja kvaliteten i det pedagogiska arbetet. Ett gemensamt och fördjupat pedagogiskt utvecklingsarbete på högre nivåer började ta form och pågår fortlöpande. Allt fler lektorer har efter hand fått upp ögonen för den intressanta kombinationen av praktik och teori som på ett så konkret sätt

vävs samman under kursen, samtidigt som adjunkterna stimulerats att kombinera undervisningen på praktikkursen med undervisning på andra kurser. Samarbetet med kringliggande kurser utvidgades, inte minst till den efterföljande kursen kring organisering av det sociala arbetet som med organisationsteoretiska utgångspunkter direkt anslöt till studenternas kunskaper från praktiken. Utbildning i förmågan att omsätta abstrakt kunskap till konkreta handlingar under praktiken, kom därmed att följas av träning i genomförande av analyser där förståelsen för den egna konkreta empiri som erövrats fördjupas med hjälp av abstrakt kunskap.

OMVÄRLDEN OCH PROFESSIONSUTBILDNINGEN

Omvärlden har stort inflytande över professionsutbildningarna och detta inflytande finns på många nivåer. T.ex. har nationella organisationer som fackförbund, arbetsgivarorganisationer (som Sveriges Kommuner och Landsting), chefsorganisationer (som Föreningen Sveriges Socialchefer) och statliga myndigheter (som Socialstyrelsen), vid upprepade tillfällen fört fram till departement, statsråd och regering vad de har för förväntningar på socionomutbildningen. Det finns också en nationell organisering ”Samarbetskommittén för Socionomutbildningarna” där representanter för landets utbildningar samlas två gånger årligen. Kommittén för också talan i utbildningarnas intresse gentemot olika nationella organisationer och beslutsfattare. När kommittén bildades 1977 fanns det sex socionomutbildningar.[14] Idag ges utbildningen vid 16 lärosäten. För psykologerna finns motsvarigheten i ”Nationalkommittén för psykologi”. Helt i linje med utbildningarnas bakgrund är psykologernas organisation baserad på i första hand psykologiämnets utveckling, men också med uppgift att bevaka kvaliteten i ämnets utbildningar.[15] Socionomutbildningarnas organisation är däremot helt inriktad just på utbildningen.

I regionala sammanhang är det de lokala presumtiva arbetsgivarna som har förväntningar på utbildningarna i närheten, t.ex. de som utbildar de socionomer som kan bli aktuella att anställa. Oavsett de breda spektra av verksamhetsområden som socionomer verkar inom, finns outtalade, eller ibland uttalade krav, och förväntningar på att studenterna ska vara fullärda för varje specifikt område då de fullgjort sin utbildning, dvs. kunna det som praktikerna ser som ”sin” specialkunskap. Olika särintressen menar sig ha mandat att påtala vad utbildningen bör omfatta, samtidigt som utbildningarna hävdar att de snarare är generalistutbildningar med

bas i forskning och vetenskap än utbildare av olika arbetsmetoder som skiftar över tid. Det råder alltså en spänning mellan å ena sidan arbetsgivarnas krav på vilka kunskaper socionomer förväntas ha och å andra sidan lärosätenas krav på vad utbildningen ska innehålla. Inte minst blir den spänningen synlig när det gäller förhållningssätt till kritiskt tänkande och till administrativa modeller.

Professionsutbildningarna måste ständigt balansera i det område där dessa diskussioner sker. Det är viktigt för utbildningen att hålla hög vetenskaplig kvalitet och att ha akademiska krav, såsom kritiskt tänkande, på utbildningen. Men det är också viktigt för utbildningen att ha en god relation till yrkesfältet och att utbilda praktiker som kan verka i det sociala arbetets organisationer. I balansgången finns också andra aktörer. Inte minst har de människor som blir föremål för professionernas handlingar betydelse. Således har personer med egna erfarenheter av sociala svårigheter idag en självklar plats i utbildningen. Tydligast framträder detta på en av kurserna på socionomprogrammets sista termin, som sedan 2005 under en kvarts termin erbjuder en interaktiv kurs med programstudenter och uppdragsstudenter, främst med bakgrund i olika brukarorganisationer. Detta har visat sig ha stort värde för båda studentgrupperna.

”Omvärlden” är ett komplext begrepp och innefattar naturligtvis många olika aktörer. Utöver de redan nämnda är det ytterligare en viktig organisering som har stor betydelse för hur professionsutbildningarna genomförs: de fackliga organisationerna och yrkesorganisationerna. Deras krav på kompetens, professionalisering och vidareutbildning har stor betydelse för utvecklingen av utbildningarna. Som exempel kan nämnas kraven som nu ställs på att socionomer ska vidareutbildas mot specifika verksamhetsområden som social barnavård eller hälso- och sjukvård.

Noter

1. Högskoleförordningen 1993:100

2. Den högre tilldelningen till dessa utbildningar tenderar dock att bli kontroversiell och ses som ett privilegium i relation till den låga ersättningen för samhällsvetarstudenter. Inom samhällsvetenskaplig fakultets budget sker en omfördelning där en del av de högre ersättningarna omvandlas till fördelning enligt andra principer. Se Samhällsvetenskapliga fakulteten, 2015. Verksamhetsplan & Resursfördelning

2015. Lunds universitet. Tillgänglig: http://sam.lu.se/sites/sam.lu.se/files/verksamhetsplan_2015_sfak_webb.pdf

3. Eriksson, Ylva Ulfsdotter, 2012. *Yrke*. Malmö: Liber

4. Brante, Thomas, 2014. *Den professionella logiken: hur vetenskap och praktik förenas i det moderna kunskapssamhället* Stockholm: Liber

5. Statistiska Centralbyrån, 2015. Studenter och examina i högskoleutbildning på grundnivå och avancerad nivå. Tillgänglig: http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Utbildning-och-forskning/Hogskolevasende/Studenter-och-examina-i-hogskoleutbildning-pa-grundniva-och-avancerad-niva/#c_li_76738

6. Källa: http://statistik.uhr.se/

7. Edebalk, Per Gunnar; Farm, Inger & Swärd, Hans (red), 1997. Socialhögskolan i Lund 50 år – en jubileumsskrift. Meddelande från Socialhögskolan 1997:7. Lund: Lunds universitet.

8. Johnsson, Eva och Svensson, Lennart G, 2013. Social Integration as Professional Field: Psychotherapy in Sweden. *Professions & Professionalism*. Volume 3, No 2

9. Svensson, Kerstin och Åström, Karsten, 2013. The Field of Social Regulation: How the State Creates a Profession *Professions & Professionalism*. Volume 3, No 2

10. Svensson, Kerstin, 2008. *Socionomer och socialt arbete. En enkätstudie av ett professionellt fält*. Meddelande från Socialhögskolan 2008:3. Lund: Lunds universitet.

11. Laanemets, Leili; Mattsson, Tina & Nordling, Vanna, 2013. Frikoppling, sammankoppling och besvärliga maktrelationer i socialt arbete, *Socialvetenskaplig tidskrift*, årgång 20, nr 3–4, s. 168–185.

12. Wenger, Etienne, 1998/2008. *Communities of Practice. Learning, meaning and Identity*. Cambridge, Cambridge University Press.

13. Wenger, Etienne, 1998/2008. *Communities of Practice. Learning, meaning and Identity*. Cambridge, Cambridge University Press. Sid 105

14. Edebalk, Per Gunnar, 2003. *Samarbetskommittén för socionomutbildning 25 år. En kortfattad historisk 1977–2002*. Meddelande från Socialhögskolan 2003:1. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.

15. Nationalkommittén för psykologi, 2015. Webbsida. http://sncfp.psychology.su.se/

Professionsutbildningar idag och i framtiden

Martin Wolgast

Precis som andra födelsedagar uppmuntrar jubileumsår till blickar både bakåt och framåt i tiden. Vad gäller professionsutbildningar är möjligheterna till historiska tillbakablickar rikliga, med tanke på att universitetens ursprung till stor del kretsar kring utbildning av klassiska professioner som präster, läkare, lärare etc. För egen del kommer jag i detta kapitel emellertid lägga fokus på var vi befinner oss idag och hur framtiden kan tänkas se ut, medan jag med varm hand överlåter tillbakablickandet åt andra.

När det gäller grundutbildning tillhör idag Samhällsvetenskapliga fakulteten Lunds universitets största fakulteter. Vi bedriver en omfattande utbildningsverksamhet inom en rad olika vetenskapsområden, inklusive professionsutbildningar, d.v.s. utbildningar med en tydlig yrkesinriktning och med en yrkesexamen som slutmål. I dagsläget rör det sig om socionomprogrammet, psykologprogrammet och psykoterapeutprogrammet.[1] Denna text är tänkt att belysa en del utmaningar och framtidsmöjligheter som jag menar att professionsutbildningarna står inför och är primärt skriven mot bakgrund av de erfarenheter jag gjort som studierektor för psykologprogrammet och som yrkesverksam psykolog. Utifrån möten, kontakter och samtal med utbildningsansvariga, pedagogiska utvecklare och yrkesverksamma även inom andra professioner och professionsutbildningar, både inom och utanför samhällsvetenskapliga fakulteten, är min uppfattning emellertid att de resonemang jag för inte är unika för psykologprofessionen eller specifika för psykologprogrammet, utan i hög grad relevanta och aktuella även för andra professionsutbildningar och professioner.

Att bedriva professionsutbildningar är att röra sig i flera ständigt skiftande spänningsfält, där en rad perspektiv, mål och intressen behöver balanseras: Studenterna ska tillgodogöra sig – och visa – kunskaper och färdigheter inom en stor bredd av områden, oavsett personlig intresseinriktning och motivation; vi behöver hitta en lämplig balans mellan praktisk färdighetsträning och vetenskaplig och teoretisk skolning; studenterna ska förberedas för en bred och ständigt föränderlig arbetsmarknad etc.

En övergripande utmaning bottnar även i det faktum att utbildningarna syftar till att utbilda personer som kan gå in i och fylla specifika och mer eller mindre väldefinierade samhälleliga roller och funktioner (behandling, bedömning, myndighetsutövning mm), vilket gör att inflytandet från politiska, ekonomiska och sociala trender i det omgivande samhället är en ständigt närvarande faktor som man behöver förhålla sig till. I ljuset av de omfattande förändringar som skett under de senaste decennierna i hur centrala samhällsfunktioner styrs och organiseras märks denna utmaning tydligt just nu och är något vi som bedriver professionsutbildningar måste kunna möta, ta ställning till och agera utifrån i relation till hur vi planerar och genomför vår utbildningsverksamhet.

PROFESSIONER, PROFESSIONSUTBILDNINGAR OCH NEW PUBLIC MANGAGEMENT

De senaste decennierna har medfört en påtaglig förändring av centrala villkor för de professioner som traditionellt till stor utsträckning arbetat inom offentlig sektor. Dels drivs en växande andel av verksamheterna i privat regi, dels har det nyliberala ekonomistyrningsparadigmet som går under namnet ”New Public Management” kommit att dominera ledningssystem och beslutsfattande allt mer. Sett ur professionernas perspektiv kan privatiseringstrenden till en del ses som en möjlighet för professionella yrkesutövare att bryta sig loss från stora, trögrörliga och förändringsobenägna offentliga byråkratier, för att därigenom kunna utveckla en modern verksamhet på professionell grund och med klienternas behov i centrum. Svårföränderliga hierarkiska organisationer med ett tungt bagage av förlegade behandlingsmetoder och ineffektiva arbetsformer har kunnat lämnas för organisationer och verksamheter med större grad av nytänkande och flexibilitet. Samtidigt har det efterhand som allt mer privatiserats blivit allt tydligare att de idéburna och professionsbaserade pionjärverksamheterna tenderar att ersättas av allt färre och allt större privata koncerner med avkastningskrav och vinst som centrala målsättningar.[2]

Parallellt, och som en integrerad del av denna utveckling, har ekonomistyrningsparadigmet New Public Management fått ett allt större genomslag inom stora delar av de offentligt finansierade verksamheterna. New Public Management sågs som ett svar på den ineffektivitet, det resursslöseri och den bristande flexibilitet i relation till klienternas behov som man menade präglade de stora offentliga byråkratierna.[3] Med hjälp

av styrningsmodeller och begrepp från privat sektor har man drivit på för decentralisering, konkurrensutsättning, produktionskrav och resultatstyrning. Från dem som arbetar inom dessa verksamheter har emellertid kritiken mot denna utveckling efterhand vuxit sig allt starkare då man menar att de ökande kraven på mätning och resultatrapportering har medfört en ökad administration och byråkratisering som tar tid från den professionella yrkesutövningen, och där de resultats- och kvalitetsmått som används på ett dåligt sätt motsvarar såväl professionella bedömningar som behoven hos klienter och brukare.[4] Inom vården ser vi exempelvis hur konstruerade marknadssystem medför att personal måste bedöma och prioritera lönsamheten hos patienter och insatser på ett sätt som står i strid med de grundläggande yrkesetiska och professionella principerna för de berörda professionerna[5] och där professionella bedömningar och insatser av självständiga yrkesutövare med expertkunskap på området ersätts av detaljstyrning och administrativa pålagor.[6]

Under senare år har motreaktionen mot New Public Management blivit allt tydligare och ofta förs just en verksamhet präglad av starkare och mer självständiga professioner fram som det huvudsakliga alternativet.[7] För oss som befinner oss inom dessa professioner och arbetar med utbildningar knutna till dem, framträder ett sådant alternativ som både attraktivt och önskvärt. I grund och botten framstår det rentav som självklart att beslut och prioriteringar i mötet med klienter, brukare och patienter ska fattas av dem som har en expertkunskap på området utifrån den enskildes behov och önskemål. Samtidigt tror jag att det är av stor vikt av vi inser att en sådan förändring, om vi menar allvar med den, även skulle medföra utmaningar för de berörda professionerna. Ett utökat mandat och en mer självständig beslutskompetens måste nämligen rimligen åtföljas av utökat ansvar för innehållet i – och konsekvenserna av – dessa beslut för den enskilde yrkesutövaren. Med en förstärkt maktposition måste även möjligheterna till granskning, ifrågasättande och ansvarsutkrävande stärkas. Inom exempelvis delar av vården idag har vi i Sverige en situation där mycket ska till för att en enskild patient ska kunna ställa ansvariga till svars för felaktiga eller suboptimala behandlingar och insatser. En ökad professionalisering får inte innebära att dessa tendenser accentueras än mer och förstärker en situation där slumpfaktorer (vem man råkar möta) och godtycke avgör om man får tillgång till bästa möjliga insatser eller inte, och där endast mycket allvarliga och uppenbara felbehandlingar eller direkta övergrepp leder till påföljder för den enskilde yrkesutövaren. Klienter,

patienter, anhöriga och medborgare ska kunna lita på att tillgängliga resurser används optimalt där de insatser som genomförs har klientens bästa i centrum och tydligt baseras på en väl uppdaterad bild av kunskaps- och evidensläget inom det aktuella området. Om de insatser som tillhandahålls avviker från detta bör bevisbördan och ett tydligt ansvar för att motivera de utförda insatserna ligga på yrkesutövaren, snarare än som nu, när det många gånger i praktiken är upp till den enskilde klienten att försöka leda i bevis att han eller hon blivit utsatt för felbehandling. Som anordnare av professionsutbildningar kan vi därför inte stanna vid att kritisera New Public Management och verka för mer professionsstyrda verksamheter, utan vi måste även se att ett sådant alternativ till det rådande styrningsparadigmet reser viktiga och stora utmaningar för anordnare av professionsutbildningar under de kommande åren om de yrkesutövare vi utbildar, på ett bra sätt ska kunna förvalta och axla det utökade ansvar och samhälleliga mandat, vi hoppas att de ska få.

UTBILDNINGAR FÖR STARKA OCH SJÄLVSTÄNDIGA PROFESSIONER

Det finns i detta sammanhang en rad utvecklingsområden som jag tror vi behöver arbeta med och som berör såväl utbildningarnas innehåll som hur vi organiserar undervisningen och prioriterar våra resurser.

När man planerar och organiserar utbildning vid universitet är den undervisande personalens arbetstid, dvs. hur mycket ”lärartid” man har råd med på kursen eller programmet, den resurs som är mest begränsad. Mot denna bakgrund blir det därför av avgörande betydelse att ställa sig frågan hur denna tid används på bästa möjliga sätt. Utifrån de resonemang som förts ovan kring professionernas framtid och de ökade krav som förhoppningsvis kommer att ställas på den enskilde professionsutövaren, anser jag att denna fråga är extra central nu och framöver. Så hur utnyttjar man då lärararresurserna optimalt? På denna fråga menar jag att det finns ett historiskt svar – som alltjämt dominerar vår utbildningsplanering – och ett mer framåtsyftande. Det historiska svaret bottnar i en omständighet som varit dominerande under universitetsväsendets framväxt, nämligen att vetenskaplig information och kunskap historiskt sett varit svår att få tillgång till och komma i kontakt med. Läraren har i denna kontext ofta varit en exklusiv källa till sådan information och kunskap som han eller hon kunnat förmedla till studenterna. Den lärarledda tiden har då varit

inriktad på att läraren ska välja ut och förmedla relevant och högkvalitativ information till studenter, som dessa annars endast med stora svårigheter hade kunnat få tillgång till, vilket ofta skett i form av föreläsningar.

Denna grundläggande pedagogiska modell har till stora delar förts vidare in i dagens utbildningar, trots att tillgången till information numera sannolikt är den minst begränsande faktorn vid utbildningsplanering. Idag har alla studenter vid universitetet tillgång till en ofantlig mängd såväl historisk som dagsaktuell forskning, kurslitteratur av de främsta internationella experterna på området, videoinspelade föreläsningar från universitet i hela världen etc. Ur ett sådant perspektiv framstår den traditionella, föreläsningscentrerade pedagogiken med en tydlig betoning på informationsförmedling från lärare till student som ett exempel på en i allra högsta grad suboptimal resursanvändning, där dyrbar lärartid läggs på att sammanfatta och vidareförmedla information som studenterna mycket väl kan inhämta och tillgodogöra sig på annat sätt.

Finns det då en pedagogisk modell som innebär ett mer optimalt resursutnyttjande? Om tillgången till information är extremt stor och ökande så är gedigna och utförliga uppföljningar och bedömningar av förmågan att identifiera, tillgodogöra sig och tillämpa rätt information på rätt sätt i rätt sammanhang alltjämt en bristvara. Medan möjligheterna att snabbt och ytligt orientera sig och skaffa en översiktlig förståelse för ett område är närmast obegränsade, saknas det betydligt oftare möjligheter till kvalificerad träning i och examination av färdigheter och förmågor grundade i vetenskap och beprövad erfarenhet. Sådan träning, bedömning och examination kan inte tillhandahållas på distans i massiva onlinekurser eller genom litteraturstudier. Ur ett sådant perspektiv förefaller därför flera förändringar motiverade. Exempelvis att överföra resurser från traditionell undervisning där läraren är den aktive och studenterna mer passiva, till kvalificerad och utförlig examination med goda möjligheter till individuell återkoppling. Vår roll som utbildningsanordnare viktas då över från att förmedla information till att kvalificerat bedöma vad studenterna kan göra med information som de i större utsträckning inhämtat på egen hand, vilket t.ex. kan göras genom case-uppgifter, rollspel, projektarbeten och praktiska moment.

En annan central konskevens är att vi bör lägga mer tid och resurser på att erbjuda såväl träning i som examination av moment som fokuserar på att överbrygga den ofta allt för vida klyftan mellan vetenskap och praktik, vilket är nödvändigt om de professionella yrkesutövare vi utbildar

ska kunna axla ett utökat ansvar på ett bra sätt. Idag indikerar tillgänglig forskning att denna klyfta bland annat leder till att mellan 30 och 40 % av patienterna inom hälso- och sjukvården inte får tillgång till bästa möjliga behandling utifrån aktuellt kunskapsläge,[8] att nära en femtedel får en behandling som är onödig eller skadlig och att kunskapsbasen för många av insatserna även inom socialtjänsten är outvecklad.[9] Inom professionsutbildningarna behöver vi därför bli bättre på att ställa höga krav på studenternas förmåga att identifiera och kunna tillämpa vetenskapligt välförankrade insatser, metoder och förhållningssätt i specifika professionsrelevanta situationer. En utförlig och ambitiöst utförd examination av sådana förmågor – där det inte längre räcker med aktivt deltagande utan allvarliga misstag för att bli godkänd – är väsentligt mer utmanande än de traditionella examinationer riktade mot mer uttalade faktakunskaper och teorier som alltjämt dominerar på många professionsutbildningar. Det är dock en utmaning som det är av stor vikt att anordnare av professionsutbildningar tar på allvar om vi ska kunna leva upp till de krav och förväntningar som kommer att finnas på många professioner framöver.

Till viss del kan man här resonera på liknande sätt som när det gällde problemet med en pedagogik fokuserad på informationsförmedling som diskuterats ovan: för yrkesverksamma i professionsyrken är inte tillgången på information eller fakta längre en bristvara. Utmaningen ligger snarare i att ha kunskaper och färdigheter i hur man hittar, värderar och tillgodogör sig relevant information och omsätter den i professionell praktik. Det handlar här om att få det till en självklar och naturlig grundsten i den professionella yrkesrollen att följa med i kunskapsutvecklingen inom aktuella områden samt att uppdatera och förnya den egna professionella praktiken i takt med denna kunskapsutveckling även efter avslutad utbildning. Ett vetenskapligt förhållningssätt får aldrig vara något man ägnar sig åt enbart inom akademin, utan måste genomsyra den professionella yrkesutövningen och utgöra själva kärnan i professionsrollen. Om vi inte redan under utbildningen förmår formulera höga krav på ett sådant förhållningssätt och omsätta dessa krav i konkreta examinationer, riskerar vi att misslyckas med en central del av vårt uppdrag.

Sammanfattningsvis tror jag att framtidsutsikterna för samhällsvetenskapligt relaterade professioner är goda och innefattar en rad möjligheter till förstärkta roller, utökade ansvarsområden och mer självständigt yrkesutövande framöver. Att bidra till en sådan utveckling ställer emellertid också stora krav på professionerna, vilket därmed skapar utmaningar för

oss som anordnare av professionsutbildningar. Utmaningar som handlar om att våga tänka nytt och ifrågasätta traditionella sätt att planera och organisera utbildning och undervisning. Vi måste ta tydlig ställning för utbildningar som lägger stor vikt vid att utbilda yrkesutövare för vilka det är självklart att överbrygga klyftan mellan vetenskap och praktik, och som också ger de nödvändiga förutsättningarna för studenterna att göra detta. Utbildningar som lägger ner mer kraft och resurser på att pröva och med höga krav examinera professionsrelevanta färdigheter och förhållningssätt än mer traditionella och lättexaminerade faktakunskaper. Utbildningar för starka professionella yrkesutövare som med stor integritet kan möta varje enskild individs behov av och rätt till högkvalitativa insatser och gott bemötande, även om det kommer i konflikt med reduktionistiska ekonomistyrningsparadigm eller snäva vinstintressen. För egen del har jag svårt att se en viktigare och mer givande utbildningsrelaterad utmaning inom dagens högre utbildning!

Noter

1. Se även Lahti Edmarks och Svenssons bidrag i denna volym.
2. Finansdepartementet, 2012.
3. Almquist, 2006.
4. Jansson, Nitz & Vedin, 2013.
5. Zaremba, 2013.
6. Ivarsson Westerberg & Forssell, 2014.
7. Se t.ex. Jansson et al., 2013.
8. SBU, 2012.
9. SOU 2008:18.

Pedagogisk akademi vid samhällsvetenskapliga fakulteten

Britta Liljegren

Samhällsvetenskapliga fakulteten driver sedan 2011 en pedagogisk akademi med uppgift att formulera meningsfulla och användbara kriterier och utifrån dem bedöma och belöna pedagogisk skicklighet. Avsikten med akademin är att stärka den pedagogiska utvecklingen på individ-, institutions- och fakultetsnivå, med det övergripande målet att erbjuda våra studenter en utbildning av högsta kvalitet. Den tillsvidareanställda lärare som ansöker om bedömning av pedagogisk skicklighet och därmed om medlemskap i akademin bedöms utifrån kriterier på två nivåer: Meriterad lärare *(QTP, Qualified Teaching Practitioner*) och Excellent lärare (*ETP, Excellent Teaching Practitioner)*. Kriterierna som helhet utgör fakultetens vision om vad som kännetecknar ett utmärkt lärarskap. Den pedagogiska akademin består av alla som blivit utnämnda till excellenta och meriterade lärare och som tjänstgör vid fakulteten samt av en ordförande som tillika är utbildningsansvarig vicedekan. Beslut om utnämning fattas ytterst av fakultetsstyrelsen. Fakultetsledningen och akademin har ett gemensamt ansvar för att planera och integrera akademins arbete med andra insatser för att på bästa sätt stödja fakultetens lärare i att utveckla sin pedagogiska skicklighet.

Utifrån mitt perspektiv som f.d. vicedekan och akademins första ordförande reflekterar jag här över varför och hur akademin bildades, och vilka frågor, överväganden och strategiska val som präglade arbetet. Vidare beskriver jag akademins tillväxt och sammansättning och ger avslutningsvis en bild av vad den nyblivna akademin har betytt för den första kullen lärare samt hur de uppfattar dess påverkan mera generellt.

SAMMANHANG OCH FÖRVÄNTNINGAR INFÖR EN PEDAGOGISK AKADEMI

Fakulteten eftersträvar en organisationskultur där det är självklart att både utbildning och forskning håller hög internationell nivå, tillmäts lika stor vikt och värderas med samma omsorg och systematik. Samtidigt finns en klar tendens här som på andra håll inom universitetsvärlden att det är de

vetenskapliga meriterna som värderas högst. Så sent som vid rektorsinstallationen 28 januari 2015 presenterade Lunds universitets studentkårer i en ”kursplan” till de nyutnämnda rektorerna behovet av att ”verka för genomförandet av en markant statushöjning för lärarrollen och den goda pedagogiken”, och att pedagogiska akademier införs för att ytterligare stärka lärarrollen och de pedagogiska meriterna.[1] Hur ska man på bästa sätt stimulera till denna inte minst av studenterna högt önskade uppgradering av lärarrollen?

Pedagogisk skicklighet är ett nyckelbegrepp i sammanhanget, men vad avses egentligen med begreppet och hur kan man dokumentera och premiera denna skicklighet? Skickligheten behöver beskrivas, definieras och preciseras så att lärare, ledare och studenter kan acceptera och ta beskrivningen till sig i sitt vardagliga arbete, och så att goda insatser kan visas och erkännas med en rimlig grad av samstämmighet mellan sakkunniga bedömare. Det måste också löna sig karriärmässigt att lägga sin tid och kraft på undervisning och pedagogiskt ledarskap istället för att det utgör ett hinder för det som egentligen räknas – de vetenskapliga insatserna. Den pedagogiska akademin skapades som ett viktigt led i denna strävan, och förhoppningarna med akademin ligger på flera plan: Tydliga kriterier för skicklighet, kopplade till erkännande och belöning, motiverar och vägleder *den enskilde läraren* till fördjupad reflektion, utveckling och dokumentation av sin dagliga praktik. Vid ansökan ges *kvalificerad återkoppling* från andra erkänt skickliga pedagoger. Akademins ledamöter tar tillsammans del av och bedömer seriöst ett växande antal kollegors dokumenterade pedagogiska bidrag. Detta ger tillfälle till *fördjupad kollegial diskussion* om det akademiska lärandets teori och praktik och till att *god praxis visas* fram och sprids. Det förväntas också att ledamöterna var för sig och tillsammans utgör en kreativ resurs i *det pedagogiska lednings- och utvecklingsarbetet* inom fakulteten, och inspirerar kollegor, arbetslag, etc., till att skapa goda lärmiljöer – allt ytterst till gagn för studenternas lärande.

DEN PEDAGOGISKA AKADEMINS TILLBLIVELSE – ÖVERVÄGANDEN OCH STRATEGISKA VAL

Arbetsgrupp och frågeställningar

Som nytillträdd vicedekan nyåret 2010, med ansvar för utveckling av fakultetens utbildning på grund- och avancerad nivå, fick jag i uppdrag av dekan Ann-Katrin Bäcklund att *undersöka möjligheterna att skapa en*

pedagogisk karriärväg inom fakulteten. Inom dåvarande utvecklingsrådet (UR) bildades en tvärinstitutionell arbetsgrupp för pedagogisk excellens (APE) där de kontinuerliga deltagarna utgjordes av tre erfarna lärare, Björn Badersten, statsvetare samt viktig kontaktperson till Centre of Educational Development (CED), Jakob Gustavsson, statsvetare, Mina O´Dowd, pedagog, och Jenny Pobiega, pedagogikstuderande studentrepresentant. Även andra relevanta personer, t.ex. prodekan Ole Elgström i sin roll som ordförande i fakultetens lärarförslagsnämnd och Lena Örnberg som arbetat inom LU:s avdelning för planering och utvärdering, knöts vid behov till gruppen, som leddes av mig och kom att sammanträda ett stort antal gånger under 2010-2011. En viktig utgångspunkt och referensram för vårt arbete var ett riksövergripande projekt för bedömning av pedagogisk skicklighet där bl.a. Thomas Olsson från LTH ingått i ledningsgruppen.[2] LTH:s Pedagogiska Akademi har verkat sedan början av 2000-talet under ledning av just Thomas Olsson, och har även inspirerat Naturvetenskapliga och Medicinska fakulteten inom LU. Thomas Olsson ingick i APE som en värdefull extern medarbetare, och var sakkunnig rådgivare och deltagare i seminarier och andra möten.

Det var en ganska tuff uppgift att leda och finna former för gruppens arbete i de komplicerade och latent konfliktladdade frågorna: Hur kan vi gemensamt beskriva pedagogisk skicklighet, och hur kan den dokumenteras? Hur kan pedagogisk skicklighet bedömas och vem är kompetent att göra det? Ska den bedömas i en eller flera nivåer? När är den pedagogiska skickligheten meriterande och hur kan den premieras? Under det första stadiet av arbetet dominerades diskussionen av problematiseringar och tveksamheter om allt från själva begreppet pedagogisk akademi – vad signalerade det? – till hela akademins vara eller inte vara, med en rad tänkta för- och nackdelar. En ständigt aktuell fråga var och är hur reell kompetens ska säkerställas så att inte ”bara” en bättre eller sämre förmåga till ”presentation of self” blir utslagsgivande – det gäller att både *vara* skicklig och att kunna *visa/dokumentera* sin förmåga. Hur principer för dokumentation såväl som bedömningsrutiner skulle utformas blev därför mycket viktiga frågor för gruppen att hantera.

Förankringsprocessen

För framgång i arbetet var det viktigt för mig att som gruppens koordinator förhålla mig flerpartisk, d.v.s. agera utan anspråk på opartiskhet men med en vilja att visa tolerans för olikhet och intresse för allas bidrag.

Samtidigt som alla stimuleras till aktivt deltagande är det angeläget att balansera och koordinera olika bidrag till en hanterbar och meningsfull helhet – allt är inte lika bra. Det gällde också att göra tydliga planer för varje steg i arbetet, inom en rimlig tidsram och i samklang med fakultetens kalender för ärendeberedning och beslut. Förankringen utanför arbetsgruppen var mycket viktig och den skedde kontinuerligt via ordinarie möten med fakultetsledning, prefekter och hela UR. Därtill genomfördes tre informationsseminarier tillsammans med Björn Badersten och Thomas Olsson, varav två var öppna för hela den Samhällsvetenskapliga fakulteten. Under en internatdag för all personal vid Institutionen för psykologi (fakultetens största institution) presenterades en tidig version av vår modell för synpunkter och förankring. Med stöd av dessa insatser och strategiskt viktiga val skapades fakultetsspecifika kriterier för pedagogisk skicklighet, samt principer för dokumentation, bedömning, beslut och belöning.

Överväganden och val av kriterier och nivåer för pedagogisk skicklighet

Efter ett ställningstagande *för* en akademi, inklusive för själva begreppet som redan var etablerat inom LU och på riksnivå, vidtog en lång period av intensivt arbete med att *formulera kriterier och indikatorer* för att uppnå en rimlig samsyn på fenomenet pedagogisk skicklighet. Initialt hade vi stort utbyte av andras modeller, t.ex. utvecklade av LTH, Uppsala universitet och Mälardalens högskola, men vi ville snart gå vidare och utveckla ett begreppssystem som samtliga berörda parter i just vår fakultet kunde vara nöjda med både till innehåll och språklig utformning.

En naturlig utgångspunkt för en diskussion om pedagogisk skicklighet är själva mötet mellan lärare och studenter, och vad lärarens olika förhållningssätt vid detta möte får för resultat för studenternas lärande och studieresultat. I likhet med våra inspiratörer (LTH m.fl.) ville vi markera skillnaden mellan begreppet *undervisningsskicklighet* och det avsevärt vidare begreppet *pedagogisk skicklighet*. I t.ex. LTH:s modell finns tre kriterieområden (med underrubriker) för att täcka denna helhet: fokus på studenternas lärande, en klar utveckling över tid och ett forskande förhållningssätt.[3]

Även vi ville omfatta dessa aspekter och inte minst framhålla att ett professionellt lärarskap kännetecknas av ett medvetet och utforskande förhållningssätt både i förhållande till ämnet och till själva undervisnings- och lärandeprocessen, d.v.s. att man utifrån kunskaper och teorier om

lärande medvetet och kritiskt reflekterar över, samt kontinuerligt utvecklar, sin pedagogiska praktik. Men därutöver ville vi t.ex. betona lärarens helhetssyn och samverkan inom och mellan kurser, både med kollegor, studenter och administrativ personal – ett önskemål våra studenter ofta framförde för att få ett bättre sammanhang i kurser och program. Vi ville även starkt framhålla att för excellensbedömning krävdes skicklighet i att leda, organisera och reflektera över pedagogiskt utvecklingsarbete på olika nivåer, samt i att skapa gränsöverskridande och kreativa dialoger både inom och mellan olika ämnen och med det omgivande samhället.

En annan viktig fråga gällde om vi skulle välja *en eller flera kompetensnivåer* vid bedömningen av pedagogisk skicklighet (LTH har bara en excellensnivå) utöver dåvarande behörighetsnivå, som var minst fem veckors högskolepedagogisk utbildning samt en viss mängd undervisningstid beroende på tjänstetyp. Vi studerade svenska belöningssystem med en eller flera nivåer ovanför lägstanivån och fann olika för- och nackdelar. Det är utan tvekan enkelt att bara ha en meriteringsnivå, med färre gränsdragningar för en enda position av mer exklusiv karaktär, färre sökande och lägre kostnader. Samtidigt kan ett mellansteg som uttrycker kontinuerlig progression mellan lägstanivå och excellens innebära att fler och yngre lärare kommer ifråga, till gagn för ett ökat engagemang inom fakulteten.

Efter olika överväganden valde vi först en trestegsmodell, som innefattade även den lägsta behörighetsnivån, men vi omvandlade den snart till en *tvåstegsmodell* eftersom akademin bedömer skicklighet utöver grundnivån. Med två steg istället för ett ville vi motivera även mindre erfarna lärare att meritera sig för det inte fullt så krävande första steget, och därmed bredda intresset för, och rekryteringen till, akademin. Genom den första nivån hoppades vi även inspirera den enskilde läraren till att tidigt i karriären systematisera, diskutera och dokumentera sina erfarenheter på ett sätt som underlättar för fortsatt utveckling mot ETP-kompetens. Därefter valde vi att formulera *sju huvudkriterier* med ett antal tillhörande indikatorer, d.v.s delaspekter som visar på hur kriteriet kan komma till uttryck. De fem första kriterierna ska uppfyllas och garantera hög kvalitet redan för meriterad-nivån. För excellensbedömning krävs att man visar progression inom dessa fem kriterier över tid, samt dessutom att man lever upp till kriterierna sex och sju som gäller skickligt pedagogiskt ledarskap och förmåga att skapa gränsöverskridande och kreativa dialoger.

Alla kriterier för respektive nivå bör uppfyllas, men kan ges olika tyngd och omfatta ett varierande antal indikatorer beroende på lärarens inriktning och anställningsprofil. Vi tog också ställning för ett ansökningsförfarande där de sökande inte själva anger någon nivå, utan överlät det beslutet till bedömarna. Tanken är att därigenom minska betydelsen av sökandes skiftande – och mer eller mindre realistiska – självbilder. ETP-kompetensen jämställs med docentkompetens och ger en motsvarande löneförhöjning, medan QTP-kompetensen ger hälften av denna höjning. Samtliga kriterier återges ordagrant nedan, för indikatorerna se beslutsdokumentet.[4]

A. Den meriterade läraren ska i sin pedagogiska portfölj visa 1–5:

1. Ett förhållningssätt som främjar studenternas lärande
2. Vetenskaplig förankring och vetenskapligt förhållningssätt som speglar bredd och djup i ämnet
3. Undervisningsskicklighet och engagemang
4. Helhetssyn och samverkan
5. Kontinuerlig reflektion och utveckling utifrån kunskap om undervisning och lärande

B. Den excellenta läraren ska i sin pedagogiska portfölj visa progression inom 1–5 ovan samt 6–7:

6. Skicklighet i att leda, organisera och reflektera över pedagogisk utveckling
7. Förmåga att skapa kreativa dialoger inom och mellan olika ämnen och med det omgivande samhället

Kriterierna kan efter alla överläggningar tyckas ganska allmänt formulerade, men tillsammans med de vägledande indikatorerna har de visat sig både hanterbara och meningsfulla givet viss gemensam närläsning och samkörning mellan bedömarna och gärna också efter en viss inskolning av de sökande, t.ex. en kurs i hur man sammanställer en pedagogisk portfölj. Kriterier och indikatorer kommer alltid att vara föremål för bedömares och sökandes egna tolkningar och kan ibland behöva omprövas och uppdateras även mera formellt. Förändringarna bör dock inte ske förhastat eller lättvindigt, i synnerhet inte på kriterienivå. Det behövs tid för fördjupad diskussion samt återkommande tolkning och tillämpning av aktuella kriterier om de ska fungera optimalt och bedömarskickligheten hinna utvecklas, och det är också av största vikt att skapa säkerhet och tydlighet i vad som gäller för den sökande.

Överväganden och principer för dokumentation av pedagogisk skicklighet

Näst efter kriteriefrågan kommer det ständigt aktuella ”vara-visa-problemet” – att både *vara* skicklig och *kunna påvisa* det – och i samband därmed de svårigheter som uppstår med all kvalitativ kompetensbedömning. Vi anslöt oss i arbetsgruppen till den på andra håll beprövade metoden med att en s k *pedagogisk portfölj* skulle vara ett centralt skriftligt underlag i argumenteringen för skicklighet, kompletterat med sedvanlig meritförteckning och annat material som stärker portföljen. Den pedagogiska portföljen är ett personligt dokument som ska ge en konkret och allsidig bild av hur läraren medvetet och metodiskt har utvecklat sin skicklighet i undervisning, utvecklingsarbete och ledarskap, och därmed över tid höjt utbildningens kvalitet. Portföljen kan utformas på ett mycket varierat sätt, men måste visa inte bara *vad* man gjort och gör som lärare, utan också *varför* man gör det och vilka *konsekvenser* det har för studenternas lärande och för egen och andras förkovran. Samtidigt måste det klart framgå på vilket sätt just vår fakultets kriterier uppfylls.

I diskussionen framkom behov av olika typer av kompetensutveckling för intresserade lärare. Vi beslutade oss för att initiera en årligen återkommande *portföljkurs* som stöd för den sökande terminen före ansökningstillfället samt även att uppmana CED att utöka sitt kursutbud med tanke på t.ex. pedagogiskt ledarskap på olika nivåer. Vi övervägde också om portföljkursen skulle göras obligatorisk, men ville samtidigt undvika att en och samma kurs som ges kontinuerligt blir en begränsande norm. Kunskaper om lärande kan hämtas från de flesta vetenskapliga ämnesområden och tillämpas på ett personligt och kreativt sätt, tillsammans med mer traditionell högskolepedagogisk teoribildning och ämnesdidaktik. Vi ville att variationen i lärarskap, teoribildning och erfarenheter skulle få fritt spelrum i dokumentets innehåll och struktur.

I portföljen uttrycks vad som kan sägas vara lärarens *pedagogiska filosofi*, samtidigt som denna exemplifieras med *konkreta och meningsfulla exempel* från lärarens pedagogiska vardag. En sådan tematisering kan göras på skilda sätt: Den kan t.ex. ta sin utgångspunkt i lärarens olika roller, vara problemorienterad och behandla principiella pedagogiska problem eller fallorienterad med systematiska reflektioner utifrån konkreta erfarenheter. Den kan vara kronologiskt uppbyggd med den egna utvecklingen över tid i fokus, den kan koncentrera sig på centrala idéer i teorier

om lärande eller ordnas utifrån våra kriterier för pedagogisk skicklighet. Det går också utmärkt att kombinera dessa och andra tematiska principer.

För att kunna ansöka om att få sin pedagogiska skicklighet bedömd måste man vara tillsvidareanställd lärare vid Samhällsvetenskapliga fakulteten. I ansökan, som inlämnas elektroniskt, ingår – förutom den *pedagogiska portföljen* – en *meritförteckning* och en *tillstyrkan från prefekten* samt *intyg om genomförda samtal med två kollegor.* Till portföljen kan därutöver bifogas dokument och exempel som tydligt stödjer portföljens innehåll och teman. En särskild mall för uppställning av en meritförteckning har upprättats där pedagogisk erfarenhet, utbildning och ledningsarbete lyfts fram och konkretiseras med ett antal tydliga underrubriker. Prefektens tillstyrkan innebär inte något krav på bedömning men är ändå en viljeyttring från den sökandes arbetsplats och arbetsledare. De kollegiala samtalen om portföljens form och innehåll tänks ge stöd för läraren och höja kvaliteten på dokumentet.

Utöver portföljskrivande har vi övervägt en rad andra möjligheter att dokumentera sin skicklighet, och framför allt diskuterade vi möjligheten av att ha personliga intervjuer med varje sökande och med kollegor, studenter och arbetsledare. Man kan också tänka sig arbetsprov av skilda slag, auskultationer, inspelningar av föreläsningar, seminarier, grupparbeten, handledning, etc. Ytterst är detta en resursfråga och det gäller att finna en rimlig balans mellan input och output. Vi valde i likhet med LTH att komplettera portföljskrivandet med en *personlig intervju* med den sökande, utförd av delar av bedömargruppen. Läraren ges på det sättet möjlighet att fördjupa och utveckla innehållet i portföljen, och bedömarna kan komplettera bilden av lärargärningen med frågor som följer upp och fördjupar olika aspekter av innehållet eller tillför annan behövlig information. Av särskilt intresse är att den intervjuade stärker bilden av att pedagogisk filosofi och praktik utgör en integrerad helhet.

Överväganden och principer för bedömning, beslut och belöning

Akademins arbete leds av en ordförande som bistås av en sekreterare. Akademin har ingående diskuterat och hittills funnit det meningsfullt att ha vicedekanen som ordförande, något som tveklöst underlättar integreringen med annat pedagogiskt utvecklingsarbete inom fakulteten, t.ex. det som sker inom utbildningsrådet (tidigare utvecklingsrådet), eller vid tillskapande av högskolepedagogiska kurser. Rimligen bör en utbildningsansvarig dekan också känna intresse för denna viktiga uppgift. Samtidigt blir

det en stor arbetsbörda för en redan belastad funktion, något som kanske får övervägas från tid till annan. Väljs någon annan till ordförande är det ytterst viktigt att denna person samverkar kontinuerligt med den ansvarige dekanen, så att det inte uppstår parallella eller motstridiga strukturer.

En *bedömargrupp* med ETP-kompetenta lärare utses årligen inför en ny ansökningsomgång och arbetar under ledning av den ej röstberättigade ordföranden. Gruppens sammansättning beslutas utifrån det aktuella antalet sökande och deras ämnesområden, samt eventuella jävsförhållanden och dylikt. Uppenbart jäv genom nära relationer och beroendeförhållanden måste givetvis undvikas och gängse regelverk följas. Betydligt svårare är det att komma ifrån olika former av *indirekta* beroenden och partiskhet; den akademiska världen är ganska liten och personkännedomen är utbredd. Vi förde ingående diskussioner om hur vi skulle balansera ämnesrepresentation och institutionstillhörighet med att ha bedömare som stod så långt möjligt från de sökande.

Borde vi ha med helt externa granskare, från andra universitet eller fakulteter, eller skulle vi då missa för mycket i relevant lokalkännedom, bedömarkontinuitet eller säkerställande av våra kriterier för skicklighet? Vi enades om att välja en bedömargrupp från vår egen akademi, kompletterad med en *fakultetsextern sakkunnig* från vårt eget universitet, och att göra gruppen tillräckligt stor för att omfatta både ämnesspecifika omständigheter och arbetssätt samt bredast möjliga representation från andra ämnen. I början fanns inte så många ETP-lärare att välja bland, och sällan mer än en från varje ämne, men numera har rekryteringsbasen breddats. Akademins ordförande lämnar ett årligt förslag på bedömargrupp vidare till dekanus som har fakultetsstyrelsens uppdrag att fatta beslut.

Från bedömargruppen väljs två *kritiska närläsare* för varje portfölj och ansökan. Dessa genomför tillsammans med ordföranden en intervju med den sökande, med för- och eftermöte, och är sedan föredragande i bedömargruppen. En av de båda intervjuarna skriver i samråd med den andre det fakultetsinterna yttrandet. I början gav även den fakultetsexterna bedömaren skriftliga yttranden om varje sökande, värdefullt vid uppstarten av akademin men alltför resurskrävande i längden. Vid behov kan alltid en extern bedömare från ett annat universitet anlitas för ett skriftligt yttrande. Det är då viktigt att en sådan helt utifrån kommande person får full kännedom om vår fakultets kriterier och visioner.

Studentinflytandet är av största vikt i sammanhanget – det är ju deras lärande det gäller och de som vet mycket om åtminstone en del av

lärargärningen. Samtidigt innefattar det akademiska lärarskapet så mycket mer än det som syns i undervisningssituationen. Studenternas kursvärderingar åberopas och biläggs ofta till den sökandes portfölj, och får därvid visst utrymme. Framför allt deltar studenterna formellt i utnämningsbeslutet genom sin plats i fakultetsstyrelsen. Under de första bedömningsprocesserna hände det undantagsvis att synpunkter på enskild lärare inhämtades från studentrepresentant. Utifrån fortsatta erfarenheter är studenterna numera en remissinstans som har yttranderätt i bedömargruppens beredning av ärendena, och de har därigenom fått direkt möjlighet att påverka värderingen av en enskild sökande genom synpunkter tidigt i processen.[5]

Hela bedömargruppen sammanträder erforderligt antal möten, och avgör om varje sökande är excellent, meriterad eller ingetdera. Om slutomdömet blir excellent eller meriterad förelägger akademin förslag om utnämning till fakultetsstyrelsen, som beslutar i frågan. Övriga personer som ansökt får sakkunnigyttranden sig tillskickade direkt från akademin, men dessa ärenden tas av diskretionsskäl ej upp av styrelsen. Alla ärenden registreras och alla sökande får ta del av sakkunnigas skriftliga yttrande. Den som inte uppnår ETP-kompetens är välkommen att återkomma med en ny ansökan.

Som tidigare nämnts beslutades att den ekonomiska belöningen för ETP-nivån skulle utgöras av samma löneökning som för en docentur, medan vi för QTP-nivån valde halva detta belopp. Men belöningen efter utnämning är inte bara ekonomisk utan kanske också främst ett erkännande av den pedagogiska kompetensen. Den är en tydlig merit vid ansökan om ny tjänst eller högre befattning, och också ett mandat för att med större kraft kunna förverkliga egna idéer, inspirera kollegor och kanske representera sin institution i skilda gränsöverskridande och kvalificerade pedagogiska projekt, konferenser och publikationer.

Så långt komna i beslutsarbetet var det dags att tillämpa våra idéer och bilda den första pedagogiska akademin.

DEN FÖRSTA PEDAGOGISKA AKADEMIN – IMPLEMENTERING AV MODELLEN

En central fråga gällde hur vi skulle bilda den allra första akademigruppen, innan det fanns några ETP-lärare som bedömare, etc., d.v.s innan vi fullt ut kunde följa de principer vi beslutat om. En viktig del av detta första steg var att med hjälp av Björn Badersten och CED arrangera den

första högskolepedagogiska kursen i ”Att skriva pedagogisk portfölj och bedöma pedagogisk skicklighet” för en tilltänkt första grupp av lärare (2010-11-01). Det var denna kurs som senare utvecklades till ”Den pedagogiska portföljen” och som numera ingår i kursutbudet för alla lärare som ett viktigt stöd inför ansökan. Parallellt med detta arbete nominerade respektive prefekt åtta lärare från åtta av fakultetens dåvarande nio institutioner utifrån de framtagna kriterierna. Alla i denna pionjärgrupp gick denna första skräddarsydda högskolekurs. Lärarnas portföljer och meriter bedömdes av utvecklingsrådets arbetsgrupp samt av Thomas Olsson som fakultetsextern sakkunnig. Björn Badersten som ingick både i arbetsgruppen och i den första kursgruppen, bedömdes separat av Högskolan Kristianstad. Fakultetsstyrelsen beslutade 2011-06-13 att utnämna samtliga åtta lärare till excellenta lärare och därmed bildades den pedagogiska akademin.

Akademiprojektet har m.a.o. krävt kvalificerad koordinering och samverkan mellan många inblandade aktörer, där viktiga ingredienser har varit medarbetarnas goda kompetens i de aktuella frågorna och deras trogna vilja att uthålligt ställa upp i en process som varat längre, varit betydligt mer komplex och ställt större krav på gruppsammanhållning än vad som brukar gälla för gängse utvecklingsprojekt inom UR.

AKADEMINS TILLVÄXT OCH SAMMANSÄTTNING

De nyutnämnda ETP-lärarna utgjorde bedömargrupp i den första öppna ansökningsomgången våren 2011, under min ledning, och med Thomas Olsson som fortsatt extern bedömare. Av de första sex sökande utnämndes en till meriterad och två till excellenta lärare (2011-11-17), inklusive mig själv som externbedömts via Uppsala universitet. Under våren 2012 genomfördes en andra ansökningsomgång, där de nio ETP-lärarna nu utgjorde bedömargrupp med mig som fortsatt ordförande och med Thomas Olsson som fortsatt extern bedömare. Mellan dessa båda omgångar reviderades kriterierna till de nu gällande.[6] Efter den andra öppna omgången bestod akademin av totalt 16 excellenta och 7 meriterade lärare (2012-05-03), en tillväxttakt som kändes lovande inför framtiden. Diskussionerna i bedömargruppen var oftast föredömligt öppna och raka. I de flesta fall var ledamöterna efter intensiva beslutsmöten, och vägledda av närläsarnas välinformerade dragningar, påfallande eniga i sina uppfattningar om de sökande, men det fanns också enskilda svåra

gränsdragningsproblem både mellan nivåerna för enskild sökande och mellan sökande inbördes. Bl a uppstod igen ”vara-visa-problemet” där det ibland stod klart via meritförteckning och andra informationer att den sökande inte gav sig själv full rättvisa i portföljen eller tvärtom hade en förmåga att presentera sig själv i ett väl förmånligt och kvalificerat ljus. Vi tolkade också våra kriterier strikt för respektive nivå, vilket innebär att även den s.k. meriteringsnivån uttryckte ett kvalificerat lärarskap, om än utan samma krav på ledar- och spridarskap som excellensnivån. Likväl upplevdes det av några sökanden som ett misslyckande och en besvikelse att utnämnas till meriterad. Det har dock visat sig att vi genom denna mellannivå attraherat och omfattat en hel del lärare som annars hade fått vänta betydligt längre på att komma med i akademin.

Höstterminen 2012 överlämnades ordförandeskapet till Lena Eskilsson, min efterträdare som vicedekan sedan en termin tillbaka och därigenom väl orienterad om akademins arbete. Det årliga ansökningsförfarandet har fortsatt och akademin består i skrivande stund av 24 excellenta lärare, 11 kvinnor och 13 män, samt 16 meriterade lärare, 12 kvinnor och 4 män. Samtliga tjänstekategorier är väl representerade bland både ETP- och QTP-lärare; majoriteten är anställda som universitetslektorer men det finns även en betydande andel professorer och docenter, samt några adjunkter och doktorander. Av de *excellenta* lärarna tillhör sju Statsvetenskapliga institutionen, fem Socialhögskolan, tre Institutionen för service management, två Institutionen för kommunikation och medier, två Institutionen för psykologi, en Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, en Rättsociologiska institutionen och en Sociologiska institutionen. Av de *meriterade* lärarna tillhör fem Institutionen för psykologi, fyra Statsvetenskapliga institutionen, tre Socialhögskolan, en Institutionen för kommunikation och medier, en Rättssociologiska institutionen, en Institutionen för service management och en Institutionen för strategisk kommunikation. Det finns därmed ingen av de nuvarande 10 institutionerna inom fakulteten som helt saknar utnämnda lärare. I framkant befinner sig Statsvetenskapliga institutionen, Socialhögskolan och Institutionen för psykologi.

UPPFÖLJNING AV DEN FÖRSTA AKADEMINS VERKSAMHET

Kort innan jag avgick som akademins ordförande fick dåvarande akademins tio pionjärledamöter, nio ETP- och en QTP-lärare utöver mig själv,

svara skriftligt på ett antal frågor som ett första litet försök till uppföljning (2012-06-11), de under vårterminen nyutnämnda hade ännu ej tillträtt). I förlängningen av akademins arbete bör man självfallet finna mer systematiska former för att följa upp och utvärdera värdet av verksamheten i förhållande till målet att ytterligare höja utbildningens kvalitet och status inom fakulteten. Samtidigt kan det vara av intresse att ta del av pionjärernas uppfattningar om och erfarenheter av den första periodens akademiarbete som en indikation på vad man kan förvänta sig inför framtiden.

Fråga 1. Hur har din utnämning till meriterad eller excellent lärare påverkat ditt lärarskap, ledarskap och/eller spridarskap? Inom/utom din egen institution?

Flertalet av de tillfrågade akademipionjärerna upplever ett förstärkt lärar-, ledar- och ”spridarskap” med ett extra ansvar, bl.a. som mentor för andra som vill skriva portfölj, som kursledare, som förmedlare av erfarenheter från akademin, och som föreläsare och diskussionspartner/bollplank i högskolepedagogiska spörsmål både inom och utanför den egna institutionen.

Fråga 2. Hur uppfattar du att din yrkesmässiga utveckling på det mer personliga planet har varit efter inträdet i akademin - ex skillnader i kunskaper, tanke-, känslo- och handlingsmönster?

Svaren visar samfällt att inträdet i akademin redan haft en positiv betydelse. Det har varit mycket stimulerande att möta kollegerna i den pedagogiska akademin som bl.a. uppfattats som ”en synnerligen inspirerande grupp att arbeta med – öppen, generös och kunnig. Att få bli en del i den gemenskapen har gett mig mer ’råg i ryggen’ både som lärare och forskare.” Ökad eftertanke, större noggrannhet i planering av undervisning och lagledning med tydligare betoning av pedagogiska idéer i förhållande till studenter, en känslomässig och intellektuell bekräftelse och ömsesidig respekt för intresse i undervisning och lärande är några av de genomgående positiva svaren.

Fråga 3. Hur tror du andra - ledning/lärare/studenter - inom din institution märker att du har denna utmärkelse och roll som akademiledamot?

Svaren är här lite blandade – några ledamöter menar att andra inom institutionen nog inte märkt så mycket än, medan andra påpekar att det

bl.a. märkts på personalmöten o dyl där man informerat kollegorna om akademin och meriteringssystemet, eller kommit med konkreta förslag om förbättringar i undervisningen. Någon betonar att ett tidigare informellt ledarskap har synliggjorts och att det blivit mer legitimt att träda in som ”officiell” resurs i pedagogiska utvecklingssammanhang.

Fråga 4. Hur tror du den pedagogiska utvecklingen påverkas mera generellt (på fakultets- eller institutionsnivå) av att akademin finns?

Eftersom denna fråga kanske är särskilt central i förhållande till den övergripande målsättningen med akademin har jag valt att återge svaren i sin helhet. Som framgår har de allra flesta ledamöterna en klart positiv tilltro till och förhoppning om akademins betydelse på sikt. Det finns rent faktiskt ett stort antal ansökningar till akademin, och ett påtagligt intresse att delta i portföljkursen. Ett par ledamöter markerar samtidigt vikten av att akademin arbetar ”på ett sätt som uppfattas som trovärdigt” och att den kan påverka långsiktigt om den ”kan hävda sin integritet”.

> ”Jag tror att det har fått och kommer att få en positiv betydelse för den pedagogiska utvecklingen både på institutions- och fakultetsnivå. Det finns några tecken på detta. Ett är det relativt stora antalet ansökningar till akademin. Ett annat är det stora intresset att delta i den portföljkurs som vi ska ha på min institution i höst. Utvecklandet av pedagogiska portföljer bidrar till att fler reflekterar över sin pedagogiska verksamhet och detta kommer att få betydelse för undervisning och annan pedagogisk verksamhet.”

> ”Akademin bidrar till att lyfta pedagogiska frågor och öka statusen i relation till forskning. Det tror jag redan märks genom att många har skrivit eller skriver pedagogiska portföljer och därmed reflekterar mer över rollen som högskolepedagog.”

> “Det sätter frågor om pedagogisk utveckling på dagordningen på ett tydligt sätt, samtidigt som det bidrar till en viktig diskussion kring/problematisering av innebörden av det goda lärarskapet. Stimulerar också, tror jag, och ger redskap för lärarförslagsnämnden att tydligare beakta pedagogisk skicklighet i anställningsärenden.”

> ”Om akademin kan arbeta på ett sätt som uppfattas som trovärdigt kommer det att kunna tjäna syftet att höja status hos lärargärningen gentemot forskargärningen. Att ta ställning för något man tror på har alltid konsekvenser, och akademin kommer att uppröra en del, men jag tror den kan skapa de positiva belöningssystem som behövs för att ändra normer på lång sikt.”

"Jag tror att det faktum att det finns en möjlighet att få sin pedagogiska skicklighet bedömd och belönad välkomnas av många av dem som ägnat en stor del av sin karriär åt undervisning. Det är flera vid min institution som har gett uttryck för det, att också undervisningen och inte bara forskningen uppmärksammas och erkänns som viktig. På sikt är jag övertygad om att det kommer att höja statusen på undervisningen."

"Ännu inte så mycket, men långsiktigt om akademin kan hävda sin integritet. Kan den hävda sin integritet kommer flera sökanden. Kommer fler sökanden, sprids också betydelsen av att arbeta med pedagogisk utveckling – och det gäller såväl på fakultetsnivå som på institutionsnivå. Vi är inte där ännu, men med en ökad "massa" ges också en starkare gravitationskraft som påverkar andra "massor"."

"Det kan jag inte bedöma."

"Jag tror att pedagogiska utvecklingen har påverkats och kommer påverkas på ett positivt sätt genom att universitetslärare för bekräftelse för sitt pedagogiskt arbete; genom att pedagogisk förnyelse och förbättringar lyfts fram och blir mer synliga; genom att individuella lärare börjar att reflektera aktivt kring sin undervisning genom att utveckla sina pedagogiska meritportföljer och ansökningar till akademin."

Fråga 5. Hur pass medvetna uppfattar du att gemene lärare är om akademins existens och syften? Hur märker du det?

De flesta ledamöter tror att lärarna känner till akademin, t.ex. "att det finns en stor medvetenhet om akademins existens och vad den syftar till. Det har diskuterats en hel del ute på institutionerna /…/ väckt både förhoppningar och farhågor. Men /…/ de flesta verkar acceptera och uppskatta att vi numera har ett meriteringssystem för den pedagogiska verksamheten". En annan tycker att "det har synliggjorts/marknadsförts på ett ganska bra sätt, både på fakultets- och institutionsnivå. Inte minst den ekonomiska ersättning som följer med utnämningen har, tror jag, bidragit till intresset. Plötsligt blir det 'skarpt läge' och pedagogisk skicklighet tas på allvar". Men det finns också svar som tyder på en viss olikhet mellan olika institutioner och lärargrupper som t.ex. "1/3 känner till den. Doktorander känner dåligt till den, lärare på lösa timmar har ibland hört om den och fasta lärare har ofta hört om den", eller som "några institutioner ligger i startgroparna, medan andra kommer in i loppet efter hand." eller "ganska omedvetna om syftet men medvetna om existensen".

Fråga 6. Övrigt?

Denna fråga gav två svar varav det ena gällde vikten av att dokumentera akademins arbetsgång och principer bakom varje beslut, och att arbeta med ”alignment” – konstruktiv samordning mellan de pedagogiska kurser fakulteten ger, de krav akademin ställer och de tjänsteförordningar fakulteten skriver – ”så förstår nog våra kollegor vilka normer vi vill uppmuntra på sikt.” I det andra svaret betonas den aktuella och aktiva diskussionen inom LU angående internationell excellens, och att undervisningskvalitet tillsammans med forskning tydligt måste ingå i sättet att bedöma hela universitetets excellens.

Sammanfattningsvis visar svaren från dessa tio pionjärer på en mycket positiv attityd till akademins vara och dess framtida möjligheter att påverka utbildningen, men också vikten av att hävda akademins integritet; att noga följa, dokumentera och utveckla arbetsformer som skapar trovärdighet, legitimitet och status för lärargärningen i dess bästa bemärkelse. Stora ansträngningar har också gjorts under tillblivelseprocessen och den tidiga tillämpningen för att tillvarata alla goda idéer, demokratiskt förankra beslut och processer samt dokumentera procedurer, rutiner och resultat. En organisation som kallar sig “pedagogisk akademi” får sägas ha ett särskilt stort och ständigt pågående ansvar att “leva som man lär” och gå i täten för ett öppet, kreativt och framgångsrikt arbete med både djup och bredd, till största möjliga gagn för våra studenter.

Även den ordinarie tjänstetillsättningen har påverkats av akademins arbete. Som tidigare nämnts pågick samarbete från första början mellan ordföranden för lärarförslagsnämnden och arbetsgruppen bakom akademins tillblivelse. Som prodekan respektive vicedekan fick Ole Elgström och jag ofta tillfälle till både spontana och mera planerade överläggningar. Möten och samtal resulterade i att akademins kriterier för pedagogisk skicklighet nu gäller som riktmärke för sakkunnigbedömning av pedagogiska meriter vid anställning av alla lärarkategorier inom fakultetens anställningsordning.[7] Denna utveckling ligger helt i linje med Högskoleförordninges krav på att prövning av pedagogisk skicklighet ska ägnas lika stor omsorg som prövning av vetenskaplig skicklighet vid anställnings- och befordringsärenden. Det är fortsatt värdefullt med samverkan mellan akademin och de organ som handlägger tjänsteärenden eller arbetar med anställningsordningen, så att synen på pedagogisk skicklighet blir tydlig och meningsfull inom hela fakulteten.

I slutrapporten från EQ11 – den universitetsgemensamma utvecklingen av utbildningen vid LU – lyfte de internationella rådgivarna fram den nystartade pedagogiska akademin som en styrka för vår fakultet att bygga vidare på.[8] Som en del av en förändringsagenda för hela LU framhöll rådgivarna betydelsen av att innovativa och framgångsrika aktiviteter inom en fakultet gjordes tillgängliga för alla i ett universitetsgemensamt nätverk, istället för att som ofta är fallet begränsas till det aktuella området. Den pedagogiska akademin inom LTH lyftes fram som ett framgångsexempel som redan har influerat andra till god praxis, här nämndes den Samhällsvetenskapliga fakultetetens akademi, men som även fortsatt borde spridas.[9] LU har också fattat beslut om att verka för att de fakulteter som ännu inte infört något pedagogiskt belöningssystem ska göra så. Glädjande nog har akademimodellen vid vår fakultet uppmärksammats runt om i högskolesverige och utgjort förebild för andra pedagogiska belöningssystem, bl.a. vid Umeå universitet.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Det går nog inte att överskatta vikten av hög kvalitet i grundutbildningen som en förutsättning för ett internationellt framgångsrikt och konkurrensutsatt universitet, och därmed inte heller betydelsen av våra lärares pedagogiska skicklighet. LU:s nytillträdde rektor Torbjörn von Schantz menar i en artikel i Sydsvenskan[10] att ”/…/ bättre grundutbildningar är en av de viktigaste framtidsfrågorna för Lunds universitet /…/” och ett uttryck som också används är att utbildningens kvalitet är ”en ödesfråga”. I en aktuell debattartikel i Uppsala nya tidning vid ungefär samma tid[11] skriver Torbjörn von Schantz tillsammans med Pam Fredman, rektor för Göteborgs universitet följande: ”Men landets universitet och högskolor kommer aldrig att kunna höja kvaliteten så länge ökade resurser äts upp av ofinansierad löneutveckling och så länge det så kallade produktivitetsavdraget finns kvar. Detta ledde till att högskolesektorn under perioden 1997–2013 gick miste om minst 15 miljarder kronor.”

Ekonomiska resurser är ett villkor för högsta kvalitet på utbildningen. Det kanske t.o.m. är så att vi måste få ett förstärkt ekonomiskt tillskott för att orka ta de pedagogiska utmaningarna på allvar och erbjuda en mer rimlig ekonomisk ersättning för det goda lärar- och ledarskapet. Hursomhelst är det synnerligen viktigt att pedagogisk utveckling och förhöjd kvalité på undervisningen görs till en fråga som genomsyrar hela

universitetets lärmiljöer och inte delegeras till några entusiastiska lärare som mot bättre vetande ska genomföra detta på egen hand. Det behövs ett pedagogiskt medvetet ledarskap på alla nivåer inom universitetet – från lärarlaget på institutionen till rektor – för att skapa och vidmakthålla en kultur där pedagogisk skicklighet är lika eftersträvansvärd som skicklighet inom forskningen.

Det finns m.a.o. många viktiga trådar att dra i för att få till stånd bästa möjliga kvalitet på utbildningen både på universitets- och fakultetsnivå, men noga utformade och väl tillämpade pedagogiska bedömnings- och belöningssystem inom fakulteterna är sannolikt ett väsentligt och fruktbart inslag i utvecklingen framöver.

Noter

1. Missiv – kursplan: Att leda Lunds universitet. Lunds universitets studentkårer (2015), s. 1 och 4.
2. Apelgren, K., Ryegård, Å. & Olsson, T. (red.) (2010).
3. LTHs Pedagogiska Akademi (2005).
4. Dnr S 2011/342.
5. Badersten, B. (2014), s. 157.
6. Dnr S 2011/342.
7. Dnr A 10 S 2013/266, s. 5.
8. Report of the Review Committee, Review EQ 11 (2011), s. 17.
9. Report of the Review Committee, Review EQ 11 (2011), s. 8-9.
10. Sydsvenskan 9 februari 2015, C3.
11. Uppsala Nya Tidning 5 februari 2015.

Lärarskap som klokskap

Björn Badersten

Vad innebär det att vara en skicklig universitetslärare? Vad kännetecknar ett gott akademiskt lärarskap? Frågorna kan förefalla märkliga, och svaret antingen trivialt eller alltför sammansatt för att innehållsligt kunna formuleras. Trivialt i bemärkelsen att den skickliga universitetsläraren naturligtvis är en lärare som skapar goda betingelser för studenternas lärande; sammansatt i bemärkelsen att detta är en komplex färdighet, som varken kan reduceras till generella principer eller uttryckas i konkreta handlingsrekommendationer. Det goda lärarskapet, skulle man därför kunna hävda, kan inte göras till föremål för meningsfull analys.

Till viss del är detta nog riktigt. Innebörden av det goda lärarskapet kan inte formuleras i instruktionsbokens enkla form, och att hävda att det handlar om att skapa goda betingelser för lärande är förvisso lika självklart som innehållslöst. Icke desto mindre är frågan viktig, ja helt central om vi tar högre utbildning på allvar. Ty kvalitet i lärande, vet vi, handlar till väsentliga delar om kvalitet hos lärare. Och att svaret är sammansatt är knappast skäl nog för att lämna frågan därhän.

I det följande ska jag därför göra ett försök att skissera konturerna till ett gott akademiskt lärarskap.[1] Lite aningslöst kanske, och med risk för att bli pretentiös. Ändå är det värt ett försök. Anslaget är dock specifikt. Jag ska ta min utgångspunkt i Aristoteles etik och kunskapsteori och med fokus på idéer om den praktiska och erfarenhetsgrundade kunskapens natur formulera en idé om det goda lärarskapet. Vi kommer att tala om lärarskap som klokskap eller, för att använda ett vanligare ord, klokhet. En skicklig universitetslärare är, ska jag hävda, en klok universitetslärare, och dialogen, ska jag påstå, är klokhetens och den kloka lärarens metod. Låt oss först emellertid, för att ge resonemanget en klangbotten, bekanta oss med själva ordet klokskap och dess språkliga sammanhang.

KLOKSKAP – EN PRELIMINÄR BESTÄMNING

Vårt svenska ord klokskap bildar en avledning av ordet klok och refererar till egenskapen eller förhållandet att vara klok. I denna form för

ordet tillbaka på fornsvenskans *kloker* och lågtyskans *klok* och har direkta motsvarigheter i danskans *kloghed* och tyskans *klugheit*.[2] Att vara klok innebär i detta språkhistoriska sammanhang att vara kunnig, insiktsfull, skicklig eller förståndig, betydelser som alla rimmar väl med ordets nutida användning. Parallellt finner man emellertid i äldre ordböcker även bestämningar som konstfull och konstfärdig, vilket ger klokskap eller klokhet en särskild idéhistorisk innebörd. Den idémässiga fonden är klassisk. I antik filosofi var kunskap, etik och estetik djupt sammanvävt, och utövandet av intellektuella färdigheter likställdes ofta med konstnärliga uttrycksformer. Att vara klok var med andra ord en konst. Så till vida skulle man kanske kunna tala om ett slags klokhetens estetik.

I både äldre och moderna ordböcker definieras klokskap ofta i termer av omdömesförmåga.[3] En klok person är en person som är omdömesgill eller omdömesfull, det vill säga som har ett gott omdöme. Men vad innebär det då att ha ett gott omdöme? Ja, ordböckerna ger en viss riktning. Ett gott omdöme är en förmåga att avgöra vad som i olika situationer och sammanhang är mest lämpligt, vad som under rådande förhållanden är mest rimligt eller fördelaktigt. Klokheten blir därmed situationsbetingad – den arbetar, kan man säga, med omständigheterna.

Ordboksbestämningar av klokskap och klokhet rymmer vanligen också en praktisk dimension.[4] Klokhet, sägs det, är en skärpa i förståndets praktiska användning. Klokhet är med andra ord ett praktiskt förstånd, ett slags utövat förnuft – den förutsätter en konkret handling. Det går följaktligen inte att vara klok om man inte samtidigt handlar på ett klokt sätt. Inte sällan aktualiseras i ordböckerna också en tidsdimension: klokhet refererar till vad som på lång sikt är lämpligt. Så betonas förmågan att bortse ifrån vad som på kort sikt kan verka lockande, förmågan att sätta sig över tillfälliga passioner och känslouttryck. En klok person ska istället verka för det som är långsiktigt önskvärt. Med detta tidsperspektiv får klokhet bibetydelser som återhållsamhet, måttfullhet och besinningsfullhet.[5]

Tidsdimensionen och synen på klokheten som måttfull framträder tydligt i engelskans *prudence*. Sprunget ur latinets *prudentia*, som i sin tur har rötter i *providere*, kan vi ur *prudence* läsa att ”ombesörja” eller ”förutse omtänksamt”.[6] Att vara klok innebär att förutse på ett omtänksamt sätt, att ombesörja för framtiden. Klokheten, skriver Comte-Sponville i sin avhandling om dygderna, ”räknar med framtiden”.[7] Vid sidan av denna traditionella bestämning har *prudence* i modern engelska alltmer fått

betydelsen ”försiktighet”. Här finns således en tydlig parallell till svenska bibetydelser som måttfullhet och besinningsfullhet. Att vara klok är att vara försiktig, sansad, resonlig och vidsynt, men också att vara realistisk i mötet med det okända.

Det är uppenbart att klokheten redan i sin enkla ordboksmässiga bestämning även rymmer en etisk dimension. Att vara måttfull och besinningsfull markerar ju en tydlig värdegrundad hållning, liksom att vara omtänksam och resonlig. I den meningen är klokheten moraliskt bemängd. Samtidigt gör det klokheten påtagligt relationell. Ty det är i förhållande till andra man är omtänksam och måttfull, det är i relation till andra man är sansad, resonabel och vidsynt.

En lexikalisk bestämning av ordet klokhet ger oss således tydlig vägledning: klokhet innebär att ha en praktisk omdömesförmåga, att kunna avgöra vad som är lämpligt givet de omständigheter som råder. Indirekt förser oss bestämningen också med ett antal analytiska dimensioner: klokheten är relationell, den är konkret, den är situationsbetingad och den är på samma gång både framåtblickande och tillbakablickande.

Att ordet klokhet genom historien getts denna innebörd är knappast någon tillfällighet. Ty det var så klokheten formulerades redan under antiken. Särskilt så kanske i Aristoteles filosofi, där klokheten tydligt bildar uttryck för moraliskt bemängd omdömesförmåga.[8] För Aristoteles var klokheten en dygd. I aristotelisk filosofi ger klokheten därtill uttryck för en speciell kunskapsteoretisk hållning. Att vara klok innebär att besitta en särskild form av kunskap, ett slags omdömeskunskap eller situationsbetingad kompetens, sprungen ur egna och andras livserfarenheter. Och inte minst följer med klokheten en förmåga att omsätta kunskapen i praktisk handling. Låt oss därför vända oss till Aristoteles etik och kunskapsteori i ett försök att ytterligare ringa in klokhetens innebörd.

FRONESIS – EN KLOKHETENS KUNSKAPSTEORI

Den idéhistoriska utgångspunkten för en formulering av klokhetens innebörd är förvisso inte självklar. Ändå finns det mycket som talar för att just Aristoteles får bilda primär referenspunkt. I Aristoteles etik intar idén om klokhet en mycket central plats och knyts explicit till kunskapsteoretiska överväganden.[9] Aristoteles själv talar om *fronesis*, den praktiska klokheten, och resonemanget har fått många efterföljare genom idéhistorien.[10]

Vad markerar då innebörden av *fronesis* – praktisk klokhet – i aristotelisk mening? För att se vidden av detta måste vi sätta in begreppet i ett vidare kunskapsteoretiskt sammanhang. Hos Aristoteles bildar *fronesis* en av tre centrala kunskapsformer.[11] De andra två kallar han *episteme*, som är den vetenskapliga kunskapen, och *techne*, som representerar en mer instrumentell hantverksmässig eller konstfärdig kunskap. Där *episteme* utgör ett slags forskande kunskap, som syftar till att blottlägga hur världen är konstituerad, till att förklara och förstå världen, är *techne* istället en mer direkt målorienterad och produktionsorienterad kunskap, som vi använder när vi framställer eller skapar något, till exempel snickaren som bygger ett hus eller poeten som skriver lyrik. Där *episteme* lite förenklat kan sägas ge uttryck för ”vetandet” eller ”huvudets kunskap”, ger *techne* istället uttryck för ”kunnandet” eller ”handens kunskap”.[12]

Distinktionen mellan *episteme* och *techne* är emellertid inte alldeles lätt att upprätthålla; möjligen gör man bäst i att förstå den som en analytisk förenkling. Ty även i vetandet, vill man gärna invända, torde det ingå någon form av kunnande, liksom det i kunnandet torde ingå ett mått av vetande. Kunskapen *om* något hänger rimligen samman med kunskapen *hur* något ska göras. Invändningen är inte min egen. Den är bland annat utgångspunkt för det som har kommit att kallas för pragmatism i kunskapsteoretiska sammanhang.[13] En av pragmatismens grundidéer är att vi som människor kontinuerligt vandrar mellan det abstrakta och det konkreta. Lösningar av praktiska, konkreta problem förutsätter ofta abstrakt reflektion, liksom att abstrakt reflektion i regel förutsätter en konkret handling. Den abstrakta reflektionen ger oss möjlighet att finna nya lösningar och pröva dem på ett sätt som kan leda till förnyad praktik; mötet med praxis stimulerar omprövning och förnyad reflektion. Uttrycket den ”reflekterande praktikern” används ofta i detta sammanhang.[14]

På motsvarande sätt kan man hävda, att även den mest abstrakta vetenskapliga kunskap som regel ingår i en konkret kontext. Denna kan till exempel ta sig uttryck i långvariga ämnestraditioner, som anger hur jag som forskare ska tolka och förstå ett problem och hur jag ska gå tillväga för att skickligt finna lösningar på det. Någon skulle säkert vilja gå ett steg längre och helt lösa upp skiljelinjen mellan handens och huvudets kunskap, mellan det konkreta och abstrakta. Ty ”även den mest teoretiska verksamhet kan beskrivas som en form av praktik och det mest praktiska innefattar inslag av reflektion och tankeverksamhet”.[15]

Ett begrepp som ofta aktualiseras i sammanhanget och som på ett liknande sätt utmanar distinktionen mellan *episteme* och *techne* är det av Michael Polyani och andra myntade uttrycket ”tyst kunskap” (från engelskans *tacit knowledge*).[16] Tyst kunskap kan förstås som ett slags outtalad förtrogenhetskunskap, förvärvad genom lång erfarenhet; det vill säga, vi har genom erfarenheten blivit väl förtrogna med det vi gör, även om vi sällan uttrycker det vi tillägnat oss i ord.[17] Att kunskapen på så sätt är tyst eller outtalad behöver dock inte innebära att den inte *kan* formuleras explicit; engelskan ord är just ”tacit” och inte ”silent”.[18] Men poängen är, att kunskapen är av en sådan karaktär att den är svår att fånga i ord och därför sällan uttrycks. Många av oss kan säkert cykla, men har svårt att beskriva hur man gör; många av oss känner igen ett ansikte, men har svårt att formulera en exakt beskrivning.[19]

Inte sällan förknippas tyst kunskap just med yrkesroller och yrkeskompetens, det vill säga det är en kunskap i handling.[20] Så besitter hantverkaren som skickligt handhar sina verktyg i ett komplicerat samspel mellan huvud och hand ett slags tyst kunskap, liksom den erfarna sjuksköterskan som utvecklat sin omvårdnadskompetens i mötet mellan medicinsk teori, beprövad erfarenhet och mänsklig omtanke. En omvårdnadskompetens som i sin holistiska förståelse av patienters behov är svår att formulera i ord, men som är så ytterligt märkbar när vi upplever den och ser den utövas.[21] På så sätt utmanar den tysta kunskapen distinktionen mellan det abstrakt och konkreta, mellan intellektet och kroppen, och skillnaden mellan att angripa ett vetenskapligt problem och att använda ett verktyg på ett material eller vårda en människa blir allt mindre. *Episteme* och *techne* vävs samman.

Den praktiska klokheten, *fronesis*, bär spår av både *episteme* och *techne* men representerar samtidigt en kvalitativt annorlunda form av kunskap. Likheterna med den tysta kunskapens förening av abstrakt och konkret är påtagliga, men sammanhanget är vidare. Ty vad som tydligt markerar *fronesis* särskildhet är dess mellanmänskliga, relationella karaktär och därmed dess nära förhållande till etiken.[22] Om *episteme* i gängse mening för tillbaka på vad som människor håller för vetenskapliga sanningar och *techne* förankras i människors målrelaterade handlingar, förankras *fronesis* istället i mellanmänskliga aktiviteter och i relationen till våra medmänniskor. Och i dessa sociala relationer går det sällan att skilja mål från medel.[23] Om jag i mina handlingar i livet strävar efter att göra gott för andra människor, kan jag inte samtidigt använda mig av medel som

strider mot detta syfte. Så till vida är den praktiska klokheten närmast definitionsmässigt bemängd med värden – det går inte att vara klok utan att samtidigt arbeta för det goda.

Den praktiska klokhetens förening av kunskap och etik vidgar det kunskapsteoretiska fältet på ett tankeväckande sätt. Kunskap kan inte bara förstås i relation till det vi vet (*episteme*) eller det vi kan (*techne*); kunskap måste också förstås i ett vidare mellanmänskligt sammanhang. Detta innebär dock inte, att det vi vet är oväsentligt eller att det vi kan ointressant – tvärtom. På sätt och vis är det just i mötet mellan vetandet och kunnande i ett konkret mellanmänskligt – det vill säga etiskt – sammanhang som den praktiska klokheten utvecklas. Med Martha Nussbaums ord skulle vi därför kunna tala om den praktiska klokheten som ett slags förening av tanke, känsla och handling – en ”känslans skärpa” och ”tankens inlevelse”.[24]

KLOKHET – EN NÄRMARE BESTÄMNING

Man vad karaktäriserar då *fronesis* mer precist? Vad innebär det att vara klok i denna praktiska aristoteliska bemärkelse? Och vad innebär klokhet i förhållande till det akademiska lärarskapet? Låt oss med hjälp av de dimensioner vi tidigare utkristalliserat ytterligare precisera klokhetens innebörd.

Klokheten är relationell

Den kanske tydligaste markören för den praktiska klokheten är dess relationella och gemenskapstillvända karaktär. Klok är man i förhållande till andra, till sina medmänniskor och till den gemenskap i vilken man som enskild människa ingår. Att vara klok endast i förhållande till sig själv saknar mening. Inte så till vida att man genom kloka handlingar inte kan gagna sig själv. Men vad som är gott för en själv är gott också för andra och för gemenskapen. Och särskilt så, skulle Aristoteles förmodligen tillägga. ”För även om individen och samhället har samma mål, förefaller det vara en större och mera fullkomlig uppgift att nå det och bevara det för samhällets räkning.”[25]

På sätt och vis är klokheten därför motsatsen till egoism. Det handlar snarare om att ignorera sig själv en smula, om att generöst lyfta blicken från sig själv. ”Den som blott ser sig själv skiner inte”, skriver Lao-Tse i en berömd formulering med påtaglig aristotelisk innebörd. Klokheten visar

sympati, den är mild och medlidande, den tar andras känslor i beaktande – och den har ett samvete. Ja, på så sätt är klokheten ett slags samvetets kunskap. *Conscienta*, säger latinet – med kunskap, med vetande.[26] Och vad är samvetet om inte ett relationellt vetande, ett vetande i förhållande till andra. Samvetet anger vad som är gott och ont, rätt och orätt, det anger våra skyldigheter, både i förhållande till oss själva och till andra.

Klokheten är konkret och arbetar med erfarenheterna

Av klokhetens relationella innebörd följer också att den är konkret och praktisk.[27] Man blir klok inte genom abstrakt reflektion i ensamhet, utan genom att utföra handlingar som har betydelse för andra. Markeringen är central. I klassisk filosofi synliggörs den ibland genom distinktionen mellan *sofia*, den abstrakta visdomen, och *fronesis*, den praktiska klokheten.[28] Där *sofia* bildar uttryck för platonsk filosofisk kontemplation, för ett slags teoretiskt förnuft, bildar *fronesis* istället uttryck för ett konkret handlande. Det är endast genom att handla som vi kan ge uttryck för dygden, och det är genom handling som karaktären formas. Aristoteles anger riktningen: ”De saker som vi skall lära oss att utföra, lär vi oss nämligen genom att göra dem.”[29] Vi blir följaktligen ”rättrådiga genom att handla rättvist, besinningsfulla genom att vara behärskade och modiga genom att bete oss modigt”.[30] Och, kan vi tillägga, kloka genom att handla på ett klokt sätt. Klokheten är med andra ord en förvärvad handlingsdisposition.

Cirkelresonemang, invänder man lätt – eller åtminstone en handlingsparadox. För hur ska vi kunna utföra dessa saker utan att först ha lärt oss dem? Hur ska vi kunna handla dygdigt om vi inte redan besitter dygderna? Aristoteles är obekymrad och upplöser paradoxen: man kan inte vara dygdig om man inte också handlar dygdigt. Det vill säga, handlingen kan inte skiljas från karaktären – handlingen konstituerar karaktären.

Klokhetens konkreta innebörd och det sätt på vilket man förvärvar dygderna påminner om ett annat drag hos *fronesis*, nämligen dess påtagliga orientering mot erfarenheten. Klokheten arbetar, kan man säga, med erfarenheterna. Man blir klok genom livserfarenhet, genom att möta goda förebilder och genom att ta del av goda exempel.[31] Klokheten är på så sätt tillbakablickande. När vi ställs inför det obekanta, när vi möter det främmande, tolkar vi detta i ljuset av vad vi tidigare varit med om. Det främmande ges mening genom våra erfarenheter.[32] Och i takt med att vår erfarenhetsrymd växer, i takt med att vi blir förtrogna med tillvarons komplexitet, förbereds vi för att möta det okända. Så till vida är klokheten

också framåtblickande. Men den klokhet som vinns genom erfarenheten är konkret, inte abstrakt som *sofia*. Unga män, skriver Aristoteles följdriktigt, ”kan tillägna sig geometri, matematik och annan visdom, men det förefaller som om en klok yngling inte stod att finna”.[33]

Att klokheten förvärvas genom erfarenhet kan knappast förvåna. I traditionella samhällen är det ofta den äldste i byn man vänder sig till för att få råd i svåra situationer, personer som i ikraft av sin långa livserfarenhet också har hög status.[34] Och nog talar vi själva fortfarande om kloka gummor och gubbar, som symboler för det goda omdömet. Utmärkande för dessa personer är just en långvarig och djuplodande livserfarenhet. Genom erfarenheten har det utvecklats ett slags moraliskt gehör eller en moralisk kompass, som ger vägledning i komplexa frågor.

Klokheten är situationsbetingad och arbetar med omständigheterna

Att klokheten är relationell, konkret och erfarenhetsgrundad leder fram till vår tredje utmärkande markör: klokheten arbetar med omständigheterna. Vad som är klokt kan därvidlag inte avgöras en gång för alla; klokheten kan inte ges universell innebörd. Vad som är klokt kan endast avgöras i särskilda fall och i relation till en konkret handlingssituation. Aristoteles är tydlig: ”I fråga om handlingar och lämpliga medel ges det ingen fast punkt Då det allmänna resonemanget är av denna art, så gäller bristen på exakthet i ännu högre grad resonemanget om de enskilda fallen. Ty de bemästras varken av någon särskild teknik eller några givna direktiv, utan de handlande personerna måste varje gång själva se efter vad som lämpar sig för tillfället.”[35] Och utgångspunkten för våra handlingar, fortsätter han längre fram i *Den nikomachiska etiken*, utgörs ”av den omständighet för vars skull de utförs”.[36] Klokheten är med andra ord situationsbetingad.[37]

Ett annat sätt att formulera detta på är att säga att klokheten är kontextuell. Och som moralisk hållning ger den uttryck för en partikulär etik. Så till vida finns det inga moraliska regler som har universell giltighet, det vill säga som är generellt tillämpliga över tid och rum; vad som är gott och ont kan endast avgöras i enskilda fall. Klokhet innebär att göra rätt sak, vid rätt tillfälle och på rätt sätt – inte att följa allmängiltiga regler.

På många sätt är det väl just en sådan situationsbetingad och partikulär hållning som markerar innebörden av ett gott omdöme och ett sunt förnuft. Det goda omdömet är inte den entydiga, rätlinjiga regeln eller ritningens tillämpning. Att ha ett gott omdöme innebär att på ett nyanserat

sätt avgöra vad som är gott och riktigt i enskilda, ofta komplexa fall. Regeln är den raka linjalen, måttstocken för alla situationer, giltig över tid och rum; omdömet är lyhördheten för det komplexa, följsamheten ”inför det nyansrika”.[38] Aristoteles refererar själv till den lesbiska linjalen, den mjuka metallskena som användes av hantverkare på Lesbos för att mäta omfånget på kolonner och som smidigt följde dess komplicerade former.[39] Klokheten är i den meningen ett ”lesbiskt omdöme”, som lyhört och följsamt anpassar sig efter den form som i enskilda fall ska mätas.

Men att den praktiska klokheten på så sätt är följsam och arbetar med omständigheterna innebär inte att den är helt partikulär. Som Martha Nussbaum förtjänstfullt påtalat, finns det i Aristoteles etik en komplex förening av det partikulära och det universella.[40] Vad som är klokt kan förvisso bara avgöras i förhållande till en konkret, partikulär handlingssituation. Men klokheten ska samtidigt förstås i förhållande till idén om det goda livet och till *eudaimonia*, mänsklig blomstring. Och ett gott liv för en människa och *eudaimonia* har klar universell innebörd. Det partikulära och universella förenas emellertid också i klokhetens möte mellan nutid, förfluten tid och framtid. Vi minns *providere*, att ombesörja för framtiden. Klokheten som en erfarenhetskunskap för tillbaka, idén om det goda livet för framåt. Och det omdömesfulla ställningstagandet i enskilda fall sker i nutid. Vi skulle också kunna säga, att den erfarenhetsbaserade tolkningen idag ger oss en riktning inför framtiden. Universellt och partikulärt sammanförs.

DIALOGEN – EN KLOKHETENS METOD

Klokheten är inget tillstånd – den är en reflexiv process, eller kanske bättre, ett förhållningssätt, en dygd. Möjligen kan vi också säga, att klokheten är en metod, eller åtminstone att klokheten är förenad med en särskild metod: dialogen. Ty klokhet handlar om att överlägga, både med sig själv – det vill säga att reflektera –, med andra och med omständigheter i enskilda fall. Aristoteles skriver: ”Överläggning förekommer alltså i sådana frågor som för det mesta förhåller sig på ett visst sätt, men där utgången är oklar, eller i de fall där handlingen inte är preciserad.”[41] Man överlägger således inte primärt om sådant vi vet (*episteme*) eller kan (*techne*), utan främst om sådant som är ovisst och osäkert, om sådant där omständigheterna i enskilda fall avgör.[42] Det vill säga, om sådant som hör till den praktiska klokhetens område.

Att dialogen har en framträdande plats i Aristoteles etik och kunskapsteori är därmed knappast förvånande; inte heller att retoriken har en viktig position. I grunden för det tillbaka på människosynen: ”Människan har ensam bland djuren fått talets [*logos*] gåva”, skriver Aristoteles i ett ofta citerat avsnitt i *Politiken*, och talet finns ”för att visa på det som är till fördel eller skada, och sålunda även det som är rätt eller orätt. Detta är nämligen speciellt för människan i jämförelse med de övriga djuren, att hon ensam kan uppfatta gott och ont, rätt och orätt, och så vidare, och det är gemenskap i dessa värderingar som bildar hus och stat.”[43] Markeringen är central. Talet finns för att göra det möjlighet för människor att i gemenskap avgöra vad som är rätt och orätt; det är genom talet – dialogen (från grekiskans *dia*, genom, och *logos*, tanke, tal eller förnuft) – som vi tillsammans utreder moraliska frågor och i förlängningen bildar en gemenskap.[44]

Den dialogiska processen är förvisso sammansatt, men grundidén enkel. Genom dialogen vidgar vi våra vyer, vi öppnar upp för andra tolkningar och prövar vår hållning på nytt. Övervägandet av andras argument får oss att se saker och ting från nya synvinklar, det får oss att tänka i ljuset av andras idéer och ideal. Dialogen hjälper oss att se oss själv i andra. Den gör oss medvetna om sådant som annars skulle förblivit omedvetet och den utvidgar och berikar vår omdömesförmåga. Det lyhörda lyssnandet lär oss att ompröva; den retoriska överläggningen hjälper oss att möta det ovissa. En från början bestämd uppfattning i frågor om enskilda fall står ju inte att finna, utan det är genom samtalet med oss själva och med andra som våra tankar och åsikter artikuleras och som våra erfarenheter bryts mot varandra. Och samtalet, det ömsesidiga lyssnandet, pågår kontinuerligt, det saknar en given slutpunkt. ”När jag hade uttalat mig”, säger Sokrates lite förvånat i Staten, ”så, trodde jag, att det därmed skulle vara slut med samtalet. Men det var istället – som det snart visade sig – endast en början.”[45] Och liksom klokheten befinner sig i ständig rörelse i det närgångna mötet med skiftande omständigheter, har dialogen som form ett öppet slut, där ståndpunkter ständigt omprövas.

I sin öppna hållning är dialogen också ödmjuk, sokratiskt ödmjuk kanske man kan tillägga. Den gör oss varse om att våra egna tolkningar just är våra egna, sprungna ur de erfarenheter vi har och det sammanhang vi befinner oss i. Tolkningar som inte är sanna eller riktiga mer än för vår egen begränsade tillvaro. Dialogen får oss att inse att andras tolkningar är värdefulla, att allas tolkningar är angelägna, då de berikar och vidgar

vår rymd av erfarenhet. Och den får oss att ompröva, att kritiskt reflektera över våra begränsade sanningar. Metaforiskt blir det lyhörda lyssnandet hos Hans-Georg Gadamer som leken eller spelet, ”das Spiel”.[46] På samma sätt som vi glömmer oss själva när vi hänger oss åt leken, glömmer vi oss själva när vi öppnar upp för andras tolkningar. ”Vi sätter vår egen tolkning på spel, eller ur spel, för att öppet möta en annan”, som Bernt Gustavsson formulerar det i Gadamers efterföljd.[47] Så till vida är dialogen också demokratisk. Den är inkluderande, den värdesätter andras uppfattningar och prövar dessa i ljuset av det gemensamma goda.

Kanske kan vi därför säga, att dialogen är en klokhetens metod. Likt en moralisk kompass hjälper den oss att avgöra vad som är gott och ont, rätt och orätt; likt en lesbisk linjal hjälper den oss att fånga nyanser och värdera enskilda fall. Men dialogen kan nog, trots allt, inte reduceras till en klokhetens medhjälpare. Ty den har också ett inneboende värde – den är god ”i och för sig”. Och som sådan är den snarare en klokhetens föregångare.

I sin ödmjukhet är dialogen, liksom klokheten, också mild och måttfull. Våra ordböcker är något viktigt på spåret. Om dialogen handlar om att öppet väga argument och ständigt ompröva sin hållning, handlar klokheten om att balansera mellan ytterligheter och finna en harmonisk mittpunkt – att hitta det rätta måttet i tillvaron. Så framträder ett annat karaktäristiskt drag i Aristoteles etik: idén om den gyllene medelvägen. En dygd är helt enkelt medelvägen mellan lasterna, balansen mellan ytterligheterna. Modet är följaktligen bergskammen mellan fegheten och dumdristigheten, måttfullheten vägen mellan tygellösheten och okänsligheten – och klokheten förstås både modig och måttfull.[48] I den meningen är klokheten ganska lagom, det vill säga den anger vad som är lämpligt och passande för ändamålet och för vad situationen påkallar.[49]

Vågar vi fullfölja tankegången kan vi möjligen också tala om en klokhetens estetik, och vi får då anledning att återvända till ytterligare en av ordböckernas riktningar: klokhet som konst. I antik filosofi hörde etik och estetik intimt samman. Det är därför knappast någon tillfällighet, att den gyllene medelvägen har en estetisk motsvarighet: det gyllene snittet. Denna berömda harmoniska balans i form och proportion. Som en skönhetens matematik flitigt använd av konstnärer, arkitekter och stadsplanerare; som en bild av naturens fullkomlighet central för antikens filosofer. Och som sådan det estetiska uttrycket för *eudaimonia*.

LÄRARSKAP SOM KLOKSKAP

På vilket sätt kan då det goda lärarskapet förstås i termer av klokhet och klokskap? På vilket sätt är den skicklige universitetsläraren klok? – om vi så avslutningsvis återvänder till utgångspunkten. Ja, svaret ligger förstås invävt i det föregående, i den relationella, erfarenhetsgrundade och situationsbetingade hållning som bildar klokhetens markör. Och i sitt partikulära uttryck är det goda lärarskapet rimligen också ett utfall av den dialog som utgör klokhetens metod och kan därmed inte bestämmas på förhand. Snarare vore det ett brott mot klokhetens principer, att en gång för alla försöka slå fast dess mer precisa innebörd. Ty vad som i närmare mening är klokt varierar med omständigheterna i det enskilda fallet. Icke desto mindre kan nog den allmänna översättningen förtydligas. Låt mig därför som avslutning, trots allt, skissera en ram för det kloka lärarskapets innebörd.

Det kloka lärarskapet är ett relationellt lärarskap och den skickliga universitetsläraren ser sitt beroende av andra. Lärarskapet kan inte reduceras till den underhållande estradören, som i enkelriktad kommunikation förmedlar givna sanningar till passiva studenter. Men lärandet är inte heller studenternas egen sak, ett godtyckligt självstudium utan vägledning och kompass. Det kloka lärarskapet innebär samspel, det växer fram i ett lyhört möte mellan lärare och student, mellan lärarkollegor och mellan studenter. Och i detta möte lyfter läraren blicken från sig själv. Hon ser sig själv i sina studenter och låter sina studenter se sig själv i henne, hon ser sig själv i sina kollegor och låter sina kollegor se sig själv i henne. En klok lärare känner sympati, och hon visar omsorg, om studenterna, kollegorna och sammanhanget. Ja, omsorgsfullt bejakar och beaktar hon studenters olikhet; omtänksamt varierar hon sin undervisning utifrån studenters behov och ämnets förutsättningar.

Men lika omtänksam och tolerant hon är i sin mellanmänskliga hållning, lika sträng och kravfylld är hon i förhållande till sig själv, till sitt ämne och till de rumsliga villkor som utgör lärandets yttre förutsättning. Ty den kloka universitetsläraren kompromissar inte med kvalitet. Hon har ett samvete, *conscienta*, hon agerar ”med vetande”, ett vetande riktat både mot sig själv, mot andra och mot det företrädda ämnet. Och hon har ordning och reda i lektionssalen. Ja, en klok universitetslärare tar helt enkelt saker och ting på allvar: studenterna, kollegorna, ämnet, estetiken – allting, kan man säga, utom sig själv. För en klok universitetslärare har distans till sig själv, hon har självinsikt och tvivlar på sig själv, fast, vill man

gärna tillägga, på ett sansat och vidsynt sätt. Ganska elegant, med andra ord, och sympatiskt. Och så har hon humor och fantasi. Humorn, lär vi av Eco, är ju toleransens tvillingsyster,[50] och skrattet, det är källan till tvivel.

Ja, vad vore vetenskapen utan tvivel, samhällsvetenskapen utan tvivel? Är det inte ämnesmarkören framför andra, den mest generella av färdigheter som samhällsvetaren har till uppgift att bemästra? Det prövande förhållningssättet, det kritiska perspektivseendet, den systematiska ovissheten inför en föränderlig sanning. Vilken sanning? Vems sanning? När sanning? På vilka villkor sanning? Men tvivlet är engagerat, inte likgiltigt, vi tvivlar med tillförsikt, inte i resignation; informerat, inte okunnigt. Och förstås relationellt.

Den kloka universitetsläraren är därför en öppen och kommunicerande universitetslärare, lyssnande och hörsammande, ständigt inbegripen i samtal både med sig själv och sina kollegor, med sina studenter och med ämnet. Kontinuerligt omförhandlande i mötet med goda argument och annat vetande; kontinuerligt omprövande i mötet mellan principer och praxis, mellan nya rön och beprövad erfarenhet. Ja, just det, erfarenhet – en klok universitetslärare arbetar med erfarenheten. Hon värnar erfarenheten, reflekterar över den, beforskar den, och hon lär sig av sina misstag. Men hon lär sig också av goda exempel – och är själv ett gott exempel för andra. Ty den kloka universitetsläraren delar med sig av sina erfarenheter, hon sprider sina erfarenheter, förmedlar sina erfarenheter i konstruktiv dialog med sin omgivning.

Men en klok universitetslärare har inte bara erfarenheten som vägvisare – hon räknar också med framtiden. Hon ombesörjer framtiden, föranstaltar framtiden, planerar och koordinerar, förbereder och organiserar, och hon har blick både för progression och repetition, fördjupning och retention. Men framförallt så arbetar hon med omständigheterna. Visst, regler ska gälla och planer ska följas, men när verkligheten bråkar och principerna fallerar tar det lesbiska omdömet över. Ty en klok universitetslärare är som en mjuk linjal, lika följsam och smidig som omdömesgill och rättmätig, lika omfamnande i andemening som precis i improvisation och tonfall. En klok universitetslärare är helt enkelt tonsäker – och har moraliskt gehör. Som sådan är hon ödmjuk, mild och medlidande, men också djärv, ifrågasättande och kritisk. Hon är självständig, har integritet och är modig; hon granskar både sig själv och sin profession, sitt ämne och dess förkunnare. Hon är sin egen företrädare, men också ämnets, professionens och studenternas företrädare. Och hon har ett temperament. En

oväldets riddare alltså, inte maktens lakej eller nyttiga idiot; en bildningens förkämpe, inte pengarnas medlöpare. Och hon är alltid vaksam, mot auktoriteter, nyckfullheter och profeter.

För det är förstås så, att en klok universitetslärare inte alltigenom är mjuk och behaglig, att det goda lärarskapet inte alltid är harmoniskt. Nej, det är snarare fullt av motsättningar, av intriger, kamper och konflikter: mellan kvalitet och prestation, relation och produktion, uppmuntran och sanktion, vägledning och bedömning, individualitet och kollegialitet, passion och sofistikation. Och vilken roll kan erfarenheten egentligen spela i vår post-moderna studentkultur? Hur kan erfarenheten visa vägen, när vägarna individualiseras? Hur kan moralkompassen ge riktning i värderelativismens vatten? Hur kan omdömet fungera, när mätbarhet tar över? Och var finns professionens mystik, när förfinad etik blir till beräknad teknik? Nej, klokheten är inte bekväm, inte enkel; bergskammen mellan lasterna är inte bred. Gott så, för det är nog klokhetens betingelse. Ty saknas motsättningar saknar klokheten material, utan konflikter vore klokheten utan föremål. Och då är klokheten inte längre en dygd. Så *caute* – ”var på din vakt”! En klokhetens maxim på Spinozas sigill – och det goda lärarskapets signum.

Noter

1. Denna text bygger på och är i vissa delar identisk med Badersten 2008a.
2. Se Ordbok över svenska språket (SAOB) 1936, spalt K 1329f och Hellquist 1980, s. 470.
3. Se t.ex. *Ordbok över svenska språket* (SAOB) 1936, spalt K 1329f, Strömberg 1998, s. 431 och Nationalencyklopedins ordbok.
4. Se särskilt *Ordbok över svenska språket* (SAOB) 1936, spalt K 1329f.
5. Se t.ex. *Ordbok över svenska språket* (SAOB) 1936, spalt K 1329f, Strömberg 1998, s. 431 och *Ord för ord* 1987, s. 316.
6. Se t.ex. Pieper 1966, s. 18 och Comte-Sponville 1998, s. 41.
7. Comte-Sponville 1998, s. 40.
8. Aristoteles idéer om klokhet kommer främst till uttryck i hans ”etiker”, det vill säga *Den nikomachiska etiken* (1967) och *Den eudaimonistiska etiken* (1984, engelsk översättning), och i *Politiken* (1993).

9. Se Aristoteles 1967, 1984 och 1993.

10. Aristoteles 1967, sjätte boken. För en introduktion till Aristoteles fronesisbegrepp, se exempelvis MacIntyre 1984, s. 161f, Flyvbjerg 191, s. 71f, Nussbaum 1995, s. 127f, Gadamer 1997, s. 34f, Gustavsson 2000. s. 159f och Sigurdson 2001.

11. Aristoteles kunskapsformer utmejslas framförallt i *Den nikomachiska etiken* (1967), särskilt sjätte boken. För en intressant svensk introduktion till Aristoteles kunskapsformer, se Gustavsson 2000.

12. Jfr. Gustavsson 2000, s. 33f.

13. Se t.ex. Peirce 1990 och Dewey 1999. Se även Gustavsson 2000, s. 136f.

14. Se vidare Molander 1996, s. 131f och Gustavsson 2000, s. 106f.

15. Gustavsson & Wahlström 2004, s. 12.

16. Se t.ex. Polyani 1974. För svenska introduktioner till begreppet tyst kunskap, se Rolf 1995, Molander 1996 och Gustavsson 2000.

17. Se t.ex. Josefsson 1991 och Gustavsson 2000, s. 112f.

18. Jfr. Gustavsson & Wahlström 2004, s. 11.

19. Exemplen anförs av Gustavsson & Wahlström 2004, s. 11.

20. Jfr. Molander 1996.

21. För en intressant introduktion till omvårdnadskompetens med aristotelisk innebörd, se Silfverberg 1999.

22. Aristoteles 1967, sjätte boken. *Fronesis* relationella innebörd lyfts fram av bland andra Nussbaum 1995 och Gustavsson & Wahlström 2004. Se även Badersten 2002, s. 88f och Badersten 2008b.

23. Jfr. Gustavsson & Wahlström 2004, s. 13.

24. *Känslans skärpa och tankens inlevelse* är den svenska titeln på en av Nussbaums böcker (Nussbaum 1995).

25. Aristoteles 1967, s. 21 [1094 b 7-11]. Notera användningen av ordet ”individ” i Mårten Ringboms svenska översättning av *Den nikomachiska etiken*, ett ord vars innebörd sannolikt var främmande för det antika tänkandet. Möjligen är uttrycket ”den enskilde” att föredra. Jfr. Oxfordöversättningens användning av uttrycket *single man* (se Barnes (ed.) 1984, s. 1730).

26. Jfr. Pieper 1966, s. 12.

27. Jfr. Aristoteles 1967, s. 157f [1138 b 18f].

28. Se Gadamer 1997, s. 34f för en intressant problematisering av skillnaden mellan *sofia* och *fronesis* och för en formulering av *fronesis* som ett sunt förnuft, *sensus communis*.

29. Aristoteles 1967, s. 49 [1103 a 32].

30. Aristoteles 1967, s. 49 [1103 b 1-2].

31. Denna orientering mot erfarenhetskunskap genomsyrar *Den nikomachiska etiken*. Se även Flyvbjerg 1991 och Silfverberg 1999 som framhåller det goda exemplets makt med utgångspunkt i *fronesis*.

32. Jfr. Gustavsson & Wahlström 2004, s. 14.

33. Aristoteles 1967, s. 170 [1142 a 12-14].

34. Jfr. Gustavsson & Wahlström 2004, s. 14.

35. Aristoteles 1967, s. 51 [1104 a 4-8].

36. Aristoteles 1967, s. 164 [1140 b 15-16].

37. Jfr. resonemang i Nussbaum 1995, s. 127f.

38. Gustavssson & Wahlström 2004, s. 14.

39. Se Aristoteles 1967, [1142 a 12-14].

40. Se Nussbaum 1988, s. 32f och Nussbaum 1995, s. 127f.

41. Aristoteles 1967, s. 76 [1112 b 8-10].

42. Jfr. resonemang i Silfverberg 1999, s. 56.

43. Aristoteles 1993, s. 8-9 [1253 a 9-18].

44. För ett intressant resonemang kring dialogen i förhållande till *fronesis*, se Silfverberg 1999.

45. Platon 1991, s. 57 |356]. Även citerad i Silfverberg 1999, s. 63.

46. Se Gadamer 1997. Även refererad i Gustavsson 2003.

47. Gustavsson 2003.

48. Se Aristoteles 1967, s. 61 [1107 b 12-14].

49. Se *Ordbok över svenska språket* (SAOB) 1939, spalt L 111f.

50. Se Eco 1983, s. 142. Se även Lars Gustafssons utmärkta efterord, s. 533f.

Studenterna mobiliserar

Anekdoter från samhällsvetarkåren 1997–1999

Anna Nilsson

NOVISCH OCH NYBÖRJARE

Första året jag steg in på Lunds Samhällsvetarkår (vi hette så då) var hösten 1997. Jag var novisch i Lund och hade precis blivit uppraggad till att bli kursombud på A-nivån i Socialantropologi. Inte anade jag vad detta skulle leda till. Jag blev snabbt uppsugen och uppslukad av kårens verksamhet och det visade sig snart att det var ett ypperligt tillfälle för mig att träffa nya kompisar i och med att jag var nyinflyttad till Lund.

Lunds Samhällsvetarkår hade bara existerat i två år och en nybyggaranda fanns nog fortfarande kvar. Bland de andra kårerna fnissades det en del och vi kallades ”dagiskåren” då vi hade många olika verksamheter såsom julpyssel, kräftkrocket (där vi gjorde våra egna hattar) och det största av allt, vi var tvungna att ta av oss skorna innan vi klev in i den riktiga lokalen på Samvetet. Uppfattningen att vi var barnsliga försvann dock under åren och vi blev istället en kår som ägnande sig mycket åt politik genom att bl.a. införa både person- och partival till kårfullmäktige. Under dessa år satt de förtroendevalda på kalenderår (helår) – det var bara vice ordföranden som valdes på brutet kalenderår.

1998 blev jag vald till Studiesociala utskottets ordförande och ordförande för sociologiska institutionsrådet men blev också ledamot i socialantropologens studieråd och i kårens fullmäktige. Från att inte alls ha varit engagerad i studentlivet i Göteborg, där jag först läste, blev jag nu mycket engagerad, något jag aldrig har ångrat!

Jag fortsatte mina studier inom socialantropologin samtidigt som jag odlade mitt nyvunna intresse och engagemang i kåren. Som utskottsordförande var jag adjungerad till styrelsemötena, vilket jag utnyttjade; jag tror att jag deltog i alla sammankomster det året. I utskottet drev vi olika frågor som hade med studenternas studiesociala miljö att göra – vi hade t.ex. ett projekt som gick ut på att ta reda på varför många studenter tog droger under studietiden. Men det jag själv minns bäst var satsningen på att få fler studenter att skriva sig i Lund, så att de skulle kunna få t.ex.

lägre skatt och möjlighet till stöd från kommunen vid behov. Vi anordnade en sopplunch utanför AF-borgen där vi förutom just soppa bjöd på information. Vi fick t.o.m. Fredrik Tersmeden att rita omslaget till vår lilla pamflett och kommunen att sponsra trycket. Tror till och med att vi blev uppmärksammade i både Sydsvenskan och Lundagård.

ARBETET I KÅRFULLMÄKTIGE UNDER MITT FÖRSTA ÅR

Under året i fullmäktige debatterades många olika saker. Jag minns t.ex. en motion (från Lars Trägen) om att alla arvoden, som vi studerande-representanter fick från de olika organen där vi fanns representerade, skulle gå till kårens kassa, även om det bara rörde sig om en liten symbolisk summa eller gåva. Motionen blev nerröstad och studentrepresentanterna fick behålla sina ersättningar. Vi hade även både långa och korta debatter om hur politisk kåren skulle vara och hur kårens nya stadga skulle se ut.

Vi försökte också, och det för första gången, att arrangera en egen novischdag. Vi hade massor med vilda planer på vad vi skulle kunna göra för att hälsa novischerna inom samhällsvetenskapliga fakulteten välkomna. Våra ambitioner utmynnade i ett program på 1–2 dagar vid höstterminens start. Det var nog ett tiotal närvarande novischer som sedan, tro det eller ej, blev aktiva i kåren på olika sätt, vilket var ett av våra mål med dagen.

Under denna tid hade vi den gemensamma uppfattningen i kåren att vi i samtliga institutionsstyrelser tydligt skulle protestera mot alla former av uppdragsutbildningar som inte var riktade till de studenter som redan fanns vid universitetet. Själv framförde jag denna uppfattning i Sociologens institutionsstyrelse. Prefekten och de olika representanterna lärde sig efterhand att vi alltid drev denna fråga, så ibland tog de upp den själva utan att vi behövde anstränga oss. Vi tyckte det kändes kul och bra att de lyssnade på oss. Men trots detta genomfördes många av dessa uppdragsutbildningar ändå, eftersom det var ett sätt för institutionerna att få in pengar!

MER OCH MER INVOLVERAD SOM HELTIDSFACKLIG

1999 hade jag blivit vald till kårordförande efter ett visst rabalder på kårfullmäktigemötet hösten 1998, där val av alla poster inför det kommande året skede. För första gången hade det nu kommit in olika politiska falanger i kårens fullmäktige. Vi var 4–5 kandidater som konkurrerade om

posten. I valet till kårordförande hade de olika politiska falangerna nominerat sina egna kandidater samtidigt som vi som kårfackligt aktiva hade lanserat våra. Till slut stod jag kvar som det enda möjliga alternativet. De olika falangerna fick in sina representanter i styrelsen under året, vilket faktiskt bidrog till att vi fick ett intressant men också ganska politiskt präglat diskussionsklimat i styrelsen.

Bland det första jag fick göra som ordförande 1999 var att hjälpa till att planera kårens stora festlighet, «Alla sanna hjärtans-orden». Till denna fest skulle kårens alla förtroendevalda bjudas in samt kårens pedagogiska pristagare för året men också de tidigare pristagarna.

Samhällsvetarkåren hade utsett pedagogisk pristagare under ett antal år. Alla studenter vid fakulteten fick lämna in förslag på bra föreläsare – sedan blev det utbildningsutskottets uppgift att avgöra vem av de nominerade som skulle utses till årets pristagare.

Pristagarna fick ta emot ett bonsaiträd och ett diplom från kåren, men fick ofta även en löneökning från fakulteten. Att dela ut detta pris var mycket roligt då det fanns många föreläsare som också var duktiga pedagoger. Ofta var det även denna pristagare som kåren sedan nominerade vidare till universitets pedagogiska pris. Alla som deltog i festen fick även ett ordenstecken, format som ett hjärta (egenhändigt tillverkat av festarrangörerna). På festen delades också Ullvanten ut. Detta ordenstecken fick den förtroendevalde motta, som hade gjort något extra för medlemmarna under året. Som namnet antyder rörde det sig om en liten stickad ullvante (lovikavante). Vi sjöng också, glada och stolta, samhällsvetarkårens egen sång.

KÅRFACKLIG POLITIK

Under året jobbade också kåren med att få samhällsvetenskapliga fakulteten att börja tillämpa de rättigheter för studenter, som fanns samlade i den första ”Rättighetslistan”. Kåren drev på och ville få institutionsledningarna att fundera på hur de skulle kunna garantera de olika rättigheterna, som t.ex. dem som gällde vid vid tentamen, uppsatsskrivning och examen.

Under året började finansieringen av humanistiska och samhällsvetenskapliga utbildningar dras åt och kvaliteten och antalet undervisningstimmar diskuterades som ett resultat av detta. För att göra motstånd och väcka debatt var jag med om att bilda nätverket ProFil tillsammans med humanistkåren i Lund och andra kårer i Sverige, som hade många

samhällsvetare och humanister som medlemmar. Namnet ProFil kom av att vi var för (Pro) de filosofiska (Fil) utbildningarna. Nätverket lyckades lyfta frågorna i olika media och detta bidrog till att debatten om mindre resurser och färre undervisningstimmar för humanister och samhällsvetare kom på agendan och bl.a ledde till att neddragningarna inte blev så stora just då.

1999 kom det in ett antal spännande motioner till kårfullmäktige. En handlade om att samhällsvetarkåren och kåren vid socialhögskolan (LSHS) borde gå samman, så jag och vice ordförande Lars Trägen knackade på dörren hos LSHS och frågade om de vill "bli ihop" med oss. Tyvärr var de inte intresserade av oss på det sättet just då. Vi fick mycket tydligt veta att vi skulle hålla oss på vår kant men att vi kunde fortsätta samarbetet i fakultetsstyrelsen när det var nödvändigt och gynnade oss båda.

En annan motion handlade om att samhällsvetarkåren skulle gå ur Akademiska Föreningen (AF). Kåren ville se ett individuellt medlemskap eftersom många inom fullmäktige ansåg att våra medlemmar var tvångsanslutna till AF; vare sig de ville eller ej var de medlemmar i föreningen. Tyvärr var det inte möjligt enligt AF:s stadga för en enskild kår att gå ur eller att för den delen teckna ett individuellt medlemskap. Resultatet blev att fullmäktige skrev en motion till AF och bad att de skulle utreda frågan och komma på en lösning som gjorde individuellt medlemskap möjligt. Jag blev invald i AF:s styrelse på hösten 1999 för att bevaka det hela. Året efter kandiderade ett antal aktiva från Akademiska Föreningen till kårens fullmäktige och blev senare invalda. De kandiderade för att försöka få kåren att ändra sig angående frågorna om att vi ville införa individuellt medlemskap samt lämna AF.

En tredje motion rörde kårobligatoriet. Motionärerna ville att samhällsvetarkåren skulle verka för avskaffandet av vad de uppfattade som en tvångsanslutning till kårerna. Motionen blev omskriven till en motion till Sveriges FörendadeStudenter (SFS). Syftet var att få SFS att driva frågan. Om jag minns rätt, avslogs den.

AKTIVITETER OCH FESTLIGHETER ANORDNADE AV KÅREN

Redan 1998 hade samhällsvetarkåren arrangerat en examenshögtid för dem av våra medlemmar som avslutade sina studier och tog ut examen under höstterminen 1997 och vårterminen1998. Även under

1999 anordnade kåren en examenshögtid. Jag hade stort stöd och fick mycket hjälp av vice ordförande Marta Santander att ordna högtiden. Tillsammans tog vi på oss olika uppgifter, som att skicka ut inbjudan och skriva diplom och anordna efterföljande festligheter. En höstdag delades alla diplomen ut och jag höll ett tal till de nyexaminerade samhällsvetarna i universitetshusets aula. På kvällen firade vi med vi en sittning. Tanken var från början att vi skulle ha en examensbal men vi fick nöja oss med en kväll på Västgöta Nation – men den var mycket trevlig och uppskattad.

Tidigare år hade vi beslutat om en ny logo för kåren, i form av en pusselbit. Vi beställde också medaljer i valörerna brons, silver och guld. De var avsedda för de olika nivåerna av förtroendevalda, allt från kursombud och fullmäktigeledamöter till styrelse och presidium men även för de pedagogiska pristagarna. Kårens färger hade också bestämts till att vara orange och blått. Vi använde oss under året gärna av dessa färger i kommunikationen med medlemmarna, t.ex. genom att trycka upp tröjor eller genom att ta fram ett nytt fint brevpapper med vår logo i ena hörnet. Medaljerna delade vi ut vid olika festligheter där de förtroendevalda deltog. Vi var alla mycket stolta över vår nya logo, våra medaljer och våra nya färger.

Fakulteten var oftast mycket positiv till de olika förslagen kåren förde fram, både ifråga om utbildningsbevakningen och de studiesociala arrangemangen. De var med och betalade examenshögtiden och hjälpte oss med examensdiplomen. Samarbetet var gott under dekanus Lars-Göran Stenelos tid, även när vi var obekväma och stred för studenternas rättigheter och ökat inflytande.

Under hösten 1999, inför valet till det nya fullmäktige för 2000, det första på ett nytt sekel, uppstod det en del lustigheter. Vi hotades med polisanmälan för valaffischer som satts upp på olika ställen i Lund där det var förbjudet att affischera. Förklaringen var enligt ordförande för valnämnden bland annat att affischerna hade blivit stulna från kårens lokal Samvetet där de förvarats och att några andra därför hade satt upp dem på olika ställena som inte var tillåtna. Tyvärr stämde inte detta eftersom det aldrig hade varit något inbrott på Samvetet och ingen annan än valnämnden hade tillgång till affischerna. Men vi åkte raskt ut och tog bort affischerna och slapp på så sätt bli polisanmälda och vi fick oss samtidigt en god historia att berätta.

REFLEKTIONER

Efter mitt år som ordförande kunde jag se tillbaka på både framgångar och motgångar. Det hade varit ett ganska stormigt år, där styrelsen, jag och kåren förekommit mycket i tidningen Lundagård. Vi hade fattat många stora och små beslut som påverkade oss och vår omvärld. AF var inte direkt förtjusta i samhällsvetarkårens beslut att driva på i frågan om individuellt medlemskap i föreningen. LUS hade också börjat se över sin organisation. Men vi hade också uträttat en del. Examenshögtiden var mycket uppskattad liksom våra försök att sätta studenternas rättigheter på dagordningen.

Jag återgick till mina studier 2000 genom att skriva in mig på D-nivån i socialantropologi men fortsatte att vara förtroendevald i kåren, dels i fullmäktige och dels som studeranderepresentant i olika styrelser och organ vid fakulteten och universitetet. Jag satt också kvar som styrelseledamot i Akademiska Föreningen.

Hur kårobligatoriet föll och Samhällsvetarkåren landade

Jenny Pobiega

Sommaren 2009 fattade regeringen beslutet att avskaffa kår- och nationsobligatoriet. Som tillträdande kårordförande var känslorna blandade. Det var en spännande tid, och jag gillar i allmänhet förändringar, samtidigt som jag visste att vi bara hade det här året på oss innan vi var tvungna att stå på helt egna ben i frågan om medlemsrekrytering. När året var till ända skulle vi veta om det på allvar skulle bära eller brista.

Något av det första som hände när vi intog våra poster var att Lunds universitets studentkårers (LUS) ordförande Christian Stråhlman, och vice ordförande Elisabeth Gehrke, kallade till krismöte. Det var mitt i sommaren och vi satt i en källarlokal på Fysicum. Regeringen hade gett oss ett års förberedelsetid, och vi behövde använda tiden väl. Jag minns inte exakt hur mycket information vi hade den dagen om rektors villkor för ekonomiskt stöd till kårerna, men vi var alla överens om att vi behövde ta helt nya tag och det tillsammans. De så kallade Utanförkårerna, de som inte var med i LUS, var försiktigt positiva till ett återinträde. Vi på insidan var ängsliga för vad detta skulle innebära, men också övertygade om att vi behövde samla flocken och stå enade inför en framtid som skulle se *helt* annorlunda ut inom ett år. Vi visste verkligen inte vad som skulle hända – skulle studenterna välja att bli medlemmar i kårerna och i nationerna, trots allt? Eller skulle de överge oss? Skulle fackföreningarna ansöka om kårstatus och konkurrera ut oss alla?

Vi hade för första gången tre heltidare på Samhällsvetarkåren: jag, Anna Andersson och Caroline Boström. Vi var ansvariga inför en mycket engagerad och stark styrelse, och ett fullmäktige där allt kunde hända. Dessa personer kom att bli vårt största stöd, men också våra hårdaste kritiker under året som kårpresidialer. På den *interna* fronten skulle stadga, reglemente och övriga styrdokument omarbetas inför de nya reglerna. Därtill skulle utbildningsbevakningen på fakultet och institutioner skötas. Tre frågor var särskilt viktiga *externt*, d.v.s. i förhållande till de andra kårerna: överlevnaden för Lunds Socialhögskolas Studentkår (LSHS), ett LUS för alla och ett fungerande medlemskap i Studentlund. Därför kom vi

att föra många och långa diskussioner om ord som *konsensus, kårstatus*, *bör* och *mini-obligatorium*.

Rektor gick ut med att ett ekonomiskt stöd endast skulle tillfalla LUS om samtliga kårer var medlemmar. Utanförkårerna och LUS hade otaliga möten, där diskussionerna kretsade kring stadgan och vilka förändringar som skulle krävas för att Teknologkåren, Lundaekonomerna och Juridiska föreningen skulle gå med. Caroline brukade återvända från AF-borgen och rapportera om vilda debatter med krav på en grovt nedbantad organisation, ett högsta beslutande organ (ting) med en representant per kår, istället för som tidigare, när vi fick mandaten beräknade utifrån vårt medlemsantal. Dessutom skulle det endast gå att fatta beslut genom konsensus i tinget. Detta blev den stora knäckfrågan, och Utanförkårernas skarpaste förhandlare, Kristoffer Danielsson (TLTH), turnerade bland kårernas fullmäktigeförsamlingar för att övertyga oss andra om att rösta ja till det nya förslaget till stadga.

I Samhällsvetarkårens fullmäktige stod också LSHS ordförande Robert Hanson och vädjade till oss att inte sluka hela hans kår. Rektor hade nämligen också uttalat att varje fakultet bör ha en, och endast en kår, varken mer eller mindre. Därav långa diskussioner om vad ordet *bör* egentligen betyder. Rektors svar på frågan var att det var "ett starkt bör". Vi gick till slut emot detta bör, och ansökte om kårstatus var för sig, LSHS för Socialhögskolans studenter och Samhällsvetarkåren för övriga fakulteten (vilket är ett par helt egna berättelser i sig).

Min telefon ringde och rektors sekreterare sa åt mig att infinna mig på Per Erikssons kontor följande morgon. Det kändes som att jag var tio år och hade busat i klassrummet. På mötet var också Robert från LSHS med, och tillsammans vägrade vi gå med på något annat än att rektor tog på sig ansvaret för att, som Robert uttryckte det med darr på rösten, "ha dödat vår kår" om vi inte fick våra ansökningar godkända. Både vi och LSHS fick avslag på vår kårstatusansökan. Vi blev dock inte utsläppta från mötet förrän vi hade lovat att Samhällsvetarkåren ensam skulle ansöka om kårstatus för hela fakulteten, något som vi såklart hade förberett i hemlighet. Det hela blev en sista, väldigt liten, protest mot förfarandet att rektor hade beslutsmandatet att avgöra vilka kårer som skulle tillåtas verka vid universitetet. Idag har Socionomerna byggt upp en egen sektion under Samhällsvetarkåren, men under ett par år låg deras verksamhet helt nere, förutom att några studentrepresentanter satt i institutionsstyrelsen och i ett par andra grupper.

Så hur gick det med LUS? På sittande ting blir det tydligt att Utanförkårerna inte hade stöd för paragrafen om konsensus i stadgan. I en lång debatt där låsningen efterhand blev tröttande, slänger Kristoffer från Teknologkåren plötsligt in ett nytt förslag: konsensus minus ett. Han lutar sig tillbaka och ler medan kaos utbryter i Edens hörsal. Vi, liksom flera av de andra kårerna, har fått strikta order från våra fullmäktige att rösta emot principen om konsensus. Men konsensus minus ett? Det är förvisso snarlikt, men samtidigt annorlunda. Efter ännu en lång diskussion går så förslaget igenom, och LUS ombildas till en helt ny organisation, med en helt ny struktur, där samtliga Lundakårer ingår som medlemmar. Det kan tyckas såhär i efterhand att de tidigare Utanförkårerna endast gick med i LUS för att få ta del av rektors ekonomiska stöd, men vi som var där kände ändå förtroende för varandra och ville ha ett LUS för alla, framförallt för att paraplyorganisationen är en bra samlingsplats och dessutom stärker studentinflytandet vid Lunds universitet.

Hur gick det med Studentlund då? Den framgångssagan får någon annan skriva om, men Lunds universitet och dagens studenter verkar tycka att det fungerar väldigt bra, detta miniobligatorium.

På SFS fullmäktige i Uppsala våren 2010 sjöng vi så om kårobligatoriets avskaffande och våra förlorade kårer, och konsensus minus ett hade redan blivit ett etablerat skämt bland Lundadelegationens medlemmar. Det var ett år av rigoröst pappersarbete på alla fronter, med fler strider än jag kunnat föreställa mig. Men vi växte alla och drog åtskiliga lärdomar under året, och när nedräkningen för vår mandatperiod började, fälldes en och annan tår i sällskapet. Nästa generation stod dock redan redo att ta över och leda kårerna in i framtiden.

Forskare i praktiken – ad utrumque?

Samhällsvetenskapens avtryck

Marcus Knutagård & Anna Angelin

Fakulteten klargör i presentationen av sin forskning att det är samhällsvetenskapliga forskares uppgift att skapa möjlighet att förändra och i bästa fall förhindra uppkomsten av problem. Utgångspunkten är föreställningen att vi som samhällsforskare genererar kunskap och lösningar som bidrar till en effektiv samhällsorganisering.[1] Ett första villkor för att samhällsvetenskaplig kunskapsproduktion uppfattas som relevant och omsätts är dock att forskningen når ut och blir tillgänglig.[2] Lunds universitets expansiva och publika agenda uppmuntrar uttryckligen till att forskare skall delta på externa arenor. De förväntade aktörerna i denna process av samhällelig integration och medskapande är många gånger forskarna själva. Hösten 2014 arrangerade fakulteten ett seminarium med rubriken ”Samhällsvetenskapens avtryck: Hur gör vi skillnad och vilket genomslag vill vi ha?”. Denna centrala frågeställning har vi valt som utgångspunkt för våra reflektioner om samhällsvetenskapens betydelse och genomslag.

Den tredje uppgiften utgör ett fundament i universitetets uppdrag och i och med det har vi som skriver detta ofta prioriterat omfattande kontakter med det omgivande samhället. Detta har dock stundtals inneburit delikata situationer, mediala haverier och etiska dilemman. Därför vill vi nu lyfta fram även de kritiska aspekterna på detta engagemang.

Hur mycket man som forskare interagerar med det omgivande samhället är i hög grad beroende av den enskildes attityd. Inom fakulteten är variationen stor; där finns troligen både de som offentligt tar ställning i sakfrågor och samverkar i nära relationer med externa partners och de som aktivt väljer bort allt annat än vetenskaplig publicering.

Den som väljer frekvent populärvetenskaplig och medial exponering får ofta höra att man på det sättet avviker, och det på ett negativt sätt, från idealbilden av vetenskaplig objektivitet och stringens; omvänt kan en introvert eller aktivt distanserande framtoning ge intryck av överlägsenhet, men kan också vara ogynnsamt vid fördelning av forskningsmedel och tillsättandet av tjänster, inte minst i takt med att forskningens genomslag alltmer framhålls som inte bara önskvärt utan också något som kan mätas utifrån tydliga kvalitetsindikatorer. Att framgångsrikt kunna

hantera rollen som en trovärdig forskare och samtidigt upprätthålla en aktiv dialog med det omgivande samhället premieras.

Externt synliga forskare som antar en expertroll når erkännande och profilerar därmed också sitt universitet, något som i sig har ett egenvärde. Enligt Brante[3] kan vetenskaplig expertis definieras som den förmedlande länken mellan samhällets kunskapsproducerande och beslutsfattande instanser, där expertens samhälleliga roll är att överbrygga klyftan mellan kunskap och handling, samt ge sakunderlag och handlingsalternativ till lösningen av de problem beslutsfattare ställs inför. Att tydligt förhålla sig till vetenskaps- och expertrollen är nödvändigt eftersom den ofrånkomligen sammankopplas med både politiska och sociala processer.[4] Hur och i vilken omfattning samhällsvetenskaplig forskning har något egentligt genomslag i offentliga beslutsprocesser är dock ett väsentligen outforskat område.[5] Samhällsvetenskaperna[6] rör sig trots det i en riktning mot utvidgad tillgänglighet och interaktion med medborgare och civilsamhälle.[7]

Men att samhällsvetenskapliga forskare har ett legitimt mandat eller uppdrag att bistå politiska aktörer med policyförslag eller initiera och delta i debatter är inte självklart. Och på vilka villkor kan och bör den enskilde forskaren möta förväntningarna på implementerbara slutsatser från sin forskning? Skall Samhällsvetenskapliga fakulteten och dess forskare vara medskapare av samhällsprocesser eller bör de mer inrikta sig på att studera samhällsfenomenen på distans? Är vårt främsta uppdrag att värna om en grundläggande kunskapsproduktion eller är vi mer eller mindre förpliktigade att tillmötesgå institutioners eller journalisters behov av tillämpbar kunskap inom våra expertområden? Att hitta ett balanserat förhållningssätt inom spektrumet observatör – aktör kan vara vanskligt. Forskare måste kontinuerligt, vid direkta förfrågningar, göra avvägningar och lämplighetsbedömningar i fråga om vilka sammanhang och fora som är lämpliga att medverka i, då resultat från samhällsvetenskaplig forskning, inte minst i den disciplin vi verkar inom, socialt arbete, ofta kan få direkt bäring på det politiska beslutsfattandet och de offentliga institutionernas arbetssätt.[8] Studierna kan då uppfattas som direkta ställningstaganden i relation till politiska eller mediala debatter. Presentation av forskning i ideologiskt laddade sammanhang kan tolkas som att forskaren, mer eller mindre uttryckligen, understödjer, lierar sig med eller bidrar till att legitimera de personer eller grupper som står bakom arrangemanget.

Att man som forskare deltar i sådana evenemang innebär inte automatiskt att man sympatiserar med en uppdragsgivare eller beställare: ändå

har vi vid olika tillfällen uppfattat det så att det finns en förväntan om lojalitet med den arrangerande organisationen och dess uppfattningar. Situationen är ofta svår att hantera. Var skall man dra gränserna i förhållande till de organisationer som vill bilda allianser med forskaren eller som genom sina kontakter med forskarvärlden söker vetenskaplig legitimering av sin verksamhet eller sin politiska agenda? Tilltron till forskningsresultaten villkoras ofta med att forskaren har en bibehållen distans till både de studerade objekten och de institutioner han eller hon samverkar med.

FORSKARENS RELATION TILL MEDIA – EXPLOATERING ELLER MÖJLIGHET?

En central institution för genomslag och interaktion med det omgivande samhället är givetvis media. En delikat balansakt många samhällsvetenskapliga forskare kontinuerligt förväntas utföra är att med hjälp av den egna forskningen kommentera aktuella händelser eller policyinitiativ, och det ofta på direkta frågor från journalister. Att bidra med kunskap är en del i vårt uppdrag. Samtidigt förväntas vi givetvis främst värna den trovärdighet, objektivitet och värdeneutralitet som konstituerar och legitimerar den överordnade tillförlitlighet den vetenskapliga kunskapen förknippas med.[9] Även om ett förslag till nya lagstiftningsinitiativ t.ex. kan ta sin utgångspunkt i våra longitudinella analyser av hela födelsekohorter, kan det ändå uppfattas som ett politiskt ställningstagande. Forskare tillskrivs ofta en legitimitet som sanningssägare, en legitimitet som bottnar i idén att forskarens kunskap och expertis är mer objektiva och legitima än andras. Detta innebär att både forskare och forskningsresultat ständigt kommer att värderas mot någon form av objektivitetsideal.

Forskares medverkan i media gynnar både läsare, skribenter och det universitet som företräds. Hur det är med forskarens egen vinning är dock ofta mer oklart. Möjligheten att kommunicera sina resultat är förvisso ett privilegium, eftersom det innebär en spridning av våra kunskaper och därmed får en nyttopotential (som det är en del av vårt direkta uppdrag att se till) och kan dessutom tillfredsställa våra behov av bekräftelse och uppmärksamhet. Relationen till journalister karakteriseras enligt vår erfarenhet, trots detta, ofta av en ambivalent och avvaktande hållning från forskarens sida. Många kolleger och även vi själva har obehagliga minnen av att bli felaktigt citerade och vantolkade eller av att journalister gör långtgående förenklingar av de resultat man presenterar; till råga på allt

har artikeln ofta varit illustrerad med en föga smickrande porträttbild. Trots att vi intervjuas i egenskap av företrädare för vårt universitet och representanter för vårt forskningsområde, är gränsen mellan den offentliga rollen och privatpersonen ofta flytande; det är närmast ofrånkomligt att det blir den enskilda individen som hamnar i blickfånget, vilket i sin tur berör gränserna för ens integritet.

Vi har i samband med intervjuer upplevt generande fotosessioner där det har framförts önskemål om poseringar och leenden som illustrationer till artiklarna. Vi har ibland även upplevt en ofrivillig och oväntad intimisering i umgänget med journalister när frågor glider över till att bli personliga därför att forskaren som individ till slut uppfattas som mer intressant än forskningsresultaten. En episod den ene av oss, Anna, särskilt minns är när hon sade nej till att vara med på bild eftersom artikeln handlade om fattiga arbetslösa och därför inte rimligtvis borde illustreras med ett fotografi av en leende forskare. Tidningens journalist och fotograf stod dock på sig och hon hade det dåliga omdömet att ge efter. För att spara tid går hon med på att porträttet tas i hemmet, med en vit vägg som bakgrund. Fotografen insisterade då på att det skulle bli ”mycket roligare” om Anna låter sig avbildas i sitt hönshus med ett fjäderfä under var arm. När hon undrade hur detta motiv kunde vara relevant för artikelns tema, som var deprivation hos yngre arbetssökande, fick hon en sur kommentar om att hon borde uppskatta att få vara i tidningen med motiveringen att forskare ”tjänar på” att vara i media och måste därför samarbeta på pressens villkor och anpassa sig till fotografens professionella uppfattning om vad som är det lämpligaste motivet.[10]

Upplevelser som denna visar på våndan och problemet med att förvandlas till ett objekt med inskränkt autonomi och begränsat inflytande över hur den mediala processen runt den egna forskningen faktiskt utvecklas. Den dramaturgi som media i stor utsträckning arbetar utifrån ser helst forskningsresultat som något omvälvande nytt eller som kan tolkas som ett ifrågasättande av samhällsinstitutioners praktik. Mediebevakningen tvingar fram en retorisk vinkling som ökar risken för att resultaten presenteras på ett skevt eller överdrivet sätt. Farhågan att den egna forskningen ofrivilligt skall riktas mot andra aktörer för att ge en intressant artikelvinkling besannas ofta; trots att vi som forskare oftast erbjuds möjligheten att godkänna citat och texter, ligger av naturliga skäl rubriksättningar, ingresser, redaktionella ändringar och bilder utanför vår kontroll. Även om vår erfarenhet av media som ett sätt att få

genomslag för forskningen är övervägande god, präglas därför vår hållning av en betydande ambivalens.

Att det dessutom ofta rör sig om ett tidskrävande uppdrag vid sidan om de övriga uppgifterna vid universitetet gör att vi stundtals ikläder oss rollen som ”den ofrivillige experten”, och det trots en i grunden positiv inställning till att samhällsvetenskapen tveklöst bör engagera sig i det som pågår utanför universiteten.

DISTANS ELLER NÄRHET SOM IDEAL I FORSKNINGSPROCESSEN?

Stigendal (2002) menar att vetenskapliga discipliner i hög grad betonar distans mellan forskningen och dess objekt. För att kunna formulera och lösa ett problem skall man hålla avstånd. Dock ifrågasätter Stigendal detta och menar att ”det finns inget berg varifrån man kan se hela världen” (s. 134); man ser inte mer för att man klättrar längre bort från den verklighet man skall studera, tvärtom. Frågan är dock hur man skall göra detta? En idrottsmetafor kan illustrera problemet: Hur kan och bör man agera om man vill försöka vara ”på plan” istället för att sitta på läktaren?

I stora delar har det vetenskapliga arbete som kapitelförfattarna bedrivit haft som mål att skapa en bättre koppling mellan forskningen och undervisningen, men också att stärka det genomslag som forskning i kombination med undervisning kan få i samhället. Två exempel – *Bostad först* (Housing First) och *Mobiliseringskursen* – får utgöra en grund för våra resonemang. De två exemplen anknyter till vår förda argumentation om relationen mellan forskarens autonomi och förlusten av kontroll. Exemplet med Bostad först visar också på forskarens möjligheter och begränsningar att ”gå in och ur” ett forskningsområde.

Bostad först

Bostad först är en behandlingsmodell vars principer skiljer sig markant från så kallade trappstegsmodeller eller ”behandling först-modeller”.[11] Skillnaden mellan Bostad först-modellen och ”trappstegsmodellerna” är att den ser en egen bostad som en förutsättning för att den enskilde ska kunna göra andra förändringar med sitt liv på väg mot återhämtning. Trappstegsmodellerna kräver avhållsamhet från alkohol och droger för att klienten ska kunna avancera steg för steg på väg mot en egen bostad. Idén är att klienten stegvis ska ”lära sig att bo” innan en egen bostad kan komma på tal. Bostaden blir med andra ord ett mål och inte ett medel.

I Bostad först-modellen görs en tydlig uppdelning mellan bostad och behandling. Inga krav utöver hyresrättsliga regler krävs för att få en bostad och hyresgästen behöver inte visa att han eller hon är ”housing ready”.

Det arbete som forskare vid Socialhögskolan i Lund bedrivit för att uppmuntra kommuner att införa *Bostad först* i Sverige har kommit till stånd närmast genom ett slumpartat (eller serendipiskt) förlopp.[12] Vår tidigare rektor, Per Eriksson, råkade träffa några av våra kolleger från Socialhögskolan på en kebab-bar i Lund. Per Eriksson hade under sin tid som Generaldirektör för Vinnova uppmärksammat hur den synliga hemlösheten ökat under de år han bodde i Stockholm. När han avslutade sin tjänst för att istället bli rektor för Lunds universitet hade han bett dem som ville lämna en gåva i samband med avtackningen att skänka pengar till Stadsmissionen. När våra kollegor råkade sammanstråla med Per Eriksson på kebabbaren kände han till att vi på Socialhögskolan forskade om hemlöshet. Han hade just undertecknat ett utvärderingsuppdrag av den svenska hemlöshetsstrategin, som vi fått uppdrag att utföra. Han ställde då frågan till våra kolleger om man inte kunde göra något åt hemlösheten i Sverige. Ett möte arrangerades mellan Per Eriksson och forskare från Socialhögskolan.

Utifrån sitt ingenjörsperspektiv var Eriksson undrande till hur svårt det kunde vara att utrota hemlösheten, om gruppen hemlösa enbart utgjorde två promille av befolkningen. Under mötet presenterade vi forskning som dels visar hur insatser som bedrivs i all välmening paradoxalt nog bidrar till att upprätthålla hemlöshet, dels de forskningsrön som pekar mot att Bostad först-modellen haft bäst resultat. Ur ett samhällsvetenskapligt perspektiv är hemlöshet som socialt problem mycket komplext, och är de facto en av de stora utmaningar som även de nordiska välfärdsstaterna har att hantera.

Även om *Bostad först* som lösning på hemlöshet kan te sig enkel, kan moraliska överväganden – som varför ska aktiva missbrukare få en lägenhet när ungdomar inte kommer in på bostadsmarknaden – vara hämmande för att enkla lösningar ska kunna tas i bruk.[13]

För att uppmana kommuner i Sverige att pröva Bostad först-modellen anordnade vi en nationell konferens i november 2009. Bakgrunden till denna uppmaning var den forskning om hemlöshet som vi bedrivit. När det gäller möjligheten att få in hemlösa i egna lägenheter och att skapa förutsättningar för dem att bo kvar en längre tid pekade våra resultat på att vissa metoder och arbetssätt var mer framgångsrika än andra. I stället

för träningsboenden och drogfrihet som villkor för bostad, skulle man ordna ett eget tryggt boende som en grundförutsättning för att kunna angripa och lösa de svårigheter som bidragit till själva hemlösheten och utsattheten. Vi kunde dock inte ana vilket intresse som konferensen skulle resultera i. Plötsligt hörde ett stort antal kommuner av sig, både genom politiker, förvaltningstjänstemän och socialarbetare. Detta resulterade i att vi engagerade oss i spridningen av Bostad först som modell – ett engagemang som stod långt ifrån den ”läktarforskning” som vi ibland kan kritiseras för att bedriva. Läktarforskning innebär att man studerar fenomen på distans utan ambition att forskningsresultaten ska vara till ”nytta” för och med förslag på hur exempelvis socialtjänsten skulle kunna arbeta annorlunda. I Per Erikssons värld var forskning direkt ”på plan” en självklarhet; han hänvisade ofta till Lunds universitets devis som säger att vi som forskare skall vara ”beredda till bådadera” – det vill säga att hålla boken i ena handen och svärdet i den andra. Boken symboliserar naturligtvis kunskapen, studierna och lärdomen medan svärdet symboliserar handlingen, i detta fall uttryckt som innovation och samhällsengagemang. Det intresse som Per Eriksson visade för hemlöshetsproblematiken i allmänhet och Bostad först i synnerhet är unikt. Det är också troligt att vi inte skulle ha engagerat oss i spridningen av Bostad först som modell om inte Per Eriksson drivit på. Men från ett forskarperspektiv var det en stor utmaning att ”vara direkt på spelplanen”. Det var initialt svårt att få forskningsfinansiering för ett forskningsprojekt om en metod som ännu inte prövats. ”Spelplansprojektet” passade helt enkelt inte in i de normala mallarna för hur forskningsprojekt bör se ut. Vi var därför tvungna att *skapa* ett forskningsfält samtidigt som vi riggade en möjlig forskningsdesign på ett organisatoriskt fält som *ännu var oetablerat*. För att sprida idén om ett annat sätt att hantera problemen med hemlöshet reste vi därför runt till en mängd kommuner där vi både föreläste, höll seminarier och arrangerade workshops. Det mediala intresset för Bostad först var stort.

Spridning av nya idéer tar tid och det krävs att det finns någon som kan ta emot dem och översätta dem till en lokal kontext. I början av 2009 fanns inga europeiska vetenskapliga studier om Bostad först, utan forskningsresultaten kom från USA och gällde amerikanska förhållanden. Nu har modellen prövats i flera europeiska länder och det med liknande resultat: Över 80 procent av de tidigare hemlösa bor kvar i sina lägenheter efter fem år, hyresgästerna är nöjda med det stöd och den hjälp de får, de har återfått kontakten med närstående och fått en ökad livskvalitet samtidigt

som flera utvärderingar pekar på att modellen är kostnadseffektiv. Trots mycket goda resultat måste man ha i minnet att implementeringen av nya arbetssätt tar tid och att mottagarna av idén måste tycka att det nya angreppsättet är bättre än det redan existerande.[14]

I spridningen av *Bostad först* som idé i Sverige har lokala institutionella entreprenörer (exempelvis enskilda politiker och socialchefer) haft stor betydelse. Modellen har inte lanserats som en del av en nationell hemlöshetsstrategi, utan initiativen till att starta Bostad först-projekt har kommit från enskilda politiker, socialchefer eller brukarorganisationer. Det dilemma som institutionella entreprenörer brukar stöta på är att de antingen befinner sig för nära kärnverksamheten och därigenom har svårt att se vilka förändringar som behöver göras, eller befinner sig i socialtjänstens periferi och därför saknar den makt som krävs för att nya idéer ska få fotfäste och genomslag.[15] När det gäller just hemlöshetsproblemet är det uppenbart att institutionella entreprenörer inom socialtjänsten saknar de medel som behövs för att påverka bostadsmarknaden, eller att bygga nya bostäder. Vi vet att det vid organisationsförändringar ofta krävs att något måste tas bort för att ge plats för det nya, men vad vi inte alltid vet är vad som ska tas bort. Detta innebär att Bostad först-projekt ofta startas vid sidan om de redan befintliga bostadssociala program som kommunerna har.

Om vi sneglar på våra grannländer (framför allt Danmark och Finland) ser vi hur nationella strategier kan underlätta implementeringen av metoder som Bostad först. Långsiktigt förändringsarbete kräver också att samtliga inblandade parter upplever att de är delaktiga i reformprocessen. Som enskild forskare är det dock oerhört arbetskrävande att både sprida ny kunskap, medverka i den mediala debatten, producera forskning av hög vetenskaplig kvalitet och samtidigt bygga relationer med de aktörer som berörs av det område som är under utveckling. Bostad först är nu genomfört i flera svenska kommuner och tidigare hemlösa, ofta chanslösa på en öppen bostadsmarknad, har fått en egen lägenhet. Detta innebär en möjlighet för oss att kliva av planen, men i den fasta förvissningen om att fortsatt goda och långsiktiga relationer med socialtjänsten, bostadsföretag och frivilligorganisationer förblir ovärderliga och är en viktig förutsättning för att återigen få tillträde till det forskningsfält som vi brinner för.

Mobiliseringskursen

Den så kallade Mobiliseringskursen är en kurs som ges vid Socialhögskolan med syftet att skapa en gemensam plattform för ömsesidigt utbyte och

lärande mellan ”vanliga” socionomstudenter och studenter med egna, personliga erfarenheter av problem som hemlöshet, missbruk, psykisk ohälsa etc. Kapitelförfattarna har gemensamt varit kursföreståndare på denna kurs. Undervisningens roll som brygga mellan forskning och det omgivande samhället har varit central. Syftet med undervisningen är bland annat att studenterna gemensamt skapar innovativa projekt för att motverka olika sociala problem. Det kan exempelvis handla om hur barns rätt till umgänge med sina föräldrar kan förbättras när föräldern sitter i fängelse, eller hur ett ökat brukarinflytande kan skapas inom psykiatrin. Genom dessa projekt har vi även kunnat få in ”vanliga” studenter, samt studenter med egen erfarenhet *och* yrkesverksamma i pågående forskning. Under två terminer var exempelvis temat för projektarbetena hur Bostad först-modellen kan utvecklas och anpassas till en svensk kontext. En oavsiktlig konsekvens är att studenterna med egen erfarenhet av sociala problem (s.k. experts by experience) många gånger beskriver kursen som det bästa som har hänt dem. En av dem uttryckte det som att det ”var första gången som jag blev behandlad som en människa”. Tack vare kursen och de nya kontakter som kursen inneburit har flera av dem kommit att engagera sig i en mängd olika utvecklingsprojekt om brukarmedverkan och studiecirklar som hur man skriver debattartiklar etc., men också erbjudits reguljära anställningar. Även om kursens lärandemål inte har varit att minska samhällets kostnader, så vet vi från forskningen att samhället gör betydande besparingar om en människa ges möjlighet att lämna sitt missbruk och få en chans att bli en del av samhället istället för att ställas utanför.

I vår undervisning har vi också utmanat oss själva genom att försöka leva som vi lär, genom att också ha timlärare med egen erfarenhet av missbruk och psykisk ohälsa som kollegor under hela kursen. Därigenom har vi inte bara utmanat våra socionomstudenter att omvärdera idén om att det alltid råder asymmetriska maktförhållanden mellan en socialarbetare och en klient, utan också att vi som undervisande forskare har varit tvungna att träda tillbaka och lämna över en del av den akademiska makten i lektionssalen.

Mobiliseringskurser och Bostad först är exempel på verksamheter som är innovativa och banbrytande i relation till mer etablerade kurser eller modeller. Det är oftast svårt att införa nya arbetsmetoder som strider mot rådande normer och värderingar.[16] Mobiliseringskursen utmanar den syn på kunskap, där en expertroll ges större betydelse än den egna erfarenheten. Bostad först bryter mot idén om att hemlösa måste ”lära sig att bo”

innan de kan få en bostad. Det är lättare att föra in nya arbetssätt i de organisationer som redan använder sig av liknande metoder eller där det ”nya” passar in i det man redan gör.

”SPELPLANSPROJEKT” – VINST ELLER FÖRLUST?

Men samverkan med samhället har ett pris. För oss som forskare värderas forskningsskickligheten normalt sett högre än vårt engagemang i högkvalitativ undervisning och för vår samverkan med det omgivande samhället. En av utmaningarna för oss som engagerade forskare i olika utvecklingsprojekt är att vi inte ges tid att skriva om de erfarenheter och kunskaper som projekten har gett oss. Det finns i realiteten en stor risk för att andra forskare utnyttjar de projekt som vi varit engagerade i, utan att själva ha deltagit i skapandet av dem. Det är givetvis viktigt och bra att denna möjlighet finns, men incitamenten för forskare att engagera sig i banbrytande, experimenterande men tidskrävande projekt som knyter ihop undervisning, forskning och innovation kan försvagas om det inte finns utrymme att ta sig an alla tre uppgifterna på ett kvalificerat sätt.

Vi vill ändå uppmana undervisande forskare och forskande lärare att engagera sig brett i ljuset av den vinning, som ”spelplansprojekt” kan ha, både för samhället och för oss forskare.

Det är under alla omständigheter viktigt att universitetet aktivt skapar förutsättningar för att en kombination av undervisning, forskning och samverkan skall bli möjlig, men också meriterande för den enskilde. Utmaningen är inte enbart lokal, utan har faktiskt också en global dimension.[17] De flesta universitet vill locka till sig de främsta begåvningarna, men för att lyckas med detta kan en god jordmån för såväl forskning som utbildning och samhällsengagemang kanske underlätta. Vissa platser har helt enkelt bättre förutsättningar att få nya kreativa idéer att födas än andra.[18] Dessa platser tenderar dessutom att locka till sig nya förmågor med ett intresse av att kläcka nya idéer.

Våra exempel handlar om klassiska sociala problem som hemlöshet, psykisk ohälsa och fattigdom. Det nära samarbete som i projekten skapades mellan forskare och yrkesverksamma bryter mot den distans som många gånger eftersträvas inom akademin.[19] Att komma nära innebär att relationer skapas.

Verksamheter och insatser som riktar sig till hemlösa med erfarenheter av stark utsatthet som t.ex. heroinmissbruk och prostitution skulle kunna

kallas för ett ”skitigt socialt arbete”. Det betyder också att forskningen om utsatta grupper gärna ses som en ”skitigare” form av forskning. Den moraliska stratifiering som finns i det omgivande samhället gör sig i hög grad gällande även inom vår egen organisation. Olika forskningsområden har olika status och forskning om utsatta grupper är oftast inte det som ses som mest prestigefyllt. Samtidigt finns det ett nytt populärt område som pockar på uppmärksamhet, nämligen social innovation. EU driver frågan om sociala innovationer för att möta de sociala utmaningar vi står inför. Detta gäller inte bara för projekt inom Socialfonden, utan även för kommande forskningsprojekt inom Horizon 2020.

För vissa ger innovationsbegreppet upphov till obehagliga associationer och man försöker mota bort och avfärda fenomenet. Ytterligare andra ser social innovation som en möjlighet. Begreppet är dock vagt i konturerna och används i många olika sammanhang utifrån en rad varierande definitioner. Begreppet har även lanserats i en nyliberal språkdräkt som ett svar på en alltför byråkratisk och stelbent offentlig sektor. Samtidigt går det att spåra dess ursprung till sociala rörelser. Vi kan se nya former av organisering tack vare ny teknologi, där det innovativa har sin grund i såväl tekniska och begreppsmässiga som organisatoriska faktorer, men där fenomenet är beroende av sin sociala kontext. Här fyller samhällsvetenskaperna en viktig roll – genom att kritiskt granska social innovation som företeelse, både som ett mode och som ett seriöst fenomen, samt framhålla såväl destruktiva som konstruktiva effekter. När internet skapades var det svårt att se de sociala konsekvenserna som nätet kom att få på vårt sätt att kommunicera med varandra. Internet har skapat enorma förutsättningar för forskning och undervisning. Vi kan bara anta att exempelvis så kallade MOOC-kurser (Massive Open Online Course) kan komma att få ett enormt genomslag och leda till en stor förändring av synen på universitetsutbildning.

AVSLUTNING

Historiskt vet vi att många av de forskningsprojekt inom socialt arbete, som fått stort genomslag och lett till reella förändringar, har varit så kallade aktionsforskningsprojekt. Ett problem med aktionsforskningen är att forskarna många gånger absorberats av umgänget med de inblandade aktörerna och därigenom tappat bort, eller ignorerat den viktiga uppgiften att både reflektera över och publicera sina forskningsresultat.[20] Detta är en risk värd att hålla i minnet för alla forskare som ger sig ut på ”spelplanen”.

Forskarens drivkraft är i allmänhet nyfikenheten och engagemanget för ett forskningsproblem, eller en forskningsfråga, som man ”bara måste få ta reda på mer om”. När väl nya, fascinerande frågor dyker upp kan inte forskaren vara bunden av tidigare lojaliteter utan måste vara fri att lämna fältet för att kunna följa det spår som han eller hon fått vittring på.

Vi har sett ett ökat intresse för att forskning skall leda till nytta och att forskningsresultaten ska kunna realiseras.[21] En viktig poäng är emellertid att läktarforskningen och spelplansengagemanget inte bör ställas mot varandra, lika lite som akuta insatser för att hjälpa människor i nöd bör ställas mot strukturella orsaker till varför människor hamnar i fattigdom.

De två exempel som vi har använt för att illustrera frågan om samhällsvetenskapens avtryck har fått ett stort genomslag. Även om det är viktigt att synas i det mediala bruset är kanske det viktigaste budskapet för (unga) forskare trots allt att följa uppmaningen om ”publish or perish”. Samtidigt har den mediala uppmärksamheten med all säkerhet varit positiv, inte bara för Socialhögskolan utan också för universitetet i en bredare bemärkelse. Uppmärksamheten bidrar till att profilera Lunds universitet som ett universitet som gör avtryck i sin omvärld.

Noter

1. Bäcklund (2013).
2. Bastow, Dunleavy & Finkler (2014).
3. Brante (1984), s. 13–14.
4. Jfr. Brante, (1984).
5. Bastow, Dunleavy & Finkler, 2014.
6. Analyser baserade på empiri insamlad in Storbritannien.
7. Bastow, Dunleavy & Finkler, (2014).
8. För en kritisk analys av en sådan uppfattning, se Åsa Knaggårds bidrag i denna volym.
9. Jfr. Stigendal, (2002).
10. Anna poserade aldrig i hönshuset. Som ung doktorand övertalades hon vid ett tillfälle att fotograferas med sin katt för att illustrera ett reportage om sin forskning om hemlösa, vissa misstag gör man lyckligtvis bara en gång.

11. Housing First (Bostad först) som idé startades av den ideella organisationen Pathways To Housing i New York år 1992. Tsemberis, Sam J. (2010) Housing First. The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction . Center City, Minnesota: Hazelden.

12. Jfr. Knutagård, Marcus & Arne Kristiansen (2013) "Not by the Book: The Emergence and Translation of Housing First in Sweden". *European Journal of Homelessness,* 7 (1): 93–115.

13. Knutagård, Marcus (2013) Det sociala arbetets moraliska geografi. I: Linde, Stig & Kerstin Svensson (red.) *Förändringens entreprenörer och trögbetens agenter: Människobehandlande organisationer ur ett nyinstitutionellt perspektiv.* Stockholm: Liber.

14. Rogers, Everett M. (2003). *Diffusion of innovations*. 5. ed. New York: Free Press.

15. Rønning, Rolf, Knutagård, Marcus, Heule, Cecilia & Swärd, Hans (2013). *Innovationer i välfärden – möjligheter och begränsningar*. Stockholm: Liber.; Hardy, Cynthia & Steve Maguire (2008) Institutional Entrepreneurship. I: Greenwood, Royston (red.). The SAGE handbook of organizational institutionalism. London: SAGE.

16. Rogers, Everett M. (2003). *Diffusion of innovations*. 5. ed. New York: Free press.

17. Se Bienenstock, Arthur, Sylvia Schwaag Serger, Mats Benner och Anne Lidgard (2014). *Utbildning, forskning, samverkan: vad kan svenska universitet lära av Stanford och Berkeley?*. 1. uppl. Stockholm: SNS förlag. Tillgänglig på Internet: http://www.sns.se/forlag/utbildning-forskning-samverkan-vad-kan-svenska-universitet-lara-av-stanford-och-berkeley.

18. Johnson, Steven (2010). *Where good ideas come from: the natural history of innovation*. New York: Riverhead Books.

19. Jfr. Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. [New ed.] London: Routledge.

20. Kristiansen, Arne (2011) Forskning som resurs i social mobilisering. I: Denvall, Verner, Heule, Cecilia & Kristiansen, Arne (red.). *Social mobilisering: en utmaning för socialt arbete*. 1. uppl Malmö: Gleerups utbildning.

21. Marthinsen, Edgar and Ilse Julkunen (red.) (2012) *Practice research in Nordic social work. Knowledge production in transition*. London: Whiting & Birsh Ltd.

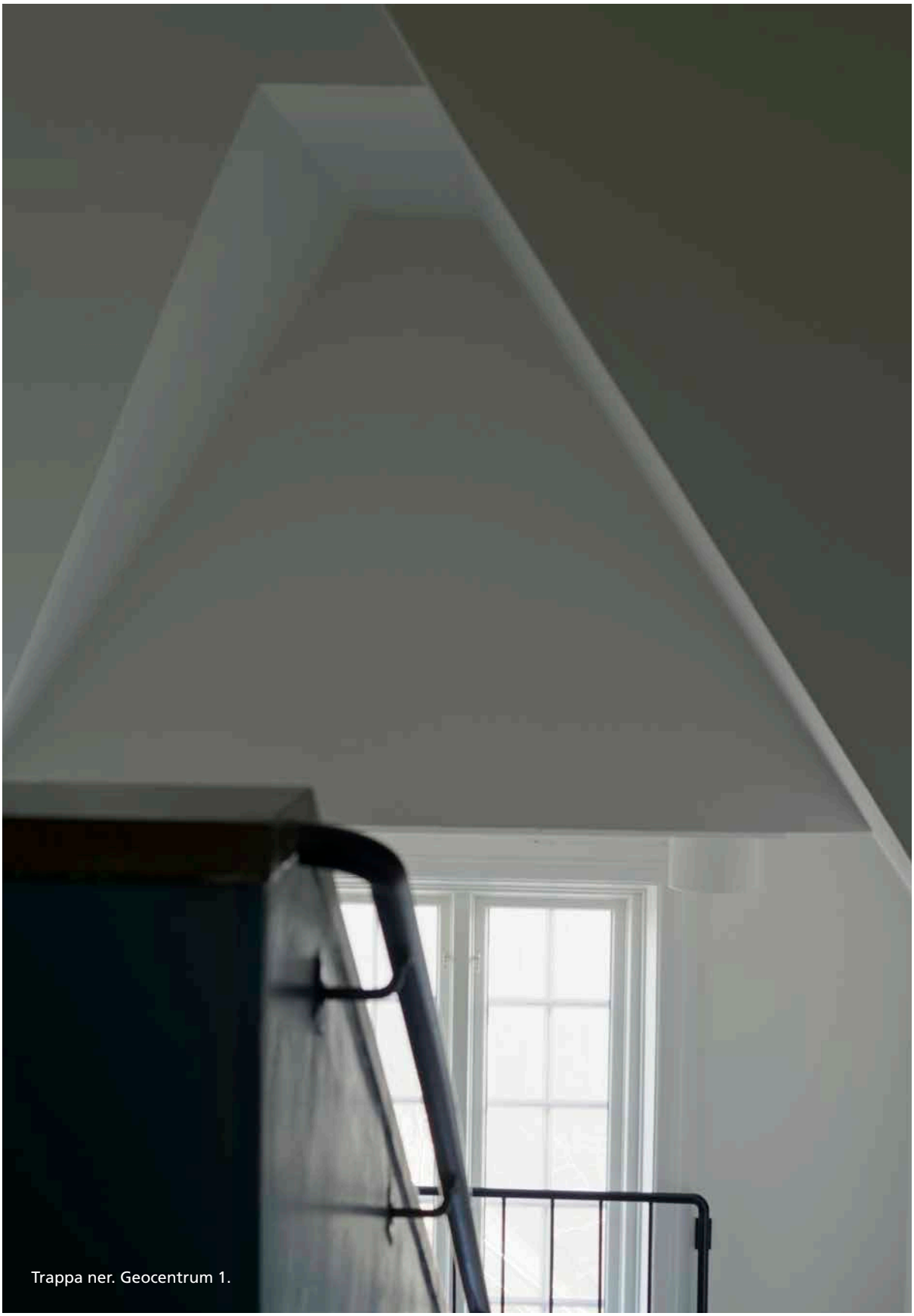

Trappa ner. Geocentrum 1.

Trappa upp. Gamla Kirurgen.

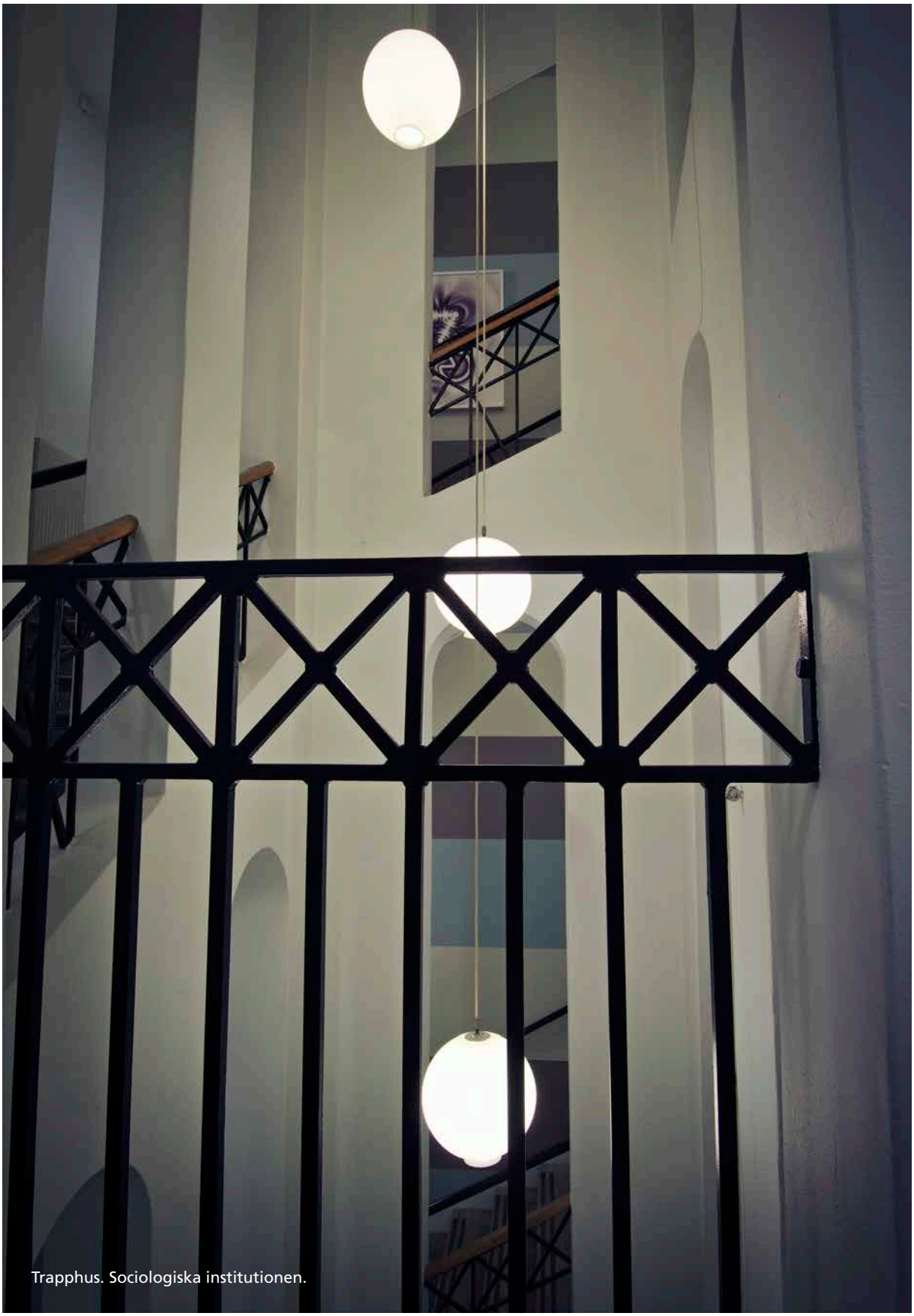

Trapphus. Sociologiska institutionen.

Trapped. M-huset.

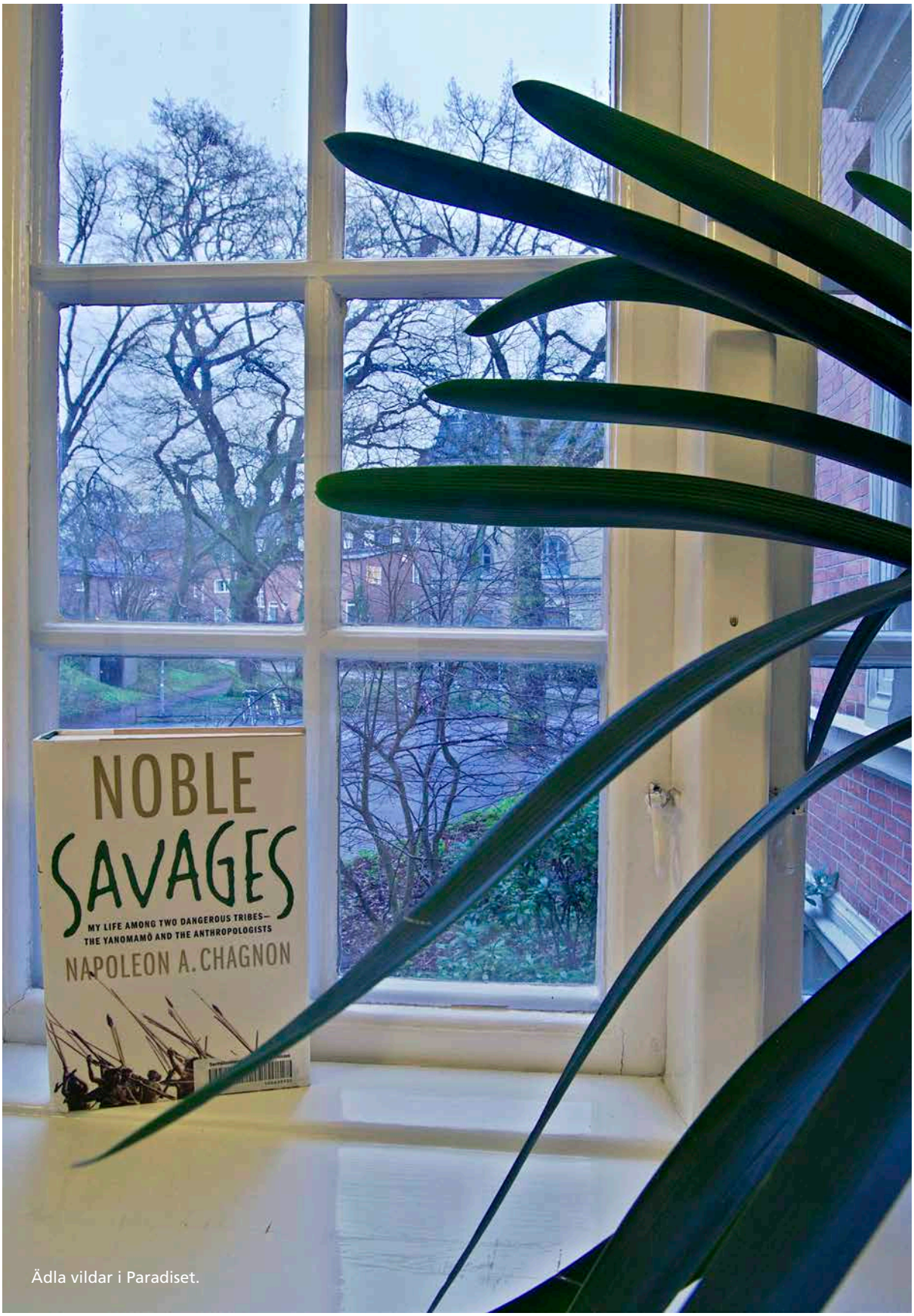

Ädla vildar i Paradiset.

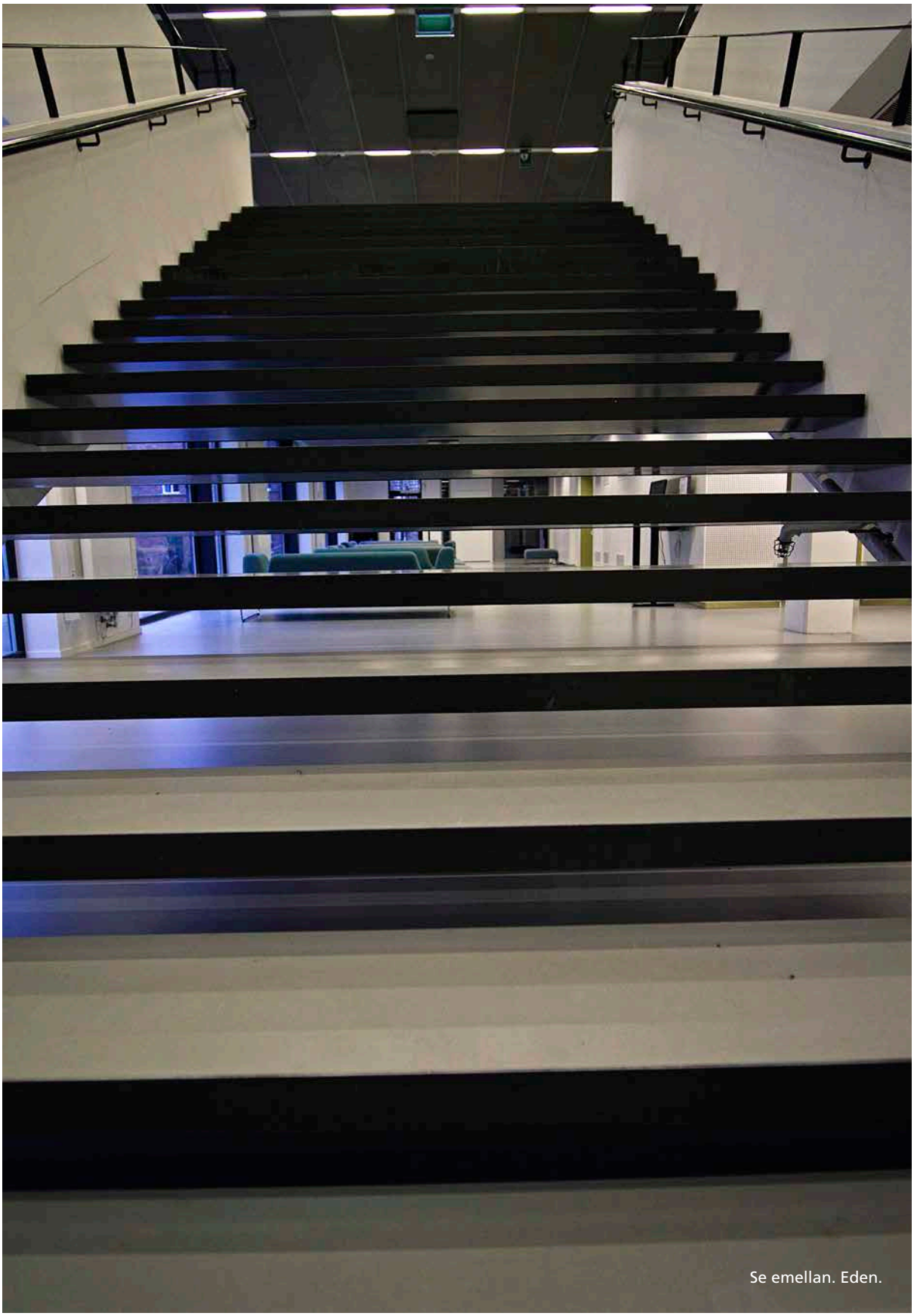

Se emellan. Eden.

Upp och ner. Socialhögskolan.

En ande i Paradiset. Samhällsvetenskapliga fakultetens bibliotek.

Akademin och aktivismen: samhällsvetarens politiska engagemang

Tina Askanius

Vi stoltserar gärna inom samhällsvetenskapen med att vi bedriver kritisk forskning. Men vad innebär det att vara kritisk? Och i vilken utsträckning är vår kritik politisk? Ska den ens vara det? Vad finns det för svårigheter och forskningsetiska problem i att vara politiskt engagerad i vår egen forskning? Kan man till exempel som forskare vara kritisk och samtidigt förhålla sig neutral? Med dessa frågor återvänder vi i princip till Webers klassiska resonemang om värderingsfrihet (wertfreiheit) i samhällsvetenskapen, som han beskrev mest explicit i sina essäer 'Science as a vocation' och 'Politics as a vocation' från 1919. Mycket förenklat uttryckt hävdade han att samhällsvetare gör bäst i att inte blanda samman rollerna som aktivist och akademiker. Men kanske det finns utrymme för ett annat svar idag?

För drygt 50 år sedan var universiteten världen över samlingsplatser för protester, sit-ins och politiska aktioner mot auktoriteter, krig, kapitalism och konsumtionssamhället. På den tiden, då flera av samhällsvetenskaperna i Sverige var rätt nyetablerade, fick Webers tankar om värderingsfrihet inom forskning och undervisning nytt liv i till exempel diskussioner om de universitetsanställdas ställningstagande till och deltagande i studenternas protester. Studentupproret väckte frågor som: Vem är vetenskapen till för? För vem forskar vi? Vilket är vårt samhälleliga ansvar? Vilka kritiska perspektiv vill och kanske bör vi ge våra studenter? Hur förstår vi relationen mellan ideologier och samhällsteorier (exempelvis i relation till feminismen som ideologi och transformativt politiskt projekt och feministiska samhällsteorier)? Dessa frågor är alltså allt annat än nya, men knappast förlegade. Och med markeringen av vårt 50-års jubileum vore det kanske angeläget att aktualisera dessa frågor i ny tappning.

Tillåt mig börja med att måla fan på väggen. Världen står inför enorma och med varandra relaterade utmaningar; polarisering och växande klyftor mellan sociala grupper i samhället, högerpopulism och rasism inom delar av partipolitiken, antidemokratiska krafter på gräsrotsnivå, religiös fundamentalism, miljöförstöringar och globala klimatförändringar. Lek

med tanken att dessa utmaningar utgör problem av en sådan magnitud, att det inte bara kräver vår akademiska analys, utan radikala lösningsförslag och ett aktivt, explicit stöd åt de sociala rörelser och utomparlamentariska aktörer som försöker få politiker, journalister och allmänheten att få upp ögonen för dessa problem.

Om vi vill 'förklara, förstå och förbättra samhället' som det så fint heter i vårt profilmaterial, kräver det i så fall inte en tydlig idé om vilken ideologisk riktning denna förbättring ska ta? Som samhällsvetare har vi en mängd olika möjligheter och också en viss tradition att genom den så kallade tredje uppgiften engagera oss i samhällsdebatten och på det sättet påverka politiska och andra beslutsprocesser. Men räcker detta engagemang om vi inte bara vill reflektera över utan också lösa samhälleliga problem som till exempel har att göra med ojämn fördelning av makt och resurser? Det skulle kunna vara så att just samhällsvetare aktivt behöver använda sitt akademiska privilegium som en plattform för politisk aktivism inom och utanför universitetet. Om vi accepterar denna premiss kommer frågan att handla om *vad* man som forskare kan göra, och *hur* det skulle gå till. Är det genom att engagera sig öppet i politiska partier? Eller genom att engagera sig i utomparlamentariska rörelser eller på annat vis ägna tiden åt ideellt arbete? Eller räcker det trots allt med att sitta bakom skrivbordet och bidra med kunskap om – och till – dessa rörelser och aktörer?

För att nyansera de problem och dilemman som dessa frågor väcker krävs en diskussion av kritikbegreppet och vad det innebär att bedriva *kritisk* forskning. Här kan det inledningsvis vara givande att göra en distinktion mellan kritik grundad i moral och etisk kunskapsteori med utgångspunkt i ett kantianskt perspektiv och den mer politiskt orienterade kritik som kännetecknar klassiska kritiska teoribildningar, såsom marxism, kritisk teori, psykoanalys och foucauldiansk genealogi. Det förstnämnda spåret representerar kritik i dess mer ursprungliga betydelse i termer av en kunskapskritik som fokuserar på de villkor som betingar våra möjligheter för att uppnå insikter om de företeelser och sociala fenomen vi studerar. Inom den sistnämnda traditionen däremot handlar det snarare om att kunna peka på forskarens uppgift att blottlägga och konfrontera snedvridna makt- och dominansförhållanden som förhindrar/försvårar kraven på mänsklig frihet och jämställdhet. I mångt och mycket bygger kritikbegreppet inom samhällsvetenskapen på en kombination av dessa två perspektiv, d.v.s. både en politisk kritik av samhälleliga motsättningar *och* en kritikförståelse i släktskap med Kants kunskapskritiska projekt.[1]

Hos Kant sammanfaller kritikens objekt och subjekt vilket gör den delvis handlingsförlamad i förhållande till den politiska praktiken.[2] Men kritisk teori möjliggör en kunskapsteoretisk kritik av det kapitalistiska samhällets orättvisa produktionsförhållanden och radikaliserar därmed Kants kunskapskritik till att bli en samhälls- och ideologikritik.[3] På så sätt grundar sig delvis uppfattningen att just samhällsvetaren har en särskild roll som kritisk aktör och därför måste förplikta sig i en långt mer omfattande utsträckning än andra inom akademin att följa just Kants epistemologilära. Enligt Kant handlar det mänskliga medvetandet inte bara om att *veta* utan också om att *vilja*, att *känna* och att *hysa avsikter*. Kants försvar för dessa element av det människliga medvetandet kan ses som ett argument för vikten av att forskare ställer frågor om inte bara vad som *kan* göras utan också den normativa frågan om vad som *bör* göras.[4] Vår upplevelse av moraliska skyldigheter fungerar som ideal som används för att inrikta vårt tänkande mot olika mål: moraliska, estetiska, religiösa eller politiska. Det kantianska etikbegreppet och den kantianskt inspirerade kritiken ligger på så sätt till grund för en form av möjlighetstänkande som handlar om att föregripa verkligheten och de möjligheter den rymmer för framtiden. Därmed blir det ett slags försvar för den typ av tänkande som i vid utsträckning motiverar nutida sociologer och andra samhällsvetare att formulera och engagera sig i olika politiska projekt.[5] Exempel på detta är Toulmins perspektiv[6] på möjliga och 'önskvärda futuribler' samt Giddens försök att formulera 'realistiska utopier', vilket han bland annat realiserade i utvecklingen av den så kallade *third way politics* i ett intimt samarbete med New Labour i Storbritannien.

FORSKNING OCH – ELLER SOM – AKTIVISM

En del akademiker tar sitt samhällsengagemang steget längre och involverar sig i utomparlamentarisk aktivism och gräsrotspolitik av olika slag. Vissa är aktiva i exempelvis miljöorganisationer, ideella föreningar och aktivistgrupper. Inte sällan rör detta klimat- och miljöfrågor samt spörsmål kring jämställdhet och social rättvisa. I antirasistiska föreningar och nätverk finns till exempel akademiskt verksamma personer som kämpar för flyktingars och asylsökandes rättigheter Vissa gör det som en del av sin professionella forskargärning, andra enbart som privatpersoner. Samtidigt kan denna aktivism placeras på ett spektrum av aktörer som spänner över reform- och konsensusorienterade NGOs och politiska föreningar som

har för avsikt att skapa förändring 'inom systemet' till de mer militanta och systemkritiska nätverk och grupper som finns inom grenar av den antikapitalistiska och antifascistiska rörelsen i Sverige och Europa.

Ett exempel på ett forskningsfält där så kallade aktivist-akademiker – som i vissa fall kanske snarare skulle betrakta sig själva som akademiska aktivister – samlas är inom det relativt smala forskningsområdet *social movement media studies*. Det befinner sig i skärningspunkten mellan medie- och kommunikationsvetenskap, sociologi och de delar av statsvetenskapen som berör det civila samhället. Inom detta område av samhällsvetenskapen finns forskare som är uttalade anarkister, antikapitalister, feminister och antifascister och som förespråkar både civil olydnad och direkta aktioner. De ser detta som en självklar dimension av det politiska arbetet och integrerar samtidigt dessa element i exempelvis den aktionsforskning och de etnografiska studier som de bedriver i sin profession. Under de senaste åren har en del litteratur publicerats som beskriver och diskuterar den här föreningen mellan aktivism och akademin, under benämningar som *activist scholarship, scholar activism*, *partisan research*, *public scholarship*, *engaged scholarship* etc. En definition av detta mångfacetterade och i mångas ögon kontroversiella område är "the production of knowledge and pedagogical practices through active engagement with, and in the service of, progressive social movements".[7]

I litteraturen kring detta snabbväxande forskningsfält behandlas olika forskningsmässiga dilemman men också de praktiska utmaningar, som gäller för den enskilda forskaren inom den "aktivistiska genren" inom samhällsvetenskapen. Det gäller exempelvis metodologiska frågor om de utmaningar som rör deltagande observation som redskap för ett aktivist-akademikerengagemang och de olika grader av öppenhet kring forskarens politiska sympatier i just etnografiskt inspirerad forskning.[8] Andra diskuterar relationen mellan dem som arbetar inom akademin och sociala rörelser med fokus på strukturella förklaringar till varför det blir allt svårare att kombinera dessa roller i västerländska liberala demokratier.[9]

Som en del av den här rörelsen i riktning mot en större och bredare kontaktyta mellan akademi och aktivism har också ett antal nya akademiska tidskrifter lanserats, som försöker kombinera röster från de två, ofta skilda, världarna. *Interface: a Journal for and about Social Movements* är ett exempel på ett sådant projekt – en flerdisciplinär tidskrift som försöker bygga broar mellan akademiker och politiska aktivister och skapa en infrastruktur för ett mer fritt flöde av erfarenheter och

kunskap mellan dessa två grupper. Bildandet av tidskrifter som denna är ett sätt att skapa synergi mellan teori och praktik och samtidigt bemöta den kritik som har riktats mot samhällsvetenskapen för att vara för 'detached' och att hantera anklagelser om att exempelvis studier i sociala rörelser har för lite relevans för och förankring i faktiska sociala rörelser och deras kamp.[10]

UNDERVISNING OCH – ELLER SOM – AKTIVISM

Det är inte bara forskargärningen som kan användas som plattform för en viss form av aktivism. Även undervisningen kan fungera som en arena för politiskt engagemang där man som lärare kan välja att inspirera och stötta studenter i deras eget engagemang. Detta kan betraktas som en del av vårt (i högskoleförordningen definierade) uppdrag att fostra aktiva, demokratiska medborgare som har förmågan att delta i det politiska samtalet.

Feminism som både politisk praktik och vetenskap är ett av de mest uppenbara exemplen på hur en politisk kamp kan vara med om att förändra undervisningspraktiker och -normer. Med genusvetenskapens intåg på universiteten har exempelvis krav rests på genuscertifierade universitetsutbildningar.[11] Det finns dessutom en mängd olika exempel på hur medarbetare här vid fakulteten förvaltar denna uppgift. Ett exempel är ett nytt ämnesöverskridande nätverk, Normkritisk pedagogik, som har initierats av medarbetare vid Institutionen för kommunikation och medier. Nätverket har för avsikt att fungera som en mötesplats där lärare kan diskutera och dela erfarenheter kring hur undervisningen kan utmana och förändra maktrelationer, både i föreläsningssalen och i samhället.

Men vissa går längre och förespråkar en pedagogik som inte bara ämnar odla kritisk medvetenhet och reflexion hos studenterna utan också uppmanar till och stöttar politisk mobilisering kring vissa frågor.[12] Scandrett[13] erbjuder ett exempel på hur detta kan gå till i praktiken med hennes beskrivning av undervisningsprojektet *Agents for Environmental Justice* som initierades som ett samarbete mellan aktivister inom miljöorganisationen Friends of the Earth och lärare på Queen Margaret University i Edinburgh. Om många menar att detta är en problematisk pedagogisk utgångspunkt, finns det möjligen större konsensus om att det är och ska vara möjligt att uppmuntra till engagemang och kritik utan att påtvinga studenter en viss hållning och på så sätt hamna i den problematiska, dogmatiska marxism som fanns på 70-talet bland somliga lärare. I en viss mening representerar

undervisningen alltid ett visst perspektivseende, eftersom läraren implicit påverkar studenter genom de ämnen som väljs ut för särskild behandling och genom att lägga tonvikt vid vissa perspektiv framför andra.

För förespråkare av ”activist scholarship” handlar det pedagogiska uppdraget inte bara om att verka för ett ökat perspektivseende utan samtidigt också att uppmuntra till kritisk reflexion kring universitetet som samhällsinstitution och de maktförhållanden som gör sig gällande här. Att praktisera kritik och kritiskt tänkande om universitetspolitik i undervisningssammanhang handlar i denna bemärkelse om att visa upp den elitism och de hierarkiska strukturer som präglar universitetet, så att de blir synliga och därmed går att förändra. För den radikala grenen av denna pedagogiska strömning måste man som undervisare inte bara försöka förnya och förbättra redan befintliga undervisningsmetoder utan också, i en mer radikal bemärkelse, vara med om att omdefiniera epistemologiska utgångpunkter för kunskapsproduktion och ifrågasätta den etablerade förståelsen av hur vi accepterar, legitimerar och belönar en viss sorts kunskapsproduktion.[14]

METOD- OCH FORSKNINGSETISKA PROBLEM

Om vi konfronterar denna nyare litteratur med Webers krav om värdefrihet som utgångspunkt för kunskapsproduktionen synliggörs en del forskningsmässiga dilemman och problem. Kritiker av denna tolkning av samhällsvetarens roll som denna förstås inom ”activist scholarship”-perspektivet pekar på det problematiska i att gå någons ärenden. Positionen man intar gör det omöjligt att bevara akademisk autonomi och intellektuell integritet. Dessutom riskerar universitetet bli ett internt politiskt slagfält utan en någorlunda god konsensus om vår uppgift och här ser många just 60- och 70-talets debatt- och undervisningsklimat som en skräckbild av hur fel vi kan hamna. Men framför allt handlar kritiken om att vi med denna normativa utgångspunkt inte kan ha den nödvändiga distansen till de fenomen och företeelser i samhället som vi studerar. Opartiskhet i forskningen och epistemologisk objektivitet är några av de kriterier utifrån vilka vårt arbete bedöms. Som svar på kritiken hävdar förespråkare för aktivism att all forskning är partisk på ett eller annat sätt eftersom forskningsprocessen involverar frågor om vem som kontrollerar och fastställer vad som är fakta och kunskap.[15] M.a.o. utgår all forskning från

premisser, värderingar, implicita, outtalade visioner – aktivistpositionen är blott mer öppen om detta.

Kritiken emot activist scholarship bygger i stor utsträckning på ideal om epistemologisk objektivitet som Webers teoribildning har gett upphov till och som idag genomsyrar stora delar av metod- och kunskapsläran. Enligt Weber ska sociologin och övrig samhällsvetenskap inte intervenera i politiken utan sträva efter objektivitet och värderingsfrihet. Vetenskaps*mannen* tar inte personlig ställning. Forskarens uppgift är inte att påpeka huruvida en viss företeelse eller handlingar är rätt eller fel. Denna utgångpunkt har kritiserats från flera olika håll. Generellt sett kan man dela in kritiken av Webers tankar om värdefrihet i forskningen i två huvudströmningar, beroende på huruvida det rör sig om frågor om forskarens partiskhet inom eller utanför sin yrkesroll som forskare. Exempelvis har man från marxistiskt håll anklagat Weber för att hans krav om värdefrihet leder till en form av värdenihilism som reducerar forskarna till ”ådelige enukker uden selvstændige meninger ” och ”et lydigt och blindt redskab for magthavere, uafhængig af dennes politiske eller moralske intentioner”.[16]

Mycket av denna kritik bygger dock på en ganska grov förenkling av hans texter och en bristande förmåga att förstå hans resonemang i den specifika historiska kontext som dessa skriver in sig i. Webers förhållande till värdebegreppet är mycket mer komplext än så. För Weber är den empiriska sociologins föremål människliga handlingar. Och bakom dessa handlingar finns värderingssystem och föreställningar. Vetenskap handlar alltså i grund och botten om att producera kunskap om just värderingar – den är inte värderingsfri i den meningen att den strävar efter en objektiv sanning i någon slags absolut mening. Men även om dessa värderingar blir föremål för vår analys måste vi som forskare inte själv låta värderingar styra vårt agerande och hur vi ser våra uppgift, utan istället sträva efter någon form av värdeneutralitet. Därför är det kanske också mer givande att prata om Webers ideal om en tydlig uppdelning mellan akademi och aktivism i termer av en strävan efter *intressefrihet*. Med en sådan beskrivning av hans objektivitetsideal undviker vi en föreställning om någon form av värdefri kunskapssyn eller neutralitet i en klassisk, positivistisk mening.

Enligt Weber handlar det i grund och botten om att vi ska vara engagerade lärare som verkar för ett ökat perspektivseende – inte demagoger. Samtidigt förstår och delvis sympatiserar Weber med dåtidens politiska rörelser, där många av hans yngre vänner är aktiva, och ser motiven för de

politiska demonstranternas handlingar som en form av värderationalitet.[17] Även om han inte själv menade att detta var den mest effektiva eller ändamålsenliga vägen att gå, var han fullt ut medveten om att medborgarnas inflytande via traditionella vägar är begränsat och inte alltid räcker när det handlar om att påverka politiken och skapa radikala förändringar. Många processer inom politiken ”kör av spåret” och leder ingenstans. Igenom den meningsfulla handling som den politiska demonstrationen ändå är enligt Weber får aktivisten åtminstone möjlighet att uttrycka sina värden på ett direkt sätt.[18] Forskaren är och bör alltså enligt Weber vara en värderande människa som har både rätt och plikt att engagera sig. Men det är forskaren-som-människa som avgör när och i vilken roll hon fungerar som värdefri forskare.[19]

DILEMMAN, RISKER OCH PRAKTISKA PROBLEM

Det hör dock fortfarande till undantagen att akademiker inom vår fakultet på ett explicit sätt kombinerar intellektuell och pedagogisk gärning med politiskt arbete. Det finns en mängd olika förklaringar till detta. Flood, Martin & Dreher[20] diskuterar en rad skäl till att många undviker att kombinera akademi och aktivism eller, vilket också kan vara fallet, väljer att skjuta på detta tills de har en fast anställning. För många handlar det om just de praktiska svårigheterna att förena de två domänerna. Ideellt arbete och gräsrotspolitik är tidskrävande och därför ganska svårt att kombinera med forskarens vardag och de krav på output och mätbar synlighet, som råder inom akademin idag. Ett långvarigt samarbete med en politisk organisation eller grupp är inte meritgivande i ett karriärmässigt sammanhang eftersom denna typ av aktivitet helt enkelt inte ryms inom vad vi förstår med ”den tredje uppgiften”.

I den meningen kommer valet huruvida man kombinerar forskning och aktivism att handla om maktrelationer inom den akademiska världen och vem som avgör vilka aktiviteter och kunskapsproduktion som är meriterande och vilka ämnen och områden som är forskningsmässigt viktiga. När det kommer till upplevelsen av svårigheter i förhållandet till karriär- och avancemangsmöjligheter gäller det i synnerhet för unga forskare som avråds; de är ”regularly warned aganst putting scholarship in the service of struggles for social justice, on the grounds that, however worthy, such a combination deprives the work of complexity, compromises its methodological rigor, and for these reasons, puts career advancement at risk”.[21]

Att sammankoppla akademi och aktivism är alltså inte oproblematiskt. I litteraturen finns en diskussion om de olika typer av risker som detta innebär för den enskilda, privat såväl som professionellt. Akademiker som gör detta rapporterar exempelvis om att de tvingas motta hat- och hotbrev. Detta är en realitet som i synnerhet kvinnliga akademiker och andra 'offentliga intellektuella', som exempelvis öppet sympatiserar med feministiska eller queerteoretiska perspektiv, tvingas hantera.[22] Andra kan uppleva ett internt tryck på att anpassa sig till de rådande normerna när det gäller metodologiska och teoretiska spörsmål, eller vad som anses vara en 'passande' position inom en viss universitets- eller institutionsmiljö.[23] Förutom att löpa risken att hamna i inom-akademiska konflikter finns dessutom en pågående diskussion om risken att denna typ av forskning, som "faller utanför normen", kan möta svårigheter att beviljas medel i en tid där alltfler samhällsvetare är externt finansierade av privata organisationer eller vinstdrivande företag.[24] För i synnerhet unga forskare som ännu inte har etablerat sig kan det följaktligen upplevas problematiskt att vara för öppen om sin politiska tillhörighet. Denna sortens öppenhet skulle i ett instrumentellt professionsperspektiv rentav kunna betraktas som rena "självmålet" på karriärtrappans första steg.

Dessa berättelser skriver också in sig i den pågående diskussionen om den marknadsanpassning och byråkratisering av universitetsvärlden och utbildningssektorn, som sker i Sverige, Europa och övriga världen.[25] I europeiska länder där denna process har gått längst ser vi just nu massiva protester bland studenter och akademisk personal mot vad som betraktas som ett alltmer strukturellt underfinansierat, kommodifierat och odemokratiskt universitetetssystem som långsamt håller på att ge upp vad som borde vara kärnverksamheten; att producera högkvalitativ forskning och att utbilda nästa generation av kritiska, engagerade medborgare. På UvA i Amsterdam och på LSE i London har studenter och personal under några vårveckor ockuperat universitetsbyggnader och administrationskontor med krav om radikala förändringar av universitetens organisering, finansieringsmodell och en mer demokratisk ledningsstil. De kräver transparens och insyn kring finansieringsformer och en demokratisering av organisationsformerna. Samtidigt illustrerar denna koalition av anställda och studenter intressanta metoder för direkt-demokratiska mötes- och diskussionsformer som inte har setts inom en universitetskontext på länge. Om protesterna i Amsterdam och London bara blir början på en större uppmärksamhet kring och motstånd mot de aggressiva marknadsorienterade

reformer av utbildningssektorn som under de senaste åren har genomförts i många europeiska länder vet vi ännu inte.

Denna utveckling är viktig i detta sammanhang eftersom universitetspolitiken har uppenbara konsekvenser för vilken typ av kritik forskare kan ägna sig åt. Om man jobbar under ett ständigt hot om att vara utbytbar är man mindre benägen att yttra sig kritiskt i förhållande till makthavare och maktinstitutioner mer generellt, inklusive universitetet.[26] Också i Sverige har man frågat sig vad som händer med förutsättningarna för kritikutövande i en situation där universitetet och ”det offentliga samtalet” är alltmer trängt mellan stat och marknad.[27] Det är därför viktigare än någonsin att universiteten inte reduceras till att vara leverantörer av ’beställningsforskning’ till näringslivet. Om universitetet som samhällsinstitution ska kunna förbli en plats för fria diskussioner och för socialt och politiskt engagemang, måste det inte bara tolerera utan också uppmuntra ’subversiva’ tankebanor och ge uttryck för de meningsskiljaktigheter och aktiviteter som verkligen kan förändra och utveckla samhället.

Så vad är det då för en typ av samhällsengagemang och ansvar som påkallas av vår tids sociala och politiska utmaningar? Och vilken kritikförståelse ska detta engagemanget bygga på? Denna text ställer onekligen fler frågor än den ger svar. Så utan att göra anspråk på att ha alla svaren på dessa komplexa, ofta kontroversiella frågor tänker jag ändå ventilera idén om att vissa av dem kanske vore värda att fundera över – de nästa 50 åren?

Noter

1. Dahlgren 2013.
2. Gundenäs, Hylmö & Lindgren 2011.
3. Sørensen 2012.
4. Miegel & Johansson 2002.
5. Ibid.
6. Toulmin 1992.
7. Sudbury & Okazawa-Rey 2009.
8. McCurdy & Uldam 2014; Pickerell 2008

9. Grey 2013; Ivancheva 2015.

10. Se exempelvis Croteau, Hoynes & Ryan, 2005; Benvington & Dixon 2005.

11. Se Kerstin Sandells och Goodmans m.fl. bidrag i denna volym.

12. Se exempelvis Newman 2006.

13. Scandrett 2014.

14. Hale 2008.

15. Galis & Hansson 2012.

16. Bruun 1969.

17. Collins 2000.

18. Collins 2000:50.

19. Bruun 1969.

20. Flood, Martin & Dreher 2013.

21. Hale 2008:2.

22. Se t.ex. Goodmans m.fl. och Kerstin Sandells kapitel i denna volym.

23. Se t.ex. Flood, Martin & Dreher, 2013; Pickerill 2008.

24. Sudbury & Okazawa-Rey 2009.

25. Se t.ex. Chatterton, Hodkinson, & Pickerill 2010; Greyser & Weiss 2013; Ivancheva 2015 för ytterligare diskussioner om utvecklingen av det så kallade *neoliberal university.*

26. Grey 2013.

27. Gundenäs, Hylmö & Lindgren, 2011.

Freds- och konfliktforskning: omtvistad policyrelevans?

Karin Aggestam

INTRODUKTION

Detta kapitel ämnar dels att ge en översikt över freds- och konfliktforskningens framväxt, dels belysa dess koppling mellan teori och praktik. Freds- och konfliktforskning är ett relativt nytt ämne som växt sig starkt speciellt sen slutet av kalla kriget. De senaste årtiondena av globalt fredsbyggande har också skapat en stor efterfråga på fredsexpertis bland politiker och praktiker. I Sverige har fred, nedrustning, global rättvisa, gemensam säkerhet och utveckling varit centrala frågor i forskningen och i den samhälleliga debatten under lång tid. Ett antal policyinstitut som till exempel SIPRI etablerades i början av 1970-talet. Under 1980-talet fördelades strategiska forskningsmedel till universiteten i Göteborg, Lund respektive Uppsala i syfte att vidareutveckla den tvärvetenskapliga forskningen om krig och fred som initierats vid dessa lärosäten. Vid Umeå universitet har ämnet freds- och konfliktstudier sedan 2002 varit förlagt till statsvetenskapliga institutionen som har en profilering kring internationell kris- och konflikthantering. Under de senaste tio åren har också andra universitet och högskolor påbörjat forskning och undervisning i ämnet.

Vid Lunds universitet skapade Håkan Wiberg, professor i sociologi, Lund University Peace Research Institute (LUPRI).[1] Under en kortare period under 1980-talet fanns det även en självständig institution under sociologen Jan Öbergs ledning, men ämnet flyttade tillbaka till den sociologiska institutionen under början av 1990-talet. Under mer än tio år var Per Bauhn, professor i praktiskt filosofi, föreståndare. Sedan 2005 finns ämnet placerat vid statsvetenskapliga institutionen. Denna resumé avspeglar den flervetenskapliga profil som ämnet hela tiden haft i Lund. Som statsvetare och ny ämnesföreståndare lanserade jag ett helt nytt utbildningsprogram, men med fortsatt stark förankring i den breda flervetenskapliga kompetensen som finns vid Lunds universitet. Vi har idag ett nära samarbete mellan olika discipliner såsom folkrätt, statsvetenskap, historia, mänskliga

rättigheter, ekonomiskt historia, teologi och socialantropologi. Det flervetenskapliga samarbetet har inte bara resulterat i gemensam undervisning, utan även i forskningsprojekt om svenska fredsbevarande insatser. Som ett led i att bygga upp och profilera freds- och konfliktforskningen här i Lund har ambitionen varit att skapa närmare nationella samarbeten med forskningsmiljöer speciellt vid Göteborg och Uppsala universitet där flera forskningsprojekt initierats och genomförts. Lund har också stått som värd för den nationella konferensen i freds- och konfliktforskning 2008, vilket resulterade i en redigerad antologi *War and Peace in Transition*.[2]

Tillsammans med Uppsalakollegan Kristine Höglund tog jag initiativ till att mobilisera och samla den nationella kompetens som finns inom ämnet för att skriva en första gemensam lärobok i ämnet freds- och konfliktstudier.[3] Parallellt med forskningen har vi här i Lund en kontinuerlig interaktion och utbyte med en rad organisationer, institutioner och myndigheter utanför akademin som Europeiska kommissionen, Folke Bernadotteakademin, FOI (Totalförsvarets forskningsinstitut) och Sida. Med många av dessa för vi också en "kritisk" dialog.

Den internationella profileringen har förstärkts genom omfattande forskningssamverkan vid internationella konferenser och i större forskningsprojekt, varav ett större EU-finansierat har koordinerats av Lund. Sammanfattningsvis utmärker sig Lunds freds- och konfliktforskning av både djup och bredd inom en rad tematiska områden såsom fredsbyggande, fredsförhandlingar, utveckling, identitetskonflikter, genus, humanitära interventioner, försvars- och säkerhetspolitik. Den har också stark empirisk förankring i länder och regioner som Sverige, EU, Västra Balkan, Afrika och Mellanöstern.[4]

ÄMNETS FRAMVÄXT

Freds- och konfliktforskningen har till stor del vuxit fram som en reaktion på krigets starkt negativa inverkan på samhället. Tanken har varit att genom vetenskapliga studier bidra till att öka kunskapen om hur de destruktiva effekterna av konflikter ska kunna minskas. Efter första världskriget närdes idén om att skapa världsfred genom tillkomsten av flera internationella organisationer som till exempel Nationernas Förbund (NF) 1920. Även folkrätten utvecklades med flera nya rättsregler i syfte att reglera krig på den internationella arenan. Det fanns också förespråkare för en världsregering. Forskningen som etablerades vid denna tid var starkt

normativ, för att inte säga idealistisk, och fokuserade främst på att identifiera faktorer som bör existera i internationell politik för att få till stånd en hållbar fred. Efter andra världskriget växte den mer renodlade freds- och konfliktforskningen sig stark mot bakgrund av två världskrig och ett tilltagande kallt krig mellan supermakterna, med dess överhängande risk för kärnvapenkrig.

Parallellt med freds- och konfliktforskningen utvecklades systerämnet internationella relationer, men med en helt annan inriktning. De dominerande problemen som forskarna inom IR ägnade sig åt handlade huvudsakligen om makt, säkerhet, anarki, överlevnad och diplomati. Anarkin, det vill säga avsaknaden av en överordnad auktoritet i internationell politik, ansågs skapa en bestående osäkerhet och återkommande hot mot statens överlevnad. Staters nationella intressen handlade därför till stor del om att bygga upp en stark militär makt. Krig antogs vara ett bestående inslag och återkommande fenomen i den internationella politiken. Konsekvenserna av den här typen av förståelse av internationell politik blev att man prioriterade forskning om krishantering, krig och konflikter. Under kalla kriget expanderade forskningsfältet strategiska studier. Fokus låg nu på konflikters dynamik och hur man kunde undvika det då dominerande hotet om globalt kärnvapenkrig.

Det var i kölvattnet av denna begränsade fredsagenda i systerämnet IR och den realistiska skolans hårda gränssättning gentemot andra ämnen som freds- och konfliktforskningen kom att expandera. Flera forskare vände sig mot den här typen av ensidig och pessimistisk analys. Den snäva definition av fred som ett tillstånd av icke-krig innebar ett sökande efter nya normativa utgångspunkter i forskningen. Freds- och konfliktforskningen tog fart och utvecklades under 1950-talet parallellt med fredsrörelsens ökande spridning hos allmänheten. Akademisk forskning kombinerades i hög grad med fredsaktiviteter. Med den tilltagande risken för ett kärnvapenkrig mellan supermakterna ökade också kraven på nedrustning, gemensam säkerhet och kärnvapenfria zoner, vilka fungerade som mobiliserande och enande paroller för den internationella fredsrörelsen.

Den normativa agendan och den uttalade målsättningen för forskningen att skapa och bevara fred fortsätter att vara den drivande och övergripande ambitionen. En grundläggande tanke är att förståelse av krigets orsaker, förlopp och konsekvenser är nödvändig för att fred ska kunna uppnås. Den starka kopplingen mellan teori och praktik har därför varit central. Under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet lade

den så kallade andra generationens freds- och konfliktforskare allt större vikt vid akademikers centrala roll i praktisk konfliktlösning. Speciellt i Nordamerika utvecklades en rad forskningscentra där konflikter studeras som generiska och som existerande på alla nivåer, från individ- till internationell nivå. I Europa och Norden var det bland annat Johan Galtung som utvecklade freds- och konfliktforskningen och som etablerade PRIO, än idag ett av världens främsta fredsforskningsinstitut. Han myntade också begreppet strukturellt våld som är centralt i förståelsen av positiv fred.

Slutligen, freds- och konfliktforskningen utmärker sig genom sin starka betoning på dess fler- och tvärvetenskapliga ansats. Krig och fred är komplexa problem och freds- och konfliktforskare är därför nödgade att söka sig till andra discipliner - allt ifrån biologi, matematik och fysik till samhällsvetenskap och humaniora. Det är i detta sökande och möte över ämnesgränser som fler- och tvärvetenskapen uppstår.

ÖKAD POLICYRELEVANS GENOM GLOBALT FREDSBYGGANDE

I början av 1990-talet, när kalla kriget efter nästan ett halvt sekel tog slut, spred sig optimismen om möjligheterna att skapa en fredligare global ordning. FN var inte längre lamslaget av supermakternas vetorätt i säkerhetsrådet, och omfattande fredsoperationer mångdubblades i olika delar av världen. I flera konflikter som tidigare betecknats som olösliga påbörjades fredsprocesser, såsom de på Nordirland, i Sydafrika och i Mellanöstern. Samtidigt minskade antalet mellanstatliga konflikter och krig, en trend som blivit bestående. Kraven har ökat på det internationella samfundet att intervenera i konflikter med grova kränkningar av mänskliga rättigheter och etnisk rensning. Det har resulterat i ett flertal humanitära interventioner och i en doktrin om det internationella samfundets skyldighet att skydda (R2P) som antagits av FNs generalförsamling.

Humanitära militära interventioner och multilaterala fredsskapande operationer legitimeras i allt högre grad utifrån framväxande internationella normer och folkrätten. På samma sätt baserar sig konfliktlösning och fredsbyggande i hög grad på universella värden som mänskliga rättigheter, mänskliga behov, demokrati, rättvisa och säkerhet. Flera av dessa kan betecknas som kosmopolitiska fredsstrategier eftersom de formuleras med utgångspunkt i det globala och inte utifrån en stat, ett samhälle, eller en plats. De är med andra ord allmängiltiga fredsbyggande strategier som inte är begränsade till subjektiva sociala eller kulturella värden.

Vi kan också notera under de senaste årtiondena ett utökat internationellt engagemang i flera fredsbyggande operationer i syfte att globalt stödja och konsolidera liberala demokratiska stater för att främja en fredlig internationell ordning. Liberala demokratier anses utgöra grunden för en hållbar universell fred som bygger på tesen om att demokratier inte för krig mot varandra. Liberalt fredsbyggande utförs oftast med hjälp och styrning av internationella aktörer och med omfattande ekonomiskt, institutionellt och teknologiskt bistånd. Det finns därmed en hög internationell närvaro i konfliktdrabbade områden som under längre tidsperioder hjälper till med att assistera och övervaka till exempel politiska val som hålls i samband med att fredsavtal sluts; stödja civilsamhällets framväxt och icke-statliga organisationers enskilda verksamhet (som antas vara aktiva och drivande aktörer bakom demokratibyggande); bevaka mänskliga rättigheter; och assistera i försoningsprocesser. Dessa fredsbyggande strategier förväntas samtidigt kombinera ekonomiska liberaliseringsstrategier med införandet av t.ex. marknadsekonomi och verkandet för privatisering och avreglering, allt i syfte att få den liberala demokratiska staten integrerad och konsoliderad i den globala världsekonomin.

Genom att öka det ekonomiska ömsesidiga beroendet globalt förväntas krig bli alltför kostsamma att föra och därmed ökar chanserna för en fredlig internationell ordning. I praktiken har vi sett hur denna universella fredsbyggande modell applicerats i flera fredsprocesser runt om i världen. Trots stora regionala variationer och mellan olika konflikttyper har det liberala freds- och statsbyggande alltsedan 1990-talet varit förvånansvärt homogent i sin utformning.

EFTERFRÅGAD FREDSEXPERTIS

Hur kan vi förstå och förklara de föränderliga processer som utgör dagens konfliktdynamik och vilka konsekvenser har det för fredsmäklande? Vilket ansvar har det internationella samfundet att ingripa i våldsamma konflikter? Finns det omständigheter då militärt våld kan rättfärdigas? Vilken typ av fred bör byggas och strävas efter? Vilken typ av internationell ordning ser vi växa fram? Är vi på väg mot en ny liberalpolitisk och ekonomisk ordning med en fred som grundar sig på att demokratier inte krigar mot varandra eller mot en mer oförutsägbar multilateral internationell ordning? Vilken betydelse har territorium och nationella gränser i en globaliserad värld med ekonomiska, politiska och kulturella ömsesidiga beroenden? Kan

gränsöverskridande politiska, sociala och ekonomiska gemenskaper bidra till en fredlig ordning som i högre grad värnar om mänsklig frigörelse bortom förtryck, våld och strukturella orättvisor? Kan en tilltagande global ekonomisk och politisk styrning utgöra början på den eviga freden som den stora tyske filosofen Immanuel Kant tecknade för flera hundra år sedan? Dessa är några centrala frågor inom freds- och konfliktforskning som på senare tid intensivt debatterats och diskuterats, dels i relation till det växande antalet inomstatliga konflikter, dels i relation till globaliseringens långtgående konsekvenser för individer, organisationer, stater och internationella relationer.

För att hantera dessa globala utmaningar och samtidigt förhålla sig till en ambitiös internationell fredsagenda (att förebygga, hantera, och lösa konflikter), vilken lanserades under 1990-talet av FNs Generalsekreterare Boutrous Boutrous Ghali,[5] har fredsexpertis och akademisk kunskap efterfrågats i allt högre grad av stater och internationella organisationer. Omfattande studier, rapporter och utvärderingar har gjorts för att identifiera de bästa och lämpligaste strategierna för fredsbyggande. Ett stort antal akademiker har även producerat policy-rekommendationer, praktiska handböcker och "verktygslådor" om fredsbyggande som syftar till att bistå beslutsfattare och internationella aktörer och organisationer till en bättre konfliktanalys och "effektivare" fredsinsatser som kan genera långsiktigt hållbara resultat.[6] Även flera västerländska NGOs ingår i den «fredsindustri» som blomstrat under de senaste årtionden. Denna trend har förstärkts av att alltfler västerländska stater väljer att ut-allokera bistånd och fredsarbete till icke-statliga, civilbaserade organisationer.

Samtidigt kan vi notera en ökad pessimism som vuxit fram de senaste åren om möjligheterna för externa aktörer att intervenera i konflikter och bygga fred. Den arabiska våren, som till en början medförde stora förhoppningar om demokrati i Mellanöstern, har övergått till vinter i form av utdragna och våldsamma konflikter. Det illustrerar hur instabila och svåra övergångsperioder kan vara mellan auktoritärt styre och demokrati. De diplomatiska försök och internationella ansträngningar som gjorts för att begränsa Irans möjlighet att utveckla kärnvapen parallellt med en än så länge verbal upptrappning mellan ärkefienderna Israel och Iran visar hur sårbar en region som Mellanöstern är för olika typer av krig och konflikter. Den Islamiska Statens (IS) våldsamma erövring av territorier samt brutala terrorhandlingar mot civilbefolkningen bland annat i Irak och Syrien visar på hur terroristorganisationer kan äventyra internationell, regional, nationell och individuell säkerhet.

Det finns också en växande kritik och insikt om att två årtionden av omfattande internationellt fredsbyggande har misslyckats på flera platser och skapat i en del fall motsatta resultat. Flera fredsprocesser har kollapsat eller förblivit oavslutade och fortsätter att stå i stort beroende till internationella aktörers stöd och ekonomiska bistånd. Kritikerna lyfter bland annat fram hur förödande politiska val kan vara om de forceras fram för tidigt. Dessa val hålls ofta kort efter att ett fredsavtal slutits. På så vis antas det att legitimitet, lokal förankring och stöd för implementering av en nyligen framförhandlad fredsöverenskommelse kan erhållas. Politiska val kan även vara en viktig del i avmilitariseringsprocesser av väpnade fraktioner, vilka underlättar dessa gruppers transformation till politiska partier. Men övergångsperioden från krig till fred är ofta instabil, osäker och kantas av fortsatt våld. Att hålla politiska val kan därmed resultera i ökade istället för minskade spänningar och våld.

Dessutom innebär det stora svårigheter att omsätta och exportera liberala fredsstrategier och västerländska begrepp till olika lokala och kulturella kontexter. Lokala icke-statliga organisationer har till exempel i sin iver att erhålla internationella bistånd och finansiering anpassat sina målsättningar till vad västerländska biståndsorgan och internationella aktörer förespråkar och prioriterar i fredsarbetet. Nyckelord och terminologi anpassas enligt västerländska begrepp, vilket i flera fall skapat institutioner med svag lokal resonans och förankring. Kritikerna ser också det liberala fredsbyggandet som naivt och påpekar att den lokala politiska dynamiken ignorerats. De menar istället att ojämlikhet, förtryck, motstånd och oförenliga intressen bör stå i centrum och adresseras i fredsarbetet. Att acceptera olikhet innebär ett accepterande av att fred ofta är fragmenterad och inte universell. Tvärtom kan och bör fred vara ett omdebatterat begrepp och fredsbyggande bör därför ses som något i konstant förändring och i ständig utveckling enligt kritikerna.

Vi kan också notera en tilltagande kritik inom akademin kring denna typ av fredsexpertis som anses gynna ett västerländskt tekniskt kunnande och främja en västerländsk förståelse av konflikter i syfte att skapa en global konsensus kring fredsbyggande. Kritikerna menar att globalt fredsbyggande ofta presenteras som metodologiskt neutralt och opartiskt, men att det i praktiken tenderar att utesluta alternativa politiska visioner och idéer om fred. Globalt fredsbyggande ses med andra ord som ett försök till avpolitisering med sin starka betoning på institutionell utveckling, standardisering, professionalisering och ekonomisk liberalisering, vilka ses som

nödvändiga steg mot en demokratisk och fredlig utveckling. Men utan pluralistiska och alternativa politiska arenor är risken stor för att våldet trappas upp och att "fredssabotörer" tar till våld som medel och protest. För att anta de globala utmaningar som freds- och konfliktforskningen står inför behöver vi därför fler kritiska perspektiv och reflektiva studier för att ämnet ska bibehålla sin förmåga till förnyelse. Till skillnad från systerdisciplinen internationella relationer (IR), som under de senaste årtiondena breddats och förnyats genom stora inom-akademiska och tidvis abstrakta debatter som kretsat kring realistiska, liberala, socialkonstruktivistiska och postmoderna perspektiv, har policy-relevansen varit främsta drivkraften inom freds- och konfliktforskningen. Samtidigt kan detta vara ämnets svaghet eftersom forskningsagendan dels drivs i allt för hög grad av kortsiktiga perspektiv, preskription och praktik, dels för att en stor del av forskningsfinansieringen är knuten till idén att forskningen skall vara policy-relevant för makthavare.

Noter

1. Se Agrells betraktelse i denna volym.
2. Karin Aggestam & Annika Björkdahl, red. *War and Peace in Transition. Changing Roles of External Actors*. Lund: Nordic Academic Press, 2009.
3. Karin Aggestam och Kristina Höglund, red. *Om krig och fred. En introduktion till freds- och konfliktstudier*. Lund: Studentlitteratur, 2012.
4. När det gäller Mellanöstern har en stark kompetens etablerats tack vare de strategiska forskningsmedel som Lunds universitet erhöll inom forskningsprogrammet MECW (Middle East in the Contemporary World) som leds av Centrum för Mellanösternstudier.
5. Boutros-Ghali, Boutros. *An Agenda for Peace*. New York: United Nations, 1995.
6. Se till exempel, Schirch, Lisa. *Conflict Assessment and Peacebuilding Planning: Toward a Participatory Approach to Human Security*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2013; Nations, United. *Monitoring Peace Consolidatio. United Nations Practitioners' Guide to Benchmarking*. New York: United Nations, 2010.

Tredje uppgiften och samhällsvetenskapens nytta

Åsa Knaggård

När vi talar om forskningens roll i samhället och det som brukar kallas för tredje uppgiften handlar det oftast antingen om att vi som forskare vill att vår kunskap kommer till bättre användning eller rop på att forskningen ska vara mer samhällsnyttig. Det kan framstå som paradoxalt att alla vill att forskares kunskap ska användas, samtidigt som man är överens om att detta inte görs. Det kan framstå som en lätt sak att helt enkelt utnyttja forskningen i högre utsträckning när alla verkar vara så överens. Det är dock varken en lätt sak eller så paradoxalt som det framstår.

FORSKNINGENS ROLL I SAMHÄLLET

Ett grundläggande problem när man diskuterar forskningens roll i samhället är att det inte är självklart hur relationen ska se ut. De flesta av oss är överens om att vi vill ha ett politiskt beslutsfattande som baseras på kunskap om de frågor som beslutet gäller. När de politiska spelreglerna för skola, sjukvård och äldrevård förändras vill de flesta att de ska grundas i kunskap om vad som fungerar. Det samma gäller i frågor om arbetsmarknaden, integration och miljö. Samtidigt som den vetenskapliga kunskapens roll framstår som ett självklart fundament för politiska beslut är det inte alls självklart vilket inflytande denna kunskap ska ha. Om vetenskaplig kunskap i för hög utsträckning får styra vilka beslut som ska fattas närmar vi oss en teknokrati med ett förminskat demokratiskt inflytande. Även om man skulle kunna argumentera för att vetenskapen kan styra samhället i en önskvärd riktning tappar vi möjligheten till insyn och ansvarsutkrävande, som det demokratiska systemet vilar på.

Vilken nivå av inflytande som anses vara rätt har varierat under historiens lopp. Efter andra världskriget sågs det som positivt att forskningen hade en stor betydelse för politiken.[1] De tekniska landvinningar som gjorts under kriget lade grunden för detta synsätt. När den avgående amerikanske presidenten Dwight D. Eisenhower höll sitt sista tal som president 1961 hade inställningen förändrats och han varnade för den makt som hade fokuserats till den vetenskapliga och teknologiska eliten.[2] Idag har pendeln åter svängt tillbaka till fördel för mer vetenskapligt inflytande.

Den brittiska Labourregeringen som tillträdde efter valet 1997 formulerade en strategi som gick ut på att satsa på ”what works”, kallad evidensbaserat beslutsfattande.[3] Därefter har begreppet och strategin kommit att spridas både till andra länder[4] och i den vetenskapliga litteraturen[5]. Utvecklingen visar att det inte finns några givna svar på frågan hur stort inflytande som forskare och forskning bör ha i politiken.

ANVÄNDNINGEN AV FORSKNINGSRESULTAT I POLITIKEN

Faran för teknokrati, som Eisenhower varnade för, är mindre än många kanske tror. Vetenskap uppfattas ofta som överlägsen annan kunskap och forskaren som någon med större kunskap och insikt än andra. Den vetenskapliga kunskapen och forskaren har ett överläge då det handlar om specialiserad och snäv kunskap. När politiska beslut ska fattas är det däremot inte alls säkert att den vetenskapliga kunskapen har detta försteg. Politiska beslut handlar inte bara om vad som är bäst enligt rådande forskning, utan vad man i en komplex verklighet kan enas om och få att fungera. Studier har visat att politiker och politiska organisationer använder sig av vetenskaplig kunskap främst då den passar in i den politik som bedrivs.[6] Kunskapen används alltså för att legitimera de förslag som ändå skulle föras fram. Forskaren får här stå som garant för kvalitet och kan därmed ge förslaget tyngd. I detta sammanhang är forskningens faktiska kvalitet mindre viktig än att den framstår som trovärdig. Det har också visats att forskningsresultat i låg utsträckning direkt påverkar utformningen av politiska beslut.[7] Det är mycket svårt att spåra denna typ av direkt påverkan. Vetenskapens roll, och kanske framförallt samhällsvetenskapens roll, utgörs i hög utsträckning istället av en långsiktig påverkan – att lyfta frågor, föra fram argument och forma vårt sätt att tänka om samhällsproblem. Detta brukar kallas för en konceptuell påverkan, i kontrast till en instrumentell som faktiskt påverkar beslutet eller en symbolisk där forskningen utnyttjas för att ge tyngd.[8] För den som vill att forskningen ska vara mer samhällsnyttig är denna långsiktiga påverkan otillfredsställande, särskilt då den är så svår att mäta (vilket ofta utgör ett problem i utvärderingssamhället).

FORSKARENS BETYDELSE FÖR ANVÄNDNINGEN

Den andra sidan av myntet är vi forskare. För att vetenskaplig kunskap och forskningsresultat ska kunna påverka samhället och politiska beslut

krävs att också vi är villiga att bidra. Jag och många med mig säger oss att vi självklart vill att vår kunskap ska påverka samhället, men vi är ofta mindre villiga att göra det som krävs för att detta ska ske. I viss utsträckning handlar det om att vi prioriterar andra saker högre, som forskning och undervisning, men även familj och fritid. En annan faktor är den forskarroll som vi skolas in i. Traditionellt har forskaren setts som neutral, till och med avskild från samhället i sitt elfenbenstorn. Forskaren ska enligt idealet inte heller få personlig vinning av sin forskning, utan se sig själv som del av en större gemenskap som tillsammans kan flytta fram gränserna för vad vi vet.[9] Alla forskare vet att denna bild har lite med verkligheten att göra. Idag måste forskaren i hög utsträckning själv söka de medel som behövs för att få bedriva sin forskning. Detta görs i konkurrens – ett system som knappast befrämjar känslan av ett kollektiv som gemensamt ökar vår kunskap. Vi bedöms akademiskt i allt högre grad utifrån vår produktivitet – hur mycket forskningsmedel vi drar in och hur många publikationer vi har på vårt cv. Detta innebär att incitamenten för att agera utifrån egennytta – den egna publikationslistan och karriären – alltså har förstärkts. Trots att idealet framstår som mer avlägset än någonsin har det ändå behållit ett starkt inflytande på hur vi som kollektiv uppfattar vår roll, liksom på hur andra uppfattar oss.[10] Det är just föreställningen om att forskningen är neutral och att forskare handlar utifrån oegennytta som gör att vetenskaplig kunskap har en så hög legitimitet i samhället. Det är också denna föreställning som får oss att irriteras över kollegor som vi upplever som köpta av särintressen eller som för politiska.

Föreställningen om forskaren som neutral och skild från samhället sätter i hög utsträckning krokben för vår önskan om att politikerna ska lyssna på oss. Studier har visat att några av de faktorer som framför allt är viktiga om forskningsresultat ska få genomslag i samhället och i politiska beslut är att de som vi vill ska ta till sig vår kunskap får vara delaktiga i forskningsprocessen, att vi som forskare har en dialog, ansikte mot ansikte, med dem och att vi tydliggör budskapet som vi vill förmedla.[11] Alla dessa faktorer går på tvärs med idealet om den neutrala forskaren.

Studier visar alltså att då de som ska använda kunskapen känner sig delaktiga under forskningsprojektet ökar chanserna för att kunskapen som genereras ska komma att användas. Det kan handla om att de får vara delaktiga i formuleringen av forskningsfrågor, men även i forskningsprocessen i stort. Det finns en djupt rotad föreställning inom delar av vetenskapen att forskningen inte kan vara fri under sådana förutsättningar.

Problemet upplevs som större inom bland annat samhällsvetenskapen där vi i viss utsträckning vill kunna granska de politiska beslutsfattarna kritiskt. Den kritiska granskningen upplevs som hotad av en närmare koppling till dem. Till viss del är denna oro befogad. Det är svårare att kritiskt granska dem man står nära. Samtidigt är mindre inflytande ett pris som den kritiska granskningen får betala. Att den har svårt att få en direkt påverkan på politiken är inte så konstigt. Dess roll handlar om ett mer långsiktigt och konceptuellt inflytande – att på längre sikt påverka samhällsdebatten och förflytta det som är möjligt att tänka. I studier om det som kallas *co-production of knowledge*[12] betonas det omöjliga i att dra en skarp skiljelinje mellan den vetenskapliga forskningen och samhället. Att vi som forskare skulle stå fria i formuleringen av forskningsfrågor är alltså, menar de, en chimär.

Att ha en dialog, gärna ansikte mot ansikte, med politiska beslutsfattare är en annan faktor som studier har visat är betydelsefull för forskningens påverkan. Problemet med en sådan dialog är att det kräver tid och att man som forskare kan få svara på frågor bortom sitt specifika specialområde. Det senare är en känslig fråga. Vissa forskare tar på sig rollen som länk mellan vetenskap och politik och kommenterar då betydligt bredare frågor än vad deras vetenskapliga kompetens täcker in. De blir därför eftersökta. De forskare som väljer att istället diskutera uteslutande de frågor de har en djupare kunskap om kan efterfrågas för dialog endast inom detta område. Den grundläggande frågan som detta väcker är vilken roll forskaren ska ha – är vi experter endast inom snävare områden eller kan vi tänkas fungera som en förmedlare av en något vidare kunskap? Frågan handlar om huruvida vi kan ha någon form av metaexpertis, det vill säga expertis om kunskapsläget.[13] Metaexpertis innebär att som forskare kunna sammanfatta ett större kunskapsområde, liksom att kunna bedöma vad det är vi inte vet.

Frågan om hur vi som forskare ska förhålla oss i dialogen med politiska beslutsfattare är nära kopplad till ytterligare en faktor som lyfts fram i litteraturen om forsknings påverka på politiken – att forskaren tydliggör det budskap som han eller hon vill förmedla. Forskningsresultat talar inte för sig själv, utan måste alltid sättas in i ett sammanhang där de blir begripliga i förhållande till en politisk kontext. Uppfattningen om den idealtypiske forskaren blir här ett hinder. Inom vetenskapen tränas vi att inte dra slutsatser som vi inte kan underbygga utifrån vår forskning. Vi begränsar oss därmed till vad vi med relativt god säkerhet kan säga.

Detta förhållningssätt tjänar oss väl när vi publicerar artiklar, men ställer till problem i kommunikationen med samhället. Den viktigaste frågan för politiska beslutsfattare handlar inte om forskningsresultatet utan om varför vi ska bry oss om det, det vill säga *varför* det är ett problem i en politisk kontext. Vi måste alltså vara normativa och tolka vad vårt resultat kan betyda i politiken. Det handlar om att sätta in vår kunskap i ett vidare sammanhang, både kunskapsmässigt och i förhållande till samhället. Om vi inte gör det, kommer någon annan att göra det och då är det inte säkert att vi kan hålla med om den tolkning som görs.

Jag har egen erfarenhet av detta. Veckan innan jag skulle försvara min avhandling, som handlade om hur politiska beslutsfattare i Sverige hanterade den vetenskapliga osäkerheten i klimatfrågan, blev jag intervjuad i radio. Jag berättade bland annat om ett av mina forskningsresultat, som var att politiska beslutsfattare fattade beslut trots vetenskaplig osäkerhet. I de lägen då det inte fanns någon vetenskaplig kunskap som kunde användas som beslutsunderlag använde de sin erfarenhet om styrmedel och vad man skulle kunna enas om i riksdagen. Det tog inte lång tid innan min slutsats på nätet hade tolkats till att svensk klimatpolitik inte var baserad på vetenskaplig kunskap och därför skulle överges. Om jag själv hade tolkat mitt resultat hade jag sagt att det var ett sundhetstecken att politikerna inte begränsade sig till att fatta beslut bara då vetenskapen kunde visa vad som skulle göras – då hade få beslut kunnat fattas. I och med att jag inte själv gjorde denna tolkning var det fritt fram för andra att göra sin egen.

Enligt en australiensisk studie beskriver sig forskare som haft mycket inflytande på samhällsdebatten och politiska beslut som atypiska forskare.[14] Vad dessa forskare säger är alltså att de valt att inte försöka fylla rollen som den idealtypiske forskaren, utan att de skapat en annan forskarroll där fokus ligger på andra aspekter. Det är ett intressant resultat för det lyfter frågan om det är möjligt att betrakta sig som en typisk forskare och samtidigt ha mycket inflytande utanför akademin.

Intresset för att kommunicera med världen utanför skiljer sig åt mellan olika forskare. Det beror både på personlighet och på vilken forskning man bedriver. Därmed skulle man kunna argumentera för en funktionsuppdelning där vissa forskare lägger mer tid på kommunikation medan andra i högre utstäckning koncentrerar sig på forskning. Det är dock möjligt att det i dialogen med dem utanför akademin händer något med forskaren, det vill säga att viljan och framgången i att kommunicera handlar om mer än personlighet och forskningsinriktning. Man skulle kunna

tänka sig att forskaren blir mer medveten om de problem som politiska beslutsfattare möter och hur de uppfattar sin situation, men också om vad som krävs för att kunna kommunicera forskningsresultat så att de blir betydelsefulla utanför den vetenskapliga världen. Mätt utifrån den idealtypiska forskarrollen minskar ens självständighet och neutralitet, liksom, skulle vissa hävda, kvaliteten på ens forskningsresultat. Samtidigt går det att argumentera för att det som händer i dialogen inte måste vara negativt. Forskaren kan få en mer nyanserad uppfattning om det som studeras. Det kan också komma att ge uppslag till nya forskningsfrågor. Att tvingas att ställa sig bredvid det egna forskningsfältet och betrakta det utifrån skulle kunna leda till att man utvecklar metaexpertis. Denna typ av metakunskap – kunskap om den kunskap man besitter, om gränserna för den och hur den förhåller sig till omvärlden – kan underlätta kommunikation om komplexiteten och osäkerheten i vår kunskap. Jag menar alltså att kommunikation med omvärlden låter oss få syn på vår kunskap – något jag skulle hävda är värdefullt för alla forskare.

HUR ÖKA KOMMUNIKATIONEN MED SAMHÄLLET?

Hur kan vi skapa förutsättningar för att öka möjligheterna för att samhällsvetenskaplig forskning ska kunna påverka beslut av politiker och andra beslutsfattare? Svaret handlar både om vad samhället kan göra och vad vi själva, som forskare, kan göra.

Vad kan politikerna och universiteten göra?

Det krävs politiskt mod för att skapa förutsättningar för kommunikation mellan forskare och samhället. En aspekt handlar om att skapa tidsmässigt utrymme för en sådan kommunikation. Ett sätt att göra detta är genom att ge en större frihet till universitet och högskolor att själva fördela forskningsmedel. En del av den tid som idag läggs på att skriva ansökningar skulle då istället kunna läggas på tredje uppgiften. Detta förslag går stick i stäv med den forskningspolitik som bedrivs idag och de utvärderingsideal som alltmer genomsyrar den akademiska världen. Riktade utlysningar för att fylla vissa kunskapsluckor framstår i många fall som ett slöseri med resurser. En anledning är att den forskningskunskap som efterfrågas sällan används på ett instrumentellt sätt, utan snarare för att legitimera givna politiska positioner. En annan anleding är att de frågor de riktade utlysningarna vill ska besvaras ofta behöver svar relativt snart,

medan forskningsprocessen tar lång tid. Därmed kommer ofta forskningsresultaten för sent i förhållande till den politiska processen. I ett sådant perspektiv framstår det som mer effektivt, om vi vill att forskningen ska vara samhällsrelevant och kunna påverka politiskt beslutsfattande, att satsa på en fri forskning med mer kommunikation med samhället.

Det krävs också att universiteten och högskolorna skapar förutsättningar för tredje uppgiften. Det kan handla om stödjande funktioner och om friköpt tid, men också om att signalera vad som är centralt. En viktig förutsättning för att tredje uppgiften ska prioriteras av forskare är att den påverkar tjänstetillsättningar och meritering. Det kan också handla om att fördelningen av medel till fakulteter och institutioner inte baseras på produktivitet utifrån ett snävt idealtypiskt perspektiv (det vill säga av artiklar). Så länge de incitamentsstrukturer som finns är fokuserade på vetenskaplig publikation kommer de flesta forskare att koncentrera sig på denna uppgift. Om vi vill att forskare ska kommunicera mer med samhället måste incitament som uppmuntrar ett sådant beteende förstärkas. Utan en förändring kommer de forskare som väljer att lägga sin tid på kommunikation med samhället att vara få. Om dessa forskare dessutom i hög utsträckning gör detta på ideell basis förstärks känslan av att det finns olika typer av forskare och att det inte är möjligt att vara både och.

Den incitamentsstruktur som skulle behövas på universitet och högskolor kräver stora förändringar i inställningen till forskning och vad den innebär, både inom akademin och inom den politiska sfären. Den allt större tyngd som lagts vid excellenta forskningsmiljöer och forskare måste då utmanas. Om forskare ska få tid till och vilja prioritera kommunikation med samhället kan vi inte kräva att de ska vara excellenta. Anledningen är inte att man inte kan vara excellent samtidigt som man kommunicerar, utan anledingen är att fokus på excellens leder till att forskare kommer att prioritera bort kommunikation.

Vad kan forskaren göra?

Som framgått ovan är det forskaren gör med sin forskning och sina resultat absolut centralt för vilket inflytande den kan få på politiskt beslutsfattande och i samhällsdebatten. Jag vill här se en mer aktiv forskare. Jag har tidigare i texten argumenterat för att det kan finnas fördelar för den enskilde forskaren att kommunicera med omvärlden, liksom nackdelar. Det går alltså att argumentera för en mer aktivt kommunicerande forskare utifrån ett individuellt perspektiv, men också utifrån ett systemperspektiv.

Det senare argumentet bygger på idén om att forskaren har dubbla roller – som forskare och som medborgare och utgår fån Lennart Lundquists diskussion om tjänstemannens dubbla roller. Lundquist menar att tjänstemän (eller ämbetsmän som är det begrepp han använder) samtidigt fungerar som demokratins tjänare, där de ska följa de direktiv som politiker beslutar om, och som demokratins herrar, i termer av medborgare.[15] Han menar alltså att det som tjänsteman aldrig går att gömma sig bakom politiska beslut, utan att dessa alltid måste ställas mot medborgarnas gemensamma ansvar för demokratin. De flesta forskare som är anställde på universitet och högskolor är tjänstemän och kan därför sägas omfattas av Lundquists idé om demokratins väktare, men de dubbla rollerna är alltså betydelsefulla också på ett annat sätt för forskaren.

Den individuella forskaren har rollen som forskare. I denna roll blir forskningen och dess kvalitet central. Vi är här tillbaka i den idealtypiska modellen av forskaren som metodisk och opolitisk. Forskaren har dock också rollen som medborgare. I denna roll blir kommunikationen med samhället det som hamnar i fokus. I rollen som medborgare har man ett delat ansvar för demokratin och för att goda politiska beslut fattas. I vanliga fall begränsas rollen som medborgare till att i val rösta på det alternativ man tycker är bäst. Som forskare har man i vissa fall mer information än andra medborgare för att bedöma kvaliteten på de demokratiska beslut som fattas och deras möjlighet att åtgärda samhällsproblem. Man kan argumentera för att forskaren just därför har ett större ansvar för demokratin än andra medborgare. Detta ansvar skulle då innebära en plikt att kommunicera med politiska beslutsfattare och samhället utifrån den specialiserade kunskap och den metakunskap som forskaren har. Det är inte lika självklart om det innebär att politiska beslutsfattare på ett tydligare sätt bör inkluderas i forskningsprocessen. Plikten att kommunicera måste inte ses som liktydig med att alla bör kommunicera lika mycket. Det är fullt möjligt att tänka sig någon form av funktionsuppdelning mellan forskare. Det måste inte heller ses som liktydigt med att den vetenskapliga kunskapen är viktigare än annan kunskap. Det innebär dock att vetenskaplig kunskap är viktig och bör vara *en* viktig grund för politiskt beslutsfattande.

Hur kan vi omsätta idén om forskarens dubbla roller i praktiken? Grundläggande är att det gäller att hålla isär rollerna och vara tydlig med vad man gör. Forskningen ska fokuseras på det man kan, men forskaren som medborgare måste kunna ta ett steg bortom detta för att värdera

den kunskap som finns och ställa den i relation till samhällsproblem och vad som kan (och bör) göras. Genom att vara tydlig med om det är mitt forskningsresultat som säger något eller om det är jag som utifrån resultatet, men också utifrån en vidare metaexpertis, föreslår något gör vi det möjligt för politiska beslutsfattare att själva bedöma vilken vikt de vill lägga vid det vi säger. Ett sådant förhållningssätt kommer att leda till vissa missuppfattningar och även att det vi säger utnyttjas och framhålls som resultat av forskning. Skillnaden mot hur forskning används som legitimerande idag kommer inte att vara så stor. Den stora skillnaden är att vi som forskare har tolkat våra resultat och satt in dem i ett vidare sammanhang. Förhoppningsvis kommer det att leda till att vår kunskap blir mer samhällsnyttig och användbar.

SAMHÄLLSVETENSKAPENS INFLYTANDE I FRAMTIDEN

De flesta verkar vara överens om att vetenskapen, och samhällsvetenskapen inte minst, bör vara av större nytta för samhället. Om detta tolkas som att forskarna ska ändra sig eller att politiska beslutsfattare måste lyssna bättre är en annan fråga. Och det är här som det skenbart paradoxala kan förklaras. I tidigare teoribildning om relationen mellan vetenskap och politik talade man om *two communities*[16] – om vetenskap och politik som två sfärer styrda av olika logik och tempo. Det ligger något väsentligt i detta. Forskare och politiska beslutsfattare talar i hög utsträckning förbi varandra. Anledningen till att vi vill att kunskap ska användas mer skiljer sig ofta åt och när vi kommunicerar talar vi i hög utsträckning om olika saker (forskare om resultat och politiska beslutsfattare om varför vi ska bry oss och vad vi ska göra). Vi som forskare kommer aldrig att kunna styra hur vår kunskap används i politiken eller i samhället i stort, men det innebär inte att vi ska ge upp och retirera till elfenbenstornet.

Något som avsevärt förbättrar förutsättningarna för att vetenskaplig kunskap ska användas av politiska beslutsfattare är att båda parter, forskare och beslutsfattare, aktivt söker dialog.[17] Som forskare kan vi bara utgå från oss själva och ändra vårt förhållningssätt och vad vi gör. Vi kan inte förlita oss på att vår kunskap påverkar av sig självt – det gör den inte. Om vi vill att vår kunskap ska användas bortom akademin krävs ett minst lika hårt arbete som vi lägger ner på forskningen. Det handlar om att visa att vi är tillgängliga för dialog och att se de politiska beslutsfattarnas perspektiv som berikande för vår egen forskning. För att vi ska

få förutsättningar för att kommunicera behöver dock både politiker och universitet och högskolor att fundera över de incitamentsstrukturer som existerar. Vill man på allvar att vetenskapen ska vara mer samhällsnyttig, och vill man ha en dialog, måste förutsättningar för en sådan skapas.

Varför ska då politiska beslutsfattare vilja skapa förutsättningar för dialog med forskare inom samhällsvetenskapliga institutioner? Det finns ett överflöd av kunskap på området, producerad av institut, tankesmedjor och branschorganisationer. I vissa fall är den kunskapsproduktion som sker inom dessa organisationer jämförbar med den som sker på universiteten. I andra fall är den inte lika väl underbyggd. Oavsett kvaliteten på kunskapen har dessa organisationer en stor fördel i kommunikationen med politiska beslutsfattare genom att de inte begränsas av krav på neutralitet. De måste inte förhålla sig till den idealtypiske forskaren och har därmed inga problem med att sätta in resultat i ett större sammanhang och ge förslag till hur problem kan åtgärdas. Det finns heller inget som hindrar dem från att aktivt interagera med politiska beslutsfattare. Som institution kämpar samhällsvetenskapen för att markera territorium gentemot dessa konkurrerande kunskapsproducenter. Det som är den samhällsvetenskaplige forskarens övertag i denna konkurrens är den djupa kunskapen inom ett snävt område kopplat till metaexpertisen som medborgarrollen ställer krav på. En avgörande skillnad är alltså att universiteten är öppna för en demokratisk granskning och delar det gemensamma ansvaret för samhällets utveckling med andra offentliga aktörer.

Noter

1. Se till exempel Elzinga, Aant & Jamison, Andrew, 1995. ”Changing policy agendas in science and technology”, i Jasanoff, Sheila, Markle, Gerald E., Petersen, James C. & Pinch, Trevor (red), *Handbook of Science and Technology Studies*. Thousand Oaks: Sage.

2. Citerad i Weingart, Peter, 1999. ”Scientific expertise and political accountability: Paradoxes of science in politics”, *Science and Public Policy*, Vol 26, Nr 3.

3. Clarence, Emma, 2002. ”Technocracy reinvented: The new evidence based policy movement”, *Public Policy and Administration*, Vol 17, Nr 3.

4. Nutley, Sandra M., Walter, Isabel & Davies, Huw T.O., 2007. *Using Evidence. How Research Can Inform Public Services*. Bristol: The Policy Press.

5. Haynes, Abby S., Derrick, Gjemma E., Chapman, Simon, Redman, Sally, Hall, Wayne D., Gillespie, James & Sturk, Heidi, 2011. "From 'our world' to the 'real world': exploring the views and behaviour of policy-influential Australian public health researchers", *Social Science & Medicine*, Vol 72.

6. Till exempel Boswell, Christina, 2009. *The Political Uses of Expert Knowledge: Immigration Policy and Social Research*. Cambridge: Cambridge University Press.

7. Amara, Nabil, Ouimet, Mathieu & Landry, Réjean, 2004. "New evidence on instrumental, conceptual, and symbolic utilization of university research in government agencies", *Science Communication*, Vol 26; Weiss, Carol H., 1979. "The many meaning of research utilization", *Public Administration Review*, Vol 39, Nr 5.

8. Weiss, Carol H., 1979. "The many meaning of research utilization", *Public Administration Review*, Vol 39, Nr 5.

9. Jämför med Merton, Robert K., 1973. *The sociology of science: theoretical and empirical investigations*. Chicago: University of Chicago Press.

10. Jämför med Brown, Richard Harvey & Malone, Elizabeth L., 2004. "Reason, politics, and the politics of truth: how science is both autonomous and dependent", *Sociological Theory*, Vol 22, Nr 1.

11. Till exempel Nutley, Sandra M., Walter, Isabel & Davies, Huw T.O., 2007. *Using Evidence. How Research Can Inform Public Services*. Bristol: The Policy Press.

12. Jasanoff, Sheila, 2004. *States of knowledge. The co-production of science and social order*. London: Routledge.

13. Jämför med Turner, Stephen, 2005. "Expertise and political resonsibility: the Columbia shuttle catastrophe", i Maasen, Sabine & Weingart, Peter (red), *Democratization of expertise?: exploring novel forms of scientific advice in political decision-making*. Dordrecht: Springer.

14. Haynes, Abby S., Derrick, Gjemma E., Chapman, Simon, Redman, Sally, Hall, Wayne D., Gillespie, James & Sturk, Heidi, 2011. "From 'our world' to the 'real world': exploring the views and behaviour of policy-influential Australian public health researchers", *Social Science & Medicine*, Vol 72

15. Lundquist, Lennart, 1998. *Demokratins väktare. Ämbetsmännen och vårt offentliga etos*. Lund: Studentlitteratur.

16. Caplan, Nathan, 1979. "The two-communities theory and knowledge utilization", *American Behavioral Scientist*, Vol 22, Nr 3.

17. Brown, Chris, 2012. "The 'policy-preferences model': a new perspective on how researchers can facilitate the take-up of evidence by educational policy makers", *Evidence & Policy*, Vol 8, Nr 4.

Framåtblickar

Akademiskt ledarskap i brytningstid

Charlotte Simonsson

”Jag har alltid trott på det kollegiala ledarskapet, men nu börjar jag faktiskt att tappa tron. Alltmer handlar om administration och management. Jag blev prefekt för att jag ville utveckla forskning, inte hålla på med kommatecken i kursplaner!”

Citatet kommer från en prefekt inom Lunds universitet som på ett möte uttryckte sin frustration på det här sättet. På samma möte berättar en annan prefekt att hon för första gången mött åsikten att det är dags att vi börjar anställa professionella ledare. I ett annat sammanhang berättade en tredje om en broschyr som han fått från ett utländskt lärosäte. Broschyrens syfte var att locka sökande till ett uppdrag som prefekt och prefekten menade att ”man verkligen fick känslan av att man var välkommen och efterlängtad”. ”Här handlade det alltså inte om att ta på sig en chefsroll som ingen annan ville eller kunde ta…?”, var den något ironiska kommentaren från en annan prefektkollega.

Den här typen av samtal är tecken på att något håller på att hända med det akademiska ledarskapet. Nya ledarskapsideal och nya krav, både inom och utanför universitetet, skapar ett behov av att diskutera ledarskapsfrågor på nytt. Vad i det ”gamla” vill vi behålla och vad i det ”nya” måste, eller kanske till och med vill, vi ta till oss?

Jag som skriver detta är prefekt sedan tre år tillbaka, och när jag reflekterar över fenomenet ”akademiskt ledarskap” blir det naturligt nog ofta med den rollen i åtanke (även om det akademiska ledarskapet också rymmer andra roller som till exempel forskningsledare, studierektor och centrumledare). Mitt intresse för ledarskap började för drygt 15 år sedan då jag skrev min doktorsavhandling om ledarskap ur ett kommunikativt perspektiv. Efter disputationen arbetade jag ett antal år som kommunikationskonsult och min främsta roll var då att utveckla och utbilda chefer. Jag har alltså forskat om ledarskap, utbildat chefer i deras roll som ledare, och nu försöker jag själv praktisera ett ledarskap. Att själv leda har visat sig vara det allra svåraste, men på sätt och vis också det roligaste.

DET KOLLEGIALA LEDARSKAPET KONTRA DET LINJÄRA, MANAGEMENT-ORIENTERADE

Inom universitetsvärlden lyfter vi ofta fram det kollegiala ledarskapet som något positivt och närmast nödvändigt för att säkra ledarskapets legitimitet och akademins särart och kvalitet. Trots detta upplever jag att det är sällan vi diskuterar vad det kollegiala ledarskapet innebär eller hur unikt det egentligen är.

Om det kollegiala ledarskapets innebörd skriver Rider, Sundberg och Ahlbäck Öberg: ”Kollegialitet kommer från latinets collegium, som betyder gille, samfund av ämnesbröder [*sic!*], och är således benämningen för förhållandet universitetskollegor sinsemellan.”[1] Författarna menar att kollegialitet inbegriper både en kultur och en struktur. Det handlar bland annat om en disputations- eller seminariekultur där det förs en kritisk och upplyst dialog om forskning och utbildning.[2] Det strukturella hänför sig till att kollegiet väljer sina egna ledare, men också att kollegiet – eller snarare representanter organiserade i styrelser, nämnder och råd – fattar gemensamma beslut. Dessa beslutsorgan utgör samtidigt olika fora för ett organiserat meningsutbyte. Det kollegiala ledarskapets princip bygger således på en styrning underifrån, vilket innebär att prefektens roll blir att agera som en representant för de egna kollegorna uppåt i organisationen samt att utveckla forskningen och utbildningen i den riktning, som kollegiet bestämmer.

Det kollegiala ledarskapet ställs av Rider, Sundberg och Ahlbäck Öberg mot en hierarkisk linjeorganisation.[3] Linjeorganisationens styrmekanismer baseras inte på kollegial kvalitetsbedömning, utan på lagar och regler, strategiska mål samt fördelning av ekonomiska medel. Linjeorganisationen bygger också på att ledare utses ovanifrån, dvs. av den eller de som kommer att bli den nya chefens chef(er). Enligt linjeorganisationens princip blir prefektens roll att agera som arbetsgivarens eller ledningens representant och att arbeta i riktning mot de mål som ledningen formulerat.

I praktiken befinner sig prefekten i skärningspunkten mellan de här två ledningsprinciperna, och måste balansera krav och förväntningar kopplade till de båda principerna. Helt i linje med denna dualitet kan man intressant nog konstatera att prefekten utses av dekanen efter ett förslag som kommit fram genom val i kollegiet. Prefekten har nog alltid befunnit sig i en ”klämsits” mellan linjen och kollegiet, men det finns tydliga tecken på att linjeorganisationens principer och krav stärkt sin ställning inom akademin under de senaste åren. Samtidigt kan man

notera att andra organisationer i vissa avseenden har närmat sig den kollegiala principen. Redan i mitten av 1980-talet började både forskare och praktiker att prata om behovet av att bryta upp den hierarkiska och byråkratiska organisationen.[4] Detta kan ibland kopplas till framväxten av kunskapsintensiva organisationer bestående av komplexa verksamheter där medarbetare har både kompetensen och mandatet att fatta självständiga beslut. Istället för ett auktoritärt ledarskap förordas ett mer dialogorienterat där medarbetarna involveras i beslut. Även om inte cheferna utses av medarbetarna måste de ändå visa sig kunniga och kompetenta för att få förtroende. Chefspositionen i sig är inte längre tillräcklig för att uppnå legitimitet. Med detta menar jag inte att det går att sätta likhetstecken mellan akademins kollegiala ledarskap och så kallade post-byråkratiska ledarskapsprinciper. Min poäng är snarare att det akademiska ledarskapet inte är riktigt så unikt eller särpräglat som vi vill göra gällande, och vi kan säkert lära oss mer av ledarskapet inom andra organisationer än vad vi ofta trott.

Skillnaderna är kanske snarare en fråga om historia och balans. Inom akademin har det kollegiala ledarskapet dominerat historiskt och från min horisont är det fortfarande den rådande normen, även om linjeorganisationens principer märks alltmer. Inom det privata näringslivet, men också inom många andra offentliga organisationer är det tvärtom: här har linjeorganisationens principer dominerat under lång tid, men de nya former för ledarskap och organisering som växt fram under de senaste decennierna har visat likheter med det kollegiala ledarskapet.

HUMAN RESOURCES MANAGEMENT (HRM)

En av de ledarskapsfilosofier som under senare år blivit alltmer framträdande inom akademin är Human Resources Managent. Alvesson och Lundholm menar att HRM utgör ett samlingsnamn för en mängd olika arbetssätt och metoder, såsom övergripande personalplanering, värdegrundsarbete, karriärplanering, kompetensutveckling och belöningssystem.[5] HRM innebär dessutom en övergång till en mer strategisk syn på personalen jämfört med traditionellt personalarbete.

HRM-idéerna har säkert präglat ledarskapet inom universitetet under lång tid, men min upplevelse är att de har slagit igenom först under de senaste fem till tio åren. När jag själv doktorerade i slutet på 1990-talet fick vi doktorander veta att vi kunde få ha ett utvecklingssamtal med prefekten

om vi så ville. Det var ganska oklart vad det hela skulle gå ut på, och min minnesbild var att det var få som nappade på erbjudandet. Idag blir både doktorander och övrig personal inte bara erbjudna ett sådant utvecklingssamtal, det är till och med obligatoriskt att ha det en gång om året med sin närmaste chef.

I kölvattnet av HRM-idéerna byggs det bland annat så kallade kompetensportaler, det skapas mallar för utvecklingssamtal, anställdas prestationer mäts och räknas, lärare personaplaneras timme för timme, det skrivs arbetsmiljöplaner, medarbetarenkäter distribueras, sammanställs och granskas. Det mesta av detta representerar en både nödvändig och positiv utveckling, men det ställer också nya och ökade krav på prefekter. Lyckligtvis har man som prefekt ofta ett gott stöd av HR-specialister (personalansvariga), men likväl är det mycket som faller på prefektens lott och som tar tid från annat och som ibland kan vara svårt att förena med den kollegiala ledarskapsprincipen.

Jag har ovan hävdat att det akademiska ledarskapet inte är fullt så unikt som vi ofta gör gällande. Det skiljer sig dock i ett väsentligt avseende, nämligen att vi sällan rekryterar en chef utanför den egna gruppen av kollegor. Vanligtvis blir man som prefekt personalansvarig för en grupp individer man tidigare varit kollega med. Efter ett antal år träder prefekten ofta tillbaka och blir en i gruppen igen. Även under själva prefektskapet är man vanligtvis fortsatt verksam som forskare och lärare och är på så vis en i kollegiet. En stor fördel med detta roterande ledarskap är att det efter några år finns flera personer i organisationen med ledarerfarenhet och som i många fall kan vara ett gott stöd för prefekten, studierektorn och styrelsen. Nackdelarna kan vara svårigheter att sköta de så kallade HRM-frågorna på ett professionellt sätt. Som prefekt ställs du inte sällan inför en situation där du ska lönesätta en person som varit din tidigare chef, eller som du sökt forskningsmedel och jobbar tillsammans med i ett gemensamt projekt. Som prefekt kanske du blir tvungen att säga upp någon du haft som nära lärarkollega under många år. I ena stunden kan du ingå i ett lärarlag, i nästa stund måste du ha ett så kallat svårt samtal med en kollega på grund av upprepade klagomål från studenter. Jag är övertygad om att de flesta prefekter verkligen försöker att vara professionella i sin roll som ledare, men det säger sig självt att pendlingen mellan olika roller skapar utmaningar och problem. Det är en inbyggd spänning i det kollegiala ledarskapet, som knappast är enkel att hantera. Förvånansvärt nog är det inte ett dilemma som tagits upp i de

ledarskapsutbildningar jag gått på i universitetets regi. Inte heller i andra sammanhang har frågan funnits med på någon ledarskapsagenda, och jag menar att det är något som borde diskuteras i betydligt större utsträckning än vad som sker idag.

I HRM-sammanhang anses god kompetensförsörjning bygga på en förmåga att *rekrytera*, *utveckla* och *avveckla* personal. Låt oss relatera detta till hur vi hanterar akademiska ledare. Tittar vi på det första steget, rekryteringen, är det inte ovanligt att det saknas villiga kandidater då det är dags för prefektval. Som prefekt ansvarar du för att ha utvecklingssamtal och diskutera karriärplanering med varje enskild medarbetare. Här kan prefekten uppmuntra personer att på sikt ta över den egna ledarrollen, men inför ett prefektval utser kollegiet en valberedning med uppgiften att föreslå en eller flera kandidater. Utifrån en linje- och HRM-idé har prefekten ett ansvar att identifiera och odla fram nya ledartalanger, men utifrån den kollegiala ledarskapsprincipen ska kollegiet välja sin egen chef. Frågan är då vem som ansvarar för att attrahera och vaska fram lämpliga och villiga kandidater – är det prefekten, dekanen, valberedningen eller kollegiet? Och vilken roll eller vilket ansvar har Personal-/HR-funktionen i denna process? Det finns inga givna svar på de här frågorna, men väl ett behov av att diskutera och hantera dem.

Ser vi till utvecklingen av akademiska ledare finns det sedan ett par år tillbaka ett tydligt utbildningspaket för prefekter och administrativa chefer inom hela universitetet. På central nivå har man även introducerat en ny kurs för dem som inte är chefer, men som är nyfikna på och intresserade av ledarrollen, något jag tror kan vara ett viktigt sätt att attrahera och finna nya ledare. Inom samhällsvetenskapliga fakulteten har vi glädjande nog också infört en särskild utbildning för studierektorer. Under mitt första år som prefekt hade jag förmånen att ha en mentor, och jag tror att det för många andra också hade kunnat vara en stor hjälp att få den här typen av individuellt stöd. Utveckling, i termer av utbildning och möjlighet till förkovran, är den del i kompetensförsörjningen som vi tycks ha kommit längst med – även om jag skulle önska att universitets egna forskare och lärare hade använts mer än vad som faktiskt görs i olika utbildningar.

Vad gäller den sista delen, avveckling, har jag ännu inga egna erfarenheter att luta mig mot. Men visst kan jag redan nu känna en viss oro inför hur jag ska hantera att åter vara en i gruppen, att inte bli till ett hinder

utan en hjälp för den nya prefekten, att återgå till att ha undervisningen som bas och delvis börja om från början i min roll som lärare, och om det kommer att finnas möjligheter till fortsatt utveckling och så vidare. Frågan är vem som ansvarar för avvecklingen och i det sammanhanget fungerar som den avgående prefektens bollplank: dekanen (som kanske avgår samtidigt), den nya prefekten eller en central personal-/HR-funktion? Den kritiske läsaren tänker kanske att detta är att krångla till det i onödan, eftersom vi inom akademin har anställda som är vana vid att arbeta självständigt och ta ansvar för sin egen utveckling. Jo, så är det säkert i viss mån, men likväl menar jag att det kan behövas en tydligare idé om hur vi på ett bättre sätt kan skapa övergångar mellan olika roller – inte minst för att göra ledarrollen mer attraktiv och spännande för flera.

NEW PUBLIC MANAGEMENT (NPM)

Parallellt med intåget av HRM har en annan akronym – NPM – dykt upp och fått ett starkt fäste inte bara i universitetsvärlden utan i offentlig sektor i stort. New Public Management är samlingsnamnet på en uppsättning idéer som exporterats från det privata näringslivet till den offentliga sektorn med hopp om att råda bot på en stelbent och ineffektiv administration.[6] Mera konkret har NPM medfört en ökad betoning på bland annat målstyrning, utvärderingar, resursutnyttjande, konkurrensutsättning, redovisningar och transparens. Ahlbäck Öberg och Widmalm menar att det i början fanns en bred enighet om att NPM var den rätta medicinen för svensk förvaltning, men att bilden nu ser helt annorlunda ut.[7] De menar till och med att NPM har genererat precis den typ av problem som den var tänkt att åtgärda – en egen byråkrati med nya effektivitetsproblem.

För ledare och övriga medarbetare inom Lunds universitet är NPM-influenserna tämligen påtagliga. Forskning och utbildning ska med jämna mellanrum utvärderas, inte sällan med metoder som tar stora resurser i anspråk. Genomströmning och uppfyllelse av HÅS-uppdrag mäts och analyseras, det ska levereras jämställdhetsbokslut, budgetrapporter, halvårs- och helårsbokslut och däremellan kvartalsrapporter. Personalplaner ska sammanställas och distribueras till diverse instanser. Kursplaner ska strömlinjeformas och anpassas till en given mall. Somliga krav och initiativ har sitt ursprung inom universitetet, medan andra emanerar från externa instanser. Det bakomliggande syftet är säkert gott, men likväl är

frågan om den tid och de resurser vi lägger ner står i någon rimlig proportion till det värde dessa satsningar har för vår utbildning och forskning.

Ahlbäck Öberg och Widmalm hävdar att ”NPM-medicinen” inte längre är ett medel för att utveckla verksamheten, den har snarast blivit till den huvudsakliga verksamheten.[8] Det inledande citatet till det här kapitlet kan ses som ett tecken på att det ligger något i det här påståendet. Strategiska planer, utvärderingar och redovisningar inom en rad olika områden – inte bara inom forskning och utbildning, utan också inom ekonomi, arbetsmiljö, jämställdhet och likabehandling, miljö etc. – tar alltmer av vår tid och kraft. Tiden till forskningen och utbildningen, och sådant som verkligen upplevs utveckla den, krymper. Vad som också krymper är utrymmet för den professionella autonomin. Med NPM och dess betoning på utvärdering, mätning och uppföljning följer en minskad tilltro till det professionella omdömet.[9] Dragen till sin spets kan NPM innebära ett ledarskap som inte bara handlar om administration utan också kontroll och detaljstyrning – vilket känns fjärran i en verksamhet där det självständiga tänkandet är så avgörande.

Men är då NPM alltigenom dåligt och något som bör förkastas ögonaböj? Förmodligen inte. I mina ögon finns det exempel på positiva följder av ett NPM-tänkande. Ett sådant är samhällsvetenskapliga fakultetens modell för fördelning av fakultetsmedel till forskning. Modellen innehåller en rad NPM-ingredienser: fokus på mätbara resultat (antal publikationer, antal disputationer, volymen på externa anslag), intern konkurrensutsättning, krav på transparens i redovisning av prestationer och fördelning av medel. Modellen kan givetvis diskuteras och kritiseras – och görs också så löpande – men samtidigt är det svårt att inte tycka att den är en förbättring.

Precis som HRM betyder NPM-influenserna nya, och andra krav på det akademiska ledarskapet. Den som idag axlar rollen som prefekt, studierektor eller forskningsprojektledare måste inte ”bara” kunna ämnet och verksamheten, utan också ha fallenhet och intresse för administration och management. Det är säkert en både rimlig och nödvändig utveckling, men samtidigt kan en alltför stark NPM-orientering göra det allt svårare att rekrytera akademiska ledare och bibehålla det kollegiala ledarskapet. Den akademiska ledarrollen blir i mångas ögon mindre attraktiv och det rimmar inte med den kultur och det uppdrag vi har inom akademin.

DAGS FÖR EN REVITALISERING AV DET KOLLEGIALA LEDARSKAPET

Jag har i det här kapitlet gett några exempel på nya influenser och krav som gör att det kollegiala ledarskapet ställs inför nya och ökade utmaningar. Det jag efterlyser är inte så kallade professionella chefer från näringslivet på prefekt-och dekanposter, utan en livligare diskussion om och en revitalisering av det akademiska ledarskapet. Alltför ofta upplever jag att vi hamnar i ett blint försvar av det kollegiala ledarskapet, snarare än ett fruktbart samtal om ledarskapets innebörd och hur det kan utvecklas.

Universitetet lever lika litet som någon annan organisation i ett vakuum. Det finns tvingande krav i form av lagar och regler som gör att vissa förändringar måste ske. Inom den nyinstitutionella organisationsteorin har man dessutom visat att organisationer styrs och påverkas av normativa mekanismer; likartade normer sprids och utvecklas mellan olika organisationer när man anställer personer med likartad utbildning eller anlitar externa konsulter.[10] Organisationer och dess ledning försöker anpassa sig till etablerade normer i syfte att leva upp till omgivningens förväntningar och bättra på sitt anseende (eller varumärke om man så vill). Ofta försöker vi dessutom att imitera organisationer med högst anseende, vilket bidrar till en oändlig jakt på ”best practice” och ”benchmarking” och i slutändan skapar organisationer som är alltmer lika varandra.[11] Konkurrensen om såväl medel som studenter och personal ökar, och det gäller att visa att man hänger med i omvärldens förändrade krav och förväntningar. Det behöver dock inte betyda att man agerar som en okritisk ”copycat”, utan man bör noga fundera över hur trender och normer kan anpassas till universitets kultur och uppdrag. I Lunds universitets strategiska plan (2012–2016) kan man till exempel läsa att ”ledarskap, lärarskap och medarbetarskap” är en av universitets fyra strategier för att nå det övergripande målet. I avsnittet som handlar om just detta nämns förvånansvärt nog inte kollegialt ledarskap alls och det som står där kunde egentligen handla om väldigt många andra typer av organisationer. I planen skriver man till exempel följande: ”Det finns stort behov av ett kommunikativt ledarskap – med förankring i universitetets vision och grundläggande värderingar – som kan visa vägen i tider av förändring.” Jag har i mitt tidigare arbete som konsult själv bidragit till att sprida idén om kommunikativt ledarskap som en sorts norm, så jag kanske inte är rätt person att komma med kritik. Men det här sättet att beskriva ett kommunikativt ledarskap – ”visa vägen i tider av förändring” – rimmar inte särskilt väl med en kollegial ledarskapsprincip.

Den poäng jag här vill föra fram är i korthet: ja, det är nödvändigt att hänga med i omvärldens krav och förväntningar på ett moderniserat ledarskap, men låt oss göra det med en sedvanlig, sund akademisk skepsis och anpassa trender och influenser till vår organisation. Vi behöver också hitta nya begrepp och teorier som kan hjälpa oss att förstå och utveckla vårt ledarskap. Lite ironiskt kan man undra varför vi inom akademin inte mer lutar oss på forskningen om ledarskap då vi pratar om det egna ledarskapet? Under de senaste två decennierna har det till exempel vuxit fram ett perspektiv inom ledarskapsforskningen som går under benämningen det post-heroiska och som åtminstone delvis ligger i linje med den kollegiala ledarskapssynen. Det post-heroiska perspektivet utgör en tydlig motreaktion mot den traditionella fokuseringen på heroiska toppchefer som lanserar storartade visioner och skapar starka kulturer.[12] Det post-heroiska perspektivet tonar ned betydelsen av ledaren som person, och lyfter istället fram ledarskap som en ömsesidig, kollektiv process.[13] Ledarskap ses här inte som *koncentrerat* till en person utan snarare som något *distribuerat* eller fördelat i hela organisationen.[14] Avsikten är inte att utveckla detta kapitel till en forskningsöversikt om ledarskap, men att peka på möjligheterna att i forskningen hitta nya sätt att beskriva och förstå akademiskt ledarskap – såväl i policy- och strategidokument som i de mer vardagliga diskussionerna på styrelsemöten och personalmöten, eller i utvecklingssamtal.

Apropå förståelsen för akademiskt ledarskap betonar Rider, Sundberg och Ahlbäck Öberg vikten av att öka kunskaperna om kollegiala styrformer – inte bara bland blivande och nuvarande chefer, utan också bland övriga lärare och forskare samt doktorander och administratörer.[15] De menar att man därför bör införa utbildningar om den kollegiala styrformen för samtliga personalkategorier. Jag instämmer i att det idag saknas kunskaper om den kollegiala ledarskapsprincipen och hur den hänger samman med universitets historia och uppdrag. En kunskapshöjning skulle därför vara välgörande, men man bör också diskutera linjeorganisations roll för att på så sätt öka förståelsen för hur olika ledningsprinciper kan komplettera, men också krocka med varandra. Ska det kollegiala ledarskapet fungera krävs det inte bara personer som är villiga att åta sig rollen som studierektor, prefekt, dekan etc., utan det krävs också ett kollegium som både kan och vill vara med och bidra i en ledarskapsprocess.

”PARADOX MANAGEMENT” – NÄSTA STEG

Att vara akademisk ledare innebär att man ikläder sig en roll präglad av en rad spänningar och motsättningar. Exempel på sådana motsättningar kan vara att den traditionella idén om akademisk frihet ställs mot nya idéer om behovet av att identifiera strategiska forskningsområden; det professionella omdömet krockar med administrativa regler och rutiner; forskares individuella karriärsambitioner ställs mot kollegialitet och verksamhetsutveckling; och medan du i ena stunden är lönesättande chef, är du i andra stunden en del i ett lärarlag av kollegor. Den akademiska ledarrollen har säkerligen alltid inkluderat en rad spänningar, men intåget av HRM, NPM och andra managementfilosofier gör att spänningarna växer och blir än mer påtagliga.

Inom ledarskapsforskningen har det under senare år vuxit fram en allt starkare teoribildning om *paradox management*, vilket kan ses som ett svar på att de motsägelsefulla kraven blir allt fler och starkare i en tid då organisationer blir alltmer globala, komplexa och konkurrensutsatta. En paradox består av motsägelsefulla, men ömsesidigt beroende element som existerar samtidigt och över tid.[16] Vi tror ofta att lösningen är att välja antingen det ena eller det andra, men paradoxer består inte av ömsesidigt uteslutande element utan är snarare av två sidor av samma mynt. Inom Lunds universitet behöver vi till exempel både karriärhungriga forskare som jagar publikationer och forskningsmedel inom det egna forskningsområdet och personer som intresserar sig för utveckling av gemensamma, övergripande mål och organisationens ideal i dess helhet. Vi kan heller inte välja antingen akademisk frihet eller strategiska forskningsområden, vi måste välja både och. På liknande vis menar Jonnergård och Sewerin att paradoxer kan ses som ”den slags problem som inte går att lösa, inte *ska* lösas, utan som ska ledas och levas”.[17] Hantering av paradoxer innebär alltså att vi accepterar, diskuterar och utforskar dem istället för att undertrycka eller försöka rationalisera bort dem.[18] Spänningar och paradoxer kan i sämsta fall bidra till att skapa frustration, konflikter och stagnation. I bästa fall kan de skapa öppningar och bli till en drivkraft i ett förändringsarbete. Att identifiera och diskutera de spänningar och paradoxer som finns i det akademiska ledarskapet kan alltså definitivt vara ett sätt att skapa utveckling och revitalisering.

Noter

1. Rider, Sharon, Sundberg, Elin & Ahlbäck Öberg, Shirin (2014, s. 5). *Kollegialitet i koncentrat*. Arbetsgruppen för utveckling av kollegiala styrformer. Uppsala: Uppsala universitet, Vetenskapsområdet för humaniora och samhällsvetenskap.

2. Björck, Henrik (2013). *Om kollegialitet*. SULF:s skriftserier XLI, utgiven av Sveriges universitetslärarförbund; Rider, Sharon, Sundberg, Elin & Ahlbäck Öberg, Shirin (2014).

3. Rider, Sharon, Sundberg, Elin & Ahlbäck Öberg, Shirin (2014).

4. Se t.ex.: Beckérus, Åke, Edström, Anders, Edlund, Claes, Ekvall, Göran, Forslin, Jan, Rendahl, Jan Erik. (1988). *Doktrinskiftet. Nya ideal i svenskt ledarskap*. Stockholm: Svenska Dagbladets Förlag AB

5. Alvesson, Mats & Lundholm, Susanne (2014). *Personalchefers arbete och identitet – strategi och strul*. Lund: Studentlitteratur.

6. Berlin, Johan & Kastberg, Gustaf (2011). *Styrning av hälso-och sjukvård*. Malmö: Liber; Simonet, Daniel (2008). The New Public Management theory and European health-care reforms. *Canadian Public Administration*, *15*, (4), 617–635.

7. Ahlbäck Öberg, Shirin & Widmalm, Sten (2012, 26 oktober, s. 6). Professionalism nedvärderas i den marknadsstyrda staten. *Dagens Nyheter*.

8. Ahlbäck Öberg, Shirin & Widmalm, Sten (2012, 12 oktober, s. 3).

9. Se t.ex.: Ahlbäck Öberg, Shirin & Widmalm, Sten (2012, 12 oktober, s. 3); Rider, Sharon, Sundberg, Elin & Ahlbäck Öberg, Shirin (2014).

10. Jönsson, Lars-Eric, Persson, Anders & Sahlin, Kerstin (2011). *Institution*. Malmö: Liber.

11. Røvik, Kjell Arne (2007). *Managementsamhället, Trender och idéer på 2000-talet*. Malmö: Liber.

12. Se t.ex.: Alvesson, Mats & Spicer, André (Red.) (2010). *Metaphors we lead by: Understanding leadership in the real world*. New York, NY: Routledge.

13. Andersson, Thomas & Tengblad, Stefan (2009). Medledarskap: Ledarskap som kollektiv förmåga. I Sten Jönsson & Lars Strannegård (Red.), *Ledarskapsboken* (s. 245–268). Malmö: Liber

14. Woods, Peter A. & Gronn, Peter (2009). Nurturing democracy: The contribution of distributed leadership to a democratic organizational leadership. *Educational Management Administration & Leadership*, *37*, (4), s. 430–451.

15. Rider, Sharon, Sundberg, Elin & Ahlbäck Öberg, Shirin (2014).

16. Smith, Wendy K & Lewis, Marianne W (2011). Toward a theory of paradox: A dynamic equilibrium model of organizing. *Academy of Management Review*, *36*, (2), s. 381–403.

17. Jonnergård, Gunnar & Sewerin, Thomas (2013, s. 16). *Fyra akademiska ledningsrum – en tankemodell och dess verkan/tillämpning*. Göteborg: Dialog och Idé AB.

18. Lewis, Marianne W (2000). Exploring paradox: Toward a more comprehensive guide. *Academy of Management Review*, *25*, (4), s. 760–776; Luscher, Lotte S., Lewis, Marianne & Ingram, Amy (2006). The social construction of organizational change paradoxes. *Journal of Organizational Change Management*, *19*, (4), s. 491–502.

«Fremtid kan umulig komme»
Rettssosiologiens fortid, nåtid og fremtid

Ida Nafstad

Da jeg sa ja til å skrive en tekst om rettssosiologiens fremtid tenkte jeg at dette skulle bli en enkel og morsom oppgave. Det viste seg raskt å ikke være så lett likevel – hva i all verden skulle teksten inneholde? Skulle jeg agere som spåkone og forutsi rettssosiologiens fremtid? Hva kan man egentlig vite om fremtiden? Jeg kom til å tenke på Henrik Ibsens kloke ord om fremtiden, noe som ikke akkurat gjorde oppgaven lettere: «At fremtid kan umulig komme; ti når den kommer, er den omme».[1]

Jeg startet med å gjøre noen undersøkelser, for å komme nærmere mulige innfallsvinkler. Første trinn var å delta i fakultetets 50års jubileumsseminar som handlet om samfunnsvitenskapens avtrykk – hvordan den gjør en forskjell og hvilke gjennomslag samfunnsvitenskapen ønsker. Det handlet i grunn om samfunnsvitenskapens identitet, hva man ønsker å være og å bidra med til samfunnet. Kanskje dette var et spor tenkte jeg. Ved å vite noe om fagets identitet kan man kanskje også si noe om hvilken retning det tar. Jeg fortsatte videre i mine undersøkelser for å finne ut hva dette faget rettssosiologi er for noe, og hva som kan være dets identitet og dermed fremtid. Neste trinn var panoramadagen. I januar hvert år arrangerer rettssosiologisk institutt et arrangement, panoramadagen, for nye studenter. Rettsosiologien ønsker å vise studentene det panoramaet av forskning som pågår ved instituttet, som en innføring i hva faget er og hvilke temaer det blir forsket på. Under arrangementet fikk alle forskere ved rettssosiologien ti minutter hver til å presentere sine pågående forskningsprosjekter. Dette var en riktig kunnskapsbrønn, som viste det brede spekteret av rettsosiologiens interesser, metoder, teorier og pågående forskningsprosjekter, og det ga kanskje også en pekepinn om fagets identitet.

Så langt hadde jeg kommet i mine undersøkelser, jeg visste nå både litt om det samfunnsvitenskapelige fakultets identitet, og jeg hadde fått kunnskap om nåtidens rettssosiologiske temaer i Lund. Kunne jeg komme nærmere en rettssosiologisk fremtid med denne kunnskapen var spørsmålet jeg stilte meg selv. Det gamle ordtaket sier jo tross alt at for å forstå sin nåtid må man kjenne sin fortid. Jeg bestemte meg for å teste ut en

hypotese – om det er sånn at ved å kjenne sin fortid kan man være bevisst sin nåtid, da kan man kanskje også spå sin fremtid ved å kjenne sin nåtid. Det var det jeg bestemte meg for å finne ut av, som et forsøk på å komme nærmere et svar på det som viste seg som den svært vanskelige oppgaven det er å være spåkone.

Etter at jeg hadde besluttet å teste ut denne hypotesen kom stadig flere spørsmål opp. Kan jeg alene vite alt om rettssosiologiens fortid og nåtid, jeg kan jo ikke dekke alt, hva skal jeg velge, hva er essensen, og kan det ikke bli mer spennende og kanskje også en bedre spådom om jeg får hjelp? Jeg bestemte meg for at i tillegg til de undersøkelsene jeg allerede hadde gjort skulle jeg lage min egen lille enkét, med en forhåpning om å kunne spå fremtiden mer presist. Jeg sendte ut et kort spørreskjema til alle ansatte ved rettssosiologisk institutt, hvor jeg rett og slett ba dem svare på tre spørsmål, og hvor hvert spørsmål bare skulle besvares med tre stikkord, eller en kort setning. Jeg stilte følgende tre spørsmål: Hva er rettssosiologiens fortid, hva er rettssosiologien nåtid og hva er rettssosiologiens fremtid.

De nevnte undersøkelsene vil utgjøre fundamentet for det følgende forsøket på å spå rettssosiologiens fremtid, basert på dens fortid og nåtid (om man nå kan si at fremtiden eksisterer, jevnfør Ibsen).

RETTSSOSIOLOGIENS FORTID

Rettssosiologiens fortid var konflikt, en kamp for legitimitet, og en opplevelse av mindreverd i relasjon til juss. Rettsosiologien, som en vei til forståelse av samfunnet, skapte en egen og særpreget gren som vokste frem fra sosiologien på den ene siden og jussen på den andre. Rettssosiologien sprengte grensene for den tradisjonelle juridiske metode. Dette er noen av svarene jeg fikk på min lille enkétundersøkelse. Selv om rettssosiologien viste seg særdeles velegnet til å analysere lover og normer som fulgte i kjølvannet av etableringen av etterkrigstidens velferdsstat, opplevde rettssosiologene seg tilsidesatt, og underordnet jussen.[2] Likevel, i skyggen av jussen vokste rettssosiologien frem, og etablerte et sterkt forskningsmiljø og utdanningstilbud ved Lunds Universitet. Allerede da den rettssosiologiske institusjonen i Lund ble opprettet i 1972 lå den under det samfunnsvitenskapelige fakultetet. Altså en tydelig distanse fra jussen. I andre land, som i Norge, er ofte studiet av retten og samfunnet lagt under juridiske fakultet.

'Ehrlich', er det flere som har svart på enkétens spørsmål om rettssosiologiens fortid. Den Ehrlich som det henvises til her er Eugen, den

østerrikske juristen ansett som en av grunnleggerne av rettssosiologien. Ehrlichs «Fundamental Principles of the Sociology of Law» fra 1913[3] har hatt, og har, en helt sentral betydning for faget. Ehrlich var også en av inspirasjonskildene til professor Stjernquist da han bygde opp rettssosiologi som egen disiplin i Sverige.[4] Til forskjell fra jussen var og er rettssosiologi interessert i alle former for normer, ikke bare de rettslige. Ehrlich viste allerede på begynnelsen av forrige århundre at ikke-rettslige normer, «the living law», har større betydning i menneskers hverdagsliv enn hva de rettslige normene har. Emile Durkheim og Max Weber går også igjen i svarene om fortiden. Selv om disse strengt tatt ikke kan kalles rettssosiologer, har de begge vært av helt sentral betydning for utviklingen av rettssosiologien. Durkheim særlig fordi han åpnet opp for drøftinger om både lovens materialitet og lovens verdigrunnlag og legitimitet, og Weber blant annet for hans studier av ulike rasjonaliteter for å følge normer.[5]

Med dette som bakgrunn og grunnleggende fundament beskrives ofte rettssosiologien som studiet av rettslige fenomener med samfunnsvitenskapelige metoder,[6] som studiet av retten i samfunnet i form av 1) rettens innvirkning på samfunnet 2) samfunnets innvirkning på retten 3) vekselvirkningen mellom retten og samfunnet,[7] eller som studiet av lovens og andre sosiale systemer normative kontekst analysert og beskrevet i sosiologiske termer.[8] Kjært barn har mange definisjoner. Uansett, essensen er den grunnleggende innsikten i at det er flere normer enn rettens normer som er av betydning for reguleringen av samfunnet.

Rettssosiologiens teoretiske grunnlag og dens metodikk er vanskeligere å presisere enn dens tema. Hydén har beskrevet rettssosiologien ved hjelp av en kakemetafor.[9] Kakens kjerne er den allmenne rettssosiologiske teori og metode. Ytterkantene, som er faste og holder kaken sammen, består av den konkrete anvendelsen av rettssosiologiens teori og metode på ulike samfunnsområder, som i arbeidslivet, i skolen, eller i spørsmål om menneskerettigheter. Mens ytterkantene av kaken er solid, beskriver Hydén midten av kaken som heller løs i konsistensen.[10] Siden den rettssosiologiske institusjonen ble opprettet på 1970-tallet har en sentral aktivitet (og kanskje også en kilde til urolighet og opphetede diskusjoner) vært å gjøre denne midten av kaken mer konsistent. Dette er et arbeid og en bekymring som har fulgt rettssosiologien inn i nåtiden. En betegnende besvarelse på enkéten skriver at dagens rettssosiologi nettopp er preget av akademisk tvetydighet og manglende identitet.

RETTSSOSIOLOGIENS NÅTID

Aksept, den raskest voksende sosiologiske disiplinen, preger i følge én enkétbesvarelse dagens rettssosiologi. Selv om en kan si at rettssosiologien fremdeles bærer preg av en mangel på egen identitet, eksisterer det likevel en oppfatning av at faget har oppnådd større grad av anerkjennelse. Men kanskje ikke fullstendig, en annen skriver at faget fortsatt har et mindreverdighetskompleks i relasjonen til juss, og én mener at selvstendighet som eget emne kan gå på bekostning av fagets relevans for rettsvitenskapen og jussen. På den andre siden kan det påstås at det ikke nødvendigvis er utelukkende negativt om faget fremdeles har preg av tvetydighet og uavklart identitet. Det kan kanskje heller sies å være et godt tegn. Det skaper et mangfoldig fag, et fag som er i bevegelse, som har mulighet til å tilpasse seg samfunnsendringer, og til å ta inn over seg ny ideer og tanker, uten å være dogmatisk fastlåst til spesifikke teorier og metoder.

Rettssosiologi er tverrfaglig, og er i dag preget av en blanding av ulike kritiske perspektiver som også blant annet kan kalles kriminologi, rettsvitenskap, genusstudier, statsvitenskap og sosiologi, i følge en av de ansatte. Rettssosiologi har dessuten etablert seg som fag på en internasjonal arena, og skapt et grunnleggende fundament som også gjør den distinkt i forhold til både andre samfunnsdisipliner og til studiet av relasjonen mellom retten og samfunnet i andre land. Fundamentet er den sentral plassen studiet av normer har fått. «Jeg mener at rettssosiologien har gått fra en interesse for å forstå formell styring av ulike samfunnsforhold til å innrette seg mer og mer mot selvregulering. Dette har ført med seg et endret fokus fra lover og rettsregler til sosiale og andre normer», er svaret en av forskerne på institusjonen gir på spørsmålet om rettssosiologien i dag. Dette er nok en beskrivelse mange rettssosiologer i Lund kjenner seg igjen i, og også har som styrende premiss for egen forskning. Utviklingen av normbegrepet har i tillegg vært viktig for å overvinne identitetskrisen faget kan sies å ha befunnet seg i, og for å overvinne dikotomien mellom rettsvitenskapen og sosiologien.[11]

Dagens rettssosiologi er mangfoldig, både når det gjelder bruk av metode, teori og hvilke temaer som studeres. På den tidligere nevnte panoramadagen, da alle ansatte presenterte sin forskning for nye studenter, kom dette tydelig frem. Reza Banakar innledet dagen med å ta opp rettssosiologiens røtter og utvikling gjennom tre faser: Den klassiske perioden med sosiologene Durkheim og Ehrlich som sentrale aktører; velferdsstatsperioden med vekt på statens ansvar for utvikling og ivaretagelse av

samfunnets sosiale og rettslige normer; og velferdsstatens fall med fremveksten av globalisering, hvor deregulering og privatisering av statens ansvarsområder er i sentrum for rettssosiologiske studier. Denne siste perioden som oppsto på midten av 1980-tallet er den vi står oppe i nå, i følge Banakar. Den er formende for hva rettssosiologer i dag interesserer seg for. Temaene som spredte seg ut i panoramaet etter denne innledningen omhandlet alt fra betydningen av medborgerkultur for rettslige og sosiale normer til elektronisk helsedata, krenkinger i en digital kontekst, cybernormer, normer i skolen, legalstrategier i miljøkampen, likelønn og interseksjonalitet som verktøy for å forstå arbeidsretten, ekspertkunnskap som grunnlag for rettslige avgjørelser, normdanningsprosesser i kommunale styringsorganer, rettspluralisme i Midtøsten og i Skandinavia, immigrasjonslovgivning og deportasjon av flyktninger, til potensialet for alternative tilnærminger til seksualisert vold. Dette viser med største tydelighet rettssosiologiens spennende og dagsaktuelle mangfold. Det sier også mye om rettssosiologenes samfunnsengasjement, noe som har fulgt faget siden oppstarten og vært sentralt for utvikling av en rettssosiologisk identitet.

Om vi skal gjøre noen generelle betraktninger om temaene som ble presentert på panoramadagen kan en si at interessen for rettslige og ikke-rettslige normer og deres relasjon fremdeles står sentralt. Det kommer tydelig frem at det er normer som utgjør fagets kjerne. En annen betraktning er det internasjonale perspektivet. Postkoloniale perspektiver er en del av rettssosiologiens nåtid hevder en av forskerne i enkéten. Faget har i takt med globaliseringen utvidet sitt forskningsområde og sine tilnærmingsmåter. I tillegg er perspektivet for rettssosiologisk forskning utvidet til også å dekke normer på andre arenaer enn de tradisjonelle, og da særlig normdanning i den digitale verden. Spesielt den yngre generasjonen forskere er opptatt av det som skjer utenfor Sveriges grenser, og utenfor tradisjonelle sosiale omgangsformer. En annen sentral utvikling av faget som preger nåtiden er innenfor metodiske perspektiver. Etnografi og induktive metoder er tilganger som brukes i alt større utstrekning, og er med på å tilføre faget nye former for kunnskap. Dette er også noe som er med på å forme faget, gi det et eget særpreg og distingvere det fra jussen.

RETTSSOSIOLOGIENS FRAMTID

I følge en spådom utført av 'Research Quality Assurance for the Future 2008' (RQ08)[12] er normvitenskapen ikke bare rettssosiologiens nåtid, det

er også dens fremtid.[13] Men denne fremtiden er, som all annen forskning, avhengig av penger. Rettssosiologiens fremtid er avhengig av både statens og næringslivets interesse av å bekoste samfunnsvitenskapen, i tillegg vil det bli stadig hardere konkurranse om både studenter og forskningsmidler, er spådommen fra en enkétbesvarelse. Ikke bare er økonomisk støtte avgjørende for fagets fremtid, også allmennhetens oppfatning av rettssosiologiens relevans vil ha betydning. Her har særlig relevans for retten og juristene, og deres behov for rettssosiologi i utdanning og praksis, en betydning. Altså som et slags hjelpefag til jussen og rettsvesenet, i følge en av forskerne ved instituttet. Jeg er ikke så sikker på om dette er en oppfatning som deles av alle ansatte ved rettssosiologien. Her kommer et annet og mer sentralt spørsmål inn i bildet: Skal man forme faget etter hva som gir finansiering og andre disipliners behov, eller skal man forme faget etter andre kriterier? Hva skal i tilfelle kriteriene være, og hva skal til for at et fag skal overleve og blomstre? På et mer generelt nivå er dette en diskusjon som preger de fleste samfunnsvitenskapelige fag, og en diskusjon som var sentral under, det nevnte, seminaret om samfunnsvitenskapens fremtid.

Vitenskapsrådets visjon for finansiering av samfunnsvitenskapens fremtid ble presenterte av første foreleser på dette seminaret, en ansatt ved rådet. Han delte opp Vitenskapsrådets visjon i fem temaer:[14] Bestemmelser og avgjørelser i samfunnslivet; mennesket, naturen og den nye teknologien; forutsetninger for global bærekraft; nye forutsetninger for velferden; det digitale samfunnets muligheter og vanskeligheter. Selv om disse temaene er svært brede og noen kan vinkles til å si at rettsosiologien kan være relevant på den ene eller andre måten, havner rettssosiologiske interesser i utkanten. Ett sidespor til dette, men som kan være interessant i denne sammenhengen, er søknadsskjemaet for finansiering fra Vitenskapsrådet. Der er ikke en engang rettssosiologi nevnt som egen kategori, hverken for bedømmingsgrupper eller for å definere egen erfaring og utdanning. Rettssosiologene er overlatt til kategorien: «Samfunnsvitenskap – annen samfunnsvitenskap – øvrig annen samfunnsvitenskap».

Den svenske finansieringsmodellen av forskning er i høy grad basert på eksterne midler som forskere må konkurrere om. Dette er en hovedårsak til at fremtiden er vanskelig å spå, den er rett og slett økonomisk usikker. Jeg vil påstå at dette også er en svært skadelig modell, både for forskningen og dens vilkår, i tillegg til arbeidsmiljø. Unge forskere går i usikre midlertidige posisjoner, de bruker store deler av arbeidstiden sin på å søke finansiering, målrettet for diverse utlysninger og ikke nødvendigvis

direkte relevant for egen kompetanse, interesse og fag, for å fortsette i usikre midlertidige posisjoner. Og de må konkurrere med kollegaene sine om de samme midlene. Om jeg ikke bare skal spå en fremtid for rettssosiologien, men også ha en, kanskje utopisk, visjon for den, vil jeg se fremtidens forskningsfinansiering basert på grunnfinansiering av institusjonene. Min visjon for fremtiden er at unge forskere kan få sikre ansettelser, slippe å være i konkurranse med kollegaene sine, og å kunne bruke arbeidstiden sin på forskning og undervisning. Man må kunne stole på at de enkelte institusjonen vet hvilke forskere som har tilstrekkelig kompetanse innen faget for å kunne ansettes, og man må kunne stole på at forskerne vet hva som er interessante, aktuelle og viktige forskningsområder innen sitt fag. La de virkelige ekspertene være eksperter på hva det skal forskes om. Slik jeg ser det ville dette skape både mer tid til forskning, bedre forskning og bedre arbeidsmiljø.

Uavhengig av finansiering, ansatte ved rettssosiologisk institutt har også ulike faglige visjoner om fremtiden. I dikotomien mellom juss og sosiologi mener én ansatt at det i fremtiden vil bli lagt større vekt på de sosiologiske aspektene, og spesielt maktens sosiologi. En annen mener at rettssosiologien etter å ha vært gjennom både konflikt og aksept, nå vil komme til det punktet hvor disiplinen kan utvikle seg på egne premisser. Det vil da kunne komme opp nye temaer, som særlig omfatter undertrykte grupper i samfunnet som kvinner, barn og dyr, faget vil ta opp sexisme, speciesisme og rasisme. Dette ligger for så vidt også i tankegangen om større vekt på sosiale aspekter og maktrelasjoner. Andre mener at rettssosiologien vil følge samfunnsutviklingen med stadig større grad av interesse for digitalisering og globalisering. Retten og normene vil befinne seg på nye steder i fremtiden, og det vil rettssosiologien også måtte gjøre, med tilpasset metodiske tilnærminger og teoretiske innsikter.

Jeg startet dette kapittelet med å stille et spørsmål om det vil være mulig å spå fremtiden ved å kjenne nåtiden basert på fortiden. Fortiden var preget av en opplevelse av å være fanget mellom jussen og sosiologien, i jakt på en egen identitet og med en underlegenhetsfølelse i relasjonen til jussen. Den var preget av diskusjoner om hva faget skulle være og av en kamp for legitimitet og anerkjennelse. Utviklingen av en egen normvitenskap var en sentral løsning på disse dilemmaene.

Det var pionerer innen faget som viet sitt faglige liv til å forme rettssosiologien og gjøre den til en distinkt disiplin. Nå er det nye generasjoner som tar over, og som kan høste fruktene av dette pionerarbeidet. Men et

fag vil alltid være i bevegelse. Det er den nye generasjonen som nå skal fortsette å skape faget gjennom sin egen forskning, og sin teft for samfunnsmessige endringer som har betydning for faget og som faget kan få betydning for – innen den digitale og globale verden, med internasjonale perspektiver og nye metoder, med et blikk på undertrykkende strukturer og maktulikheter som er med på å forme samfunnets rettslige og ikke-rettslige normer. Men det foregår fremdeles en kamp. Kampen for legitimitet og anerkjennelse foregår på andre arenaer nå, den foregår i Jubileumsfondets, Vitenskapsrådets og de andre finansiærenes møterom. Nå er det kritiske ikke nødvendigvis å utvikle fagets identitet, teori og metode, men heller dets strategi – en strategisk innretning mot hva som kan generere penger.

Kan fremtiden spås på bakgrunn av det som er sagt hittil? Her vil jeg minne om Ibsens kloke ord: «At fremtid kan umulig komme; ti når den kommer, er den omme». Om man tar Ibsen på ordet er dagens rettssosiologi også rettssosiologiens fremtid, dagen rettssosiologer og deres kunnskap, tema, teorier og metoder er fremtidens rettssosiologi.

Notes

1. Ibsen, Henrik, 2005 [1866]. *Brand*. Oslo: Gyldendal.
2. Se Hydéns bidrag i dette volum.
3. Ehrlich, Eugen, 2002 [1913]. *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. New Brunswick/London: Transaction Publisher.
4. Se Hydéns bidrag i dette volum.
5. Banakar, Reza, 2013. "Can Legal Sociology Account for the Normativity of Law", i Mathias Baier (red) *Social and Legal Norms: Towards a Socio-legal Understanding of Normativity*. Surrey: Ashgate.
6. Se Hydéns bidrag i dette volum
7. Mathiesen, Thomas, 2011. *Retten i Samfunnet: En Innføring i Rettssosiologi*. Oslo: Pax.
8. Banakar, Reza, 2013. "Can Legal Sociology Account for the Normativity of Law", i Mathias Baier (red.), *Social and Legal Norms: Towards a Socio-legal Understanding of Normativity*, Surrey: Ashgate.
9. Se Hydéns bidrag i dette volum.

10. Ibid.

11. Banakar, Reza, 2003. *Merging Law and Sociology: Beyond the Dichotomies of Socio-Legal Research*. Galda and Wilch Verlag; Hydéns i dette volum; Hydén, Håkan, 2002. *Normvetenskap*. Lund Studies in Sociology of Law. Lund: Sociologiska institutionen.

12. En evaluering av forskningen ved Lunds Universitet initiert av Høgskoleverket.

13. Referert i Hydéns bidrag i dette volum.

14. Fritt etter min egen hukommelse, oversettelse og notater.

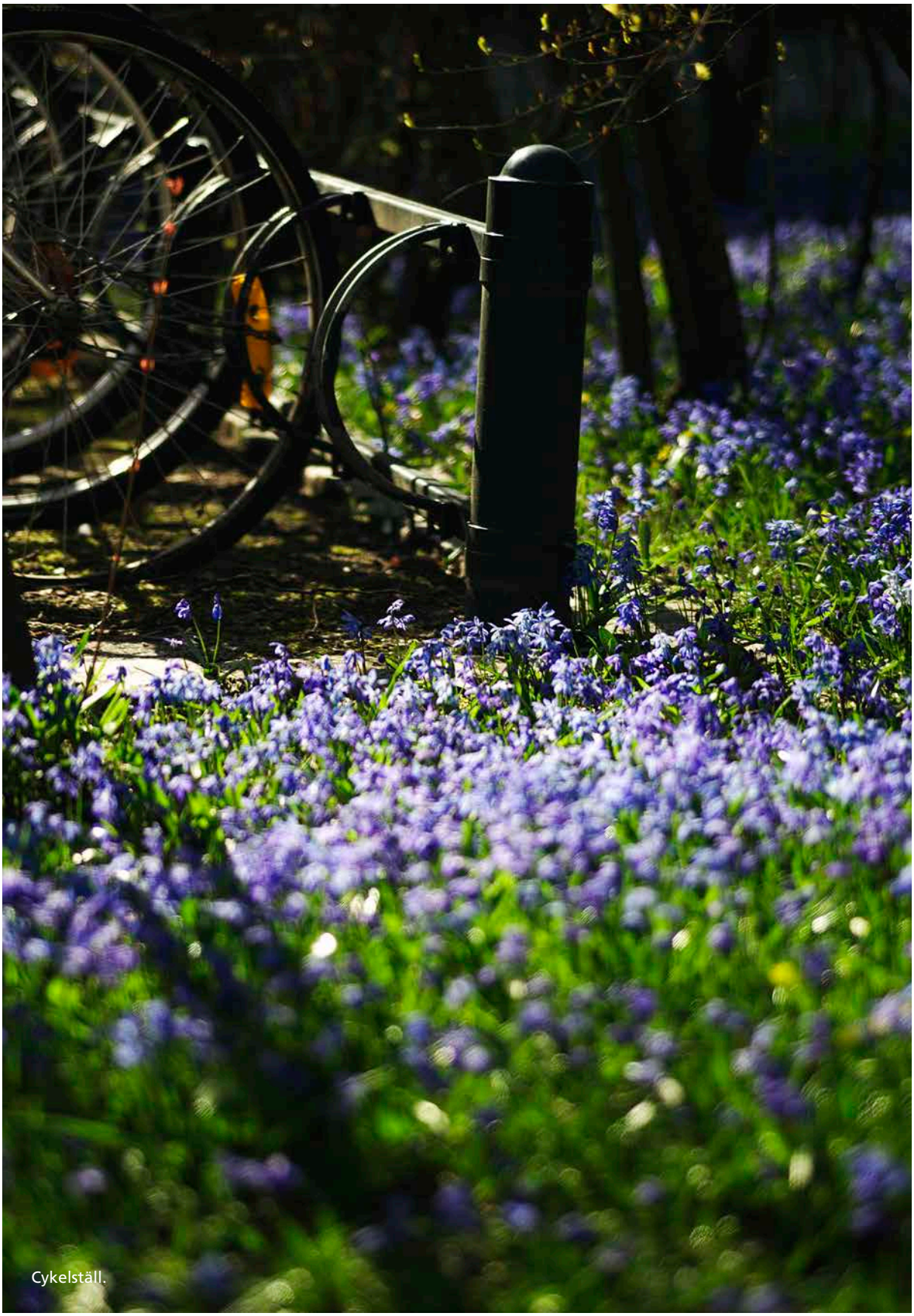

Cykelställ.

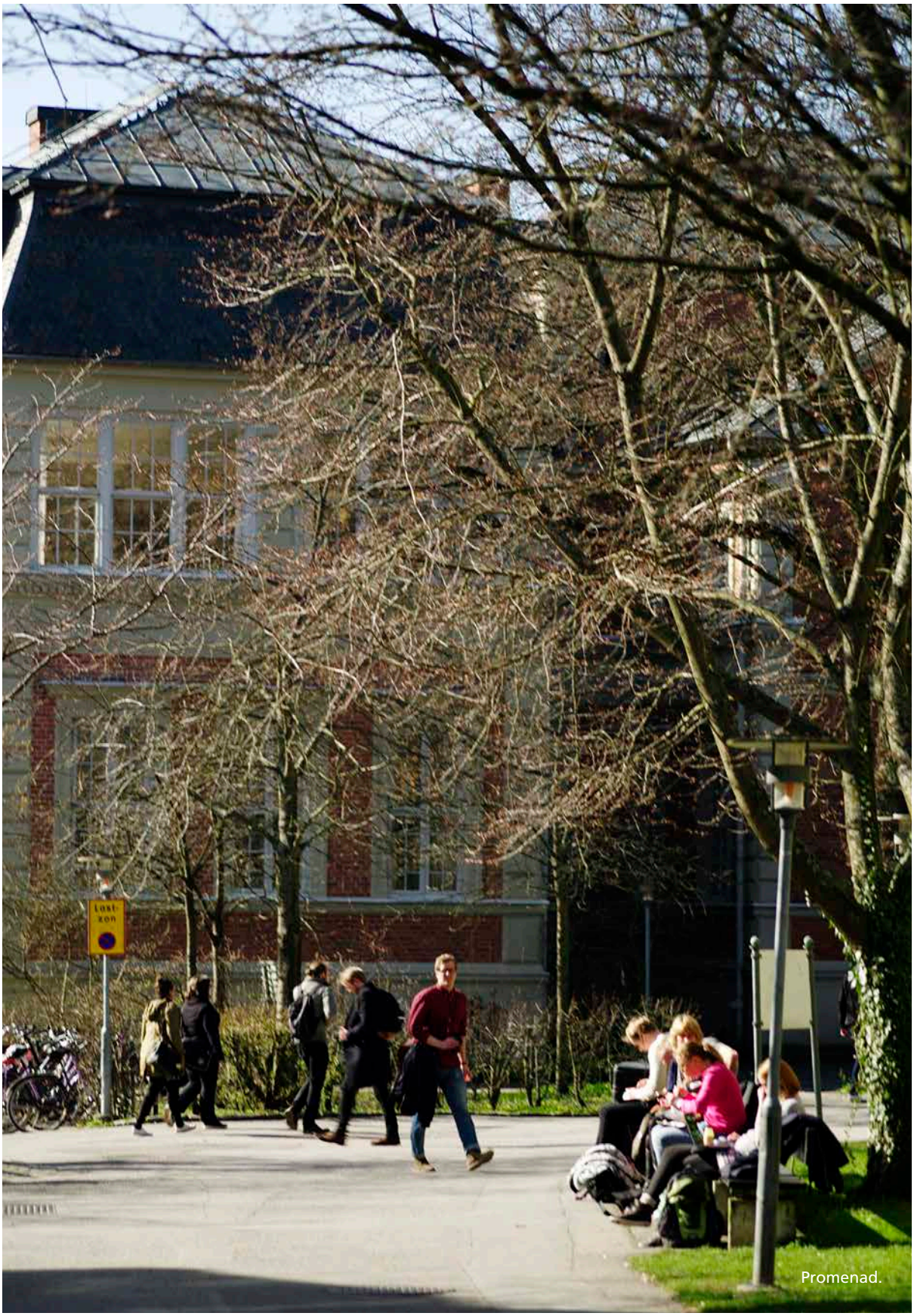

Promenad.

Paus.

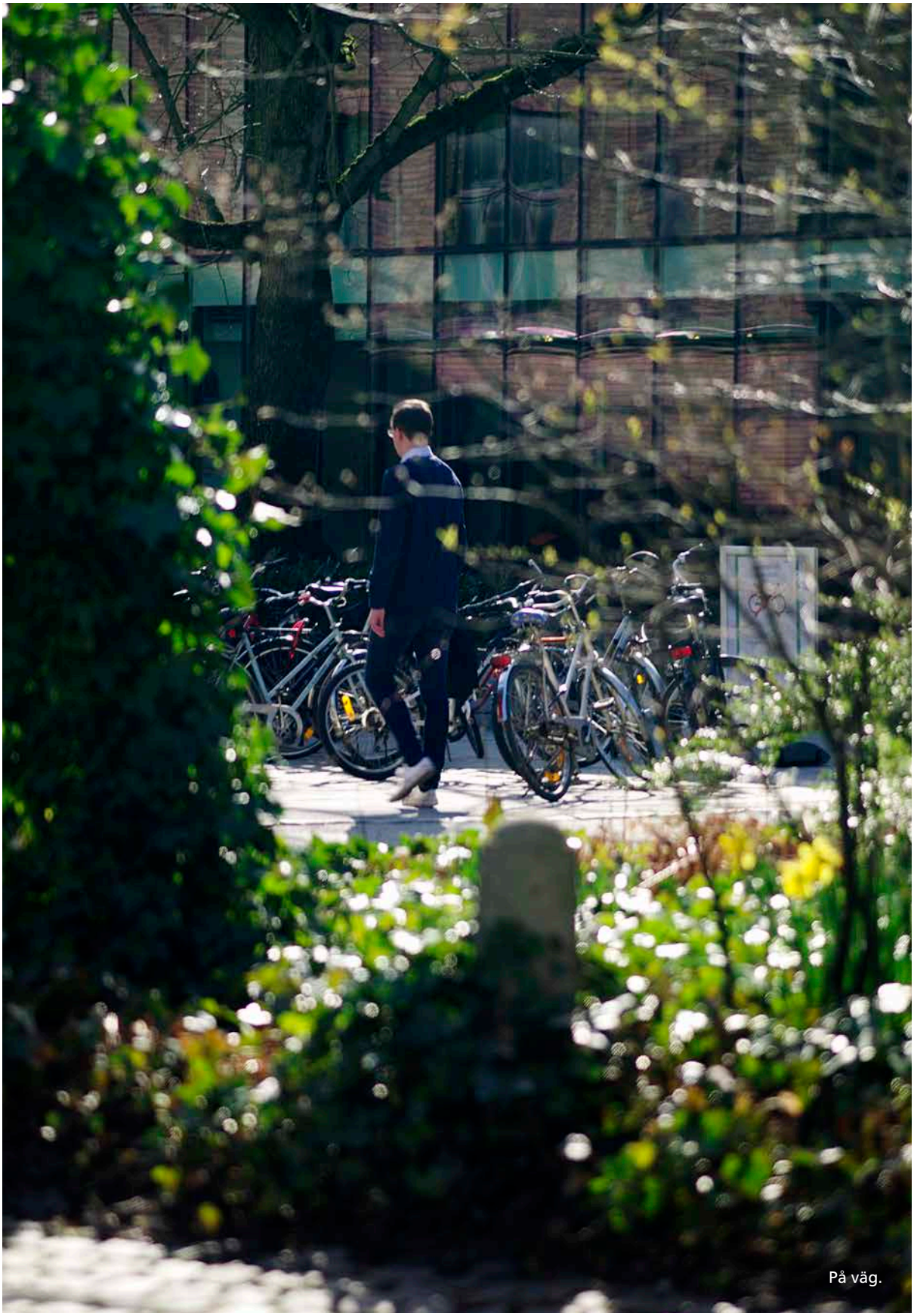

På väg.

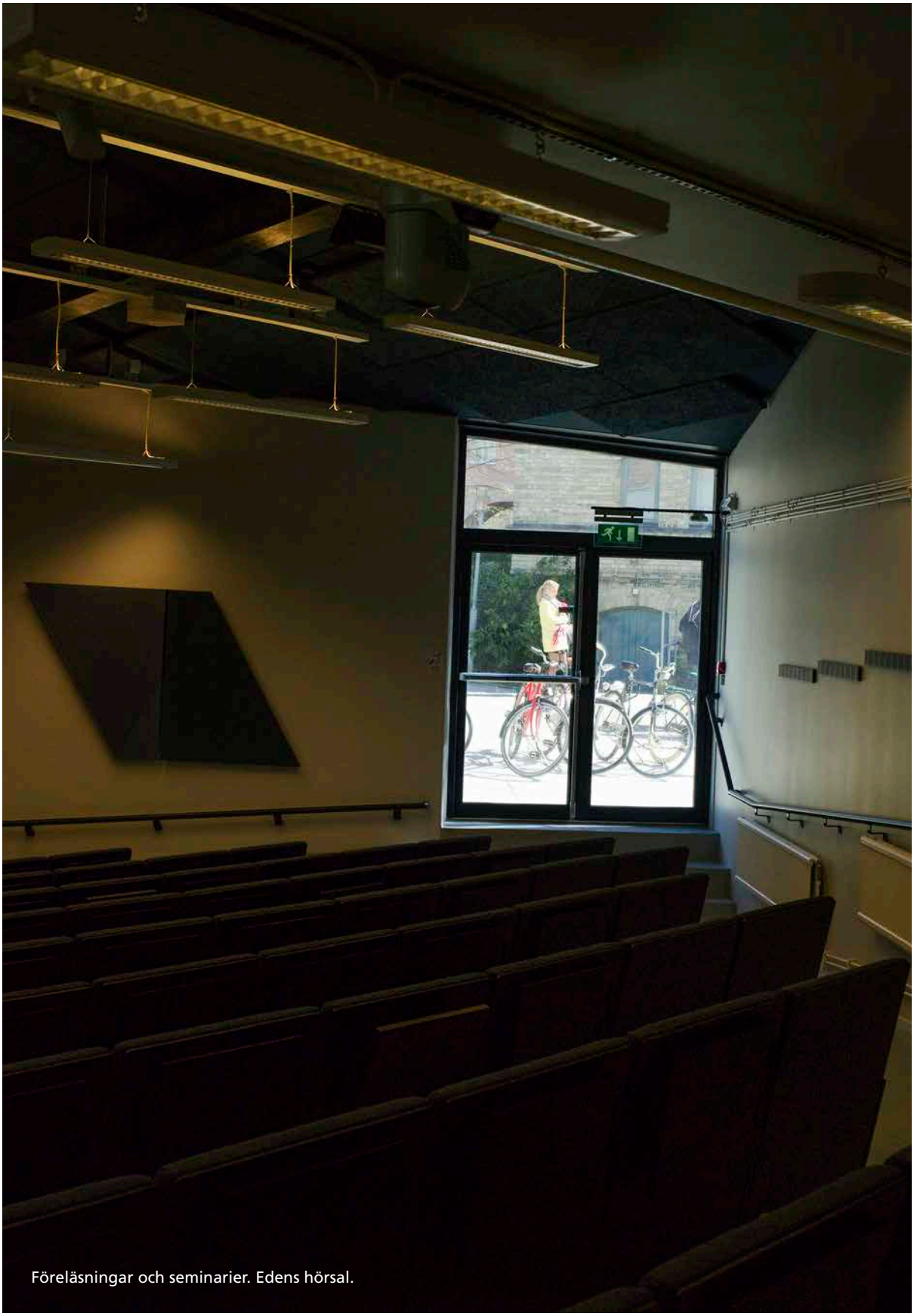

Föreläsningar och seminarier. Edens hörsal.

Efterfesten. Sociologiska institutionen.

Talande väntan.

Farväl. Paradiset blickar mot pegaserna på universitetshuset.

Whither the Social Sciences? On Excellence, Rankings, and other Trifles

Barbara Schulte

INTRODUCTION: THE SOCIAL VALUE OF RANKINGS & ASSESSMENTS

During my fieldwork at Chinese private schools, I frequently encountered the following situation: after introducing myself with my name card, my interlocutor (usually the school principal) would run out of the room, only to return a few minutes later wearing a smile: 'I just looked up your university– it's among the first one hundred.' After this happy discovery, our conversation would continue smoothly. From my Chinese conversation partner's point of view, I had gained face.

Interestingly, those same people rarely knew about PISA (Programme for International Student Assessment). PISA's cross-national comparisons of student performance have triggered heated debates about the pros and cons of educational systems and policies elsewhere.[1] This was particularly the case in Sweden, where the release of the PISA findings in December 2013 led to calls for reform and change[2] – or, conversely, to questioning PISA's basic assumptions[3] or the statistical procedures applied.[4] During my field stay in China in December 2013, when Swedish newspapers were full of debates about the downfall of the country's school system, even educational researchers in China would either not know about PISA, or simply not care about it. When I expressed my astonishment at this, they would just shrug their shoulders and say: 'Well, what did you expect of Chinese students? Of course they are good at passing tests.' It was then their turn to be astonished when I told them that many in Europe were impressed by the Chinese results[5] and were discussing possible changes regarding their national educational systems. 'But those are just tests, and have nothing to do with good education. You shouldn't make your system Chinese', they would counter.

I found this puzzling: why would they believe in university rankings, but not in student assessment tests? Apparently, higher education rankings had a much higher value in their eyes than the allegedly positive news about

China's school system. They found that their 'excellent' school system obviously did not lead to 'excellence' in academia; most high-performing middle school students did not develop into internationally recognized academics. Student performance assessments and university rankings seemed to be based on two different sets of rules.

But what does all of this have to do with the main title of my chapter, the social sciences? I argue in this chapter that it is essential for the social sciences to provide explanations and possibly also critical reflections as to how, why and to what end rankings and assessments are imbued with social (and other) values in different contexts. For too long we have deliberately avoided scrutinizing the very mechanisms that have been framing and often also constraining our ways of 'doing social science' (including teaching and research). Therefore it is important to include in our research agenda the things that determine the present and future of our academic disciplines.

THE UNIVERSITY AND THE PUBLIC: TALES FROM THE PAST?

Lund University's current international webpage very clearly indicates its aspiration to be a world class university: the information "Ranked as a top 100 University" is prominently placed at the center of the website. Three pillars frequently recur as the university's essentials on various websites, in its welcome letters, etc.: *teaching*, *research*, and *innovation*. One might of course wonder whether research doesn't by definition include innovation, if we are to follow Merriam-Webster's definition of 'innovation' as "the introduction of something new",[6] or following Costello and Prohaska, as "doing something different."[7] What would be the point of doing research if it weren't about something novel, and if we didn't try to do things differently? It is probably not too far-fetched to suspect that the official University-speak has adjusted to the language of the 'knowledge society', in which 'innovation' is the key ingredient: no policy paper on the 'knowledge society' should fail to include a reference to 'innovation'. Adding 'innovation' to the university's profile is also shifting focus towards the potential economic utility and exploitation of new ideas – ideas that can be fed into incubators and then turned into profitable products.

These questions aside, there are other, arguably more serious implications deriving from the propagated trinity of teaching, research, and

innovation, and these are: who is included in this trinity, and who is not? And where is the public?

Things have not always looked as they do today. In the past, the triple mandate of Lund University consisted of *teaching*, *research* and *outreach to the public* (in Swedish often called "tredje uppgift", the third mandate). Besides, older versions of Lund University's web presentations appear much more inclusive: in 2005 for example, in addition to Swedish, English and even Chinese, the university would be accessible in three different minority languages, thus catering to target groups that are usually under-represented at prestigious universities (see Figure 1).[8] Today, there is a worrying lack of concern discernible in the university's recruiting strategy to host a diverse student body that comes from different socio-economic and ethnic backgrounds. Students from the United States or China seem to be closer at hand than those from disadvantaged neighborhoods in Malmö. A little over three years ago a group of Chinese professors and lawyers wrote an open letter to their government, demanding more equal opportunities in Chinese higher education;[9] Chinese elite universities are increasingly urged to publish their statistics on the social and other characteristics of their student bodies. How good are *we* at making this transparent, and how far are *we*, as social scientists, working for a university where Swedish society is more equally represented? Or are we sacrificing these ideas in our hunt for academic excellence?

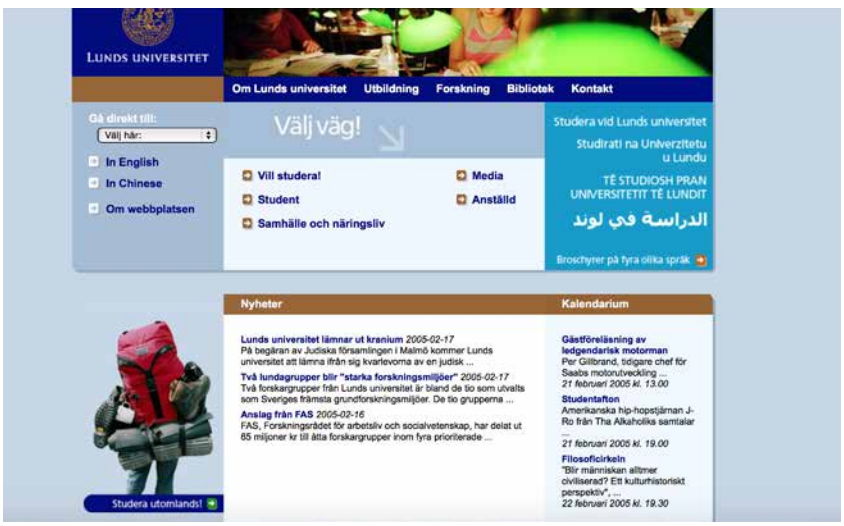

Figure 1: Lund University website from 2005

The present situation in Sweden points less to an equal and more to a bifurcated development within higher education. There is an increasing gap between research-oriented universities and other universities, which is further reinforced by the currently heavy dependence on external funding: external funding is usually allotted not for reasons of equality or solidarity, but in order to support a research environment that in most cases is already quite strong. Thus, strong universities will become even stronger, while the weaker institutions will lose ground. There may be good arguments in favor of such policies, but I believe it is our duty as social scientists to be more conscious of these developments and to anticipate their potential consequences, particularly with regard to the equivalency of degrees: is a degree from a strong research university worth the same as that from a lesser-known provincial university, not only in theory, but also in practice (when e.g. applying for academic positions and grants)? And if not, can a differential treatment be justified, or should we rather try to counteract these tendencies?[10]

Earlier, more inclusive web presentations concerned not only the student body but also the more general public. Older website versions had for example a place for questions or scientific puzzles that were put out for discussion by people outside the university, which would be published online and then answered by an academic expert. Paradoxically, while current technologies would be capable of spurring the interaction between academics and the public to a much higher extent than before, the university has in recent times tended to neglect its role in the public sphere. As Marginson argues, drawing on Habermas:

> "Universities have neglected the evolution of two-way flows and flat dialogue. But they have the technologies and discursive resources for conversations at a previously impossible scale. The Internet enables construction of the discursive forms of university community across multiple sites and with student populations of 30,000 and more. The larger 'Habermasian' goal is to deploy the communicative resources of the university to build forms of coordination based on discourse rather than money and hierarchies of power."[11]

As social scientists, we could do more to interact with the public, also in more communicative ways. What probably prevents us from doing so is not a lack of good will, but a lack of time, or rather: the fact that we are told to use our time in ways that do not encourage communication with a wider public.

What we are told to do and not to do is seldom contained in outspoken directives but is embodied in standards to which academia feels pressed to conform, by now worldwide. To create standards means to create units of comparability – this has been brought to the fore by the Bologna process in higher education and the reforms of study cycles and programs to ensure it. However, at a more general level, standards also constitute tools to govern academia and its population, the researchers/teachers. Governing by standardization has increasingly pervaded the European educational policy space and has largely shifted policy-making from politicians to experts. Rather than relying on "apparent political intervention",[12] "[s]oft governance" uses "a persuasive and attracting power which draws actors in, across a range of levels, places and spaces, to community engagement at micro and meso scales".[13] Thus, a "population of experts, practitioners and professionals", by way of "incentive acts",[14] makes us see academic research, performance, and excellence in certain ways, and we are encouraged to act accordingly.

Now one might argue that experts, practitioners and professionals are more knowledgeable and thus more qualified for decision-making than most politicians when it comes to governing research and teaching. Also, the diversification of actors could be interpreted positively as a democratization of governance in higher education. But is it more democratic? The fact that it is now various professional networks and non-state stakeholders rather than political actors that set and define standards also opens academia up to lobbyists and populists; and the exit of democratically legitimated representatives may actually also prove to be a drawback as far as transparency and accountability are concerned. Besides, standardization is difficult to implement if not linked to clearly measurable goals; thus, standardization has been based to a large extent on measurement – with far-reaching consequences.

QUANTIFICATION OF 'QUALITY' AND 'EXCELLENCE' – AND WHAT SOCIAL SCIENTISTS CAN DO ABOUT THIS

Until a little more than a decade ago, it was the vague term of 'reputation' that characterized the quality of an academic institution – something that the Times Ranking still aims to capture but is difficult to operationalize.[15] How hard it is to quantify something as evasive as reputation already becomes apparent at the individual level: if for example someone is cited

frequently, does that necessarily mean that this person is acknowledged in the academic community? A closer look at citations can also reveal that someone who is particularly controversial or even judged to be of doubtful academic integrity can still be cited numerous times, precisely for these reasons. Thus, citation indices would also have to take into consideration whether an author is cited affirmatively or negatively.

Connected to this is the question of how the increased focus on the quantity of publications and citations changes the ways in which we are doing research and write academic papers. Recent studies on this question identify various tricks employed by academics in order to improve their image from a quantitative perspective. These tricks include for example forming multi-authorship cartels, where authors rotate in writing a paper each but then publish all papers as co-authored, thus increasing individual publication records; steering doctoral students towards one's own research field, in order to get access to more data and thus get out more publications; co-authorship with well-known senior researchers even if those do not contribute other than by putting their name on the paper; choosing 'hot' topics instead of those that one is interested in; citing editors of a journal to increase one's chance of being accepted; citing articles that the respective journal has published, in order to increase this journal's citations.[16] And the irony is: the more we publish, the shorter become the life cycles of our articles.[17]

So are we, as Butler and Spoelstra claim[18], steering towards a "managerial system of excellence"? The recent report on the "future of research" by the Swedish Research Council seems quite deliberately to confirm it – the introduction to the report states that it is above all "international impact" that defines 'academic excellence'. 'Impact' again is measured by way of international publications and citations, without any critical reflection whatsoever as to how meaningful such a measurement is.[19] We have learned from e.g. social network analysis that it is not always quantity – in this case, of ties – that leads to a breakthrough of ideas or suddenly increased social capital; rather, it is often when structural gaps are bridged, i.e., hitherto unconnected entities become connected, that power is gained.[20] Similarly, research in small niches may turn out to have much greater impact in the future than research in a well-recognized area – or it may not. The crux is: we cannot tell beforehand. Why a certain kind of research becomes 'innovative' at a certain moment in time, within a certain academic sub-community or even across communities, is extremely

difficult to anticipate; mostly this can be understood only in retrospect. (But even this retrospective explanation is a worthwhile undertaking and something that we, as social scientists, should do more often – if only to convince donors of the difficulty of predicting the future.) Therefore, the safest advice to funding agencies, university heads, and government ministries is to ensure that there is a great deal of diversity at an academic institution and to support cross-disciplinarity not only through words, but also in reality.

Rankings and measurements tend to develop their own dynamics and tell us astoundingly little about whether an academic institution produces knowledge that is beneficial for humankind, and whether it mediates this knowledge in a way that benefits the highest possible number of people. In that sense, the social sciences can serve as an important corrective, by locating and relativizing trends that divert attention away from the big and serious questions of society. These are, to name but a few, migration, sustainable lifestyles, and social equality. If we don't come to terms with these core issues, we might as well declare the bankruptcy of the social sciences as a whole.

It is apparent that such issues can only be meaningfully tackled *across* disciplines, rather than *within* them. Yet, most of the gatekeepers – deciding over grants, journal manuscripts, academic recruitment, etc. – are firmly established and grounded in a specific discipline. So how is cross- or even post-disciplinarity supposed to work in practice, given these circumstances? Of course, every one of us needs to reflect on our own behavior and values when peer-reviewing a work that lies in between disciplines. Are we open enough to appreciate alien or unorthodox ways of doing research? But at the structural/institutional level too, much more could be done to ensure that cross-/inter-/post-disciplinarity can take place. The Swedish Research Council remains somewhat undecided on the issue, stating that "good cross-disciplinary environments are clearly embedded in basic conceptual development within each individual discipline."[21] But isn't it exactly the *concepts* that become challenged in interdisciplinary work, while for example methods and research procedures may look much more alike across disciplines?[22]

It is paramount for us as social scientists to watch these developments very closely and prevent cross-disciplinarity from becoming yet another mantelpiece in the academic rhetorical register. New mantras come along with new ways to pray, and there is the danger that when reciting the

interdisciplinary mantra, researchers will only superficially cross disciplinary boundaries in order to increase the chances of getting their research project funded. We have to think about ways of how to determine whether a piece of research is truly interdisciplinary, or simply a juxtaposition of researchers grounded in different disciplines.

CONCLUSION: MAKING A DIFFERENCE BETWEEN SCIENTIFIC AND STRATEGIC ANALYSIS – AND BECOMING OUR OWN MASTERS

For a long time, scholars in my own field – comparative and international education – would look abroad to find solutions to their own country's educational problems, and then call this 'comparative research'. A prominent forerunner of this was Michael Sadler (1861-1943), a British historian and educationist, who was constantly looking for foreign examples that could help England to improve its own school system. Maybe because of their discipline's origin and history, comparative educationists today tend to be suspicious of cross-country comparisons that carry simple policy implications. Almost from the outset, they have already begun to differentiate between analysis for scientific reasons and analysis for strategic reasons. While the former looks at phenomena in systematic relation to the investigated phenomena's contexts, the latter *externalizes* to selected outside phenomena, but only in order to relate them back to one's own context. As Schriewer and Martinez explain,

> "externalizations to 'foreign examples' or to 'world situations' do not aim primarily at a social scientific analysis of cultural configurations; they instead involve the discursive interpretation of international phenomena for issues of educational policy or ideological legitimization."[23]

Put simply, to analyze by externalizing means to pick those things that are useful for pushing through one's own agenda. The educational world – such as national school and university systems – is full of externalizations. The differential reactions to academic rankings on the one side and the PISA results on the other on the part of the Chinese educationists as mentioned at the beginning of this chapter can be interpreted from an externalization perspective: while these Chinese researchers were eager to reform both higher and basic education, only the findings from academic rankings legitimized their intentions; PISA, on the other hand, confirmed a school system that in their eyes was in dire need of reform. Similarly,

Finnish educationists had their own 'PISA shock' when they learned that the system they were so critical of was supposed to be among the best.[24] These frequent externalizations are not surprising, as education has been historically tied to the wellbeing and progress of a nation and its economy, so that perceived flaws – in comparison with other nations – can easily lead to a national crisis. It is therefore relatively easy to exploit this *angst* in order to make things change.

Coming back to the topic of academic rankings, and our own work and research environments, 'academic excellence' and 'international recognition' are particularly apt motors to change governance structures within higher education. Who does not want to be academically excellent and internationally recognized? However, it is an obligation for us as social scientists to scrutinize systematically and critically how terms such as 'excellence', 'quality', and 'impact' are defined; who profits from these particular definitions, and who does not; and whether there are alternative options for defining these terms. Can we include, in a definition of 'excellence', 'quality' and 'impact', issues such as diverse student bodies, accessibility, and integration into the community (however defined)? Can we expect a university to offer solutions to problems that are crucial for humankind? Can we expect it to be a place where research is done together and in new ways? And where researchers and teachers feel more like parts of an organism than like the inhabitants of a 'researcher hotel' that puts individual values on researchers based on citation indices? I think we need to answer 'yes' to all these questions in order to control the mechanisms that are controlling us – lest we become executors of the academic machine, rather than masters of ourselves.

Notes

1. For more information, see http://www.oecd.org/pisa/ (retrieved February 23, 2015).

2. Löfven, Stefan & Baylan, Ibrahim, 2013. "Så ska vi vända regeringens djupa misslyckande i skolan," *Dagens Nyheter*, December 4, 2013. http://www.dn.se/debatt/sa-ska-vi-vanda-regeringens-djupa-misslyckande-i-skolan/; Thente, Jonas, 2013. "De usla svenska läsresultaten tyder på ett totalt systemfel," *Dagens Nyheter*, December 2, 2013. http://www.dn.se/kultur-noje/jonas-thente-de-usla-svenska-lasresultaten-tyder-pa-ett-totalt-systemfel/;

Jansson, Bo & Thullberg, Per, 2013. "Kommunerna har haft sin chans - staten måste ta över," *Dagens Nyheter*, December 9, 2013. http://www.dn.se/debatt/kommunerna-har-haft-sin-chans-staten-maste-ta-over/.

3. Brevinge, Nina, 2013. "Mellan tummen och pekfingret," *Fokus*, December 6, 2013. http://www.fokus.se/2013/12/mellan-tummen-och-pekfingret/.

4. See e.g. the discussion in Kreiner, Svend & Christensen, Karl Bang, 2014. "Analyses of Model Fit and Robustness. A New Look at the PISA Scaling Model Underlying Ranking of Countries According to Reading Literacy", *Psychometrika,* Vol 79, April 2014.

5. Or rather, Shanghainese results: only the results from Shanghai were published; see also the critique in Loveless, Tom, "PISA's China Problem Continues: A Response to Schleicher, Zhang, and Tucker," Brookings Institution, Brown Center on Education Policy. http://www.brookings.edu/research/papers/2014/01/08-shanghai-pisa-loveless.

6. See http://www.merriam-webster.com/dictionary/innovation (retrieved February 23, 2015).

7. See Costello, T. & Prohaska, B., 2013. "Innovation [Definitions and Attributes of a Successful Innovation Program]," *IT Professional,* Vol 15, May/June 2013, p.64. In their more business-oriented article, Costello and Prohaska add that "innovation is usually risky, costly, and time consuming" (p. 64).

8. Moreover, going/studying abroad was illustrated by the picture of a backpacker and thus more associated with adventure than with brushing up one's CV in order to attain better credentials.

9. "Xuezhe huyu cujin gaodeng jiaoyu jihui gongping de gongkaixin [Open Letter of Scholars Appealing for Advancing Equal Opportunities in Higher Education]" in Dongping Yang (ed.) *Zhongguo Jiaoyu Fazhan Baogao (2012) [Annual Report on China's Education (2012)]*. Beijing: Shehui Kexue Wenxian Chubanshe). Originally published on March 10, 2010.

10. These are valid questions despite the fact that it is far from obvious whether a university that is strong in research is also strong in teaching. There seems to be some evidence that more externally funded research projects may actually lead to a decline in teaching quality since staff are pre-occupied with conducting research and writing research proposals, rather than with teaching. See Dohmen, Dieter, 2015. "Anreize und Steuerung in Hochschulen - welche Rolle spielt die leistungsbezogene Mittelzuweisung?" in Sabine Naumann (ed.) *Wege zu einer höheren Wirksamheit des Qualitätsmanagements. Tagungsband der 14. Jahrestagung des Arbeitskreises Evaluation und Qualitätssicherung der Berliner und Brandenburger Hochschulen am 23./24. September 2013 an der Humboldt-Universität zu Berlin*. Berlin: Forschungsinstitut für Bildungs- und Sozialökonomie.

11. Marginson, Simon, 2006. "Putting 'Public' Back into the Public University," *Thesis Eleven,* Vol 84, February 2006, p. 53.

12. Lawn, Martin, 2011. "Standardizing the European Education Policy Space," *European Educational Research Journal,* Vol 10, June 2011, p. 260.

13. Ibid., pp. 259-260.

14. Brunsson, Nils & Jacobsson, Bengt (eds) 2000. *A World of Standards*. Oxford: Oxford University Press, p. 13.

15. See http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/ (retrieved February 23, 2015). The first empirically grounded, systematic university ranking was done by Shanghai Jiaotong University, which continues to publish the so-called "Shanghai ranking" (see http://www.shanghairanking.com; retrieved February 23, 2015; see also Marginson, Simon, 2009. "Open Source Knowledge and University Rankings," *Thesis Eleven,* Vol 96, February 2009).

16. Butler, Nick & Spoelstra, Sverre, 2015. "The Dark Arts of Academia - and Why Journals Must Do More to Tackle the Problem," *The Conversation*, January 7, 2015. https://theconversation.com/the-dark-arts-of-academia-and-why-journals-must-do-more-to-tackle-the-problem-35796; Butler, Nick & Spoelstra, Sverre, 2014. "The Regime of Excellence and the Erosion of Ethos in Critical Management Studies," *British Journal of Management,* Vol 25, July 2014; Butler, Nick & Spoelstra, Sverre, 2012. "Your Excellency," *Organization,* Vol 19, November 2005.

17. Parolo, Pietro Della Briotta et al., 2015. "Attention Decay in Science," March 2015. http://arxiv.org/pdf/1503.01881v1.pdf.

18. Butler, Nick & Spoelstra, Sverre, 2015. "How the REF's Regime of Excellence Is Changing Research for the Worse," *The Conversation*, February 6, 2015. https://theconversation.com/how-the-refs-regime-of-excellence-is-changing-research-for-the-worse-37187.

19. See Vetenskapsrådet, 2015. "Forskningens Framtid! Ämnesöversikt 2014 Humaniora och Samhällsvetenskap". https://publikationer.vr.se/produkt/forskningens-framtid-amnesoversikt-2014-humaniora-och-samhallsvetenskap/, p. 9. At a later point, the authors talk about the need to refine and expand the measurement, by including e.g. also more Swedish journals, and they also stress the importance of collegial expert judgments as practiced within the Research Council when evaluating research proposals.

20. Burt, Ronald S., 1992. *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. Compare also Granovetter's weak ties: Granovetter, Marc S., 1983. "The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited," *Sociological Theory,* Vol 1, September 1983.

21. Vetenskapsrådet, 2015. "Forskningens Framtid! Ämnesöversikt 2014 Humaniora och Samhällsvetenskap ", p. 9.

22. The peculiar and unfortunate separation made by the Swedish Research Council between the educational sciences on the one side and the social and human

sciences on the other is even more difficult to understand against this background. Education, that is, human learning, is a deeply social activity that cannot be separated from its social, cultural, political, economic etc. context. It seems absurd to require educational researchers to go for *either* education *or* the social sciences when submitting a proposal.

23. Schriewer, Jürgen & Martinez, Carlos, 2004. "Constructions of Internationality in Education," in Gita Steiner-Khamsi (ed.) *The Global Politics of Educational Borrowing and Lending*. New York: Teachers College Press, p. 32. The same is true, they argue, for references to 'tradition': "Similarly, externalizations to 'tradition' are not directed at historicizing educational theory traditions or experiences, but rather react to the need to reinterpret and actualize these traditions' theoretical and/or normative potential in the face of urgent present-day concerns." (ibid.)

24. See Lundgren, Ulf P., 2011. "PISA as a Political Instrument: One History Behind the Formulating of the PISA Programme," in Miguel A. Pereyra (ed.) *PISA under Examination: Changing Knowledge*. Rotterdam: Sense Publishers. On utilizing the example of Finland in order to push for reforms in Japan, see for example Takayama, Keita, 2010. "Politics of Externalization in Reflexive Times: Reinventing Japanese Education Reform Discourses through 'Finnish PISA Success'". *Comparative Education Review,* Vol 54, February 2010.

Big data, small data och etik i internetforskningen: utmaningar för samhällsvetenskapen

Nils Gustafsson

INLEDNING

I denna text vill jag göra tre poänger: 1) internet är idag och kommer över överskådlig tid att vara ett oerhört viktigt fält för forskning och datainsamling inom samhällsvetenskapen; 2) det finns en rad olika problem – metodmässiga, ekonomiska och etiska – med datainhämtning i stor skala; 3) det etiska regelverket för denna typ av forskning är i Sverige outvecklat och måste ses över.

SOCIALA MEDIER OCH SOCIALA SMITTOR

Under en vecka i januari 2012 ändrade den sociala nätverkssajten Facebook nyhetsflödet för knappt 700 000 användare. Man utförde experiment i syftet att testa graden av så kallad emotionell smitta, dvs. hur mycket vi påverkas av de känslor våra vänner visar. Enkelt uttryckt utfördes experimenten så att i ett försök minskades mängden statusuppdateringar med positivt innehåll. I ett uppföljande försök minskades i stället mängden ”negativa” statusuppdateringar. Resultaten publicerades i en studie i PNAS[1] som visade att om mängden positiva ord minskades i flödet, minskade också försökspersonernas användning av positiva ord. Det samma gällde för det fall de negativa orden minskades – då minskade också försökspersonernas användning av negativa ord. Detta anfördes som ett belägg för att emotionell smitta existerar – vi påverkas av de känslor som folk omkring oss uttrycker, i alla fall på Facebook, och även om effekterna var små kunde detta ha betydelse för folkhälsan på aggregerad nivå, argumenterade författarna.[2] Åtminstone om man tror att de känslor folk ger uttryck för på Facebook kan säga något om vilka känslor de verkligen har.

Det var dock inte detta som debatten främst handlade om i spåren av publiceringen, utan huruvida det var etiskt försvarbart eller ens lagligt att

genomföra den här typen av studier. De Facebookanvändare som deltog i experimentet hade varken informerats eller givit sitt samtycke. Det fanns därför ingen möjlighet för användare att avstå från att delta. De informerades inte heller i efterhand om att de hade deltagit. Detta kritiserades häftigt under de efterföljande veckorna utifrån två utgångspunkter: dels att Facebook skulle ha ”gjort användarna ledsna”; dels att detta rörde sig om forskning som avser människor och därför borde underkastats en etisk prövning.[3] Två av författarna var verksamma vid Cornell University, som har ett etiskt regelverk för forskning som avser människor vilket kräver informerat samtycke. Författarna anförde dock att Cornell University inte ansåg att experimenten föll under det etiska regelverket eftersom det rörde sig om ett internt projekt på Facebook.[4] Dessutom hade de två universitetsknutna författarna inte samlat in data utan endast hjälpt till med att designa experimenten och skriva artikeln.[5] Projektet var förenligt med Facebooks dataanvändningspolicy, där användare bland annat godkänner att allt innehåll och alla data de lämnar ifrån sig får användas för forskning. Kravet på informerat samtycke ansågs därför vara uppfyllt.[6] Det anfördes dessutom att Facebook alltid manipulerar användarnas nyhetsflöde genom de algoritmer som bestämmer vilket innehåll som visas och i vilken ordning, baserat på vad Facebook tror att användarna vill se, och att man därför inte hade förändrat deltagarnas miljö på ett sätt som innebar fler risker än vad de normalt möter i vardagslivet.[7] Experimenten var alltså lagliga, men var de etiskt försvarbara? Det beror på vad man kan anse vara försvarbart vad gäller forskning på privatpersoners data på internet, och som skall visas i det följande är inte det helt uppenbart.

STORA DATA OCH STORA PROBLEM

När jag själv påbörjade mitt avhandlingsprojekt om sociala medier och politiskt deltagande 2007 kunde jag skaffa mig en hyfsad överblick över den samhällsvetenskapliga forskning som gjordes kring sociala medier som Facebook, men fältet exploderade snabbt och det är nu omöjligt att ha en fullständig överblick över utvecklingen inom ens specialintresse. Sociala medier har blivit en naturlig arena för samhällsvetenskaplig forskning och datainhämtning.

Detta handlar inte primärt om att sociala medier skulle vara ett nytt och spännande studieobjekt – nyhetens behag försvann för ett halvt decennium sedan – utan för att det ter sig så lockande lätt att där hitta material

för vilken aspekt av mänskligt beteende eller handlande man än är intresserad av.

De sociala mediernas datarikedomar och enkelheten med vilken man kan hämta ner stora mängder data och underkasta dessa data vetenskaplig analys är en del av den trend som pågått ett antal år men som växer sig stadigt allt starkare: big data.

Big data är ett samlingsnamn för en rad olika typer av datamaterial – offentliga register, sociala medier, information från sökmotorer och teleoperatörer – som har det gemensamt att de är stora, sökbara och möjliga att aggregera.[8] Det rör sig i allmänhet om redan existerande data som samlats in i olika syften och som kan användas för att studera något specifikt eller för att rota runt i största allmänhet för att försöka finna korrelationer (data mining). Ofta är det möjligt att använda anpassad mjukvara som möjliggör automatiserad datainhämtning, vilket ytterligare förenklar processen. Big data förknippas dessutom ibland med tanken att det bland dessa stora datamängder är möjligt att med en hög grad av noggrannhet och objektivitet ”en högre form av intelligens och kunskap”.[9] En vanlig kritik mot användning av big data är att den ofta är mer eller mindre teorilös. Chris Anderson, journalist och författare och bland annat känd för uttrycket ”the long tail”, uttryckte det så: ”With enough data, the numbers speak for themselves.”[10]

I en tid av svårigheter med att få rimliga svarsfrekvenser på vanliga enkätundersökningar är internet och de sociala medierna något av ett Schlaraffenland – här lägger människor frivilligt – åtminstone ibland – ut en massa information som bara finns där, ofta lätt tillgänglig. Med några enkla grafiska knep kan man få ut oerhört vackra visualiseringar, ofta i form av nätverkskartor av olika slag, som upplevs som intuitivt begripliga. Nästan i realtid kan man se mönster som uppträder i beteendet hos miljontals människor och upptäcka saker om oss själva vi inte hade kunnat finna ut på ett annat sätt.

Jag vill understryka att detta till stor del är viktigt och bra. Det finns dock en uppsättning problem med detta, som samtidigt har olika tänkbara lösningar. De utmaningar som big data ställer på samhällsvetenskapen kommer att bli allt mer tydliga under de kommande åren, och det är därför viktigt för alla samhällsvetare att reflektera över dessa frågor. Jag kommer i det följande främst att hämta mina exempel från sociala nätverkssajter, men resonemangen är tillämpliga på en rad olika typer av data.

INFORMATIONSMONOPOLISTERNA OCH DE DATARIKA FORSKARNA

Det finns flera metodproblem med att använda datamängder från sociala medier. Flera av de problemen härstammar från det faktum att en allt större mängd av mänsklighetens kommunikation och information samlas hos ett fåtal kommersiella aktörer.[11] Dessa informationsmonopolister kontrollerar hur kommunikationen och informationen samlas in, sparas och visas för användarna. Facebooks algoritmer för att manipulera nyhetsflödet är ett exempel på detta.

Innehåll från Twitter är jämförelsevis lätt att komma åt – Twitter har ett så kallat öppet API vilket möjliggör att man direkt eller med hjälp av olika typer av verktyg lätt kan ladda ner och analysera tweets utifrån exempelvis vissa söktermer, så kallade hashtags och angivna tidsramar. Det finns dock begränsningar i detta, exempelvis vad gäller hur många tweets man kan få tillgång till och hur många söktermer man kan använda osv. Det är betydligt lättare att hämta in tweets i realtid än att göra historiska sökningar. Några av de begränsningar som finns är möjliga att komma runt med hjälp av kommersiella aktörer som säljer vidare innehåll från Twitter, eller (naturligtvis) genom att samarbeta med företaget Twitter självt.[12] Slutligen finns det information som är otillgänglig, som privata direktmeddelanden.

Även om det alltså finns problem med att komma åt Twitter är det betydligt svårare att komma åt data från Facebook. Medan tweets är offentliga i den meningen att man inte behöver vara ”vän” med användaren eller ens själv vara registrerad användare av Twitter för att kunna läsa tweets, är detta ett krav för att komma åt statusuppdateringar från Facebookprofiler. Därigenom tolkas Facebookprofiler som privata eller halvprivata, och många studier har därför begränsat sig till att studera så kallade Pages, som är Facebooksidor vem som helst kan läsa.[13] Detta leder dock till att en överväldigande mängd data helt enkelt är onåbara för de flesta forskare.

Det har dock gjorts flera uppmärksammade studier där premissen har varit obegränsad tillgång till information från Facebookanvändare och möjlighet att göra experiment genom olika manipulationer.[14] Förutsättningen har i de fallen varit ett intimt samarbete mellan forskare knutna till universitet och Facebooks egen forskningsavdelning.

Eftersom Facebook är världens största sociala nätverk med enligt egen utsago över en miljard aktiva användare[15] leder detta till att en av mänsklighetens viktigaste källor till information och kommunikation i princip är otillgänglig för oberoende forskning. De forskare som får den priviligierade positionen att åtnjuta direkttillgång till data kan vara förhindrade att

dela med sig av exakt hur data har tagits fram och vilka algoritmer som har använts, eftersom detta kan anses vara företagshemligheter.[16] Detta leder till en klyfta mellan datarika och datafattiga forskare, som på sikt kan bli mycket problematisk för samhällsvetenskapen.

ETISK MEDVETENHET OCH ETISKA REGELVERK

Enligt den svenska lagen (2003: 460) om etikprövning som avser människor skall regionala etikprövningsnämnder bedöma forskning som avser bland annat ”känsliga personuppgifter” (det finns en rad andra kriterier, men de är främst tillämpliga på medicinsk forskning). Med känsliga personuppgifter avses bland annat politiska åsikter, vilket inte minst berör min egen forskning. Sådan forskning som avses i lagen får inte utföras om den inte har prövats och godkänts av en etikprövningsnämnd. Forskning ska utföras ”med respekt för människovärdet” och om ”de risker som den kan medföra för forskningspersoners hälsa, säkerhet och personliga integritet uppvägs av dess vetenskapliga värde”. I normalfallet skall även information ges till forskningspersoner och samtycke inhämtas. Det finns ett undantag för insamling av känsliga personuppgifter i den svenska Personuppgiftslagen (1998: 224) som tillåter att detta kan ske utan informerat samtycke om ”det är omöjligt eller innebär en oproportionerligt stor arbetsinsats”.

Utöver den lagliga regleringen finns det även ett stort antal riktlinjer och råd, bland annat Vetenskapsrådets ”God forskningssed”. Denna rapport anger att man i de fall då man gör så kallade dolda observationer, där alltså de medverkande inte har informerats i förväg, måste informera dessa i efterhand. Detta ter sig svårt att göra i de fall då t.ex. Twitters öppna API används för att studera enskilda personers inlägg. Å andra sidan präglas Vetenskapsrådets text av att internetmetoder inte nämns överhuvudtaget. De observationsmetoder som anges som exempel handlar om t.ex. dold videoinspelning och inte om att ladda ner texter på nätet.

Vad gäller forskning som utförs på internet finns inga bindande regler. Vetenskapsrådet – som är den svenska myndighet som har ett övergripande ansvar för forskningsetiska frågor – hänvisar i stället till IT-kommissionens ”God etik på nätet” från 1998 (!), samtidigt som man hävdar att ”Forskning med hjälp av Internet är ännu i sin linda” (!!) AOIR:s ”Ethical decision-making and Internet research” och Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humanioras ”Forskningsetiske retningslinjer for forskning på Internett” från 2003

(som skall uppdateras 2015).[17] Det är således uppenbart att det behövs en förnyelse av riktlinjerna i den svenska kontexten.

I min egen praktiska verksamhet har jag lagt märke till att det inte tycks finnas en hög nivå av medvetenhet om de forskningsetiska principer och regelverk som finns. Samhällsvetenskaplig forskning studerar ofta enskilda personer och använder vad som kan anses vara känsliga personuppgifter. Trots detta är det sällan som man lämnar in ansökningar till etikprövningsnämnderna, om inte detta är ett uttalat krav från anslagsgivare. Naturligtvis gäller även att forskning som inte kan anses beröra känsliga personuppgifter måste prövas etiskt, om inte annat så av forskaren själv.

Sammantaget verkar det alltså som om man i det svenska fallet i stor utsträckning får lita till allmänna etiska forskningsprinciper och sin egen bedömningsförmåga.

Ett problem som jag ser det är hur känsliga personuppgifter kan anses vara om personer frivilligt offentliggör dem på nätet. Detta hänger samman med en allmän diskussion om integritet och var gränsen för privatlivet går i en tid då denna gräns verkar förskjutas. Ovan har jag nämnt synen på Twitter som ett offentligt forum och Facebook som ett halvprivat forum.

Problemet med detta att tweets – utan att användaren tillfrågas eller ens informeras – approprieras för syften och sammanhang som användaren inte har kunnat förutse. Hur bör vi hantera exempelvis de tweets som skrevs av ungdomar på Utøya? Eller för den delen blogginlägg som skrivs av tonåringar med självskadebeteende. Här krävs personligt omdöme, men också en diskussion om var gränserna ska dras. Det är inte rimligt att betrakta allt tillgängligt material på nätet på samma sätt som en publicerad text i en dagstidning. Jag menar att det är rimligt att i större utsträckning inhämta godkännande vid användning av data från individer.

Att det finns en gråzon och en osäkerhet kring detta illustreras inte minst av det pågående lagstiftningsarbete som finns kring hanteringen av registerdata. 2012 beslutade Datainspektionen att Göteborgs universitet skulle ”upphöra med insamling och övrig behandling av personuppgifter i material insamlat inom ramen för svensk nationell datatjänst”.[18] Detta eftersom data som deponerats hos SND skulle kunna användas för ny forskning som inte i förväg definierats. Händelsen kan ses som illustrativ för hanteringen av integritetskänsliga personuppgifter inom samhällsvetenskaplig forskning.

2014 föreslog regeringens utredare Bengt Westerberg att SND skulle bli en svensk arkivmyndighet och att flera ändringar i bl.a. Etikprövningslagen och Offentlighets- och sekretesslagen skulle göras för att underlätta

användningen av registerdata med hänsyn till lagringen av personuppgifter.[19] Utredningen hänvisade intressant nog till problemet med att folk frivilligt lägger upp information på exempelvis Facebook som sedan kan spridas och användas i andra sammanhang, men kopplade inte direkt ihop detta med forskning. Men, som utredningen anför: ”Att den tekniska utvecklingen rymmer stora risker för den personliga integriteten är naturligtvis inget argument för minskat integritetsskydd vid forskning. ”[20]

EN UTMANING TILL OSS SJÄLVA

Det inledande exemplet med manipulationen av Facebookflöden utgör i själva verket ett bra exempel på alla de utmaningar som jag tagit upp här. Problemet med bias i data och svag teori (hur vet vi att statusuppdateringar på sociala nätverkssajter är indikationer på författarnas känslor?); problemet med informationsmonopolister och datarika forskare (Facebook själv genomförde projektet under förutsättningar som vanliga forskare inte har, och det finns så att säga bara ett Facebook); och det saknas välfungerande etiska regelverk och en etisk medvetenhet som skyddar individers privata data, inte minst i Sverige.

Vi bör som samhällsvetare reflektera över dessa problem, anstränga oss för att hitta lösningar på dem, och vara aktiva i den allmänna debatten för att på sätt bidra till en ansvarsfull och etiskt försvarbar samhällsvetenskaplig forskning på big data som dessutom ger trovärdiga resultat.

Som forskare bör vi enligt min mening

a. sträva efter att uppnå idealet om informerat samtycke även när vi behandlar stora datamängder som i princip är allmänt tillgängliga – om de är ”dolda” (Facebookprofiler) eller ”öppna” (Twitter) *borde inte spela någon roll, och inte heller graden av anonymisering*

b. detta gäller självfallet även kvalitativa metoder, och även när det är offentliga personer som studeras med hjälp av nätmetoder

c. övriga etiska principer om att undvika skada osv. bör alltid gälla

d. forskare som samarbetar med informationsmonopolister och andra kommersiella och statliga aktörer måste hålla sig till etiska principer

Dessutom bör Vetenskapsrådet ta initiativ till ett utarbetande av ett etiskt regelverk för internetforskning.

Noter

1. Kramer et al, 2014.
2. Ibid., 8790.
3. Meyer, 2014.
4. Verma, 2014.
5. Meyer, 2014.
6. Facebook har överhuvudtaget vida möjligheter att utnyttja användarnas data (Facebook 2014a). Det sprids med jämna mellanrum rykten om att man genom att posta en viss text med juridisk klang kan hindra Facebook från att använda data hur de vill, men det går inte i efterhand att ta tillbaka de medgivanden man gjorde när man skaffade ett användarkonto (se t.ex. Newman 2014).
7. Ibid.
8. Boyd & Crawford 2012, 663.
9. Ibid., min övers)
10. Anderson, 2008.
11. Gustafsson, 2013, 40; jfr. Hindman, 2008. Jag väljer här helt att bortse från en rad fundamentala metodproblem som finns rörande användningen av innehållsdata från sociala nätverkssajter i samhällsvetenskapliga studier. En sammanfattning av problem som rör snedvridna populationer, förekomsten av ickemänskliga konton (botar) och svårigheten att dra slutsatser om mänskligt beteende utifrån innehåll i sociala medier finns bland annat i Ruths och Pfeffer (2014). För ett resonemang om att användning av sociala medier bör studeras genom traditionella intervjuer och enkäter eftersom innehållsanalyser missar osynligt innehåll, se Gustafsson, 2013, 54ff).
12. Bruns och Liang, 2012.
13. Se t.ex. Larsson och Kalnes, 2014.
14. T.ex. den ovan refererade Kramer et al, 2014; Bond et al., 2012.
15. Facebook, 2014b.
16. Ruths och Pfeffer, 2014.
17. Vetenskapsrådet, 2013; AOIR, 2012; NESH, 2003/2014.
18. Datainspektionen, 2012.
19. SOU 2014:45.
20. Ibid., 247.

Genusvetenskapens framtid – en kritisk betraktelse

Kerstin Sandell

Jag har fått uppdraget att skriva om genusvetenskapens framtid. Det är naturligtvis omöjligt. Utsagor om framtiden är och förblir gissningar eller extrapoleringar, dystopier eller utopier. Samtidigt var det också lockande och därmed en utmaning som jag inte kunde stå emot.

Hur jag ser på genusvetenskapens framtid beror på vad jag anser att genusvetenskap ska vara eller bör vara, och vad jag menar är genusvetenskapens kärna och raison d'être. Min inspiration här kommer från Toril Moi, professor i litteratur vid Colombia University, USA. I ett föredrag på en nordisk genuskonferens i november 2014 säger hon, genom att citera den feministiska filosofen Marilyn Frye, att genusvetenskapens uppgift är att förstå kvinnors erfarenheter i en sexistisk värld med syftet att förändra denna.[1] Jag återger här det citat som Moi använde i föredraget.

> One of the great powers of feminism is that it goes so far in making the experiences and lives of women intelligible. Trying to make sense of one's own feelings, motivations, desires, ambitions, actions and reactions without taking into account the forces which maintain the subordination of women to men is like trying to explain why a marble stops rolling without taking friction into account. What "feminist theory" is about, to a great extent, is just identifying those forces (or some range of them or kinds of them) and displaying the mechanics of their applications to women as a group (or caste) and to individual women. The measure of the success of the theory is just how much sense it makes of what did not make sense before.[2]

Det är givetvis så att inte alla inom genusvetenskapen skulle hålla med om denna definition av disciplinen. Livskraften i en disciplin, själva den generativa kraften, handlar enligt Leigh Star inte så mycket om vad man är överens om:

> On the contrary, one might better define a knowledge discipline as a commitment to engage in disagreements.[3]

Jag skulle uttrycka det som att vitaliteten i en disciplin är beroende av om man har något som är viktigt nog att bråka om. En disciplin, eller för den delen en social rörelse, som är enig är en död disciplin/rörelse. För

genusvetenskapen skulle jag säga att en av de grundläggande oenigheterna rör sig kring förståelsen av kvinnors erfarenheter. Jag skulle också starkt hävda att vikten av oenighet är speciellt centralt att understryka när vi diskuterar genusvetenskap. Detta för att, med Albert Memmis ord, underordnade grupper ofta kollektiviseras. Han kallar detta ”the mark of the plural”[4] – ett exempel väljs ut och görs representativt för hela gruppen. En för genusvetenskapen allvarlig konsekvens av denna form av kollektivisering är att feministiska forskare och intellektuella förväntas, eller till och med avkrävs, enighet för att tas på allvar. Möjligen rymmer dessa utifrån kommande krav på enighet också en omedveten önskan om disciplinens död, framtvingad genom enighet.

Memmi är en postkolonial tänkare, och hans förståelse av ”the mark of the plural” är del av hans teoretisering av det koloniala förtryckets mekanismer. Genom att argumentera för att Memmis begreppsliggörande av koloniala processer är fruktbara att använda inom genusvetenskapen vill jag skriva in min disciplin i ett större fält av emancipatorisk forskning som spänner över de flesta av dagens discipliner. Mer specifikt finns emancipatorisk forskning inom alla samhällsvetenskapliga ämnen. Dock är genusvetenskapen det enda emancipatoriska fält som systematiskt är institutionaliserat som disciplin inom universitetet i Sverige.

I detta kapitel kommer jag att först identifiera genusvetenskapens centrala noder, för att därefter beskriva några av fältets likaså centrala bidrag. Innan jag övergår till att diskutera framtidens utmaningar berör jag kort de villkor under vilka genusvetenskap kan existera. De två utmaningar som jag tar upp är hur genusvetenskapen förhåller sig till rasismen och hur begreppsparet kön/genus genererar kunskap om kroppen. Sist kommer jag att reflektera över genusforskarens (o)möjliga positioner.

NÖDVÄNDIG KONTINUITET

Om en disciplin bygger på ett begränsat antal konflikter, saker som är värda att bråka om för att generera tänkande inom fältet – då utgör dessa konflikter en nödvändig kontinuitet i fältet. Jag är inte av den uppfattningen att dessa konflikter går att lösa teoretiskt eller vetenskapligt. Jag skulle till och med hävda att om man tror att man har löst dem är disciplinen snart i kris, utan dynamik och generativ nod. För genusvetskapen skulle jag säga att en av dessa oumbärliga konflikter är att teoretiskt förstå det förtryck kvinnor är utsatta för. Detta är anledningen till att kvinnors

erfarenheter är grundläggande för feministiskt tänkande. Denna generativa nod utspelar sig, menar jag, i två dimensioner, förenklat uttryckt beroende på om man betonar kvinnor eller erfarenhet i ordparet *kvinnors erfarenhet*. Med betoningen på kvinnor kommer å ena sidan kön eller genus, eller kön/genus i fokus, som begrepp, för teoretiserande. Å den andra tenderar forskningen att utspela sig i relationen mellan man och kvinna, med fokus på förtryck eller underordning. Med betoningen på erfarenheter finns ambitionen att förstå alla kvinnors erfarenheter. Med detta följer nödvändigheten att forska om och teoretisera de olika former av förtryck och privilegier som kvinnor upplever och de kontexter i vilka dessa utspelar sig.

För genusvetenskapen som en emancipatorisk disciplin är drivkraften för kunskapsproduktionen förhoppningen om att kunskapen ska kunna bidra till skapandet av en mer jämlik och rättvis värld. Här menar jag att genusvetenskap skiljer sig från de flesta andra discipliner. I genusvetenskapen finns en drivkraft att eliminera det som är disciplinens centrala kunskapsobjekt – (åter)skapande av orättvisa. Om vi skulle lyckas att bidra till detta, om vi skulle få förmånen att uppnå ett jämlikt samhälle – något som är önskvärt – skulle disciplinens raison d'être försvinna.

NÅGRA CENTRALA BIDRAG

Inför att blicka in i framtiden börjar jag med att blicka bakåt, för att kort summera några av genusvetenskapens centrala bidrag.

För att göra det som Donna Haraway säger att vi ska göra – "just state the obvious"[5] – har genusvetenskapen lyft frågan om kön som en central ojämlikhetsskapande process, i samtiden och historiskt, globalt och lokalt. Hur den ska benämnas och begripliggöras teoretiskt är en av de sakerna som fältet är överens om att vara icke överens om, som ett ständigt pågående livsnödvändigt, men ändå uppslitande, samtal. Patriarkat, genusregimer, heterosexuella matriser, könsroller…. Att kön har med ojämlikhet att göra är idag så diskursivt inkorporerat i det svenska samhället att det är svårt att komma ihåg att detta faktiskt är ett av de mest centrala och genomgripande kunskapsbidragen från genusforskningen.[6] Samtidigt är sammankopplingen kön och makt djupgående omtvistad. Den finns i konfrontationen mellan genusvetenskapen och dess kritiker – frågan "kan könen vara olika och ändå jämlika?" återkommer ständigt liksom argument om

att kvinnans naturliga och/eller rättmätiga position är den underordnade. Men den är också omtvistad inom fältet – häri ligger en obekväm pendling mellan att teoretisera kön och/eller makt. Vissa hävdar att kön är så grundläggande att det förstås som den ursprungliga (makt)olikheten. Andra förespråkar förståelser av kön som är nästan oändligt plastiska och föränderliga. Vissa hävdar att olikhet inte behöver betyda makt och andra att de mest grundläggande maktojämlikheterna inte har så mycket med kön att göra. Men det är ändå just i att ställa frågor kring sammankoppling mellan kön och makt som feministiska forskare har skapat ett fält.

En av de mest fascinerande och ohanterliga aspekterna av genus/kön är att det är relevant nästan alltid och överallt. Därmed är fältet en gränslös disciplin, det rör sig från vårt mest intima till det mest abstrakta, genom en mångfald ämnen, andra discipliner och fält. Feministiska forskare finns därmed också inom de allra flesta discipliner. Ett av de grundläggande genusvetenskapliga bidragen inom ramen för andra discipliner är att kritiskt granska disciplinernas oförmåga att förstå samhällsprocesser som könade *och* att teoretiskt förstå hur denna oförmåga uppstår och reproduceras. För att nämna ett fåtal interventioner som är (eller borde vara) del av kanon skulle jag vilja framhålla Dorothy Smith och Patricia Hill Collins i sociologi, Doreen Massey i kulturgeografi, Gayle Rubin och Michelle Rosaldo i antropologi, Nancy Chodorow och Juliet Mitchell i psykologi, och Cynthia Enloe i statsvetenskap.[7]

I det följande kommer jag att beskriva några av det genusvetenskapliga fältets centrala områden och bidrag.

KLASSIFICERINGAR OCH SUBJEKTIVITETER: Ett grundläggande bidrag från feministiska forskare är att identifiera och ifrågasätta de klassificeringssystem som ständigt placerar oss i två könskategorier. Hur dessa tillskrivningar skapar vilka vi är och vilka vi kan bli som könade varelser har teoretiserats inom en rad olika traditioner, från psykoanalys och identifikation, via det mer socialpsykologiska identitetsbegreppet till det mer poststrukturalistiskt inspirerade diskurser, subjektifieringsprocesser och normer. Filosofen Judith Butler intar här en särställning då hon sammankopplar genus, begär och kön i det som numera ofta benämns heteronormativitet.[8]

ARBETE: Ett annat centralt bidrag är forskningen om det reproduktiva arbetet. Detta berör olika former av omsorgsarbete, både i familjen och

som betalt arbete, det senare inte minst inom välfärdsstaten. På senare år har feministerna allt mer uppmärksammat de globala vårdkedjorna (care chains) och det vårdunderskott som etableras när kvinnor från till exempel Filipinerna, Malaysia, Mexiko, men även från de forna Öststaterna flyttar till väst för att ta hand om vita, mer välbärgade familjers barn, gamla och sjuka. Utöver detta är feministerna i fronten för att förstå förändringar av arbetslivet som en rörelse mot en tjänste-ekonomi och de krav på emotionellt arbete som tjänstesektorn tenderar att kräva, inte minst av kvinnor.

VÅLD: Att våld har en konstitutiv genusdimension har framförallt blivit påtagligt när våld i nära relationer har synliggjorts och begreppsliggjorts. De gäller både våld mellan vuxna partners och mellan vuxna och barn. Att förklara den starka dominans av män som finns bland dem som utövar våld har varit en viktig uppgift. Den feministiska våldsforskningen har också bidragit till uppmärksammandet av den centrala plats som könat våld har i krig, både i nationella och i internationella konflikter.

KROPP, BIOLOGI OCH HÄLSA: Vi lever våra liv med kroppar som är könade, och hur samspelet mellan det biologiska/materiella och det kulturella/sociala ser ut och kan förstås är en ständigt aktuell diskussion. Feministiska forskare har inte minst visat på hur biologin har använts för att framställa rådande sociala genusregimer som naturliga och de sätt på vilka kvinnor medikaliseras och både över- och underbehandlas inom medicinen.

En sammanfattning av det genusvetenskapliga fältet kan göras på många sätt. För några andra, mer omfattande översikter rekommenderar jag den nyfikna att ta del av någon av de goda introduktioner och handböcker till genusvetenskap som numera finns att tillgå.[9]

Mycket av det jag räknat upp är i någon mening i var mans och kvinnas mun och det är lätt att glömma det stora arbete som ligger bakom att sätta dessa och många andra frågor, processer och begrepp på den samhälleliga och vetenskapliga kartan. Att vissa resultat från den genusvetenskapliga forskningen dessutom har bidragit till positiva förändringar är värt att fira. Detta är lätt att förbise då det återstår mycket att förändra för att vi ska kunna tala om en rättvis värld, samtidigt som många diskussioner idag snarare rör att och varför vi har en ökande ojämlikhet.[10] I Sverige har

forskare argumenterat för att de senaste årens skifte mot större ojämlikhet har varit svår att artikulera just för att den hegemoniska självbilden har varit att Sverige är jämlikt och antirasistiskt.[11] Den paradox som ett emancipatoriskt projekt stått inför under dessa år har varit att å ena sida igen och igen visa att det inte är så jämlikt (som vi gärna vill tro), vilket innebär att delvis förneka sina egna politiska vinster *och* att ifrågasätta den rådande svenska självbilden. Båda två är svåra i sig, och kombinationen är ännu värre. Å den andra att visa på att det finns politiska krafter som vill förändra, och som faktiskt förändrar, mot en ökande ojämlikhet. När detta sker i skyddet av en banal nationalism om ett jämlikt Sverige kan man lätt framställas som paranoid, misstänksam och överkänslig.

Den livsnödvändiga kontexten

För att emancipatorisk forskning ska vara möjlig behövs ett demokratiskt samhälle som omhuldar människors lika värde och ett öppet och kritiskt samtal. Jag hade i min enfald aldrig föreställt mig att jag skulle behöva skriva detta med en akut oro över att så inte skulle fortsätta vara fallet. Det är bara åtta år sen ett av de första besluten som den nytillträdda borgerliga regeringen tog var att lägga ner Arbetslivsinstitutet. I dagarna när jag skriver detta mobiliserar många, inte minst inom akademin, mot beslutet som var en del av Alliansens budget – att strypa bidragen till kulturtidskrifter, vilket riskerar att försämra förutsättningarna för en öppen och kritisk kulturdebatt.[12] Jag har inga som helst fantasier om att genusvetenskap i skepnaden av ett emancipatoriskt forskningsfält skulle överleva en regering där de värdekonservativa och nyfascistiska politiska strömningarna som växer i Sverige idag har ett avgörande inflytande. Vi lever redan i en värld där det är vardag för forskare att mottaga olika former av hot och kränkningar via sociala medier, mail och telefon. Dessa hot kommer ofta när man uttalat sig om forskning på ett sätt som förargar dem som företräder en politik där kvinnor, homosexuella och 'icke-vita' grupper inte anses ha lika värde. Alla som arbetar inom akademin har kollegor som fått motta dessa hot, oavsett om vi/de har velat bli medvetna om detta eller inte. Universitetet som organisation menar jag är alltför omedveten om situationen och i princip fullständigt utan beredskap att hantera detta och att stötta sina medarbetare.

En diskussion som präglat de senaste åren är de förändringar inom akademin som bland annat benämnts som nyliberala, akademisk kapitalism och/eller redovisningskulturer (audit cultures). De är på intet sätt unika

för genusvetenskapen, men har möjligen i någon mån specifika implikationer. Vi har ett fokus på produktion, i att dra in externa pengar och i att publicera.[13] Ibland får man känslan av att innehållet ter sig allt mer perifert jämfört med var texten är publicerad. Vi ser hur forskare, helt rationellt, arbetar efter strategier som optimerar efter de mätbara kriterier som utarbetas, snarare än mer svårkvantifierbara som meningsfullhet, relevans och kvalitet. I relation till dessa förändringar frågar sig Malin Rönnblom om vi som genusvetare inte riskerar att bli för framgångsrika.[14] Underordnade grupper har en stark medvetenhet om att överproduktion är en förutsättning för att vi ska kunna ta oss fram och genusvetenskapen har klarat sig rätt så bra igenom dessa förändringar. Frågan hon ställer är vad detta gör med vårt emancipatoriska perspektiv.

Framtidens utmaningar

Jag ska nu försöka förutspå framtiden, eller åtminstone identifiera det jag ser som två av de centrala utmaningar som genusvetenskapen står inför. De rör sig kring det som jag identifierat som genusvetenskapens generativa nod: de olika betoningarna på kvinnors erfarenhet. De berör också genusvetenskapens gränslösa karaktär.

RASISMEN

En av de avgörande utmaningar genusvetenskapen står inför, är att utforska och skapa teoretisk förståelse för rasismens mekanismer i samspel med hur könande processer kommer till uttryck. En återkommande, och rättmätig, kritik av genusvetenskapen är att frågor om rasifiering fortfarande är frånvarande, marginaliserade eller missvisande framställda i den hegemoniska genusvetenskapliga forskningen,[15] samt att de dominerande teorier som utvecklas inte konceptualiserar rasismens fundamentala roll för (åter)skapandet av kön. Det betyder att de dominerande teorierna inte tillräckligt inkorporerar att de villkor som människor lever under präglas både av genusregimer och rasifierade regimer i ett samhälle.[16]

En av de specifika svårigheterna för genusvetenskapen är att den analytiska blick som genusvetare riktar mot manssamhället för att granska och förstå ojämlikhetsskapande kan vändas mot den egna disciplinen med fokus på den strukturella rasismen. Det innebär att frågor om rasifierad exploatering, förtryck och dominans inte kan avvisas utan att eliminera en av disciplinens mest grundläggande frågor – den om hur ojämlikhet återskapas. Att se könande men inte rasifiering är som att se orättvisa med

ena ögat men blunda med det andra. Genusvetare har ofta varit djupt kritiska när de granskat andra discipliner med avseende på kön. När liknande granskningar görs av genusvetenskapen, men med fokus på 'ras'/etnicitet, har detta återkommande resulterat i en liknande djup kritik, något som skapar kris kring ett av disciplinens mest grundläggande antaganden – att det är ett emancipatoriskt fält som utforskar och utmanar orättvisor.[17]

Denna risk för kris är, menar jag, en av anledningarna till att man teoretiskt har försökt lösa frågan om rasismen inom genusvetenskapen. Detta har främst skett genom begreppet intersektionalitet. Intersektionalitet introducerades för att benämna hur kön återskapas i samspel med rasismen och hur olika former av diskriminerande maktordningar samverkar i ett samhälle. Ansatsen verkar dock ha förvandlats till en teori som genom att omfatta 'allt' utan uppenbara spänningar erbjuder en lösning på våra uppslitande konflikter. 'Allt' i detta fallet innebär att intersektionalitet sägs kunna omfatta en analys av *alla* kategorier som är olikhets- och/eller ojämlikhetsskapande. Maria Carbin och Sara Edenheim som har granskat användningen av intersektionalitet har identifierat en strävan efter att skapa ett gemensamt språk och försök att iscensätta konsensus, något som jag redan hävdat riskerar att utarma disciplinen.[18] Barbara Tomlinson hävdar dessutom att privilegierade forskare tenderar att exploatera olikhet i en kolonial tradition. Hon skriver:

> Establishing the black feminist scholars who originated intersectionality as 'unworthy' – parochial, 'race-bound', incapable of 'theorizing' – justifies extracting from them the valuable tool of intersectionality. Such justification also reinforces the self-conceptions of racial Europeanization and its construction of its own innocence with regard to its colonial histories and contemporary racisms.[19]

Denna nödvändighet att samtidigt förstå könade regimer och rasifiering skär rakt igenom alla de frågor som det genusvetenskapliga fältet forskar om. Det ställer viktiga frågor om hur vi kan studera och teoretiskt förstå privilegierade positioner, samt hur processer av förtryck återskapas inte minst globalt, men även inom kvinnorörelsen och i det genusvetenskapliga fältet.

Utmaningen är dessutom intimt sammanvävd med (samhälls)vetenskapens geopolitiska placering och fokus. Tricket som vetenskapen verkar kunna återupprepa i det oändliga är att utforska världen från specifika nationella/västerländska platser och med eurocentriskt präglade perspektiv och *samtidigt* framstå som universell. Raewyn Connell (2007) uppmanar

oss att bryta detta och istället delta i att skapa en global samhällsvetenskap värd namnet, empiriskt och teoretiskt.[20] Detta inte minst genom att lyssna på och ta in röster och perspektiv från det globaliserade Syd. Hur detta ska göras, med vilka röster och med vilken auktoritet är givetvis omdiskuterat.

KROPPEN

Den andra utmaningen berör kroppen som kunskapsobjekt inom ramen för olika discipliner. Genusvetenskapen har historiskt sett haft ett djupt engagemang i alla de kunskapsfält som forskar om och teoretiserar kroppen, inklusive biologin. Den gräns som begreppsparet kön och genus drar upp, mellan biologiskt och socialt kön, är en av de centrala konfliktlinjer över vilken fruktbar forskning skapats. Det har länge varit en gräns där man tvistar om vad som ska hamna på den biologiska eller den sociala sidan.[21]

Även här ser jag försök till lösningar. Ett är det som Judith Butler har fått representera, att teoretiskt hävda att även biologin är diskursivt eller socialt konstruerad.[22] Därmed, för att uttrycka det lite snabbt och slarvigt, kan man göra kön till genus och således teoretiskt överskrida gränsdragningskonflikten mellan kön och genus.[23] Ett senare försök är den där genusvetare omfamnar biologin, ofta genom att biologisk kunskap importeras in i vårt fält för att återskapa dynamik i feministisk teoretiserande.[24] Dessa forskare tenderar att framställa sig som konstruktivt öppna för biologin på ett sätt som får gårdagens feminister att framstå som biologi-fobiska.[25]

Jag ska inte här fördjupa mig i de interna genusvetenskapliga debatterna på ett sätt som inte är begripligt eller relevant för en bredare (samhällsvetenskaplig) publik. Vad jag vill lyfta här är att försöken att eliminera spänningen mellan kön och genus omöjliggör den generativa nod som resulterat i kritiskt utforskande av olika discipliners och kunskapsparadigms möjligheter och begränsningar i att skapa kunskap om kroppen. Den plats som kön/genus ständigt skrivs in i, i spänningen mellan kultur och natur, det sociala och det biologiska utgör, menar jag, fortfarande en unik plats för kunskapsskapande utifrån en flervetenskaplig läskunnighet och utifrån frågor om rättvisa.

(O)möjliga positioner

Jag vill avslutningsvis reflektera över hur rollen som forskare kan intas och utvidgas, utifrån ett emancipatoriskt perspektiv och i det skiftande

gränslandet mellan vetenskap och politik. Jag tror det är oerhört viktigt att hitta platser och positioner utifrån vilka vi kan skriva och verka. Dessutom, och inte minst, menar jag att det är viktigt att inte förlora det större perspektivets blick i en tid då både vetenskapen och politikens gränser ständigt skrivs om. I detta kommer jag att slå ett slag för att återerövra positionen som offentligt intellektuell.

Vem forskaren är och kan vara är en av de centrala vetenskapsfilosofiska och metodologiska frågorna i genusvetenskapen. Fantasin om den objektiva, platslösa forskaren är grundligt sönderkritiserad. Inom genusvetenskapen finns det flera försök att skapa andra sätt att vara forskare på, benämnda till exempel som en ”outsider within” eller som det modesta vittnet.[26] Dessa har varit viktiga för att erövra en emancipatorisk vetenskaplig röst inom akademin för genusvetare. Men jag tror det är dags att skifta fokus, för att ställa frågor kring hur vi som är i akademin kan rikta oss utåt mot ett föränderligt samhälle. I detta tar jag hjälp av begreppet offentlig intellektuell och de resonemang som förs fram av författare som Michael Burawoy, Stuart Hall och Judith Butler.

Grundläggande för en offentligt intellektuell enligt Michael Burawoy är att röra sig i samhället och att vara i kontakt med olika publiker. Mer specifikt är en dialog med underordnade grupper och deras erfarenheter, inte minst genom sociala rörelser, en möjlighet att förankra sin vetenskapliga verksamhet i andra verkligheter än den akademiska. Detta ger oss en bättre förmåga att se och kritiskt ganska de inomvetenskapliga hegemoniska processerna som ibland bidrar till att vetenskapliggöra rådande uppfattningar. Det ger också ett tillfälle att utsätta sin forskning och sina resultat för en kritisk dialog i möte med grupper som befinner sig utanför universiteten och som inte är beställare av kunskap eller policy. Kort sagt, att göra ”public sociology is what keeps sociological passion alive”.[27]

Burawoy, som skriver om sociologin, pekar ut frågan ”sociology for whom?” som en central fråga att hålla i fokus. Jag menar att den kan användas för att skapa en drivkraft att skriva i gränslandet mellan akademi och samhälle. Just frågor om vad vi skriver, för vem och var det publiceras förtjänar speciell uppmärksamhet i dagens individualiserade ”publish or perish” verklighet. För något år sen gick en av våra stora offentligt intellektuella Stuart Hall bort. Hans skrivande utmärks just av att befinna sig i gränslandet mellan vetenskap och politik. Detta inte minst som delaktig i skapandet av och redaktör för tidskrifterna *New Left Review* och *Soundings,* som kan betecknas som kulturpolitiska tidskrifter likaväl som

akademiska. Att förstå brännande aktuella politiska problem, att se skrivandet som en kollektiv process och att publicera för en publik utanför akademin är grundstenarna i en av cultural studies klassiker, antologin *Policing the Crisis*.[28] Den började som en pamflett och utvecklades genom olika stencilerade 'work in progress'-skrifter till en antologi. Den skrevs av Hall tillsammans med doktorander och kollegor på CCCS (Centre of Contemporary Cultural Studies vid Birmingham University). I dagens termer skulle en hel del av dessa texter betecknas som värdelösa, utifrån ett meriterings- och utvärderingsperspektiv.[29] Jag vill med detta ställa frågan på sin spets om varför vi publicerar, för vår CV och meritering, för institutionens pengatilldelning eller för att delta i en samhällsdebatt, inte minst för att dessa olika syften allt mer slits isär.

För mig handlar det om att fylla de positioner som vi vill inta med innehåll – offentlig intellektuell, feminist, kvinna – men också att utmana de tillmälen som dessa positioner får – för politisk, för ideologisk, för normativ, eller kanske icke-vetenskaplig. Under de senaste åren har uttrycket "inte i mitt namn" varit ett sätt att artikulera detta. Medelklassupproret som framför allt agerar på Facebook är ett aktivistexempel,[30] där delar av medelklassen vägrade låta Reinfeldts regering ha monopol på att prata för medelklassen. En av våra stora intellektuella, Judith Butler, har vid ett flertal tillfällen talat som jude, som homosexuell, som intellektuell. På en resa till Israel 2010 uttalar hon sig mot den Israeliska statens ockupation av Gaza, rubriken på artikeln lyder "As a Jew, I was taught it was ethically imperative to speak up".[31] Detta för att säga att ockupationen av Gaza inte sker i hennes namn.

Jag tror och hoppas att vi – när vi benämner oss själva – i någon mån också skapar oss själva till något vi vill vara, och samtidigt skapar en kontext vi vill vara i. Att skriva in oss i andra berättelser än produktiva akademiker – eller i dem som enbart handlar om klass, etnicitet, kön och kanske sexualitet, ålder och kroppslig funktion som kategorier – ställer frågan varför vi skapar vetenskap i fokus. Att erövra positionen offentlig intellektuell kan vara ett sätt att karva utrymme för att försöka säga något relevant om världen som också rymmer en indikation om vilka vi känner oss ansvariga inför. Folket, sociala rörelser, utsatta grupper istället för dem som tenderar att allt mer dominera nu – staten, marknaden, och/eller Vetenskapsrådet. Det lyfter blicken från vilka vi är, till vilka vi vill vara, vilka vi skulle kunna bli som (emancipatoriska) forskare. Inte främst rättskaffens och rättmätiga, präktiga och produktiva, utan mer strävande och längtande efter en mer levbar värld, skrivande mellan politik och vetenskap, akademi och samhälle, fakta och fiktion.

Noter

1. Se www.ruc.dk/forskning/forskningscentre/ckmm/nordicvoices/watch-presentations-from-the-conference/

2. Frye, M. (1983). *The Politics of Reality: Essays in Feminist Theory*. Freedom: Crossing Press. s. xi–xii.

3. Star, S. L. (2002). Infrastructure and Ethnographic Practice. *Scandinavian Journal of Information Systems, 14*(2), 107–122. s. 115

4. Memmi, A. (2003). *The Colonizer and the Colonized*. London: Earthscan. s. 129

5. Haraway, D. J. (1997). *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan©_Meets_OncoMouse™: Feminism and Technoscience*. New York: Routledge. s. 253.

6. Och politiska vinster genom kvinnorörelsens arbete naturligtvis.

7. Smith, D. E. (1987). *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology*. Boston: Northeastern University Press. Chodorow, N. J. (1999). *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender* (2 ed.). London: University of California Press. Collins, P. H. (2000). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowement* (2nd ed.). New York: Routledge. Enloe, C. (1989). *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. London: Pandora. Massey, D. (1994). *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press, Mitchell, J. (2000 (1974)). *Psychoanalysis and Feminism: A Radical Reassessment of Freudian Psychoanalysis*. New York: Basic Books. Rosaldo, M. Z. (1974). Woman, Culture and Society: A Theoretical Overview. I M. Z. Rosaldo & L. Lamphere (red.), *Woman, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press, Rubin. G. (1975). The Traffic in Women: Notes on the "Political Economy" of Sex. I R. R. Reiter (red.), *Towards and Athropology of Women* (s. 157–210): Monthly Review Press.

8. Butler, J. (1999 (1990)). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

9. Se till exempel Essed, P., Goldberg, D. T., & Kobayashi, A. L. (red.). (2005). *A Companion to Gender Studies* Malden: Blackwell. Richardson, D., & Robinson, V. (red.). (2008). *Introducing Gender and Women's Studies*. Houndsmills: Palgrave. Se även Högskoleverkets serie "Genusperspektiv i/Genusforskning inom xxx (disciplinens/fältets namn)" som finns att ladda ner från www.uka.se.

10. För en kartläggning av den ökande ojämlikheten se till exempel OECDs rapport från 2011 www.oecd.org/els/soc/49499779.pdf

11. Detta diskuteras i flera av bidragen i antologin Sandell, K., Sager, M., & Räthzel, N. (Red.). (2014). *Kritiska gemenskaper: att skriva feministisk och postkolonial vetenskap*. Lund: Genusvetenskapliga institutionen.

12. Detta beslut drogs tillbaka efter protester.

13. Strathern, M. (red.). (2000). *Audit Cultures: Anthropological Studies in Accountability, Ethics and the Academy*. NY: Routledge.

14. Rönnblom, M. (2014). Att överleva eller övervinna: Feministisk forskning i en post-politisk tid/ett post-politiskt rum. I K. Sandell (red.), *Att bryta innanförskapet: Kritiska perspektiv på jämställdhet och mångfald i akademin* (s. 295–307). Göteborg: Makadam.

15. För en diskussion om detta relevant för den svenska kontexten se till exempel Mulinari, D. (2001). «Race»/ethicity in a «Nordic» Context: A Reflection from the Swedish Borderlands. I A. Johansson (red.), *Svensk genusforskning i världen* (s. 6–24). Göteborg: Nationella genussekretariatet, och de los Reyes, P. (1998). I skärningspunkten mellan genus och etnicitet. Ett ekonomiskt historiskt perspektiv på invandrarkvinnor i svenskt näringsliv. *Arbetsmarknad och arbetsliv, 4*(1), 13–31.

16. Rasifiering syftar till att beskriva och problematisera processer som gör att föreställningar om människors 'ras'/etnicitet eller kultur görs till en hierarkisk och ojämlikhetsskapande indelningsgrund i samhället.

17. Mulinari, D. (2001). "Race"/ethicity in a "Nordic" Context: A Reflection from the Swedish Borderlands. I A. Johansson (red.), *Svensk genusforskning i världen* (s. 6–24). Göteborg: Nationella genussekretariatet.

18. Carbin, M., & Edenheim, S. (2013). The Intersectional Turn in Feminist Theory: A Dream of a Common Language? *European Journal of Women's Studies, 20*(3), 233–248. , Sandell, K., & Mulinari, D. (2006). Feministiska reflektioner över kön som kategori. I K. Sandell & D. Mulinari (red.), *Feministiska interventioner – berättelser om och från en annan värld* (s. 128–149). Stockholm: Atlas.

19. Tomlinson, B. (2013). Colonizing Intersectionality: Replicating Racial Hierarchy in Feminist Academic Arguments. *Social Identities, 19*(2), 254–272. S 266

20. Connell, R. W. (2007). *Southern Theory*. Cambridge: Polity.

21. Kraus, C. (2000). Naked Sex in Exile: On the Paradox of the "Sex Question" in Feminism and Science. *NWSA, 12*(3), 151–177.

22. Butler, J. (1993). *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge, Butler, J. (1999 (1990)). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

23. För en bredare diskussion om denna form av socialkonstruktivism, utifrån sociologi som disciplin, se Craib, I. (1997). Social Constructionism as a Social Psychosis. *Sociology, 31*(1), 1–15.

24. Se till exempel Wilson, E. A. (2004). *Psychosomatics: Feminism and the Neurological Body*. Durham/London: Duke University Press. För en kritik se Papoulias, C., & Callard, F. (2010). Biology's Gift: Interrogating the Turn to Affect. *Body & Society, 16*(1), 29–56.

25. Båda dessa utmaningar berör hur genusvetenskapens historia skrivs. För en diskussion om detta som ligger i linje med min framställning se Hemmings, C. (2011). *Why Stories Matter: The Political Grammar of Feminist Theory*. Durham: Duke UP.

26. Collins, P. H. (1986). Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought. *Social Problems, 33*(6), 14–32. , Haraway, D. J. (1996). Modest Witness: Feminist Diffractions in Science Studies. I P. Galison & D. J. Stump (red.), *The Disunity of Science: Boundaries, Contexts, and Power* (s. 428–441). Stanford: Stanford University Press.

27. Burawoy, M. (2005). For Public Sociology. *American Sociological Review, 70*(4), 4–28. s. 15

28. Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J., & Roberts, B. (1978). *Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order*. London: Macmillan.

29. Jag kan här inte avhålla mig från att bifoga länken till en sketch där Marx ställs inför institutionens årliga utvärdering, fruktansvärt, träffande. www.youtube.com/watch?v=0f_fxiT-jK4

30. www.facebook.com/Medelklassupproret?fref=ts

31. www.haaretz.com/news/judith-butler-as-a-jew-i-was-taught-it-was-ethically-imperative-to-speak-up-1.266243, se också talet när hon vägrar ta emot civilkuragepriset vid Berlin Pride 2010 på grund av att organisationen ignorerade frågor om rasism, på t.ex. jigsawfeministtheoryguide.blogspot.com.ar/2010/06/judith-butler-i-must-distance-myself.html

Ett eldprov för varje fakultet: Om samhällsvetenskap i en varmare värld

Andreas Malm

2014 var det varmaste år som någonting uppmätts, och varmare lär det bli. Det är människor som tänt elden och öser ut nytt bränsle. Hettan äter sig in i alla ekosystem, i varje skrymsle av jorden, från de mest orörda isvidderna på Antarktis till de djupaste regnskogarna i Amazonas: var man än söker i biosfären märks nu avtrycken. Är det då längre någon poäng att skilja på natur och samhälle? Har uppdelningen i en sfär som föregår människan och en som hon skapat något berättigande nu? Om svaret är nej kan det knappast heller vara legitimt att bibehålla den klassiska universitetsstrukturen, med en samhällsvetenskaplig fakultet vid sidan om de som befattar sig med naturen. Om den största utmaning mänskligheten någonsin stått inför konstitueras genom de båda kategoriernas slutgiltiga upplösning i ett enda eldprov kan det rimligen inte vara meningsfullt att urskilja en specifik samhällsvetenskap, definierad genom sin motsats till naturvetenskapen: klimatet ställer sannerligen *allting* på prov. Det är hög tid att göra slag i saken, upphäva de sedan länge förlegade dikotomierna, inse att natur och samhälle är ett och organisera de högre lärosätena därefter.

Eller?

*

I sin briljanta bästsäljare *This Changes Everything: Capitalism vs the Climate* identifierar Naomi Klein vad hon kallar ”ett episkt fall av dålig historisk tajming”: just när forskarsamhället vaknade till den globala uppvärmningens oerhörda dimensioner och manade till en drastisk kursändring gav staterna upp tanken på att lägga sig i den självstyrande marknaden. Det finns fler fall. Just när biosfären började fatta eld retirerade mycken social teori allt längre bort från den sotiga materien, in i textens höga luft. Inledningen till ett klimattemanummer av *Theory, Culture & Society* uttrycker den yrvakna upptäckten: ”Kulturens och virtualitetens värld har mött sin like: den materiella världen spelar uppenbarligen roll och kan ’bita tillbaka’.”[1] Den sociala teori som försjunkit i de kulturella och lingvistiska svängarna har varit närapå lika dåligt rustad för att möta

utmaningen som stater nedsövda i nyliberal hypnos. Den har mött elden med en djupt rotad vägran att erkänna – för att inte tala om intervenera i – en verklighet bortom diskursen: inte att undra på att den tittat åt ett annat håll, eller mumlat något otydligt.

Man kunde tro att teoretiker som fallit för språkleksfixeringen nu skulle registrera att det hettar till och ompröva sina positioner, men så är inte alltid fallet. Mycken social teori fortsätter att betvivla existensen av en yttre verklighet, inklusive själva naturen som sådan. I sin färska *Making Sense of Nature: Representation, Politics and Democracy* återger den framstående kritiske geografen Noel Castree en standarddefinition av ”natur” som det som föregår mänsklig agens och består, om än i förändrad form, när människor har bearbetat den.[2] Sedan bygger han ett avancerat resonemang för att förneka existensen av något sådant. Eftersom det finns så många olika sätt att tänka om naturen, så många betydelser som tillskrivits den, så mäktiga ”epistemiska gemenskaper” – inklusive geografer – som livnär sig på att representera den, så långa traditioner av att regera människor med hänvisning till den måste vi dra slutsatsen att ”naturen inte existerar ’där ute’ (eller ’här inne’, i oss) och väntar på att begripas”, oberoende av våra tankar, tillgänglig för erfarenhet. ”Jag betraktar således ’naturen’ som en osedvanligt inflytelserik fiktion.” Eller: ”naturen är enbart vad vi tänker att den är” – eller helt enkelt: ”det finns ingenting sådant som natur.”[3] Naturen är en realitet uteslutande i så måtto som diskurserna har hittat på den.

Vad kan detta betyda i fråga om den globala uppvärmningen? Castree är konsekvent: ”Globala klimatförändringar är en *idé*” – kursiv i original – ”snarare än en uppsättning ’verkliga biofysiska processer’ som inträffar oberoende av våra representationer av dem.”[4] Den globala uppvärmningens ontologiska status är alltså en *idé*. Om ingen hade denna idé – om ingen gick runt med den mentala föreställningen om vad som sker – skulle jorden inte värmas upp. När pakistanska bybor sveps med av en flod, eller när en isbjörn svälter ihjäl, eller när brasilianska städer får slut på vatten till följd av extrem torka är det inte några verkliga biofysiska processer utan en *idé* som drabbar dem. Det finns två möjligheter här. Antingen tror Castree att klimatförändringar faktiskt inte existerar i den biofysiska verkligheten – de är bara ett påfund, utan sanningsbetingelser: en myt – eller så begår han vad som kallats det epistemiska felslutet: att tro att bara för att vi får kunskap om den globala uppvärmningen genom mätningar, jämförelser, termer och slutledningar så *består den i sig själv* av sådana entiteter.

Att denna neokantianska, postmodernistiska konstruktivism överlever och frodas är ännu mer anmärkningsvärt med tanke på hur grundligen den vederlagts.[5] I sitt mästerverk *What is Nature?* ger filosofen Kate Soper – i skrivande stund gästforskare på Pufendorfinstitutet i Lund – ett realistiskt svar på sin titels fråga: ”sådana materiella strukturer och processer som är oberoende av mänsklig aktivitet (i bemärkelsen att de inte är en mänskligt skapad produkt), och vars krafter och kausala processer är nödvändiga villkor för all mänsklig praktik och bestämmer vilka former den kan ta.”[6] Det faktum att alla tänkbara idéer om naturen virvlar runt i människors huvuden betyder inte att de inte kan urskiljas från det de behandlar. Det är en sak att observera att *föreställningar* om naturen är kulturellt betingade, något helt annat att förneka att naturen saknar materialitet. Inte heller har temperaturerna stigit för att människor har tänkt på kol och olja eller skapat sig mentala bilder av ångmaskiner och pipelines: det är inte så miljöförstöring inträffar. ”Kort sagt”, som Soper så slagkraftigt uttryckt saken, ”det är inte språket som har ett hål i sitt ozonlager”, inte en text som värms upp: ”och det ’verkliga’ tinget fortsätter att förorenas och degraderas allt medan vi slipar våra dekonstruktiva redskap på tecknets nivå” – det som så mycken social teori, även när den utger sig för att behandla naturen, fortsätter att ägna sig åt.[7]

Klimatet förändrar verkligen allt. Det är hög tid för en sväng mot realismen, och materialismen.

Men kan vi verkligen säga att jordens klimat, så som varande en central del av naturen, är oberoende av mänsklig aktivitet – *inte* producerad av människan? Är det inte precis tvärtom nu? Här har teorin om ”produktionen av natur” ett till synes perfekt fall att peka på. Så som den först utvecklades av den kritiske geografen Neil Smith säger teorin att om det någonsin existerat en natur utanför och före människan har den sedan länge upphört att finnas till. Naturen är i dag genomproducerad, från insidan, i sin helhet, till följd av att den ekonomiska expansionens krafter flyttar om och bearbetar materien i enlighet med *sin* egen logik. Alla försök att skilja naturligt från socialt är dömda att misslyckas: de två sfärerna är en. I första utgåvan av sin klassiker *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space* från 1984 nämner Smith förutseende nog antropogena klimatförändringar som ett exempel på produktionen av natur, men i efterordet till den tredje utgåvan från 2008 har han något annat att säga: vi kan inte veta i vilken utsträckning klimatet förändras på grund av mänskliga aktiviteter.[8] Att ens försöka förutsätter den falska separationen.

> Försöket att urskilja å ena sidan de sociala, å andra sidan de naturliga bidragen till klimatförändringarna är inte bara en dåres diskussion utan en dåres filosofi: det behandlar klyftan mellan natur och samhälle – natur i ena hörnet, samhället i det andra – som helig, vilket är just det signum för modernt västerländskt tänkande som tesen om ”produktionen av naturen” försökte bryta ner.[9]

Det här låter som ett medgivande om att teorin trots allt inte är särskilt relevant för studiet av den globala uppvärmningen. Vad kan vara fel med den? ”Produktion” är, till att börja med, en oprecis och missvisande metafor för all mänsklig interaktion med resten av naturen – i synnerhet klimatet, även i dag. Som Soper påpekar är sådant som en klocka eller en dator producerade, i den avgörande bemärkelsen att de har en tillverkningsprocess att tacka för själva sin existens: genom att använda vissa naturliga material har människor skapat dem *de novo*. Men jordens klimat tillhör den del av verkligheten som föregår all praxis, som människan inte har något annat val än att erfara och som kommer att existera långt efter att hon dött ut, vilken form den än må ta i framtiden. Det är inte en artefakt.[10] Något sådant som genetiskt modifierade grödor eller *in vitro*-kött framstår som bättre exempel, eftersom de kan sägas vara ”produkter” i ovanstående standardbemärkelse, men klimatet – i likhet med kroppen, världshaven, kolet i marken – kommer inte från människor. Det som händer i dag är inte att klimatet produceras utan *förändras*, bryts sönder, destabiliseras; förbränningen av fossila bränslen konstitueras som ett problem enbart i relation till sådana fundamentalt icke-producerade, icke-sociala variabler som oceanernas förmåga att absorbera koldioxid, gasens roll i regleringen av jordens temperatur, smältningen av is ovanför O°C, det öppna havets albedo och tusentals andra liknande faktorer, vars påträngande närvaro – allt annat än tillbakadragen – definierar fenomenet i hela sin komplexitet. Utan dem, utan sådana element av icke-mänsklig natur, skulle den globala uppvärmningen omöjligen kunna äga rum.

Men på ett djupare plan misslyckas teorin om naturproduktion därför att den ger ett otillfredsställande svar på just denna avgörande utmaning för social teori: den djupnande sammanväxningen av det sociala och naturliga. Hur ska vi förstå den? Är verkligen, vid närmare eftertanke, upplösningen av de två kategorierna rätt väg att gå? Betänk ett oljespill. Ett företag släpper ut substansen i ett delta. En ny hybriditet uppstår – olja och vatten blandas – men det är knappast skäl att hantera de två komponenterna som identiska. Snarare behöver vi veta mer om

deras utmärkande egenskaper: å ena sidan deltats biologiska mångfald, delfinernas reproduktionscykler, flyttfåglarna som rör sig genom området, näringskedjorna, vågornas kraft; å andra sidan företagets aktiviteter, vinstmotivets konsekvenser, graden av konkurrens i oljeindustrin, företagens politiska inflytande, den relevanta lagstiftningen… Spillet ger oss inga skäl att skrota distinktionen mellan det som är socialt och det som är naturligt – snarare tvärtom: *det gör det än mer angeläget att studera kategorierna som två radikalt olika men i grunden förenade aspekter av tillvaron*. Som Alf Hornborg, professor i humanekologi vid Lunds universitet, nyligen har argumenterat är detta den verkliga uppgiften för social teori: att bibehålla den *analytiska* distinktionen, för att kunna studera hur mänskliga samhällen beblandar sig med utom-mänsklig natur i den materiella verkligheten.[11] *Endast så värnas möjligheten att undanröja källorna till ekologisk katastrof*.

Hornborg vänder Smith upp och ned:

> Det är möjligt att *i princip* spåra interaktionen av faktorer som härrör från Natur och Samhälle. Det är, för att ta ett exempel, fullt genomförbart att uppskatta vad koncentrationen av koldioxid i atmosfären skulle ha varit i dag utan tillskotten från mänskliga sociala processer [sannerligen: den skulle ha legat på omkring 280 miljondelar, i stället för dagens dryga 400]. Mänskliga samhällen har omvandlat den planetära kolcykeln, men inte kolatomerna som sådana. Om kategorierna natur och samhälle är obsoleta – som det är så populärt att påstå i dag – så gäller det bara för bilden av dem som avgränsade, åtskilda sfärer av verkligheten.[12]

Den cartesianska dualismen hugger ut en oöverbryggbar klyfta mellan det symboliska och det fysiska; att överskrida den förra betyder inte att utplåna de senare från den konceptuella kartan, utan att studera deras ständiga fusionsreaktioner. Naturen har inte tvingat människor att förbränna kol och olja; samhället har inte rest atmosfären; resultatet materialiseras *i skärningspunkten*.

Tvärtemot vad man först kan tro är upplösningen av distinktionen mellan det sociala och det naturliga alltså inte ett adekvat svar på en varmare värld, utan en analytisk fälla. Castree och Smith trampar rakt ner i den: *de löser upp det naturliga i det sociala*. De påstår sig representera det mest långtgående överskridandet av den cartesianska dualismen, men paradoxalt nog bekräftar de bara den *ontologiska* avgrunden. Castree ser människor som låsta inuti diskursernas dans där de jagar sina egna symboliska svansar, utan att någonsin kunna nå ut till en mer fysisk verklighet, ty

idévärldens fenomen har ett överväldigande grepp om dem – medan naturen förblir utom räckhåll. Texten måste accepteras som allsmäktig, tron på en materia-där-ute förkastas.[13] Det är svårt att tänka sig en mer extrem och antropocentrisk dualism. För den mindre idealistiske Smith har enbart den materiella verklighet som springer ur mänsklig produktiv aktivitet en påtaglig existens; resten är overkligt, en föråldrad illusion. Det följer, som Smith själv deklarerar, att vi inte ens kan tänka oss den globala uppvärmningens tillkomsthistoria. Det är en logisk paradox: om man suddar ut de analytiska gränserna mellan samhälle och natur blir det per definition omöjligt att se hur de påverkar varandra i verkligheten, och hur den förra värmt upp den senare. Men den typ av expanderande socialkonstruktivism som Castree och Smith företräder är bara ett exempel på hur snett det kan gå.

*

Ett annat populärt sätt att möta utmaningen är att utsträcka agens till naturen. Miljöhistoriker gillar att tala om smuts, insekter, floder, mark som agenter; ja, många menar rentav att huvudsyftet med deras forskning är att påvisa hur naturen har historisk agens. I typiska formuleringar uppmanas vi att se ”naturen som en aktiv, skapande kraft”; att bryta upp dikotomin mellan natur och kultur genom att fördela agensen jämnt, så att naturen kan framstå i hela sin prakt som ”medskapare av historien”; att erkänna att miljöhistoriker bevisat att djur och träd och själva planeten ”har varit autentiska aktörer i det historiska dramat”.[14] Sådana nycklar delas också ut för klimatfrågan. Vi anmodas att öppna våra ögon för det faktum att när det gäller uppvärmningen har inte bara eliter agens, och inte bara människor, utan minst lika mycket ”kemiska ämnen och geofysiska krafter.”[15] I ett angrepp på marxistisk klimatanalys vill ekokritikern Adam Trexler få oss att störta både kapitalet och mänskligheten från den teoretiska tronen och i stället bereda plats åt ”andra arters, växthusgasernas, den arktiska isens, glaciärernas agens”; att erkänna den särskilda agens som utövas av ”väder” och ”koldioxid och metan”; att, inte minst, hålla i minnet ”kolrökens agens” och den agens som utövas av kol, ugnar, kolkraftverk.[16]

Den främsta inspirationskällan till det här sättet att tänka är naturligtvis den teori om ”aktörsnätverk” som förknippas med Bruno Latour.[17] Ting, säger Latour, har lika mycket agens som människor – ty kokar inte pannan vatten? Knivar skär kött, hammare slår spikar, tvål tar bort smutsen. Sådana verb betecknar handlingar som är lika verkliga som att rösta

i ett val eller idka älskog (aktiviteter i vilka röstbåset och lakanen är lika mycket aktörer som väljarna och älskarna). Objekt har för vana att ”tillåta” och ”förbjuda”, ”auktorisera” och ”föreslå”; det finns inget i deras väsen som gör dem mindre kapabla till agens än vår egen – så ofta arroganta – art.[18] Latours definition av agens är ovanlig men enkel: ”att göra någon skillnad i ett sakförhållande”.[19] Att existera är att göra skillnad i ett sakförhållande, och således är allt som existerar utrustat med agens; när något inträffar och ett ting är inkopplat i det som pågår har det tinget agens. Applicerat på förbränningen av fossila bränslen skulle teorin hävda att, säg, kolet, ångan, järnet i kokaren, pistongen i maskinen, eldaren, kaptenen, direktörerna för företaget, koldioxiden i röken som stiger från ångbåten utgör ett nätverk av svärmande agens, där ingen är mer central eller mäktig än någon annan. Det kan vid en första anblick framstå som ett fruktbart sätt att förstå den fossil ekonomin och dess historia.

Men betänk saken igen. Förtjänar lagret av kol en status som agent i brytningen? Är oljan en skapande kraft i sin egen utvinning? Har människor ingen särskild roll i den sekvens av händelser som värmer upp jorden, skild från den som spelas av de fossila bränslena? Vad är – viktigast av allt – den analytiska *förtjänsten* av ett sådant synsätt? Varje spädbarn lär sig att skilja på ting och människor i detta enkla avseende: bollen kan rulla över golvet, men om hon vill kan människan sätta bollen i rullning. I normalt språkbruk refererar ”agens” till förmågan att, som ett minimum, träffa val och fatta beslut. Det implicerar att agenter kan ha skäl för sina handlingar, vare sig det rör sig om behov eller intressen eller fördomar eller ogrundade förväntningar: någon slags grund för att agera i världen. Varelser begåvade med sådan förmåga kan sedan skiljas från ting som saknar den – just den åtskillnad Latour vill stryka ut. Men kostnaderna för att göra det kan vara långt större än vinningen. Betänk en enorm jordbävning och en militär invasion. Båda kan ha djupt allvarliga effekter på mänskligt liv, hela nationer och ekosystem: *de gör en avsevärd skillnad i sakförhållanden*. Men ingen skulle kalla till en demonstration mot en kontinentalspricka, även om en jordbävning tycks omedelbart förestående. Det är å andra sidan fullständigt rimligt att samlas framför en regeringsbyggnad och kräva att de inkallade trupperna skickas hem. Finns det någon reell skillnad mellan de båda händelsernas mekanismer? Ja. Jordbävningen *inträffar*; invasionen beordras och verkställs; den senare är resultatet av ett beslut, men beslutsfattarna skulle ha kunnat agera annorlunda (exempelvis om demonstrationerna blivit så stora och stökiga

att regimens stabilitet hotats) medan den förra är utfallet av döva rörelser i kontinentalplattorna.

Bör vi upprätthålla barnets spontana distinktioner? I klimatfrågan betyder de snart sagt allt. En orkan som Katrina inträffar och orsakar förödelse i en stad, men bygget av en pipeline som Keystone XL planeras och implementeras – eller inte. Bara de som är lagda för panteism ber stormen att välja en annan väg; pipelinen är föremål för en het strid. Ett gott skäl att suspendera den kan vara att den skulle bidra till det överskott av koldioxid i atmosfären som dramatiskt ökar risken för extrema väderhändelser: agens i den globala uppvärmningen tillhör inte vädret utan *människor*, som står i begrepp att *orsaka* klimatsystemets urspårning. Distinktionen mellan mänsklig agens och icke-mänsklig icke-agens löper som en röd linje genom hela klimatvetenskapen. Den är också oundgänglig för att förstå hur den fossila ekonomin har utvecklats över tid.

En skenbart mer återhållsam version av Latours tes skulle vara att säga att kollagren är ”*deltagare* i förloppet”, men också detta är för mycket, ty det finns inga tecken på att de gjort någonting de senaste två hundra åren som de inte också gjorde för två eller tjugo tusen år sedan.[20] Allting tyder på att de har fortsatt bete sig som de alltid gjort: nämligen inte alls. De har bara legat där. *Alla fossila bränslen är alltid och överallt passiva*, stillasittande i sina underjordiska hålor och skikt, extraherade från sin eviga stiltje som just bränslen för människors maskiner: per definition instrument för (vissa) människor. Bensin kör inga bilar. Påståendet att kol har agens i klimatförändringarna, eller koldioxid eller rök (för att inte tala om glaciärer), förefaller analytiskt perverst. Latour i all ära, men denna agens tillhör uteslutande de människor som utvinner, köper, säljer och förbränner fossila bränslen, och de som håller spiralen vid liv, och de som har begått dessa handlingar över de senaste två århundradena.

Latourianerna har en tänkbar försvarslinje: fossila bränslen är en nödvändig förutsättning för sin egen förbränning. Latour hävdar att eftersom det skulle vara omöjligt att spela en teaterpjäs utan belysning eller zappa en teve utan fjärrkontroll är tingen i fråga lika mycket aktörer som skådespelarna på scenen och pappan i soffan.[21] Men ett villkor kan inte likställas med det sakförhållande för vilket det är nödvändigt. Det skulle vara ett ologiskt recept för sammanbrott i all kommunikation: att vara född som däggdjur skulle vara detsamma som att vara människa; att vara vid liv skulle betyda att vara dödligt sårad, och så vidare. Miljöhistorikern Linda Nash gör sig skyldig till liknande förvirring när hon försvarar det

latourianska projektet med att ”så kallad mänsklig agens inte kan separeras från de miljöer där sådan agens uppstår.” ”Naturen influerar och begränsar mänskliga handlingar”, fortsätter hon; ”miljöer formar mänskliga intentioner.”[22] Sant och riktigt, men det betyder inte att de *är* eller *besitter* de egenskaper som uppstår hos människor. Våren kan påskynda förälskelse och somliga blir deprimerade av det arktiska mörkret, men vi säger inte att våren *är* förälskad eller att mörkret *känner sig* sorgset, såvida vi inte skriver poesi – en ädel aktivitet skild från vetenskap.

De analytiska förtjänsterna av att mosa äpplen med päron återstår således att påvisa; förlusterna är betydande. De moraliska implikationerna är dubiösa, eftersom agens hänger så nära samman med ansvar: vad skulle det innebära att Zyklon B hade agens i koncentrationslägren, eller att murbruket varken är mer eller mindre mäktiga aktörer än fångvaktarna i Bashar al-Assads fängelser? Här undermineras i själva verket grundpremissen för all ekologisk politik. Som Soper framhåller är varje maning till mer hållbart agerande ”tydligt förankrad i en föreställning om mänsklig säregenhet. Ty i så måtto som mänskligheten uppmanas att bete sig annorlunda förutsätts att vi har förmågor som urskiljer oss från andra levande varelser och oorganisk materia.”[23] Ingen kräver av koldioxidmolekylerna att de ska komma ner igen från himlen.

Att utsträcka agens till naturen representerar sålunda ytterligare en falsk lösning: *det sociala och det naturliga löses upp i ett platt varken-eller.* Som Dave Elder-Vass, brittisk sociolog och enastående skarpsynt kritiker av Latour, betonar är den materiella verkligheten en enda sömlöst integrerad domän – men det rättfärdigar inte tron att det saknas skillnader mellan dess invånare och beståndsdelar. En vuxen man, en ung flicka, en katt, en madrass kan alla uppehålla sig i samma lägenhet och likafullt ha distinkta egenskaper, och för att förstå varför det sker som sker därinne *bör vi ta dem i beaktande*.[24] Latour har gjort sig känd för att bestrida inte bara separationen mellan samhälle och natur utan det sociala som sådant; kategorin “social struktur” är för honom anatema. Hur denna nu så populära strömning i social teori skulle kunna hjälpa oss att förstå vilka krafter som driver på den globala uppvärmningen och hur vi eventuellt kan sätta stopp för dem framstår som en gåta.

Uttöjningen av agensbegreppet är bara marginellt mindre förvirrande i annan typ av miljöhistoria. I en essä i *The Economic History Review* visar Bruce S. Campbell effektivt hur klimatanomalier och digerdöden tillsammans störtade 1300-talets Europa i exempellös kris, kastade feodalismen

ur sadeln och utlöste kedjereaktioner som klöv kontinenten i ekonomiska spjutspetsar och eftersläntrare. Han drar slutsatsen att naturen ”var en historisk huvudrollsinnehavare i egen rätt” begåvad med ”agenser” – men vad han egentligen menar tycks vara att den hade *kausalkraft*.[25] Den hade ett oerhört inflytande och en förödande styrka, precis som asteroiden som slog ner på dinosauriernas jord och precis som det framtida klimatet under fortsatt business-as-usual. Men den emergenta egenskap de alla saknade, saknar och kommer att sakna är agens. I fusionerna mellan natur och samhälle bör denna nyckelfaktor reserveras för den senare, *om inte annat för att möjliggöra förståelse av katastrofala klimatförändringar* – och se där: en klassisk, grundläggande, förnyad *raison d'être* för samhällsvetenskapen.

*

Ett begrepp tar nu de ”två kulturerna” med storm: Antropocen. Det lanserades först av kemisten Paul Crutzen och har nått ända in i litteraturvetenskapen med sin omvälvande tanke att den geologiska epoken Holocen har upphört, eftersom mänskliga aktiviteter blivit ”så genomträngande och djupgående att de matchar naturens mäktigaste krafter och driver jorden in i ett planetärt *terra incognita*”, först och främst genom att höja koldioxidhalten långt över de gränser som rådde under Holocen.[26] Följaktligen lever vi i ”Mänsklighetens geologi”, som rubriken på Crutzens första artikel i *Nature* proklamerade; han fortsatte med att datera den nya epoken till Watts ångmaskin.[27] Kronologin fick stort genomslag. I den snabbt växande litteraturen förknippas Antropocens födelse ofta med ångkraftsteknologin, som det komplex av artefakter som slungade den mänskliga arten till dominans över biosfären. Med begreppet följer därmed en särskild förståelse av den fossila ekonomin, som ofta berättas som en historia runt ett klassiskt element: eld.[28]

När våra förfäder någon gång i förhistoriens dimma lärde sig kontrollera eld tände de stubinen till business-as-usual. Detta, skriver två framstående klimatvetare, var ”den utlösande faktorn till Antropocen i evolutionen”, varigenom mänskligheten fördes rakt till ”upptäckten att energi kan utvinnas inte bara ur biotiskt avfallskol utan också ur fossilt avfallskol.” Den ”huvudsakliga orsaken” till nuvarande förbränning av fossila bränslen står att finna i det faktum att ”långt före den industriella eran lärde sig en viss primat att utnyttja de energireserver som lagrats i död vegetation.”[29] Att jag lärde mig gå vid ett års ålder är orsaken till att jag dansar salsa i dag; på samma sätt med mänskligheten som först tände eld på ett

dött träd och sedan, en miljon år senare, en tunna olja. Man skulle kunna stapla varianter på samma berättelse från genren.[30] Den har en logiskt nödvändig struktur: någon universell egenskap hos ”mänskligheten” måste ha stakat ut vägen till dess egen geologiska epok. Huvudrollsinnehavaren i narrativet om Antropocen måste vara *arten* människa; företrädarna skriver oupphörligen om sådant som ”det mänskliga företaget”.[31]

Är detta rimligt? Förmågan att manipulera eld var ett nödvändigt villkor för att storskalig fossilbränsleförbränning skulle kunna komma igång. Adolf Hitlers födelse 1889 var ett nödvändigt villkor för Hitlers maktövertagande 1933, men ingen skulle hävda att den förra var den utlösande faktorn eller den huvudsakliga orsaken till det senare; en mer exakt parallell till eldberättelsen skulle dock vara påståendet att nazismen var resultatet av de germanska folkens uppkomst, kanske i folkomflyttningarna under det första århundradet före Kristus. Men inte alla germanska folk utvecklade nazism. Inte heller skapade alla eldande människor en fossil ekonomi – inte ens om de hade direkt tillgång till kollager och visste hur de kunde användas. Om släktet *Homo* lärde sig kontrollera elden för omkring en miljon år sedan fortsatte det att livnära sig på att jaga, samla och fiska under mer än 99 % av sin efterföljande historia, eldade och brände lite här och var, och utvecklade den fossila ekonomin i det korta ögonblick som är *de senaste två århundradena*.[32] För att ta det steget var eldning en av många nödvändiga mänskliga förmågor, jämte bruket av redskap, språklig kommunikation, kollektivt arbete, utgrävning av jorden och extraktion av dess innehåll och mycket annat som aldrig *i sig självt* kunde skapa något sådant som en fossil ekonomi. Alla dessa förutsättningar är triviala, allestädes närvarande, utan korrelation med det mycket specifika fenomen vi är intresserade av: de kan inte förklara en ny ordning i historien.

Försök att förklara klimatförändringar med den mänskliga artens natur är dömda till denna slags tomhet. I essän ”Unconscious obstacles to caring for the planet: Facing up to human nature” hänför psykoanalytikern John Keene föroreningen av atmosfären och människans vägran att avbryta den till ”den evolutionära preferensen för omedelbar tillfredställelse”. Mer bestämt utsöndrar spädbarnet avfall i gränslösa mängder och lär sig, som en första visshet om världen, att mamman alltid tvättar bort kisset och bajset och gör rent i skrevet. Människan vänjer sig därmed vid att förorena sin omgivning: ”Jag tror att dessa upprepade möten bidrar till tron att planeten är en obegränsad ’toalettmamma’ som kan absorbera våra giftiga

produkter i all evighet."[33] Det är måhända väl enkelt att dra evidensbasen för viss typ av psykoanalys i tvivelsmål, men Keene delar ett problem med Antropocennarrativet: var finns beläggen för någon typ av orsaksförbindelse mellan fossilbränsleförbränning och eldkontroll eller stjärttvätt? Vad med alla de generationer av *Homo sapiens* som, fram till 1900-talet, behärskade båda konsterna till fullo men aldrig tömde jordskorpans kolreserver i atmosfären? Var de förbrännare och nedskitare som bara väntade på att förverkliga sina fulla potentialer?

Vad gäller ångmaskinen är det banalt att ens påpeka det, men den anammades inte av någon naturligt utvald representant för den mänskliga arten. Det hörde till sakens sociala natur att den installerades av *ägare till produktionsmedlen*. De utgjorde en liten minoritet även i det tidiga 1800-talets Storbritannien, helmanlig, helvit: ett mikroskopiskt segment av *Homo sapiens* population. Storskalig förbränning av fossila bränslen kan omöjligen ha startat som ett initiativ från den mänskliga arten, eftersom den förutsätter att vissa människor förfogar över andras arbete: ingen har systematiskt utvunnit kol eller olja eller naturgas för att tillfredsställa egna behov. Lönearbete eller tvångsarbete – makt över andras tid – är den fossila ekonomins *sine qua non*, som, till skillnad från eldning, krävde vissa mycket specifika historiska omständigheter för att falla på plats. Inte heller har kolbitar eller oljedroppar någonsin vandrat ut ur underjorden för att självmant kasta sig över eldar. Fossila bränslen är *per definition* en uppsättning sociala relationer, kondenserade och realiserade genom yttre natur.

Den mänskliga arten har hittills aldrig varit en enhetlig aktör i uppvärmningen: år 2000 hade de avancerade kapitalststaterna i norr 16,6 % av jordens befolkning, men stod för 77,1 % av den koldioxid som släppts ut sedan 1850 – och då är inomnationella ojämlikheter inte medräknade. Enbart USA stod för 27,6 % av utsläppen, medan motsvarande siffra för Nigeria var 0,2 %, Turkiet 0,5 %, Indonesien 0,6 %, Brasilien 0,9 % – länder med tillräckligt historiskt ansvar för att kvala in på 20-i-topp-listan. De flesta har satt ännu tunnare spår. Med andra mätmetoder framgår att OECD-länderna svarade för 86 av de 107 miljondelar med vilka koldioxidhalten steg mellan 1850 och 2006. Ångmaskinens hemland Storbritannien hade år 2005 gett ett bidrag till temperaturstigningen som var tre gånger större än Indiens, 15 gånger större än Thailands och Argentinas, 30 gånger större än Nigerias och Colombias, och så vidare. Under det tjugoförsta århundradets början genererar 45 % av

mänskligheten omkring 7 % av de aktuella utsläppen, medan de rikaste 7 % häver ur sig 50 %; en genomsnittlig amerikansk medborgare – nationella klassklyftor fortsatt oräknade – släpper ut mer än 500 etiopiska, afghanska, kambodjanska, burundiska medborgare, för att bara nämna några.[34]

Ytterst lite tyder på att fossilbränsleförbränningen är på väg att fördelas jämnt inom arten. "Skillnaden i energikonsumtion mellan en självförsörjande boskapsskötare i Sahel och en genomsnittlig kanadensare är mer än tusenfaldig", skriver den ultraproduktiva energiexperten Vaclav Smil – och det gäller då en *genomsnittlig* kanadensare, inte ägaren till fem hus, tre stadsjeepar och ett privatflyg.[35] Beroende på i vilka omständigheter hon föds kan alltså det atmosfäriska avtrycket från en medlem av arten *Homo sapiens* variera med flera magnituder. Inga andra varelser på jorden – begrunda en bäver, en bonobo, en planktonart eller en blågrönalg – uppvisar något som liknar de inommänskliga avgrunderna. Något är uppenbarligen unikt med människan.

Anhängare av Antropocenbegreppet kan nu invända att ur alla andra levande varelsers synvinkel och ur själva biosfärens perspektiv är det avgörande att *klimatförändringarna har sin upprinnelse inuti den mänskliga arten* även om inte *alla* dess medlemmar är skyldiga, och därmed är det adekvat att låta arten axla ansvaret för vår nya epok. Vem som helst som förbränner fossila bränslen är, när allt kommer omkring, just människa. Det kan tyckas vara ett starkt argument för begreppet, som ju har sitt ursprung i den naturvetenskap där forskare uppmätt ett hisnande mänskligt inflytande på ekosystemen, av samma dimensioner som det naturliga urvalet, solinstrålningen eller vulkanernas aktivitet.[36] Termen artikulerar just denna insikt: makten att forma planetens klimat har lämnat naturens sfär och uppehåller sig nu i samhällets. Men i samma ögonblick framträder narrativets främsta paradox. *Klimatförändringarna avnaturaliseras i ena stunden* – härleds inte från naturliga orsaker utan från mänskliga aktiviteter – *bara för att naturaliseras i nästa*, när den återförs till en medfödd mänsklig egenskap och tillskrivs arten som sådan. Inte naturen, men väl den mänskliga naturen – så lyder Antropocentänkandets simpla förflyttning. Det ryggar tillbaka från det svindlande djupet i den mest omskakande vetenskapliga upptäckten i vår tid: människor har orsakat den globala uppvärmningen *genom sina samhällens historiska utveckling*. Att erkänna att klimatförändringarna är antropogena är att förstå att de är *sociogena*. De har uppstått som ett resultat av historiskt föränderliga relationer *så som*

de materialiseras genom naturen, och när denna ontologiska insikt – implicit i hela klimatvetenskapen – väl tagits in kan man inte längre behandla mänskligheten som en artvarelse som styrs av sin evolution.[37]

Med andra ord representerar Antropocennarrativet ett tredje misslyckande: *den löser upp det sociala i det naturliga*. Om vi följer klimatvetenskapen ut ur naturen bör vi också våga loda djupet i samhällenas historia, inte återfalla i tron på ett annat naturligt öde. Antropocennarrativet är ett självmotsägande försök av naturvetare – ansvariga för den ursprungliga upptäckten – att föra sin världsbild in på samhällets territorium, men kemister, geologer, meteorologer och deras kollegor är inte nödvändigtvis väl rustade att studera vad som försiggår mellan människor (och därmed mellan dem och resten av naturen): en bergart eller en jetström följer andra sorters rörelselagar än egendom och makt. Vår tid definieras av att de förra skikten av verkligheten formas som aldrig förr av de senare. Det gör samhällsvetenskapen *mer* livsviktig än någonsin. Om den varit betydelsefull under de 50 år som denna fakultet existerat kommer den med all sannolikhet att vara det mångdubbelt mer under de kommande 50 åren *just eftersom samhällena rör om inne i naturen på ett kvalitativt nytt, exceptionellt destruktivt sätt*.

*

En färsk översikt om ”The social heart of global environmental change” i *Nature Climate Change* – den främsta klimatvetenskapliga tidskriften – listar sex högprioriterade områden för samhällsvetenskaplig forskning om klimatet. För det första, historien: hur har vi hamnat här? För det andra, konsekvenserna: vilka ojämlikheter avgör graden av sårbarhet? För det tredje, villkoren för förändring: vad krävs för att det pågående skeppsbrottet ska avvärjas? För det fjärde, meningen med alltihop: vilka värderingar, förhoppningar, begär, världsåskådningar formar hur människor möter hotet? För det femte, det moraliska ansvaret: hur kan solidaritet med de drabbade göras till något mer än ett ideal? För det sjätte, beslutsfattandet: vad styr klimatpolitikens möjligheter att nå konkreta resultat?[38] Listan kan förlängas i oändlighet. På samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet – och nämnas bör även LUCSUS, centret för hållbarhetsstudier, som står gränsle över fakulteterna – bedrivs redan forskning om många av frågorna. Fler lär tillkomma framöver. Ju mer fundamentalt samhället omformar naturen, desto klarare måste vi genomskåda dess djupt säregna, ofta gåtfulla mekanismer. Utmaningen växer i omfattning med varje nytt värmerekord.

Noter

1. Bronislaw Szerszynski & John Urry, "Changing Climates: Introduction," Theory, Culture & Society 27, no. 2–3 (2010), 1.

2. Noel Castree, Making Sense of Nature: Representation, Politics and Democracy (Abingdon: Routledge, 2014), 10.

3. Ibid., 6, 12, 282.

4. Ibid., 236.

5. Debatten om "den sociala konstruktionen av natur" är gammal. För ett par utmärkta översikter, se James D. Proctor, "The Social Construction of Nature: Relativist Accounts, Pragmatist and Critical Realist Responses," Annals of the Association of American Geographers 88, no. 3 (1998): 352–76; David Demeritt, "What is the 'Social Construction of Nature'? A Typology and Sympathetic Critique," Progress in Human Geography 26, no. 6 (2002): 767–90.

6. Kate Soper, What is Nature? (Oxford: Blackwell, 1995), 132–3.

7. Ibid., 151.

8. För de tidiga omnämnandena, se Neil Smith, Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space (Athens, GA: The University of Georgia Press, 2008), 80, 88.

9. Smith, Uneven, 244.

10. Soper, What, 135–7, 141–2.

11. Alf Hornborg, "Technology as Fetish: Marx, Latour, and the Cultural Foundations of Capitalism," Theory, Culture & Society 31, no. 4 (2014): 119–40; Alf Hornborg, "The Political Ecology of the Technocene: Uncovering Ecologically Unequal Exchange in the World-System," i Clive Hamilton, François Gemenne & Christophe Bonneuil (red.), The Anthropocene and the Global Environmental Crisis: Rethinking Modernity in a New Epoch (Routledge, kommande, 2015).

12. Hornborg, "The Political Ecology". Kursiv i original.

13. Se vidare den lysande kritiken av konstruktivismen i Dave Elder-Vass, The Reality of Social Construction (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), t.ex. s. 234, 248–50, 261.

14. Ted Steinberg, "Down to Earth: Nature, Agency, and Power in History," The American Historical Review 107, no. 3 (2002), 83; Kristin Asdal, "The Problematic Nature of Nature: The Post-Constructivist Challenge to Environmental History," History and Theory 42, no. 4 (2003), 61; J. Donald Hughes, What is Environmental History? (Cambridge: Polity, 2006), 16. Se vidare t.ex. William Cronon, "The Uses of Environmental History," Environmental History Review 17, no. 3 (1993), 13; John Herron, "Because Antelope Can't

Talk: Natural Agency and Social Politics in American Environmental History," Historical Reflections 36, no. 1 (2010): 33–52.

15. James R. Fleming, "Climate, Change, History," Environment and History 20, no. 4 (2014), 582.

16. Adam Trexler, "Integrating Agency with Climate Critique," symploke 21, no. 1–2 (2013), 226, 233–5.

17. Jfr. Linda Nash, "Furthering the Environmental Turn," The Journal of American History 100, no. 1 (2013), 132.

18. Bruno Latour, Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory (Oxford: Oxford University Press, 2005), 71–2.

19. Ibid., 52.

20. Latour, Reassembling, 71. Kursiv i original.

21. Latour, Reassembling, 46, 71.

22. Linda Nash, "The Agency of Nature or the Nature of Agency?," Environmental History 10, no. 1 (2005), 69.

23. Soper, What, 40. Jfr s. 41, 160–61.

24. Se de två förödande effektiva artiklarna av Dave Elder-Vass, "Searching for Realism, Structure and Agency in Actor Network Theory," The British Journal of Sociology 59, no. 3 (2008): 455–73; Dave Elder-Vass, "Disassembling Actor-Network Theory," Philosophy of the Social Sciences 45, no. 1 (2015): 100–21. Jfr David Bloor, "Anti-Latour," Studies in the History and Philosophy of Science 30, no. 1 (1999): 81–112.

25. Bruce M. S. Campbell, "Nature as Historical Protagonist: Environment and Society in Pre-Industrial England," The Economic History Review 63, no. 2 (2010), 310, 283.

26. Will Steffen, Paul J. Crutzen & John R. McNeill, "The Anthropocene: Are Humans Now Overwhelming the Great Forces of Nature?," Ambio 36, no. 8 (2007), 614.

27. P. J. Crutzen, "Geology of Mankind," Nature, 415, no. 6867 (2002): 23.

28. T.ex. Paul J. Crutzen & Will Steffen, "How Long Have We Been in the Anthropocene Era?," Climatic Change 61, no. 3 (2003), 251; Libby Robin & Will Steffen, "History for the Anthropocene," History Compass 5, no. 5 (2007), 1699; Paul Alberts, "Responsibility Towards Life in the Early Anthropocene," Angelaki 16, no. 4 (2011), 6; Will Steffen, Jacques Grinevald, Paul Crutzen & John McNeill, "The Anthropocene: Conceptual and Historical Perspectives," Philosophical Transactions of the Royal Society A 369, no. 1938 (2011), 844–5; Timothy Morton, Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the

World (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013), 7: Libby Robin, "Histories for Changing Times: Entering the Anthropocene?," Australian Historical Studies 44, no. 3 (2013), 331.

29. Michael R. Raupach & Josep G. Canadell, "Carbon and the Anthropocene," Current Opinion in Environmental Sustainability 2, no. 4 (2010), 210–11.

30. Se t.ex. Alfred W. Crosby, Children of the Sun: A History of Humanity's Unappeasable Appetite for Energy (New York: W.W. Norton, 2006), 8, 102, 159; Steffen et al., "Are Humans," 614; Steffen et al., "Conceptual," 846; Mark Lynas, The God Species: How the Planet Can Survive the Age of Humans (Fourth Estate: London, 2011), 29; Nigel Clark, "Rock, Life, Fire: Speculative Geophysics and the Anthropocene," Oxford Literary Review 34, no. 2 (2012): 259–76; Andrew Glikson, "Fire and Human Evolution: The Deep-Time Blueprints of the Anthropocene," Anthropocene 3 (2013): 89–92; Karen Pinkus, "Thinking Diverse Futures from a Carbon Present," symploke 21, no. 1–2 (2013), 195–206; Nigel Clark & Kathryn Youssef, "Combustion and Society: A Fire-Centred History of Energy Use," Theory, Culture & Society 31, no. 5 (2014): 203–26.

31. Se vidare den kritik som utvecklats av Christophe Bonneuil, "The Geological Turn: Narratives of the Anthropocene," i Clive Hamilton et al., The Anthropocene.

32. Vaclav Smil, Energy in Nature and Society: General Energetics of Complex Systems (Cambridge, MA: MIT Press, 2008), 139.

33. John Keene, "Unconscious Obstacles to Caring for the Planet: Facing up to Human Nature," i Sally Weintrobe (red.), Engaging with Climate Change: Psychoanalytic and Interdisciplinary Perspectives (London: Rougledge, 2013), s. 145–6.

34. Ciais, P., T. Gasser, J. D. Paris et al., "Attributing the Increase in Atmospheric CO2 to Emitters and Absorbers," Nature Climate Change 3 (2013): 926–930; den Elzen, Michael G. J., Jos G. J. Olivier, Niklas Höhne & Greet Janssens-Maenhout, "Countries' Contribution to Climate Change: Effect of Accounting for All Greenhouse Gases, Recent Trends, Basic Needs and Technological Progress," Climatic Change 121 (2013): 397–412.

35. Vaclav Smil, Energy in Nature and Society: General Energetics of Complex Systems (Cambridge, MA: MIT Press, 2008), s. 259.

36. De tre exemplen ges i Gisli Palsson, Bronislaw Szerszynski, Sverker Sörlin et al., "Reconceptualizing the 'Anthropos' in the Anthropocene: Integrating the Social Sciences and Humanities in Global Environmental Change Research," Environmental Science and Policy 28 (2013), 4.

37. En kritik av Antropocennarrativet har äntligen börjat ta form: se t.ex. Andreas Malm & Alf Hornborg, "The Geology of Mankind? A Critique of the Anthropocene Narrative," The Anthropocene Review 1, no. 1 (2014): 62–69; Jeremy Baskin, "Paradigm Dressed as Epoch: The Ideology of the Anthropocene," Environmental Values 24, no. 1 (2015): 9–29; Bonneuil, "The Geological".

38. Heide Hackmann, Susanne C. Moser & Asuncion Lera St. Clair, "The Social Heart of Global Environmental Change," Nature Climate Change 4 (2014): 653–5.

Om tvekan på trappans första steg
Postdoktorala bakåt- och framåtblickar

Sara Eldén

Ett av livets stora ögonblick, ett avstamp, en avgörande punkt i karriären. Så beskrivs ofta erövrandet av doktorstiteln av akademiker i tillbakablickande reflektioner över karriären. När man står där på ”trappans första steg”[1] – som titeln på en bok om den postdoktorala tillvaron uttrycker det – och äntligen har fått bekräftelse på att man är en riktig forskare, redo att kasta sig ut i en spännande framtid.

Jag kan inte säga att jag har något sådant där ögonblick att se tillbaka på. Visst har jag minnen från våren jag disputerade, till och med från själva dagen och akten, men de är röriga och känslomässigt motsägelsefulla på ett sätt som inte riktigt passar in i mallen för en retrospektiv framgångsberättelse. För mig var veckan efter disputationen, och för den delen de veckor som följde därefter, präglade av om möjligt ännu mer jobb än innan: undervisning som skulle förberedas och genomföras, journalister som skulle pratas med, barn som skulle lämnas, hämtas och tas omhand. Och så dessa anslags- och jobbansökningar som plötsligt blev akuta. Det fanns mycket lite tid för drömmar eller formulerande av vackra visioner om kommande stora forskargärningar. Tvärtom var mina framtidstankar framförallt präglade av oro: Vad skulle hända nu?

Kanske är jag alltför negativ, visst hade också jag stunder av lättnad och glädje över det avslutade arbetet. Och ska vi psykologisera (som vi sociologer ju inte gärna gör, inte offentligt i alla fall) så har kanske just jag en särskilt fallenhet för katastrof-tänkande: jag är onekligen en person som kan låta en flaska champagne ligga på kylning i åratal utan att finna en anledning att öppna den (man vet ju aldrig, framgång idag kan vändas till motgång i morgon). Men jag tror mig veta att jag inte är ensam om dessa tankar och känslor, tvärtom är jag övertygad om att de delades av många av mina kollegor som disputerade i slutet av 2000-talet första årtionde, och kanske också delas av nydisputerade idag.[2]

TVÅ BILDER

Den forskarvärld och den akademi jag mötte som nyantagen doktorand i början av 2000-talet, skilde sig på flera sätt från den verklighet jag mötte vid decenniets slut, som färdig forskare med avhandlingen under armen. Det ökade beroendet av extern finansiering för att som forskare faktiskt få bedriva forskning,[3] skiftet i ideal för hur forskning lämpligast kommuniceras (från monografi till internationella tidskriftsartiklar), och ett ökat fokus på ”ranking” och ”excellence”,[4] var företeelser som sannolikt hade slagit rot redan innan jag startade min forskarutbildning. Men de hade vid den tidpunkten ännu inte gjort särskilt tydliga avtryck i vardagen. För mig kan denna skillnad sammanfattas i två bilder.

Den första bilden är från Sociologens konferensrum och seminariet där jag för första gången skulle presentera min avhandlingsidé. Det var någon gång under 2002 och institutionen hade startat en seminarieserie för avhandlingsskrivande: som en konsekvens av den nya högskoleförordningen hade doktorandens *tid* kommit i fokus. Med de tryggare villkor vi nu åtnjöt jämfört med tidigare generationers doktorander, i form av faktiska anställningar med finansiering, ökade också pressen på att prestera inom utsatt tid. ”Klockan tickar”, som prefekten brukade låta undslippa sig när hen hittade oss doktorander vid kaffeautomaten om eftermiddagarna. Seminariet var tänkt att hjälpa oss framåt i skrivandet och ge möjlighet att få synpunkter från fler kollegor än handledaren. Min skiss på fem sidor skulle nu kommenteras av tre seniora forskare. En av dem var en professor emeritus som jag hade läst flera böcker av under grundutbildningen, böcker som fascinerat och inspirerat. Jag hade aldrig träffat honom personligen, jag hade bara sett honom skymta i korridoren, men jag hade hört historier från andra om att han kunde vara mycket inspirerande men också excentrisk och även hård och kompromisslös.

När denna professor efter min svamlande inledning tog till orda var jag nervös och nyfiken. Som för att leva upp till myten om sig själv valde han att konsekvent under seminariet tilltala mig med efternamn. ”Eldén avser sålunda studera…” deklarerade han och sammanfattade elegant mina osorterade idéer. Sedan, utan att på något sätt förminska den forskningsfråga jag hade formulerat, föreslog han att jag skulle göra precis tvärtom: leta på helt andra ställen, undersöka fenomenet från ett diametralt motsatt håll. Inte för att han var säker på att det skulle leda någonstans – det var han mycket ärlig med – men för att det *kanske* skulle göra det, och i så fall *kanske* skulle leda till något mycket mer spännande och oförutsägbart än

det mitt föreslagna projekt kunde göra. Jag följde inte helt hans råd, men andan i det bar jag med mig. Jag hade också – vilket är viktigt att påpeka – en handledare som till fullo verkade i denna anda och gång på gång utmanade mig i att tänka på tvärs. Den avhandling jag sedan skrev var långt ifrån den skiss jag presenterade på det där seminariet.

Den andra bilden är från en konversation i fikarummet för bara några månader sedan. En doktorand på väg att skicka in sitt slutliga avhandlingsmanus bad mig om råd. Hur ska jag tänka om sammansättningen av min betygsnämnd? Och ska jag föreslå en opponent som är en bra läsare och kommentator, eller ska jag välja en som har rätt kontaktnät? Vilka tidskrifter ska jag skicka artiklar till? Ska jag tacka ja till undervisning eller kommer den att ta tid från mitt anslagssökande? Ska jag söka pengar själv eller ska jag hitta någon mer meriterad att söka tillsammans med? Och på vilket forskningsråd? Jag delade villigt med mig av erfarenheter och råd så gott jag kunde. ”Kolla rankingen”, ”läs andras framgångsrika ansökningar”, ”välj en opponent som gynnar dig på lång sikt”. Och så vidare. ”Det är viktigt att vara strategisk”, hörde jag mig själv säga en bit in i samtalet och plötsligt drabbades jag av yrsel. Vad höll jag på med egentligen? Hur kan det ens gå att överväga att välja en mindre bra läsare av ett manus man arbetat med i över fyra år, av strategiska skäl? Hur mycket tid lägger jag ned på att tänka ut strategier – för mig själv och för andra – i jämförelse med hur mycket tid jag lägger på att tänka på och tala om forskning? ”Eller nej förresten – sluta tänka strategiskt!” utropade jag plötsligt, ”gör det som känns bäst just nu, vet ja!”. Varpå jag fick konstiga blickar av doktoranden. Och jag vet ju att mitt utbrott var fåfängt i sammanhanget: strategier är nog det en doktorand i slutfasen av forskarutbildningen suktar mest efter, och det med rätta. Postdoktorsfasen är förvirrande; det är ett faktum som jag har funnit så sant att jag till och med medverkat till att en bok skrivits om just strategier för att överleva densamma.[5] Men något i mig där och då revolterade. Kanske var det insikten om att det var så länge sen jag hörde – eller för den delen själv uttalade – uppmaningar som den som kom från den gamla professorn. Var fanns möjligheten att göra tvärtemot, att göra det oväntade, idag?

Det är lätt att bli nostalgisk och måla dåtiden i ett romantiskt skimmer. Gårdagens akademi hade sina fel och brister, dagens akademi har sina. Men det är, menar jag, ändå viktigt att stanna upp och fundera över vad som förloras och vad som vinns i det nya, och vad det i så fall får för konsekvenser för forskningen, forskaren och akademin.

OTYDLIGHET OCH TYDLIGHET

Forskarvärlden i allmänhet – och postdoktorssituationen i synnerhet – upplevs idag av dem som befinner sig där som osäker och otydlig, samtidigt som den i vissa avseenden faktiskt är tydligare än någonsin. Som Lars Strannegård (2014) hävdar är kraven som ställs på forskare idag jämförelsevis klara: forskare ska prestera mätbara resultat av olika slag.[6] Anslagspengar ska sökas och erhållas, det omgivande samhället ska ”samverkas” med, undervisningstimmar ska läggas till CVt, internationella konferenser ska besökas och artiklar ska skrivas i internationella välrenommerade tidskrifter, och så vidare. Hur väl du utför dina arbetsuppgifter bedöms efter mått: antal kronor du drar in, antal publikationer du får ut, antal undervisningstimmar du gör, hur många som citerar dina alster och vilken ”impact” din forskning får. Detta sätt att mäta framgång ger en känsla av kontroll för de inblandade intressenterna; för finansiärer, och universitets- och fakultetsledningar som kan se att det de satsat pengar på, gett objektivt mätbara resultat, och för forskaren själv som kan känna sig nöjd med att ”stå sig i konkurrensen”. Tanken är, som Strannegård skriver, att det luddigt subjektiva ska ersättas av transparens och entydiga kriterier, där ”bedömningar som tidigare gjordes bakom lyckta dörrar nu explicitgörs och dras ut i ljuset”.[7] En sympatisk och – kan man tycka – självklar hållning i en meritokrati, ingen svågerpolitik, inga genvägar.

Men tydligheten och mätbarheten har sina baksidor. En handlar, menar Strannegård, om den fokusförskjutning vi fått från *innehåll* till själva *mätningen* i sig. I fallet med artikelpublikationer är detta tydligt: det är inte sällan vi på förhand – till och med innan en studie är genomförd – förväntas tänka på och identifiera möjliga publikationsfora för våra resultat. Det har skett en liten men betydelsefull förskjutning, från att *forska* till att *publicera* menar Strannegård, och drar en tänkt parallell till konstens värld: det vore som att som konstnär ”ta sikte på ett visst galleri, en viss mässa eller en viss utställningskommissarie och skapa sitt konstverk med detta i sikte”, varigenom konstverkets innehåll blir sekundärt och uppvisningen primär.[8]

För mitt ämne, sociologin, har denna fokusförskjutning inneburit stora förändringar. Den gamla professorn som uppmanade mig att tänka på diametralt motsatt sätt har mig veterligt aldrig publicerat en artikel på engelska, än mindre i en tidskrift med hög ”impact factor”. Han skrev som de flesta andra i ämnet monografier på svenska. I dagens mätningssystem är

det han gjorde inte mycket värt, men jag dristar mig till att säga att hans ”impact” var långt mycket större än många av dagens stjärnors: denna professors ”påverkan” på svensk sociologi, liksom på generationer av sociologistudenter och andra samhällsforskare, har varit avsevärd.[9]

Frågan är vad det betyder för ett ämne om dess utövare på mycket kort tid i princip överger en publiceringsform för en annan? Svaret på den frågan kan vi än så länge bara spekulera i. Klart är i alla fall att vissa typer av forskning lättare passar in i artikelformen än andra. Som Mikael Klintman (2014) påpekar, befinner sig samhällsvetenskap och humaniora i den orättvisa sitsen att plötsligt förväntas anpassa sig till och excellera i en publiceringsform som andra discipliner, som exempelvis nationalekonomi, har lång tradition av att utrycka sig i. Även om hänsyn ska tas till ämnets publiceringstradition vid bedömningar, exempelvis vid tjänstetillsättningar och docentbedömningar, så är det lockande för många att låta kvantitet, dvs. antalet publikationer, vara utslagsgivande. Tvärvetenskapliga ämnen möter en särskild utmaning här. Jag sökte exempelvis själv ett lektorat i ett tvärvetenskapligt ämne för en tid sedan, där samhällsvetare och humanister konkurrerade med medicinare och naturvetare, och där vi från de förstnämnda områdena helt klart hade en nackdel i sakkunnigbedömningen på grundval av det överlägsna antal publikationer de andra (inte oväntat) kunde uppvisa.

Men också inom en disciplin kan det finnas olikheter: vissa forskningsfält har en längre och mer etablerad artikelpubliceringstradition än andra, och lämpar sig dessutom också bättre för artikelformatet. Inom sociologin har exempelvis kvalitativ forskning generellt en nackdel i jämförelse med den kvantitativa i detta avseende. En etnografisk forskningsansats kräver inte bara mycket tid på fältet utan genererar också ett forskningsmaterial som svårligen låter sig presenteras kortfattat i artikelform. Visst kan aspekter och argument brytas ut ur en helhet och utgöra viktiga bidrag i en vetenskaplig diskussion i artikelform, men någonstans måste också denna ”helhet” – denna ”täta beskrivningen” som Geertz (1973) kallar den – få det utrymme den förtjänar för att komplexiteten i det sociala livet ska kunna framträda. För den nydisputerade forskaren, som lever under en stark press att snabbt etablera sig i akademin – många gånger en ”vinna eller försvinna”-situation som jag och Anna Jonsson (2014) beskriver det – kan forskningsfält, metod och fokus komma att spela roll. Hur många artiklar kan du producera, och hur snabbt kan du få ut dem? är en vanlig fråga postdoktorn ställs inför.

Också förfarandet kring forskningsansökningar är tänkt att ge en ökad tydlighet och transparens: den bästa forskningsidén som formulerats av de för studien bäst lämpade forskarna ska ges finansiering. Att mer och mer forskning idag förväntas bedrivas med externa anslag, och vad detta får för konsekvenser, har diskuterats av andra.[10] Bedömningssystemet verkar onekligen ha växt ur sin egen kostym i och med att ansökningstrycket ökat. Jag minns ett samtal med en kollega med mångårig erfarenhet av forskningsrådsarbete som efter att ha beskrivit den enorma mängden ansökningar som gås igenom, krasst uttryckte det så att ”de forskningsprojekt som får anslag är garanterat bra – men jag kan inte garantera att de är de bästa”.[11]

Den ökade betydelsen av extern finansiering av forskning sätter sin prägel på arbetsmiljön på den enskilda institutionen. Vi förväntas alla delta i och lägga mängder av tid och kraft på den galopperande tävling som ansökningsförfarandet utgör, för att i över 90 % av fallen förlora. Konkurrensen genomsyrar det akademiska arbetsåret: ansökningsskrivningshetsen i januari, som om du har tur och ”går vidare” sträcker sig ända in i maj, följt av spänd förväntan under höstmånaderna. Och när forskningsrådens slutligen presenterar sina listor, upplever vi de sällsynta framgångarna och klirret av champagneglas, och de långt fler besvikelserna och efterföljande analyserna på individuellt plan liksom på institutionsnivå: vad gick fel? Detta är processer som är genomsyrade av känslor: ”[n]är andra får vad man själv ville ha och kanske också behövde, då är det inte givet att det är enkelt att vara generös gentemot andra,” som Mattsson (2012) insiktsfullt påpekar.[12]

Den som verkligen behöver dessa forskningsmedel är den nydisputerade forskaren. För denne blir tävlingen många gånger en fråga om att vinna eller försvinna. Anställningsförhållandena och därmed försörjningen är för nydisputerade mycket osäker, vilket har uppmärksammats i flera sammanhang på senare år.[13] Till viss del är detta sannolikt en effekt av att doktorerna helt enkelt blivit fler – enligt statistik från SCB har antalet doktorsexamina i relation till befolkningens storlek mer än fördubblats på 20 år[14] – vilket gör att fler också kan förväntas söka sig till andra karriärer än den akademiska. Detta är ett faktum som man förbereder dåligt för inom forskarutbildningen, där man ofta tar för givet att doktorn ska fortsätta inom en akademisk karriär.

Men för dem som ändå vill stanna inom akademin väntar i de allra flesta fall en tuff tid. När jag ser mig omkring bland mina nydisputerade

kollegor ser jag en tillvaro kantad av osäkerhet: staplande av vikariat, timanställningar och kortare forskningstjänster, ofta på olika universitet och högskolor för att undvika ”in-LASning”, varvat med kortare eller längre tider som arbetslös. Detta leder till osäkerhet inte bara för postdoktorn personligen, utan även för organisationen som sådan: vad händer med grundutbildningen när som idag mer och mer undervisning sköts av kategorin ”vik lektor”, på halvårs- eller timanställningskontrakt? Vad händer med kvaliteten och långsiktigheten? Vilka är incitamenten för att exempelvis ytterligare förbättra en kurs – en insats som dessutom ofta kräver mer tid än du får ersättning för – om du inte vet om du får undervisa på kursen under nästa termin?

Medvetenheten om det osäkra ”postdoktorala molnet”, som Ann Numhauser-Henning benämner det,[15] har resulterat i en rad positiva satsningar det senaste decenniet, exempelvis i initierandet av olika former av meriteringstjänster (postdoktor och biträdande lektorat), liksom forskningsrådens riktade anslag till unga forskare. Universiteten och institutionerna satsar också (om än i olika grad och omfattning), vilket är synligt i den uppsjö av postdoktorala kurser och docentprogram som startats de senaste åren. Postdoktorerna själva har börjat organiserar sig, exempelvis i initiativ som Sveriges Unga Akademi.[16]

I samtalen om vår bok *Efter festen: Om konsten att utvecklas från doktor till docent*[17] har vi fått en mängd reaktioner från doktorer och doktorander runt om i landet. Många ser visserligen värdet av den ökade objektiva tydligheten i vad som förväntas i en akademisk karriär, men upplever samtidigt en stark frustration över att trots att man uppfyller dessa krav inte kunna ta plats i den akademiska världen. Vad som ett år och i ett sammanhang är en biljett till framgång, visar sig nästa år vara en återvändsgränd. Att försöka ”hänga sig kvar” och ta på sig undervisning kanske vid någon tidpunkt och på någon plats kan vara en väg till en tryggare tillvaro, men är i en annan situation tvärtom en väg ut ur akademin, genom ”utLASning”. Att ”internationalisera sig” som det uppmanas till i strategiska dokument och visionsplaner, liksom i anvisningar för att bli docent, kan vara en annan framgångsrik väg, men den doktor som återvänder från en utlandsvistelse kan ibland uppleva att hemkomsten blir tuff och att mer ”hemmatrogna” kollegor gynnas vid anställningar.[18] En akademiker står idag inför en mängd beslut om var kraften och tiden ska läggas. Härav det akuta behovet av att tänka på och prata om strategier.

FORSKNINGSTYPER SOM TÄNKER PÅ TVÄRS

Framtidens forskare – och därmed också framtidens forskning och framtidens akademi – formas av de möjligheter som ges i detta nu; av vem som ges plats och vilka kvaliteter som efterfrågas. Därför måste vi fråga oss vilken typ av forskning och vilken sorts forskare som gynnas respektive missgynnas idag, genom de strukturer som skapas och de system för mätning av kvalitet och framgång som vi använder oss av. Var finns det plats för forskning som kräver tid, eftertänksamhet och nyfiket prövande? Finns där någon gång möjlighet att göra tvärtom? Att våga släppa det strategiskt beräknande, att välja omvägen istället för den snabbaste vägen? Vilken forskare får, vill och orkar stanna i nuvarande system? Vilken arbetsmiljö skapar vi och vilka forskartyper får plats däri?

Gunnar Törnqvist (2015) identifierar i sitt kapitel i denna bok tre olika forskarprofiler som återfinns i framgångsrika forskningsmiljöer. Han talar om *entreprenören*; forskaren med den osvikliga förmågan att fånga upp nya idéer och begrepp, bygga kontaktnät, få in publikationer i rätt fora, och kamma hem anslag, men som kanske inte nödvändigtvis står för fantasin och nytänkandet. Detta gör istället *pionjären,* menar Törnqvist. Pionjären är den djärva visionären, den med de nya utmanande idéerna, men som dock i sin tur sällan är den bästa på att kommunicera sin forskning; i extremfallet är han eller hon till och med en ”kuf”, menar Törnqvist.[19] Slutligen finns också *förvaltaren*, forskaren vars främsta talang är att sammanfatta och förmedla forskningsresultat, inte minst i undervisningen. Törnqvists poäng är att alla dessa tre profiler behövs för att en framgångsrik, eller ”excellent” universitetsmiljö ska kunna uppstå.

I en debattartikel för en tid sedan påstod jag och Anna Jonsson lite provokativt att det universiteten verkar söka efter i sin jakt på att bli ”världsledande” är en superhjälteforskare: en dagens motsvarighet till renässansens universalgeni som inte bara behärskar alla färdigheter som krävs utan helst också är excellent i desamma.[20] I Törnqvists typologi skulle detta motsvara en person som besitter alla de egenskaper som utmärker de tre profilerna, vilket, som han också konstaterar, är oerhört sällsynt. Vad som är klart är i alla fall att dagens system premierar entreprenören framför pionjären: det verkar, påpekar Törnqvist, lätt för finansiärer att satsa resurser på entreprenörerna vars verksamhet är synlig och förhållandevis lätt att mäta, medan pionjärerna sitter ”trångt på många håll” eftersom deras projekt inte kan utvärderas förrän i en avlägsen framtid och ofta innebär risktaganden och misslyckanden.[21]

I ljuset av den vinna-eller-försvinna tillvaro som många unga forskare befinner sig i så blir frågan om vem man satsar på extra viktigt. Är det den unga forskarentreprenören, pionjären, eller förvaltaren som ges möjlighet till – och själv också väljer – en fortsatt akademisk karriär? Skapar dagens system för forskningsmedels- och tjänstetilldelning verkligen plats för alla dessa olika forskartyper? Jag är enig med Törnqvist i att den som framförallt är i farozonen i dagens system är pionjären. Men pionjärprofilen utgörs inte bara av ”kufen” – som i min tankebild är det manliga geniet med den ”medfödda talangen”, som visserligen också kan vara i farozonen i vissa ämnen, men som fortfarande verkar ha en plats[22] – utan även av andra typer av forskare som tänker på tvärs. Ett exempel på sådana ”tvärs-tänkande” forskare är de som intar en så kallad ”outsiders within”-position, det vill säga forskare som visserligen innehar de nödvändiga kvalifikationerna, men som genom sina subjektspositioner (som exempelvis kvinna, rasifierad, HBTQ-person) befinner sig i ett rum – i akademin – som inte är skapat av eller för dem.[23] En ”outsider within”-position genererar en typ av kritiska frågor som många gånger är obekväma och ibland till och med ifrågasätter kunskapens och vetenskapens grundantaganden. Det är också en position som ofta innebär ett ständigt ifrågasättande, både från andra och från en själv, om huruvida man verkligen befinner sig på rätt plats, och får vara en ”kunskapande” individ.[24]

Frågan om vem som får och vill stanna i akademin är för mig inte en fråga om rättvisa. Att få forska är inte en rättighet, och konkurrens – liksom även ett visst mått av osäkerhet och ångest – har alltid funnits och kommer oundvikligen alltid att finnas här. Istället handlar det om att kritiskt granska de organisatoriska strukturer som skapas på universitetet (ibland kanske oavsiktligt och med goda intentioner, som torde vara fallet med ”vik lektors”-systemet på grundutbildningen), och inte minst att ifrågasätta de system för bedömningar av kvalitet som idag råder, och som på relativt kort tid blivit i det närmaste förgivet tagna. Dessa strukturer och system gynnar inte skapandet av den mångfald av forskartyper som borde finnas – särskilt inte olika typer av pionjärer – utan riskerar tvärtom att strömlinjeforma och skapa en skrämmande endimensionell forskartyp och därmed också en endimensionell institutions- och forskningsmiljö. Det system som vi skapar för att inkludera eller exkludera nydisputerade har karaktären av lackmuspapper för hur framtidens forskning och framtidens forskare kommer se ut: premieras bara entreprenörer (med Törnqvists terminologi) står vi sannolikt inför en ganska dyster framtid,

i alla fall på lång sikt. Det är en akademi som åtminstone jag kommer ha svårt att se min plats i.

STRATEGIER (FÖR ATT SKAPA UTRYMME FÖR FLER ATT SLIPPA VARA STRATEGISKA)

Vad kan vi då göra för att skapa förutsättningar för en ”mångfaldig” akademi, där möjlighet ges för fler att på olika sätt få tänka på tvärs? Förändringar måste ske på flera nivåer, från forskningspolitik till vardag. Somliga förändringar kräver lång tid, andra kan faktiskt påbörjas redan idag.

Om vi börjar i den forskningspolitiska debatten så kan vi som forskare, och då särskilt som samhällsvetare, välja att tyst acceptera de mätinstrument för kvalitet som åläggs oss, exempelvis genom att rätta in oss i ledet och övergå till att enbart publicera journalartiklar på engelska och sluta publicera monografier på svenska. Eller så kan vi höja rösten, peka på mätinstrumentens trubbighet och orättvisa, och kaxigt hävda att forskning måste kunna fortsätta att kommuniceras i olika former.[25] Även på universitets- och fakultetsnivå kan mycket göras, särskilt för att förbättra unga forskares situation. En sådan sak är att i större omfattning utnyttja och utlysa de meriteringsanställningar som idag finns att tillgå, exempelvis biträdande lektorat. [26] På så sätt kan fler nydisputerade forskare som idag befinner sig i ”vik lektor”-kategorin och gör ett ovärderligt arbete på grundutbildningar runt om i landet få en chans till mer långsiktiga arbetsförhållanden, något som också kommer gynna grundutbildnings- och institutionsarbetet i stort. Likaså möjliggör det för fler unga forskare att faktiskt meritera sig inom forskning, vilket också sannolikt öppnar för en mer mångfaldig skara pionjärtyper.

Universitet och fakulteter kan också skapa plattformar för att bryta den isolering och tystnad som utmärker den postdoktorala fasen. De otrygga anställningsförhållandena, liksom den ständiga konkurrensen och ”superhjälteforskarnormen” leder till ett kollegieklimat med vassa armbågar och misstänksamhet, och inte minst en känsla av ensamhet. I de samtal som uppstått i kölvattnet av vår bok *Efter festen* är ensamhetskänslan ständigt återkommande och många känner sig obekväma med att höja rösten, vare sig det gäller att påpeka fel och brister, eller för den delen bidra med idéer för utvecklandet av en bättre akademi.[27] Här kan universitet och fakulteter spela en viktig initierande och stödjande roll, vilket också

redan görs på många lärosäten inom ramen för postdoktorala kurser och docentprogram. Av egen erfarenhet vet jag att samtalen som äger rum i dessa handlar både om strategier och om ett klassiskt erfarenhetsdelande: om att få veta, och styrkas av insikten om, att man inte är ensam i att uppleva situationen som påfrestande, oroväckande och osäker. I sådana möten väcks också tankar och idéer om att förändra, och om att vi tillsammans orkar och kan höja rösten.

Även på institutionsnivå, liksom på kollegial nivå i vardagen, kan vi förändra. Ett sätt är att börja uppmärksamma och offentligt värdesätta fler och olika typer av insatser som görs av institutionens anställda, inte bara de som genererar de vanliga kvantitativt mätbara resultaten. Varför hurrar vi bara när anslag rullar in och publikationer kommer ut? Varför hurrar vi inte efter en väl genomförd kurs, eller en produktiv och inspirerande studiedag? Och varför delar vi så gärna med oss av våra medgångar, men mer sällan av våra motgångar? Det sistnämnda kan tyckas självklart – vem vill prata om det som misslyckats – men utvecklingen på min heminstitution kan faktiskt peka på motsatsen: här har fler forskare börjat våga prata också om motgångar de senaste åren. Lättnaden som det innebär att som ung forskare höra att man inte är ensam, att även seniora och framgångsrika professorer kan få avslag och bli refuserade, ska inte underskattas.

Vissa av de förändringar jag föreslår här kan kanske tyckas orealistiska – system förändras inte i en handvändning. Men samtidigt är det viktigt att inte glömma att det vi tar för givet idag är relativt nya ”självklarheter”. Ta exempelvis detta med val av publiceringsformer – när jag började forskarutbildning för drygt 10 år sedan skrev inte en enda doktorand sammanläggningsavhandling på Sociologiska institutionen i Lund. Idag håller det på att bli den nya normen för avhandlingsskrivande.

Vågar vi utmana, kritiskt granska och diskutera de villkor och de normer som utmärker dagens forskarvärld så kan vi förhoppningsvis också se värdet i och behålla en del av det som var bra ”förr” och ta med det in i framtiden. Som detta med att universitetet ska vara en plats för flera och olika forskartyper. Och då inte minst en plats för en mångfald av ”pionjärer” som vågar tänka tvärtom, som vågar sig på ett tvekande ”kanske skulle jag göra så istället”. Min tendens till katastroftänkande till trots är jag ändå i grunden en optimist: jag tror på samhällsvetenskapen och på de kritiska röster som samlas här. Jag vill att fler ska stå på trappans första steg och känna att de har något viktigt att bidra med, inte bara de

som lyfts fram som slipade entreprenörer eller tvärsäkra superhjältar, utan också de som tvivlar, tvekar, utmanar, omprövar och vågar göra tvärtom. Med dem skålar jag gärna i champagne.

Noter

1. Schoug 2004.
2. Se t.ex. Schoug 2004; Mattsson 2012; Svensson 2014.
3. Ödqvist & Benner 2012.
4. Mattsson 2012; Törnqvist 2015.
5. Eldén & Jonsson 2014.
6. Strannegård 2014: 18.
7. Strannegård 2014: 18; se också Schoug 2004.
8. Strannegård 2014: 19.
9. Jfr. Eriksson-Zetterqvist & Östberg 2014.
10. Schoug 2004; Benner 2008; Öqvist & Benner 2012; Ankarloo & Friberg 2012; Hasselberg 2012.
11. Undersökningar har också visat på hur ”[a]ndra faktorer än kvalitet och originalitet har betydelse när forskning och forskare bedöms”, exempelvis ”kön, ålder och tillgång till nätverk”, Mattsson 2012: 82; se också Gemzöe 2010; Sandström et al 2010.
12. Mattsson 2012: 82.
13. SOU 2007:98; Hasselberg 2012; Öqvist & Benner 2012; SULF 2014.
14. http://www.ekonomifakta.se/sv/Fakta/Utbildning-och forskning/Utbildningsniva/Forskarutbildade-i-Sverige/ (Hämtad 2015-03-10)
15. SOU 2007:98.
16. Nordlund 2013; http://www.sverigesungaakademi.se
17. Eldén & Jonsson 2014.
18. Jfr. Rennstam & Sandberg 2014.
19. Törnqvist 2015.
20. Eldén & Jonsson 2014b.

21. Törnqvist 2015.

22. Jfr. Gunther i DN 2015-03-08: ”Stereotyper styr hur kvinnor och män forskar”.

23. Hill Collins 1998; se även Esseveld 2014; Mattsson 2012: 85; Sandell 2014; Wahl et al 2008; Widerberg 1998.

24. Wahl et al 2008.

25. Eriksson-Zetterqvist & Östberg 2014.

26. Av SULFs skuggrapport ”Siffrorna som saknas” (2014) framgår att nästan en tredjedel av den undervisande och forskande personalen vid Sveriges universitet och högskolor är tidsbegränsat anställd. Av andelen meriteringsanställda, som i sig utgör 10% av det totala antalet anställda, utgör de som går på ett biträdande lektorat – vilket är den enda av meriteringstjänsterna som ger möjlighet till *pröv-ning* för tillsvidareanställning – en liten andel: endast 340 personer var anställda i denna kategori i hela Sverige under år 2013.

27. Eldén & Jonsson 2014. Se också Eva Barkman, Vetenskapsrådets webbtidning Curie, ”Otrygga villkor kan få unga att tystna” 2015-02-03.

Forskare utan gränser

Gunnar Törnqvist

Forskare är ett bångstyrigt släkte. Utifrån sedd är den verksamhet de bedriver svår att kontrollera och reglera. De yttre ramarna för undervisning och forskning känner vi väl. Där finns fastställda gränser mellan discipliner och fakulteter. Där finns observerbara barriärer mellan kulturkretsar och språk. Till detta kommer gränshinder mellan territorier och avstånd mellan platser. I de fall där hindren bromsat en önskvärd utveckling har namnkunniga forskare från tid till annan sökt lösningar för att forcera. Under vissa tider har de lyckats väl, under andra knappast alls. I den text som följer skall jag efter en inledning, i form av en svepande historisk tillbakablick, visa några bilder från just nu aktuella försök till gränsövergripande formeringar inom vetenskapens värld. Alla är inte synliga för andra än de direkt berörda. Men de torde trots allt ha framtiden för sig, i större eller mindre omfattning.

DE LÄRDAS REPUBLIK

I begynnelsen saknade vetenskapen fosterland. De första lärda institutionerna efter antiken var katedalskolor och skolor knutna till klostren. I kyrkans hägn utvecklades ett utbildningssystem autonomt i förhållande till politiska maktsfärer. Med början i slutet av 1000-talet utvecklades i Europa under medeltiden ett universitetsväsende till stor del oavhängigt dynastiska stater. På sina håll står universitetsbyggnader fortfarande som de synliga monumenten över europeisk medeltidskultur, vid sidan av katedralerna.

Omkring år 1500 fanns i Europa drygt 70 universitet och därmed jämförbara lärosäten – en akademisk arkipelag av spridda öar. Intellektuell trafik band samman. Studenter från olika delar av Europa sökte sig till de universitet som åtnjöt prestige och hade goda lärare. Studenterna vandrade på samma sätt som gesäller och senare konstnärer och musiker gjorde, föga medvetna om de gränser de passerade på vägen. Lärarna flyttade ofta mellan universiteten och bidrog på så sätt till att skapa ett förhållandevis enhetligt kunskapssamhälle, *de lärdas republik*. Latinet

som gemensamt språk – den tidens ”lingua franca” – höll samman. Med boktryckarkonsten fick forskning och undervisning ett medium som gav kontinuitet och stadga. Av alla böcker som trycktes före år 1500 var enlig uppgift 77 procent skrivna på latin. Men få kunde läsa och universiteten förblev länge litterata rev i en illitterat ocean. De som utbildades där kom att bli förmedlare mellan latin och folkspråk. Vid en dagsaktuell tillbakablick måste dock medeltidens akademiska trafik sägas ha varit av blygsam omfattning.[1]

I STATENS TJÄNST

Under 1500-talet fanns i Europa mer än 1 500 politiska mer eller mindre självständiga områden. När Westphaliska freden slöts 1648 rymde exempelvis Tyskland drygt 300 små stater och fria städer. Med de större territorialstater som nu efter hand började växa fram hägnades universitetens verksamhet successivt in med geografiska gränser. Nya universitet trädde i statens tjänst. Kungliga universitetet i Lund grundades 1666 som en intellektuell bastion i syfte att påskynda försvenskningen av från Danmark erövrat land. Soldater, präster, magistrar och ämbetsmän såg till att försvenskningen gick osedvanligt snabbt. När forskare – särskilt naturvetare, medicinare och tekniker – under 1700-talet reste utomlands var det ofta för att i sann merkantilistisk anda hämta hem kunskaper och kompetens till det egna rikets gagn. En kunglig vetenskapsakademi understödde och beskyddade verksamheten.

Med rätta har 1800-talet kallats nationalismens århundrade. Det var då tanken att etniska grupper med samma språk och kultur hör hemma i samma stat, omgärdad av fasta gränser, fick allmän spridning. Politiska system utvecklades som efter hand fick folklig, medborgerlig förankring. En starkt bidragande orsak till nationalismens stora genomslag torde ha varit att rörelsen hade målsättningar som sammanföll med ekonomiska intressen. Krigen i början och mitten av århundradet befäste de politiska gränserna på Europas karta.

En rad parallella händelser skapade helt nya förutsättningar för att bilda stora territoriella intressesfärer under 1800-talet, och i ännu högre grad under 1900-talet. Med nya fartyg och kanalbyggen kunde transportvolymer växa och med järnvägar transporttider minska. Tätnande transportnät band landsdelar samman. Telegraf, telefon och datorer i nätverk minskade drastiskt fysiska avstånd som hinder för överföring av

information. Möjligheterna att kontrollera och koordinera ökade ofantligt och därmed sättet att organisera arbete och föra krig.

För sammanhållning och gemenskap krävdes social kommunikation, underlättad av enhetligt språk, religiös gemenskap, samfälld historia och inbördes tillit. För att skapa denna ”föreställda gemenskap” svarade folkbildning, tidningar, böcker och etermedia.[2] Genomgång av ett stort antal läroböcker från olika länder visar att Sverige under senare hälften av 1800-talat och första hälften av 1900-talet kunde betraktas som en skolpropagandans mönsterstat. I intet annat land förelåg samma förutsättningar för en omfattande, enhetlig och i sitt slag fulländad propaganda. Folkundervisningen blev tidigt allmän, och även om den ofta var ytterligt mager, bör nästan varje barn ha bibringats, jämte läs- och skrivkunnighet, en fond av trosföreställningar och värderingar.[3]

Det nationalistiska systemet, med sina föreställningsramar, regelverk och gränser, präglade även vetenskapens värld. Undervisningen och forskningen vid våra universitet upprätthöll och förstärkte i många fall territorialstatens hegemoni. Karriärvägarna för högutbildade inhägnades av geografiska gränser. Nationalekonomi och statsvetenskap vittnade med sina namn om territorialstatens ekonomiska och politiska vikt. Bland den ekonomiska teorins klassiker och neoklassiker uppfattades nationen (läs territorialstaten) inte bara som en militär och politisk enhet, utan också som ett ekonomiskt väsen, som skapar välstånd för sina medborgare. Välstånd uppstår och välstånd försvinner genom konkurrens mellan stora territorier. Bruttonationalprodukter, nationella handelsbalanser, nationell tillväxt, nationellt välstånd och nationellt sparande uppfattades – och uppfattas fortfarande om än i mindre omfattning – som mätbara och meningsfulla storheter.

De båda världskrigen under 1900-talet bidrog naturligtvis på ett avgörande sätt till att skapa territoriella barriärer. Men under och efter andra världskriget kom samtidigt vetenskapens genombrott och stora expansion. Stora delar av de krigförande ländernas vetenskapliga och tekniska kapacitet engagerades i det totala kriget. Utvecklingen efter kriget ledde till att den vetenskapliga forskningens, och då naturligtvis särskilt den naturvetenskapligas, praktiska betydelse för nationen blev uppenbar i vida kretsar. Forskares nimbus och prestige ökade ofantligt. Efter hand kom denna uppvärdering av forskningens betydelse att omfatta inte enbart naturvetenskap och medicin, utan forskningen i stort. För närvarande tycks det finnas en vitt utbredd uppfattning att universiteten är viktiga drivkrafter

för teknisk och industriell utveckling. I den allmänna debatten framträder föreställningar om att det finns fundamentala samband mellan forskning och undervisning i allmänhet och företagens internationella konkurrensförmåga – och därmed vår sysselsättning och vårt välstånd.

Under andra hälften av seklet expanderar högre undervisning och forskning i de flesta industrialiserade länder. Nya universitet och högskolor etableras. Allt större andelar av en årskull ungdomar söker sig till eftergymnasiala studier. Elituniversitet blir massuniversitet. Inte minst i Sverige är det i första hand staten som haft till uppgift finansiera och reglera denna expansion.

UPPBROTTET

Mitten av 1960-talet – tiden för den samhällsvetenskapliga fakultetens födelse – är för mig en läglig tid att utgå från i en kort beskrivning av genomgripande och kännbara förändringar. Jag kom då till en fakultet som bestod av ett litet antal professorer som företrädare för olika forskningsområden. Under månatliga sammanträden i konsistorierummet diskuterades tjänstetillsättningar och sattes betyg på nya doktorsavhandlingar. Inte så sällan kunde man få bevittna och delta i akademiska fejder. Verksamheten gav en god inblick i och förståelse för utvecklingen inom olika ämnesområden.

Med universitetets våldsamma tillväxt var naturligtvis denna tingens ordning inte längre möjlig att upprätthålla. Valda ombud ersatte direkta ämnesföreträdare. Representativ demokrati ersatte den direkta. En betydelsefull tvärvetenskaplig mötesplats försvann. För egen del fann jag nya inom olika forskningsråd och Kungl. Vetenskapsakademiens nionde klass, som rymmer samhällsvetenskaper (*Social Sciences)*.

Den svenska ekonomins omvärldsberoende i form av utrikeshandel har gamla anor. Framväxten av *statslösa företag* är däremot en företeelse som huvudsakligen hör slutet av 1900-talet och början av innevarande sekel till. Enskilda företag uppträder som kosmopoliter.

Genom utlandsetableringar, uppköp, fusioner, korsvis ägande, allianser och samarbetsavtal utvecklas härvor av gränsöverskridande nätverk, med växlande ägarförhållanden och flytande fosterländska lojaliteter. Utlandsengagemangen har fått en sådan omfattning att de vida överträffar verksamheten hemma. Fram träder bilden av företag och platser – inte stater – som konkurrerar direkt med varandra på en global arena.[4]

Inom universitetsvärlden är det enligt min erfarenhet egentligen först från och med 1960-talets mitt som vi tydligt och i växande omfattning kan se hur territoriella barriärer börjar monteras ner. Det går inte att hävda att kopplingarna till nationella intressen är på väg att försvinna, endast att det går att påvisa allt fler gränsöverskridande fenomen.

Forskningsprojekt inom inte minst samhällsvetenskap ägnas mer än tidigare förhållanden i andra länder och världsdelar, även i de fall då det ekonomiska stödet kommer från svenska forskningsråd. Internationella (mellanstatliga) och transnationella (överstatliga) relationer tilldrar sig växande intresse. Det *formella* samarbetet mellan lärosäten och forskningsenheter har ökat kraftigt. Varje universitet och högskola med självaktning har i dag internationella sekretariat. För några år sedan hade de flesta enstaka avtal med utlandet, i dag i många fall hundratals. Det är samarbetsavtal av varierande slag och överenskommelser om utbyte av studenter. Allt fler avtal och allt större del av internationella forskningsanslag administreras av den Europeiska unionen. Lunds universitet exempelvis har enligt uppgifter på universitetets hemsida samarbetsavtal med 680 universitet i 50 länder. För närvarande studerar 1 900 utlänska studenter vid universitetet, samtidigt som 1 100 av de egna studenterna studerar utomlands. På fakultets- och institutionsnivå finns specifika samarbetsavtal. På i runda tal 100 masterprogram sker undervisningen på engelska.

Det ligger utanför möjligheternas ram att i detta bidrag försöka bedöma betydelsen av nämnda, ofta centralt organiserade, formella och väl kända former av överstatliga relationer. I stället skall en handfull exempel på forskning över sedan gammalt vedertagna gränser, såväl geografiska som institutionella, lyftas fram. Exemplen har valts därför att de är mindre kända utanför de direkt inblandades krets, samtidigt som de ger en djupare insikt i de förhållanden som påverkar framgångsrik forskning i en globaliserad värld.[5]

GLOBALA UNIVERSITETSMÄSTERSKAP

I inledningen till detta kapitel uppfattades universitetens värld som en arkipelag av fristående lärosäten, tämligen oberoende av territoriella gränser. För närvarande finns det exempel på synsätt som äger vissa likheter med den gamla bilden. Men medan den medeltida bilden täckte delar av Europa, är dagens lärda republik närmast global.

I den akademiska världen har alltid funnits mer eller mindre subjektiva uppfattningar om klasskillnader mellan olika universitet. Från tid till annan har utbildningen vid vissa lärosäten haft högre status än den vid andra. Inom olika ämnesområden har den forskning som bedrivits på vissa platser ansetts ha högre kvalitet och nyhetsvärde än den på andra. Systematiska försök att med förment objektiva metoder rangordna universitet och högskolor är däremot en förhållandevis ny företeelse. Det började i USA i början på 1980-talet med att en tidning tog första steget. Fenomenet spreds inte bara i Amerika utan också i Europa och efter hand till några länder i Asien. I Sverige gjordes de första försöken att rangordna i början på 1990-talet. De flesta listor med rangordnade lärosäten är inhemska, men numera finns även internationella sammanställningar. Det är knappast förvånande att finansiärer och ledningarna för olika universitet med intresse följer och kommenterar dessa mästerskap mellan enheter inom och utom det egna landets gränser.[6]

Jag har valt att i min framställning kort kommentera endast en handfull undersökningar som ägnas *universitetens forskning,* inte undervisningens kvalitet. (Se kapitlets titel.)

Bibliometriska mätningar väger tungt. Antalet artiklar som anställda vid ett universitet fått publicerade i kvalitetsgranskade tidskrifter räknas, liksom hur frekvent deras alster citerats i den vetenskapliga litteraturen. Till detta kommer i vissa fall uppgifter om antalet anställda som tilldelats nobelpris och hur många som utbildats där och senare fått priset. Även externa expertomdömen förekommer.

För en fullständig redovisning av resultaten av olika mätningar hänvisas till de listor som går att nå via nätet.[7] Jag väljer att stanna inför några översiktliga och generella iakttagelser. Om inte i detaljer så dock i stort, finns viss överensstämmelse mellan olika rangordningslistor, oavsett mätmetod. Den amerikanska dominansen är frapperande. Bland de 100 högst rankade universiteten i världen återfinns genomgående mer än hälften i USA. I Europa kan vanligen bara två universitet tränga sig in på listan bland de tio främsta, Cambridge och Oxford. Det kan samtidigt noteras att flera andra brittiska universitetsenheter ligger mycket väl till på listor som enbart omfattar Europa. Nära till hands ligger då frågan om hur mycket språktillhörigheten egentligen betyder för framgångar på det världsvida forskningsfältet, där engelskan fungerar som vår tids lingua franca. Utanför det anglosachsiska språkområdet uppträder en handfull universitet i Japan och Europa. Bland universitet i Norden som ligger

väl till i de flesta beräkningar märks Köpenhamns universitet, Karolinska institutet, Uppsala universitet, Oslo universitet, Helsingfors universitet, Stockholms universitet och Lunds universitet. Rangordningen dem emellan varierar beroende på mätmetod. Observaras bör dessutom att rangordningarna i mätningarna för olika år inte är särskilt ”stabila”. I toppen uppträder oftast samma enheter år efter år. Men längre ner, där de nordiska universiteten finns och skillnaderna mellan dem är små, sker ständiga omkastningar i rangordningen. Där visar det sig också att urvalet av kriterier som ingår i beräkningarna i hög grad påverkar resultaten.

Åtskilliga varningar har utfärdats. Kvantitet kan för stunden bli ett viktigare mått på excellens än kvalitet och förnyelseförmåga. I en nyutkommen rapport talar exempelvis Forskningsstrategiska utskottet inom Kungl. Svenska Vetenskapsakademien om ett rådande ”*publish-or-perish*-syndrom”. För dagens forskare gäller det att publicera eller försvinna. Meritlistor (curriculum vitae) tenderar att omfatta fler och fler titlar, bakom vilka det i vissa fall kan dölja sig rapporter och diskussionsinlägg av föga nyhetsvärde.[8] Det är inte möjligt att objektivt mäta och jämföra akademisk excellens. Mot alla försök som gjorts kan invändningar resas. *Problemet är att hitta mätmetoder som kan sägas vara bättre*.

Slutligen kan invändningar resas mot jämförelser mellan *hela* universitet och stora forskningsinstitut. En närmare granskning visar att det ofta bara är enstaka institutioner, avdelningar eller mindre forskargrupper inom de stora enheterna som under en tid varit centra för genomgripande förnyelse och därmed gjort skäl för benämningen excellenta miljöer. De ligger som framgångsrika öar i den uppsjö av verksamheter som universitet och högskolor på sina håll bedriver. Åtskilliga sådana öar finns beskrivna i litteraturen.

Vittnesbörden från dem som vistats i och berättat om olika forskningsmiljöer stämmer mycket väl överens med varandra. Redogörelserna ger en enhetlig och tydlig bild av vilka egenskaper i en miljö som gynnar framgångsrika forskningsprocesser. I miljöerna finns tydliga elitistiska drag. Där kompetenta och idérika forskare samlas är betingelserna för förnyelse och utveckling goda. Forskare med gedigen *inomvetenskaplig kompetens* förmår ofta ställa de rätta frågorna. De vet var gränserna mellan olika specialiteter går och kan under kontroll överskrida dem och understundom ta steget ut i det okända.

Den vetenskapliga kreativiteten utvecklas bäst i *små egalitära organisationer*. Hierarkiskt uppbyggda arbetsplatser kan vara produktiva och

bedriva en omfattande och uppmärksammad verksamhet utan att därför svara för betydelsefulla vetenskapliga genombrott. Samtidigt är det en stor fördel för de små miljöerna att vara omgivna och stödda av en ekonomiskt resursstark omgivning. Den ideala storleken på en kreativ forskningsmiljö varierar, men grupperingar om fyra till sju forskare är vanlig. Så små miljöer fungerar bäst om de är innefattade i en vidare gemenskap genom strategiska länkar till andra miljöer och vidare nätverk. Det är den sociala kommunikationens villkor som styr och sätter gränser för hur stora de väl fungerande miljöerna kan bli.[9]

Utmärkande för framgångsrika miljöer är väl fungerande *kontakter* och livligt *informationsutbyte*, internt och externt. I en kreativ process konfronteras olika idéer och synsätt med varandra, ståndpunkter prövas och värderas. Även i vår tid – med alla till buds stående teletekniska hjälpmedel – spelar samtal och personliga kontakter en strategisk roll. En viktig orsak till detta förhållande torde vara att en förnyelseprocess, särskilt i sin början, rymmer väsentliga inslag av osäkerhet, oförutsägbarhet och överraskning. Därför är mötesplatser där dialoger kan föras viktiga. De kan finnas både inom en institution och utanför. Framgångsrika forskare reser mycket. Av undersökningar som genomförts framgår att forskare i dag i genomsnitt ägnar mer än hälften av sin arbetstid åt samtal, på sin arbetsplats eller utanför. Mångfalden internationella kongresser, symposier, arbetsmöten och seminarier har ökat ofantligt under senare år, liksom antalet deltagare.[10]

OSYNLIGA UNIVERSITET

Traditionellt har enskilda individer och deras prestationer dominerat bilden av framgångsrik forskning. Galileo (1564–1642), Newton (1642–1727), Darwin (1809–1882) och Einstein (1879–1955) framstår med sina banbrytande idéer och nya upptäckter som klart lysande stjärnor på naturvetenskapens himmel, för att ta några av de mest namnkunniga exemplen i vår historia. Deras mest uppmärksammade forskningsresultat byggde dock i många fall delvis på andras tankar och erfarenheter. Newton lär vid något tillfälle ha sagt att vi är dvärgar som ser längre än forna tiders jättar därför att vi står på deras axlar. Stjärnornas lysande arbeten närdes dessutom av kontakter med och inflöden av idéer från forskare i deras samtida omgivning. Men det var vanligen bara en person, en solitär, som i egenskap av författare etsat sig fast i historiens minne.

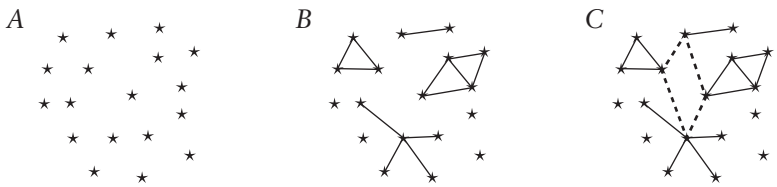

Figur 1. Vetenskapens solitärer och nätverk. Principskiss.

Ännu långt fram på 1900-talet stod framstående forskare med få undantag som ensamma författare till forskningsrapporter. Samförfattarskap var en sällsynt företeelse. Till detta förhållande bidrog i hög grad det akademiska befordringssystemet. Medarbetare – döda som levande – kan spåras i litteraturlistor och referenssystem men förblir i stort sett en anonym skara för en utomstående iakttagare. Vi kan framför oss se bilden av stjärnor som ligger isolerade i förhållande till varandra på ett forskningsfält (*A* i *figur 1*).

Sedan 1960-talet, när Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund bildades, har forskningsresultat i växande grad byggt på tydligt urskiljbara samarbeten mellan flera forskare. Inom särskilt naturvetenskap, medicin och under senare tid delar av samhällsvetenskap har samförfattarskap ökat i omfattning, och kan på sina håll sägas dominera bilden. På den vetenskapliga arenan avtecknar sig i allt större utsträckning ohöljda nätverk av varierande storlek. Grupper av forskare publicerar sina resultat gemensamt, med författarnamnen i bokstavsordning, alternativt efter senioritet, kändisskap eller arbetsinsats i det gemensamma arbetet. *Figur 1 B* visar schematiska exempel på nätverk, där länkar knyter samman stjärnor. I nodala nätverk med lämplig sammansättning kan forskare med olika resurser, idéer och kompetens komplettera varandra. Kreativiteten kan stimuleras av kontakter och korsbefruktning mellan specialister som samlas kring gemensamma frågor och problem (synergieffekter). Akademiska entreprenörer (se nästa avsnitt om forskarprofiler) kan i sammanhanget spela en betydelsefull roll. Dessa primära nätverk förblir vanligen förhållandevis små. De växer till en storlek som erbjuder en ”kritisk massa” för det aktuella ändamålet, som öppnar möjligheter för en effektiv arbetsdelning mellan så många specialister som behövs. Men de får samtidigt inte bli större än att höga kostnader för koordination kan undvikas. Man bör dock i detta sammanhang inte sticka under stol med risken att alltför rigida nätverk med tiden kan leda till att idéer och synsätt går *rundgång i systemet*.

Förutsättningarna för vetenskapliga genombrott kan öka när primära nätverk kopplas samman, när enskilda forskarlag ”bäddas in” i en större samfällighet. Det kan ske genom att några få nyckelpersoner – ofta erfarna forskare och framstående entreprenörer – utnyttjar sina i förhållande till det primära nätverket externa kontakter (streckade länkar i *figur 1 C*). Dessa nyckelpersoner fungerar som nav (*hubs*) i ett primärt nätverk samtidigt som de förmedlar kontakter med andra. Lokala skolbildningar inbegrips därmed indirekt i en mer omfattande forskningsmiljö.

I två artiklar i tidskriften *Science* har forskare närmare granskat framväxten av och mekanismerna bakom utvecklingen av nätverksmiljöer av det slag som just beskrivits. Studierna baseras på nätverksteori och kvantitativa analyser av ett omfattande statistiskt material. I modeller som prövas finns tre parametrar av särskilt intresse för min egen framställning: nätverkens storlek, andelen etablerade forskare med vida kontakter (*veterans*) och andelen nya, mindre rutinerade forskare (*rookies*).[11]

I *tabell 1* finns en sammanställning av delar av det empiriska materialet uppdelat på ämnesområden. För varje område anges hur stor produktionen varit och hur många forskare som aktivt samarbetat i olika konstellationer, allt registrerat under en period av 50 år.

Ämnesområde	*Tidsperiod*	*Antal publikationer*	*Antal samverkande forskare*
Socialpsykologi	1955–2004	16 526	23 029
Ekonomi	1955–2004	14 870	23 236
Ekologi	1955–2004	26 888	38 609
Astronomi	1955–2004	30 552	30 192

Tabell 1. Vetenskaplig produktion och forskare i nätverk. Omfattning över tiden.

I tabellen finns fyra forskningsområden representerade. De för varje område angivna kvantiteterna avser antal kvalitetsgranskade artiklar som publicerats och det antal forskare som angetts vara medförfattare till respektive artikel. Det är som synes ett betydande antal artiklar och forskare som finns representerade i materialet. Kanske bör det påpekas att samma forskare naturligtvis kan ha deltagit som författare till flera uppsatser. Uppgifterna har hämtats från 32 vetenskapliga tidskrifter – sju i

socialpsykologi, nio i ekonomi, tio i ekologi och sex i astronomi.[12] För varje område är det möjligt att följa utvecklingen från 1950-talet till början av 2000-talet. När det gäller formeringen av primära nätverk är resultaten påfallande samstämmiga. Inom varje ämnesområde steg medelvärdet för antalet författare till en artikel från en till fyra.

Författarna till artiklarna i *Science* går vidare och granskar de forskare som ingår i olika nätverk. De kan konstatera att åtskilliga nätverk är sammansatta av nya, mindre erfarna forskare med inslag av äldre, etablerade kollegor. De senare är ofta välkända inom ett vidare forskningsfält. De kan bygga vidare på erfarenheter från tidigare forskningsprojekt och framför allt utnyttja gamla kontakter med forskare som nu ingår i andra primära nätverk. På så sätt utvecklas något som författarna kallar *"osynliga universitet"* (invisible colleges). Särskilt framgångsrika forskarlag (primära nätverk) tycks rymma flera veteraner i samarbete med noviser. Det är knappast förvånande att forskargrupper med inslag av välkända personer med vida kontakter ofta får sina artiklar publicerade i högt rankade vetenskaplig tidskrifter. Medan isolerade grupper utan sådana inslag får hålla till godo med att bli publicerade i mindre ansedda journaler.

Följande slutsatser kan dras. Framgångsrik verksamhet inom olika grenar av vetenskap bedrivs i allt större utsträckning genom nära samarbete i team. De primära nätverk i vilka dessa samarbeten äger rum är förhållandevis små. Samverkan mellan 4–7 personer tycks vara den vanligaste storleken. *De små nätverken fungerar bäst om de innefattas i en vidare gemenskap genom strategiska länkar till andra miljöer. De nätverk som på så sätt utvecklas överskrider ofta geografiska och institutionella gränser, men i mindre uträckning gränserna mellan olika discipliner och fakulteter.*

FORSKARPROFILER

Individer med fallenhet och kompetens – enskilt eller i tät samverkan med varandra – är basen i all forskning. På förfrågan kan forskare ofta identifiera miljöer som de uppfattar som särskilt framträdande inom sitt eget ämnesområde. Av undersökningar, som avser samhällsvetare och humanister, framgår dock tydligt att det i grunden inte är varken universitet, fakulteter eller ens institutioner som är de enheter som är av avgörande betydelse för bedömningarna, utan ett fåtal framstående forskare som för tillfället är eller tidigare varit verksamma inom dessa.[13]

När jag nu tar upp olika forskarprofiler till diskussion har jag inspirerats av de teorier och den terminologi som den österrikiske ekonomen, sedermera amerikanske medborgaren, Joseph Schumpeter utvecklade redan under 1920- och 1930-talen. Han var genuint nyskapande genom att utveckla teorier om ekonomisk utveckling som cykliska förlopp och framhäva entreprenörens betydelsefulla roll i denna process. *Innovationer* skapar enligt Schumpeter cykliska förlopp, ”business cycles”, av tillväxt och tillbakagång. Genom ”skapande förstörelse” drivs utvecklingen i vågor framåt i en kapitalistisk ekonomi. Förnyelseprocesser går som en ”puls” genom samhällskroppen. Enligt hans teori spelar entreprenören en central roll i processen. *Entreprenören* är en person som förmår skapa nya produkter och nya företag genom att kombinera och utveckla kunskaper som till stor del redan finns. Schumpeter skiljer noga mellan begreppen *innovation* och *invention* (uppfinning). Entreprenören är en skicklig innovatör, men sällan en banbrytande uppfinnare. Men det är entreprenören som för uppfinnarnas idéer till marknaden.[14]

Med lite god vilja går dessa tankegångar och begrepp att föra över till den akademiska världen. Framgångsrik forskning uppräder i cykler. Framträdande forskare och institutionella miljöer kommer och går. Inte minst i vår egen tid är det sällan som forskargrupper, institutioner, platser eller regioner bedöms vara härdar för förnyelse annat än under förhållandevis korta perioder. Detta hindrar dock inte att samma plats och samma institution kan återkomma och tilldra sig intresse vid skilda tillfällen. Inom inte minst samhällvetenskapliga discipliner talar man från tid till annan om paradigmskiften. Grundläggande synsätt och forskningsmetoder kritiseras och ersätts av nya. Även själva begreppsapparaten förändras. Fram träder ständigt nya honnörsord. För närvarande är begreppet innovation i omlopp, inte bara i forskningsraporter utan också i offentliga utredningar och press, för att inte tala om de skrivelser som universitetens förvaltningar på olika nivåer producerar.

Entreprenören hör inte bara hemma inom ekonomin och i företagens värld. Han eller hon spelar sannolikt en stor roll också när det gäller förnyelse inom konst, musik, litteratur. arkitektur, teknik och vetenskap. Många välkända förgrundsgestalter inom dessa områden har sannolikt snarare varit skickliga entreprenörer än banbrytande kreatörer, eller har på ett ovanligt sätt förmått kombinera egenskaper som utmärker dessa. Den som under längre tid varit verksam inom forskarvärlden har säkert lagt märke till att det finns olika forskarprofiler – en utåtriktad, väl synlig

och en mer inbunden, föga iögonfallande. Vanligen uppträder de dock inte i renodlad form utan utefter en skala mellan ytterligheter.

I ena änden finner vi forskaren med stor förmåga att fånga upp nya idéer och begrepp som ligger i tiden. Därtill kommer skicklighet att snabbt finna de rätta referenserna i litteratur och via internet. Sedan gäller det att få egna alster publicerade i kvalitetsgranskade tidskrifter och antologier. Forskaren i fråga reser mycket och dyker upp på många konferenser, presenterar ”papers” och bygger upp ett omfattande kontaktnät, i vilket en sammansvetsad grupp forskare återkommande citerar varandra. För att bli framgångsrik på hemmaplan krävs dessutom förmåga att organisera och lösa praktiska problem, med framgång söka anslag och omge sig med duktiga medarbetare och flitiga elever. Detta är en något karikerad bild av *den akademiska entreprenören*.

I andra änden finns *pionjären* – särlingen med fantasi och visioner, idérik, originell och begåvad. Denne har ibland svårt att kommunicera med omgivningen och saknar inte sällan förmågan att ta för sig. Genom att söka nya vägar och ligga före andra blir en sådan forskare lätt missförstådd och förbisedd av sin omgivning, och kan i extrema fall betraktas som en besynnerlig kuf. Han eller hon har inte sällan svårt att få forskningsanslag. De nya idéernas originalitet och betydelse får inte berättigad uppskattning förrän långt efter det att de kläckts.

Det är lättare att satsa resurser på entreprenörer än på pionjärer. Entreprenörerna är många och resultaten av deras verksamhet väl synliga och förhållandevis lätta att mäta. Pionjärerna är få och betydelsen av de upptäckter de gör knappast möjliga att värdera förrän i en framtid. Dessutom rymmer den verksamhet de bedriver risktaganden och många misslyckanden. Därför är det kanske inte förvånande att pionjärerna sitter trångt på många håll. Men till delar måste forskning få vara ett elitprojekt fullt av osäkerhet och risker.

Dessutom finns en tredje profil vid våra institutioner, *förvaltaren,* ovärderlig i undervisningen genom sin förmåga att sammanfatta och förmedla många specialisters forskningsresultat. Som idealbild kan vi föreställa oss den fullfjädrade akademikern som fullt ut besitter egenskaper som utmärker alla tre profilerna. Men en sådan är det inte ofta man stöter på. Vanligen gå det att påvisa var tyngpunkten i forskares och lärares kompetenser ligger.

Slutsatsen blir att excellenta universitetsmiljöer är beroende av samspel mellan pionjärer, entreprenörer och förvaltare. Utan grundläggande

insatser från de först nämnda skulle de senare inte ha något av nyhetsvärde att föra ut. Utan entreprenörer och förvaltare är risken å andra sidan stor att pionjärernas insatser aldrig blir till gagn.

Framtidens framgångsrika akademiska miljöer bör rymma forskarprofiler som kompletterar varandra. Vi är vana att betrakta sådana miljöer som institutioner bundna till platser. Men som framställningen i föregående avsnitt visar, kan gränsöverskridande nätverk bli de former som växer i betydelse. Oavsett om platser eller nätverk kommer att dominera bilden inom den del av akademiskt liv jag försöker överblicka inställer sig frågan: Hur betydelsefull har *den geografiska rörligheten* varit för forskningens utveckling och hur viktig kan den antas bli framöver?

FORSKARKARRIÄRER I TID OCH RUM

Jag väljer att med individen i centrum avsluta framställningen på *tidsgeografiskt lundamanér.* Det ligger nära till hands att förknippa personer med de platser där deras forskningsförmåga blivit uppmärksammad och registrerad, och sedan utifrån en sådan iakttagelse dra slutsaser om miljöns betydelse. Mot detta något lättvindiga sätt att fastställa samband kan invändningar resas. Forskningsprocesser kan endast i undantagsfall knytas till en enda plats eller en enda institution. På motsvarande sätt går det inte att ta för givet att det är förhållanden i den omgivning där individen är verksam, just när uppmärksamhetens ljus når fram, som är av fundamental betydelse för utvecklingen av hans eller hennes kompetens.

Jag har i min forskning använt mig av hundratals nobelpristagares biografier som stått till förfogande i samband med en jubileumsutställning år 2001 till minne av att det då var hundra år sedan det första nobelprisen delades ut. Utställningen har sedan ambulerat mellan städer runt om i världen för att nu ha fått en fastare form i Nobelmuséet i Stockholm. De biografier som använts har avsett pristagare i fysik, kemi, medicin (fysiologi) och Riksbankens pris i ekonomi till Alfred Nobels minne. Materialet har kompletterats med biografier över och intervjuer med forskare utanför nobelpristagarnas krets, dock huvudsakligen naturvetare. Kan denna exklusiva grupp av vetenskapsmän antas vara representativ även för andra forskare? För egen del tror jag att så är fallet, åtminstone inom de delar av samhällsvetenskaperna som jag kan överblicka. Dessutom är det intressant att konstatera att de resonemang som följer även tycks vara relevanta inom olika grenar av konstnärlig verksamhet.[15]

För att inte drunkna i ordrika beskrivningar har iakttagelser som kan göras i olika biografier systematiserats med hjälp av några enkla tidsgeografiska diagram. Dessa är väl lämpade när syftet är att tydliggöra generella drag i olika levnadsöden, inte enskildheter. Särskild uppmärksamhet kommer att ägnas sådana uppgifter som återkommer i många levnadsteckningar, noteringar om händelser och miljöförändringar som ett flertal forskare på likartat sätt uppgett vara av betydelse för utvecklingen av den egna kompetensen.

Tidsgeografin beskriver förlopp i *samtidigt* både tid och rum. I *figur* 2 omfattar tiden (vertikal linje) 100 år, eller som alternativ en livslängd eller del av den. Rummet beskrivs enbart i en dimension (horisontell linje). Det skall naturligtvis egentligen återges som en yta, exempelvis i form av en karta över en region, ett land eller hela världen. I tidrummet uppträder två individbanor, här förslagsvis kallade *levnadsbanor,* obrutna i tid och rum från födelse till död.

A lever hela sitt liv på samma plats. Tag som exempel filosofen Immanuel Kant, som hela sitt liv bodde och enbart lär ha rört sig i eller i närheten av Königsberg (nuvarande Kaliningrad). B däremot flyttar flera gånger under sin levnad. Han eller hon bor under tidig barndom på en plats, flyttar senare till en annan för att gå i skola. Universitetsstudier bedrivs på en tredje plats. Forskarkarriären äger rum på ett fjärde ställe, uppmärksamhet och internationell prestige nås på ett femte.

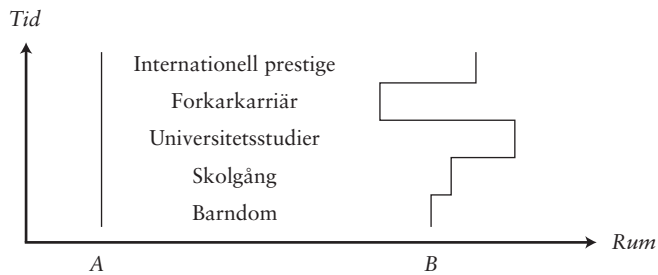

Figur 2. Levnadsbanor för en bofast (A) och en rörlig (B) person.

Nu infinner sig *den för min framställning viktiga frågan:* I vilken miljö har B:s forskarförmåga utvecklats och formats – i barndomsmiljön, i skolan, i grund- och forskarutbildningen vid något universitet, eller i den omgivning i vilken han eller hon uppnått internationell prestige? Eller är det

kanske variationerna, kombinationen av flera miljöer, som haft stor betydelse? En väsentlig fråga att diskutera är i så fall om rörlighet stimulerar nytänkande. Det finns gott om exempel på hur genomgripande förnyelse inom exempelvis olika konstarter skett under perioder av osedvanligt stor geografisk rörlighet.

I arbeten som jag tidigare skrivit (se not 15) finns exempel på levnadsbanor, från födelse till död, för flera kända forskare under 1900-talet. I denna summariska framställning har jag valt att endast återge en enda stiliserad bild för att visa några drag som återkommer i åtskilliga biografier, drag som kan sägas vara typiska för många forskare även i början av 2000-talet.

I *figur 3* har ett dussin levnadsbanor ställts samman. Bilden visar sju ”stationer” i tid och rum, där banorna bildar knippen (i figuren markerade med ovaler). Det är platser där flera med tiden uppmärksammade forskare under en tid verkat sida vid sida. I nedre delen av figuren kan vi tänka oss fyra skolor på olika nivåer, i mitten ett par universitet, som jag i figuren kallar *rulltrappsuniversitet,* dit begåvningar lockats för att göra karriär och avancera. I vår tid är Cambridge i Storbritannien ett utmärkt exempel på ett sådant universitet. Enligt uppgifter på universitetets hemsida har mer än 80 blivande nobelpristagare varit verksamma vid detta universitet, men färre än 20 när prisen delades ut. Om vi söker någon svensk motsvarighet, är Lunds universitet ett exempel. Där har flera blivande nobelpristagare varit verksamma men flyttat till annan plats innan de tilldelats pris.

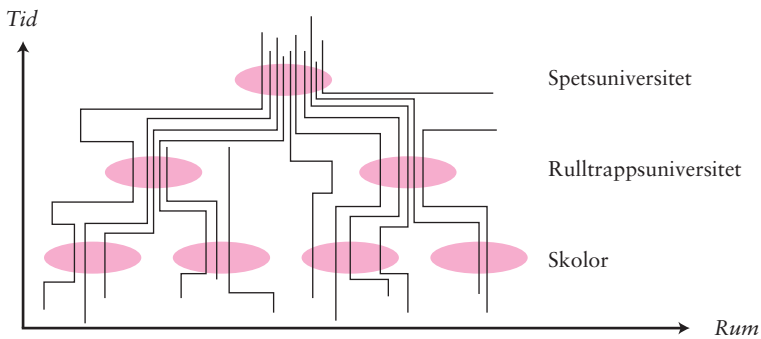

Figur 3. Miljöer (stationer) där levnadsbanor strålar samman.

Överst i figuren tronar ett prestigeladdat universitet eller forskningsinstitut, av mig kallat *spetsuniversitet*, som kanske i en annan del av världen lockat med goda arbetsvillkor och resurser. Under den turbulenta tiden i

mitten av förra seklet var det Princeton som lockade världens främsta fysiker. I dag är det bland flera Harvard, Cal Tec, MIT, Stanford och Chicago i USA, i Europa främst Cambridge och Oxford som lockat vetenskapsmän inom skilda forskningsområden. Figuren ger den samlade bilden av de miljöer som påverkat och format ett stort antal erkänt framstående forskare. Inget tvärsnitt som läggs i en sådan figur – längst upp, i mitten eller längs ner – ger den helt igenom sanna bilden. En sådan kräver att hänsyn tas till olika påverkansformer som uppträder på olika platser och vid olika tider under en levnad. Men låt mig lämna tidsgeografins abstraktioner och lyfta fram några detaljer ur de berättelser som flera levnadsteckningar bjuder oss på.

Kreativ förmåga, idérikedom och fantasi – viktiga egenskaper för framgångsrik forskning – är uttryck för medfödda och förvärvade egenskaper knutna till den enskilda individen. Av nobelpristagares och andras biografier framgår tydligt hur påverkan och stimulans under barndom och ungdomsår haft betydelse för den inriktning deras levnadsbanor senare fått. En majoritet av framstående forskare kommer från *hem* där studievana föräldrar funnits.

Skolan har spelat en strategisk roll. Där har grunden av kunskaper och färdigheter lagts, en viktig förutsättning för senare vetenskaplig utveckling och förnyelseförmåga. Framstående, av sin omgivning ansedda, lärare har väckt unga begåvningars engagemang och påverkat inriktningen på deras fortsatta studier. Det centraleuropeiska gymnasiet, och dess motsvarigheter på andra håll, var under första hälften av 1900-talet en fruktbar grogrund för en intellektuell elit. I dag har grundutbildningen vid våra universitet och högskolor enligt mångas uppfattning fått överta många av de uppgifter som tidigare fanns på gymnasienivå vid Sveriges högre allmänna läroverk. De s k regionala högskolorna inrättades för övrigt för inte så länge sedan på i stort sett samma platser där de gamla läroverken funnits. Enligt min uppfattning är det i dag *grundutbildningen* som i första hand förankrar universitet och högskolor vid platser i vår närhet – inte forskningsverksamheten, som detta kapitel huvudsakligen handlat om.

I företagens värld talar man om *”hemmabaser”*. Det är där nya företag startar sin verksamhet, ofta i samklang med de förutsättningar, och inte minst den tradition, som finns i omgivningen. Egenskaperna i hemmabasen skapar förutsättningar för tillväxt, först på platsen hemmavid, senare internationellt. Enligt min uppfattning är även framgångsrik forskning beroende av hemmabaser. Det är i akademiska hemmabaser i första hand

som forskningsbegåvningar upptäcks och om möjligt bereds möjligheter att utveckla sin kompetens.

Jag vill till sist avrunda med en erinran om den inledande diskussionen om latinets betydelse i *medeltidens lärda republik*. Med Hitlers maktövertagande, 1930-talets antisemitism och sedermera en värld i brand försköts den vetenskapliga och mycket av den kulturella tyngdpunkten från Europa till andra sidan Atlanten. Bland de 400 000 människor som tvingades eller valde att lämna Europa fanns många framstående konstnärer, författare, filmskapare och vetenskapsmän. Delar av den gamla världen åderläts på begåvningar, medan den nya fick ett intellektuellt tillskott som verksamt bidrog till dess vetenskapliga, kulturella och ekonomiska uppsving efter kriget. I andra världskrigets kölvatten följde engelskans framgångar som *vår tids lingua franca*. Under överskådlig tid kommer sannolikt dess roll som världsspråk att bestå, även när universitet utanför den europeiska och nordamerikanska sfären avancerar i globala universitetsmästerskap.

Noter

1. För ingående beskrivningar se t.ex.: Sörlin, Sverker, 1994. *De lärdas republik*. Malmö: Liber-Hermods; Buttimer, Anne, 1989. *The Wake of Erasmus, Saints, Scholars, and Studia in Mediaeval Norden*. Lund: Lund University Press.

2. Deutsch, Karl, 1953. *Nationalism and Social Communication*. Cambridge, Mass.: MIT Press; Anderson, Benedict, 1993. *Den föreställda gemenskapen*. Göteborg: Daidalos.

3. Tingsten, Herbert, 1969. *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*. Stockholm: Norstedts.

4. Se t.ex.: Nordström, Kjell, 1991. *The Internationalization Process of the Firm – Searching for New Patterns and Explanations*. Stockholm: Institute of International Business; Porter, Michael, 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. London and Basingstoke: The Macmillan Press.

5. Vissa avsnitt i den framställning som följer är med smärre ändringar hämtade från en nyligen publicerad bok: Törnqvist, Gunnar, 2014. *Kreativitet i tid och rum – Personer, processer och platser*. Lund: Studentlitteratur.

6. För en översikt och ytterligare exempel se Forneng, Stig, Lind, Ingemar, Nybom, Thorsten, 2007. *En svensk Universitetsranking – 2007*. Stockholm: Universitets- och högskoleämbetet.

7. Academic Ranking of World Universities: http://ed.sjtu.edu.en/rank/2007; Times Higher Education Supplement (THES):http://topuniversities.com/home/; The Leiden Ranking: http://www.cwts.nl/cwts/LR.

8. *Universiteten och forskningen – en vision. Utmaningar och problem.* Forskningsstrategiska utskottet, Kungl. Vetenskapsakademien, 2008.

9. Hollingsworth, Rogers & Hollingswoth, Ellen Jane, 2003. ”Stora upptäckter och biomedicinska forskningsorganisationer” i Kim, Lillemor & Mårtens, Pehr (red) *Den vildväxande högskolan. Studier av reformer,* miljöer och kunskapsvägar. SISTER, Skrifter 8. Nora: Bokförlaget Nya Doxa; Larsson, Ulf (red), 2001. *Människor miljöer och kreativitet. Nobelpriset 100 år*. Stockholm: Atlantis och Nobelmuseet; Törnqvist, Gunnar, 2011 och 2012. *The Geography of Creativity*. Cheltenham UK och Northhamton MA, USA: Edward Elgar.

10. För en utförlig diskussion se Törnqvist, Gunnar, 1998. *Renässans för regioner. Om tekniken och den sociala Kommunikationens villkor.* Stockholm: SNS Förlag; Törnqvist, Gunnar, 2004. ”Creativity in time and space”, *Geografiska Annaler,* 86 B.

11. Barabási, Albert-László, 2005. ”Network Theory – the Emergence of the Creative Enterprise” ; Guimerà, Roger, Uzzi, Brian, Spiro, Jarrett och Nunes Amaral, Luis, 2005. ”Team Assembly Mechanisms Determine Collaboration Network Structure and Team Performance”. Båda artiklarna i *Science*, Vol 308, April 2005.

12. Uppgifter av detta slag kan hämtas från *The Web of Science*.

13. Cederlund, Kerstin, 1999. *Universitet. Platser där världar möts.* Stockholm: SNS Förlag.

14. Schumpeter, Joseph, 1939. *Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process.* New York: McGrew-Hill; Schumpeter, Joseph,1942. *Capitalism, Socialism and Democracy.* New York: Harper & Brothers.

15. För en närmare presentation av källmaterial och metodik se: Törnqvist, Gunnar, 2011 och 2012. *The Geography of Creativity*. Cheltenham UK och Northhamton USA: Edward Elgar; Törnqvist, Gunnar, 2014. *Kreativitet i tid och rum – Personer, processer och platser.* Lund: Studentlitteratur; Hargittai, István, 2002. *The Road to Stockholm. Nobel Prizes, Science, and Scientists.* Oxford: Oxford University Press.

Referenser

Academic Ranking of World Universities: http://ed.sjtu.edu.en/rank/2007

AGGESTAM, KARIN & BJÖRKDAHL, ANNIKA (red.) (2009). *War and Peace in Transition. Changing Roles of External Actors*. Lund: Nordic Academic Press.

AGGESTAM, KARIN & HÖGLUND, KRISTINE (red.) (2012). *Om krig och fred. En introduktion till freds- och konfliktstudier*. Lund: Studentlitteratur.

AHLBÄCK ÖBERG, SHIRIN & WIDMALM, STEN (2012, 26 oktober). ”Professionalism nedvärderas i den marknadsstyrda staten”, *Dagens Nyheter*.

ALMQVIST, R. (2006). *New Public Management – konkurrensutsättning, kontrakt och kontroll*. Stockholm: Liber.

ALNEBRATT, KERSTIN (2007). *Genusprofessurerna: en rapport om en regeringssatsning och vad det blev av den*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.

ALNEBRATT, KERSTIN (2009). *Meningen med genusforskning så som den framträder i forskningspolitiska texter 1970–2000*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

ALVESSON, MATS & LUNDHOLM, SUSANNE (2014). *Personalchefers arbete och identitet – strategi och strul*. Lund: Studentlitteratur.

ALVESSON, MATS & SPICER, ANDRÉ (red.) (2010). *Metaphors we lead by: Understanding leadership in the real world*. New York, NY: Routledge.

AMARA, NABIL, OUIMET, MATHIEU & LANDRY, RÉJEAN (2004). “New evidence on instrumental, conceptual, and symbolic utilization of university research in government agencies”, *Science Communication*, Vol 26.

ANDERSON, BENEDICT (1993). *Den föreställda gemenskapen*. Göteborg: Daidalos.

ANDERSON, CHRIS (2008). ”The end of theory: will the data deluge makes the scientific method obsolete?”, *The Wire*, 23 juni 2008. http://archive.wired.com/science/discoveries/magazine/16-07/pb_theory (Hämtad 2014-12-02).

ANDERSSON, LARS-OLOF (2005). ”Vad var det katten släpade in?”, i Lindroth, Rolf, Modéer, Kjell Åke & Persson, Stig (red.) *Under Lundagårds kronor*. Sjätte samlingen. Lund: Akademiska Föreningens förlag.

ANDERSSON, ROLAND & STÅHL, INGEMAR (2014). ”Guy Arvidsson”, i Jonung, Christina & Ståhlberg, Ann-Charlotte (red.), *Svenska nationalekonomer under 400 år*. Stockholm: Dialogos.

ANDERSSON, THOMAS & TENGBLAD, STEFAN (2009). ”Medledarskap: Ledarskap som kollektiv förmåga”, i Jönsson, Sten & Strannegård, Lars (red.), *Ledarskapsboken* (s. 245–268). Malmö: Liber.

ANDRÉN, CARL-GUSTAF (2013). *Visioner, vägval och verkligheter*. Lund: Nordic Academic Press.

ANKARLOO, DANIEL & FRIBERG, TORBJÖRN (red.) (2012). *Den högre utbildningen: ett fält av marknad och politik*. Möklinta: Gidlund.

Anställningsordning och allmänna anvisningar vid anställning av lärare vid samhällsvetenskapliga fakulteten: Dnr A 10 S 2013/266.

AOIR (2012). *Ethical decision-making and Internet research*. http://aoir.org/reports/ethics2.pdf (Hämtad 2014-11-05).

APELGREN, K., RYEGÅRD, Å. & OLSSON, T. (red.) (2010). *Att belägga, bedöma och belöna pedagogisk skicklighet*. Uppsala: Uppsala universitet.

APPELSTRAND, MARIE (2007). *Miljömålet i skogsbruket – styrning och frivillighet*, Lund Studies in Sociology of Law 26. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

ARISTOTELES (1967). *Den nikomachiska etiken*. Göteborg: Daidalos.

ARISTOTELES (1992). *Eudemian ethics*. Books I, II, and VIII. Second edition. Oxford: Clarendon Press.

ARISTOTELES (1993). *Politiken*. Översättning med inledning och kommentar av Karin Blomqvist. Jonsered: Paul Åströms Förlag.

AUBERT, VILHELM (1976). *Rettens sociale funksjon*. Oslo: Universitetsforlaget.

BADERSTEN, BJÖRN (2002). *Medborgardygd. Den europeiska staden och det offentliga rummets etos*. Stockholm: Natur och Kultur.

BADERSTEN, BJÖRN (2006). *Normativ metod. Att studera det önskvärda*. Lund: Studentlitteraur.

BADERSTEN, BJÖRN (2008). ”Den goda ämbetsmannen”, i Stubbergaard, Ylva & Hall, Patrik (red.), *Demokrati och makt: vänbok till Lennart Lundquist*. Lund: Fahlbeckska Stiftelsen.

BADERSTEN, BJÖRN (2008). ”Politisk klokhet. En aristotelisk anteckning”, i Lindstedt Cronberg, Mari & Stenqvist, Catharina (red.), *Förmoderna livshållningar. Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*. Lund: Nordic Academic Press.

BADERSTEN, BJÖRN (2014). ”Att bedöma och belöna pedagogisk skicklighet – erfarenheter från Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet”, *Högre utbildning*, Vol 4, Nr 2, 2014.

BAIER, MATTHIAS (red.) (2013).*Social and Legal Norms. Towards a Socio-legal Understanding of Normativity.* Dorchester: Ashgate.

BALKÉUS-BLOM, MATTIAS m.fl. (red.) (2006). *Ledarskap i förändring. Rektorsperioden 1997–2006: Festskrift till Bo Sundqvist*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

BANAKAR, REZA (1998). ”The Identity Crisis of a ’Stepchild’ – Reflections on the Paradigmatic Deficiencies of Sociology of Law”, in *Retfaerd*, 81:3–19.

BANAKAR, REZA (2003). *Merging Law and Sociology: Beyond the Dichotomies of Socio-Legal Research*. Glienicke/Berlin: Galda and Wilch Verlag.

BANAKAR, REZA (2005). ”Introduction to Theory and Method in Socio-Legal Research”, in Reza Banakar and Max Travers (eds.), *Theory and Method in Socio-legal Research*. Oxford: Hart.

BANAKAR, REZA (ed.) (2010). *Rights in Context. Law and Justice in Late Modern Society.* Surrey: Ashgate.

BANAKAR, REZA (2013). “Can Legal Sociology Account for the Normativity of Law”, i Baier, Mathias (red.) *Social and Legal Norms: Towards a Socio-legal Understanding of Normativity.* Surrey: Ashgate.

BANAKAR, REZA (ed.), (2013). *Law and Social Theory*, (2nd edition). Oxford: Hart Publishing.

BARABÁSI, ALBERT-LÁSZLÓ. (2005). ”Network Theory – the Emergence of the Creative Enterprise”, *Science*, Vol 308, April 2005.

BARKMAN, EVA, (2015). ”Otrygga villkor kan få unga att tystna” Vetenskapsrådets webbtidning Curie, 3 februari 2015: http://www.tidningencurie.se/22/nyheter/nyheter/2015-02-03-otrygga-villkor-kan-fa-unga-att-tystna.html

BARNES, JONATHAN (ed.) (1984). *The complete work of Aristotle. The revised Oxford translation. Volume two*. Princeton. Princeton University Press.

BASTOW, S., DUNLEAVY, P. & TINKLER, J. (2014). *The impact of the social sciences: how academics and their research make a difference*. London: SAGE.

BECKÉRUS, ÅKE, EDSTRÖM, ANDERS, EDLUND, CLAES, EKVALL, GÖRAN, FORSLIN, JAN & RENDAHL, JAN ERIK (1988). *Doktrinskiftet. Nya ideal i svenskt ledarskap*. Stockholm: Svenska Dagbladets Förlag AB.

BEDOIRE, FREDRIC (red.) (1987). *Stockholm university, a history*. Stockholm: Stockholm University.

BENNER, MATS (2009). *Kunskapsnation i kris?: politik, pengar och makt i svensk forskning*. Stockholm: Sister.

BERLIN, JOHAN & KASTBERG, GUSTAF (2011). *Styrning av hälso-och sjukvård*. Malmö: Liber.

BERNER, BOEL (2011). *Vad är tvärvetenskap och hur kan den göras?: erfarenheter från forskningen om teknik och samhälle*. Linköping: Tema Teknik och social förändring, Linköpings universitet.

BEVINGTON, D. & DIXON, C. (2005). ”Movement-relevant theory: Rethinking social movement scholarship and activism”, *Social Movement Studies,* 4(3), 185–208.

BIENENSTOCK, ARTHUR, SYLVIA SCHWAAG SERGER, MATS BENNER & ANNE LIDGARD (2014). *Utbildning, forskning, samverkan: vad kan svenska universitet lära av Stanford och Berkeley?*. 1. uppl. Stockholm: SNS förlag. Tillgänglig på Internet: http://www.sns.se/forlag/utbildning-forskning-samverkan-vad-kan-svenska-universitet-lara-av-stanford-och-berkeley.

BIRCH, DAVID G.W. (1979). ”*The job generation process*”. Tillgänglig: http://ssrn.Com/abstract=1510007.

BJÖRCK, HENRIK (2013). *Om kollegialitet*. SULF:s skriftserier XLI, utgiven av Sveriges universitetslärarförbund.

BOND, ROBERT M., FARISS, CHRISTOPHER J., JONES, JASON J., KRAMER, ADAM D. I., MARLOW, CAMERON, SETTLE, JAIME E. & JAMES H. FOWLER (2012). “A 61-million-person experiment in social influence and political mobilization”, *Nature,* 489, 295–298.

BOSWELL, CHRISTINA (2009). *The Political Uses of Expert Knowledge: Immigration Policy and Social Research*. Cambridge: Cambridge University Press.

BOURDIEU, PIERRE (1984). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. [New ed.] London: Routledge.

BOUTROS-BOUTROS GHALI (1995). *An Agenda for Peace*. New York: United Nations.

BOWKER, GEOFFREY C. & STAR, SUSAN LEIGH (1999). *Sorting things out: classification and its consequences*. Cambridge (MA): MIT Press.

BOYD, DANAH & CRAWFORD, KATE (2012). ”Critical questions for big data”, *Information, Communication & Society,* Vol 15:5, 662–679.

BRANTE, THOMAS (1984). *Vetenskapens sociala grunder – en studie av konflikter i forskarvärlden*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

BRANTE, THOMAS (1987). ”Om konstitueringen av nya vetenskapliga fält – exemplet forskning om socialt arbete”, *Sociologisk Forskning,* 1987:4.

BRANTE, THOMAS (2014). *Den professionella logiken: hur vetenskap och praktik förenas i det moderna kunskapssamhället*. Stockholm: Liber.

BREVINGE, NINA (2013). "Mellan tummen och pekfingret", *Fokus*, December 6, 2013. http://www.fokus.se/2013/12/mellan-tummen-och-pekfingret/

BROWN, CHRIS (2012). "The 'policy-preferences model': a new perspective on how researchers can facilitate the take-up of evidence by educational policy makers", *Evidence & Policy*, Vol 8, Nr 4.

BROWN, RICHARD HARVEY & MALONE, ELIZABETH L. (2004). "Reason, politics, and the politics of truth: how science is both autonomous and dependent", *Sociological Theory*, Vol 22, Nr 1.

BRUNS, AXEL & LIANG, EUGENE L. (2012). "Tools and methods for capturing Twitter data during natural disasters", *First Monday,* Vol 17:4. http://firstmonday.org/article/view/3937/3193, (Hämtad 2014-12-02).

BRUNSSON, NILS, JACOBSSON, BENGT (2000). *A World of Standards*. Oxford: Oxford University Press.

BRUUN H. H. (1969). "Max Webers krav om værdifrihed i videnskaben", *Politica,* Bind 2–6.

BURAWOY, M. (2005). "For Public Sociology", *American Sociological Review, 70*(4), 4–28.

BURT, RONALD S. (1992). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

BUTLER, J. (1993). *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge.

BUTLER, J. (1999 (1990)). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

BUTLER, NICK & SPOELSTRA, SVERRE (2012). "Your Excellency", *Organization*, Vol 19, November 2005.

BUTLER, NICK & SPOELSTRA, SVERRE (2014). "The Regime of Excellence and the Erosion of Ethos in Critical Management Studies", *British Journal of Management*, Vol 25, July 2014.

BUTLER, NICK & SPOELSTRA, SVERRE (2015). "The Dark Arts of Academia - and Why Journals Must Do More to Tackle the Problem", *The Conversation*, January 7, 2015. https://theconversation.com/the-dark-arts-of-academia-and-why-journals-must-do-more-to-tackle-the-problem-35796.

BUTLER, NICK & SPOELSTRA, SVERRE (2015). "How the REF's Regime of Excellence Is Changing Research for the Worse", *The Conversation*, February 6, 2015. https://theconversation.com/how-the-refs-regime-of-excellence-is-changing-research-for-the-worse-37187.

BUTTIMER, ANNE (1989). *The Wake of Erasmus, Saints, Scholars, and Studia in Mediaeval Norden.* Lund: Lund University Press.

BÄCKLUND, A. (2013). Förord i presentationsskrift *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Samhällsvetenskapliga fakulteten.

CAPLAN, NATHAN (1979). "The two-communities theory and knowledge utilization", *American Behavioral Scientist*, Vol 22, Nr 3.

CARBIN, M. & EDENHEIM, S. (2013). "The Intersectional Turn in Feminist Theory: A Dream of a Common Language?", *European Journal of Women's Studies, 20*(3), 233–248.

CARLSON, BENNY (1997). "Ung man blir konjunkturforskare", i Carlson, Benny & Höglund, Bengt (red.), *Johan Åkerman i blickfältet: Åtta perspektiv på en 100-åring*. Lund: Institutet för ekonomisk forskning.

CARLSON, BENNY (1999). "The institutional ideas virus: the case of Johan Åkerman", *European Journal of the History of Economic Thought*, 6 (1).

CEDERLUND, KERSTIN (1999). *Universitet. Platser där världar möts.* Stockholm: SNS Förlag.

CHATTERTON, P., HODKINSON, S. & PICKERILL J. (2010). "Beyond scholar activism: Making strategic interventions inside and outside the neoliberal university", *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 9(2), 245–275.

CHODOROW, N. J. (1999). *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender* (2 ed.). London: University of California Press.

CLARENCE, EMMA (2002). "Technocracy reinvented: The new evidence based policy movement", *Public Policy and Administration*, Vol 17, Nr 3.

COLLINS, P. H. (1986). "Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought", *Social Problems, 33*(6), 14–32.

COLLINS, P. H. (2000). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowement* (2nd ed.). New York: Routledge.

COLLINS, R. (2000). *Max Weber. Personen og forfatterskabet*. København: Hans Reitzels Forlag.

COMTE-SPONVILLE, ANDRÉ (1998). *Liten avhandling om stora dygder*. Stockholm: Norstedts.

CONNELL, R. W. (2007). *Southern Theory*. Cambridge: Polity.

COOMBS, W TIMOTHY, FALKHEIMER, JESPER, HEIDE, MATS & YOUNG, PHILIP (red.). (2015). *Strategic communication, social media and democracy: The challenge of the digital naturals*. London: Routledge.

CORVELLEC, HERVÉ (ed.) (2013). *What is theory? Answers from the social and cultural sciences*. Stockholm & Copenhagen: Liber & CBS Press.

CORVELLEC, HERVÉ, ZAPATA CAMPOS, MARÍA JOSÉ, ZAPATA, PATRIK, & EK, RICHARD, under andra granskning. "Acting on distances: a topology of accounting inscriptions", *Accounting, Organizations and Society.*

CORVELLEC, HERVÉ, & O'DELL, TOM (2012). "Demanding hosts and ungrateful guests: The everyday drama of public transportation in three acts and academic prose", *Culture and Organization,* Vol 18, 231–249.

COSTELLO, T., PROHASKA, B. (2013). "Innovation [Definitions and Attributes of a Successful Innovation Program]", *IT Professional*, Vol 15, May/June 2013.

CRAIB, I. (1997). "Social Constructionism as a Social Psychosis", *Sociology, 31*(1), 1–15.

CROTEAU, D., HOYNES, W., & RYAN, C. (eds.) (2005). *Rhyming hope and history: Activists, academics, and social movement scholarship*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.

DAHLGREN, P. (2013). *The political web. Media, participation and alternative democracy.* Basingstoke, England: Palgrave Macmillan.

DAHMÉN, ERIK (2014). "Johan Åkerman", i Jonung, Christina & Ståhlberg, Ann-Charlotte (red.), *Svenska nationalekonomer under 400 år*. Stockholm: Dialogos.

DALBERG-LARSEN, JØRGEN (1984). *Retstaten, Velfærdsstaten og hvad så?* København: Akademisk Forlag.

DALBERG-LARSEN, JÖRGEN (2000). "Sociology of Law from a Legal Point of View", *Retfaerd,* 89:26–39.

DANERMARK, BERTH (2001). Tvärvetenskapens förutsättningar och dynamik: exemplet handikappforskning. *SocialVetenskap*, http://svt.forsa.nu/Documents/Forsa/Documents/Socialvetenskaplig%20tidskrift/Artiklar/2001/Tv%C3%A4rvetenskapens%20f%C3%B6ruts%C3%A4ttningar%20och%20dynamik%20-%20exemplet%20handikappforskning%20av%20Berth%20Danermark.PDF (Hämtad 2015-01-03).

Datainspektionen (2012). "Tillsyn enligt personuppgiftslagen (1998:204) – av Göteborgs universitet (Svensk nationell datatjänst)", dnr 811-2011. http://www.datainspektionen.se/Documents/beslut/2012-04-23-snd.pdf (Hämtad 2014-12-02).

DAVIES, KAREN et al. (1980). "Från redaktionen", *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, nr. 1.

DE BEAUVOIR, SIMONE (1973 (Del 1) och 1976 (Del 2)). *Det andra könet*. Stockholm: AWE/Geber (originalutgåva 1949: *Le Deuxième Sexe*. Paris: Gallimard).

DE LOS REYES, PAULINA (1998). ”I skärningspunkten mellan genus och etnicitet. Ett ekonomiskt historiskt perspektiv på invandrarkvinnor i svenskt näringsliv”, *Arbetsmarknad och arbetsliv,* 4(1), 13–31.

DE LOS REYES, PAULINA & DIANA MULINARI (2004). *Intersektionalitet*. Stockholm: Liber.

DE LOS REYES, PAULINA, DIANA MULINARI & IRENE MOLINA (2003). ”Intersektionalitet som teoretisk ram vs mångfaldsperspektivets tomma retorik”, *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, nr. 3–4.

Den pedagogiska akademins kriterier för bedömning av pedagogisk skicklighet avseende meriterad och excellent lärare: Dnr S 2011/342.

DENVALL, VERNER & JACOBSON, TORD (red.) (1998). *Vardagsbegrepp i socialt arbete* Stockholm: Norstedt Juridik.

DEUTSCH, KARL (1953). *Nationalism and Social Communication*. Cambridge. Mass.: MIT Press.

DEWEY, JOHN (1999). *Demokrati och utbildning*. Göteborg: Daidalos.

DOHMEN, DIETER (2015). “Anreize und Steuerung in Hochschulen – welche Rolle spielt die leistungsbezogene Mittelzuweisung?”, Naumann, Sabine (ed.) *Wege zu einer höheren Wirksamheit des Qualitätsmanagements. Tagungsband der 14. Jahrestagung des Arbeitskreises Evaluation und Qualitätssicherung der Berliner und Brandenburger Hochschulen am 23./24. September 2013 an der Humboldt-Universität zu Berlin*, Berlin: Forschungsinstitut für Bildungs- und Sozialökonomie.

ECO, UMBERTO (1983). *Rosens namn*. Stockholm: Brombergs Förlag.

EDEBALK, PER GUNNAR (2003). *Samarbetskommittén för socionomutbildning 25 år. En kortfattad historisk 1977–2002*. Meddelande från Socialhögskolan 2003:1. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.

EDEBALK, PER GUNNAR, FARM, INGER & SWÄRD, HANS (red.) (1997). *Socialhögskolan i Lund 50 år – en jubileumsskrift*. Meddelande från Socialhögskolan 1997:7. Lund: Lunds universitet.

EHRLICH, EUGEN (2002 [1913]). *Fundamental Principles of the Sociology of Law.* New Brunswick/London: Transaction Publisher.

Ekonomifakta: ”Forskarutbildade i Sverige” http://www.ekonomifakta.se/sv/Fakta/Utbildning-och forskning/Utbildningsniva/Forskarutbildade-i-Sverige/ (Hämtat 2015-03-10).

Ekonomlinjen, förvaltningslinjen och linjen för personal- och arbetslivsfrågor: UHÄ-rapport 1981:24.

EKSELL, JÖRGEN, THELANDER, ÅSA (red.) (2014). *Kvalitativa metoder i strategisk kommunikation*. Lund: Studentlitteratur.

ELDÉN, SARA & JONSSON, ANNA (2014). ”Vi kan inte låta bli att förundras över den rädsla för unga forskare som verkar utmärka dagens akademiska ledarskap”, *Sydsvenskan*, 4 juni 2014.

ELDÉN, SARA & JONSSON, ANNA (red.) (2014). *Efter festen: om konsten att utvecklas från doktor till docent, eller en överlevnadsguide för den postdoktorala tillvaron*. Lund: Studentlitteratur.

ELIASSON-LAPPALAINEN, ROSMARI (2007). ”När blev det normalt att vara kvinna – i akademin och teorin?”, i Svensson, Kerstin (red.) *Normer och normalitet i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur, 123–139.

ELZINGA, AANT & JAMISON, ANDREW (1995). ”Changing policy agendas in science and technology”, i Jasanoff, Sheila, Markle, Gerald E., Petersen, James C. & Pinch, Trevor (red.), *Handbook of Science and Technology Studies*. Thousand Oaks: Sage.

ENGELS, FRIEDRICH ([1884] 2008). *Familjens, privategendomens och statens ursprung: i anslutning till Lewis H. Morgans forskningar*. [Ny utg.] Lund: Murbruk.

ENGWALL, LARS (2008). *Mercury meets Minerva: business studies and higher education : the Swedish case*. Stockholm: EFI.

ENLOE, C. (1989). *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. London: Pandora.

ERIKSSON, YLVA ULFSDOTTER (2012). *Yrke*. Malmö: Liber.

ERIKSSON-ZETTERQVIST, ULLA & ÖSTBERG, JACOB (2014). ”Att skriva böcker och bokkapitel”, i Eldén, Sara & Jonsson, Anna (red.) *Efter festen: om konsten att utvecklas från doktor till docent, eller en överlevnadsguide för den postdoktorala tillvaron*. Lund: Studentlitteratur, 37–53.

ESSED, P., GOLDBERG, D. T., & KOBAYASHI, A. L. (red.) (2005). *A Companion to Gender Studies*. Malden: Blackwell.

ESSEVELD, JOHANNA (2014). ”En berättelse av en ’outsider within’”, i Andersson, Gunnar, Brante, Thomas & Edling, Christofer (red.) *Det personliga är sociologiskt. 14 professorer om svensk sociolog*i. Stockholm: Liber & Sociologisk forskning, 159–180.

Facebook (2014). ”Company Info”. http://newsroom.fb.com/company-info/ (Hämtad 2014-12-02).

Facebook (2014). ”Policy för dataanvändning”. https://www.facebook.com/about/privacy/ (Hämtad 2014-12-02).

FALKHEIMER, JESPER & HEIDE, MATS (2007). *Strategisk kommunikation: En bok om organisationers relationer*. Lund: Studentlitteratur.

FALKHEIMER, JESPER & HEIDE, MATS (red.) (2011). *Strategisk kommunikation: Forskning och praktik*. Lund: Studentlitteratur.

FALKHEIMER, JESPER & HEIDE, MATS (2014). *Strategisk kommunikation: En bok om organisationers relationer* (2. uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Finansdepartmentet (2012). *Ägarprövning och mångfald vid offentligt finansierade välfärdstjänster,* Dir 2012:131.

FLOOD, M., MARTIN, B. & DREHER, T. (2013). "Combining academia and activism. Common obstacles and useful tools", *Australian Universities' Reviews,* 55 (1) 17–26.

FLYVBJERG, BENT (1991). *Rationalitet og magt. Bind I: Det konkretes videnskab*. København: Akademisk Forlag.

FONDELL, ANDERS & LARSSON, BJÖRN (red.) (2001). *Fyrtio år av ekonomer från Lund.* Lund: EHL.

FORNENG, STIG, LIND, INGEMAR & NYBOM, THORSTEN (2007). *En svensk Universitetsranking – 2007*. Stockholm: Universitets- och högskoleämbetet.

FOURCADE, MARION, OLLION, ETIENNE & ALGAN, YANN (2014). "The superiority of economists", *maxpo Discussion Paper,* Vol 14, iii–25.

FRYE, M. (1983). *The Politics of Reality: Essays in Feminist Theory*. Freedom: Crossing Press.

Förordning (1984:803) om jämställdhet i statlig verksamhet.

GADAMER, HANS-GEORG (1997). *Sanning och metod – i urval*. Urval, inledning och översättning av Arne Mellberg. Göteborg: Daidalos.

GALIS, V. & HANSSON, A. (2012). "Partisan scholarship in technoscientific controversies: Reflections on research experience", *Science as Culture, 1–30*.

GEERTZ, CLIFFORD (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.

GEMZÖE, LENA (2010). *Kollegial bedömning av vetenskaplig kvalitet – en forskningsöversikt*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

GESSER, BENGT (1971). *Val av utbildning och yrke* (SOU 1971: 61). Stockholm: Allmänna förlaget.

GRANOVETTER, MARC. S. (1983). "The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited", *Sociological Theory*, Vol 1, September.

GREY, S. (2013). "Activist academics: what future?", *Policy Futures in Education,* 11 (6), 700–711.

GREYSER, N & WEISS, N. (2012). "Introduction: Left intellectuals and the neoliberal university", *American Quarterly,* 64, 787–793.

GUIMERÀ, ROGER, UZZI, BRIAN, SPIRO, JARRETT & NUNES AMARAL, LUIS (2005). ”Team Assembly Mechanisms Determine Collaboration Network Structure and Team Performance”, *Science*, Vol 308, April.

Gulbenkiankommittén (1999). *Öppna samhällsvetenskaperna!* Göteborg: Daidalos.

GUNDENÄS, H. HYLMÖ A. & LINDGREN, J. (2011). ”Samhällskritikens återkomst”, *Fronesis,* 36–37, 8–19.

GUNTHER, MARIA (2014). ”Stereotyper styr hur kvinnor och män forskar.” *Dagens nyheter.* 8 mars 2015.

GUSTAFSSON, NILS (2013). *Leetocracy. Political participation, social network sites and inequality*. Lund: Lunds universitet, Statsvetenskapliga institutionen.

GUSTAVSSON, BERNT (2000). *Kunskapsfilosofi. Tre kunskapsformer i historisk belysning*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

GUSTAVSSON, BERNT (2003). *Bildning i vår tid*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

GUSTAVSSON, BERNT & WAHLSTRÖM, NINNI (2004). *Vetandet, kunnandet och klokheten – tre former av kunskap och hur dessa framträder i gymnasieskolans kursplaner*. Stockholm: Skolverket.

Göteborgs universitet: Nationella sekretariatet för genusforskning.

HALE, C. (ed.) (2008). *Engaging contradictions: Theory, politics, and methods of activist scholarship*. Berkeley, CA: University of California Press.

HALL, S., CRITCHER, C., JEFFERSON, T., CLARKE, J., & ROBERTS, B. (1978). *Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order*. London: Macmillan.

HARAWAY, D. J. (1996). ”Modest Witness: Feminist Diffractions in Science Studies”, i Galison, P. & Stump, D. J. (red.), *The Disunity of Science: Boundaries, Contexts, and Power*. Stanford: Stanford University Press, 428–441.

HARAWAY, D. J. (1997). *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan©_ Meets_OncoMouse™: Feminism and Technoscience*. New York: Routledge.

HARDY, CYNTHIA & STEVE MAGUIRE (2008). ”Institutional Entrepreneurship”, i Greenwood, Royston (ed.). *The SAGE handbook of organizational institutionalism*. London: SAGE.

HARGITTAI, ISTVÁN (2002). *The Road to Stockholm. Nobel Prizes, Science, and Scientists.* Oxford: Oxford University Press.

HARTMANN, HEIDI ([1981] 1995). ”The unhappy marriage of marxism and feminism: Towards a more progressive union”, i Sterba, James P. (red.), *Social and political philosophy: Classical Western texts in feminist and multicultural perspectives*. Belmont, Calif.: Wadsworth.

HASSELBERG, YLVA (2012). *Vetenskap som arbete. Normer och arbetsorganisation i den kommodifierade vetenskapen*. Möklinta: Gidlunds förlag.

HAYNES, ABBY S., DERRICK, GJEMMA E., CHAPMAN, SIMON, REDMAN, SALLY, HALL, WAYNE D., GILLESPIE, JAMES & STURK, HEIDE (2011). “From ‘our world’ to the ‘real world’: exploring the views and behaviour of policy-influential Australian public health researchers”, *Social Science & Medicine*, Vol 72.

HEIDE, MATS, JOHANSSON, CATRIN & SIMONSSON, CHARLOTTE (2012). *Kommunikation & organisation*. Liber.

HELLQUIST, ELOF (1980). *Svensk etymologisk ordbok*. Malmö: Gleerups.

HELLUM, ANNE (2000). ”How to improve the doctrinal analyses of legal pluralism: a comparison of legal doctrine about custom and local law in Zimbabwe and Norway”, *Retfærd,* 89, Nr 2.

HEMMINGS, C. (2011). *Why Stories Matter: The Political Grammar of Feminist Theory*. Durham: Duke UP.

HETZLER, ANTOINETTE (1978). *I behov av vård?: hur lagen om sluten psykiatrisk vård tillämpas*. Stockholm: AWE/Geber.

HETZLER, ANTOINETTE (1984). *Rättens roll i socialpolitiken*. [Ny utg.], 1. uppl. Stockholm: LiberFörlag.

HETZLER, ANTIONETTE (1990). ”Sociology of Law in Sweden”, in Ferrari, Vincenzo (ed.) *Developing Sociology of Law. A World Wide Documentary Enquiry*. Milano: Dott A. Giuffre Editore.

HETZLER, ANTOINETTE (1994). *Socialpolitik i verkligheten; Den handikappade och försäkringskassan*. Lund: Bokbox Förlag.

HILDEBRAND, HANS, PFLUGK-HARTTUNG, JULIUS VON, HJÄRNE, HARALD & ARNE, TURE J. (red.) (1918). *Världshistoria: människosläktets utveckling i stat och samhälle, i kultur och vetenskap; Band 5: Nya tidens historia (1650–1815)*. Stockholm: Aktiebolaget för spridning af litterära verk, sida 456. http://www.stratresearch.se/Documents/Strategirapport%20Tvrpanelen%202007.pdf (Hämtad 2015-01-03).

HILL COLLINS, PATRICIA (1998). *Fighting words: Black women and the search for justice*. Minneapolice: University of Minnesota Press.

HINDMAN, MATTHEW (2008). *The Myth of Digital Democracy*. Princeton: Princeton University Press.

HIRDMAN, YVONNE (1988). ”Genussystemet: Reflexioner kring kvinnors sociala underordning”, *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, nr. 3.

HODGSON, GEOFFREY (1997). “Institutionalismus: Nationale Schulen oder internationale Strömungen?”, i Mjøset, Lars (red.), *Johan Åkermans ‘Das Problem der sozialöknomischen Synthese’. Vademecum zu einem Klassiker des Skandinavischen Institutionalismus*. Düsseldorf: Verlag Wirtschaft und Finanzen.

HOLLINGSWORTH, ROGERS & HOLLINGSWOTH, ELLEN JANE (2003). ”Stora upptäckter och biomedicinska forsknings-organisationer”, i Kim, Lillemor & Mårtens, Pehr (red.) *Den vildväxande högskolan. Studier av reformer,miljöer och kunskapsvägar.* SISTER, Skrifter 8. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.

HOLMSTRÖM, OLA (2010). *Student- och lärarbarometern Samhällsvetenskap*. Utvärdering. Rapport 2010: 263. Lunds universitet.

HOLTER, HARRIET (1980). ”Kvinnoforskning: historisk utveckling och aktuella motsättningar”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, årg 1:1, 8–21.

HOLTZHAUSEN, DERINA R. & ZERFASS, ANSGAR (red.) (2014). *The Routledge handbook of strategic communication*. New York, NY: Routledge.

HULTMAN, JOHAN & SÄWE, FILIPPA (2013). “I vad består tvärvetenskapen i ett tvärvetenskapligt projekt?”, *Kulturella perspektiv,* Vol 22, 39–41.

HUSU, LISA (2005). *Dold könsdiskriminering på akademiska arenor – osynligt, synligt, subtilt*. Högskoleverkets rapportserie 2005:41 R.

HYDÉN, HÅKAN (1978). *Rättens samhälleliga funktioner*. Lund: Studentlitteratur.

HYDÉN, HÅKAN (1986). ”Sociology of Law in Scandinavia”, *Journal of Law and Society,* nr 1, 14 pp.

HYDÉN, HÅKAN (1997). ”Rättens samhälleliga funktioner – då och nu”, i Hydén, Håkan, *Rättssociologi – då och nu*. Lunds Studies in Sociology of Law 1.

HYDÉN, HÅKAN (1999). ”Even a Stepchild Eventually Grows Up: On the Identity of Sociology of Law”, in *Retfærd,* 85:71–80.

HYDÉN, HÅKAN (2002). *Normvetenskap*. Lund Studies in Sociology of Law. Lund: Sociologiska institutionen.

HYDÉN, HÅKAN (2002). *Rättssociologi som rättsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.

HYDÉN, HÅKAN (2010). ”Vad betydde det för mig och vad säger den om relationen mellan rättsvetenskap och rättssociologi”, i Modéer, Kjell-Åke & Sunnqvist, Martin (red.). Köpenhamn: Museum Tuscullanums Forlag.

HYDÉN, HÅKAN (2011). ”Putting Law in Context”, i Svensson, Marina & Burell, Mattias (ed.), *Making Law Work in China*. Cornell University Press.

HYDÉN, HÅKAN (2012). ”Looking at the World through the lenses of Norms”, i Knut Papendorf, m.fl., *Understanding Law in Society. Developments in Socio-legal Studies*. LIT Verlag GmbH & Co, s. 120–159.

HYDÉN, HÅKAN & SVENSSON, MÅNS (2008). ”The Concept of Norms”, in Wahlgren, Peter (ed.), *Scandinavian Studies in Law* 53. Stockholm: Stockholm Institute for Scandinavian Law, pp. 15–32.

HYDÉN, HÅKAN & WICKENBERG, PER (2008). *Sociology of Law Perspectives on Law*. Lund: Lund Studies of Sociology of Law.

HÖGLUND, BENGT (1993). ”Hågkomster från Lund”, i Siven, Claes-Henrik (red.), 22 *ekonomiska essäer tillägnade Lars Werin*. Stockholm: SNS.

HÖGLUND, BENGT, RYDENFELT, SVEN & THALBERG, BJÖRN (1982). ”Johan Åkerman död: Forskade enligt teorin nationalekonomi är samhällsvetenskap”, *Svenska Dagbladet* 16 juli.

Högre utbildning och forskning 1945–2005, Högskoleverket rapport 2006:3R.

Högskolan i Sydsverige: *Person och adresskatalog*.

Högskolelagen 2 kap, SFS 1992:1434.

Högskoleförordningen 3 kap. SFS 1993:100.

Högskoleförordningen (1993:100).

Högskoleverket (2004). *Utvärdering av personal- och arbetslivsprogrammen vid svenska universitet och högskolor*. Högskoleverket 2004: 28 R.

Högskoleverket (2006). *Högre utbildning och forskning 1945–2005*. Rapport 2006:3.

IBSEN, HENRIK (2005 [1866]). *Brand*. Oslo: Gyldendal.

IT-kommissionen (1998). *God etik på nätet*. Rapport i samband med hearing i Riksdagshuset 1998-05-25. http://www.codex.vr.se/texts/God%20etik.pdf (Hämtad 2014-11-05).

IVANCHEVA M. P. (2015). ”The age of precarity and the new challenges to the academic profession”, *Studia Europaea*, LX, 1, 39–47.

IVARSSON WESTERBERG, A. & FORSSELL, A. (2014). ”New Public Management och Administrationssamhället”, *Organisation och Samhälle*, 2, 40–43.

JANSSON, B., NITZ, L., & WEDIN, M. (2013). ”Våra yrken har kidnappats av ekonomernas modeller”, *Dagens Nyheter*, 2013-06-24.

JANSSON, BO & THULLBERG, PER (2013). “Kommunerna har haft sin chans - staten måste ta över”, *Dagens Nyheter*, December 9, 2013. http://www.dn.se/debatt/kommunerna-har-haft-sin-chans-staten-maste-ta-over/

JARLBRO, GUNILLA (2006). *Medier, Genus och Makt*. Lund: Studentlitteratur.

JASANOFF, SHEILA (2004). *States of knowledge. The co-production of science and social order*. London: Routledge.

JERNECK, MAGNUS (2010). ”Ett förbund och dess jubileum”, i Jerneck, Magnus & Badersten, Björn (red.) *Kontraster och nyanser. Svensk statsvetenskap i brytningstid*. Statsvetenskaplig tidskrift (specialnummer i bokform, 677 sidor), årg 12:5, 15–39.

JOHANSSON, LEIF (2010). ”Kronan på verket. Iakttagelser och reflexioner vid en genomgång av titlar på svenska doktorsavhandlingar i statsvetenskap under 120 år”, i Jerneck, Magnus & Badersten, Björn (red.) *Kontraster och nyanser. Svensk statsvetenskap i brytningstid*. Statsvetenskaplig tidskrift (specialnummer i bokform, 677 sidor), årg 12:5, 123–161.

JOHNSON, STEVEN (2010). *Where good ideas come from: the natural history of innovation*. New York: Riverhead Books.

JOHNSSON, EVA & SVENSSON, LENNART G (2013). ”Social Integration as Professional Field: Psychotherapy in Sweden”, *Professions & Professionalism*, Volume 3, No 2.

JONNERGÅRD, GUNNAR & SEWERIN, THOMAS (2013). *Fyra akademiska ledningsrum – en tankemodell och dess verkan/tillämpning*. Göteborg: Dialog och Idé AB.

JONUNG, LARS (1979). ”Intervju med Johan Åkerman”, *Verksamhetsberättelse 1978/79*. Nationalekonomiska institutionen vid Lunds universitet.

JOSEFSSON, INGRID (1991). *Kunskapens former. Det reflekterade yrkeskunnandet*. Stockholm: Carlssons.

JÖNSSON, LARS-ERIC, PERSSON, ANDERS & SAHLIN, KERSTIN (2011). *Institution*. Malmö: Liber.

KATHARYNE MITCHELL (ed.) (2008). *Practising public scholarship: Experiences and possibilities beyond the academy*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.

KLETTE, HANS (1970). *Rattfylleribrottet*. Diss. Lund.

KLINTMAN, MIKAEL (2014). ”Att skriva vetenskapliga artiklar”, i Eldén, Sara & Jonsson, Anna (red.) *Efter festen: om konsten att utvecklas från doktor till docent, eller en överlevnadsguide för den postdoktorala tillvaron*. Lund: Studentlitteratur, 55–71.

KNUTAGÅRD, MARCUS (2013). ”Det sociala arbetets moraliska geografi”, i Linde, Stig & Svensson, Kerstin (red.) *Förändringens entreprenörer och trögheten agenter: Människobehandlande organisationer ur ett nyinstitutionellt perspektiv*. Stockholm: Liber.

KNUTAGÅRD, MARCUS & ARNE KRISTIANSEN (2013). "Not by the Book: The Emergence and Translation of Housing First in Sweden", *European Journal of Homelessness,* 7 (1): 93–115.

KRAMER, ADAM D. I., GUILLORY, JAMIE T. & HANCOCK, JEFFREY T. (2014). "Experimental evidence of massive-scale emotional contagion through social networks, *PNAS,* Vol 111:24, 8788-8790.

KRAUS, C. (2000). "Naked Sex in Exile: On the Paradox of the 'Sex Question' in Feminism and Science", *NWSA, 12*(3), 151–177.

KREINER, SVEND & CHRISTENSEN, KARL BANG (2014). "Analyses of Model Fit and Robustness. A New Look at the PISA Scaling Model Underlying Ranking of Countries According to Reading Literacy", *Psychometrika*, Vol 79, April 2014.

KRISTIANSEN, ARNE (2011). "Forskning som resurs i social mobilisering", i Denvall, Verner, Heule, Cecilia & Kristiansen, Arne (red.) *Social mobilisering: en utmaning för socialt arbete*. 1. uppl. Malmö: Gleerups utbildning.

LAANEMETS, LEILI; MATTSSON, TINA & NORDLING, VANNA (2013). Frikoppling, sammankoppling och besvärliga maktrelationer i socialt arbete, *Socialvetenskaplig tidskrift,* årgång 20, nr 3–4, s. 168–185.

Lag (2003: 460) om etikprövning av forskning som avser människor.

Lagen om yrkesutövning på hälsoområdet (1998:531).

LARSSON, ANDERS & KALNES, BENTE (2014). "'Of course we are on Facebook': Use and non-use of social media among Swedish and Norwegian politicians", *European Journal of Communication,* Vol 29:6, 653–667.

LARSSON, ANNA (2001). *Det moderna samhällets vetenskap: om etableringen av sociologi i Sverige 1930–1955*. Diss. Umeå.

LARSSON, ULF (red.) (2001). *Människor miljöer och kreativitet. Nobelpriset 100 år*. Stockholm: Atlantis och Nobelmuseet.

LAWN, MARTIN (2011). "Standardizing the European Education Policy Space", *European Educational Research Journal*, Vol 10, June 2011.

LEO, U. et al (eds.) (2014). *Enforcing Child Rights Globally. Experiences from International Training Programme on Child Rights, Classroom and Scool Management*. Lund University. ISBN 978-91-980535-5-5. 196 p.

LESSIG, LAWRENCE (1999/2001). *Code and Other Laws of Cyberspace*. New York: Basic Books.

LEWIS, MARIANNE W. (2000). Exploring paradox: Toward a more comprehensive guide. *Academy of Management Review*, *25*, (4), 760–776.

LIINASON, MIA (2010). ”Genusforskningens läge och institutionella situation våren 2010 –en nulägesöversikt”, Göteborg: Nationella sekretariatet för Genusforskning, Göteborgs universitet. http://www.genus.se/digitalAssets/1332/1332425_pmgenusforskinfra2010.pdf. Nedladdad 2015-01-12.

LIINASON, MIA (2011). *Feminism and the academy: Exploring the politics of institutionalization in gender studies in Sweden*. Lund: Lunds universitet, 2011. Tillgänglig på Internet: http://www.lu.se/o.o.i.s?id=12588&postid=1761928

LILJENSTOLPE, PETER, *Samhällsvetenskapliga fakulteten 1964–2004*. PM (Uppsala Universitet odat.).

LINDBERG, BO m.fl. (1996). *Göteborgs universitets historia II*. Göteborg: Rektorsämbetet vid Göteborgs universitet.

LINDGREN, LENA, MAGNUSSON, DAN & STJERNQUIST, PER (1971). *Sociala styrningsformer*. Uppsala: Almqvist & Wicksell förlag.

LISA SCHIRCH (2013). *Conflict Assessment and Peacebuilding Planning: Toward a Participatory Approach to Human Security*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

LOVELESS, TOM (2014). *PISA's China Problem Continues: A Response to Schleicher, Zhang, and Tucker*. Brookings Institution, Brown Center on Education Policy 2014 [retrieved October 17 2014]. Available from http://www.brookings.edu/research/papers/2014/01/08-shanghai-pisa-loveless

LTHs Pedagogiska Akademi, Lunds universitet (2005).

LUBOVE, ROY (1965). *The Professional Altruist*. Cambridge, MA: Harvard.

LUNDAHL, MATS (2015). ”En förlorad tradition? Nationalekonomernas roll i samhällsdebatten förr och nu”, *Ekonomisk Debatt*, 43 (2).

LUNDBERG, FRIDA (2005). *Thamprofessorerna tio år senare*. Nationella sekretariatet för genusstudier.

LUNDGREN, ULF P. (2011). “PISA as a Political Instrument: One History Behind the Formulating of the PISA Programme”, Pereyra, Miguel A. (ed.) *PISA under Examination: Changing Knowledge*, Rotterdam: Sense Publishers.

LUNDQUIST, LENNART (1998). *Demokratins väktare. Ämbetsmännen och vårt offentliga etos*. Lund: Studentlitteratur.

Lunds universitet (1974). *Lunds universitets katalog. Läsåret 1974/75*. 1. Undervisning Examination.

Lunds universitet (1985). *Årskrönika läsåret 1984/85*. Särtryck ur LUM 14/85.

Lunds universitet (1994). *Anmälningskatalog Lunds universitet. Kurser.* Höstterminen 1994.

Lunds universitet (2004). *Anmälningskatalog hösten 2004*.

Lunds universitetet (2012). *Strategisk plan 2012–2016*.

Lunds universitet, Ladoks låsta årsfiler för läsåret 1994/95 (9495F), kalenderåret 2004 (2004X) och kalenderåret 2014 (2014S).

Lunds universitets. *Årsberättelse 1961*.

LUSCHER, LOTTE S., LEWIS, MARIANNE & INGRAM, AMY (2006). ”The social construction of organizational change paradoxes”, *Journal of Organizational Change Management*, *19*, (4), s. 491–502.

LYKKE, NINA (2003). ”Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen”, *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, nr. 1.

LÖFVEN, STEFAN & BAYLAN, IBRAHIM (2013). “Så ska vi vända regeringens djupa misslyckande i skolan”, *Dagens Nyheter*, December 4, 2013. http://www.dn.se/debatt/sa-ska-vi-vanda-regeringens-djupa-misslyckande-i-skolan/.

MACHURA, STEFAN (2011). ”German Sociology of Law,: a case of path dependency”, i *International Journal of Law in Context,* Vol 8 Issue 04, December 2012, pp. 508–523.

MACHURA & ANDENAES, (2012). *Understanding Law in Society*. Munster: LIT Verlag.

MACINTYRE, ALASDAIR (1984). *After virtue. A study in moral theory*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.

MACIVER, ROBERT (1933). ”Sociology and soicial work”, i *Social Work Year Book 1933*.

MARGINSON, SIMON (2006). “Putting ‘Public’ Back into the Public University”, *Thesis Eleven*, Vol 84, February 2006.

MARGINSON, SIMON, (2009). “Open Source Knowledge and University Rankings”, *Thesis Eleven*, Vol 96, February 2009.

MARTHINSEN, EDGAR & ILSE JULKUNEN (red.) (2012). *Practice research in Nordic social work. Knowledge production in transition*. London: Whiting & Birsh Ltd.

MARTINSSON, LENA & REIMERS, EVA (red.) (2008). *Skola i normer* [Elektronisk resurs].

MARTINSSON, LENA & REIMERS, EVA (red.) (2010). *Norm-struggles* [Elektronisk resurs]: *sexualities in contentions*.

MASSEY, D. (1994). *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

MATHIESEN, THOMAS (1998). ”Is it that bad to be a stepchild? Comments on the state of sociology of law”, *Retfærd,* 4, 67–76.

MATHIESEN, THOMAS (2011). *Retten i Samfunnet: En Innføring i Rettssosiologi*. Oslo: Pax.

MATTSSON, TINA (2012). ”Den våldsamma akademin: Makt, hierarki och konkurrens inom forskarutbildningens väggar”, *Högskolepedagogisk debatt*, Vol. 2: 2, 79–91.

MCCURDY P. & ULDAM, J. (2014). ”Connecting participant observation positions: Toward a reflexive framework for studying social movements”, *Field Methods,* 26(1) 40–55.

MEEUWISSE, ANNA, SUNESSON, SUNE & SWÄRD, HANS (red.) (2006, urspr. 2002). *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur & Kultur.

MEEUWISSE, ANNA & SWÄRD, HANS (red.) (2013, urspr. 2002). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur & Kultur.

MEMMI, A. (2003). *The Colonizer and the Colonized*. London: Earthscan.

MERTON, ROBERT K. (1973). *The sociology of science: theoretical and empirical investigations*. Chicago: University of Chicago Press.

MEYER, MICHELLE (2014). ”Everything you need to know about Facebook’s controversial emotion experiment”, *Wired,* 30 juni 2014. http://www.wired.com/2014/06/everything-you-need-to-know-about-facebooks-manipulative-experiment/ (Hämtad 2014-12-02).

Miljökommittén-Kungl. Vetenskapsakademin (2009). “Tvärvetenskap: nödvändigt för att möta dagens miljöutmaningar.” *Miljökommittén*, sida 1 http://www.kva.se/globalassets/vetenskap_samhallet/miljo_klimat/kommitten/pop_tvarvetenskap_09.pdf (Hämtad, 2015-01-03).

Missiv – kursplan: Att leda Lunds universitet. Lunds universitets studentkårer (2015).

MITCHELL, J. (2000 (1974)). *Psychoanalysis and Feminism: A Radical Reassessment of Freudian Psychoanalysis*. New York: Basic Books.

MODIG, HANS (2006). ”Att leda den samhällsvetenskapliga fakulteten”, i Jönsson, Christer & Jerneck, Magnus (red.) *I ledande ställning. Vänbok till Lars-Göran Stenelo*. Lund: Studentlitteratur, 112–113.

MOLANDER, BENGT (1996). *Kunskap i handling*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.

MULINARI, D. (2001). ”’Race’/ethnicity in a ’Nordic’ Context: A Reflection from the Swedish Borderlands”, i Johansson, A. (red.), *Svensk genusforskning i världden.* Göteborg: Nationella genussekretariatet, 6–24.

MÖRTH, ULRIKA (2010). ”Additiv eller integrativ flervetenskaplig forskning”, i Jerneck, Magnus & Badersten, Björn (red.) *Kontraster och nyanser. Svensk statsvetenskap i brytningstid*. Statsvetenskaplig tidskrift (specialnummer i bokform, 677 sidor), årg 12:5, 259–268.

*Nationalencyklopedins ordbo*k (1991). Höganäs: Bokförlaget Bra böcker.

Nationalkommittén för psykologi (2015). http://sncfp.psychology.su.se/

NELSSON OLOF (2004). *Utgångsläget för breddad rekrytering till Lunds universitet. En statistisk genomgång*. Utvärderingsenheten, Rapport nr 2004:230. Lunds universitet.

NESH, (2003/2014). ”Etiske retningslinjer for forskning på Internett. https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/Internett-forsking/ (Hämtad 2014-11-05).

NEWMAN, LILY HAY (2014). ”Posting that viral Facebook copyright notice won't protect your data and never has”, *Slate,* 1 december 2014. http://www.slate.com/blogs/future_tense/2014/12/01/sharing_a_copyright_notice_doesn_t_exempt_users_from_facebook_s_data_use.html (Hämtad 2014-12-02).

NEWMAN, M. (2006). *Teaching defiance: Stories and strategies for activist educators, a book written in wartime*. San Francisco: Jossey-Bass, 2006.

NICHOLSON, LINDA (1997). *The Second Wave. A Reader in Feminist Theory*. New York: Routledge.

NONET, PHILIPPE & SELZNICK, PHILIP (2007 [1978]). *Law and Society in Transition. Toward Responsive Law.* New York.

Nordic Journal of Women's Studies 2006; 14 (2):131–140.

NORDLUND, CHRISTER, (red.) (2013). *Vägar till vetenskapen. Sveriges unga akademi om att bli och vara forskare*. Stockholm: Santréus förlag.

NORDSTRÖM, KJELL (1991). *The Internationalization Process of the Firm – Searching for New Patterns and Explanations*. Stockholm: Institute of International Business.

NUSSBAUM, MARTHA C. (1988). ”Non-relative virtues: An Aristotelian approach”, i French, Peter A., Uehling, Theodore E., Jr. & Wettstein, Howard K. (eds.), *Ethical theory: Character and virtue. Midwest studies in philosophy,* Vol. XIII. s. 32–53. Notre Dame: University of Notre Dame Press.

NUSSBAUM, MARTHA C. (1995). *Känslans skärpa, tankens inlevelse. Essäer om etik och politik*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

NUTLEY, SANDRA M., WALTER, ISABEL & DAVIES, HUW T.O. (2007). *Using Evidence. How Research Can Inform Public Services*. Bristol: The Policy Press.

OHLANDER, ANN-SOFIE (2010). *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia: en granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan*. SOU 2010:10. Stockholm: Fritze.

Ordbok över svenska språket (SAOB) (1936). Utgiven av Svenska Akademien. Lund: C. W. K. Gleerups Förslag.

Ord för ord (1987). Svenska synonymer och uttryck. Stockholm: Norstedts.

PAPOULIAS, C., & CALLARD, F. (2010). ”Biology’s Gift: Interrogating the Turn to Affect”, *Body & Society, 16*(1), 29–56.

PAROLO, PIETRO DELLA BRIOTTA, PAN, RAJ KUMAR, GHOSH, RUMI, HUBERMAN, BERNARDO A., KASKI, KIMMO & FORTUNATO, SANTO (2015). “Attention Decay in Science”, March 2015. http://arxiv.org/pdf/1503.01881v1.pdf

PEIRCE, CHARLES S. (1990). *Pragmatism och kosmologi*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.

Personuppgiftslagen (1998: 224).

PETERSEN, HANNE (2000). ”Foregoing new identities in the global family? Challenges for prescriptive and descriptive normative knowledge”, *Retfærd, 90*, Nr 3.

PICKERILL, J. (2008). ”The surprising sense of hope”, *Antipode* 40(3), 482–487.

PIEPER, JOSEF (1966). *The four cardinal virtues. Prudence, justice, fortitudo, temperance*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.

PLATON (1999). *Staten*. (I svensk tolkning av Claes Lindskog. Kommenterad av Holger Thesleff.) Nora: Bokförlaget Nya Doxa.

POLANYI, MICHAEL (1974). *Personal knowledge. Towards post-critical philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press.

PORTER, MICHAEL (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. London and Basingstoke: The Macmillan Press.

PREMFORS, RUNE (1986). *Svensk forskningspolitik*. Lund:Studentlitteratur.

Prop 1963/64:50. *Universitetens och högskolornas organisation och förvaltning*.

Prop 1983/84:52. *Om vissa högskoleorganisatoriska frågor.*

PÅLSSON SYLL, LARS (1997). *Den strukturanalytiska traditionen: En studie i ekonomisk teori- och metodutveckling i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.

RENNSTAM, JENS & SANDBERG, HELENA (2014). ”Att delta i det internationella samtalet”, i Eldén, Sara & Jonsson, Anna (red.) *Efter festen: om konsten att utvecklas från doktor till docent, eller en överlevnadsguide för den postdoktorala tillvaron*. Lund: Studentlitteratur, 127–147.

Report of the Review Committee, Review EQ 11 (2011).

Research Profile: Politics of Gendered Exclusion and Inequality in a Global World (2014). http://www.genus.lu.se/forskning/research-profile. Nedladdad 2015-04-10.

RICHARDSON, D., & ROBINSON, V. (ed.) (2008). *Introducing Gender and Women’s Studies*. Houndsmills: Palgrave.

RIDER, SHARON, SUNDBERG, ELIN & AHLBÄCK ÖBERG, SHIRIN (2014). *Kollegialitet i koncentrat*. Arbetsgruppen för utveckling av kollegiala styrformer. Uppsala: Uppsala universitet, Vetenskapsområdet för humaniora och samhällsvetenskap.

Riksdagen Mot. 1974:558.

ROGERS, EVERETT M. (2003). *Diffusion of innovations*. 5. ed. New York: Free press.

ROLF, BERTIL (1995). *Profession, tradition och tyst kunskap*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.

ROSALDO, M. Z. (1974). ”Woman, Culture and Society: A Theoretical Overview”, i Rosaldo, M. Z. & Lamphere, L. (red.), *Woman, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press.

ROSENGREN, LAGE (2011). *Handelshögskolan vid Göteborgs universitet: En historik*. Göteborg: Lithorapid Media.

ROSENGREN, MATS (2012). *Cave art, perception and knowledge*. New York: Palgrave Macmillan.

RUBIN, GAYLE (1975). ”The Traffic in Women: Notes on the ’Political Economy’ of Sex”, i Reiter, Rayna R. (ed.), *Towards and Athropology of Women* (s. 157–210). New York: Monthly Review Press.

RUTHS, DEREK & PFEFFER, JÜRGEN (2014). ”Social media for large studies of behavior”, *Science*, 346(6213): 1063–1064.

RÖNNBLOM, M. (2014). ”Att överleva eller övervinna: Feministisk forskning i en post-politisk tid/ett post-politiskt rum”, i K. Sandell (red.), *Att bryta innanförskapet: Kritiska perspektiv på jämställdhet och mångfald i akademin*. Göteborg: Makadam, 295–307.

RØNNING, ROLF, KNUTAGÅRD, MARCUS, HEULE, CECILIA & SWÄRD, HANS (2013). *Innovationer i välfärden – möjligheter och begränsningar*. Stockholm: Liber.

RØVIK, KJELL ARNE (2007). *Managementsamhället, Trender och idéer på 2000–talet*. Malmö: Liber.

Samhällsvetenskapliga fakulteten (2014). http://www.sam.lu.se/utbildning/hitta-utbildning/fristaende-kurser-pa-grund-och-avancerad-niva

Samhällsvetenskapliga fakulteten (2015). Verksamhetsplan & Resursfördelning 2015. Lunds universitet. Tillgänglig: http://sam.lu.se/sites/sam.lu.se/files/verksamhetsplan_2015_sfak_webb.pdf

SANDELL, KERSTIN (red.) (2014). *Att bryta innanförskapet: kritiska perspektiv på jämställdhet och mångfald i akademin*. Göteborg: Makadam.

SANDELL, K., & MULINARI, D. (2006). ”Feministiska reflektioner över kön som kategori”, i Sandell, K. & Mulinari, D. (red.), *Feministiska interventioner – berättelser om och från en annan värld*. Stockholm: Atlas, 128–149.

SANDELL, K., SAGER, M., & RÄTHZEL, N. (red.) (2014). *Kritiska gemenskaper: att skriva feministisk och postkolonial vetenskap*. Lund: Genusvetenskapliga institutionen.

SANDSTRÖM, ULF, WOLD, AGNES, JORDANSSON, BIRGITTA, OHLSSON, BJÖRN, & SMEDBERG, ÅSA (2010). *Hans Excellens: Om miljardsatsningarna på starka forskningsmiljöer*. Rapport 2010:4. Stockholm: Delegationen för jämställdhet i högskolan.

SBU (2012). *Implementeringsstöd för psykiatrisk evidens i primärvården – en systematisk litteraturöversikt*. Stockholm: Statens beredning för medicinsk utvärdering.

SCANDRETT, E. (2014). ”Popular education methodology, activist academics and emergent social movements: Agents for environmental justice”, *Interface: a journal for and about social movements,* 6(1), 327–334.

SCB (1964). http://www.scb.se/sv

SCB (1975). *Högskolestatistik I Nyinskrivna, närvarande och examinerade vid universitet och högskolor 1962/63–1971/72*. Pm från SCB Nr 1975:2, Mars 1975.

SCB (1980). *Utbildningsstatistisk årsbok 1979*. Sveriges officiella statistik, SCB, Stockholm 1980. Tabell 8 A.12 Bruttoantalet närvarande studerande vid universitet och högskolor fördelade efter studieinriktning, läroanstalt och kön.

SCB (2004). *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

SCB (2014). *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

SCB (2014). www.scb.se/UF0205 http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Utbildning-och-forskning/Hogskolevasende/Studenter-och-examina-i-hogskoleutbildning-pa-grundniva-och-avancerad-niva

SCB (2015). *Studenter och examina i högskoleutbildning på grundnivå och avancerad nivå*. Tillgänglig: http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Utbildning-och-forskning/Hogskolevasende/Studenter-och-examina-i-hogskoleutbildning-pa-grundniva-och-avancerad-niva/#c_li_76738

SCHOUG, FREDRIK (2004). *På trappans första steg. Doktoranders och nydisputerade forskares erfarenheter av akademin*. Lund: Studentlitteratur.

SCHRIEWER, JÜRGEN & MARTINEZ, CARLOS (2004). "Constructions of Internationality in Education", Steiner-Khamsi, Gita (ed.) *The Global Politics of Educational Borrowing and Lending*. New York: Teachers College Press.

SCHUMPETER, JOSEPH (1939). *Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of The Capitalist Process*. New York: McGrew-Hill.

SCHUMPETER, JOSEPH (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy.* New York: Harper & Brothers.

SCOTT, JOAN W. (1986). "Gender: A useful category of historical analysis", *The American Historical Review*, Vol 91, nr 5.

SHIELDS, ROB (2013). *Spatial questions: cultural topologies and social spatialisation*. London: Sage.

SIGURDSON, OLA (2001). *De prudentia. Om principer och personer i etiken*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

SILFVERBERG, GUNILLA (1999). *Praktisk klokhet. Om dialogens betydelse för yrkesskicklighet och socialpolitik*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

SIMONET, DANIEL (2008). "The New Public Management theory and European health-care reforms", *Canadian Public Administration*, *15*, (4), 617–635.

SMELSER, NEIL (1968). *Essays in sociological explanation*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.

SMITH, D. E. (1987). *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology*. Boston: Northeastern University Press.

SMITH, WENDY K. & LEWIS, MARIANNE W. (2011). "Toward a theory of paradox: A dynamic equilibrium model of organizing", *Academy of Management Review*, *36*, (2), 381–403.

Socialtjänstlagen (1980:620).

SOU 1963:9, *1955 års universitetsutredning, betänkande VII*.

SOU 1996:21: *Reform och förändring* (RUT 93).

SOU 2007:98, *Karriär för kvalitet* Slutbetänkande av Befattningsutredningen. (Författare Ann Numhauser-Henning). Stockholm: Fritzes.

SOU 2008:18 (2008). *Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten – till nytta för brukaren*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

SOU 2008:104, *Självständiga lärosäten*.

SOU 2014:45. "Unik kunskap genom registerforskning". Betänkande av Registerforskningskommittén.

STAR, S. L. (2002). ”Infrastructure and Ethnographic Practice”, *Scandinavian Journal of Information Systems, 14*(2), 107–122.

Stiftelsen för strategisk forskning (2007). *Slutrapport från strategipanelen för tvärvetenskaplig forskning*. Stockholm: Stiftelsen för strategisk forskning, sida 3.

STIGENDAL, MIKAEL (2002). *Den gode socialvetenskaparen. Vetenskapsteori i vardande*. Lund: Studentlitteratur.

STJERNQUIST, PER (1963). ”How are changes in social behavior developed by means of legislation”, i *Legal Essays. Festskrift til Frode Castberg*. København s. 153–169.

STJERNQUIST, PER. (1973). *Laws in the Forests. A Study of Public Direction of Swedish Private Forestry*. Lund: CWK Gleerup.

STJERNQUIST, PER (1983). ”En aspekt på rättssociologisk forskning”, *Tidskrift för Rättssociologi,* Vol 1, Nr 1.

STJERNQUIST, PER (1997). ”Rättssociologins introducering i Sverige”, i Hydén, Håkan (ed.) *Rättssociologi – då och nu*. Lund Studies in Sociology of Law 1.

STRANNEGÅRD, LARS (2014). ”Doktorns verklighet: Kitsch, karriär och känslor”, i Eldén, Sara & Jonsson, Anna (red.) *Efter festen: om konsten att utvecklas från doktor till docent, eller en överlevnadsguide för den postdoktorala tillvaron* (s. 17–20). Lund: Studentlitteratur.

STRATHERN, M. (red.) (2000). *Audit Cultures: Anthropological Studies in Accountability, Ethics and the Academy*. New York: Routledge.

STRIDBECK, ULF (1992). *Från kontrakt till social rättighet: en analys av förhållandet mellan eldistributör och abonnent*. Lund studies in law and society.

Strödda meddelanden (1918). *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 21(4).

STRÖMBERG, ALVA (1998). *Stora synonymordboken*. Stockholm: Strömbergs.

Styrelsen för Lund/Malmö högskoleregion 1984, Kurskatalog HT ’84. Södra högskoleregionen. Lund.

SUDBURY, J. & OKAZAWA-REY, M. (eds.) (2009). *Activist scholarship: Antiracism, feminism, and social change*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.

SULF, (2014). *Siffrorna som saknas: SULF:s skuggrapport om tidsbegränsade anställningar i akademin 2014* (Författare Karin Åmossa). Stockholm: Sveriges universitetslärarförbund.

SUNESSON, SUNE (2014). ”Sociologi i kris – ja tack!”, i Gunnar Andersson, Thomas Brante & Christofer Edling (red.) *Det personliga är sociologiskt. 14 professorer om svensk sociologi*. Specialnummer av Sociologisk Forskning. Stockholm: Liber, 115–130.

SVENSSON, KERSTIN (2008). *Socionomer och socialt arbete. En enkätstudie av ett professionellt fält*. Meddelande från Socialhögskolan 2008:3. Lund: Lunds universitet.

SVENSSON, KERSTIN & ÅSTRÖM, KARSTEN (2013). ”The Field of Social Regulation: How the State Creates a Profession”, *Professions & Professionalism*, Vol 3, No 2.

SVENSSON, MÅNS (2008). *Sociala normer och regelefterlevnad. Trafiksäkerhetsfrågor ur ett rättssociologiskt perspektiv*. Lund Studies in Sociology of Law 28, Lund University.

SVENSSON, PETER (2014). ”Att spela med eller inte? Existentiella grubblerier efter festen”, i Eldén, Sara & Jonsson, Anna (red.) *Efter festen: om konsten att utvecklas från doktor till docent, eller en överlevnadsguide för den postdoktorala tillvaron*. Lund: Studentlitteratur, 231–248.

Sveriges unga akademi: http://www.sverigesungaakademi.se

Sydsvenskan, 2015-02-09, C3.

SZEBEHELY, MARTA (1995). *Vardagens organisering. Om vårdbiträden och gamla i hemtjänsten*. Lund: Arkiv.

SÖRLIN, SVERKER (1994). *De lärdas republik*. Malmö: Liber-Hermods.

SÖRLIN, SVERKER (2013). “Postdisciplinär humanistisk kunskap”, *Kulturella perspektiv,* Vol 22, 52–55.

SÖRLIN, SVERKER & TÖRNQVIST, GUNNAR (2004). *Kunskap för välstånd – universiteten och omvandlingen av Sverige*. Stockholm: SNS Förlag.

SØRENSEN, A. (2012). ”Kritisk teori”, i Jacobsen, MH, Lippert-Rasmussen, K & Nedergaard, P (red.), *Videnskabsteori: i statskundskab, sociologi og forvaltning*. 2 edn. København: Hans Reitzel, 245–287.

TAKAYAMA, KEITA (2010). “Politics of Externalization in Reflexive Times: Reinventing Japanese Education Reform Discourses through Finnish PISA Success”, *Comparative Education Review*, Vol 54, February 2010.

TEUBNER, GÜNTHER (1983). ”Substantive and Reflexive Elements in Modern Law”, i *Law and Society Review,* 2.

THALBERG, BJÖRN (1983). ”Johan Åkerman”, *Vetenskapssocieteten i Lund årsbok 1983*. Lund: Vetenskapssocieteten i Lund.

The Leiden Ranking: http://www.cwts.nl/cwts/LR

THENTE, JONAS (2013). “De usla svenska läsresultaten tyder på ett totalt systemfel”. *Dagens Nyheter*, December 2, 2013. http://www.dn.se/kultur-noje/jonas-thente-de-usla-svenska-lasresultaten-tyder-pa-ett-totalt-systemfel/

THERBORN, GÖRAN (1981). ”Klass, kön och reproduktion”, *Sociologisk Forskning,* årg 18:2, 46–57.

The Web of Science.

THORGREN, GUNILLA (2003). *Grupp 8 och jag*. Stockholm: Norstedts förlag.

Times Higher Education Supplement (THES): http://topuniversities.com/home/

TINGSTEN, HERBERT (1969). *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*. Stockholm: Norstedts.

TOMLINSON, B. (2013). ”Colonizing Intersectionality: Replicating Racial Hierarchy in Feminist Academic Arguments”, *Social Identities, 19*(2), 254–272.

TORHELL, CATTA (2000). ”Kvinnovetenskapligt forum – hur det hela började”, i Carlsson Wetterberg, Christina & Blomqvist, Göran (red.), *Kvinnor vid Lunds universitet*. Lunds universitetshistoriska sällskap. Lund: Alf Dahlberg/Pan Edios.

TOULMIN, S. (1992). *Cosmopolis. The hidden agenda of modernity.* Chicago: The University of Chicago Press.

TSEMBERIS, SAM J. (2010). *Housing First. The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction*. Center City, Minnesota: Hazelden.

TURNER, STEPHEN (2005). “Expertise and political resonsibility: the Columbia shuttle catastrophe”, i Maasen, Sabine & Weingart, Peter (ed.) *Democratization of expertise?: exploring novel forms of scientific advice in political decision-making*. Dordrecht: Springer.

TÖRNQVIST, GUNNAR (1998). *Renässans för regioner. Om tekniken och den sociala kommunikationens villkor.* Stockholm: SNS Förlag.

TÖRNQVIST, GUNNAR (2004). ”Creativity in time and space”, *Geografiska Annaler,* 86 B.

TÖRNQVIST, GUNNAR (2011 och 2012). *The Geography of Creativity*. Cheltenham UK och Northhamton MA, USA: Edward Elgar.

TÖRNQVIST, GUNNAR (2014). *Kreativitet i tid och rum – Personer, processer och platser.* Lund: Studentlitteratur.

Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2015. Autoritetslister for serier og forlag. http://ufm.dk/forskning-og-innovation/statistik-og-analyser/den-bibliometriske-forskningsindikator/autoritetslister (Hämtad, 2015-02-02).

UHÄ (1981). *Ekonomlinjen, förvaltningslinjen, linjen för personal- och arbetslivsfrågor: slutbetänkande från AU-gruppen*. UHÄ-rapport 1981:23.

UHÄ (1982). *Personal- och arbetslivsfrågor: förslag till förstärkt tjänsteorganisation. Universitets- och högskoleämbetet*. Arbetsgruppen för forskning och forskarutbildning inom personal och arbetslivsfrågor. UHÄ-rapport 1982:19.

United Nations (2010). *Monitoring Peace Consolidatio. United Nations Practitioners' Guide to Benchmarking*. New York: United Nations.

Universiteten och forskningen – en vision. Utmaningar och problem. Forskningsstrategiska utskottet, Kungl. Vetenskapsakademien, 2008.

Universitetskanslersämbetet 2014, http://uka.se/statistikuppfoljning/statistikdatabasomhogskolan/nyckeltal/

Uppsala Nya Tidning, 2015-02-05.

Utbildningsdepartmentet (1992). *Fria universitet och högskolor* (Ds 1992:1).

Utbildningsdepartmentet (2003). *Magisterexamen i internationell belysning*. Ds 2003:4.

WAHL, ANNA, EDUARDS, MAUD, HOLGERSSON, CHARLOTTE, HÖÖK, PIA, LINGHAG, SOFIE & RÖNNBLOM, MALIN (2008). *Motstånd och fantasi: Historien om F*. Lund: Studentlitteratur.

WEBER, M. (1918). "Politics as a vocation" (*Politik als Beruf*) Gesammelte Politische Schriften (München 1921). Originally a speech at Munich University, 1918, published in 1919 by Duncker & Humboldt, Munich, 396–450.

WEBER, M. (1918). "Science as a vocation" (*Wissenschaft als Beruf*), Published in H.H. Gerth and C. Wright Mills (Translated and edited), *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press, 129–156.

WEIBULL, JÖRGEN (1968). *Lunds universitets historia IV: 1868–1969*. Lund: CWK Gleerup.

WEINGART, PETER (1999). "Scientific expertise and political accountability: Paradoxes of science in politics", *Science and Public Policy*, Vol 26, Nr 3, 1999.

WEISS, CAROL H. (1979). "The many meaning of research utilization", *Public Administration Review*, Vol 39, Nr 5.

WENGER, ETIENNE (1998/2008). *Communities of Practice. Learning, meaning and Identity.* Cambridge, Cambridge University Press.

VERMA, INDER (2014). "Editorial expression of concern and correction". www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1412469111 (Hämtad 2014-12-02).

Vetenskapsrådet (Swedish Research Council), (2015). "Forskningens Framtid! Ämnesöversikt 2014 Humaniora och Samhällsvetenskap". https://publikationer.vr.se/produkt/forskningens-framtid-amnesoversikt-2014-humaniora-och-samhallsvetenskap/

Vetenskapsrådet (2011). *God forskningssed*. Vetenskapsrådets rapportserie 2011:1.

Vetenskapsrådet (2013). http://www.codex.vr.se/forskninghumsam.shtml (Hämtad 2014-11-05).

WICKENBERG, PER & LEO, ULF, (2014). ”Change agents and Change of norms: international experiences on training in UN Convention on the Rights of the Child in Schools”, *Journal of International Cooperation in Education,* Vol 16, Number 2, April 2014.

WICKENBERG, P. et al. (eds.) (2009). *Taking Child Rights Seriously. Reflections on five years of an International Training Programme*. Lund University. ISBN 978-91-978381-0-8. 181 p.

WIDERBERG, KARIN (1981). ”Marxismen som en del av det patriarkala arvet – ett feministiskt perspektiv på kapitalismen”, *Sociologisk Forskning,* årg 18:2, 3–11.

WIDERBERG, KARIN (1985). ”Världens bästa reformer – en fråga om perspektiv? Den svenska föräldraledighetslagstiftningen i rampljuset”, *Tidskrift för rättssociologi,* Vol 2 Nr 2.

WIDERBERG, KARIN (1998). *Kunskapens kön. Minnen, reflektion och teori.* Stockholm: Nordstedts.

WIDERBERG, KARIN (2006). ”Disciplinization of Gender Studies. Old Questions, New Answers? Nordic Strategies in the European Context”, *Nordic Journal of Women's Studies,* 14(2), 131–140.

WILSON, E. A. (2004). *Psychosomatics: Feminism and the Neurological Body*. Durham/London: Duke University Press.

WOODS, PETER A. & GRONN, PETER (2009). ”Nurturing democracy: The contribution of distributed leadership to a democratic organizational leadership”, *Educational Management Administration & Leadership*, *37*, (4), 430–451.

WÆRNESS, KARI (2013). ”Noen refleksjoner over utviklingen av norsk kvinneforskning, likesillingsforskning og kjønnsforskning fra 1970 og till idag”, *Tidsskrift for kjønnsforskning*, årg 37: 2, 173–185.

“Xuezhe huyu cujin gaodeng jiaoyu jihui gongping de gongkaixin [Open Letter of Scholars Appealing for Advancing Equal Opportunities in Higher Education]” (2011). Yang, Dongping (ed.) *Zhongguo Jiaoyu Fazhan Baogao (2012) [Annual Report on China's Education (2012)]*, Beijing: Shehui Kexue Wenxian Chubanshe. Originally published on March 10, 2010.

ZAREMBA, M. (2013). ”Hur mycket bonus ger ett benbrott?” *Dagens Nyheter*, 2013-02-25.

ZIMBALIST, SIDNEY (1977). *Historic themes and landmarks in social welfare research*. New York: Harper.

ÅKERMAN, JOHAN (1934). ”Några synpunkter på nationalekonomiens ställning till angränsande vetenskaper”, *Vetenskapssocieteten i Lund årsbok 1934*. Lund: Vetenskapssocieteten i Lund.

ÅKERMAN, JOHAN (1938). ”Statsvetenskaplig examen: mål och medel”, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 41 (5).

ÅKERMAN, JOHAN (1939/1944). *Ekonomisk teori I och II*. Lund: CWK Gleerup.

ÅKERMAN, JOHAN (1943). ”En samhällsvetenskaplig fakultet”, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 46 (2).

ÅKERMAN, JOHAN (1944). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Nordiska Bokhandeln.

ÅKERMAN, JOHAN (1946). ”Den samhällsvetenskapliga organisationen”, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 49 (3).

ÅKERMAN, JOHAN (1947). ”Det samhällsvetenskapliga forskningsrådet”, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 50 (1).

ÅKERMAN, JOHAN (1953). ”Samhällsvetenskapliga forskningsuppgifter”, *Ekonomisk Tidskrift*, 55 (2).

ÅKERMAN, JOHAN (1953). ”Samhällsvetenskaplig utbildning”, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 56 (4).

ÅKERMAN, JOHAN (1955). ”Samhällsvetenskaplig examen och sektion”, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 58 (1).

ÅKERMAN, JOHAN (1957). ”Samhällsvetenskaplig utbildning”, *Ekonomisk Tidskrift*, 59 (1).

ÅKERMAN, JOHAN (1997). *En samhällsforskares minnesbilder*. Lund: institutet för ekonomisk forskning.

ÅSTRÖM, KARSTEN (1988). *Socialtjänstlagstiftningen i politik och förvaltning: en studie av parallella normbildningsprocesser*. Akademisk avhandling, Lund. Lund University Press.

ÖDQUIST, GUNNAR & BENNER, MATS (2012). *Fostering breakthrough research: A comparative study. Akademirapport*. Stockholm: Kungliga Vetenskapsakademin.

Lunds universitets arkiv (Arkiv SYD)

Ekonomiska fakulteten 1961–64.

Förvaltningen 1964–77.

Universitetsstyrelsens protokoll 1977–2004.

Kansliet 1960–64 (konsistorieprotokollen).

Författarpresentationer

GUNNAR ”KENNA” ANDERSSON var gymnasieadjunkt 1977–1984 och disputerade 1993 med avhandlingen ”Leva för jobbet och jobba för livet – om Chefsfamiljers vardag och samlevnadsformer”. Samma år blev han lektor i sociologi och var de följande åren involverad i förnyelse av grundutbildningens olika nivåer. Hans forskning har varit inriktad på karriärformer, organisation och utbildningssociologi. Andersson blev docent 2004 och var bitr. prefekt och prefekt vid Sociologiska Institutionen 2003–2011. Sedan 2009 är han engagerad i uppbyggnaden av ämneslärarutbildningen i samhällskunskap i Helsingborg. Andersson har ett stort intresse för akademiskt ledarskap och är tillika Jubileumsamordnare!

KARIN AGGESTAM är professor vid statsvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet och var föreståndare för freds- och konfliktforskningen i Lund mellan 2005–2014. Hon forskar och undervisar om krig, fredsförhandlingar, vattenkonflikter, konfliktlösning och den israelisk-palestinska konflikten. Bland hennes senaste böcker finns *Rethinking Peacebuilding: The Quest for Just Peace in the Middle East and the Western Balkans* (2013) med Annika Björkdahl och *Mellan krig och fred i Israel/Palestina* (2014) med Anders Persson och Lisa Strömbom.

WILHELM AGRELL är docent i historia och i freds- och konfliktforskning och blev 2006 professor i underrättelseanalys, ett ämne som sedan 2013 ingår i statsvetenskapliga institutionen. Agrells doktorsavhandling behandlade den svenska försvarsdoktrinens utveckling under det kalla kriget och han har skrivit en rad arbeten inom samma tema, men också om underrättelsefrågor och rustningsproblem.

ANNA ANGELIN är universitetslektor vid Socialhögskolan, Lunds universitet. Hennes forskningsintressen inriktas främst mot socialpolitik och fattigdom. Hon är forskningschef för Lund University Economic Security Institute som ägnar sig åt forskning om ekonomisk trygghet, skuldsättning och kreditmarknader. Anna har i tre år arbetat med det FP 7-finansierade forskningsprojektet Combating Poverty in Europe och publicerade 2014

och 2015 artiklar i *European Journal of Social Policy, European Societies, Journal of International and Comparative Social Policy* samt *Journal of Evidence-informed Social Work*.

TINA ASKANIUS är post doc på Institutionen för Kommunikation och Medier vid Lunds universitet. Hon disputerade 2012 på avhandlingen *Radical online video. YouTube, video activism and social movement media practices*. Hennes forskning rör sig i fältet medier och politiskt deltagande. Hon har publicerat om politisk aktivism inom både vänstraradikala och högerextrema rörelser i ett flertal internationella tidskrifter och böcker.

BJÖRN BADERSTEN är universitetslektor i statsvetenskap och biträdande prefekt vid Statsvetenskapliga institutionen. Han undervisar och forskar i politisk filosofi, idéhistoria, etik och vetenskapsteori, men intresserar sig också för lärandets villkor i samhällsvetenskapliga ämnen. Han är för närvarande involverad i ett idéhistoriskt forskningsprojekt om den svenske statsvetaren Herbert Tingsten och arbetar med den andra upplagan av en introducerande lärobok i statsvetenskap. År 2011 blev han utnämnd till *Excellent Teaching Practitioner (ETP)* vid Samhällsvetenskapliga fakulteten och fick 2015 studenternas pedagogiska pris.

MATS BENNER är fil. dr. och docent i sociologi, och sedan 2009 professor i forskningspolitik vid Ekonomihögskolan, Lunds universitet. Han är numera också verksam som gästprofessor vid Kungl. Tekniska Högskolan i Stockholm och vid King's College, London. Hans forskning handlar om forskningens finansiering och organisation, liksom hur universitet finansieras och leds. I båda fallen arbetar han utifrån ett internationellt jämförande perspektiv.

ANN-KATRIN BÄCKLUND blev fil. dr. i kultur- och ekonomisk geografi 1994 och docent 2001. Hon blev bitr. psykolog vid Lunds universitet 1975 och var under tio år yrkesverksam psykolog. Bäcklund har tjänstgjort som lektor i kulturgeografi vid Köpenhamns universitet 1995–2000. Hennes forskningsområde är arbete, organisation och kompetens. Bäcklund är dekan sedan 2009 och ledamot av Lunds universitets styrelse.

BENNY CARLSON är professor i ekonomisk historia vid Ekonomihögskolan i Lund. Han arbetade i sin ungdom i tio år som journalist och har därefter som forskare intresserat sig för de ekonomiska idéernas historia, med

fokus på idéspridning mellan Tyskland, USA och Sverige, på ekonomisk politik inklusive penning- och valutapolitik och olika välfärdsarrangemang samt på invandrares ekonomiska integration.

HERVÉ CORVELLEC är professor i företagsekonomi vid Institutionen för tjänstevetenskap, Campus Helsingborg, där han forskar och undervisar om avfall och företagsetik. Under 2013 var han redaktör för den tvärvetenskapliga boken "What is Theory? Answers from the Social and Cultural Sciences" (Liber och Copenhagen Business School Press) som försöker besvara frågan i bokens titel utifrån ämnen som idé- och lärdomshistoria, sociologi, historia, vetenskapsteori, etnologi, statsvetenskap, företagsekonomi, nationalekonomi, kulturgeografi och filosofi.

PER GUNNAR EDEBALK är fil. dr. i ekonomisk historia och seniorprofessor vid Socialhögskolan, Lunds universitet. Hans forskningsområden omfattar främst äldreomsorg och socialförsäkringar. Bland hans arbeten märks *Arbetslöshetsförsäkringsdebatten – en studie i svensk socialpolitik 1892–1934* (1975), *Välfärdsstaten träder fram* (1996) samt *Socialminister Gunnar Sträng och arvet efter Gustav Möller* (2014).

RICHARD EK är docent i kulturgeografi och verksam vid Institutionen för tjänstevetenskap, Campus Helsingborg, där han undervisar i vetenskapsteori och metodologi. Hans forskning är orienterad mot hur maktutövning manifesteras i och formar samhället utifrån politisk-geografiska och politisk-filosofiska perspektiv, med illustrationer från empiriska fält som turism, planering och sociala media.

CHRISTER ELDH är lektor och sedan 2009 prefekt vid institutionen för service management och tjänstevetenskap vid Campus Helsingborg. Hans forskning kretsar kring hur relationer mellan människor, samhälle och teknologier påverkas av – och påverkar – kultur. I ett tidigare projekt undersöktes hur internationella regelverk implementerades i praktiken inom svensk sjöfart. Aktuell forskning kretsar kring riskmedvetande i val av mat bland restaurangers gäster. Ytterligare ett projekt handlar om meningsskapande i hotells strävan efter en särpräglad identitet.

SARA ELDÉN är fil. dr. i sociologi och biträdande lektor vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet. Hennes forskningsintressen är familj och

nära relationer, feministisk teori och kvalitativ metodutveckling. För närvarande leder hon ett forskningsprojekt om den framväxande barnpassningsmarknaden, i form av barnflickor och au pairer, och dess påverkan på familjepraktiker. Tillsammans med Anna Jonsson gav hon nyligen ut antologin *Efter festen: Om konsten att utvecklas från doktor till docent* (Studentlitteratur 2014).

MALOU ENGBERG DE CARVALHO är kanslichef vid Samhällsvetenskapliga fakulteten sedan 2006. Hon anställdes vid Lunds universitet 1983 och var controller på Planeringsenheten (2001–2006) med ansvar för verksamhetsuppföljning. Hon koordinerade universitetets implementering av Bologna-reformen (2004–2006) och var tidigare handläggare vid studerandeenheten (1983–2001) och i olika roller kopplad till Ladok, antagning och examina. Under 1995–2001 var Engberg de Carvalho anställd till 75 % i olika projekt inom det nationella Ladok-konsortiet, Umeå universitet. Hon är utbildad vid Lunds universitet, har en fil. kand. i pedagogik och har varit doktorand i samma ämne (1980–1982).

ROSMARI ELIASSON LAPPALAINEN är professor emerita i socialt arbete. Hon har tidigare bl.a. varit anställd som forskare på Barnbyn Skå och bedrivit omfattande forskning om utvecklingstendenser inom psykiatrin. Som professor i Lund har hon under ett par decennier varit ansvarig för forskningsprogrammet ”Äldreomsorgens vardag och villkor.”

JESPER FALKHEIMER är professor vid institutionen för strategisk kommunikation på Campus Helsingborg, Lunds universitet. Han disputerade 2004 i medie- och kommunikationsvetenskap på en avhandling om mediernas gestaltning av Öresundsregionen. Efter att ha varit prefekt för K3 på Malmö Högskola, blev han rektor för Campus Helsingborg 2011. Hans forskning har främst behandlat krishantering, public relations, platsmarknadsföring och mediestrategier. Han har publicerat flera böcker, antologibidrag och artiklar i bland annat *Media, War and Conflict, Journal of Contingencies and Crisis Management, Public Relations Review* och *International Journal of Strategic Communication*.

NILS GUSTAFSSON är universitetslektor vid institutionen för strategisk kommunikation, Campus Helsingborg. Hans forskning rör sig främst kring politisk kommunikation och politiskt deltagande i sociala medier.

För närvarande deltar han tillsammans med kolleger vid statsvetenskapliga institutionen i ett projekt om ungas politiska deltagande finansierat av Marianne och Marcus Wallenbergs stiftelse.

SARA GOODMAN, fil. lic. i sociologi, är verksam på Genusvetenskapliga institutionen som prefekt och universitetsadjunkt och leder masterprogrammet ”Social Studies of Gender”. Hennes forskningsintressen inbegriper feministisk/ samhällsvetenskaplig forskning om vetenskap och teknik, globalisering, genus och undervisning. I juli 2011 blev hon utnämnd till Excellent lärare (*Excellent Teaching Practitioner, ETP*) samt i 2005 erhöll hon Lunds universitets pedagogiska pris. En förteckning över hennes publikationer finns på websidan: http://www.genus.lu.se/sara-goodman .

MATS HEIDE är professor vid Institutionen för strategisk kommunikation, Campus Helsingborg, Lunds universitet. Han har forskat om organisationslärande och digitala medier (intranät), kriskommunikation och förändringskommunikation. Heide är medförfattare till flera böcker, artiklar och antologibidrag. Sedan 2014 är han projektledare för forskningsprojektet ”Kommunikativa organisationer” som är finansierat av Sveriges Kommunikatörer och de tio organisationer, privata och offentliga, som ingår i studien.

BJÖRN HOLMQUIST är professor i statistik vid Statistiska institutionen vid Lunds universitet sedan 1999, och docent i matematisk statistik sedan 1991. Hans huvudsakliga intresse är utveckling av multivariat statistisk metodik med tillämpningar inom många olika ämnesområden, exempelvis sociologi, kulturgeografi och ekonomisk geografi, kvartärgeologi, zooekologi och brandteknik.

HÅKAN HYDÉN har varit professor i rättssociologi sedan 1988 och är sedan pensionering 2012 seniorprofessor på Rättssociologiska institutionen. Han var under åren 2008–2012 innehavare av donationsprofessuren till minne av Samuel Pufendorf. Hydén är ledamot av styrelsen för den världsomspännande organisationen *Research Committee for Sociology of Law* och invald medlem i *World Academy of Arts and Sciences*. Hydén är även docent i civilrätt vid Lunds universitet. Hans forskningsintresse sträcker sig från mänskliga rättigheter, arbetslivsfrågor, miljö och hållbar utveckling till *Law and Development*.

GUNILLA JARLBRO är professor i medie- och kommunikationsvetenskap och verksam vid Institutionen för kommunikation och medier. Hennes forskning handlar bl.a. om medier, genus och makt. I sin senaste bok *Kvinnor och män i offentlighetens ljus* (2014) analyseras hur kvinnor respektive män som valt att äntra den politiska arenan framställs i medierna. Året innan (2013) utkom hon med boken genusmedveten journalistik som ger en rad handfasta råd hur man kan förändra nyhetsinnehållet och öka graden av genusmedvetenhet på nyhetsredaktioner. Jarlbro har även forskat om hälsa- och riskjournalistik och gett ut flera böcker inom detta område.

STEFAN JERN är docent, leg. psykolog och specialist i klinisk psykologi och arbetslivets psykologi. Han är universitetslektor emeritus vid LU (1972–73, 1981, 1998–2010) och vid Linköpings universitet (1985–86, 1995–98). Jern var psykolog och chefspsykolog vid Ängelholms sjukvårdsdistrikt 1973–1995. Sedan 2010 är han bitr. professor vid Strömstad Akademi. Han är också sedan 2001 vice ordförande, sekreterare och styrelseledamot av Psykologihistoriska sällskapet.

MAGNUS JERNECK är fil. dr, docent och professor i statsvetenskap vid Lunds universitet. Han har varit gästforskare vid Stanford (1993) och föreståndare för Lunds universitets Centrum för Europaforskning (1997–2005). Jerneck har i många år verkat som lärare, forskare och handledare för doktorander. Hans intressen är europeisk integration, internationalisering och politisk ordning. Sedan 2012 är han redaktör för Statsvetenskaplig tidskrift. En av hans senaste publikationer är antologin *Kontraster och nyanser* (2010, redaktör med Björn Badersten). Är tillika Jubileumsamordnare!

MAGNUS JIRSTRÖM är professor i kulturgeografi och ekonomisk geografi. Under perioden 1998–2006 var han på deltid verksam vid Institutionen för Service Management, Campus Helsingborg, under perioden 2000–2005 som prefekt. Forskningsinriktningen har emellertid sedan slutet på 1980-talet inriktats på lantbruks- och landsbygdsutveckling i Asien och Afrika.

CHRISTER JÖNSSON är professor emeritus i statsvetenskap och ledamot i Kungl. Vetenskapsakademien. Han har varit gästprofessor vid Stanford University och Kyung Hee University i Seoul. Hans forskning

har rört förhandlingar, internationella organisationer och transnationella relationer. Bland hans publikationer kan nämnas *Communication in International Bargaining* (1990), *International Cooperation in Response to AIDS* (medförf. 1995), *Organizing European Space* (medförf. 2000), *Essence of Diplomacy* (medförf. 2005) och *The Opening Up of International Organizations* (medförf. 2013).

KARIN JÖNSSON är fil. kand. och bibliotekschef/fakultetsbibliotekarie vid Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund sedan 2005. Hon var 1:e bibliotekarie vid Juridiska fakulteten, Lunds universitet, åren 1996–2005 och bibliotekarie vid World Maritime University i Malmö 1995–1996. Hon har utbildat sig vid Lunds och Stockholms universitet samt gått Bibliotekarielinjen vid Högskolan i Borås.

ÅSA KNAGGÅRD är lektor på Statsvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet och är också kopplad till LUCID (*Lund University Centre of Excellence for Integration of Social and Natural Dimensions of Sustainability*). Hon forskar om relationen mellan vetenskap och politik och är särskilt intresserad av frågor som gäller risk och osäkerhet. En stor del av hennes forskning är inriktad på miljöpolitik. Knaggård författade nyligen, tillsammans med andra forskare vid Lunds universitet, rapporten *Klimatsäkrat Skåne* som riktar sig till politiska beslutsfattare och andra avnämare.

MARCUS KNUTAGÅRD är forskare och universitetslektor vid Socialhögskolan, Lunds universitet. Hans forskningsintressen rör bland annat bostadspolitik, hemlöshet samt platsens betydelse för hur det sociala arbetet är organiserat – dess moraliska geografi. Knutagård har nyligen publicerat en bok om *Innovation in Social Welfare and Human Services* tillsammans med en kollega från Høgskolen i Lillehammer.

HELENE LAHTI EDMARK är socionom, filosofie licentiat och universitetsadjunkt i socialt arbete. Hennes undervisnings- och forskningsområden är främst socialt förändringsarbete, interventioner i utsatta bostadsområden och participatoriska teorier och metoder. Intresset för utvecklings- och utbildningsfrågor fick stort utrymme under perioden som studierektor 2009–14. Edmark ingår även sedan 2012 i Samhällsvetenskapliga fakultetens pedagogiska akademi som *Excellent Teaching Practitioner.*

BRITTA LILJEGREN är fil. dr., psykolog och psykoterapeut. Efter mångårig yrkesverksamhet inom barn- och utbildningsområdet disputerade hon 2001 med avhandlingen *Samspel för förändring – en konsultationsmodell för arbete med elever i svårigheter*. Hon blev universitetslektor 2003 och var studierektor för psykologprogrammet i Lund 2003–09 samt vicedekan med ansvar för utbildningen på grund- och avancerad nivå vid Samhällsvetenskapliga fakulteten under 2010–11.

CHRISTER LINDBERG är professor i socialantropologi vid Lunds universitet och även docent i religionsvetenskap vid Åbo akademi. Nordamerikas indianer, schamanism, visuell antropologi och antropologins idéhistoria hör till hans specialisering som forskare. Som fotograf har han publicerat fotoböckerna *Parisisk serenad* (2009), *Det gröna hjärtat* (2012, tillsammans med Thomas Malm), *Fascination* (2013), föreläst vid Hasselblads Center och haft separatutställningar på Kulturen i Lund och Ystads klostermuseum.

STAFFAN LINDBERG är professor emeritus i sociologi vid Lunds universitet. Han disputerade 1976 och har sedan verkat som lärare, handledare för doktorander och forskare vid sociologen i Lund. Den viktigaste forskningen har rört landsbygdsutveckling i Indien, som behandlas t.ex. i boken *Barriers Broken. Production relations and agrarian change in South India* (1990, SAGE, medförfattare Venkatesh Athreya och Göran Djurfeldt).

KERSTIN LINDBOM är klinisk barnpsykolog, utbildad vid Lunds universitet. Hon har genomgått forskarutbildning i psykologi. 1960–1970 var hon lärare vid psykologiska institutionen och 1970–1977 utbildningsledare för de beteendevetenskapliga ämnena vid samhällsvetenskapliga fakulteten. 1977–1992 var Lindbom kanslichef för samhällsvetenskapliga fakultetskansliet, tillika initiativtagare och ledare för den fakultetsgemensamma internationaliseringsverksamheten för lektorer. 1992–2003 var hon enhetschef för Studerandeenheten samt verksamhetsansvarig för Studenthälsan.

HÅKAN MAGNUSSON är docent vid Statsvetenskapliga institutionen. Hans forskning har handlat om demokrati, ekonomi och planering i kommunerna och i ett flernivåperspektiv. Avhandlingen var en studie av det offentligas möjlighet att styra ekonomi och miljö genom regionalpolitik och

fysisk planering. Senare forskning har bl.a. handlat om budgetprocesser och ekonomisk åtstramning. Magnusson arbetar för närvarande på ett manus om samhällsplanering och megaprojekt. Han har varit styrelseledamot i KEFU i flera år.

SATYA MURTI MAINI är född och uppvuxen i Nairobi, Kenya. Han arbetade som grundskollärare i Nairobi och har varit anställd som amanuens, assistent, forskarassistent och universitetslektor vid Psykologiska institutionen vid Lunds universitet. Han är docent i psykologi och legitimerad psykolog och legitimerad psykoterapeut. Mainis forskningsintressen gäller kreativitet, forskningsprocessen och psykoterapi. Han har handlett doktorander och gett kurser i personlighets- och kliniskpsykologi, vittnespsykologi, metod etc. Han har också tjänstgjort som prefekt.

ANDREAS MALM är biträdande lektor i humanekologi vid Lunds universitet. Hans främsta forskningsintressen gäller de fossila bränslenas roll i kapitalismens historia – hittills främst i 1800-talets brittiska imperium – och klimatförändringar och förnybar energi i dagens Mellanöstern. Hösten 2015 ger Verso ut hans *Fossil Capital: The Rise of Steam-Power and the Roots of Global Warming*.

HANS MODIG är docent i ekonomisk historia och har varit utbildningsledare för ekonomutbildningarna vid Uppsala universitet 1976–93, kanslichef för samhällsvetenskaplig fakulteten vid Lunds universitet 1993–2001, akademisekreterare 2001–2006 och förvaltningschef 2007. Modig var också huvudsekreterare för SOU 2000:82, *Högskolans styrning* samt SOU 2008:104, *Självständiga lärosäten* (den s.k. autonomiutredningen).

DIANA MULINARI är fil. dr. i sociologi och professor i Genusvetenskap. Tonvikten i hennes forskning ligger på feministiskt teoretiserande av (o) jämlikheter och social förändring ur ett globalt och intersektionellt perspektiv. Bland hennes publikationer finns Rätzhel, N, D Mulinari and A Tollefson (2014) *Placing Globalisation Thrown together but working apart: Workers in a transnational corporation in Mexico, South Africa, India and Sweden,* Mulinari D & A Neergaard (2014) *We are Sweden Democrats because we care for others*. Exploring racism in the Swedish extreme right. *European Journal of Women's Studies*, 21: 43–56.

IDA NAFSTAD har siden september 2013 vært ansatt som post doc ved Rättssociologiska Institutionen, Lunds Universitet. Nafstad var tidligere ansatt ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo, hvor hun også gjennomførte doktorgraden. Nafstad arbeider for tiden med ett forskningsprosjekt om rettspluralisme i Palestina, og ett om Romers uformelle rett i relasjon til skandinaviske rettssystemer.

OLOF NELSSON började som tredjeamanuens på sociologiska institutionen 1969. Terminen efter övergick han till pedagogiska institutionen, där han undervisade samt forskade om studenters studieaktiviteter. Efter 1977 års reform blev Nelsson involverad i pedagogiskt utvecklingsarbete kring nya studerandegrupper. Omorganisationer ledde vidare till uppföljning, verksamhetsredovisning och planering, med tonvikt på studenter och studiemönster. Samarbete med fakulteter och institutioner aktualiserade analyser av studiestatistik som också kompletterat studentundersökningar och kvalitetsanalyser. Utveckling av verktyg för att göra relevanta data mer tillgängliga blev en naturlig följd.

ANNA NILSSON är fil. kand. i Socialantropologi (2006) och Kårordförande emeritus (1999) vid Lunds Samhällsvetarkår. Hon var student vid Lunds universitet 1997–2002, mestadels inom samhällsvetenskapliga fakulteten och är nu anställd i Lunds kommun på socialförvaltningen som administrativ handläggare (20 %). Nilsson är också ordförande för Visions Lundaavdelning (fackförening) sedan 2009 på 80 % -basis samt förbundsstyrelseledamot sedan 2012.

KJELL NILSSON doktorerade i socialt arbete och är universitetslektor i sociologi. Hans huvudsakliga inriktning inom forskning och undervisning är jämförande socialpolitik, forskningsanvändning, ekonomisk sociologi, organisationssociologi, utvärderingsforskning och internationalisering av högre utbildning. Nilsson samarbetar för tillfället med forskare från Kina och Vietnam inom projektet ”Social välfärd i Öst och Väst – Ostasiatiska och Skandinaviska fördelningsmodeller i ett globalt sammanhang”.

GUNNAR OLOFSSON, professor em. Linnéuniversitetet. Amanuens, stipendiat, lektorstimmar vid sociologiska institutionen i Lund 1963–73. Disputerade 1979, blev docent 1986. Lektor i sociologi vid Köpenhamns universitet 1973–1989, vik. professor 1989–93, docent 1993–1998 i Lund.

Professor i Växjö 1998–. Forskat om arbetarrörelse, socialdemokrati och sociala rörelser; arbetsmarknad och socialpolitik; sociologisk teori m.m. Under senare år skrivit böcker, bokkapitel och artiklar om grekisk emigration till Sverige samt om universitet, högre utbildning och professioner i Sverige.

JENNY POBIEGA engagerade sig i kåren som kursombud 2007, blev därefter ordförande i utbildningsutskottet och så småningom kårordförande 2009/2010. Hon var ledamot i fakultetsstyrelsen och flera andra organ på institutions-, fakultets- och universitetsnivå. Pobiega tog ut sin masterexamen i pedagogik 2011 och arbetar sedan dess på Lunds universitet – just nu på sektionen Personal på avdelningen för Kompetensutveckling och projekt.

JARL RISBERG, fil. dr., är professor emeritus i neuropsykologi vid Institutionen för psykologi och Institutionen för kliniska vetenskaper, Lund, avdelningen för psykiatri. Jarl Risberg blev 1992 utnämnd till Sveriges första professor i neuropsykologi och var fram till sin pensionering ledare för en fakultetsöverskridande forskargrupp i neuropsykologi och psykiatri. Han var från mitten av 1960-talet involverad i utveckling och tillämpning av avancerade metoder för avbildning av hjärnans funktion.

FRANZ-MICHAEL RUNDQUIST är seniorprofessor i kulturgeografi och ekonomisk geografi vid Lunds universitet. Han disputerade 1984 och har sedan verkat som kursadministratör, lärare, handledare för studenter och doktorander, och som forskare vid Kulturgeografiska institutionen i Lund. Den viktigaste forskningen har rört jordbruks- och landsbygdsutveckling i Afrika och Asien (Vietnam) samt befolkningsgeografiska frågeställningar i Tanzania och Zimbabwe.

OLOF RYDÉN bedrev studier i Lund 1961, var 3e amanuens vid Psykologiska institutionen 1964, blev fil. dr. 1974, professor i personlighetspsykologi 1993–2004 och docent vid Institutionen för tillämpad psykologi 1986–1993. Huvudsaklig forskningsinriktning var från början inom etologi, därefter inom experimentell personlighetspsykologi. Bland publikationer kan nämnas Rydén, O. Stenström, U. 2015. *Hälsopsykologi. Psykologiska aspekter på hälsa och sjukdom,* 4e upplagan, Bonnier Utbildning och Sanoma Utbildning AB, Stockholm samt Rydén, O. (2011). *Clara Wieck-Schumann 1819–1896*. Encyclopedia of Creativity, Second Edition, vol. 2, pp. 331–334.

JENS RYDSTRÖM är fil. dr. i historia och professor i genusvetenskap. Hans forskningsintressen rör sig huvudsakligen kring queerteori, icke-normativ sexualitet och funktionshinder och hans publikationer innefattar bland annat *Sinners and citizens: Bestiality and homosexuality in Sweden, 1880–1950* (University of Chicago Press, 2003); *Odd couples: A history of gay marriage in Sweden* (Amsterdam University Press, 2011); *Loneliness and its opposite: Sex, disability, and the ethics of engagement* (med Don Kulick, Duke University Press, 2015) samt flera läroböcker.

KERSTIN SANDELL, docent, institutionen för genusvetenskap. Sandells forskningsintressen är, utöver feministisk teori och praktik, teknik- och vetenskapsstudier samt frågor om social (o)rättvisa. Sandell arbetar för närvarande i ett projekt om antidepressiva läkemedel finansierat av Riksbankens Jubileumsfond, ”Efter succén med den nya generationens antidepressiva läkemedel”. Hon bedriver dessutom forskning kring vad som på engelska benämns ”New Big Science”, mer precist om designprocessen av instrument på de två stora materialforskningsanläggningarna som är under uppbyggnad i Lund, Europeiska spallationsanläggningen och Max IV, utifrån vetenskapsteoretiska frågeställningar. En av hennes senaste publikationer är som redaktör och medverkande i antologin *Att bryta innanförskapet: Kritiska perspektiv på jämställdhet och mångfald inom akademi.* Makadam, Göteborg 2014.

BARBARA SCHULTE, Associate Professor for Education, Lund University, Sweden, has a background in comparative and international education, history and China studies. She currently investigates private schools in urban China and, within a larger interdisciplinary research project, the digitization of Chinese society. Further research topics include globalization and education, educational transfer between China and the ‘West’, vocational education and social exclusion, as well as questions of (transnational) educational governance.

CHARLOTTE SIMONSSON är lektor och prefekt vid Institutionen för strategisk kommunikation på Campus Helsingborg. Hennes forskning berör främst interna aspekter av organisationers kommunikation, till exempel ledarskap, medarbetarskap, förändring och intern kriskommunikation. Hon intresserar sig även för kommunikatörsprofessionen och dess utveckling. För närvarande deltar Simonsson i forskningsprojektet *Kommunikativa*

organisationer vars övergripande syfte är att belysa värdet av kommunikation samt hur arbetet med strategisk kommunikation sker i praktiken.

KERSTIN SVENSSON är socionom och professor i socialt arbete. Hennes forskning är i huvudsak organisations- och professionsstudier. De empiriska områden hon fokuserat på är t.ex. kriminalvård, brottsofferstöd, tvångsvård, socialtjänst, domstol, polis och skola. Utbildning, kunskaps- och teoriutveckling inom socialt arbete har varit återkommande teman. Intresset för ämnet socialt arbete har varit möjligt att utveckla såväl i forskning och undervisning som under tiden som prefekt för Socialhögskolan 2009–14.

SUNE SUNESSON är sedan 2012 föreståndare för Pufendorfinstitutet vid Lunds universitet. Sunesson är främst organisationsforskare och disputerade i Stockholm 1974 i sociologi. Han kom till Sociologiska institutionen i Lund 1980, och blev professor vid Socialhögskolan 1984 i socialt arbete. Under de första 10 åren av 2000-talet var han aktivt engagerad i Samhällsvetenskapliga fakultetens arbete, bl.a. som dekan och prodekan.

ÅSA THELANDER är docent vid Institutionen för strategisk kommunikation. Hennes forskningsintressen inkluderar varumärkeskommunikation, visuell kommunikation, kvalitativ metod och särskilt visuella metoder. Senaste publikationen handlar om betydelsen av kommunikation för samskapande varumärkesstrategier.

GUNNAR TÖRNQVIST disputerade 1963 och förordnades samtidigt till docent vid Stockholms universitet. Till professor i ekonomisk geografi vid Lunds universitet utnämndes han 1967 och invaldes i Kungl. Vetenskapsakademien 1990. I Sverige har Törnqvist som expert deltagit i en rad offentliga utredningar och suttit i flera forskningsråd. På internationell nivå har han varit verksam som forskare på olika platser och knuten till European Strategy Forum on Research Infrastructure och European Science Foundation. Förutom egna böcker och uppsatser i kvalitetsgranskade tidskrifter (se *Google Scholar* och *WorldCat.org*) har han publicerat arbeten tillsammans med historiker, statsvetare och ekonomer.

MARTIN WOLGAST är fil. dr. och universitetslektor vid Institutionen för Psykologi i Lund med klinisk psykologi som primärt forskningsområde.

Han är även studierektor för psykologprogrammet i Lund sedan 2012 och har arbetat kliniskt som psykolog inom vuxenpsykiatrin samt med handledningsuppdrag inom bland annat missbruksvård och socialtjänst.

PAULA UDDMAN var universitetslektor i statsvetenskap vid Statsvetenskapliga institutionen och Socialhögskolan 1974–2010 och studierektor och stf prefekt vid Statsvetenskapliga institutionen 1994–2005. Uddman var prodekanus med ansvar för grundutbildningsfrågor i den ”tidigare” Samhällsvetenskapliga fakulteten åren 2000–2003 samt i den ”nuvarande” samhällsvetenskapliga fakulteten 2004–2008. Ledamot i flera linjenämnder under 1980- och 1990-talen: linjen för personal- och arbetslivsfrågor, samhällsvetarlinjen och ämneslärarlinjen för gymnasieskolan. Uppdrag på universitetsnivå är Lunds universitets styrelse 2001–2006, disciplinnämnden 1992–2001, samt arbetsgrupper avseende bl.a. studentinflytande och kvalitetsfrågor.

OLOF WÄRNERYD, professor emeritus i kulturgeografi, Lunds universitet. Fil. mag. 1963 i geografi, matematik och pedagogik, fil. lic. 1965, disputerade i kulturgeografi med ekonomisk geografi för fil. doktorsgraden 1968 på avhandlingen ”Interdependence in Urban System”, Göteborgs universitet. Utnämnd professor i Lund 1973 och var dekanus för samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund 1980–1990. Var gästprofessor vid London School of Economics 1969 och University of Toronto 1972. Skrifter om urbanisering, befolkningsdynamik, hållbart samhälle.

* * *

I ovanstående författarpresentation har endast de huvudansvariga för kapitlet ”Utvecklingsstudier – samarbete på tvären” Franz-Michael Rundquist och Staffan Lindberg tagits upp. De har, som läsaren noterat, en rad medförfattare: Tobias Axelsson, Boel Billgren, Lisa Eklund, Roger Greatrex, Christer Gunnarsson, Ulf Johansson Dahre, Anna Lindberg, Mats Lundahl, Jan Magnusson, Yahia Mahmoud, Thomas Malm, Mina O’Dowd, Helle Rydström, Leif Stenberg, Pär Svensson och Anders Uhlin.

Den läsare som vill veta mer om dessa medförfattare kan med ett undantag hitta dem på LU:s hemsida: www.lu.se

Mats Lundahl finns på www.hhs.se